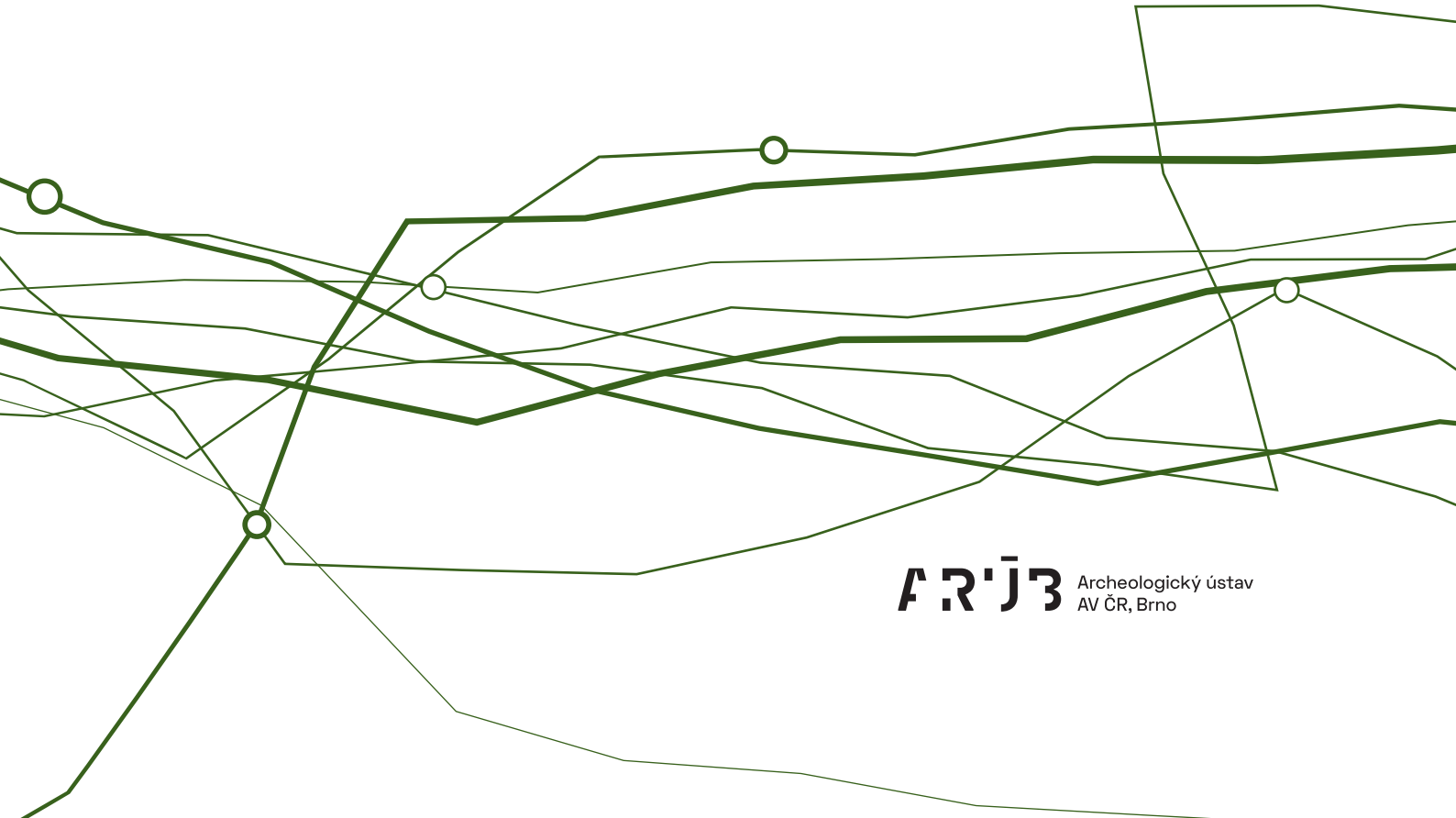
PŘEHLED VÝZKUMŮ

62 / 2

– 2021 –

ARÚB Archeologický ústav AV ČR, Brno

Archeologický ústav
AV ČR, Brno

62 / 2

Brno 2021

Recenzovaný časopis Peer-reviewed journal
Ročník 62 Volume 62
Číslo 2 Issue 2

Odpovědný redaktor 1. čísla / Editor-in-chief of Issue 1: Petr Škrdla

Odpovědný redaktor 2. čísla / Editor-in-chief of Issue 2: Rudolf Procházka

Výkonná redaktorka / Managing editor: Martina Kudlíková

Redakční rada / Editorial board: Jaroslav Bartík, Pavel Burgert, Falko Daim, Eduard Droberjar, Gabriel Fusek, Orsolya Heinrich-Tamáska, Miloš Hlava, David Kalhous, Michał Kara, Šárka Krupičková, Adrián Nemergut, David Parma, Marek Peška, Renáta Přichystalová, Dieter Quast, Stanislav Stuchlík, Jiří Svoboda, Lubomír Šebela, Ivo Štefan, Jaroslav Tejral, Šimon Ungerman, Tomáš Zeman

Technická redakce / Technical editors: Hedvika Břínková, Markéta Košařová, Zdeňka Pavková, Lenka Zahradníková

Editor přehledu výzkumů / Editor of the overview of excavations: Středověk a novověk / Middle Ages and Modern Times – Lenka Bartíková

Jazyková redakce / Language editor: Jitka Procházková, Mariana Nemergutová

Překlady / Translation: Milan Rydvan, Klára Matulová

Korektury / Proofreading: Paul Michael Simpson, Sean Mark Miller, Klára Matulová

Sazba / Typography: Milan Filip / Azu design s. r. o.

Software / Software: Adobe InDesign CC

Adresa redakce / Address:
Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 363/19
602 00 Brno
IČ: 68081758
E-mail: pv@arub.cz
Internet: https://www.arub.cz/prehled-vyzkumu

Tisk / Print:
Azu design s. r. o.
Bayerova 806/40
602 00 Brno

ISSN 1211-7250 (Print)
ISSN 2571-0605 (Online)

MK ČR E 18648

Vychází dvakrát ročně / Published twice a year.

Vydáno v Brně, prosinec 2021 / Issued in Brno, December 2021.

Časopis je uveden v citační databázi SCOPUS a na seznamu vědeckých časopisů ERIH PLUS.
Časopis je uveden na Seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik vydávaných v ČR.
The journal is listed in the SCOPUS citation database and in the list of ERIH PLUS scientific journals.
The journal is listed on the List of non-impact peer-reviewed periodicals published in the Czech Republic.

Copyright © 2021 Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, and the authors.

Obsah
Content

Editorial

Studie, Articles

Michal Hlavica, Patrick Bárta
The evolution of early medieval Moravianaxe-shaped currency bars through the perspective of an archaeological experiment
Vývoj raně středověkých moravských sekerovitých platidel perspektivou archeologického experimentu 11

Jakub Benech
Včasnostredoveké sídlisko v Brne-Medlánkach
Early medieval settlement in Brno-Medlánky 23

Lukáš Hlubek
Výsledky záchranného archeologického výzkumuna předhradí hradu Tepence v letech 1971–1975
The results of the rescue excavation in the outer bailey of Tepenec Castle in 1971–1975 79

Aleš Hoch, Pavel Šlézar
Středověká kožedělná produkce z Litovle
Medieval leather production from Litovel 109

Lenka Lisá, Petr Holub, Marek Peška, Antonín Zůbek
Poznámky k problematice interiéru nezděných staveb středověkého Brna (konfrontace archeologických poznatků a mikromorfologické analýzy podlahových úrovní vybraných staveb)
Notes on the issues of the interior of non-masonry buildings in medieval Brno (confrontation of archaeological findings and a micromorphological study of floor levels of selected buildings) 127

Miloš Hlava
Jindřich Wankel a vídeňská c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek
Jindřich Wankel and the Viennese k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale 159

Přehled výzkumů na Moravě a ve Slezsku 2020
Overview of excavations in Moravia and Silesia 2020

Středověk a novověk, Middle Ages and Modern Times

Adamov (okr. Blansko) 179
Babice nad Svitavou (okr. Brno-venkov) 179
Bílá Lhota (k. ú. Červená Lhota u Řimic, okr. Olomouc) . 180
Bílovice nad Svitavou (okr. Brno-venkov) 180
Bílovice-Lutotín (k. ú. Bílovice, okr. Prostějov) 181
Bítov (okr. Znojmo) 181
Blansko (okr. Blansko) 183
Blučina (okr. Brno-venkov) 184
Bořitov (okr. Blansko) 184
Boskovice (okr. Blansko) 187
Branišovice (okr. Brno-venkov) 187
Branišovice (okr. Brno-venkov) 187
Brno (k. ú. Bosonohy, okr. Brno-město) 188
Brno (k. ú. Černá Pole, okr. Brno-město) 188
Brno (k. ú. Černovice, okr. Brno-město) 189
Brno (k. ú. Dvorska, okr. Brno-město) 189
Brno (k. ú. Chrlice, okr. Brno-město) 190
Brno (k. ú. Jundrov, okr. Brno-město) 190
Brno (k. ú. Komárov, okr. Brno-město) 190
Brno (k. ú. Královo Pole, okr. Brno-město) 191
Brno (k. ú. Líšeň, okr. Brno-město) 192
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 193
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 194
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 194
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 195
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 195
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 197
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 198
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 198
Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město) 199
Brno (k. ú. Ponava, okr. Brno-město) 200
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 201
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 202
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město) 202
Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město) 204
Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město) 205
Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město) 206
Brno (k. ú. Trnitá, okr. Brno-město) 210

Brno (k. ú. Tuřany, okr. Brno-město) 211
Brno (k. ú. Veveří, okr. Brno-město) 212
Brno (k. ú. Veveří, okr. Brno-město) 212
Brno (k. ú. Zábrdovice, okr. Brno-město) 213
Brno (k. ú. Zábrdovice, okr. Brno-město) 214
Brno (k. ú. Zábrdovice, okr. Brno-město) 214
Brno (k. ú. Židenice, okr. Brno-město). 215
Břeclav (okr. Břeclav) 216
Březina (k. ú. Březina u Křtin, okr. Brno-venkov) 217
Bučovice (okr. Vyškov) 218
Budeč (k. ú. Budeč u Žďáru nad Sázavou,
okr. Žďár nad Sázavou) 219
Bystřice nad Pernštejnem (okr. Žďár nad Sázavou) . . . 219
Čechtín (okr. Třebíč) 220
Čelechovice na Hané (okr. Prostějov) 220
Dolní Věstonice (okr. Břeclav) 221
Doubravice nad Svitavou (okr. Blansko) 221
Doupě (okr. Jihlava) 221
Drásov (okr. Brno-venkov). 223
Drnholec (okr. Břeclav) 223
Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov) . . . 224
Dub nad Moravou (okr. Olomouc). 225
Habrovany (okr. Vyškov) 225
Habrůvka (okr. Blansko). 226
Habrůvka (okr. Blansko). 226
Habrůvka (okr. Blansko). 226
Hlubočky (okr. Olomouc) 227
Holešov (okr. Kroměříž). 228
Holubice (okr. Vyškov) 228
Hostěnice (okr. Brno-venkov) 229
Hustopeče (okr. Břeclav) 229
Ivančice (k. ú. Budkovice, okr. Brno-venkov). 230
Jedovnice (okr. Blansko). 231
Jihlava (okr. Jihlava) 231
Jívová (okr. Olomouc) 232
Kelč (k. ú. Kelč-Nové Město, okr. Vsetín) 232
Klobouky u Brna (okr. Břeclav) 233
Kralice na Hané (okr. Prostějov) 234
Kroměříž (okr. Kroměříž) 234
Kroměříž (okr. Kroměříž) 234
Lelekovice (okr. Brno-venkov) 235
Litovel (okr. Olomouc) 236
Lysice (okr. Blansko) 237
Malešovice (okr. Brno-venkov) 237
Malhostovice (okr. Brno-venkov) 238
Modřice (okr. Brno-venkov) 238
Mohelnice (k. ú. Řepová, okr. Šumperk) 238
Moravské Knínice (okr. Brno-venkov) 239
Náklo (k. ú. Mezice, okr. Olomouc) 239
Němčice nad Hanou (okr. Prostějov) 240
Němčičky (k. ú. Němčičky nad Jevišovkou, okr. Znojmo) 240
Olbramovice (k. ú. Olbramovice u Moravského
Krumlova, okr. Znojmo) 240
Olomouc (k. ú. Nemilany, okr. Olomouc) 241
Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc). 241
Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc) 242
Olomučany (okr. Blansko) 242
Olomučany (okr. Blansko) 242
Olomučany (okr. Blansko) 243
Olomučany (okr. Blansko) 243
Osová Bítýška (okr. Žďár nad Sázavou) 243
Podhradní Lhota (okr. Kroměříž). 244
Podolí (k. ú. Podolí u Brna, okr. Brno-venkov) 246
Pohořelice (k. ú. Pohořelice nad Jihlavou, okr. Brno-venkov). 246
Pohořelice (k. ú. Pohořelice nad Jihlavou,
okr. Brno-venkov) 247
Pozořice (okr. Brno-venkov) 248
Pozořice (okr. Brno-venkov) 249
Přibice (okr. Brno-venkov). 249
Račice-Pístovice (k. ú. Račice, okr. Vyškov) 249
Rájec-Jestřebí (k. ú. Karolín, okr. Blansko) 250
Rudice (k. ú. Rudice u Blanska, okr. Blansko). 251
Senetářov (okr. Blansko) 251
Slavkov u Brna (okr. Vyškov). 251
Slavkov u Brna (okr. Vyškov). 252
Slavkov u Brna (okr. Vyškov). 253
Staré Město (k. ú. Staré Město u Uherského Hradiště,
okr. Uherské Hradiště) 254
Stavenice (okr. Šumperk) 254
Sudice (okr. Opava). 257
Sušice (k. ú. Sušice u Přerova, okr. Přerov). 257
Sušice (k. ú. Sušice u Přerova, okr. Přerov). 258
Sušice (k. ú. Sušice u Přerova, okr. Přerov). 259
Syrovice (okr. Brno-venkov) 259
Tišnov (okr. Brno-venkov) 260
Tištín (okr. Prostějov). 260
Tvarožná (okr. Brno-venkov). 260
Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště) 261
Úsov (k. ú. Úsov-město, okr. Šumperk) 262
Valašské Meziříčí (k. ú. Valašské Meziříčí-město,
okr. Vsetín) 262
Valašské Meziříčí (k. ú. Valašské Meziříčí-město,
okr. Vsetín) 262
Valašské Meziříčí (k. ú. Valašské Meziříčí-město,
okr. Vsetín) 262
Vážany nad Litavou (okr. Vyškov). 263
Věžky (okr. Kroměříž) 263
Vranov nad Dyjí (okr. Znojmo) 263
Vsetín (okr. Vsetín) 264
Zdounky (k. ú. Nětčice, okr. Kroměříž) 264
Znojmo (k. ú. Znojmo-město, okr. Znojmo) 264
Žatčany (okr. Brno-venkov) 265

Varia

Zuzana Holubová
Konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v letech 2019–2020
Archaeological excavations in Moravia and Silesia in 2019–2020 conference 268

Šimon Ungerman
Mezinárodní konference Slované a jejich sousedé v prvním tisíciletí n. l. (Novi Sad, Srbsko, 4. až 7. října 2021)
"Slavs and their neighbours in the 1st millennium AD" international conference (Novi Sad, Serbia, 4th–7th October 2021) 269

Zdenka Kosarová, Kristina Jarošová, Jan Mařík, Lumír Poláček
Archeologické léto 2021 – začínající tradice nebo „koronavirová" aktivita?
Archaeological summer 2021 – the beginning of a new tradition or a "coronavirus" activity? 271

Lumír Poláček
Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic
The virtual scientific model of Great Moravian Mikulčice . . 273

Editorial

Vážení přispěvatelé a čtenáři časopisu Přehled výzkumů,

již druhý rok pokračuje naše periodikum v nové podobě a z dosavadních ohlasů lze soudit, že mu změna prospěla. Druhé číslo ročníku 62 zahrnuje opět zprávy o výzkumech z období středověku a novověku, dokládající zejména neutuchající činnost na poli záchrany archeologických památek. Následuje pět studií z raného i vrcholného středověku a jedna z „pravěku" archeologie jako vědy. Prostřednictvím experimentu M. Hlavica a P. Bárta prokazují, že velkomoravské železné hřivny nemohly primárně sloužit jako polotovar k další výrobě, nýbrž nejpravděpodobněji byly prostředkem komerční směny. Studie J. Benecha vyhodnotila záchranný výzkum raně středověkého sídliště v Brně-Medlánkách (6.–10. století) s doklady železářské výroby. Následuje stať L. Hlubka zaměřená na starší výzkum části předhradí lomem dlouhodobě ničeného hradu Tepenec na Olomoucku, založeného Karlem IV. Práce A. Hocha a P. Šlézara představuje hodnotný soubor kožených předmětů z výzkumů vrcholně středověké Litovle, obsahující mimo jiné unikátní koženou masku. Metodicky zaměřený příspěvek kolektivu autorů L. Lisá, P. Holub, M. Peška a A. Zůbek podrobně informuje o výsledcích mikromorfologické analýzy vrstev uložených na podlahách někdejších dřevěných staveb a jejich zahloubených částí z prvního století života vrcholně středověkého Brna s cílem přispět k určení funkce těchto objektů. Tuto část časopisu uzavírá práce M. Hlavy zaměřená na jednu zajímavou etapu činnosti nestora nejen moravské archeologie Jindřicha Wankela, jehož dvousetleté výročí narození si tímto připomínáme.

Závěrečné stati oddílu Varia stručně informují o dvou archeologických konferencích, průběhu druhého ročníku Archeologického léta a o digitální mapě jako systému interaktivní dokumentace, prezentace a archivace mnohaletého archeologického výzkumu v Mikulčicích zpřístupněné v září 2021.

Edici následujícího čísla 63/2, zaměřeného na středověk a novověk, již bude řídit nový odpovědný redaktor, a to vědecký pracovník vydávající instituce Šimon Ungerman.

V Brně, 14. prosince 2021
Za redakci Rudolf Procházka

Dear contributors and readers,

This is now the second year that our periodical has been issued in its new form. From the response received so far, we believe that the change was for the better. Once again, Issue 2 of Volume 62 includes reports on the excavations of the medieval and the Modern Period sites documenting the unrelenting activity involved in rescuing archaeological monuments. These are followed by five articles from the Early and High Middle Ages and one from the "prehistory" of archaeology as a science. The experiment by M. Hlavica and P. Bárta proves that Great Moravian iron axe-shaped bars could not have primarily served as a semi-finished products for further production but instead probably represented a medium of commercial exchange. A study by J. Benech evaluates a rescue excavation of an early medieval settlement in Brno-Medlánky (6th–10th centuries) with evidence of iron-working production. The subsequent text by L. Hlubek focuses on the earlier research of a part of the outer bailey of Tepenec Castle in the Olomouc Region founded by Charles IV, which is being destroyed due to quarrying. The work by A. Hoch and P. Šlézar presents a valuable assemblage of leather objects from the excavations of high medieval Litovel and contains a unique leather mask along with other objects. A methodologically focused article by L. Lisá, P. Holub, M. Peška and A. Zůbek provides detailed information on the results of a micromorphological study of layers deposited on the floors of erstwhile wooden structures and their sunken parts from the first century of high medieval Brno and aims to contribute to determining the function of these structures. This section of the journal concludes with the work by M. Hlava focused on an interesting phase in the activity of Jindřich Wankel, the doyen of Moravian archaeology, celebrating his bicentennial anniversary.

The contributions in the Varia section briefly report on two archaeological conferences, the course of the second season of the Archaeological Summer and on a digital map that was made accessible in September 2021 as a system of interactive documentation, presentation and archiving of the long-standing archaeological research in Mikulčice.

Last but not least, the edition of Issue 63/2, which will focus on the Middle Ages and the Modern Period, will be headed by a new editor-in-chief, Šimon Ungerman, a researcher at the publishing institution.

Brno, 14 December 2021
On behalf of the editorial staff, Rudolf Procházka

Studie
Articles

Recenzovaná část

Peer-reviewed part

Přehled výzkumů 62/2, 2021 ● 11–22

The evolution of early medieval Moravian axe-shaped currency bars through the perspective of an archaeological experiment

Vývoj raně středověkých moravských sekerovitých platidel perspektivou archeologického experimentu

– *Michal Hlavica*, Patrick Bárta* –

KEYWORDS

Early Middle Ages – Great Moravia – axe-shaped bars – currency – archaeological experiment – smithing – credit theory of money

ABSTRACT

The presented text attempts to assess the possibilities and limitations of processing Great Moravian currency bars (by domestic archaeologists traditionally called axe-shaped hryvnias) into the form of an end product – a tool in the form of an axe – using an archaeological experiment. In this manner, it is also testing the possibilities of the axe-shaped bars to remain in circulation as tokens of general-purpose money. The present experiment shows that the processing of these bars is considerably loss-making, which means that in the case of their circulation as tokens, their withdrawal from circulation for the purpose of their practical utilization would be unlikely. The text also attempts to model the genesis of axe-shaped currency, seeing their roots in Moravian social currency, which probably originally had the form of real axes. During the social and political changes of the Great Moravian period, this currency acquired the form of stylised semi-finished products and were probably also integrated in anonymous market transactions at least in part of Great Moravian territory.

* Corresponding author – E-mail address: hlavica@arub.cz

https://doi.org/10.47382/pv0622-01

Received 10 June 2021; received in revised form 23 July 2021.
Available online 30 September 2021.

Copyright © 2021 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Introduction

The range of early medieval iron artefacts from the territory of former Great Moravia includes two categories of strikingly similar finds characteristic of this period. The first of them are iron axes, the typical weapons and tools of the early Moravians. While the variability of their shapes provoked scholars from the beginning to create simpler as well as more complex, branching typologies (for sumarization, see Luňák 2018, 22–39), reflections going beyond the framework of these chronological-typological categorisations were rather exceptional, almost exclusively limited to the search for their erstwhile practical function (Luňák 2018, 82–100). The study of their social or symbolic role, and especially their possible role in the establishment of social and economic relations (see Machek 1956, 251–252), was completely outside the research perspective. It is therefore not so surprising that archaeologists have persisting problems with coping with the presence of the second category of artefacts characteristic of this period, the enigmatic iron bars (Fig. 1) that occur above all during the existence of Great Moravia and shortly after its demise. In light of their evident similarity to axes, they started to be termed "sekerovité hřivny" (axe-shaped hryvnias) (first Zelnitius 1945, 11; see also Poulík 1957, 334).

Although these axe-shaped currency bars also became the subject of typological classification, derived above all from the design of their punched eye (for summarization, see Hájnik 2019, 112–113; cf. Hlavica et al. 2020, 19–20, Fig. 6), their social and economic role in early medieval society was also discussed in parallel. The main reason is that in contrast to axes it was not quite clear at first sight. Attempts at their interpretation as utilitarian objects, especially carpentry tools or possibly militaria in the manner of knives, axes or throwing weapons, have been more or less abandoned (Pleiner 1961, 405–407; Hájnik 2019, 112). As the number of cross-cultural analogies grew, these opinions started to be pushed out by arguments that recognised axe-shaped bars as a specific type of a semi-finished product that was not used as a tool or weapon – and most probably not even as an intermediate product for further processing. These stylised semi-products, presumed to be used as a source of material only with difficulties, was supposed to be part of the first exchange transactions. These were identified either with primitive money characteristic of non-commercialised relations (Pleiner 1961, 436–442; see also Dalton 1965, 48; Graeber 2011, 129–130; and below), or directly with the exchange media based on the value of a commodity (i.e. "commodity money") that already implies more advanced commercialisation of past economic life (Štefan 2014, 162–163; Hájnik 2019, 141; Harvát 2019, 28; Hlavica, Procházka 2020a) and the integration of the standard of value based on the Byzantine weight system into the early medieval Moravian economy (Pošvář 1963, 140–141; Kučerovská 1989, 77;

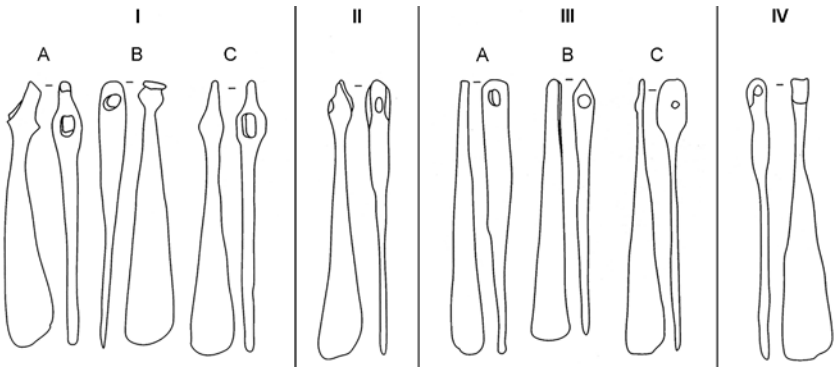

Fig. 1. Typological classification of the Moravian axed-shaped bars. After Bialeková, Turčan 2007, Fig. 9.

Obr. 1. *Typologická klasifikace moravských sekerovitých hřiven. Podle Bialeková, Turčan 2007, obr. 9.*

Tirpáková et al. 1989, 441; Bialeková, Tirpáková 1989, 94; contra Pleiner 1961, 426; Urbańczyk 2008, 156–157).

The question of the role of axe-shaped bars in the early medieval economy has not been unambiguously resolved yet. Likewise, it has not been satisfactorily explained why the shape of these specific iron semi-products draws precisely from the tradition of the production of early medieval axes. For a successful advance in the solution of the two, intertwined questions, future research needs above all a viable model describing the background of their production and distribution and the character of their circulation. While building such a model is not the primary objective of this text, we will nevertheless attempt to show that an archaeological experiment, even of a rather simple design, can generate data that can be used to build and test a more complex economic model in future.

2. Experimental processing of axe-shaped bars into the end product

The archaeological experiment described below was based on an earlier experimental production of axe-shaped currency bars from bloomery iron (Hlavica et al. 2020). It illustrated rather convincingly that their production process was inadequately complex for these artefacts to represent a mere semi-finished product intended for further processing. The reconstruction of the production process showed that the production of most types of axe-shaped bars requires specific production steps that tested the quality of the metal and manifested the quality of the processing of the used iron. This explicit information can later be visible also in anonymous exchange transactions, in which the quality of the metal could be immediately verified also by a participant in the exchange who was neither in direct contact with the producer of the axe-shaped bars nor immediately able or willing to utilise the iron further (Hlavica et al. 2020, 26).

However, the findings from the previous research did not exhaust the potential of an archaeological experiment concerning the investigation of questions connected with the role of axe-shaped currency bars in the early medieval economy. On the contrary, this knowledge can be further extended while extending the previous activities. The implementation of the next hypothetical step in the production chain, the transformation of axe-shaped bars into the end form of the tool itself, turns out to be crucial. It can complete the production process and thus also describe the possibilities and limitations of the practical use of the axe-shaped bars as semi-finished iron products.

The experiment designed in this way seems to be promising also in another respect. Through it, also the potential of axe-shaped bars to serve as the exchange medium in the commercial economy, which is being considered by some researchers, can be tested, to a certain extent. These researchers mostly see axe-shaped bars as "commodity money".

As argued by researchers using the perspective of the credit theory of money (see Innes 2004; Graeber 2011, 46–51), however, the concept of the evolution, as well as definition, of "commodity money" is problematic (for summarization, see Hudson 2004; Espinosa 2019). Debt theorists argue that this sort of money did not represent the next evolution stage following barter exchange, when exchange participants should have come to an agreement to use a frequently exchanged commodity as a unit of account, and then as the physical medium of exchange. The value of the "commodity money" is thus not based on an intrinsic value of the used commodity itself. The available evidence shows that they rather represent a value of an alienable credit-debt relation, which is calculated in another standard of value (e.g. the weight of silver or gold), or by already known monetary unit of account (Graeber 2011, 37–38). In this respect, the presumed "commodity money" would not be the evolutionary predecessor of monetisation, but it represents a specific variant of credit tokens, which appear as a result of insufficient tokens of already used general-purpose money (i.e. minted coins) in circulation within an already monetarised economy.

However, all tokens of general-purpose money generally have a specific feature important for the investigation of the economic role of axe-shaped bars. In order for them to remain in circulation as tokens, the intrinsic value of the usable bullion metal of which they consist must be lower than their given and generally accepted value. In the opposite case, when the price of the metal achieves or exceeds the value associated with the token, the whole system of circulation of the exchange medium starts to collapse, as the users begin to withdraw tokens from circulation for thesauration (storing) or utilisation as a material for further processing. An exchange system dependent on a token whose price of material for various reasons achieves or exceeds the value of the token made of this material thus cannot effectively work (Innes 2004, 17–18; Graeber 2011, 340–341; see also Heymans 2018, 87–88, 98–100). For axe-shaped bars to be able to be integrated as tokens into the commercial economy, therefore, their given price must be higher than the price of the usable iron of which they are formed.

It is precisely this crucial limitation of the circulation of tokens that opens possibilities for further research of the economic role of axe-shaped currency bars using experimental archaeology. As we attempt to illustrate in the text below, the assumption that axe-shaped bars can remain in circulation as tokens of general-purpose money is verifiable by experiment. The tested hypothesis is that the value of iron that comprises the axe-shaped bar is significantly reduced by the processing into the final product; in other words, that only a part of the material is feasibly usable when working the bar into the form of another product. Confirmation of the assumption of a considerable loss of iron material proves that axe-shaped bars could have

remained in circulation as a medium of exchange and served as tokens under the (rather probable) assumption that the given value of the bar was equal or higher than the value of the weight of iron of which it was made.

3. Material and methods

For the purposes of testing mentioned above, the axe-shaped bar could be reworked into practically any iron tool. The early medieval axe mentioned in the introduction was chosen for several reasons. A self-evident one lies above all in the similarity of its shape with axe-shaped bars. The description of the axe production process will enable comparison with the technology of the production of axe-shaped currency bars. The axe production will also make it possible to study the question of whether the stylisation of the iron semi-product into an axe form will help in any way with the subsequent processing into a real axe, or whether it rather hinders it (in other words, whether this stylisation has any practical reasons or is purely symbolic).

An axe weighing 300 g found at the Mikulčice-Valy stronghold (Fig. 2: 1)[1] was selected as the original model. Its simple shape can be easily made using basic forging techniques, not requiring any complex production process. For more complex shapes in terms of production, we can presume more sophisticated design including, among other things, a welded-on steel cutting edge or a more complex structure of the eye (Kotowicz 2018, 26; Sankiewicz, Wyrwa 2013, 345). In contrast to that, the replicas presented here were forged in the simplest possible manner, from a single piece of iron and without welding on other parts, analogically to method 1 after P. Kotowicz (Kotowicz 2018, 26, Fig. 5.1).

The experimental production was carried out in two stages. Within the first (replica No. 1), the axe was made from the remaining part of a non-carburised iron bloom that had been used for a larger part during the experimental forging of replicas of axe-shaped bars. This stage concentrated above all on the verification and specification of the details of the presumed axe production process. The time needed and the overall loss of material were followed in detail while working the iron bloom into the form of the final tool. The other axe (replica No. 2) was made by a similar process, but the material for its forging came from re-working an axe-shaped bar replica acquired earlier (see details below). The objective of this crucial part of the experiment was to examine above all the possibilities and conditions of the usability of an axe-shaped bar as a semi-finished product and to describe in more detail the limits of such use – primarily the further loss of material but also the time costs and the fuel consumption.

3.1 Production of replica No. 1 (from iron bloom)

The material for the production of the first replica was a non-carburised iron bloom weighing 1.534 kg (Fig. 3: 1). It had been made by experimental smelting of Olomučany ore in a replica of a Great Moravian furnace (see Hlavica et al. 2020, 16–17). In the first stage, it was necessary to spread out this part of the bloom into a prismatic shape. This rather laborious process, during which the iron was forged all the way into a condition in which it showed virtually no surface cracks,[2] took about 2 hours and 30 minutes and consumed about 9 kg of charcoal. This processing created a semi-product of a square section with a side length of 2.3 cm and an overall bar length of 28 cm (Fig. 3: 2). The oxidation during the processing, which manifested itself by scaling, reduced the weight of the semi-product by 442 g, which corresponds to a weight loss of the original iron bloom of about 29%.

The most demanding task in the production, the punching of the axe's eye, followed in the subsequent stage. Like in the production of a type I axe-shaped bar replica (Hlavica et al. 2020, 19, 21), a punch with a lenticular section (Fig. 3: 3) was used for the operation, which comes with a high risk of a rupture and damage to the semi-product. The preparation for the punching (heating and preliminary modifications) and the subsequent punching took 30 minutes. The insufficient quality of bloomery iron manifested itself in this stage, however, as the punched eye

Fig. 2. 1 – The original Great Moravian bearded axe from the Mikulčice archaeological record, Inv. No. 594-94/61; 2 – replica No. 1 after the final adjustments; 3 – replica No. 2 after the final adjustments. Photo by P. Bárta.

Obr. 2. *1 – Originál velkomoravské sekery bradatice z nálezového fondu v Mikulčicích, inv. č. 594-94/61; 2 – replika č. 1 po finálních úpravách; 3 – replika č. 2 po finálních úpravách. Foto P. Bárta.*

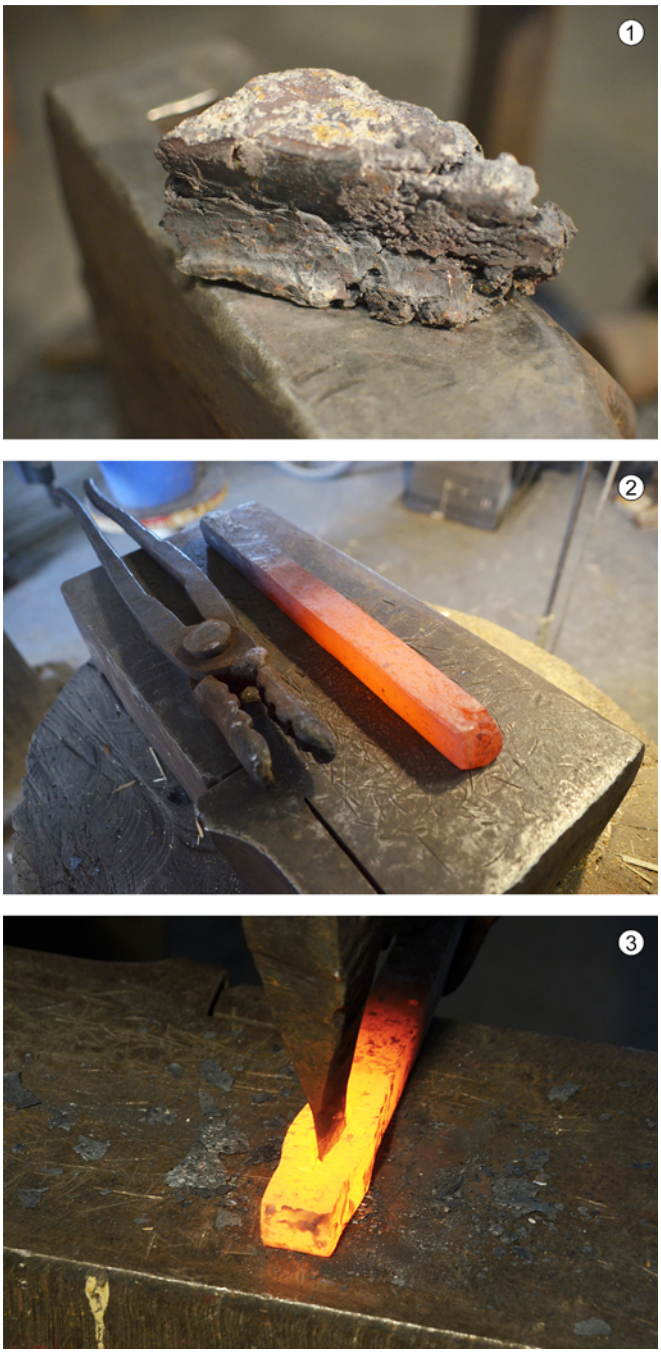

Fig. 3. 1 – A quarter of a non-carburised iron bloom used in the production of replica No. 1; 2 – prismatic semi-product with a square section, the result of the working of the iron bloom, used further in the forging of replica No. 1; 3 – punching the axe eye using a punch with a lenticular section. Photo by K. Suchánková.

Obr. 3. *1 – Čtvrtina lupy svářkového železa využitá při produkci repliky č. 1; 2 – hranolový polotovar čtvercového průřezu obdržený zpracováním železné lupy a dále využitý při kování repliky č. 1; 3 – probíjení oka sekery s využitím průbojníku čočkovitého průřezu. Foto K. Suchánková.*

cracked during its spreading by a round punch. The spoiled part of the bar had to be cut off and the whole eye punching operation repeated. The next punching, which took about 30 minutes again, was successful. The subsequent step after the spreading of the eye (Fig. 4: 1) was the narrowing of the poll and of the part between the axe eye and the cutting edge using a semi-circular anvil stake and a corresponding hammer (Fig. 4: 2). Shaping into the required form took about 10 minutes. It was followed by cutting off the excess part of the prism and forging the cutting edge (Fig. 4: 3), which required 20 minutes.

The spreading of the side lugs turned out to be the technologically most demanding operation. It was carried out using a beak iron anvil (Fig. 4: 4) and required 20 minutes. In this stage, however, it turned out that the height of the lugs quite identical to the original could not be achieved. Due to unsuitable initial dimensions of the prismatic bar, the width of the spread edge of the axe eye did not contain enough iron material. This stage of the working thus helped specify the further production process. In order to successfully pull out the lugs, it is necessary to ensure enough material by forming the prismatic semi-product into a rectangular section and subsequent punching on the shorter side, i.e. through the longer side (this presumption was verified later when making replica No. 2).

The final step was adjusting the poll by beating it into the required shape and several more minor shape adjustments. These took about 10 minutes. The overall weight of the axe and the remaining waste (cut-off parts) in this stage amounted to 987 g; the loss thus increased by another 105 g, about 10% of the weight of the prismatic semi-product or 7% of the weight of the original part of the iron bloom. The overall charcoal consumption amounted to another 9 kg.

The simplest possible method of refining the cutting edge, which can be expected in early medieval axes, was chosen. It consisted of local carburisation (i.e. cementation) by the diffusion of carbon atoms into the metal crystal lattice comprised of iron atoms. Since the beginnings of archaeometallurgy, this method has been considered an important historical iron refining process (Pleiner 1962, 207–209), even though details of its practical realisation have not been completely explored yet. It is certain, nonetheless, that the present-day cementation process – long-term (8–12 hours) heating of the object in a closed vessel together with a cementation agent to a temperature of about 850°C – is infeasible in early medieval conditions, especially for larger objects. As diffusion in metals has another important parameter besides the concentration and time, the temperature (see Pavlík 2013, 16), its increase can considerably shorten the time of cementation, albeit at the cost of coarser grains of the matrix.

The trial cementation of the cutting edges of the replicas was carried out using a wet-applied mixture containing charcoal dust and loess loam in an about 3 : 1 ratio (Fig. 5: 1). The axe was then heated to a temperature of about 1,200°C (white colour of the flame) in the forge and then partially covered with glowing charcoal under a gradual decrease in the temperature to 900°C (orange colour of the flame). The edge remained in the forge for about 15 minutes. Nevertheless, a spark test on a rotary grindstone (Fig. 5: 2), which should have verified the successful carburisation of the edge, showed that the edge was carburised only partially and unevenly. This technique in its present form has thus turned out to be only partially successful. For greater efficiency, however, the rapid cementation process described above will need to be further examined. The fuel consumption during this stage of edge treatment was negligible (about 1–2 kg).

The closing stage of the production consisted of minor final adjustments, especially sharpening the cutting edge or filing the uneven parts with a file. The overall weight of the finished axe (Fig. 2: 2) after the final adjustments was 424 g, 124 g more compared to the original conserved artefact. Although the original model for the replica might have lost part of its weight through corrosion processes and/or conservation, a visual comparison of the two objects showed that despite the effort to imitate the proportions of the original, the replica has a somewhat more massive shape, most visibly in the narrowed part between the axe eye and the cutting edge. Another significant difference from the original was the above-mentioned less pulled out lugs, the consequence of the unsuitable type of the original prismatic bar.

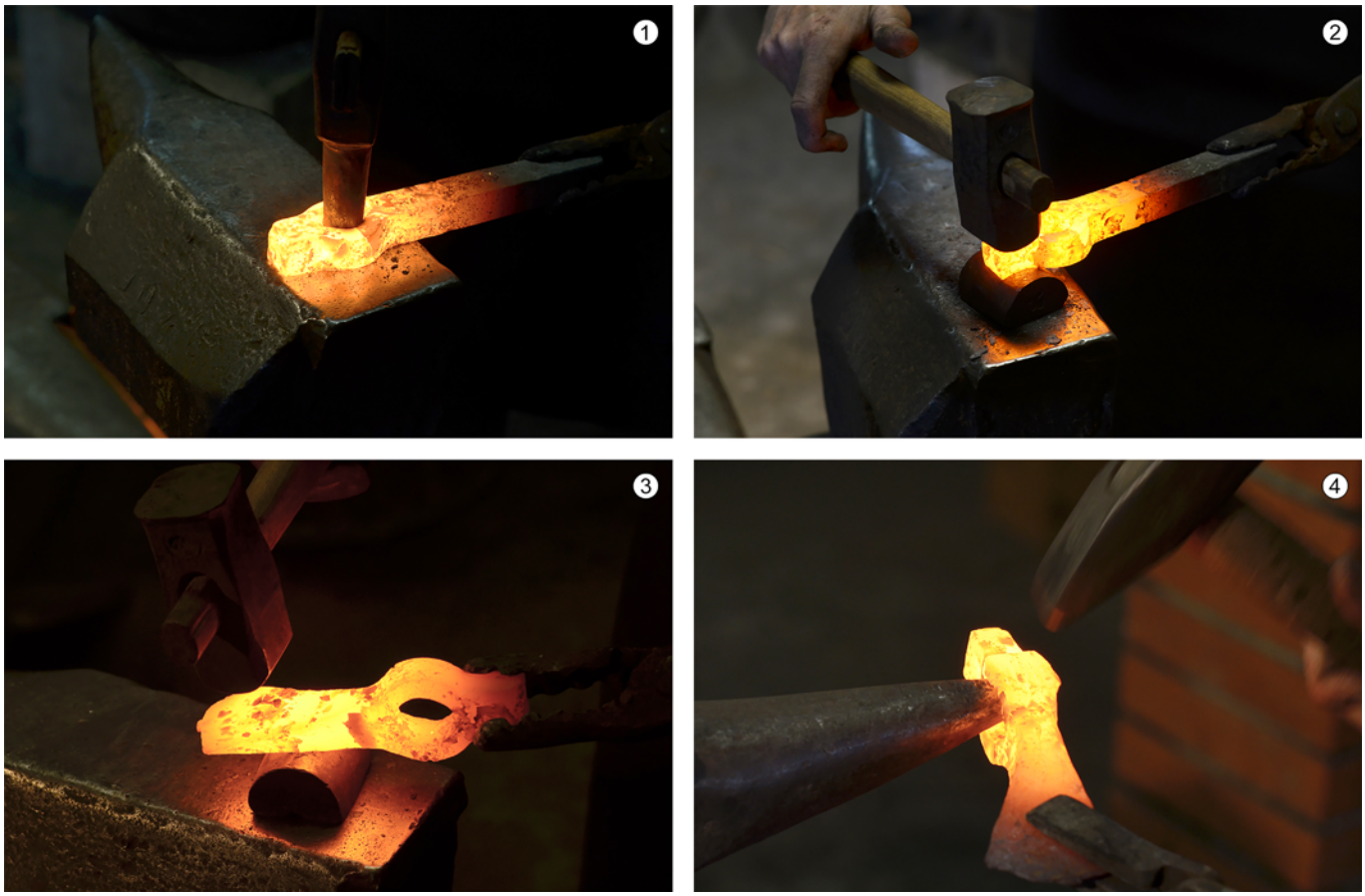
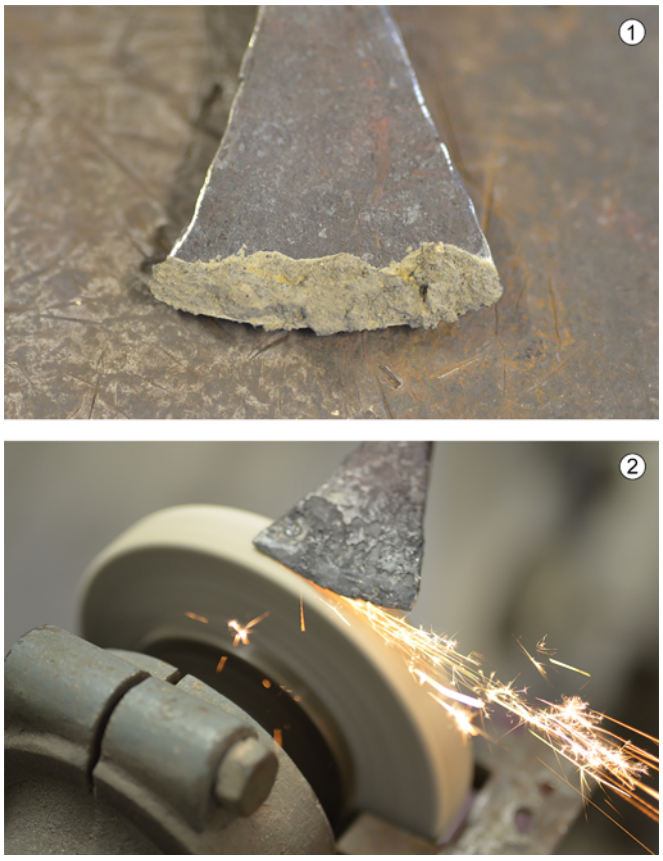

Fig. 4. 1 – Axe eye spreading using a round punch; 2 – narrowing the poll section of the axe using a semi-circular anvil stake and a corresponding hammer; 3 – forging the axe's cutting edge; 4 – spreading out the lugs along the sides of the punched eye. Photo by K. Suchánková.

Obr. 4. *1 – Roztahování oka sekery prostřednictvím kulatého průbojníku; 2 – prosazování týlové části sekery s využitím půlkruhové babky a odpovídajícího kladiva; 3 – kování břitu sekery; 4 – rozkovávání křidélek po stranách probitého oka. Foto K. Suchánková.*

The overall time costs of the production of replica No. 1 (excluding the unsuccessful punching) thus amounted to 3 hours and 40 minutes. Including the attempt at cementing the edge and the final adjustments, we can round the time needed to make an axe from an already cut-off part of the bloom to about four hours. The overall consumption of fuel in the form of charcoal was a little below 20 kg, and the overall loss of material from the bloom during the forging was just below 36% (547 g out of the original weight of the bloom, which was 1.534 kg). Together with the final surface finish of the axe, we can estimate the overall loss of iron to about 36.5% of the weight of the used part of the iron bloom.[3]

Fig. 5. 1 – The cutting edge covered with the cementing mixture; 2 – spark test on a rotary grindstone indicating how successful the carburisation of the edge was. Photo by M. Hlavica.

Obr. 5. *1 – Ostří pokryté cementační směsí; 2 – jiskrová zkouška na rotačním brusu ukazující na úspěšnost nauhličení ostří. Foto M. Hlavica.*

3.2 Production of replica No. 2 (from an axe-shaped bar)

The experience from the forging of replica No. 1 was used in the second part of the experiment whose objective was to verify the conditions under which an axe-shaped bar can be used as a semi-finished product for the forging of iron artefacts. The largest of the axe-shaped bar (weight of 794 g, length of 44 cm) made within a previous archaeological experiment (see Hlavica et al. 2020, 21, Fig. 12: I) was used as material in the production of the second axe. Although the weight of the model axe rather approached replicas of an axe-shaped bar of medium length (about 30 cm and a weight of 321–392 g, see Hlavica et al. 2020, Tab. 1), the largest bar was chosen above all due to the presumed loss of iron material especially during the reverse working into a prismatic semi-product. The experience with the production of replica No. 1 clearly showed that even the simple axe cannot be produced from an axe-shaped bar in any other way than by its re-forming into the original prismatic semi-product. The selection of the largest axe-shaped bar ensured a sufficient reserve of iron material and thus the successful completion of the whole production process. This subsequently made it possible to assess the loss of iron material during the transformation of the axe-shaped bar into a tool in the form of an axe.

The first steps in the faggoting of the axe-shaped bar replica included the removal of the bar's eye, forging the stylised "cutting-edge" down (Fig. 6: 1) and its subsequent spreading out into a rod shape. This process took about 20 minutes and increased the length of the semi-product to 53 cm. Due to the original shape of the axe-shaped bar, the rod had uneven thickness in different parts (Fig. 6: 2). The semi-product processed in this way was subsequently divided into six equally long segments that were faggoted by bending the individual parts, gradually putting them together and welding them in the forge (Fig. 7: 1). Four segments were faggoted at the first attempt during this manually exacting process. The remaining two fell off the main iron mass due to the presence of transverse cracks in the rod. The pieces that had fallen off had to be welded together and, in the next step, welded onto the rest of the faggoted iron mass (Fig. 7: 2). The whole faggoting process took 1 hour and 20 minutes. After successful welding, the faggot was reforged into a prismatic semi-product. In view of the knowledge gained while making replica No. 1, the prism was not shaped into a square but rather into a rectangular section with sides of 21 and 25 mm (Fig. 7: 3). The use of a rectangular rod was supposed to secure more iron material along the sides of the punched eye of the axe and thus facilitate the process of pulling out the characteristic lugs. The production of this final semi-product took about 15 minutes.

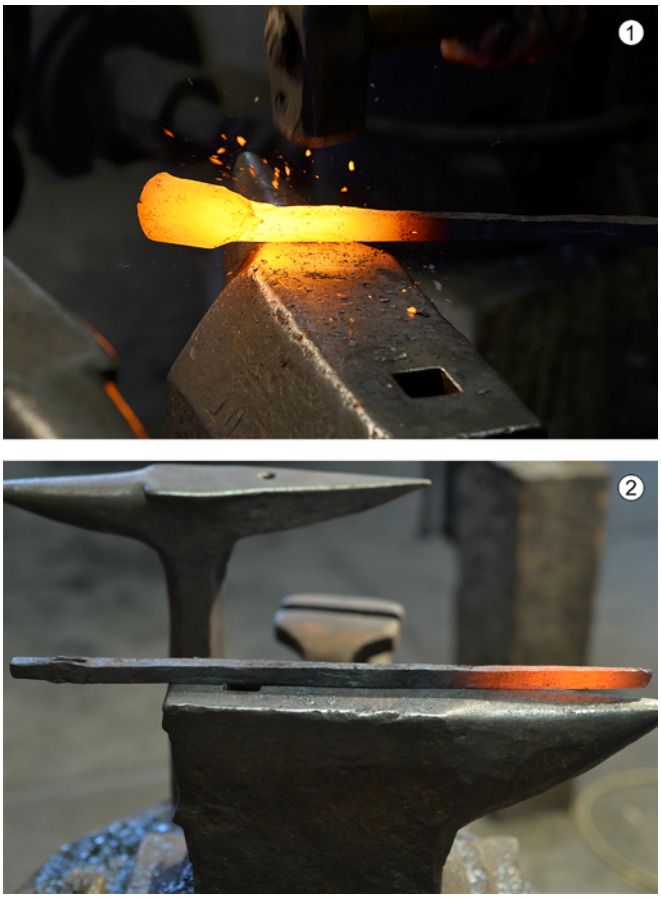

Fig. 6. 1 – Forging down the axe-shaped bar stylized "cutting edge"; 2 – the axe-shaped bar reforged into the shape of a rod of an uneven thickness. Photo by K. Suchánková.

Obr. 6. *1 – Skovávání listu sekerovité hřivny; 2 – sekerovitá hřivna překovaná do podoby prutu nerovnoměrné tloušťky. Foto K. Suchánková.*

The subsequent punching of the axe eye took place on the shorter side (i.e. through the faggoted segments). The eye was then, once again, spread using a round punch. This was the moment when one of the few advantages of the demanding reforging of the axe-shaped bar into a prismatic semi-product manifested itself. Due to intensive forging and, therefore, higher quality of the worked iron, the material proved to be less prone to cracking. The axe eye was punched through in a single attempt and the spreading of the eye was also free of major complications or cracks. This stage of the production took about 20 minutes altogether.

The rest of the production process was identical with the forging of replica No. 1. The parts in front of and behind the axe eye were narrowed using a semi-circular anvil stake and hammer, an operation that took about 10 minutes. The spreading out of the lugs took somewhat longer, preceded by the welding of smaller cracks in the axe body (c. 35 minutes altogether). The more suitable shape of the original prismatic semi-product made the pulling of the side lugs much easier, and the resulting height was much closer to the original model than in replica No. 1.

The excess part of the prism was then cut off (5 minutes), the remaining cracks welded, and the cutting edge forged (25 minutes). The additional adjustments of the poll and the eye took about 15 minutes. Like in the previous case and with identical time costs, the cutting edge was cemented using the mixture described above. A spark test on a rotary grindstone showed a similar result to the previous case – uneven carburisation of the cutting edge.

Like in the case of the axe production from an iron bloom, the overall time costs of the production of replica No. 2 (Fig. 2: 3) from an axe-shaped bar including the carburisation of the edge reached about 4 hours. The overall charcoal consumption was considerably lower, only about 9 kg. The weight of the forged axe and the remaining scrap iron was 522 g, which means that over 34% of the weight of the bar (272 g out of the original weight of 794 g) was lost purely during the forging alone. After the final surface finish (cutting edge sharpening and smoothing of other edges), the final weight of replica No. 2 settled on 394 g (these finishing adjustments took away another about 12 g, i.e. 3% of the weight of the forged axe and 1.5% of the weight of the bar). Including this step, the overall loss of iron during the production thus reached 35.5% of the weight of the used bar.

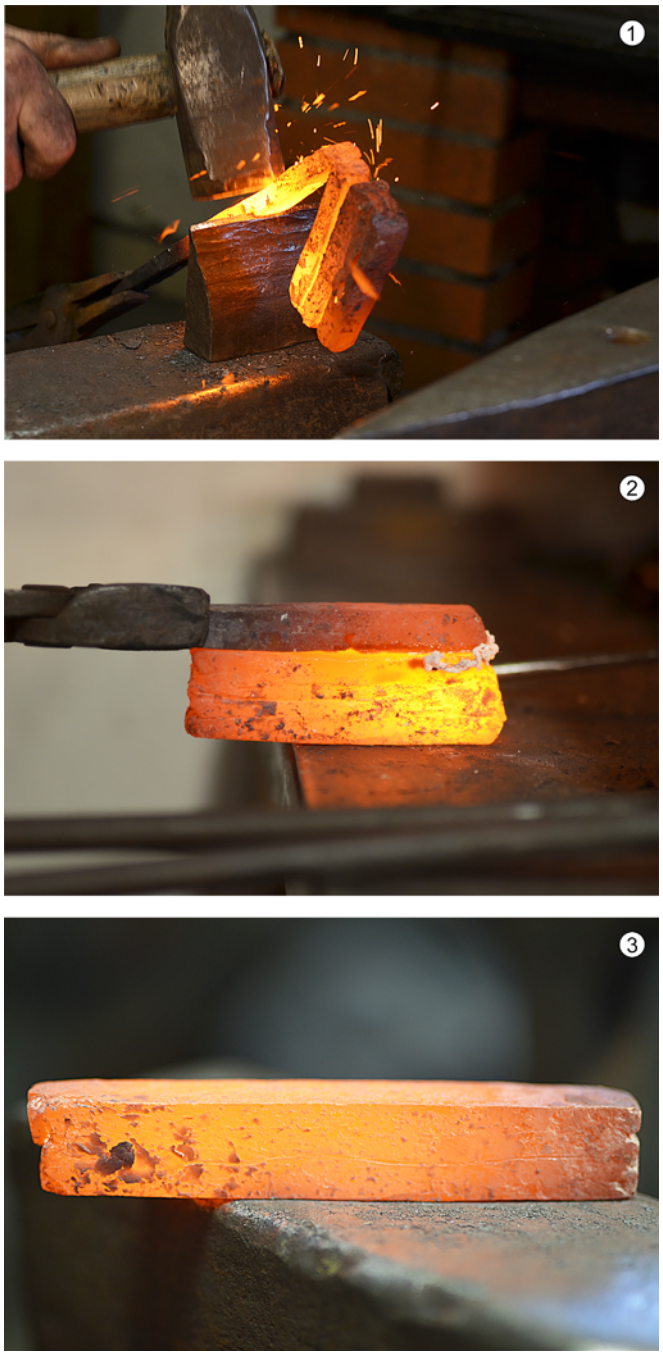

Fig. 7. 1 – Faggoting the rod using forge welding; 2 – welding on the fallen-off parts of the faggot using disodium tetraborate octahydrate (borax); 3 – final prismatic semi-product of a rectangular section with visible traces of faggoting in the form of surface lines. Photo by K. Suchánková.

Obr. 7. *1 – Paketování prutu s využitím kovářského svařování; 2 – přivařování odpadlých částí paketu s využitím oktahydrátu tetraboritanu sodného (boraxu); 3 – finální hranolový polotovar obdélníkového průřezu s patrnými stopami po paketování v podobě povrchových rýh. Foto K. Suchánková.*

4. Results

A comparison of both production processes showed that the use of an axe-shaped bar as a semi-finished product brings considerable additional costs especially in terms of material. The loss of the iron material in the production of replica No. 1 (weighing 437 g) from an iron bloom was (excluding the final surface finish) 36% (547 g out of the original weight of 1.534 kg). A similar procedure of working an axe-shaped bar into replica No. 2 (weighing 406 g) also suffered from a considerable loss; it amounted to c. 34% excluding the additional surface finish (272 g out of the original weight of 794 g). To this loss, however, we need to add the loss of iron during the production of the axe-shaped bar. Based on a reverse calculation,[4] it might have amounted to as much as 624 g out of the original weight of the used part of the bloom with an original weight of c. 1.417 kg. This means that the total loss throughout the production, from working the iron bloom into the form of an axe-shaped bar to faggoting the bar and forging the axe, might have reached as much as 896 g (272 g + 624 g; the 116 g of remaining scrap iron is not included in the loss), which amounts to approximately 63% in relation to the assumed original weight of the source part of the bloom. The difference in iron loss between the direct production of an axe from an iron bloom and the production from an axe-shaped bar is thus about 27% against the bar. The situation is similar as regards time costs. The time costs of the production replica No. 1 are approximately 4 hours, similar to the processing of replica No. 2. If we take into account the time for the production of the axe-shaped bar (see Hlavica et al. 2020, Tab. 1), however, the resulting time is about 7 hours and 30 minutes. Charcoal consumption reached 20 kg in the production of replica No. 1 and c. 9 kg in the production of replica No. 2. Including the consumption in the production of the axe-shaped bar, we reach the value of 19 kg of charcoal.

5. Discussion

It turns out, therefore, that the insertion of another intermediate product in the form of an axe-shaped bar into the production chain lacks any greater practical justification, not even for a smith who can externalise the costs of its production (i.e. if the costs of working the axe-shaped bar into the final product is the only part counted). Only two benefits have been discovered in this hypothetical case: lower fuel consumption, as the bar itself need not be heated so intensively thanks to its narrower profile, and a somewhat higher quality of the iron due to intensive forging during the faggoting of the bar. However, one of the few ways, if not the only one, of externalising the costs of the bar production is receiving it free of expenses (as a gift).

The assumption of the circulation of axe-shaped bar as subjects of social (non-market) exchange or mutual gifts is not completely unfeasible. This type of transaction is characteristic of primitive money or, using a more recent term, social currencies. These circulate above all in pre-monetary economies and are designed for specific socially conditioned payments, especially payments enabling the establishment, consolidation, or correction of social relations between individuals, kins, or communities (Graeber 2011, 130; Herbert 1993, 112–114; Grierson 1977, 19–29). In a certain phase of the Early Middle Ages, the use of social currency can be most likely imagined also in Moravia, where representatives of the individual kins might have realized social payments using the axe-shaped currency. However, a necessary precondition for this is that at least some of these kins would have been able already at that time to organise iron mining and processing, the production of axe-shaped bar and, subsequently, to at least partially control their circulation (see also Guyer 1986, 580). By this symbolic exchange of axe-shaped bars, the individual kins might have formed alliances (e.g. through marriages), consolidate them or resolve mutual disputes. Quite hypothetically, the received stocks of iron currency might have been then delegated to specialised smiths in the centres, who would have worked within attached production (see Costin 2005, 1070–1071) and might have been withdrawing the currency from circulation for their patrons for the purposes of practical use.

This notion is faced with a fundamental problem, however. Even in this "ideal" context of the "human economy" (see Graeber 2011, 207–208) these currencies are seldom utilised as semi-finished products. The reasons include not only the difficult transformation described above, which brings little benefits compared to the production from an original semi-product (iron bloom), but also the loss of their symbolic value. These social currencies were, therefore, perceived as a potential source of material only under exceptional circumstances (such as a critical lack of material). Ethnology even knows cases when they were simply thrown away instead of utilising after their symbolic function had vanished (Guyer 1986, 589; cf. Pleiner 1961, 436).

The issues related to the social currency lead to a consideration of the axe-shaped bars' conspicuous shape similarity to contemporary axes. A way to finding an answer to the question of the shape specifics of the axe-shaped bars lies in a reconstruction of the development of this currency in time. A characteristic feature of metal social currencies is that they often have the form of real utilitarian tools. It seems that in some contexts, due to increased demand for them and the necessity of their production in larger quantities, they degrade into the form of stylised semi-products (e.g. Herbert 1993, 113; Einzig 1966, 110; Dalton 1965, 50; Peng 1994, xxiii–xxiv; Wang 1951, 90–100, 144–156). As illustrated by a comparison of the costs of the experimental production of the axe-shaped bars (see Hlavica et al. 2020, Tab. 1) and real axes (see above), the replacement of the originally circulating tools by stylised semi-products brings about significant savings in both time and material. These increase further with the gradual reduction of the size of these stylised shapes (e.g. Scheidel 2009, 139), which might have been the result of the lack of or increasing value of the used material due to increased demand for products from it.

We can transfer this general presumption of the development of social currencies also to Moravian axe-shaped currency bars and ponder their genesis and the transformation of their role in early medieval society. If we look at the issues related to their emergence from this diachronic perspective, it turns out that real axes might have been the primeval Moravian social currency (primitive money). The former role of axes in socially determined payments can be also implied by the relatively recently living habit of symbolically recording debts by making notches with an axe. After all, its relict in the form of the phrase "*máš u mě sekyru*" (you have an axe with me), which is an equivalent to the phrase "you owe me", has persisted even in the modern contemporary Czech language (Machek 1956, 251–252).

With the commencement of the Great Moravian period, these initially non-commercial, socially determined transactions might have considerably intensified due to the rapid socio-political transformation. It created an increased demand for the social currency, which had to be produced in greater quantities. This could result in the replacement of originally used axes by the production of less costly stylised semi-products that might have gradually divert further and further from the original model and technology of production. This assumption corresponds rather well with the current generally accepted typology of the bars (Fig. 1), in which this diversion from the original model would have been reflected in the design of the punched eye. From the most complex type I characterised by the presence of side lugs pulled out in a complicated way, the technology gradually simplified to type II with a mere symbolic hint of the lugs and type III, which is simply punched without any additional adjustments. The end of the last type IV was not even designed by punching but by the technically least complicated method – bending (also see Hlavica et al. 2020, 19–20, Fig. 6). This typological sequence may, therefore, hypothetically also illustrate the chronological sequence, the gradual simplification of the production of the bars in time (from the most complex to the simplest in terms of the production). The fact that these individual types of bars probably circulated in parallel (Hájnik 2019, 139) would indicate that the bars remained in circulation relatively long without being withdrawn on a mass scale to be processed as material. Even in this context, therefore, the recycling of the bars would not have been a systemic matter but rather a phenomenon determined by special circumstances.

Current knowledge shows, however, that the role of the social currency may change as the "human economy" meets a commercial one. These currencies can then be integrated into ordinary market transactions, becoming a medium of market exchange in their context (Graeber 2011, 150, 220). While the characterisation of the precise background and extent of the transition of Great Moravian society from a "human economy" to a commercial economy is beyond the scope of this work, it turns out that axe-shaped bars might have gone through this transformation of their function. A code of law called *Zakon sudnyj ljudem* (Court Law for the People), inspired by the Byzantine Ecloga, was most probably in effect in at least a part of Great Moravia's territory. This code enumerates penalties for various transgressions by payments in a unit called *stljaz* (Vašica 1971, 182, 185, 191). *Stljaz* is a term that does not occur in the Greek original; evidently, it replaces the Byzantine solidus, which was not available in the early medieval Moravia. The code even records the exchange equivalence of the *stjlaz* to a pound of gold, and thus indirectly also to the Byzantine solidus (Kučerovská 1989, 77). This indicates that a monetary unit of account was already known in Great Moravia. Due to the absence of Byzantine solidi in circulation, however, it was replaced by a local equivalent whose name is etymologically related to axe strokes or notches (see Hájnik 2019, 123). This equivalent might have originally had the form of making classical notches or scores that are characteristic of tallies, for instance (Burian 1959; Machek 1956, 251–252; Henkelman, Folmer 2016, 143–150). A problem of this type of classical credit systems is, of course, that they usually work only in non-anonymised transactions, i.e. between people who know each other relatively well and have mutual confidence in the repayment of the debt recorded in such a manner. In more anonymised transactions that already lack guaranty in the form of stronger social bonds among their actors, the time comes for credit tokens. Their issue, circulation and the value of credit inserted in them (i.e. their exchange value expressed in a monetary unit of account or in a weight of precious metal) and the lacking "community" guaranty are replaced by a guaranty from the local or central economic and political authority (Graeber 2011, 219–220, 225; see also Henry 2004, 93–94; Hart 1986, 638, 650). The experimental processing described above proved that axe-shaped bars might have played the role of credit tokens, because even in the case of commercialisation of the economy, in view of the relatively high loss of iron during the forging operations, it would not have been advantageous to withdraw the bars from circulation as a commodity and recycle them into utilitarian tools or militaria. And if so, then only under very specific conditions within which the real value of the iron from which axe-shaped bar consisted would considerably exceed the value associated with this token.

The presumed transformation of the function of axe-shaped bars as social currency to the function of tokens of general-purpose money would correspond rather well to their characteristic

manifestation in the archaeological record from the early medieval Moravia, above all the evidence of their circulation within some of the most important Great Moravian centres, namely Pohansko near Břeclav and Mikulčice (Vidlák 2018, 70–74; Poláček 2007, Fig. 12). This would indicate that at least the core of the Great Moravian territory was already confronted with more anonymised market interactions, a fact that resulted in the need to support the traditional credit system with the integration of credit tokens issued by the local authority, most probably by the Moymirid ruler. He would likewise have guaranteed the particular exchange value of the axe-shaped bars by establishing an exchange equivalence to another crucial commodity or monetary unit that was codified in the period legal code (*Zakon sudnyj ljudem*). This codification was crucial for the adoption of general-purpose money in everyday transactions because it clearly set the value of the iron token representing *stljaz* in the weight of gold. Through it, this token could be then compared to the value of the Byzantine solidus and thus probably also to other goods, especially imported ones (see also Graeber 2011, 60–62). The central power authority also defined the above-mentioned penalties, most probably along with other fees, in this token, which maintained the demand for them and ensured their convertibility.

However rural communities, where the axe-shaped bars occur in relatively small numbers (Hlavica, Procházka 2020a, Fig. 35, 36), most probably functioned differently from the world of the Moymirid centres. Due to the lower level of individual anonymization, there would have still prevailed a non-commercialised system of neighbourly gift-giving and mutual aid, or of exchange based on mutual obligations (Graeber 2011, 104–105, 327–329). There, like in the less commercialised or non-commercialised periphery areas of the presumed Great Moravian market system (see Hlavica, Procházka 2020b), axe-shaped bars might still have persisted in the role of a social currency. The two economic worlds – the world of "human economy" and the commercial one – thus might have coexisted and pervaded one another in the Great Moravian period, while axe-shaped bars would have played a specific role in either of them.

Conclusion

The presented text aims to use an archaeological experiment to investigate issues related to the social and economic role of axe-shaped bars and its transformations in time. By forging two axe replicas modelled on an axe of a simpler shape found within the Great Moravian centre in Mikulčice, we have described the process of production of an axe from two types of semi-finished products: a non-carburised iron bloom and an axe-shaped bar that had been made of the same bloomery iron within a previously published archaeological experiment.

The quantification of the costs of production in the form of the loss of iron material, time and fuel has made it possible to compare the efficiency of forging the axe from both semi-products and thus ponder the question of the conditions and manner within which an axe-shaped bar can be used as a semi-finished product for further processing. The recorded results have proved that the use of the axed-shaped bars as semi-products was much more loss-making as compared to the production from iron blooms, especially in terms of material. The only benefits are fuel saving and a somewhat higher quality of the metal, which was due to intensive forging during the reverse faggoting of the bar into a prismatic semi-product.

Making use of the discovered findings, the following discussion has attempted to consider the social and economic role of axe-shaped bars in Great Moravian society. It showed that the bars might have long circulated as credit tokens representing a monetary unit, whose original tokens were not available in Great Moravia, although this specific form of axe-shaped iron token had probably originally served as a pre-monetary social currency (or primitive money). The experimental processing has also shown that the shape affinity between the axe-shaped bars and the axes has no practical substantiation in the production process. Most likely, it refers to an earlier stage of social exchange in which real iron axes might have played a specific part. So far, however, only data from the most important central places of Great Moravia indicate this presumed shift from the role of a pre-commercial currency to tokens of general-purpose money. A commercial economy might have started to gradually develop there. However, this shift of the economic role of axe-shaped bars might not have been perceptible yet in rural and peripheral areas of Great Moravia. This means that two parallel, mutually permeating social and economic worlds, the world of the "human economy" and of the commercial economy, might have existed in the context of Great Moravia, with axe-shaped bars possibly playing their specific role in each of them.

Acknowledgement

The present work has come into existence with financial support from the Czech Academy of Sciences' research programme Strategy AV21 subtitled "Europe and State: Between Barbarism and Civilization" and with institutional support RVO: 68081758 of The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno.

Notes

1 The original artefact is deposited in the depository of the Institute of Archaeology of the Czech Academy of Sciences, Brno, under ID No. 594-94/61.

2 The cracks were continuously welded with the use of borax (disodium tetraborate octahydrate) as the flux and subsequently removed by forging. While smelting agents were undoubtedly used in early medieval forging, it is not quite clear yet what fluxes the contemporary smiths actually used.

3 The information about the original weight of the replica before the final surface finish are missing in the records of the experiment (the axe was only weighed together with the scrap metal; it was not weighed separately until after the surface finish). In view of the more detailed records of the forging of replica No. 2, however, we can estimate that the loss after the final surface adjustments was about 3% of the weight of the raw forged piece; this means that replica No. 1 without surface finish weighed about 437 g (i.e. 13 g more). The overall loss of iron including the loss from the surface finish would thus amount to about 560 g from the weight of the original bloom, or about 36.5% (the weight of the raw forged piece and the remaining waste would amount to 974 g).

4 The total loss of iron during the experimental forging of the iron ingot replicas (with a total weight of 2.213 kg; more precisely, 1.953 kg of the weight of the products and 260 g of scrap iron) amounted to 44% for all the replicas, i.e. 1.731 kg out of the original parts of the iron bloom with an overall weight of 3.944 kg (Hlavica et al. 2020, 25). If we divide this loss proportionally among the individual bars based on their weight, we can estimate the loss of iron incurred during the production of the used type I bar weighing 794 g (with a weight ratio of 36% of the overall weight of all the products and the waste) at c. 623 g. The overall weight of the used part of the iron bloom would thus have amounted to 1.417 kg.

References

Bialeková, D., Tirpáková, A. 1989: K otázke funkčnosti sekerovitých hrivien z Pobedima z hľadiska ich metrologických hodnôt. *Slovenská numizmatika* X, 89–96.

Bialeková, D., Turčan, V. 2007: Nový typ slovanských sekerovitých hrivien a ich metalografická analýza. *Ve službách archeologie* 07(2), 151–158.

Burian, V. 1959: Vrubovky čili rabuše. *Český lid* 46(1), 1–7. Available also from: https://www.jstor.org/stable/42698202.

Costin, C. L. 2005: Craft Production. In: *Handbook of Archaeological Methods*. Lanham: Altamira Press, 1032–1105.

Dalton, G. 1965: Primitive Money. *American Anthropologist* 67(1), 44–65. DOI: https://doi.org/10.1525/aa.1965.67.1.02a00040. Available also from: https://anthrosource.onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1525/aa.1965.67.1.02a00040.

Einzig, P. 1966: *Primitive Money. In its Ethnological, Historical and Economic Aspects*. Oxford: Pergamon Press.

Espinosa, E. G. 2019: The origin of money from the money-debt approach. *Iberian Journal of the History of Economic Thought* 6(1), 37–53.

Graeber, D. 2011: *Debt: The First 5,000 Years*. Brooklyn, New York: Mellvillehouse.

Grierson, P. 1977: *The Origins of Money*. Worcester: The Athlone Press.

Guyer, J. I. 1986: Indigenous Currencies and the History of Marriage Payments. *Cahiers d'études africaines* 26(104), 577–610. DOI: https://doi.org/10.3406/cea.1986.1685. Available also from: https://www.persee.fr/doc/cea_0008-0055_1986_num_26_104_1685.

Hájnik, J. 2019: Včasnostredoveké sekerovité hrivny z územia strednej Európy. *Musaica archaeologica* 4(2), 111–172.

Hart, K. 1986: Heads or Tails? Two Sides of the Coin. *Man* 21(4), 637–656. DOI: https://doi.org/10.2307/2802901. Available also from: https://www.jstor.org/stable/2802901.

Harvát, M. 2019: „...iactitant se magnitudine pecuniae". Otázka platobných prostriedkov na mojmírovskej Morave. *Acta historica Neosoliensia* 22(1), 4–28. Available also from: https://www.ahn.umb.sk/tomus-22-num-1/.

Henkelman, W. F. M., Folmer, M. L. 2016: Your Tally is Full! On Wooden Credit Records in and after the Achaemenid Empire. In: Kleber, K., Pirngruber, R. (eds.): *Silver, Money and Credit*. Leiden: Nederlands Instituut voor het Nabije Oosten, 133–239.

Henry, J. F. 2004: The Social Origins of Money: The Case of Egypt. In: Wray, R. L. (ed.): *Credit and State Theories of Money*. Cheltenham: Edward Elgar, 79–98.

Herbert, E. W. 1993: *Iron, Gender, and Power: Rituals of Transformation in African Societies*. Bloomington: Indiana University Press.

Heymans, E. D. 2018: Heads or tails: metal hoards from the Iron Age southern Levant. In: Brandherm, D., Heymans, E., Hofmann, D. (eds.): *Gifts, Goods and Money: Comparing currency and circulation systems in past societies*. Summertown: Archaeopress, 85–104.

Hlavica, M., Bárta, P., Merta, O. 2020: Příspěvek experimentální produkce velkomoravských sekyrovitých hřiven k pochopení jejich funkce v raně středověké ekonomice. *Archeologia technica* 31, 15–27. Available also from: http://archeologiatechnica.cz/node/357.

Hlavica, M., Procházka, R. 2020a: Axe-shaped currency bars. In: Poláček, L. (ed.): *Great Moravian Elites From Mikulčice*. Brno: Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, 82–85.

Hlavica, M., Procházka, R. 2020b: Market System. In: Poláček, L. (ed.): *Great Moravian Elites From Mikulčice*. Brno: Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, 79–81.

Hudson, M. 2004: The Archaeology of Money: Debt versus Barter Theories of Money's Origins. In: Wray, R. L. (ed.): *Credit and State Theories of Money*. Cheltenham: Edward Elgar, 99–127.

Innes, A. M. 2004: What is Money? In: Wray, R. (ed.): *Credit and State Theories of Money*. Cheltenham: Edward Elgar, 14–49.

Kotowicz, P. N. 2018: *Early Medieval Axes from the Territory of Poland*. Kraków: Archeobooks.

Kučerovská, T. 1989: Pěněžně-ekonomická struktura na Moravě v 9. a 10. století. *Slovenská numizmatika* X, 75–80.

Luňák, P. 2018: *Velkomoravské sekery*. Manusript of dissertation. Masarykova univerzita: Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie. Stored in: Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Available also from https://is.muni.cz/th/agc1n/.

Machek, V. 1956: Výklady slov. *Naše řeč* 39(9–10), 251–257. Available also from: http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?art=4508.

Pavlík, J. 2013: *Difuze v kovech*. Manuscript of bachelor thesis. Vysoké učení technické Brno: Ústav materiálových věd a inženýrství. Stored in: Ústřední knihovna VUT v Brně. Available also from: https://dspace.vutbr.cz/handle/11012/24806.

Peng, X. 1994: *A Monetary History of China*. Bellingham: Western Washington University. Available also from: https://cedar.wwu.edu/easpress/17/.

Pleiner, R. 1961: Slovanské sekerovité hřivny. *Slovenská archeólogia* IX, 405–450. Available also from: http://www.cevnad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_1961_1_2.pdf.

Pleiner, R. 1962: *Staré evropské kovářství*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.

Poláček, L. 2007: Ninth-century Mikulčice: the "market of the Moravians"? The archaeological evidence of trade in Great Moravia. In: Henning, J. (ed.): *Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium. 1. The Heirs of the Roman West*. Berlin: Walter de Gruyter, 499–524.

Pošvář, J. 1963: Velkomoravské železné hřivny jako platidlo. *Numismatické listy* XVIII(5), 134–144.

Poulík, J. 1957: Výsledky výzkumu na velkomoravském hradišti „Valy" u Mikulčic. I. Zpráva za r. 1954–1956. *Památky archeologické* XLVIII(2), 241–388. Available also from: https://bit.ly/3Aw2UCD.

Sankiewicz, P., Wyrwa, A. M. 2013: *Topory średniowieczne z Ostrowa Lednickiego i Giecza*. Lednica: Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy.

Scheidel, W. 2009: *Rome and China. Comparative Perspectives on Ancient World Empires*. Oxford Studies in Early Empires. New York: Oxford University Press.

Štefan, I. 2014: Mocní náčelníci od řeky Moravy? Poznámky ke struktuře raných států. *Archeologické rozhledy* LXVI(1), 141–176. Available also from: https://bit.ly/39nTSf5.

Tirpáková, A., Bialeková, D., Vlkolinská, I. 1989: The Application of some mathematic-statistical methods in solving the possibility of exploitation of Roman measures in manufacturing of Slavic axe--shaped currency bars and pottery. *Slovenská archeológia* XXXVII(2), 427–450. Available also from: http://www.cevnad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_1989_2.pdf.

Urbańczyk, P. 2008: *Trudne początki Polski*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Vašica, J. 1971: Zakon sudnyj ljudem. In: Bartoňková, D., Haderka, K., Havlík, L., Ludvíkovský, J., Vašica, J., Večerka, R. (eds.): *Magnae Moraviae Fontes Historici IV*. Brno: Universita J. E. Purkyně, 147–198.

Vidlák, J. 2018: *Sekerovité hřivny z Pohanska u Břeclavi*. Manuscript of master thesis. Masarykova univerzita: Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie. Stored in: Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Available also from: https://is.muni.cz/th/u4if8/.

Wang, Y. 1951: *Early Chinese Coinage*. India: Pranava Books.

Zelnitius, A. 1945: *Staré Město: archeologický výzkum valu „Na valách" v letech 1924-1932*. Praha: Česká akademie věd a umění.

Resumé

Cílem předloženého textu bylo prezentovat možnosti využití archeologického experimentu k řešení otázek spjatých se společenskou a ekonomickou rolí sekerovitých hřiven a její proměnou v čase. Prostřednictvím kování dvou replik seker (obr. 2: 2, 3), jejichž předlohou byla sekera jednoduššího tvaru nalezená v kontextu velkomoravského centra v Mikulčicích (obr. 2: 1), byl popsán proces výroby sekery ze dvou typů polotovarů – ze železné lupy svářkového železa (obr. 3, 4) a z jedné ze sekerovitých hřiven (obr. 6, 7), která byla ze svářkového železa vyrobena v rámci dříve publikovaného archeologického experimentu (Hlavica et al. 2020).

Kvantifikace nákladů na výrobu v podobě úbytku železné suroviny, času a paliva umožnila porovnat efektivitu kování sekery z obou polotovarů a následně se zamyslet i nad otázkou, za jakých podmínek a jakým způsobem je možno sekerovitou hřivnu využít jako polotovar pro další zpracování. Zaznamenané výsledky prokázaly, že využívání hřiven jako polotovarů bylo oproti výrobě z lup mnohem nákladnější, především co se týče ztracené suroviny. Mezi benefity můžeme řadit jen úsporu paliva a o něco lepší kvalitu kovu, jež byla důsledkem prokovávání v rámci zpětného paketování hřivny do formy hranolového polotovaru.

Využití zjištěných poznatků v následné diskuzi vedlo k zamyšlení nad společenskou a ekonomickou rolí sekerovitých hřiven ve velkomoravské společnosti. Ukazuje se, že hřivny mohly dlouhodobě cirkulovat jako tokeny reprezentující monetární účetní jednotku, jejíž médium nebylo na Velké Moravě fyzicky dostupné. Tato specifická podoba moravských peněz se pak pravděpodobně vyvinula z tzv. společenských platidel, resp. primitivních peněz (viz také Graeber 2011, 130). Tvarová spřízněnost hřiven se sekerami, jak ukázalo experimentální zpracování, nemá v produkčním procesu žádné praktické opodstatnění, nejspíše tak odkazuje na starší fázi společenské směny, v níž mohly specifickou roli hrát skutečné železné sekery. Na předpokládaný posun od role předkomerčních platidel ke komerčnímu směnnému prostředku však zatím ukazují jen data z jádrových centrálních míst někdejší Velké Moravy (Poláček 2007, Fig. 12; Vidlák 2018, 70–74). Zde se již mohla postupně začít rozvíjet komercionalizovaná ekonomika. Avšak ve venkovských stejně jako v periferních oblastech Velké Moravy ještě tento posun ekonomické role sekerovitých hřiven nemusel být patrný. V kontextu Velké Moravy tak mohly existovat dva paralelní a vzájemně se prolínající společensko-ekonomické světy, a to komunitní a komercializované ekonomiky. V každém z nich pak mohly mít sekerovité hřivny svoji specifickou roli.

Contacts

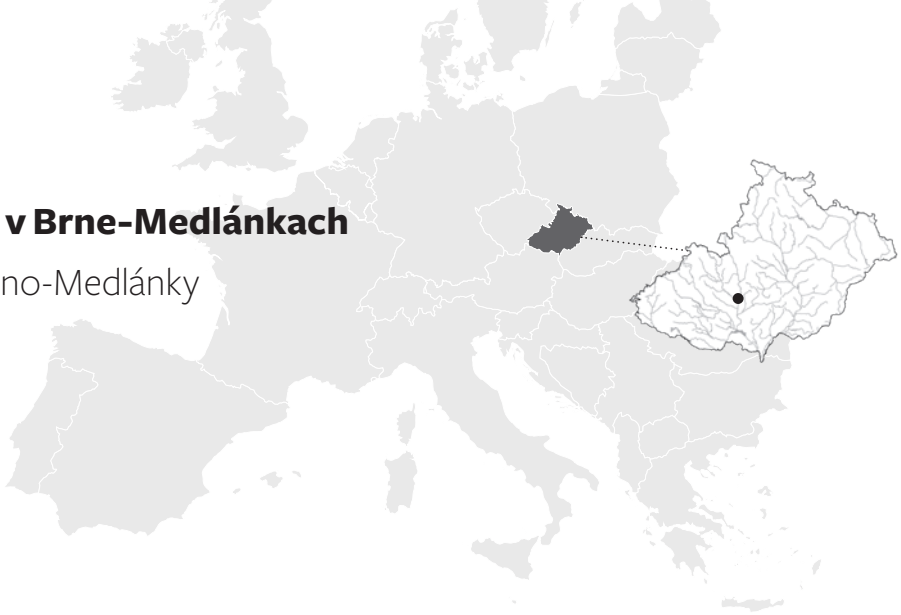
Michal Hlavica
Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 19
CZ-602 00 Brno
hlavica@arub.cz

Patrick Bárta
Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Čechyňská 19
CZ-602 00 Brno
barta@arub.cz

Přehled výzkumů 62/2, 2021 ● 23–78

Včasnostredoveké sídlisko v Brne-Medlánkach

Early medieval settlement in Brno-Medlánky

– *Jakub Benech** –

KEYWORDS

Early Middle Ages – rural settlement – Moravia – material culture – metallurgy.

ABSTRACT

The presented article examines the early medieval settlement in Brno-Medlánky. The archaeological finds were evaluated to obtain settlement spatial development and to reveal the practical, social and natural dimension of the settlement after the synthesis of the evidence. The relevance of the site in relation to early medieval Brno was also considered. The large quantity of ceramics, which was essential for this research, was processed using the database of J. Macháček. This enabled me to date the settlement between the 6th/7th to the 9th/10th century and, based on quantification, to characterise the morphological and technological features of the complex. The archaeological material was also compared with the material from other similar sites. The results of this analysis were acquired from data in the graphs, figures and quantification tables. The other findings were processed using descriptive models. Scientific analyses have proven the presence of blacksmithing and iron metallurgy at the site. Agricultural activities and processing of leather and textile were also documented at the site. The typical cumulative structure was evaluated within the framework of spatial analyses, together with the form and spatial development of the settlement. Moreover, the article deals with the complete skeletons of two dogs and one horse, and the human skeleton found in a storage pit. The complete animal skeletons were probably deposited for hygienic reasons; the human skeleton possibly proves an execution.

* Corresponding author – E-mail address: 429062@mail.muni.cz

https://doi.org/10.47382/pv0622-04

Received 16 July 2021; received in revised form 21 October 2021.
Available online 30 December 2021.

Copyright © 2021 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Úvod

Včasnostredoveké osídlenie Brnenska je veľmi pestré, sústredené okolo vodných tokov a tvorí severnú časť tzv. starej sídelnej oblasti Moravy. Objavuje sa tu najstaršia keramika pražského typu. Tá sa nachádzala v keramickom súbore, ktorý objavil J. Poulík na dnešnej Pisáreckej ulici (Hrubý 1961, 135–136). Včasná slovanská keramika bola nájdená aj na Dornychu na Ulici Přízovej, v Bohuniciach či Brne-Holáskach (Přichystal 2009, 344; Procházka et al. 2011, 451). Osídlenie sa v oblasti Brna v priebehu starohradištnej doby zhustilo. Medzi viacerými drobnými lokalitami (Brno-Maloměřice, Dornych, Zábrdovice a iné) vyniká starohradištné sídlisko Brno-Starý Lískovec zo 7.–8./9. storočia. Na sídlisku bolo nájdených päť zahĺbených obydlí a významný keramický súbor (Čižmářová 1996, 271–279). Do starohradištnej doby boli datované aj lokality v blízkom okolí sídliska v Medlánkach. Ide o lokalitu Komín, poloha U hřbitova, ktorá je od sídliska vzdialená približne 1,5 km juhozápadne a Komín, poloha Štompil, ktorá leží juhozápadne od lokality na Ulici Sadovej, ležiacej od lokality smerom na východ. Obe sú vzdialené od medlánneckého sídliska asi 2 km. Rovnako sa do tohto obdobia datuje začiatok osídlenia ostrohu hradiska a regionálneho centra Staré Zámky u Líšně, vzdialeného od sídliska v Medlánkach približne 11 km. Jeho počiatok je datovaný na prelom 7. a 8. storočia. Nálezy ostrôh s háčikmi a častí konského postroja či avarských liatych garnitúr dokladajú prítomnosť vyššej spoločenskej vrstvy. Hradisko slúžilo ako regionálne centrum aj v období Veľkej Moravy (Staňa 1985, 168–169), kedy bol región súčasťou jej jadra. Počas 9. storočia sa rozšírilo o dve predhradia. Pribudol tiež veľmožský dvorec, ktorý spolu s nálezmi šperkov a bojovníckej výstroje dokladá pretrvávajúcu prítomnosť elít. Osídlenie pokračuje až do 11. storočia aj napriek jeho vypáleniu, pravdepodobne Maďarmi, na prelome 9. a 10. storočia (Staňa 1960, 240–291; 1972, 109–154; Fojtík et al. 2007, 462–463). Okolité lokality zo strednej doby hradištnej pozostávajú prevažne z hrobových celkov a začínajú vykazovať sociálnu diferenciáciu spoločnosti. Medzi významné patria hroby z lokalít Brno-Ivanovice, Brno-Holásky, Brno-Maloměřice a iné. Hroby okrem militárií obsahovali šperky či keramiku blučinského výrobného okruhu. Významnejšie sídlisko s drevo-hlinitým opevnením sa našlo pod Ulicou Křížovou, Křídlovicou a Ypsilantiho, kde bola doložená intenzívna kováčska výroba. Najbližšia stredohradištná lokalita k sídlisku v Medlánkach je Brno-Řečkovice, náměstí Palackého, vzdialená asi 2 km severne od sídliska (Procházka et al. 2011, 454–495, obr. 155).

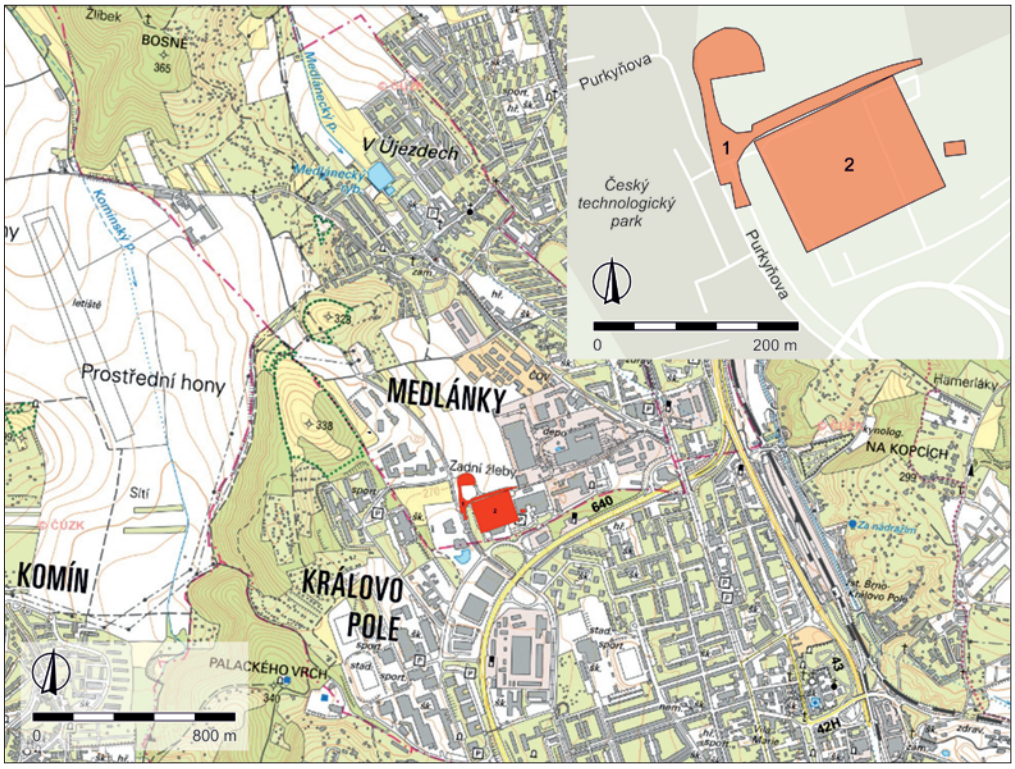
Včasnostredoveké sídlisko v Brne-Medlánkach nebolo aj napriek dostupnosti a zachovalosti archeologického materiálu dodnes komplexnejšie spracované. Je mu venovaná časť v magisterskej diplomovej práci D. Zapletalovej, ktorá rozoberá

keramický materiál zo staršieho výskumu (Zapletalová 2001, 125–135). Zmienka o sídlisku sa nachádza aj v 1. časti rozsiahlej práce Dějiny Brna (Procházka et al. 2011, 447–560), kde bola tiež zdôraznená potreba jeho komplexnejšieho vyhodnotenia. Keďže autorkou tejto časti kapitoly je D. Zapletalová, datovanie sídliska sa v nej zhoduje so závermi jej diplomovej práce. Tie sú však doplnené o nový záchranný výskum druhej časti sídliska z roku 2007 (Geisler 2008b, 393–394). Datovanie sídliska podľa D. Zapletalovej teda začína od obdobia kultúry s keramikou pražského typu kontinuálne až do strednej doby hradištnej. Z nej bol zaznamenaný výskyt derivátov keramiky blučinského a možno aj dolnověstonického výrobného okruhu (Procházka et al. 2011, 451, 457, 481–482). Svojim dielom k poznaniu archeologickej situácie prispel aj článok Z. Berkovej a D. Parmu (2013, 71–152), ktorý je venovaný nálezom a objektom z mladšej a neskorej doby bronzovej z výskumov v Brne-Medlánkach a blízkeho okolia. Posledná zmienka o lokalite bola v magisterskej diplomovej práci K. Piačkovej (2018, 61–62), kde je krátka stať o ľudských pozostatkoch v zásobnici objavených počas výskumu v roku 2007.

Hlavným cieľom štúdie je na základe spracovania archeologických nálezov a jednotlivých objektov rekonštruovať časopriestorový vývoj sídliska a jeho ekonomicko-sociálnu charakteristiku. Pre splnenie tohto zámeru je potrebné zodpovedať niekoľko čiastkových výskumných otázok. Prvou je otázka relatívneho datovania objektov a ich časovej súvislosti medzi sebou navzájom, a to na základe keramiky. Na to nadväzuje otázka rekonštrukcie priestorovej štruktúry sídliska a podoby stavieb, ktoré ho tvorili. Tretia otázka má za cieľ rekonštruovať výrobnú činnosť, jej podobu, rozsah na sídlisku, ako aj jej širšie postavenie v priestore Brnenskej oblasti. Ďalšia otázka sa týka podoby spoločnosti, jej usporiadania, resp. toho, čo nám k nej nálezy zo sídliska vedia povedať. Posledná otázka je otázka paralel či odlišností s inými podobnými včasnostredovekými sídliskami. Účelom výskumných otázok je poskladať z dostupných informácií mozaiku, ktorá by čo najlepšie charakterizovala všetky aspekty včasnostredovekého sídliska v Brne-Medlánkach ako takého. V tejto úlohe však čiastočne bránila skutočnosť, že materiál z výskumu z roku 2007 bol zasiahnutý povodňou v depozitári Ústavu archeologické památkové péče Brno v Bílovicích nad Svitavou, a preto sú mnohé nálezy stratené a mnohé môžu byť pomiešané. Z materiálu z výskumu z roku 1984 sa tiež stratilo niekoľko dôležitých kusov keramiky.

2. Dejiny výskumu

Prvý záchranný výskum sa na lokalite Brno-Medlánky konal v gescii Archeologického ústavu ČSAV pod vedením M. Geislera a za spolupráce J. Říhovského, a to v júli a auguste v roku 1984. Bol realizovaný v rámci stavby výrobnej haly národného podniku Meopta Přerov v Medlánkach v Brne. Počas výskumu bola odkrytá južná plocha spolu s menšou plochou obdĺžnikového tvaru východne od nej. Lokalita s rozlohou približne 3 ha bola situovaná na južnom cípe vnútornej časti Brna-Medlánok na trati Zadní žleby (obr. 1). Tá leží na miernom spraš ovom svahu, ktorý je orientovaný východným a juhovýchodným smerom v nadmorskej výške 260–265 m. Najbližší vodný tok Medlánecký potok, v súčasnosti kanalizovaný, je od lokality vzdialený vzdušnou čiarou 750–800 m, severovýchodným smerom. Nie je vylúčené, že v minulosti pozdĺž južnej strany lokality pretekal jeho prítok. Plocha bola husto pokrytá archeologickými objektmi velatickej kultúry (mladšia doba bronzová) a včasnostredovekými objektmi, ktorých bolo dohromady 109. Do velatickej fázy osídlenia lokality bolo zaradených 31 objektov a do včasného stredoveku 66 objektov. Z toho osem chát bolo zahĺbených a zvyšok tvorili podlahy ako relikt nadzemnej stavby. Jeden objekt s neurčitým materiálom prináleží asi únětickej kultúre (staršia doba bronzová). Ostatné objekty boli bez nálezov, preto ich nebolo možné datovať. Vzhľadom k rýchlemu priebehu stavebných prác bola podrobnejšie preskúmaná iba stredná a západná časť lokality, asi polovica odkrytej plochy. Východná časť bola sledovaná výberovo, skôr formou sondáží či povrchového zberu. Plocha bola odkrytá mechanicky, systematicky, začistená bola iba časť s doloženými nadzemnými stavbami. Zvyšná plocha bola presondovaná ľahkým zemným strojom. Táto metóda, bežná v rámci záchranných výskumov, má za následok stratu

Obr. 1. Poloha sídliska. 1 – Severná plocha – výskum 2007; 2 – južná plocha – výskum 1984. Český ústav zeměměřičský a katastrální (ČÚZK–Data200).

Fig. 1. *Position of settlement. 1 – North area – excavation in 2007; 2 – south area – excavation in 1984. Czech Office for Surveying, Mapping and Cadastre (ČÚZK–Data200).*

väčšiny nálezov nachádzajúcich sa v ornici. Taktiež je možné, že v niektorých miestach boli takýmto spôsobom odstránené horné časti objektov. Okrem uhlíkov a ulít neboli odoberané žiadne vzorky (Geisler 1987, 74–75; 1992, 1–2). Druhý výskum realizoval Ústav archeologické památkové péče Brno, tiež pod vedením M. Geislera. Uskutočnil sa od apríla do novembra v roku 2007, pričom bola odkrytá severná plocha sídliska, a to opäť na trati Zadní žleby. Výskum bol vyvolaný druhou etapou stavby rampy mimoúrovňového kríženia Ulíc Hradecká-Purkyňova, ktorá predĺžila trať električky na k. ú. Královo Pole a Medlánky. Nemal podobu klasického súvislého plošného výskumu, ale rozsiahlych sond. Hranica sídliska bola archeologicky objavená snáď len na severe. Okrem objektov zo strednej doby hradištnej bola zastúpená tiež velatická kultúra a kultúra stredodunajských popolnicových polí. Celkovo bolo odkrytých 84 objektov, z toho 31 bolo datovaných do doby hradištnej, vrátane jednej zahĺbenej chaty s kamenným krbom (Geisler 2008a, 4–7). Na lokalite bol zaznamenaný aj lomený zákop z obdobia 2. svetovej vojny. Plocha bola mechanicky zbavená ornice a následne ručne začistená. Odoberané boli vzorky uhlíkov, ulít a kameňov (Geisler 2008a, 1–7; 2008b, 393–394; Geislerová, Parma eds. 2013, 218–219).

3. Metóda práce

Sídlisko v Brne-Medlánkach bolo spracované na základe archeologického materiálu získaného počas výskumov v rokoch 1984 a 2007. Analyzovaná bola v rámci metódy formulovanej E. Neustupným (1986, 532–542; 1994), so zreteľom na kresbovú a fotografickú dokumentáciu lokality a archeologických objektov, ktorá je obsiahnutá v nálezových správach (Geisler 1992; 2008a). Keramika bola analyzovaná pomocou databázy v programe Microsoft Office Access 2007. Autor originálnej databázy je J. Macháček, ktorý ju vypracoval za účelom spracovania veľkomoravskej keramiky (je aplikovateľná aj na predveľkomoravskú keramiku a keramiku pražského typu) z lokality Břeclav-Pohansko Lesní školka (Macháček 2001, 42–66). Táto databáza umožňuje kvalitatívne aj kvantitatívne vyhodnotenie veľkých keramických súborov. To uľahčilo interpretáciu, tvorbu archeologických modelov a datovanie sídliska. Na kvantifikáciu výsledkov boli použité tabuľky v programe Microsoft Office Excel 2007. Na analýzu keramiky ako odpadu bola použitá kategorizácia M. Kuny (2015, 280–287). Zatiaľ čo v rámci starého výskumu boli ponechané pôvodné čísla objektov, vzhľadom k inému spôsobu dokumentácie, pri novom výskume boli objektom priradené nové čísla namiesto kombinácie čísla výkopu a výplne. Čísla priamo nadväzujú na číslovanie starého výskumu a ich stotožnenie s pôvodnými číslami výkopu a výplne sa nachádza v záverečnom katalógu (tab. 22). Nový výskum bol totiž dokumentovaný tzv. formulárovou metódou, ktorá je odlišná číslovaním aj rozlišovaním výplne a výkopu. Jednotlivé vrstvy objektov neboli nájdené ani pri jednom výskume. To nám znemožnilo akékoľvek úvahy nad charakterom zapĺňania objektov, procese ich zániku či sekundárneho využitia. Výnimku tvorí situácia objektov 111, 113 a 128, kde sa vrstvy podarilo objaviť. Drobné nálezy boli spracované pomocou používaných deskriptívnych systémov, ktoré sú citované v rámci príslušných statí nižšie. Zvieracie kosti boli analyzované G. Dreslerovou (2020, 43–52) a troska M. Kmoškom ako nepublikovaná analýza. Petrografickú analýzu praslenov a žarnovov vykonal A. Přichystal ako samostatný nepublikovaný posudok.

Geografické dáta z nového výskumu nám poskytla D. Vitulová a zo staršieho D. Parma z Ústavu archeologické památkové péče v Brne, v. v. i. Na tvorbu priestorových modelov sídliska v Brne-Medlánkach boli použité geografické informačné systémy (ďalej už len GIS), konkrétne program ArcGIS ArcMap 10.5. Priestorové modely boli vypracované za pomoci P. Dreslera a M. Mudrika, ktorým by som rád poďakoval. V záverečných výstupoch je sídlisko priestorovo zobrazené a zachytená je aj jeho štruktúra, prípadne koncentrácia nálezov podľa objektov. Výsledkom príspevku je charakteristika prírodného, praktického (výrobná činnosť) a spoločenského rozmeru sídliska na základe nálezov a priestorových štruktúr tak, ako ich formuloval E. Neustupný (1994, 248–258).

4. Prírodné pomery

Oblasť Brna leží na hranici dvoch veľkých geologických celkov, Západných Karpát a Českého masívu, ku ktorému patrí západná časť Brna s dominantami Špilberk či Petrov. Medzi časté nerudné materiály využívané človekom v tejto oblasti patria rohovce, krinoidové vápence, kremenné zlepence, granodiority, treťohorné piesky a spraš (Přichystal 2011, 19–21). Samotná lokalita sa taktiež nachádza viac ako 11 km južne od Moravského krasu. Ten bol povestný množstvom ložísk železnej rudy. Doklady jej spracovania siahajú až do 8. storočia (Souchopová 1995, 41). Charakter povrchových vôd determinuje veľmi malú retenčnú schopnosť krajiny a kolísavý odtok. Sieť vodných tokov tvoria rieky Svratka od severozápadu smerom k východu, Svitava pretekajúca zo severu na juh s prítokom Ponávky, pripájajúcej sa zo severu na ľavobreží. Zvyšok oblasti pokrývajú len drobné potoky. V južnej časti mesta prevládajú veľmi úrodné černozeme, miestami černice, na sprašových sedimentoch sa vytvorili aj hnedozeme. Tie sú vhodné k obrábaniu a leží na nich aj skúmané sídlisko (ČGS–Půdy; Buček, Kirchner 2011, 47–50, 61, 67–68). Antrakologický materiál dokladá (tab. 1), že oblasť patrí do dubovo-bukového vegetačného stupňa.

Druh	Kusy
Dub (*Quercus sp.*)	265
Buk (*Fagus silvatica*)	18
Jedľa (*Abies alba*)	4
Lieska (*Corylus avellana*)	1
Topoľ/Vŕba (*Populus/Salix*)	1
Lipa (*Tila sp.*)	1
Javor (*Acer sp.*)	2

Tab. 1. Vyhodnotené vzorky uhlíkov zo slovanských objektov.

Tab. 1. *Evaluated samples of charcoals from early medieval features.*

Ako už bolo spomenuté v úvode, včasnostredoveké sídlisko leží na južnom cípe vnútornej časti Brna-Medlánok na trati Zadní žleby. Najbližší vodný tok je Medlánecký potok, ktorý je v súčasnosti kanalizovaný a od lokality vzdialený približne 750–800 m severovýchodným smerom. Nie je vylúčené, že v minulosti pozdĺž južnej strany lokality pretekal jeho prítok prameniaci na Kozej Hore a vlieval sa do Medláneckého potoka z pravého brehu. Tento stav naznačujú okolité lokality doby bronzovej a halštatskej, ležiace 100–400 m juhovýchodne od sídliska, ktoré svojím postavením navodzujú dojem súvislého osídlenia ľavobrežnej terasy spomínaného toku (Salaš, Stuchlík 2011, 232–313, obr. 147, 148). Včasnostredoveké sídlisko leží v blízkosti metabazaltovej (metabazitovej) zóny. Je situované na kvartérnych sprašových sedimentoch v blízkosti holocénnej hlinito-piesčitej riečnej naplaveniny na rozhraní Palackého hřbetu a Medláneckej sníženiny, ktoré sú súčasťou Lipovskej vrchoviny, geomorfologického okrsku Brnenskej vrchoviny a zároveň súčasťou Českého masívu (Přichystal 2011, obr. 131, 135, 137; Novák, Hanžl 1992, 5).

Práve na úrodnej hnedozemi Medláneckej sníženiny, ktorá leží na sprašovom podloží, môžeme v zovretí Palackého hřbetu

Č. obj.	Druh	Kusy
9	Dub (*Quercus sp.*)	4
14	Dub (*Quercus sp.*)	11
19	Dub (*Quercus sp.*)	1
21	Dub (*Quercus sp.*)	drť cca 300
	Topoľ/Vŕba (*Populus/Salix*)	5
	Buk (*Fagus silvatica*)	1
	Jedľa (*Abies alba*)	1
31	Dub (*Quercus sp.*)	8
	Jedľa (*Abies alba*)	3
32	Dub (*Quercus sp.*)	3
33	Dub (*Quercus sp.*)	drť
44	Dub (*Quercus sp.*)	1
	Buk (*Fagus silvatica*)	1
58	Dub (*Quercus sp.*)	4
	Topoľ/Vŕba (*Populus/Salix*)	1
65	Dub (*Quercus sp.*)	17
	Buk (*Fagus silvatica*)	9
69	Dub (*Quercus sp.*)	7
	Buk (*Fagus silvatica*)	3
73	Dub (*Quercus sp.*)	1
79	Dub (*Quercus sp.*)	4
	Lieska (*Corylus avellana*)	1
83	Dub (*Quercus sp.*)	3
86	Dub (*Quercus sp.*)	32
	Buk (*Fagus silvatica*)	1
93	Dub (*Quercus sp.*)	2
	Lipa (*Tila sp.*)	1
95	Dub (*Quercus sp.*)	71
	Buk (*Fagus silvatica*)	2
	Javor (*Acer sp.*)	2
	Jedľa (*Abies alba*)	1
99	Dub (*Quercus sp.*)	4
	Buk (*Fagus silvatica*)	1
101	Dub (*Quercus sp.*)	7
104	Dub (*Quercus sp.*)	72
	Buk (*Fagus silvatica*)	1
106	Dub (*Quercus sp.*)	18

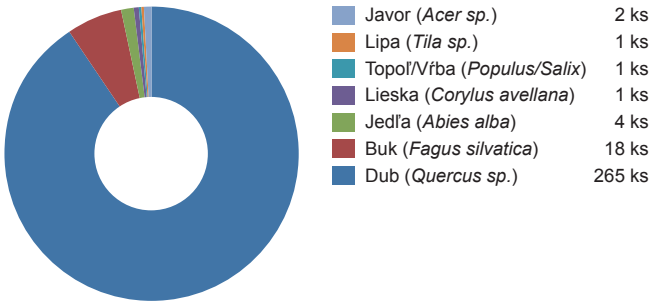
Tab. 2. Zastúpenie druhov stromov podľa vzoriek uhlíkov.
Tab. 2. *Total occurrence of tree species according to charcoal pieces.*

z juhovýchodu a Babího hřbetu zo severozápadu predpokladať polohu poľnohospodársky obrábanej pôdy. Jej ťažisko sa snáď rozprestieralo na východnom svahu, ktorý priliehal k Medláneckému potoku. Celá oblasť bola odjakživa bohatá na zásoby vody. Ide o tok neďalekého potoka a taktiež mokrade, nachádzajúce sa severne od vrchu Bosně, v polohe U Pergla, na okraji vyvýšenej polohy V Markrabství. Mokraď zanikla v 50. rokoch počas kolektivizácie a vodu zadržiavalo nepriepustné podložie. Vrch Bosně (365 m n. m.) zároveň ohraničoval poľnohospodársku pôdu zo severovýchodnej strany. Na západe bola ohraničená miernym návrším (338–340 m n. m.), ktoré sa tiahne až k juhozápadu Palackého vrchu (340 m n. m.). Za ním sa už rozprestierala pôda obrábaná osadami v oblasti Brno-Komín. Hranica z juhu je neistá. Nadmorská výška zníženiny sa pohybuje medzi 223–322 m a je poľnohospodársky využívaná dokonca aj v súčasnosti (ČÚZK–Data200; Buček, Kirchner 2011, 61; Braun, Fuchs 1992, 8, 11).

K čiastočnej rekonštrukcii flóry v okolí sídliska poslúžili z archeologických objektov vzorky uhlíkov (tab. 2). Spracované boli iba tie, ktoré pochádzali zo staršej fázy výskumu. Jedna vzorka zodpovedá jednému kusu uhlíku s výnimkou uhlíkovej drte v obj. 21 a 33. Antrakologické výsledky sú uvedené v nálezovej správe, z ktorej však nie je jasné, kto je autorom určenia (Geisler 1992, 3–114), pravdepodobne je ním E. Opravil. K našej analýze použijeme iba vzorky pochádzajúce z včasnostredovekých objektov.

Z grafu (graf 1) je zreteľná absolútna prevaha duba (*Quercus sp.*), ktorá spolu s početnejším výskytom buka (*Fagus silvatica*) dokladá zaradenie oblasti do dubovo-bukového vegetačného stupňa. Ostatné dreviny doložené na sídlisku sa vyskytujú len vo veľmi malých množstvách. Do štatistiky neboli zaradené vzorky z obj. 21, nakoľko ich vzhľadom k povahe objektu radíme do pozostatkov remeselnej činnosti. Aj tam je však vidieť absolútnu prevahu duba, ktorú tvorí vrstva uhlíkov (odobraných 300 kusov). Diagram má len obraznú výpovednú hodnotu, pretože zbery uhlíkov boli náhodné.

Tieto výsledky zodpovedajú aj paleobotanickým výskumom v oblasti Brnenska. Na lokalite Staré Zámky u Líšně v dobe hradištnej výrazne prevláda dub (*Quercus sp.*), za ním je asi v polovičnom množstve zastúpený buk (*Fagus silvatica*). V malom rozsahu sú zastúpené aj iné stromy, napr. jedľa (*Abies alba*), topoľ (*Populus*) či vŕba (*Salix*). Tie sa v rovnako nízkom počte objavovali aj na medláneckom sídlisku (Opravil 1967, 92–94).

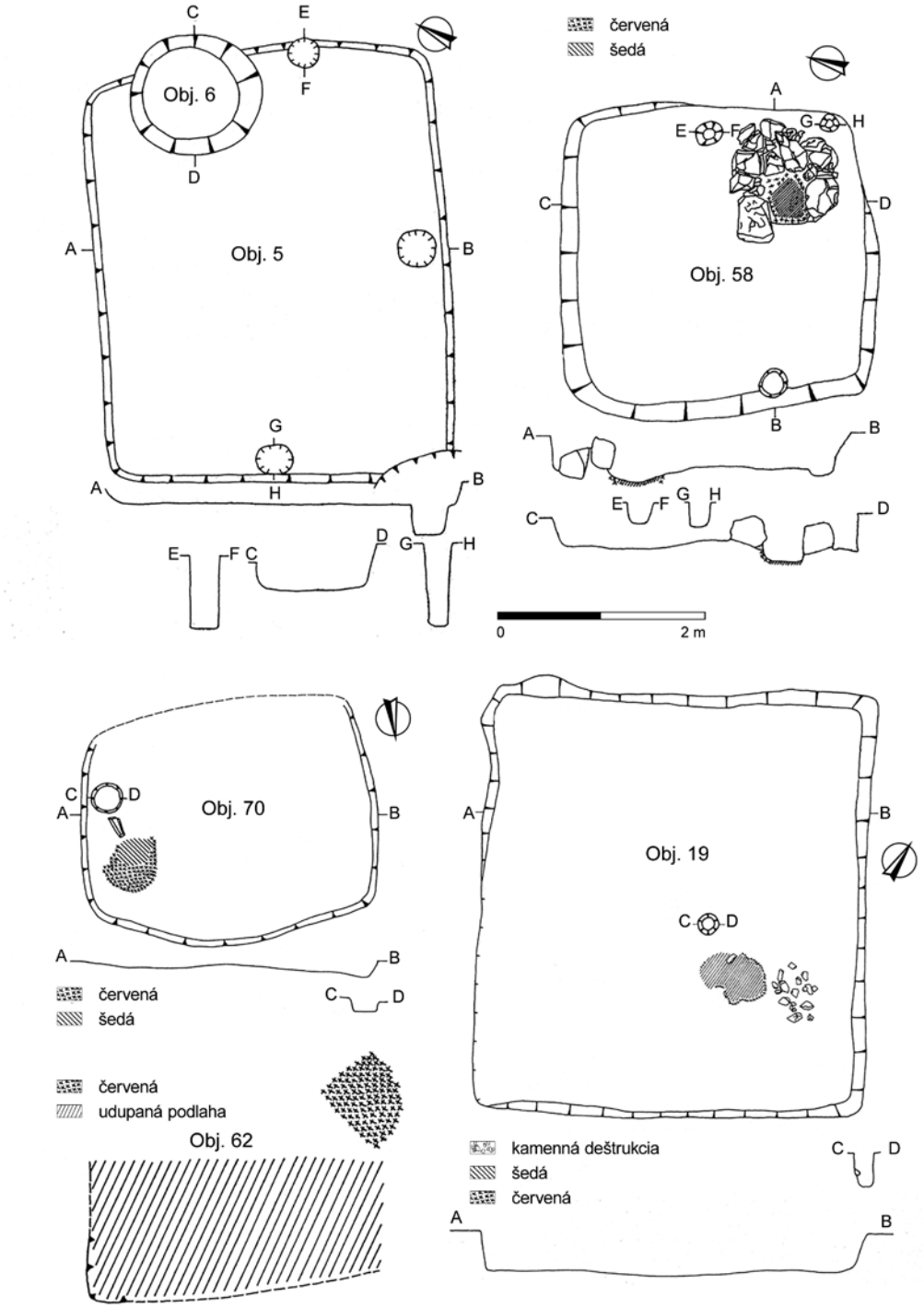

Graf 1. Zastúpenie druhov stromov podľa antrakologického vyhodnotenia.
Graph 1. *Representation of tree species according to the anthracological analysis.*

5. Podoba stavieb na sídlisku

Slovanské sídlisko v Brne-Medlánkach je typickou včasnostredovekou lokalitou vidieckeho charakteru. Aj napriek tomu, že bola preskúmaná iba časť sídliska, bolo odkrytých deväť chát a zvyšok podlahy, pravdepodobne ako relikt nadzemnej stavby (obj. 5, 19, 58, 62, 70, 79, 83, 84, 101, 128) a 30 zásobných jám. Jednotlivé chaty boli typologicky zaradené podľa systematiky P. Šalkovského (2001, 16–69, obr. 1). Hĺbka jednotlivých objektov bola meraná od úrovne začistenej plochy.

Obj. 5 – chata
Rozmery: 370 × 330 cm, hĺbka 20 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: pravidelný obdĺžnikový, mierne šikmé steny, ploché dno.
Zásyp: hlinitý, tmavohnedý.
Popis: okrem sídliskovej jamy (obj. 6, hĺbka 40 cm), ktorá zasahovala východný okraj chaty sa v nej nachádzali tri kolové jamy, na južnej (hĺbka 30 cm), východnej (hĺbka 60 cm) aj západnej (hĺbka 70 cm) strane. Kolové jamy ležali v strede strán. Ich priemer nebol zaznamenaný a zvyšky po výhrevnom zariadení neboli nájdené. Chatu je možné hypoteticky zaradiť do skupiny 1Ba2 (obr. 2).

Obr. 2. Objekty 5, 6, 19, 58, 62, 70. Podľa Geisler 1992, obr. 3, 11, 35, 36, 39.

Fig. 2. *Features 5, 6, 19, 58, 62, 70. After Geisler 1992, Fig. 3, 11, 35, 36, 39.*

Obj. 19 – chata
Rozmery: 440 × 400 cm, hĺbka 15–50 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: štvorcový, mierne šikmé steny, ploché dno.
Zásyp: šedočierny.
Popis: približne v strede objektu sa nachádzala jedna kolová jamka (priemer 20 cm, hĺbka 34 cm). Bola pozoruhodne blízko ku kamennému výhrevnému zariadeniu v juhovýchodnom sektore. Objavený bol aj zvyšok prepálenej podlahy, tvorenej v strede šedočiernou a po obvode červenou vypálenou mazanicou (70 × 50 cm). Kamenná deštrukcia ležala asi 15 cm vedľa prepálenej plochy. Chatu možno spoľahlivo zaradiť do skupiny 1Ba1 (obr. 2). Objekt bol na základe keramiky datovaný do stredohradištného obdobia (pozri nižšie).

Obj. 58 – chata
Rozmery: 300 × 312 cm, hĺbka 30 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: štvorcový, šikmé steny (v juhovýchodnom rohu zvislé), ploché dno.
Zásyp: šedohnedý.
Popis: v chate sa nachádzali tri kolové jamky, jedna na západnej (priemer 28 cm, hĺbka 8 cm) jedna na východnej (priemer 25 cm, hĺbka 22 cm) a juhovýchodnej (priemer 18 cm, hĺbka 24 cm) strane. Kamenné výhrevné zariadenie ležalo taktiež v juhovýchodnom rohu a tvorili ho kamene s veľkosťou asi 40 × 30 × 30 cm. Na vrchu však bolo zasypané drobným kamením. Jeho deštrukcia zaberala takmer celý juhovýchodný sektor objektu. Išlo o podkovovité výhrevné zariadenie (120 × 110 cm),

otvorené smerom na západ. Jeho dno (38 × 40 cm) bolo tvorené šedou a po obvode červenou vypálenou mazanicou, prekrytou vrstvou popola. Zapustené bolo 15–20 cm pod úroveň podlahy objektu. V jeho deštrukcii, hlavne pri ústi, boli nájdené kusy keramiky. Chata by mohla byť zaradená do skupiny 1Bb4 (obr. 2).

Obj. 62 – relikt nadzemnej stavby
Rozmery: nezistené.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: pravouhlý.
Zásyp: nezistené.
Popis: relikt bol zahĺbený do sprašového podložia len veľmi plytko. Ležal pri ňom prepálený zvyšok dna ohniska. Objekt bol nekompletný a výrazne poškodený odkryvom. Z toho dôvodu je nemožné zaradiť ho do typológie stavieb (obr. 2).
Obj. 70 – chata
Rozmery: 280 × 240 cm, hĺbka 0–16 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: oválny, nekompletne zachytený, západná a severná stena mierne zaoblená, ploché dno.
Zásyp: šedý.
Popis: do podložia bola chata zahĺbená len čiastočne. Južná stena bola pri skrývke odobratá. Nachádzala sa v nej jedna kolová jamka (priemer 30 cm, hĺbka 12 cm) na východnej strane. Vedľa sa na úrovni podlahy nachádzalo výhrevné zariadenie, objavené v severovýchodnom sektore v podobe prepálenej hliny. V strede bolo tvorené šedou a po obvode červenou vypálenou mazanicou. Z konštrukcie samotného výhrevného zariadenia sa zachoval iba jeden kameň. To značí, že mohlo ísť o ohnisko. Chata patrí do skupiny 1Ba1 (obr. 2).

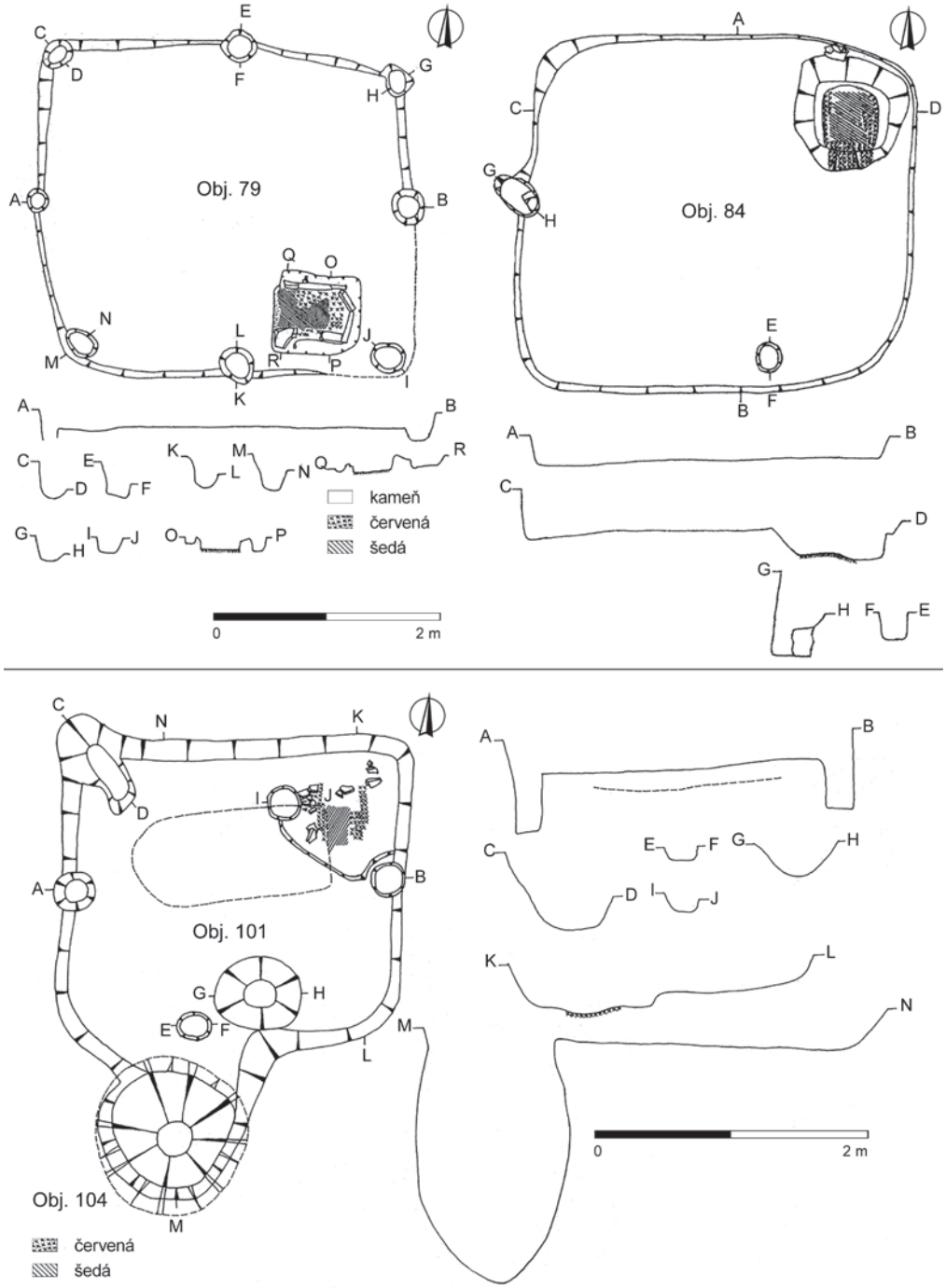
Obj. 79 – chata
Rozmery: 360 × 330 cm, hĺbka 16 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: štvorcový, steny zvislé, ploché dno.
Zásyp: nezistené.
Popis: v chate sa nachádzalo osem kolových jamiek. Štyri v rohoch vnútri objektu a štyri po stranách čiastočne presahujúce hranicu objektu (priemer 22–38 cm, hĺbka 12–20 cm). Kamenné výhrevné zariadenie (84 × 80 cm) bolo situované v juhovýchodnom rohu. Jeho konštrukcia pozostávala z kamenných dosiek postavených na výšku do tvaru podkovy. Ústie bolo orientované na západ. Vnútorný priestor bol prepálený v strede do šeda a po okrajoch do červena. Celý priestor bol pokrytý drobným kamením. Bez pochybností možno chatu zaradiť do skupiny 1Bb8 (obr. 3). Objekt bol na základe keramiky datovaný do starohradištného obdobia (pozri nižšie).

Obj. 83 – chata
Rozmery: 338 × 300 cm, východná stena 240 cm, hĺbka 20–38 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: lichobežníkový, šikmé steny, dno sa smerom od stredu mierne zvažovalo.
Zásyp: nezistené.
Popis: v chate sa nachádzali tri kolové jamky. Jedna v strede južnej (priemer 30 cm, hĺbka 26 cm), druhá východnej (priemer 30 cm, hĺbka 8 cm) a tretia v strede západnej strany (priemer 30 cm, hĺbka 10 cm). Zvyšky výhrevného zariadenia (50 × 40 cm) ležali v severovýchodnom rohu na úrovni podlahy. Zariadenie bolo doložené šedou a po obvode červenou vypálenou mazanicou pokrytou drobným kamením. V juhovýchodnom rohu chaty ležala jama (70 × 96 cm, dno 94 × 100 cm, hĺbka 80 cm) s plochým dnom, so zvislou stenou orientovanou do chaty a s vakovito previsnutou stenou smerom von. Približne v strede chaty sa nachádzal zahĺbený objekt so šikmými stenami a plochým dnom (priemer 70 cm, piemer dna 42 cm, hĺbka 28 cm). Chata bola zaradená do skupiny 1Bb4 (obr. 4). Objekt bol na základe keramiky datovaný do starohradištného obdobia (pozri nižšie).

Obj. 84 – chata
Rozmery: 364 × 326 cm, hĺbka 20–45 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: obdĺžnikový, steny zvislé, ploché dno.
Zásyp: nezistené.
Popis: v chate sa nachádzali dve kolové jamky. Jedna na juhu (priemer 24 cm, hĺbka 26 cm), druhá na západe (40 × 26 cm, hĺbka 44 cm) prakticky v stene chaty, čiastočne vyplnená kameňmi. Zvyšky zahĺbeného ohniska ležali v severovýchodnom rohu v nepravidelnej štvorcovej jame (100 × 100 cm) so šikmými stenami a plochým dnom (60 × 50 cm), po obvode vypáleným do červena a v strede do šeda. Pôvodná konštrukcia bola doložená len malým počtom kameňov. Chata patrí do skupiny 1Ba2 (obr. 3). Objekt bol na základe keramiky datovaný do stredohradištného obdobia (pozri nižšie).

Obj. 101 – chata
Rozmery: 300 × 280 cm, hĺbka 30 cm.
Rok výskumu: 1984.
Tvar: štvorcový, šikmé steny, ploché dno.
Zásyp: nezistené.
Popis: v chate sa nachádzali štyri kolové jamky. Jedna pri severnej stene priamo pri výhrevnom zariadení (priemer 30 cm, hĺbka 14 cm), druhá v strede V (priemer 30 cm, hĺbka 42 cm) a tretia v strede západnej steny (priemer 36 cm, hĺbka 50 cm). Posledná bola pri strede južnej steny (priemer 30 cm, hĺbka 15 cm). V jej blízkosti sa ešte nachádzala jama s misovitým dnom (priemer 70 cm, hĺbka 30 cm). Kamenné výhrevné zariadenie ležalo v severovýchodnom rohu a bolo zapustené 20 cm pod úroveň podlahy. Jeho dno (55 × 55 cm) bolo tvorené šedou a po obvode červenou vypálenou mazanicou. Z kamennej konštrukcie sa zachovalo iba pár rozptýlených kameňov. Ústie bolo zrejme orientované na juh. V severovýchodnom sektore sa tiež nachádzala výrazná vrstva uhlíkov (170 × 80 cm) prekrytá sprašou. Súčasťou chaty bola aj zásobnica (obj. 104, priemer 110 cm, hĺbka 220 cm), ktorá ležala pri južnej stene a výrazne vytŕčala z pôdorysu chaty. Vďaka spoločnej hornej vrstve zásypu je možné povedať, že oba objekty boli súčasné. Chata patrí do skupiny 1Ba2 (obr. 3). Objekt bol na základe keramiky datovaný do starohradištného obdobia (pozri nižšie).

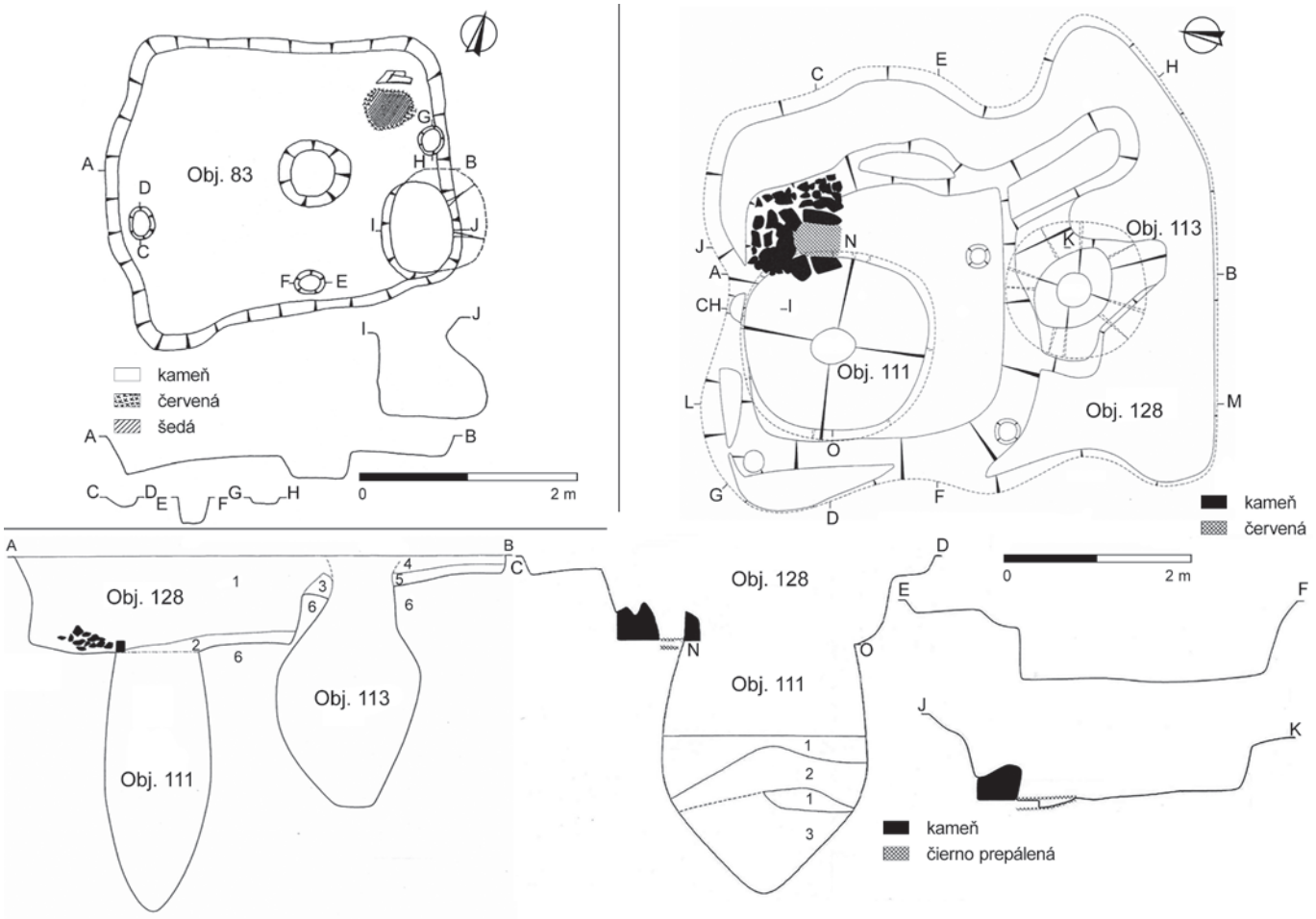
Obj. 128 – chata
Rozmery: 500 × 550 cm, samotná chata 380 × 380 cm, hĺbka 100 cm.
Rok výskumu: 2007.
Tvar: nepravidelný štorcový, chata mala šikmé steny a ploché dno.
Zásyp: vrstva 1 – šedohnedá až tmavohnedá, vrstva 2 – okrovo žltá s hnedými škvrnami, vrstva 3 – žltohnedá, vrstva 4 – šedohnedá, vrstva 5 – žltohnedá.
Popis: v chate sa nachádzali dve kolové jamky umiestnené v juhozápadnom (priemer 30 cm, hĺbka 12 cm) a juhovýchodnom (priemer 30 cm, hĺbka 10 cm) rohu. V severovýchodnom rohu bola plošinka, možno pre rozpolený kôl a v severozápadnom rohu plošinka pre celý kôl. Kamenné výhrevné zariadenie (100 × 120 × 60 cm) bolo situované v severovýchodnom rohu. Pozostávalo z plochých kameňov postavených na výšku s rozmermi až 40 × 30 cm. Zriadenie bolo obsypané drobným kamením. Jeho ústie bolo orientované na juh. Dno bolo reparované červeným

Obr. 3. Objekty 79, 84, 101, 104. Podľa Geisler 1992, obr. 44, 47, 57.

Fig. 3. *Features 79, 84, 101, 104. After Geisler 1992, Fig. 44, 47, 57.*

prepáleným výmazom hrubým približne 10 cm, naneseným na tmavo hnedú popolovú vrstvu na pôvodnom dne, tvorenom červeným prepáleným podložím. Vo východnej, západnej a snáď aj severnej stene sú viditeľné plošinky vytvorené na sedenie alebo odkladanie predmetov. Oválny výbežok v juhovýchodnom rohu (180 × 80 cm) mohol slúžiť ako vstupný koridor. V rámci chaty sa vyskytli aj dve zásobnice (obj. 111 a 113). Vzhľadom k nelogickej polohe pri krbe môže byť obj. 111 starší alebo mladší než chata. Stratigrafické okolnosti v jeho prípade, bohužiaľ, neboli objavené a objekt bol rozpoznaný až na dne chaty. To znemožňuje jeho presnejšie datovanie. Rovnako sa v ňom našlo iba 12 neveľkých kusov keramiky, čo môže indikovať rýchle zasypanie počas stavby samotnej chaty. Naopak, obj. 113 bol jednoznačne určený ako mladší, vďaka dobre zaznamenaným profilom výplne chaty, a teda bol v superpozícii s obj. 128. Kumulácia zásobníc, ktorú tvoria obj. 111–113 a 129 naznačuje, že aj obj. 111 ako jej súčasť je mladší a vznikol po zániku chaty. Na druhej strane stratigrafia výplne samotnej chaty naznačuje niečo iné. Na jej dne je viditeľná tenká vrstva 2, ktorá sa ťahala nad zásobnicou 111 až k výhrevnému zariadeniu a zodpovedala by nanesenej a zadupanej vrstve ešte počas využívania chaty. Obsahovala tiež drobné kamienky a kúsky mazanice. Na nej je výrazná vrstva 2 a drobná vrstva 3. Obidve vznikli po opustení chaty cieleným odpadovým zásypom a splavmi okolitých vrstiev (Kuna, Profantová 2005, 120–121). To by naznačoval, že zásobnica 111 bola relatívne staršia. Nie je isté, či vrstvy 4 a 5 tvorili súčasť výplne chaty spolu s vrstvami 1, 2 a 3, alebo boli iba pozostatkami okolitej kultúrnej vrstvy (obr. 4). Nedá sa preto s istotou tvrdiť, či okolitá šikmá zníženina z východnej, západnej a južnej strany je súčasť objektu. Vzhľadom k tomu, že by podobná šikmá zníženina iba splavovala dažďovú vodu rovno do objektu, je to nepravdepodobné. Chata bola zaradená do skupiny

Obr. 4. Objekty 83, 111, 113, 128 a vybrané prierezy. Podľa Geisler 1992, obr. 46; 2008a, obr. 47–50.
Fig. 4. *Features 83, 111, 113, 128 and selected sections. After Geisler 1992, Fig. 46; 2008a, Fig. 47–50.*

1Ba2 (obr. 4). Objekt bol na základe keramiky datovaný do stredohradištného obdobia (pozri nižšie).

Pôdorysy chát, ktoré boli nájdené na sídlisku nijako nevybočujú zo všeobecných modelov podoby obytných objektov, platných pre strednú aj východnú Európu či severný Balkán v období včasného stredoveku (Vařeka 2004, 307, 312–313, 328–330; Šalkovský 2001, 20–23, 28–29, mapa 1–6). Svojou typológiou a prítomnosťou okrúhlych kolových jám zväčša po bokoch objektu, ale ojedinele aj v ňom, indikujú použitie prútených konštrukcií (Dostál 1987, 15–16). Zahĺbené štvorcové stavby s rôznym počtom rôzne rozostavených kolov a s výhrevným zariadením tvorili na lokalite väčšinu obytných objektov. Tieto typy stavieb spolu s inými sú pre vidiecke osídlenie typické u nás a v celom slovanskom svete. Nadzemné stavby sa objavujú až v 8. storočí (Šalkovský 2002, 62–63). Šesť chát sa podarilo konkrétnejšie datovať. Tri do strednej doby hradištnej (obj. 19, 84, 128) a tri do starohradištnej doby (obj. 79, 83, 101). Všetky boli zahĺbené s kamenným výhrevným zariadením v rohu, s výnimkou obj. 5, 70 a 83 (obr. 2, 4), kde sa okrem miesta s prepálenou hlinou (zvyšok ohniska) toto zariadenie nepodarilo spoľahlivo zachytiť alebo nebolo nájdené ani ohnisko. Celkovo je zachovalosť výhrevných zariadení v chatách v porovnaní s inými lokalitami veľmi nízka (Kalčík 2015, 131–134; Marešová 1985, tab. 6–14). Zaujímavý je zvyšok podlahy, obj. 62 (obr. 2). Ten sa nezachoval celý, chýbajú aj kolové jamky. Jeho rozmery v nálezovej správe tiež neboli presne zaznamenané, avšak z digitalizácie kresieb výskumu je vidieť hrany s dĺžkou približne 2,5 m a okolo 2 m (druhý koniec ani jednej z hrán nebol objavený, preto je druhý údaj len orientačný), ktoré akoby tvoria časť obdĺžnika či štvorca. Na základe toho môžeme predpokladať, že išlo o nadzemnú stavbu snáď obytného účelu. Pozornosti by nemala uniknúť chata, obj. 83 (obr. 3) a 101 (obr. 4), s malou zásobnou jamou v rohu alebo umiestnenou vedľa steny.

K otázke typov konštrukcií, tak ako ich definoval B. Dostál (Dostál 1987, 13–17), výskum neposkytol mnoho materiálu. Zachované kolové jamy totiž neumožňujú s istotou rekonštruovať podobu konštrukcií stien, ktoré ohraničovali vnútorný priestor a tvorili často hlavnú oporu strechy. Podľa rozostupov medzi kolmi je možné uvažovať o prútoch vpletených medzi samotné koly alebo o doskách, či menších guľatinách nabitých horizontálne (v prípade menšej vzdialenosti pozri obj. 79, obr. 3), alebo o vpletených prútoch medzi rad menších kolíkov stojacich v medzerách medzi hlavnými kolmi, pokiaľ sú medzi nimi väčšie medzery (obj. 5, obr. 3; obj. 101, obr. 4; obj. 83, 128, obr. 5). Fragmenty mazanice (pozri nižšie) však nič okrem pletených konštrukcii nedokladajú. Ostatné chaty majú iba jeden okrajový kôl alebo tieto koly úplne chýbajú. Vrch strechy musel byť približne 3 m od podlahy, aby v zemnici mohol cirkulovať vzduch. Hĺbka samotného výkopu sa pritom pohybuje v drvivej väčšine prípadov medzi 40–130 cm. Viac než polovica z tejto množiny má hĺbku od 70–100 cm. Tomu však zodpovedá iba obj. 128 a čiastočne obj. 19 a 84, čo je znakom zlého zachovania výkopov. Samotná hĺbka vplývala aj na uhol strechy (Šalkovský 2001, 71, 77, 78). Rekonštrukcia strechy nie je možná pri všetkých chatách kvôli často nepríznačnému rozmiestneniu kolových jám. V prípade obj. 58, 79, 101 a 128 predpokladáme sedlovú strechu,

nakoľko v nich boli nájdené oproti sebe stojace kolové jamy po oporných koloch. V prípade obj. 70 a 19 sa dá pripustiť aj kužeľová či pyramídovitá strecha stojaca na centrálnom opornom kole, avšak absencia ostatných kolových jám môže byť otázkou zlého zachovania, obzvlášť v prípade obj. 70. Objekty 5 a 83 majú kolové jamy sústredené len na jednej strane, čo dokazuje prítomnosť pultovej strechy, ktorá sa jednou stranou opierala o úroveň vtedajšieho povrchu (Šalkovský 2001, 87–89). Pokusy o rekonštrukciu striech na chatách v Medlánkach sú značne diskutabilné, nakoľko nie je možné zaručiť kvalitu zachovania všetkých kolových jám. Taktiež štruktúry niektorých chát sú nejednoznačne interpretovateľné.

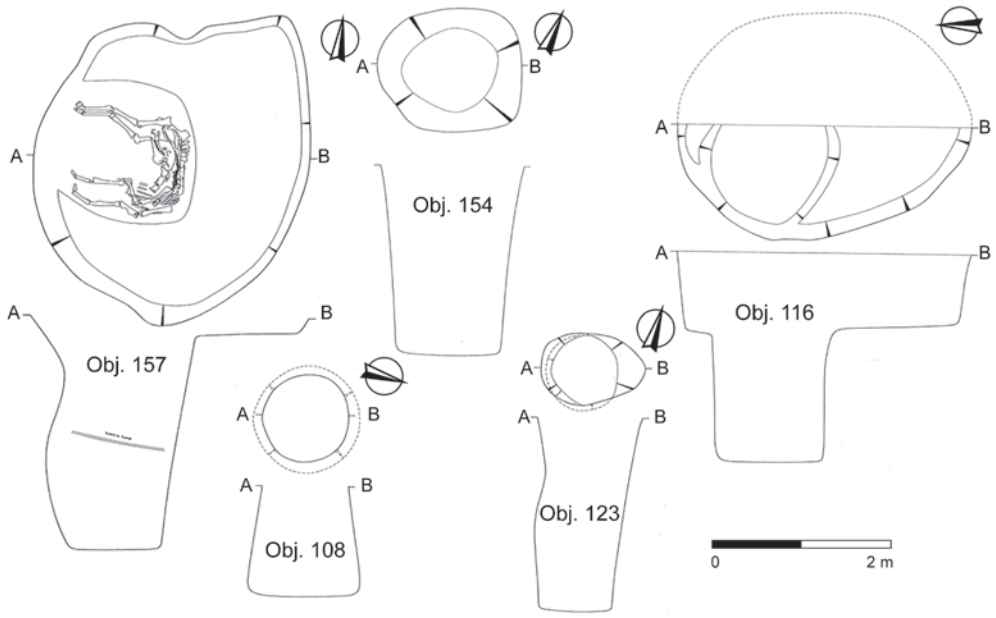
Súbor mazanice z lokality Brno-Medlánky (tab. 3, obr. 5) je nepatrný a obsahuje zväčša malé kusy alebo kusy bez viditeľných odtlačkov stavebnej konštrukcie. Na analýzu nálezov mazanice boli využité vybrané kvality z deskriptívneho systému, ktorého autorom je P. Vařeka (1995, 59–64). Boli to konkrétne kvality ako „materiál", „výpal" a „konštrukčný typ". Materiál bol rozlíšený na málo, stredne a veľmi kompaktný, podľa množstva organickej prímesi v hmote. Pri výpale bola mazanica kategorizovaná podľa tvrdosti a lámavosti ako slabo, stredne, silno a extrémne vypálená (Vařeka 2001, 259–260). Konštrukčné prvky boli rozlíšené podľa kódovej deskripcie, ktorú vypracovala M. Zavadilová (2011, 110–111). Podrobnejšie rozčlenenie deskripcie, ktorá bola v príspevku použitá, sa však nachádza v jej diplomovej práci na spracovanie mazanice z včasnostredovekej lokality Břeclav-Pohansko (Sotáková 2007, 39–50). Menované kvality sa samozrejme viažu na číslo objektu, kde bol daný kus nájdený. Kompletná databáza nebola z dôvodov nízkeho počtu

Obr. 5. Výber kúskov mazaníc. Foto J. Benech.
Fig. 5. *Selection of fragments of daub. Photo by J. Benech.*

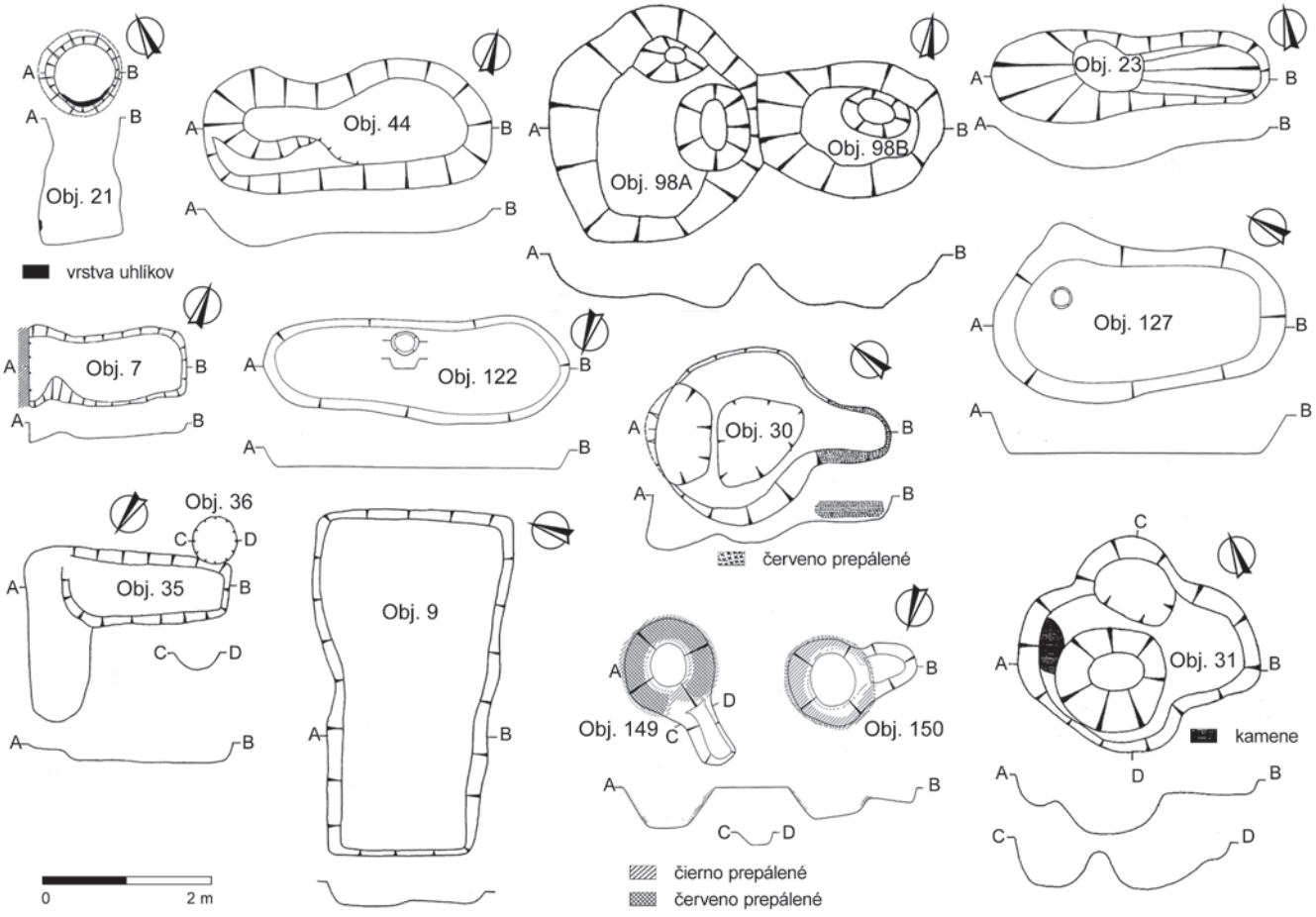
Č. obj.	Kusy	Materiál	Výpal	Konštrukcia
14	1	stredne kompaktný	silný	F.1.1.2 hrubý povrch na jednej vonkajšej strane
32	1	stredne kompaktný	silný	F.1.1.1 hladký povrch jedna vonkajšia strana
	1	stredne kompaktný	silný	A.4.1.1 fragment so zachovanou vnútornou stranou dvoch guľatín, vonkajšia strana má hrubý povrch (špára medzi guľatinami)
70	3	málo kompaktný	silný	F.1.1.2 hrubý povrch jedna vonkajšia strana
86	3	veľmi kompaktný	silný	C.8.1.1 jeden prút bez vonkajšej strany
	1	veľmi kompaktný	silný	C.8.2.2 dva prúty, ktoré sa pretínajú, bez vonkajšej strany
	1	veľmi kompaktný	silný	F.1.1.1 hladký povrch jedna vonkajšia strana
	1	stredne kompaktný	stredný	C.1.1.5 prút kolmo na vonkajšiu stranu hladenú
87	1	málo kompaktný	silný	C.5.4.1 na vnútornej strane dva vodorovné prúty a na boku jeden zvisle
90	2	veľmi kompaktný	stredný	C.1.1.2 jeden prút a hrubý povrch
	1	veľmi kompaktný	stredný	C.8.1.1 jeden prút bez vonkajšej strany
99	2	stredne kompaktný	silný	C.8.1.1 jeden prút bez vonkajšej strany (obr. 5: 2)
	1	stredne kompaktný	silný	C.1.1.2 jeden prút a hrubý povrch
	1	stredne kompaktný	silný	C.1.2.4 dva prúty, hrubá vonkajšia strana, tvar trojuholníka (špára medzi dvoma prútmi)
	1	stredne kompaktný	silný	C.8.2.1 dva prúty bez vonkajšej strany
	1	stredne kompaktný	silný	C.1.3.4 tri prúty a hladený povrch (obr. 5: 1)
	1	stredne kompaktný	silný	B.4.1.3 obtlačok trámu, vonkajšia a bočná strana hrubá
	1	stredne kompaktný	silný	D.1.3.2 kombinácia guľatiny a dvoch rovnobežných prútov na vnútornej strane, povrch hrubý
101	1	veľmi kompaktný	silný	A.1.2.1 jedna guľatina (nezachovaný priemer) povrch hladený.
102	2	stredne kompaktný	silný	F.1.1.2 hrubý povrch jedna vonkajšia strana
17	1	stredne kompaktný	silný	C.1.1.2 jeden prút a hrubý povrch
	1	stredne kompaktný	silný	C.2.2.1 dva rovnobežné prúty na jednej strane a jeden rovnobežný na druhej, hrubý povrch
114	1	stredne kompaktný	stredný	C.1.1.5 jeden prút kolmý na vonkajšiu stranu hladenú
	1	stredne kompaktný	slabý	C.8.2.1 dva prúty bez vonkajšej strany
	1	stredne kompaktný	slabý	C.8.1.1 jeden prút bez vonkajšej strany
130	1	veľmi kompaktný	slabý	F.1.1.2 bez odtlačku a hrubý povrch
	4	veľmi kompaktný	silný	F.1.1.1 bez odtlačku a hladený povrch
109	2	veľmi kompaktný	stredný	F.1.1.1 bez odtlačku a hladený povrch
	1	stredne kompaktný	silný	jedna guľatina a vedľa kolmo naň prút bez vonkajšej strany (obr. 5: 3)
128	1	stredne kompaktný	stredný	F.1.1.1 bez odtlačku a povrch hladený
	2	slabo kompaktný	stredný	C.1.1.2 jeden prút a hrubý povrch

Tab. 3. Analýza mazanice.
Tab. 3. *Daub analysis.*

Obr. 6. Výber zásobných jám, objekty 108, 116, 123, 154, 157. Podľa Geisler 2008a, obr. 7, 8, 11, 12, 27.

Fig. 6. *Selection of storage pits, features 108, 116, 123, 154, 157. After Geisler 2008a, Fig. 7, 8, 11, 12, 27.*

Obr. 7. Výber sídliskových objektov 7, 9, 21, 23, 30, 31, 35, 36, 44, 98, 122, 127, 149, 150. Podľa Geisler 1992, obr. 4, 5, 12, 13, 16, 17, 20, 25, 55; 2008a, obr. 20, 21, 42.

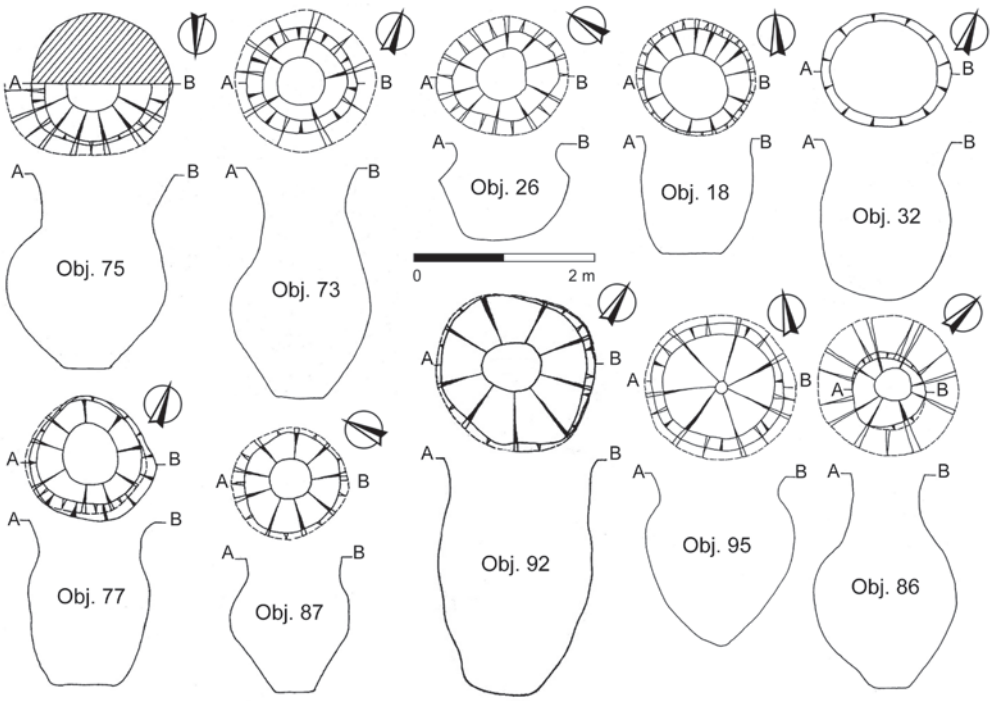
Fig. 7. *Selection of settlement features 7, 9, 21, 23, 30, 31, 35, 36, 44, 98, 122, 127, 149, 150. Geisler 1992, fig. 4, 5, 12, 13, 16, 17, 20, 25, 55; 2008a, Fig. 20, 21, 42.*

príslušných nálezov a obmedzenej dokumentácie, v medziach záchranného výskumu zhotovená. Pomocou daných kvalít boli výhradne opísané len tie kusy, ktoré majú k užívaným typom konštrukcie na sídlisku výpovednú hodnotu. Priamo z chát pochádza len minimum kusov. Patrí sem obj. 101, kde jeden kus indikuje prútená konštrukcia a obj. 128 s dvoma kusmi tiež indikujúcimi jednoduchú prútenú konštrukciu. Zrubovú konštrukciu by mohol dokladať iba jeden kus mazanice v obj. 32, ale toto určenie je veľmi sporné a môže ísť o odtlačok rámu dverí. Zvyšok nálezov z obj. 86 (3 ks), 87 (1 ks), 90 (3 ks), 99 (8 ks) a 114 (3 ks) dokladá prútená konštrukcia (tab. 3). Tento záver podporuje aj typológia chát opísaná vyššie. Vzhľadom k postdepozičným procesom a malému počtu kusov mazanice s vyššou výpovednou hodnotou nepokladáme za vhodné určovať konštrukčnú podobu konkrétnych objektov. Bude musieť postačiť konštatovanie, že na sídlisku prevažovali jednoduché prútené stavebné konštrukcie.

Posledným nálezom s výpovednou hodnotou bol železný klinec z obj. 5 (obr. 31: 3), ktorý ako stavebné kovanie by mohol byť pozostatkom stavebnej konštrukcie, kde spájal dve drevené časti. K odhaleniu účelu nájdeného klinca poslúžili jeho veľkosť a tvar. Klinec zo sídliska v Brne-Medlánkach má typický kladivovitý tvar. Je rovný, dobre zachovaný, s dĺžkou 6,1 cm. Má štvorhranný prierez. Na prvý pohľad pripomína klinec IIIb v typológií R. Krajíca (Krajíc 2003, 65–66, obr. 71) a dokonale zodpovedá sploštenému kladivovitému klincu z Mikulčíc (Klíma 1975, 144–145 obr. 2). Typovo veľmi podobný klinec bol nájdený na hrade Přerov (Procházka 2017, 244, obr. 79: 5) a takmer identický na včasnostredovekom sídlisku v Mstěnicích (Nekuda 2000, 256, obr. 316: 2). Preto je možné tvrdiť, že klinec je včasnostredoveký a nepredstavuje recentný nález.

Ako bolo písané vyššie, na sídlisku bolo preskúmaných 30 včasnostredovekých zásobných jám (obr. 6, 7). Tie sú na rozdiel od prostredia hradísk charakteristické pre vidiecke osady. Primárne slúžili na uskladnenie poľnohospodárskych produktov. S nadzemnými skladovacími objektmi sa v našom prostredí stretávame len zriedka. Svojim tvarom a rozmermi zásobnice z Medlánok nevybočovali od zásobníc na včasnostredovekých sídliskách (Milo 2014, 106–110). Dvadsať z nich malo typický hruškovitý tvar a zaoblené či ploché dno. Ide o obj. 26, 32, 73, 75, 77, 86, 87, 92, 93, 95, 104, 106, 111–114, 129, 155, 157 a 159 (obr. 6). Sedem zásobníc malo rovné steny a ploché či zaoblené dno. Ide o obj. 108, 115, 116 (súčasť pivničnej jamy), 123, 124, 154 a 158 (obr. 7). Zásobnice 18, 28 a 90 mali tzv. kotlovitý tvar. Ivana Pleinerová ich označuje ako typovo najstaršie (Pleinerová 1975, 52–54). Rovnako v ich prípade bolo sledované ploché aj zaoblené dno. Zásobnice obsahovali veľmi veľa nálezov, hlavne keramiky, zvieracích kostí a mazanice. V obj. 73, 95 a 106 sa našli zlomky žarnovov, v obj. 86, 112 a 114 sa nachádzali celé žarnovy. V obj. 106 sa okrem zlomkov žarnovov našiel aj sklenený korálik a brúsny kameň. Objekt 113 obsahoval trosku, obj. 129 kostený hrot a obj. 87 zlomok pražnice. Aj napriek tomu, že niektoré zásobnice boli veľmi bohaté na nálezy keramiky (obj. 32, 92, 93, 104, 106, 108, 113, 129), podarilo sa presnejšie datovať iba dve, obj. 92 do starohradištnej doby a obj. 93 do kultúry s keramikou pražského typu. Ďalšie zásobnice, a to 115, 116, 123, 154, 155, 157–159 boli absolútne bez nálezov alebo obsahovali iba jeden kus keramiky, prípadne osteologický materiál. Do raného stredoveku boli zaradené na základe ich hruškovitého tvaru. Najzaujímavejší nález ležal v zásobnici 124, kde bola nájdená kostra človeka (Piačková 2018, 61–62). Priemerná hĺbka zásobníc na sídlisku dosahovala 21 5,92 cm. Najhlbšou zásobnou jamou na sídlisku je obj. 157 s hĺbkou až 280 cm. V tejto zásobnej jame bol deponovaný celý kôň. Spolu s obj. 116 je aj zásobnicou s najväčším priemerom ústia 340 cm. Priemerný priemer ústia zásobných jám na sídlisku je 161,88 cm. Je zaujímavé, že drvivá väčšina zásobných jám bola odokrytá v západnej časti sídliska, čo môže byť spôsobené už spomínaným charakterom odkryvu plochy.

K ostatným objektom na sídlisku sa kvôli malému počtu nálezov a tvarovej asymetrii nemožno veľmi vyjadriť. Preto boli dané objekty klasifikované ako sídliskové jamy. Väčšina z nich sa pravdepodobne využívala na získavanie hliny. Na tento účel slúžili okrem veľkých neforemných jám (obr. 8: obj. 98a, 98b) aj typické plytké korýtkové jamy v tvare obdĺžnika či oválu, nachádzajúce sa na celom sídlisku (obr. 8: obj. 7, 9, 23, 44). Okrem spomínaných objektov sa na sídlisku vyskytli aj oválne jamy s plochým dnom a jednou kolovou jamkou na okraji, napr. obj. 122 s kolovou jamkou s priemer 30 cm, hĺbka 10 cm a obj. 127

Obr. 8. Výber zásobných jám, objekty 18, 26, 32, 73, 75, 77, 86, 87, 92, 95. Podľa Geisler 1992, obr. 10, 14, 18, 40, 42, 43, 48, 49, 51, 52.

Fig. 8. *Selection of storage pits, features 18, 26, 32, 73, 75, 77, 86, 87, 92, 95. After Geisler 1992, Fig. 10, 14, 18, 40, 42, 43, 48, 49, 51, 52.*

s jamkou s priemer 25 cm, hĺbka 8 cm. Obidva sú dlhé približne 3 m a sú veľmi chudobné na nálezy (obr. 8: obj. 122, 127). Či mohlo ísť o menšie prístrešky s uskladňovacím účelom, či prístrešky pre drobné zvieratá, nie je isté. Vzhľadom k ich veľkosti je nepravdepodobné, že by išlo o oválne zahĺbené domy, ako ich definoval P. Šalkovský (2001, 42–56). Na sídlisku sa nachádzali aj dve kruhové pece s predpecnými jamami, obj. 149 (priemer 110 cm a priemer dna 50 cm) a 150 (priemer 110 cm a priemer dna 60 cm), vzdialené asi 90 cm od seba (obr. 8: obj. 149, 150). Mali čiernošedé prepálené steny prechádzajúce na okrajoch k červenej. Nachádzali sa úplne na severnom okraji sídliska ďalej od obytných objektov. V ich bezprostrednej blízkosti neboli nájdené doklady remeselnej výroby, rovnako sa v nich nenachádzali nijaké nálezy ani kamene. Preto nie je isté, či sú včasnostredoveké. Posledným zaujímavým objektom je obj. 30. Má nepravidelný kruhový tvar (232 × 306 cm, hĺbka 68 cm) a nerovné dno. Z juhovýchodnej strany má objekt podkovovitý výbežok s červenou prepálenou vrstvou po celom okraji. Zásyp obsahoval množstvo kameňov (Geisler 1992, 30) a na nálezy nie je bohatý. V obj. 30, ani v objektoch v jeho bezprostrednej blízkosti, sa nijaké doklady výroby nenachádzajú, preto je jeho interpretácia problematická.

6. Keramický materiál a datovanie

Keramika tvorila na lokalite najpočetnejší nálezový súbor a svojou rozmanitou skladbou chronologicky pokryla obdobie od kultúry s keramikou pražského typu až po strednú dobu hradištnú. Väčšinu objektov, vzhľadom k nedostačujúcim keramickým súborom, nebolo možné presnejšie datovať. Neumožňovala to prítomnosť výrazných kusov či prevaha niektorého z horizontov. Svoj podiel na tom majú postdepozičné procesy, ktoré sa za stáročia postarali o fragmentarizáciu, zánik a sekundárny až terciálny transport keramických jedincov, vďaka ktorým je datovanie problematické. Zároveň sa z novšieho materiálu, dôsledkom už spomínanej povodne, stratila všetka keramika z obj. 151, 152, 154–159, preto ich datovanie do doby hradištnej je založené na informáciách z nálezovej správy (Geisler 2008a, 4–6).

Na základe nálezov keramiky z Brna-Medlánok a štúdií J. Macháčka (Macháček 2000, 26–32; 2001, 207–218) bola vytvorená relatívna chronológia, pokrývajúca celé trvanie sídliska. Na základe nej, ak to bolo možné, boli datované sídliskové objekty. Kresby materiálu z výskumu v roku 1984 boli vyhotovené v rámci nálezovej správy (Geisler 1992, obr. 65–134). Z týchto upravených kresieb boli vytvorené tabuľky keramiky.

Patričnú pozornosť keramickému materiálu z Brna-Medlánok venuje D. Zapletalová (2001, 125–135) vo svojej diplomovej práci. Opisuje jeho výzdobu a tvarovú variabilitu, porovnáva ho s dovtedy platnými modelmi datovania a zvláštny dôraz kladie na častý výskyt prímesi sľudy v materiáli. V práci upozornila na charakteristické rysy tohto keramického súboru, ktoré boli v analýze podrobnejšie overené (pozri nižšie). Na jeho základe vytvorila predbežný model datovania. Počiatok sídliska datovala do obdobia kultúry s keramikou pražského typu. Spomína tiež prítomnosť tzv. zdobeného pražského typu, avšak ten nebol v materiáli zachytený. Keramiku starohradištného obdobia delí podrobnejšie, hlavne podľa rýchlosti rotácie nádoby pri jej výrobe. Osídlenie tu podľa nej pretrvávalo až do konca 9. storočia. To naznačuje veľký výskyt keramiky s pravidelnou výzdobou, aj prítomnosť výzdoby rytej jednozubým nástrojom. Upozorňuje tiež na výskyt derivátov blučinského výrobného

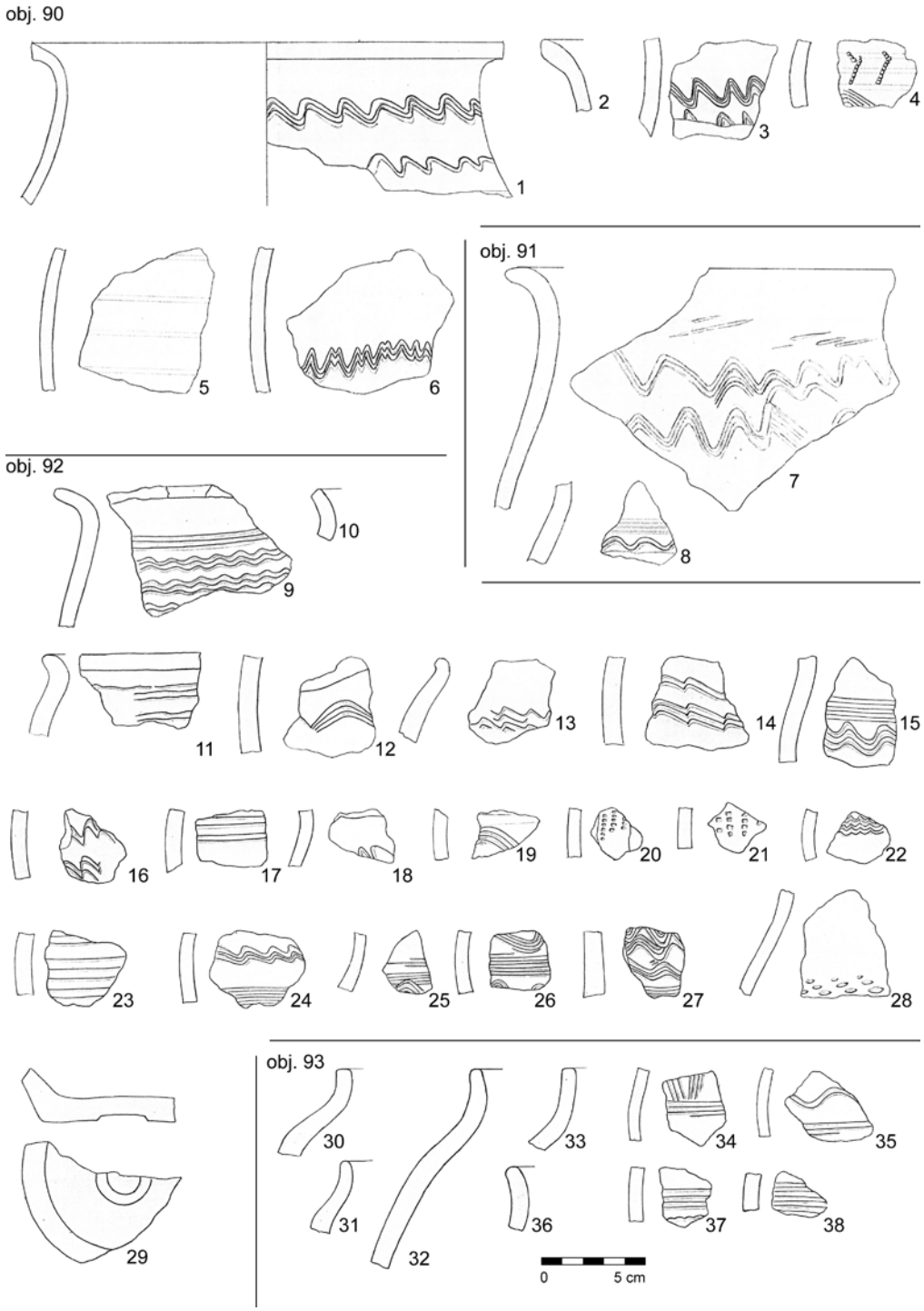
Výzdoba			
hreb. pás	A1	hreb. pásy vedľa seba	A2
hreb. pásy cez seba	A3	hreb. vlnovka	B1
hreb. vlnovky vedľa seba	B2	hreb. vlnovky cez seba	B3
hreb. vlnovka medzi hreb. pásmi	C1	hreb. vlnovky medzi hreb. pásmi	C2
hreb. pásy medzi hreb. vlnovkami	C3	hreb. vlnovka nad hreb. pásmi	C4
hreb. pásy nad hreb. vlnovkami	C5	kombinácia hreb. vlnoviek a hreb. pásov	C6
hreb. vlnovky a hreb. pásy cez seba	C7	ryha	D1
ryhy	D2	ryhy cez seba	D3
vlnovka	E1	vlnovky	E2
vlnovky cez seba	E3	vlnovka nad ryhami	F1
vlnovky nad ryhami	F2	vlnovky medzi ryhami	F3
kombinácia vlnoviek a rýh	F4	blučinský motív	F5
vlnovky cez seba s ryhami	F6	ryhy cez seba s vlnovkami	F7
vlnovky a ryhy cez seba	F8	hreb. ornament s ryhami či vlnovkami	G
hreb. vpichy	H1	záseky	H2
vpichy jednozubým nástrojom	H3	hreb. vpichy s hreb. vlnovkami a pásmi	I1
hreb. vpichy s ryhami a vlnovkami	I2	záseky s ryhami	I3
záseky s ryhami a vlnovkami	I4	záseky s vlnovkami	I5
záseky s hreb. vlnovkami a pásmi	I6	vpichy jednozub. nástrojom s ryhami či vlnovkami	I7
vpichy jednozub. nástrojom s hreb. vlnovkami či pásmi	I8	iné motívy	J
Okraj			
zaoblený	A1	zaoblený zužujúci sa	A2
zrez. kuž. a valc. jednoduché	B1	zrez. kuž. a valc. vytiahnutá spodná hrana	B2
zrez. kuž. a valc. vytiahnutá horná hrana	B3	zrez. kuž. a valc. vytiahnutá spod. aj hor. hrana	B4
zrez. nálevkovité jednoduché	C1	zrez. nálev. vytiahnutá spod. hrana	C2
zrez. nálev. vytiahnutá hor. hrana	C3	zrez. nálev. vytiahnutá spod. aj hor. hrana	C4
zrez. vod. jednoduché	D1	zrez. vod. vytiahnutá vonkajšia hrana	D2
zrez. vod. vytiahnutá vnútorná hrana	D3	zrez. vod. vytiahnutá von. aj vn. hrana	D4
kolmo prežľabený	E1	šikmo prežľabený	E2
zašpicatené	F	zosilnené a bohato profilované	G1
zosilnené a zrezané	G2	vyhnuté a vytiahnuté	H
iné	I		

Tab. 4. Zoznam kódov okrajov a výzdoby. Podľa Macháček 2001, 49–50, obr. 3, 4.

Tab. 4. *List of codes for types of rims and decorations. According to Macháček 2001, 49–50, Fig. 3, 4.*

okruhu a jemnej rýchlo obtáčanej keramiky. Nakoniec spomína možný výskyt mladohradištných jedincov, ale ich prítomnosť bola po spracovaní materiálu vylúčená. Na tvorbu chronológie použila D. Zapletalová empirickú metódu, svoje závery teda formulovala na základe autopsie. Tie boli, ako sama uvádza, predbežné a v mnohých ohľadoch otvorené a diskutabilné (Zapletalová 2001, 125–135).

Vzhľadom na malý počet jedincov v jednotlivých objektoch a mieru intrúzie by bolo aplikovanie štatistických metód neadekvátne a nepresné, preto v tejto analýze neboli použité. Nakoľko šlo o záchranný výskum, nemôžeme vylúčiť istú mieru úmyselnej či neúmyselnej skartácie. Tieto skutočnosti tiež zabránili sledovať mieru fragmentarizácie materiálu štatisticky. Určovanie keramiky ako primárneho, sekundárneho či terciálneho odpadu bolo kvôli nezachyteniu vrstiev či presnejšej polohy keramických nálezov značne problematické. Zvyšok objektov bol datovaný na základe pomeru zastúpených keramických horizontov a prítomnosti signifikantných kusov. Relatívna chronológia, ktorá bola nakoniec vypracovaná, pozostáva z troch horizontov: RS1 (kultúra s keramikou pražského typu), RS2 (starohradištné obdobie) a RS3 (stredohradištné obdobie). Veľmi bohaté zastúpenie keramiky starohradištného obdobia umožnilo rozdeliť horizont RS2 na dve fázy. Skratka RS pochádza z českého slova „raný středověk“. V slovenskom jazyku by mala mať podobu VS,

Obr. 9. Výber keramiky z objektov 90–93. Podľa Geisler 1992, obr. 116–121.

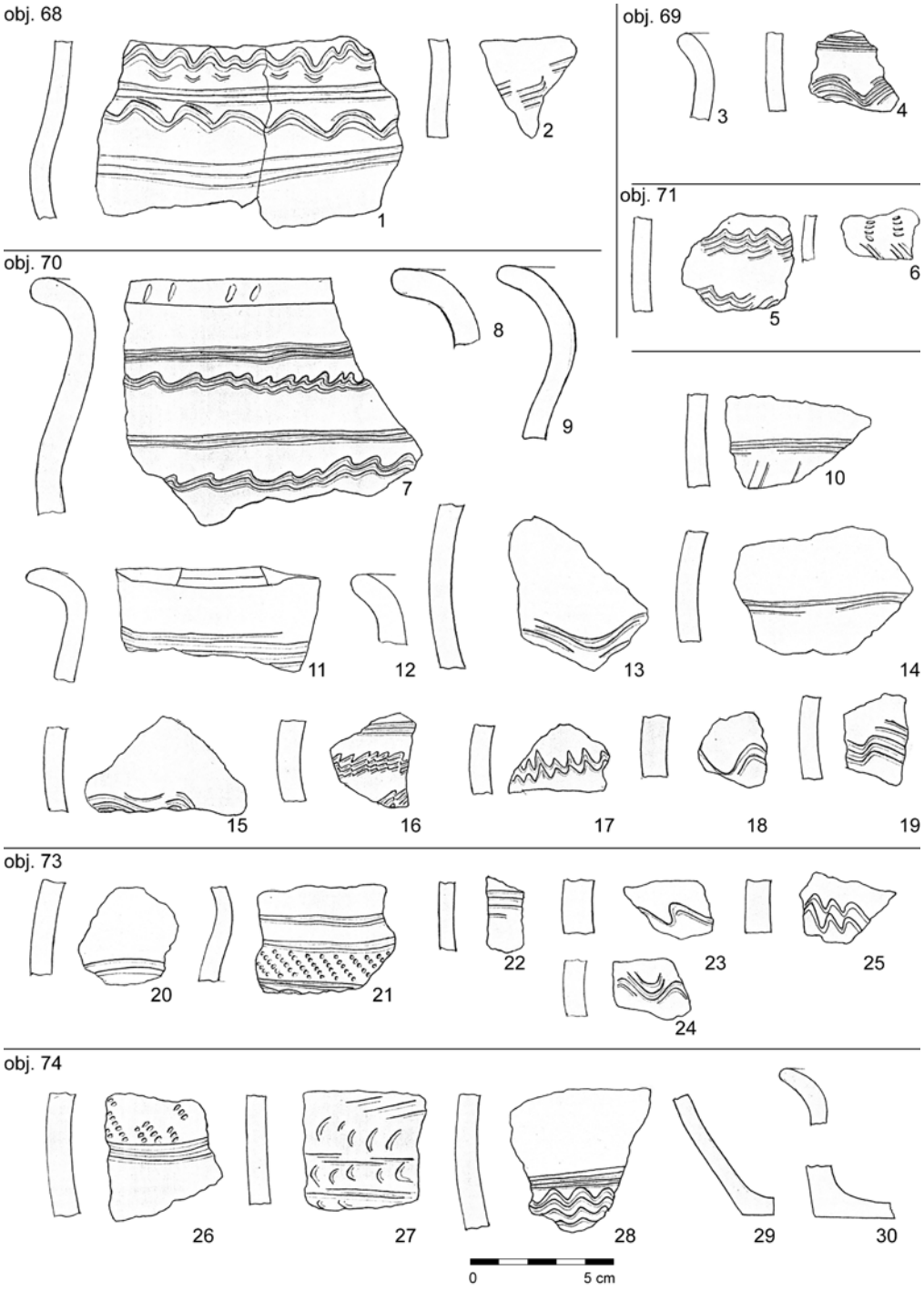
Fig. 9. *Selection of pottery from features 90–93. After Geisler 1992, Fig. 116–121.*

teda „včasný stredovek“. Skratka VS však už v českom archeologickom prostredí, kde je publikovaný aj tento článok, existuje a znamená „vrcholný středověk“. Z toho dôvodu bol aj napriek jazyku príspevku použitý český variant RS. Všetky aplikované kódy výzdoby a okrajov v tejto kapitole sú vysvetlené v prehľadnej tabuľke (tab. 4). Základ chronológie bol vypracovaný pomocou kritérií v už spomínaných prácach J. Macháčka (Macháček 2000, 26–32; 2001, 207–218). Kódy kvality materiálu majú nasledovný význam: I(HDV) – hrubá dobre vypálená, I(HZV) – hrubá zle vypálená, I(super HDV) – super hrubá dobre vypálená, I(super HZV) – super hrubá zle vypálená, II(JDV) – jemná dobre vypálená, II(JZV) – jemná zle vypálená.

6.1 RS1 – kultúra s keramikou pražského typu (550–650)

Typickú náplň predstavuje ručne modelovaná keramika s ostrou piesčitou prímesou. Materiál je super hrubý zle vypálený, ojedinele dobre vypálený. Tvar je nepravidelný a neobsahuje výzdobu. Okraje sú zaoblené, zväčša zvislé alebo len mierne prehnuté, v podstate nevýrazné. Na lokalite sa v porovnaní s ostatnými horizontmi našlo len pár kusov prevažne vydutín, ale nájdené boli aj okraje (obr. 9: 30–33), ktoré zodpovedali skupine B, keramiky pražského typu (ďalej KPT) podľa D. Jelínkovej (1990, 254– 255, obr. 2). Opisovaný súbor pozostával výlučne zo zlomkov.

Keramika horizontu RS1 sa nachádzala v objektoch 18, 27, 76, 93 a 94. V obj. 93 (Geisler 1992, obr. 120, 121) však, aj vzhľadom

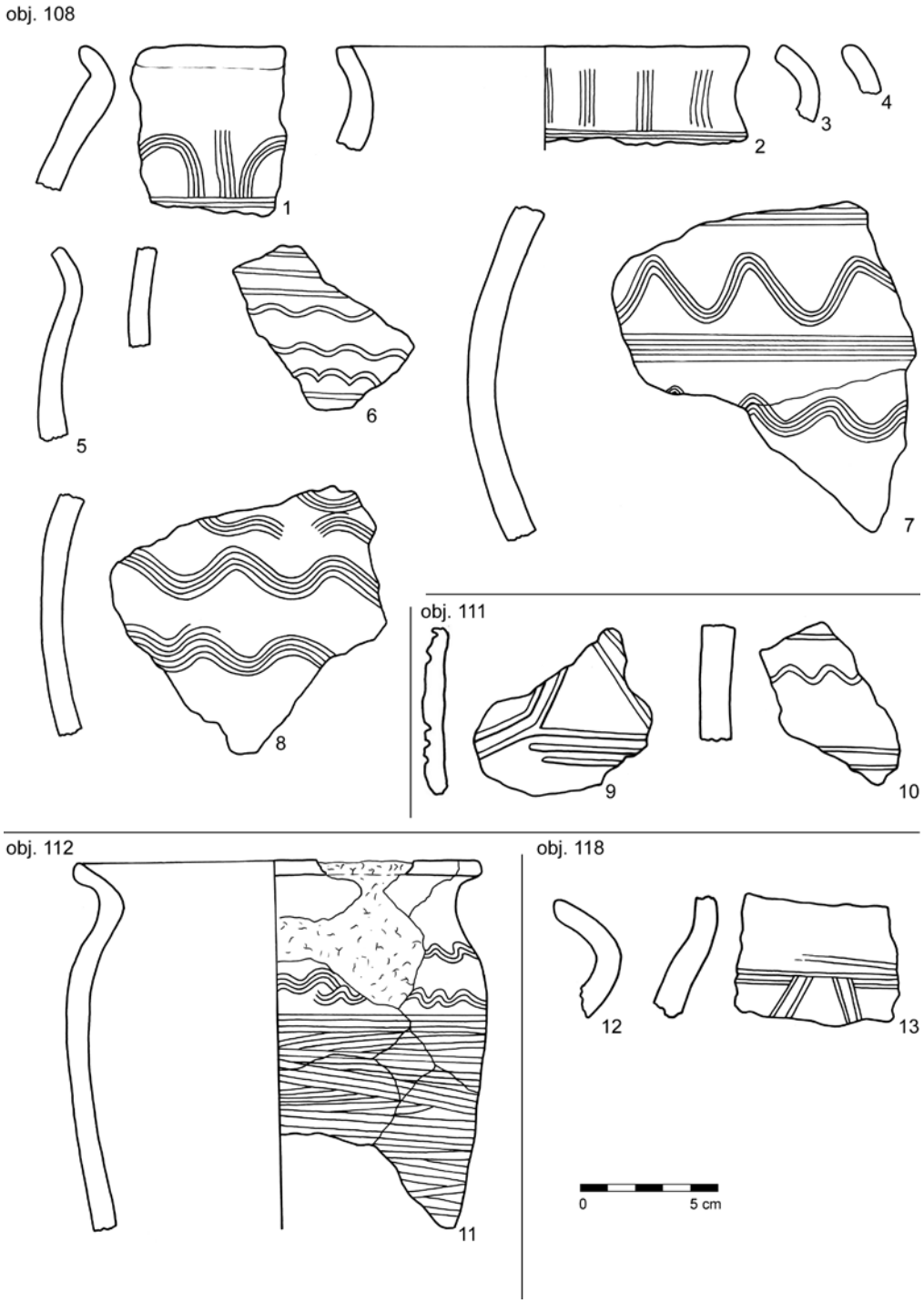
Obr. 10 Výber keramiky z objektov 68–71, 73, 74. Podľa Geisler 1992, obr. 106–108.

Fig. 10. *Selection of pottery from features 68–71, 73, 74. After Geisler 1992, Fig. 106–108.*

k malému počtu nálezov, výrazne prevažovala nad nálezmi ostatných horizontov. Podľa nálezovej správy sa v objekte nachádzalo spolu 28 kusov keramiky (Geisler 1992, 92–93; obr. 120, 121), z toho 20 kusov bola hrubá keramika KPT. Tento súbor obsahoval aj tri hrubé kusy dna a okrajov, ktoré sa podľa chronológie D. Jelínkovej (Jelínková 1990, 254–255, obr. 2) radia do skupiny B KPT (obr. 9: 30–33). Tieto dná aj okraje sú v súčasnej dobe stratené, rovnako ako tri kusy hrubých vydutín. Taktiež bol prítomný črep patriaci do prvej fázy horizontu RS2 (obr. 9: 34) a jeden črep nedatovaný. Objekt obsahoval aj iné kusy, ktoré sú takisto stratené, teda nie sú v databáze a nemohli byť nijak kvantifikované. V súbore chýbajú aj štyri mladšie črepy s rytou výzdobou a dva mladšie zaoblené okraje. Mladšie kusy sa tam objavili asi vplyvom postdepozičného pohybu. Výrazná prítomnosť keramiky skupiny B robí z obj. 93 najstarší objekt na lokalite a rámcovo ho datuje, spolu so vznikom sídliska, do druhej polovice 6. až prvej polovice 7. storočia. Spomínané okraje sú stratené a nie sú v databáze. To neumožňuje vytvoriť kvantifikačnú tabuľku pre tento horizont.

6.2 RS2 – starohradištné obdobie (650–800)

Prvá fáza zahŕňa keramiku s primitívnou a nepravidelnou výzdobou pozostávajúcou z atypických hrebeňových, ale hlavne rytých vzorov, ako sú napr. zvislé krátke zväzky rýh, pol kruhy

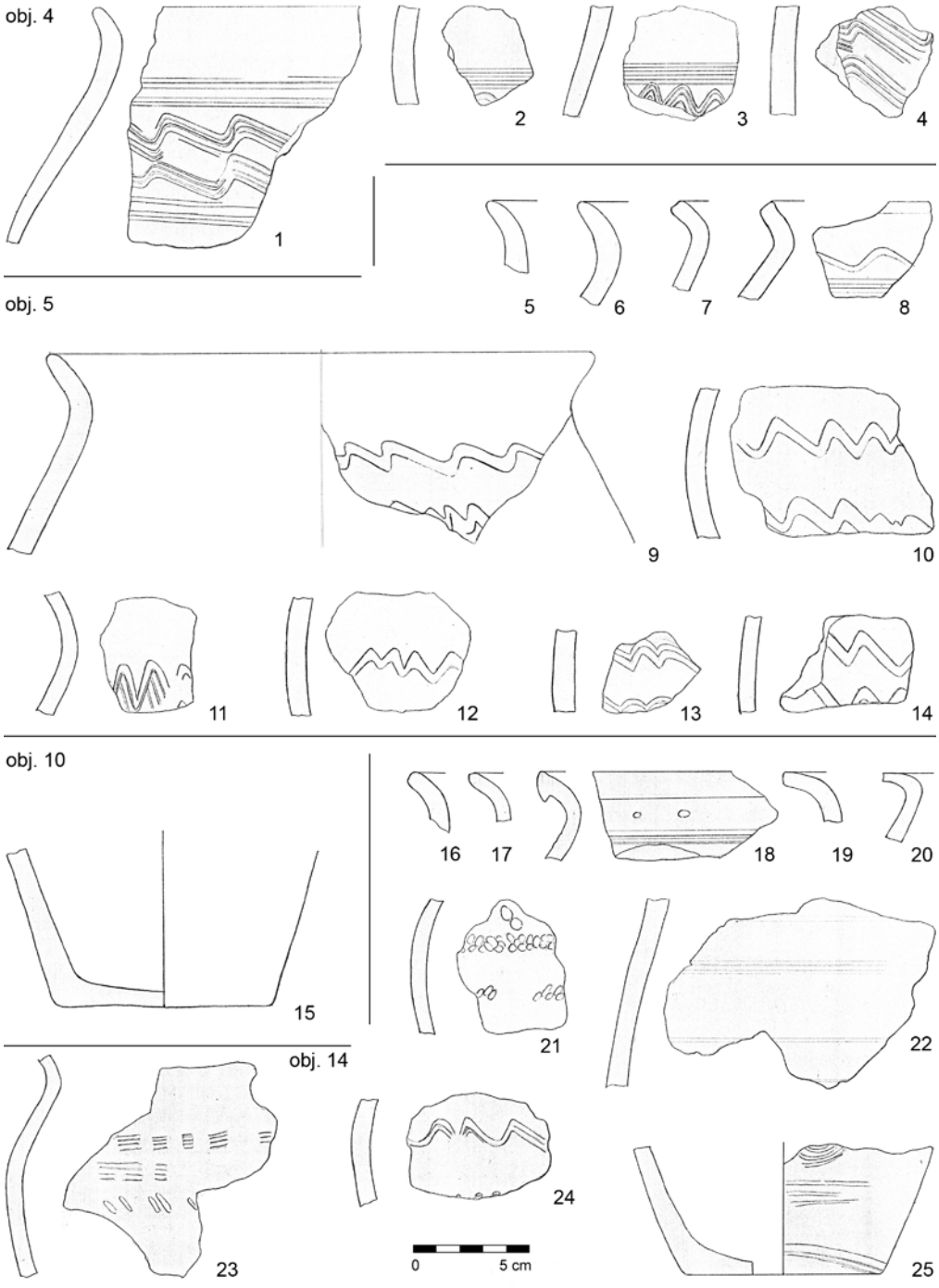
Obr. 11. Výber keramiky z objektov 108, 111, 112, 118. Kresba J. Benech.

Fig. 11. *Selection of pottery from features 108, 111, 112, 118. Drawing by J. Benech.*

alebo trojuholníky (obr. 9: 34; 10: 10; 11: 1, 2, 9, 13). Obtáčanie nádob je slabo formujúce alebo žiadne, profilácia je jednoduchá, okraje sú málo vyhnuté, previsnuté, pri zdobení nádoba stojí. Majú zaoblené ukončenie. Na lokalite bola produkcia tejto fázy zastúpená veľmi nevýrazne, nepodarilo sa do nej zaradiť žiaden objekt. Nálezy z nej boli takmer rovnako nepočetné, ako keramika pražského typu. Nachádzali sa v rôznych objektoch (obj. 70, 93, 108, 111, 118), avšak nikde netvorili výraznejší súbor.

V druhej fáze výzdoba pozostáva z hrebeňových vlnoviek, pásov aj vodorovných rýh. Hrebeňové vlnovky sú rutinné, nízke, sklonené väčšinou medzi pásmi, ojedinele sa vyskytujú zahrotené vlnovky a hrubšie rytie (obr. 9: 7, 9; 12: 4; 13: 22; 14: 4, 14; 15: 3; 16: 23, 24; 17: 1). Objavujú sa hrebeňové vpichy (obr. 14: 10–13; 15: 1; 18: 28; 19: 13; 20: 18; 10: 21; 17: 48) a odtlačky (obr. 12: 21; 19: 16; 21: 4; 22: 19). Pri zdobení nádoba pomaly rotuje, viditeľný je výraznejší výskyt hrebeňovitej rytej výzdoby. Okraje sú obtáčanejšie a viac vyhnuté, ale stále previsnuté alebo vytiahnuté. Sú zaoblené, prípadne zaoblené zúžené alebo prosté kužeľovito zrezané, môžu byť ojedinele aj zdobené. Začína sa objavovať jemný materiál. Táto fáza tvorila veľkú časť keramického materiálu na sídlisku.

Do druhej fáze bolo možné datovať oveľa viac objektov. Umožňovalo to množstvo starohradištných keramických nálezov, ktoré početne prevažovali nad ostatnými horizontmi,

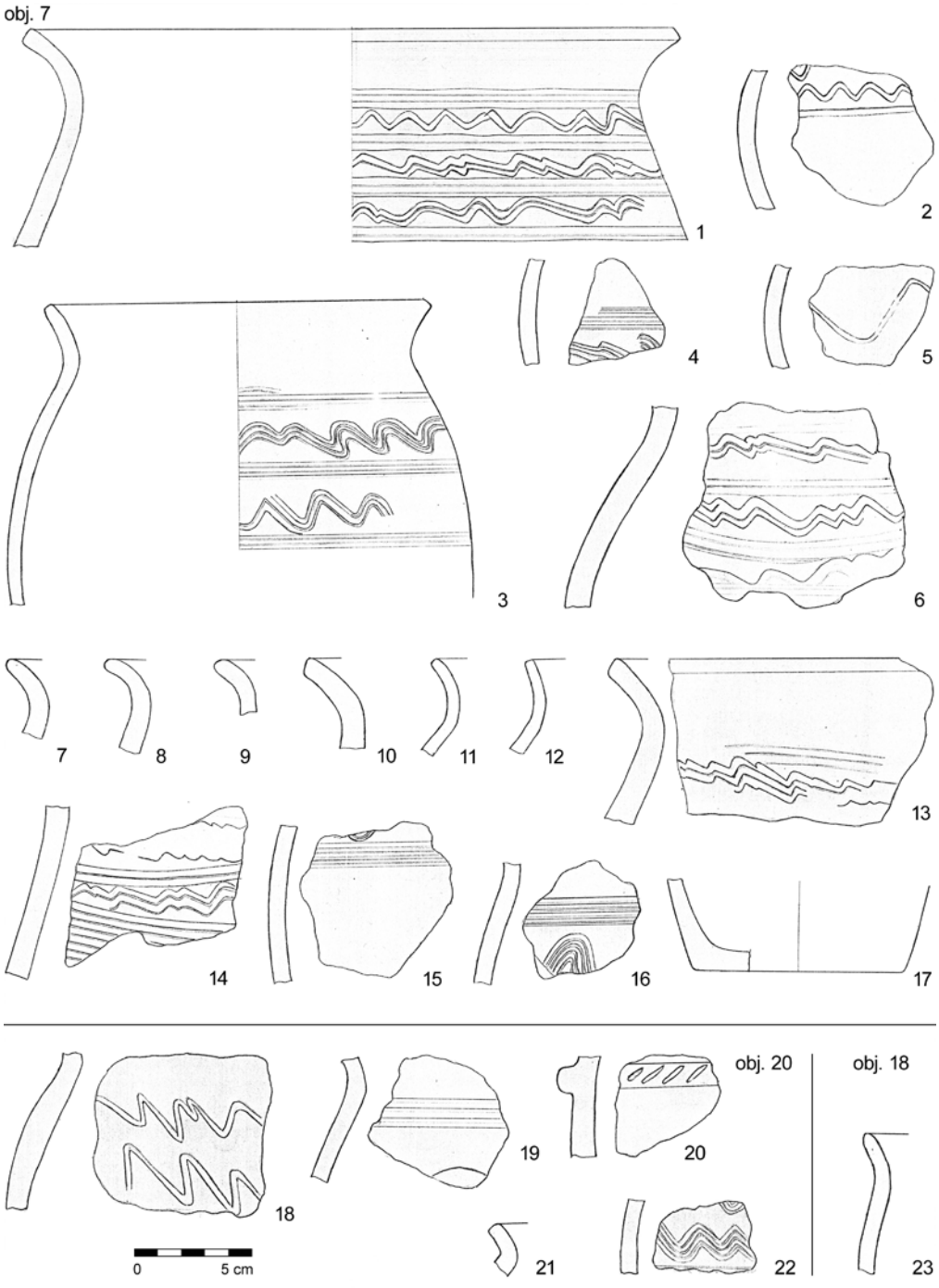

Obr. 12. Výber keramiky z objektov 4, 5, 10, 14. Podľa Geisler 1992, obr. 65–67, 74, 75.

Fig. 12. *Selection of pottery from features 4, 5, 10, 14. After Geisler 1992, Fig. 65–67, 74, 75.*

avšak relatívne spoľahlivé datovanie do tejto fázy RS2(2) bolo možné len u deviatich objektov, a to obj. 7 (obr. 10), 21 (obr. 13), 24 (obr. 14), 79 (obr. 22), 83 (obr. 16), 92 (obr. 9), 101 (obr. 23), 104 (obr. 23, 24) a obj. 130 (obr. 25). Tento stav je zapríčinený na jednej strane faktom, že fáza neposkytla dostatočný počet výrazných kusov a skutočnosťou, že vzhľadom ku konzervatívnemu prístupu k výzdobe a spôsobu výroby je mnoho črepov s nekompletnou výzdobou alebo nevýrazným okrajom možné datovať nielen do horizontu RS2, ale aj do RS3. Na kvantifikačných tabuľkách (tab. 5–8) boli sledované jednotlivé atribúty, ktoré umožnili objekty datovať. Na konci tabuliek 5 a 9 (níže) je uvedený celkový počet jedincov v objekte.

Obtáčaná slabo formujúca keramika viditeľne prevažuje vo všetkých objektoch. Tomu zodpovedá aj materiál, ktorý je z väčšiny hrubý zle vypálený. Hrubý dobre vypálený materiál tiež nie je pre druhú fázu horizontu RS2 nezvyklý, aj keď sa objavil len v malom množstve. Iné druhy materiálu sú zastúpené minimálne. Starohradištná výzdoba, reprezentovaná hrebeňovými vlnovkami, pásmi, vpichmi a ich kombináciami (A1–C6 a H1–H4 a I1), taktiež prevažuje vo všetkých objektoch. V mnohých prípadoch sa tieto typy výzdoby dajú datovať aj do horizontu RS3, čo môže datovanie skomplikovať. Zaujímavú mladšiu intrúziu tvorí pokročilý okraj s rytou vlnovkou na hrdle v obj. 79. Je to asi zlomok nádoby blučinského výrobného okruhu či jeho

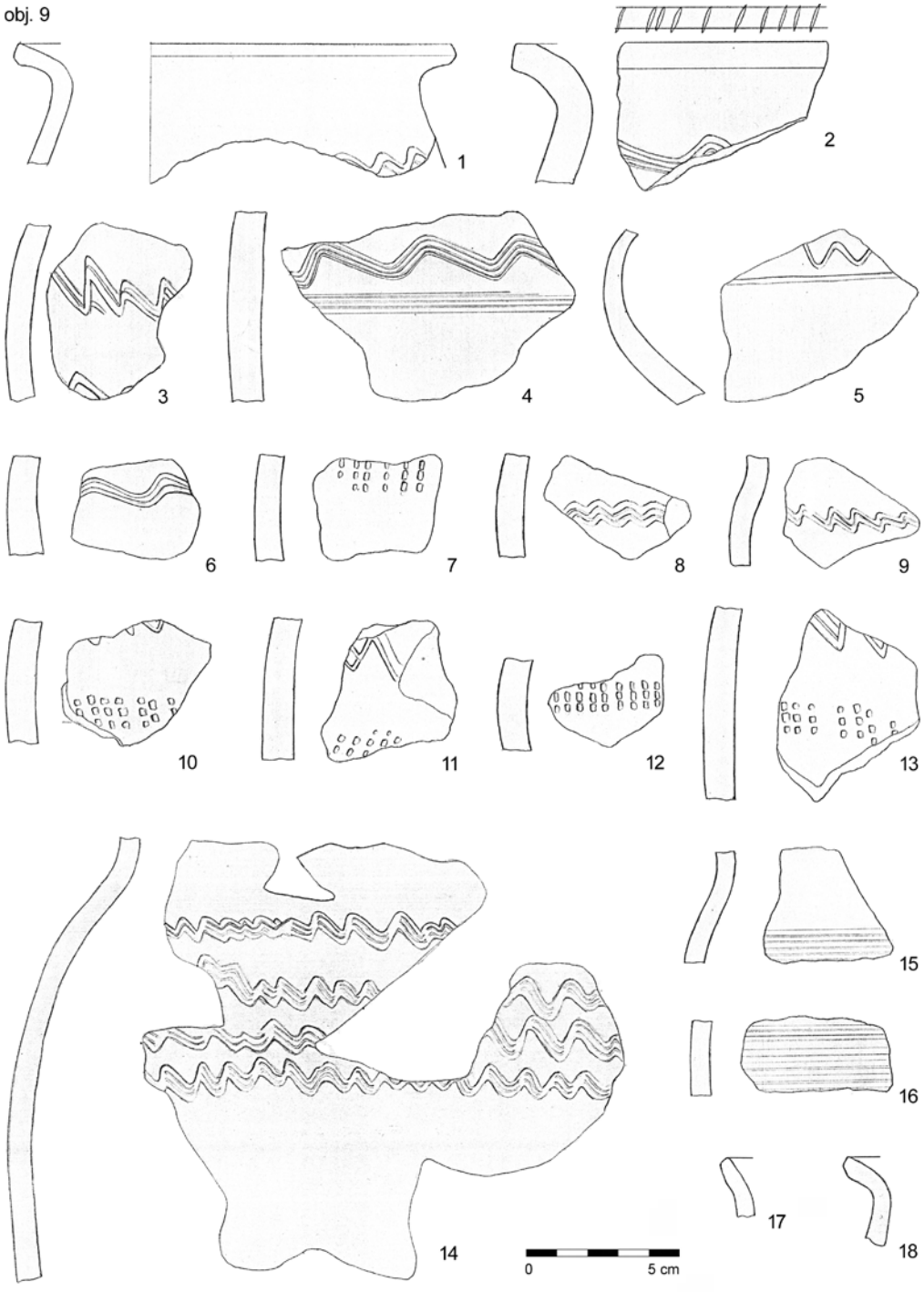
Obr. 13. Výber keramiky z objektov 7, 18, 20. Podľa Geisler 1992, obr. 68–70, 76, 79.

Fig. 13. *Selection of pottery from features 7, 18, 20. After Geisler 1992, Fig. 68–70, 76, 79.*

Technológia	Nesledované	Obtáčanie silno formujúce	Obtáčanie slabo formujúce	V ruke	Počet jedincov
obj. 7	5	2	25	2	34
obj. 21	11	0	16	0	27
obj. 24	9	2	14	1	26
obj. 79	15	1	28	0	45
obj. 83	15	6	12	0	33
obj. 92	16	1	10	0	27
obj. 101	16	1	25	2	44
obj. 104	21	0	14	2	37
obj. 130	10	0	29	0	39

Tab. 5. Kvantifikácia technológie pre horizont RS2(2).

Tab. 5. *Quantification of technology for phase RS2(2).*

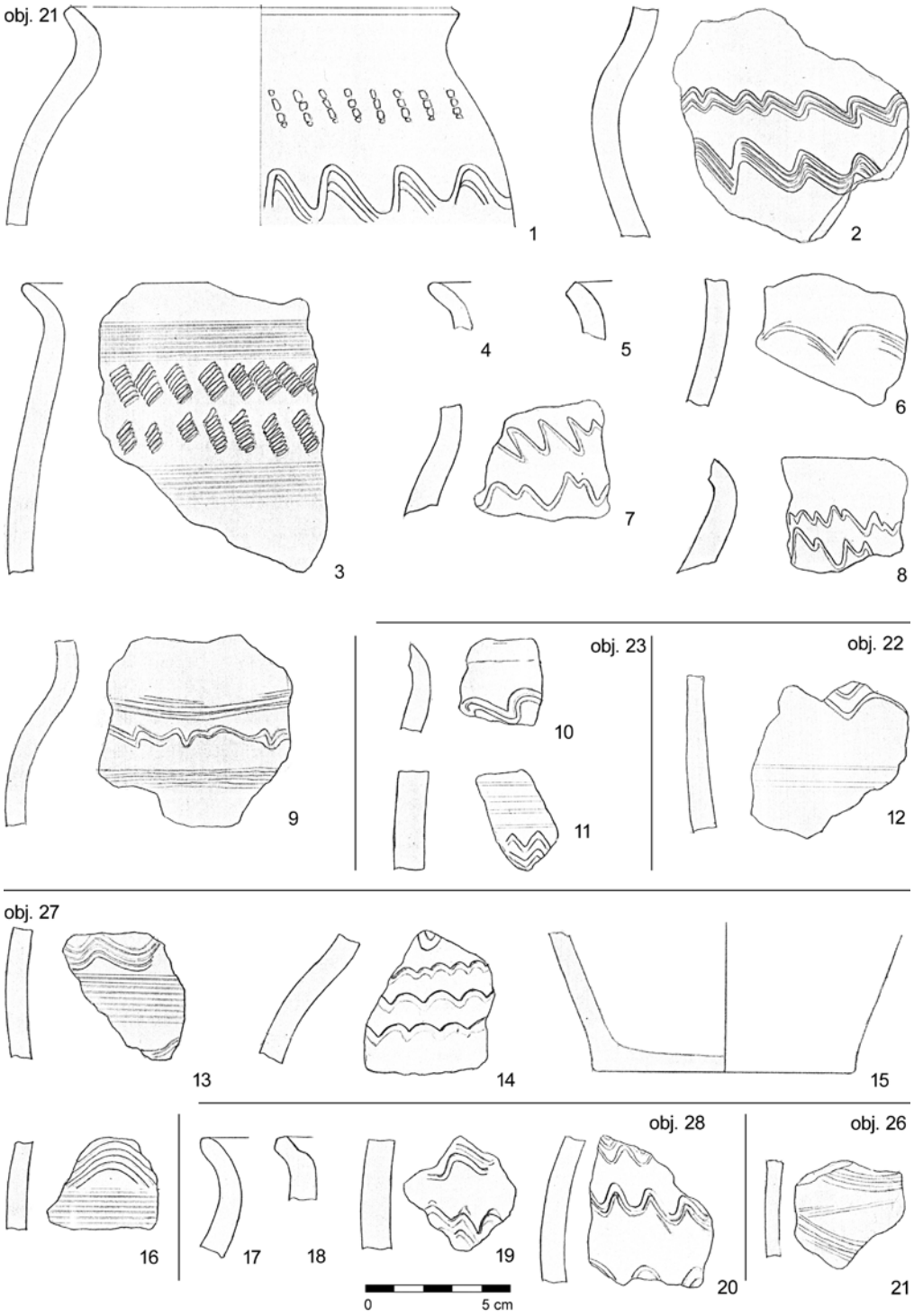
Obr. 14. Výber keramiky z objektu 9. Podľa Geisler 1992, obr. 71–73.

Fig. 14. *Selection of pottery from feature 9. After Geisler 1992, Fig. 71–73.*

Materiál	I(HDV)	I(HZV)	I(super HDV)	I(super HZV)	II(JZV)
obj. 7	0	32	0	2	0
obj. 21	0	15	8	3	1
obj. 24	0	23	2	1	0
obj. 79	0	45	0	0	0
obj. 83	1	29	0	2	1
obj. 92	1	26	0	0	0
obj. 101	0	41	0	3	1
obj. 104	0	34	0	2	1
obj. 130	1	38	0	0	0

Tab. 6. Kvantifikácia materiálu pre horizont RS2(2).

Tab. 6. *Quantification of material for phase RS2(2).*

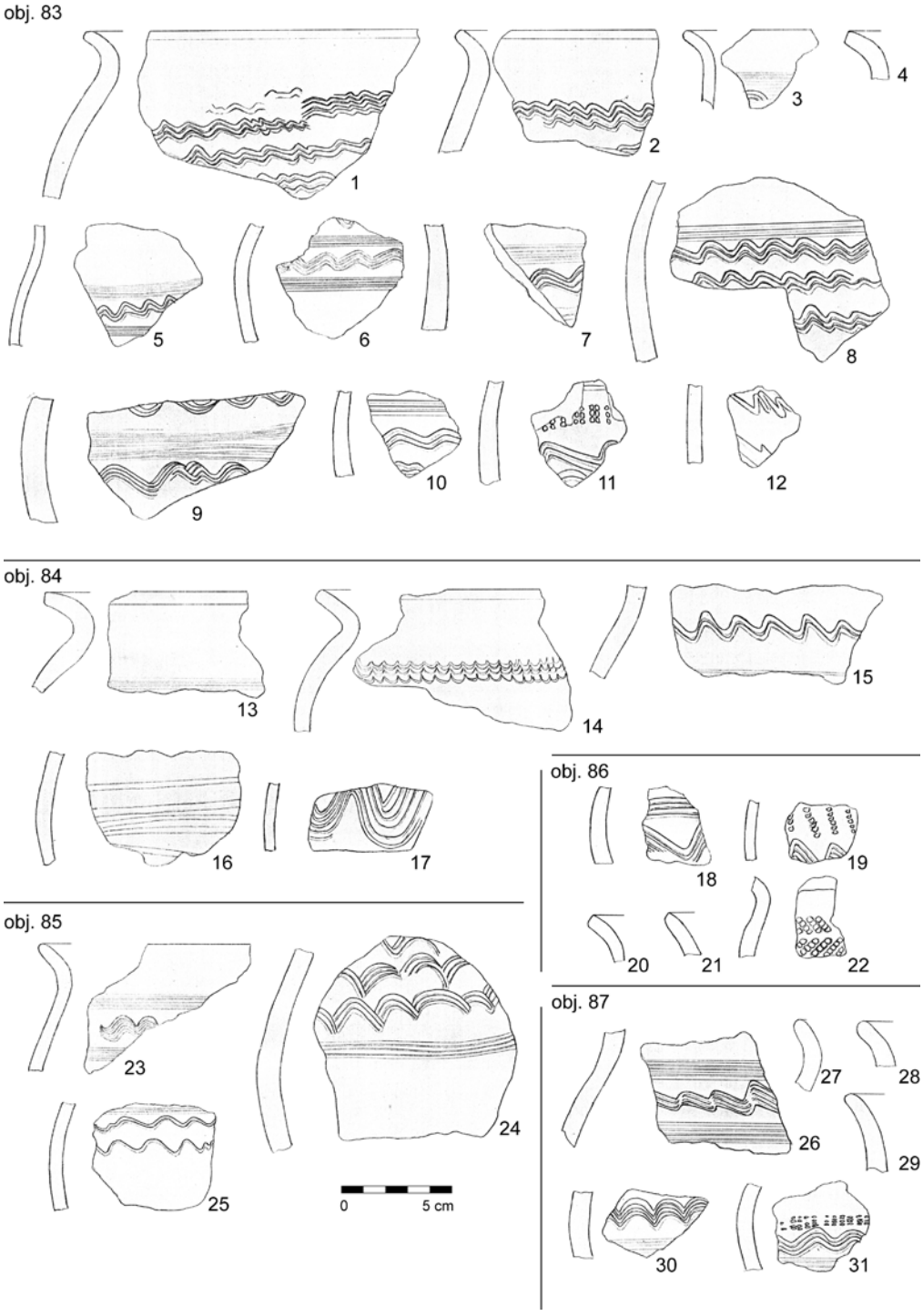
Obr. 15. Výber keramiky z objektov 21–23, 26–28. Podľa Geisler 1992, obr. 80, 81, 84, 85.

Fig. 15. *Selection of pottery from features 21–23, 26–28. After Geisler 1992, Fig. 80, 81, 84, 85.*

Výzdoba	A1	A2	A3	B1	B2	B3	C1	C3	C4	C5	C6	D2	E1	E2	F2	F4	F5	G2	H1	H2	H4	I1	J
obj. 7	3			1					1		2		1		1	4							
obj. 21	2			1	1		1							1				1				2	
obj. 24	4					2	5		1					1									
obj. 79	3	1	1	1	2				2	1	1		1	1			1						1
obj. 83	1	1			1		4	2	2		4											1	
obj. 92	1			2	2				3	1		1								1			
obj. 101	2			7	1	1			1	2				1									
obj. 104	1			2	2				1		4												
obj. 130	2	2		7															1		1		

Tab. 7. Kvantifikácia typov výzdoby pre horizont RS2(2).

Tab. 7. *Quantification of types of decorations for phase RS2(2).*

Obr. 16. Výber keramiky z objektov 83–87. Podľa Geisler 1992, obr. 112–116.

Fig. 16. *Selection of pottery from features 83–87. After Geisler 1992, Fig. 112–116.*

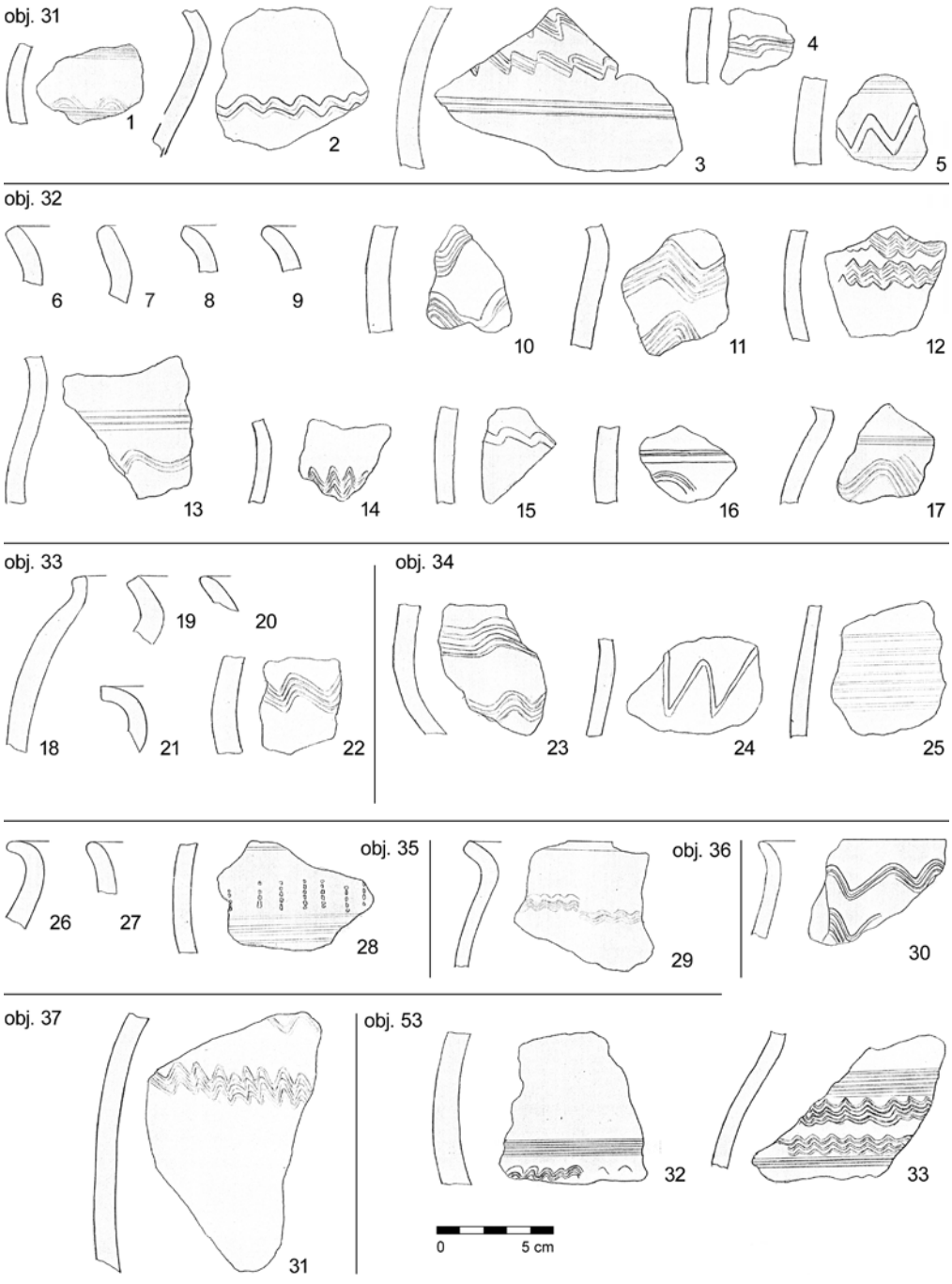
Okraje	A1	A2	B1	B2	B3	C3
obj. 7	3		6			1
obj. 21		2		2		
obj. 24	8	5				
obj. 79		3	5	1	1	
obj. 83	6	1	3			
obj. 92	2		4			
obj. 101	2	3	9			
obj. 104		1	5		1	
obj. 130	2	1		1		

Tab. 8. Kvantifikácia okrajov pre horizont RS2(2).
Tab. 8. *Quantification of rims for phase RS2(2).*

Obr. 17. Výber keramiky z objektov 95, 98. Podľa Geisler 1992, obr. 122–125.
Fig. 17. *Selection of pottery from features 95, 98. After Geisler 1992, Fig. 122–125.*

derivátu (obr. 22: 9). V obj. 7 tvorí výzdoba, tvorená jednozubým nástrojom, približne 18 % (šesť kusov), avšak nachádza sa na menších kusoch. Hrebeňovou výzdobou je zdobených sedem kusov, teda okolo 21 %. Takto zdobené sú aj najvýraznejšie kusy (obr. 13: 1, 3, 13). Okraje sú mierne pokročilejšie, avšak datované do starohradištnej doby. Preto bol objekt zaradený do fázy RS2(2). V obj. 21 tvorí hrebeňová výzdoba 18 %(päť kusov), dva kusy (7 %) sú ryté jednozubým nástrojom a jeden kus má presnejšie nedatovateľnú výzdobu (G2). Objekt 24 obsahuje starohradištnú výzdobu až na 12 kusoch (46 %), rytú jednozubým nástrojom len na jednom kuse. Objekt 79 má 12 kusov (27 %) hrebeňovej výzdoby a tri kusy rytej výzdoby jednozubým nástrojom (7 %). Hrebeňová výzdoba sa tiež nachádza na najväčších kusoch (obr. 22: 13, 14). V obj. 83 ju malo 15 kusov (45 %) a rytú jednozubým nástrojom iba jeden. V obj. 92 bolo deväť kusov (33 %) zdobených hrebeňom, po jednom kuse bolo rytých jednozubým nástrojom a nemalo datovanú výzdobu (H2). Objekt 101 jednozubú výzdobu takmer neobsahuje (až na jeden kus), ale hrebeňová výrazne prevažuje (okolo 32 %, 14 kusov). Zaujímavými kusmi keramiky v objekte sú dva zvonku zdobené okraje (obr. 23: 20, 21). Objekt 104 jednozubú výzdobu nemal vôbec. V obj. 130 bola výzdoba, tvorená jednozubým nástrojom, identifikovaná na dvoch kusoch, teda asi 5 %a výrazne prevažuje výzdoba hrebeňová (obr. 25: 4, 6–9, 11, 13, 14), približne

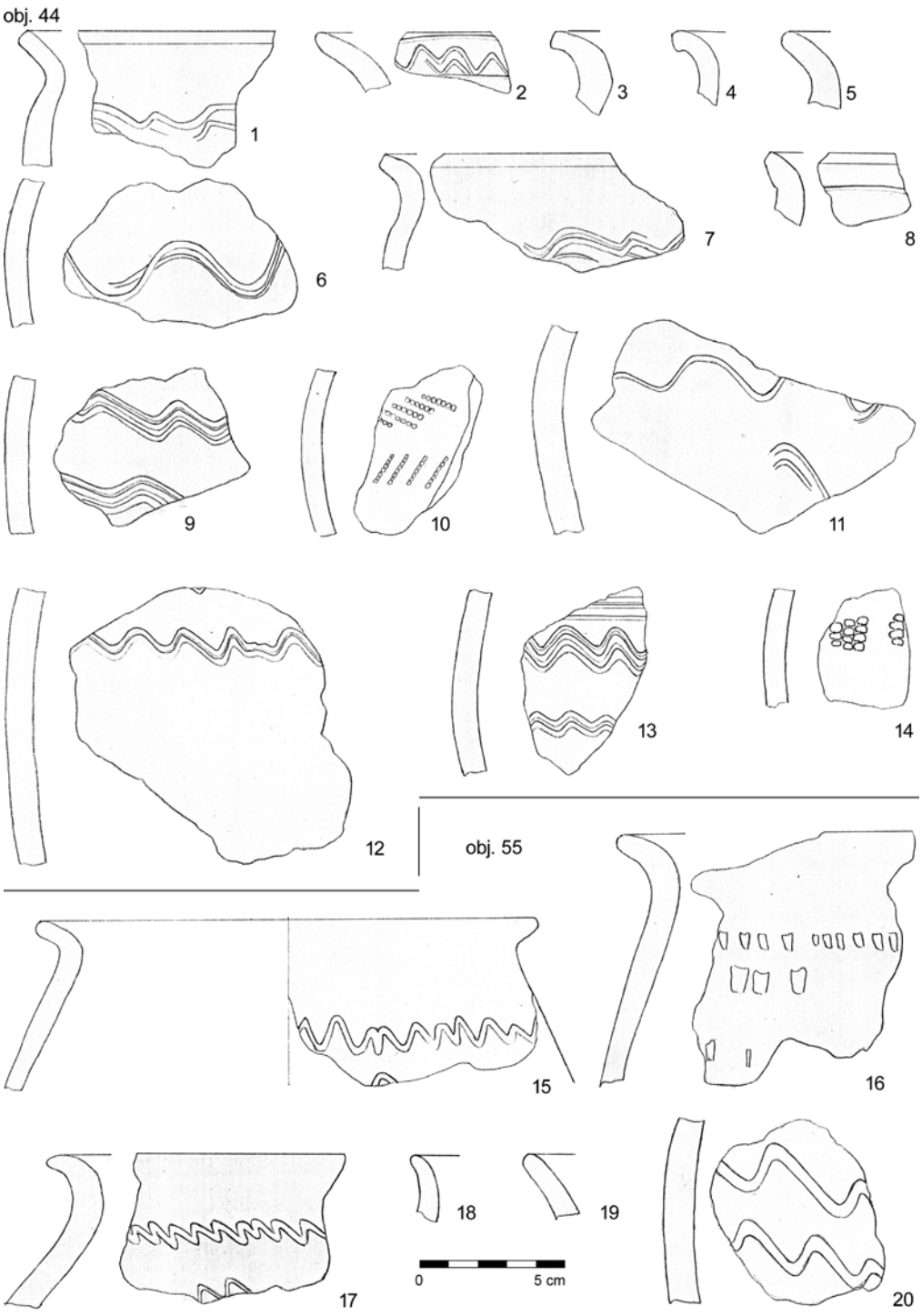

Obr. 18. Výber keramiky z objektov 31–37, 53. Podľa Geisler 1992, obr. 86–89, 96.

Fig. 18. *Selection of pottery from features 31–37, 53. After Geisler 1992, Fig. 86–89, 96.*

28 % (11 kusov). Pre celú fázu RS2(2) je typický výskyt jednoduchých zaoblených alebo kužeľovito zrezaných okrajov A1, A2 a B1. Jednoduché okraje sa vyskytujú vo veľkom množstve aj v nasledujúcom horizonte. Typy B2, B3 a C3 tvoria mladšiu stredohradištnú intrúziu. Na percentuálnom zastúpení vidieť jasnú prevahu jednoduchých typov okrajov aj hrebeňovitej výzdoby typickej pre RS2(2), s čím korešponduje aj druh materiálu (graf 2 – viz nižej).

Starohradištný keramický materiál z Brna-Medlánok je porovnateľný s inými včasnostredovekými lokalitami na Brnensku. Dôležitou starohradištnou lokalitou je Brno-Starý Lískovec (Čižmářová 1996, 284–288, obr. 4–8). Keramika fázy RS2(1) z Medlánok je porovnateľná s I. horizontom keramiky zo Starého Lískovca. Pozorovať tu analógie vo výskyte keramiky s asymetrickou výzdobou, aj hrubé nepravidelné hrebeňové vlnovky (Macháček 2000, 47, obr. 6). Druhá fáza horizontu RS2 je porovnateľná s II. a III. horizontom keramiky zo Starého Lískovca. Hrebeňové vlnovky sú pravidelnejšie a na záver sa objavuje rytá výzdoba jednozubým nástrojom a nové typy ukončenia okrajov (Macháček 2000, 48–49, obr. 7, 8). Pri porovnaní s materiálom zo Starých Zámkov u Líšně je možné našu 1. fázu horizontu RS2 priradiť k tamojšiemu 1. horizontu (Staňa 1994, 267, obr. 2) s tým rozdielom, že náš horizont neobsahuje prechodnú keramiku skupiny C podľa D. Jelínkovej (1990, 254, 256–257).

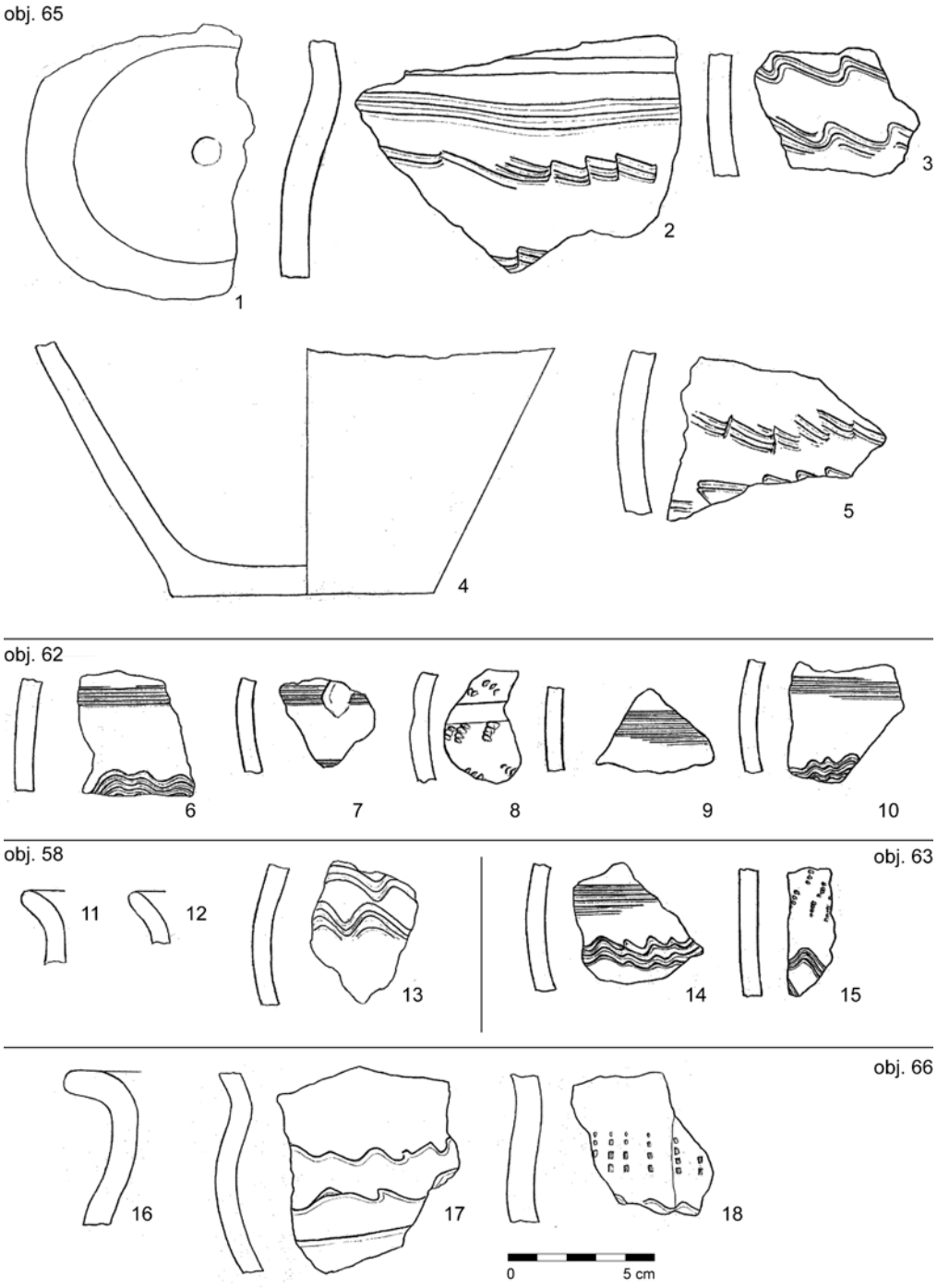
Obr. 19. Výber keramiky z objektu 44, 55. Podľa Geisler 1992, obr. 89–97.

Fig. 19. *Selection of pottery from features 44, 55. After Geisler 1992, Fig. 89–97.*

Keramika pražského typu sa na hradisku nenachádzala. Druhý horizont Starých Zámkov je typický starohradištný, stotožniteľný s 2. fázou horizontu RS2 v Medlánkach (Staňa 1994, 270, obr. 5).

6.3 RS3 – stredohradištné obdobie (800–950)

Patria sem nádoby s prevahou výzdoby rytej jednozubým rydlom. Hrebeňová výzdoba však naďalej pretrváva, aj keď v menšom množstve. Keramika je pravidelná, robená z valčekov na pomaly rotujúcom kruhu. Vzhľadom ku konzervatívnejšiemu prístupu výrobcov aj naďalej pretrváva časté užívanie vpichu, hrebeňového vpichu (obr. 21: 3; 26: 19, 30, 31, 34; 27: 1, 8) a odtlačkov (obr. 21: 7; 25: 17; 28: 20), občas v kombinácii s vyspelejším okrajom a výzdobou tvorenou jednozubým nástrojom (obr. 25: 1). Objavujú sa deriváty keramiky blučinského výrobného okruhu v obj. 19, 79 a 129 (obr. 22: 9; 25: 16, 19; 29: 6, 20) a možno aj dolnověstonického výrobného okruhu (obr. 26: 10), technické odtlačky na dne (obr. 9: 29; 20: 1; 23: 9) a lišty na vydutinách nádob (obr. 13: 20; 17: 19; 26: 33). Nádoby sú bohatšie profilované, ojedinele sa na nich nachádza odsadenie hrdla (obr. 24: 6; 26: 1; 30: 22). Okraje sú zložitejšie, zväčša s vytiahnutou spodnou, hornou, alebo oboma hranami. Môžu byť zdobené. Ojedinele sa vyskytuje lievikovité a vodorovné zrezanie. Sú často konkávne prehnuté. Materiál je hrubý aj jemný dobre

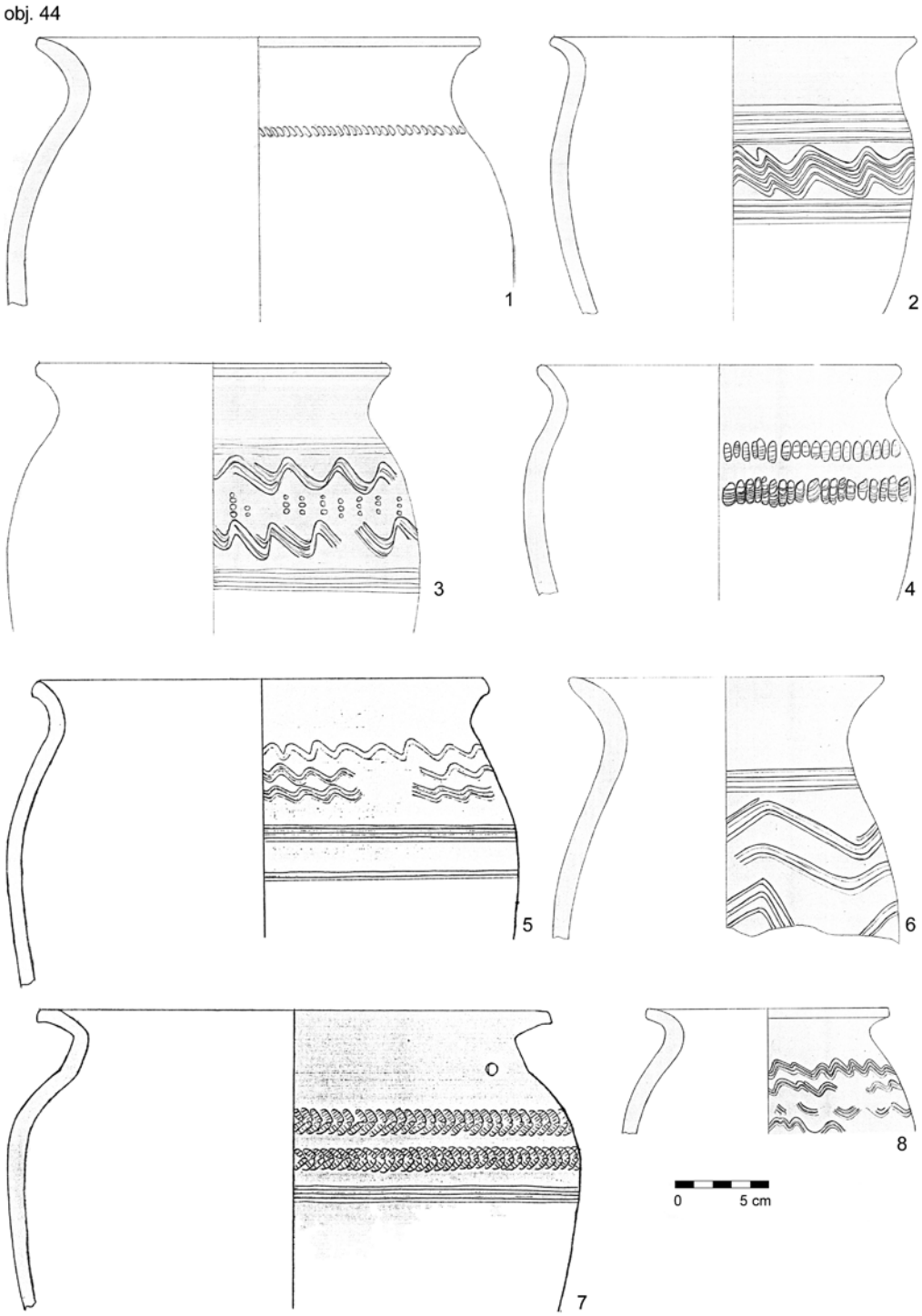

Obr. 20. Vybraná keramika z objektov 58, 62, 63, 65, 66. Podľa Geisler 1992, obr. 98–105.

Fig. 20. *Selection of pottery from features 58, 62, 63, 65, 66. After Geisler 1992, Fig. 98–105.*

vypálený. Stredohradištná keramika tvorila neveľkú časť súboru, avšak obsahovala asi najviac výrazných kusov.

Do posledného tretieho horizontu bolo vďaka početným charakteristickým kusom možné datovať osem objektov. Ide o obj. 19 (obr. 29), 30 (obr. 28), 44 (obr. 19, 21), 65 (obr. 20, 26), 84 (obr. 16), 113 (obr. 27, 30), 128 (obr. 30) a obj. 129 (obr. 25). Tento horizont je zároveň záverečným a určuje koniec osídlenia lokality. Materiál nenesie prvky mladohradištnej keramiky, avšak objavujú sa lišty na vydutinách, ktoré sú kombinované s hustou hrebeňovou výzdobou (obr. 17: 19; 26: 33) alebo sú zdobené šikmými zásekmi (obr. 10: 20). Ako upozornil L. Galuška (1989, 124–130), lišty sú na keramike funkčne pokročilejším prvkom. Objavovať sa majú už v predveľkomoravskom období, no lišty z Medlánok sú na základe sprievodnej keramiky datované do stredohradištného obdobia. Podobné nálezy líšt boli zaznamenané aj na sídlisku Olomouc-Slavonín Horní lán, kde sa nachádzali v malom počte štyroch kusov (Balcárková 2010, 179, obr. 19). Mali rovnaké príznaky, a to hrubý zle vypálený materiál, jednoduché okraje, hrebeňová výzdoba a absencia tuhy, ktorá je jedným z dôležitých indikátorov mladšej keramiky. Lišty boli interpretované ako predvoj nastupujúcich tendencií a označené za starohradištné (Balcárková 2010, 172, 178). Na hradisku Líšeň-Staré Zámky sa lišty v materiáli objavujú v stredohradištnom stupni. Majú zväčša

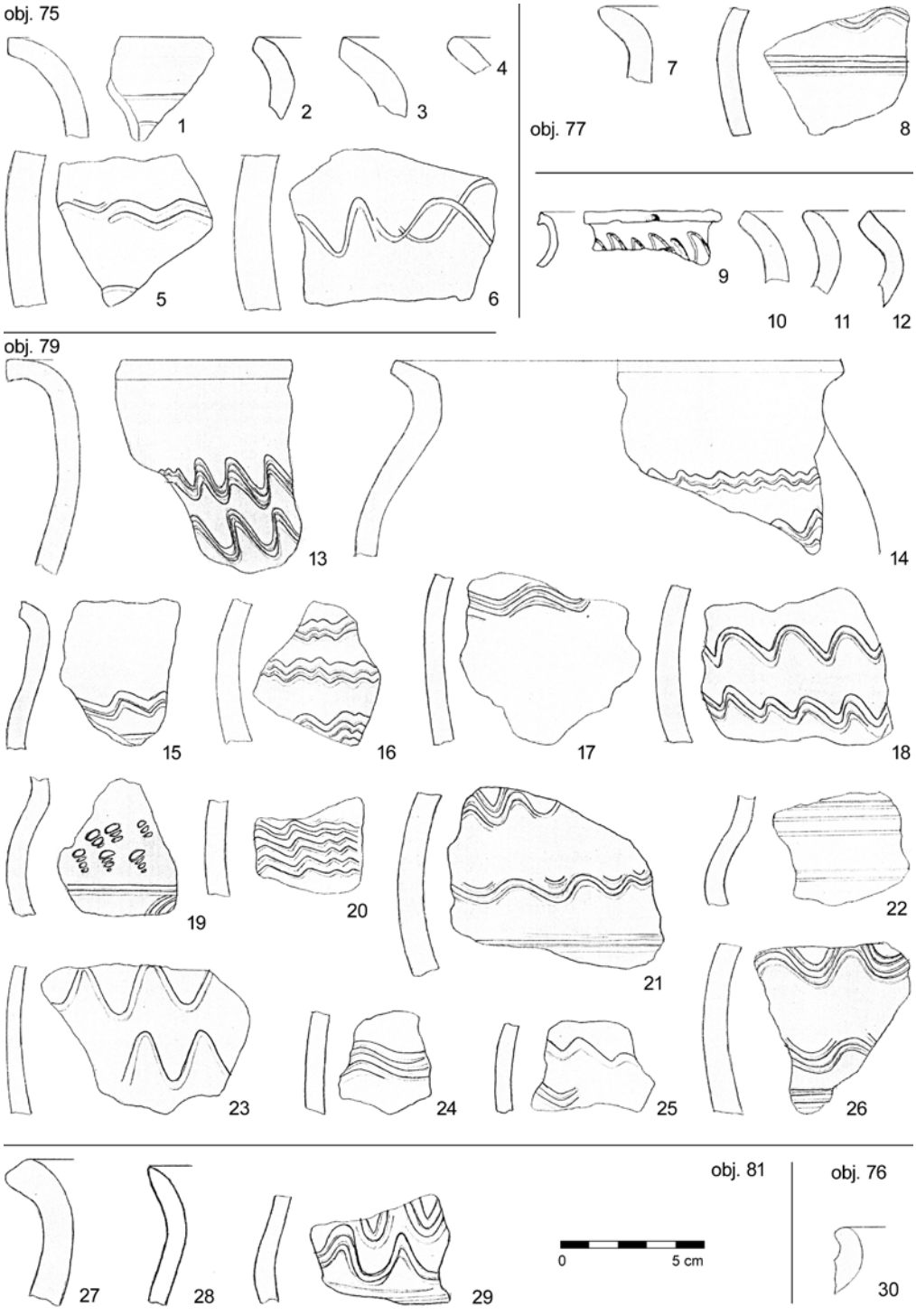

Obr. 21. Výber keramiky z objektu 44. Podľa Geisler 1992, obr. 89–96.

Fig. 21. *Selection of pottery from feature 44. After Geisler 1992, Fig. 89–96.*

trojuholníkový prierez a často sú kombinované s hrebeňovou aj s rytou výzdobou tvorenou jednozubým nástrojom. Objavuje sa aj prierez lichobežníkový (Kalčík 2015, 166, 168, obr. 20: 10; 177, obr. 27: 1, 10, 11; 183, obr. 31: 17). Vo väčšom množstve sa však na lokalite vyskytujú až od 6. horizontu starozámockej keramiky. Tá je už grafitová a tvorí mladohradištný materiál (Staňa 1994, 279, obr. 13: 10–12). Tri podobné lichobežníkové a jedna polkruhová lišta sa nachádzali aj na keramike z lokality Bořitov-U Badálka, Nepluště a Bořitov-Niva (Malach 2011, tab. 1: 4; 4: 5; 6: 19; 7: 21). Dve lichobežníkové lišty boli zároveň zdobené zásekmi. Súbory boli takisto datované do stredohradištného obdobia (Malach 2011, 21–22).

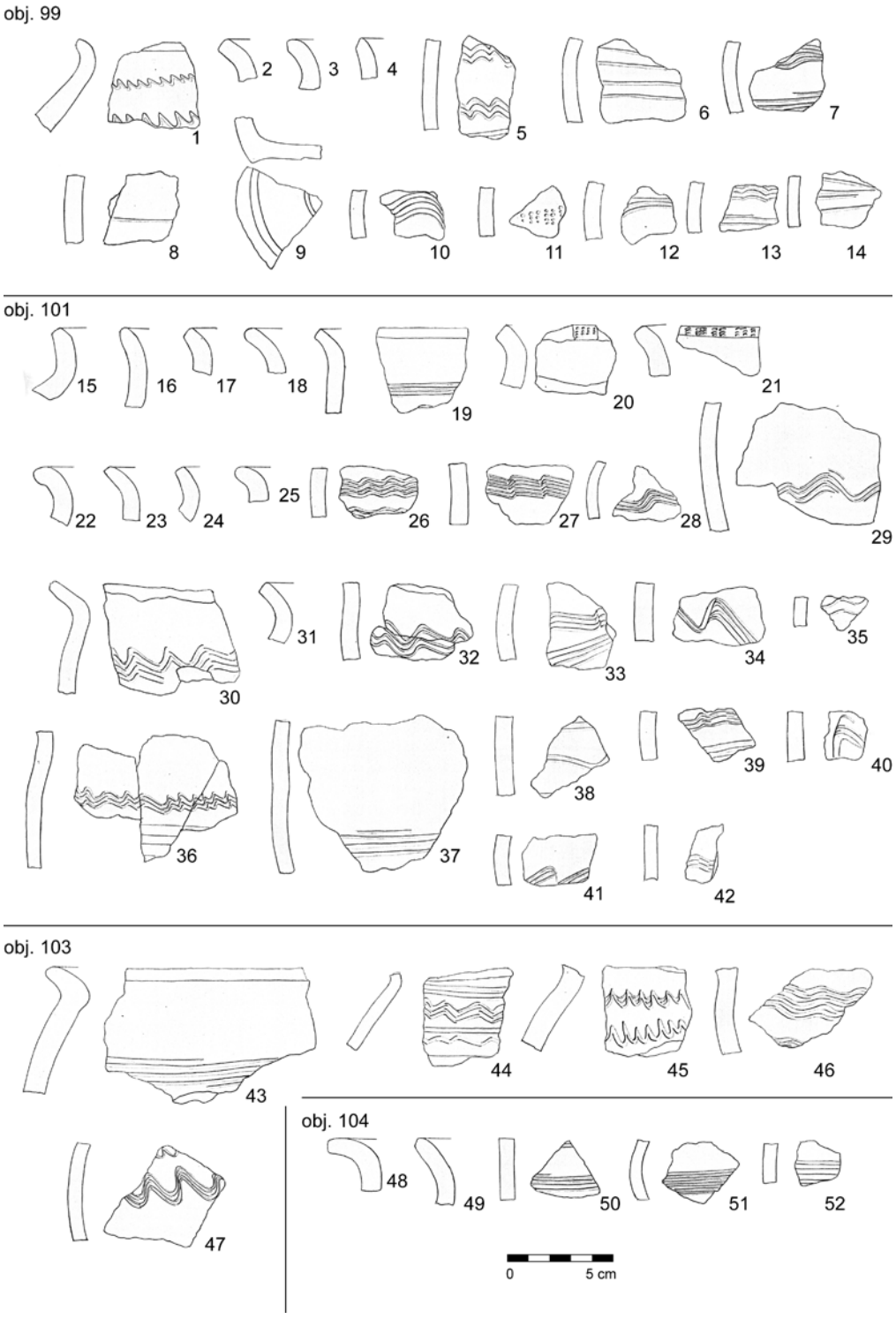
Kvantifikačné tabuľky (tab. 9–12) ukazujú už spomínané špecifiká nálezov z vidieckych osád. Technológia pomalého obtáčania viditeľne pretrváva. Rovnako ako v predchádzajúcom horizonte prevažuje zle vypálený hrubý materiál. Výzdoba sa radikálne nemení, nápadný je nárast rytej výzdoby jednozubým nástrojom (D2–G2). Typy okrajov sú obohatené o profilovanejšie typy, konkrétne B2, B3, B4, C3 a D1. Objekt 19 má jasnú prevahu rytej výzdoby jednozubým nástrojom, ktorá tvorí 25 %, teda 12 kusov oproti 23 %(11 kusov) hrebeňovitej výzdoby. Pozorujeme tiež prehnutejšie okraje, veľmi vyspelé kusy (obr. 29: 1, 14, 16) a aj kusy derivátov blučinského okruhu (obr. 29: 6, 20). Objekt 30 obsahuje štyri kusy hrebeňovitej (asi 17 %) a štyri

Obr. 22. Výber keramiky z objektov 75–77, 79, 81. Podľa Geisler 1992, obr. 109–112.

Fig. 22. *Selection of pottery from features 75–77, 79, 81. After Geisler 1992, Fig. 109–112.*

kusy jednozubej výzdoby (okolo 17 %), ktorá sa spolu s vpichmi nachádza na najvýraznejších kusoch (obr. 28: 19, 20). Azda najzaujímavejším objektom na sídlisku z hľadiska keramického súboru bol objekt 44. Obsahoval až osem signifikantných a dobre zachovaných kusov nádob s kompletnou výzdobou a nepoškodeným okrajom (obr. 21: 1–8). Tento súbor patril na lokalite k najmenej fragmentarizovaným. Medzi nálezmi vyčnieva nádoba s vyvŕtaným reparačným otvorom pod okrajom (obr. 16: 4). Dobre zachované kusy sú zdobené hrebeňovou a rytou výzdobou tvorenou jednozubým nástrojom či vpichmi. Motívy výzdoby sú pomerne v rovnováhe. Hrebeňové motívy tvoria 35 % (14 kusov) a ryté jednozubým nástrojom osem kusov (20 %). Motív „iné“ predstavujú odtlačky (obr. 21: 1, 4, 7). Technológia aj materiál nasledujú výrobné trendy na lokalite. Okraje nie sú typicky stredohradištné, avšak ani to nemusí byť vzhľadom k vidieckemu prostrediu nič výnimočné. Práve tento objekt dokazuje dlhodobé prežívanie starších výzdobných motívov hlboko do stredohradištného obdobia, nakoľko sú v prítomnosti očividne mladších kusov (obr. 21: 5–7). Prítomnosť veľkých kusov nádob a menšia fragmentarizácia môže naznačovať, že dané kusy tam boli zámerne uložené a nedostali sa tam splavom z okolitých vrstiev, čo je doklad ukladania tzv. sekundárneho odpadu (Kuna 2015, 282) na lokalite. V objekte 65 bol vypozorovaný výskyt nádob s bohato profilovaným a odsadeným hrdlom (obr. 26: 10, 14, 15).

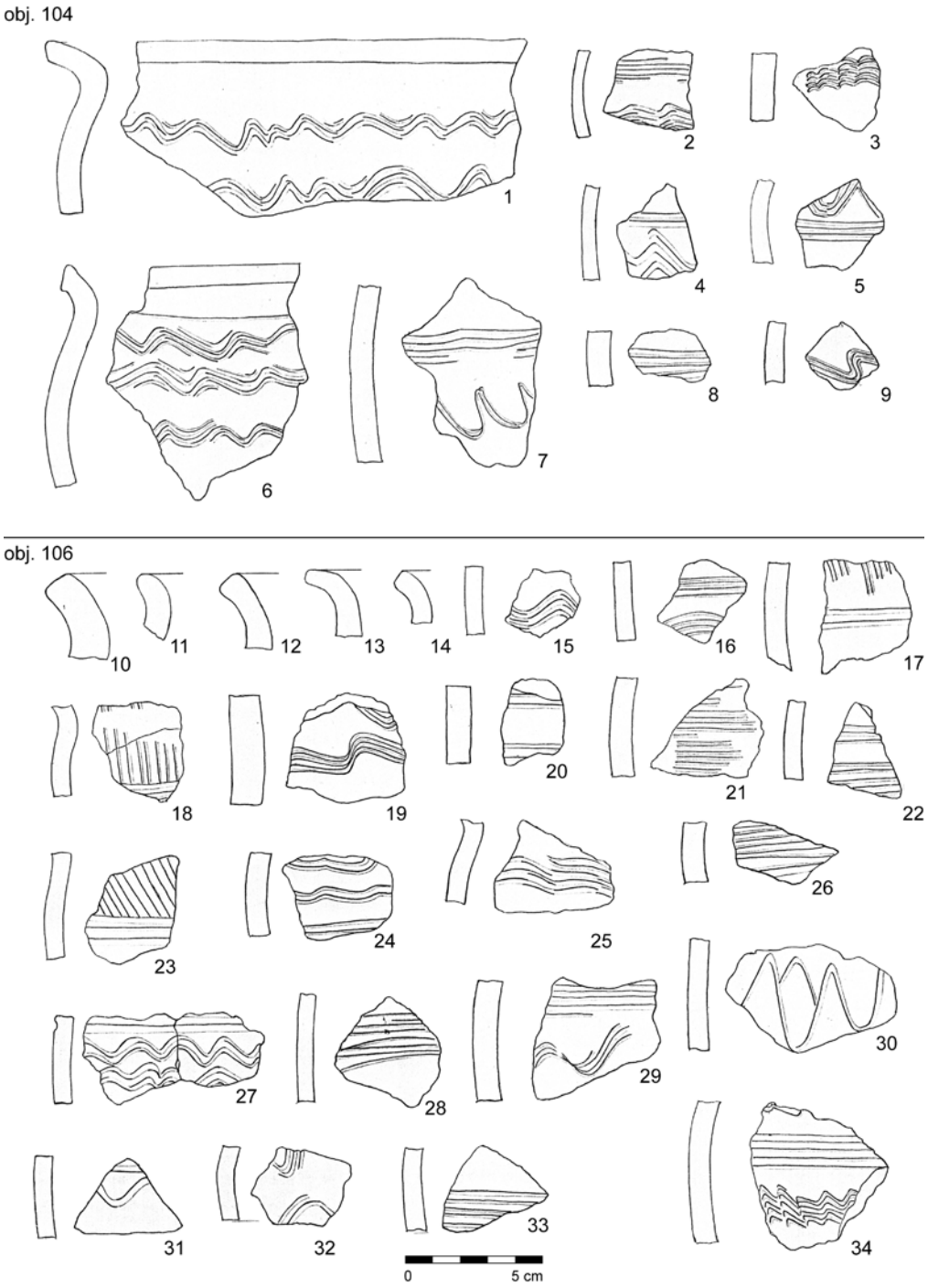
Obr. 23. Výber keramiky z objektov 99, 101, 103, 104. Podľa Geisler 1992, obr. 125–129.

Fig. 23. *Selection of pottery from features 99, 101, 103, 104. After Geisler 1992, Fig. 125–129.*

Technológia	Nesledované	Obtáčanie silno formujúce	Obtáčanie slabo formujíúce	V ruke	Počet jedincov
obj. 19	18	4	26	0	48
obj. 30	10	2	9	2	23
obj. 44	4	0	32	3	39
obj. 65	9	3	40	8	59
obj. 84	1	4	6	1	12
obj. 113	27	0	27	0	54
obj. 128	18	4	29	0	100
obj. 129	40	1	28	0	69

Tab. 9. Kvantifikácia technológie pre horizont RS3.

Tab. 9. *Quantification of technology for horizon RS3.*

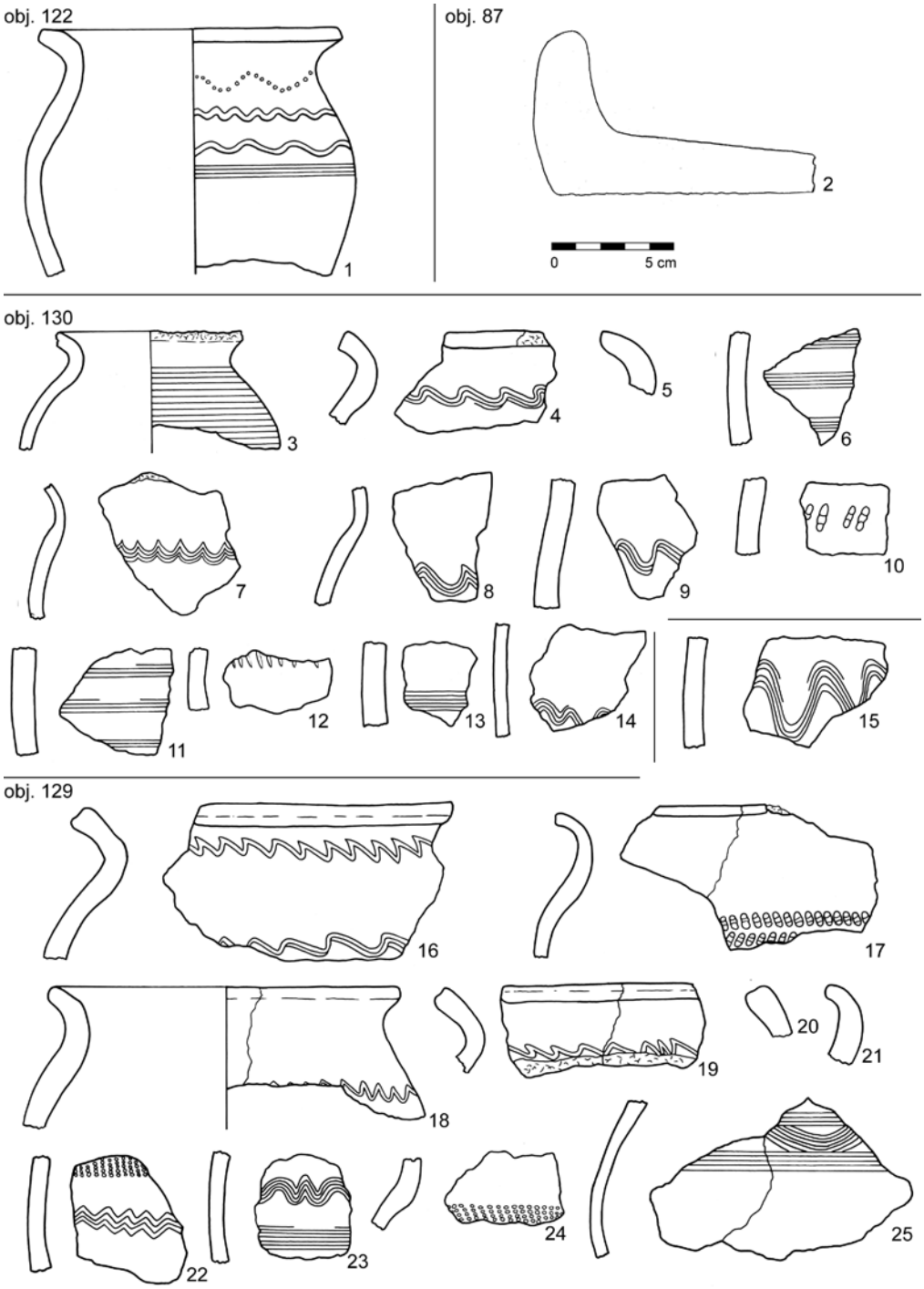
Obr. 24. Výber keramiky z objektov 104, 106. Podľa Geisler 1992, obr. 128–131.

Fig. 24. *Selection of pottery from features 104, 106. After Geisler 1992, Fig. 128–131.*

Materiál	I(HDV)	I(HZV)	I(super HZV)	II(JZV)
obj. 19	9	34	0	4
obj. 30	0	21	2	0
obj. 44	1	35	3	0
obj. 65	0	51	8	0
obj. 84	0	10	1	1
obj. 113	1	53	0	0
obj. 128	4	96	0	0
obj. 129	3	66	0	0

Tab. 10. Kvantifikácia materiálu pre horizont RS3.

Tab. 10. *Quantification of material for horizon RS3.*

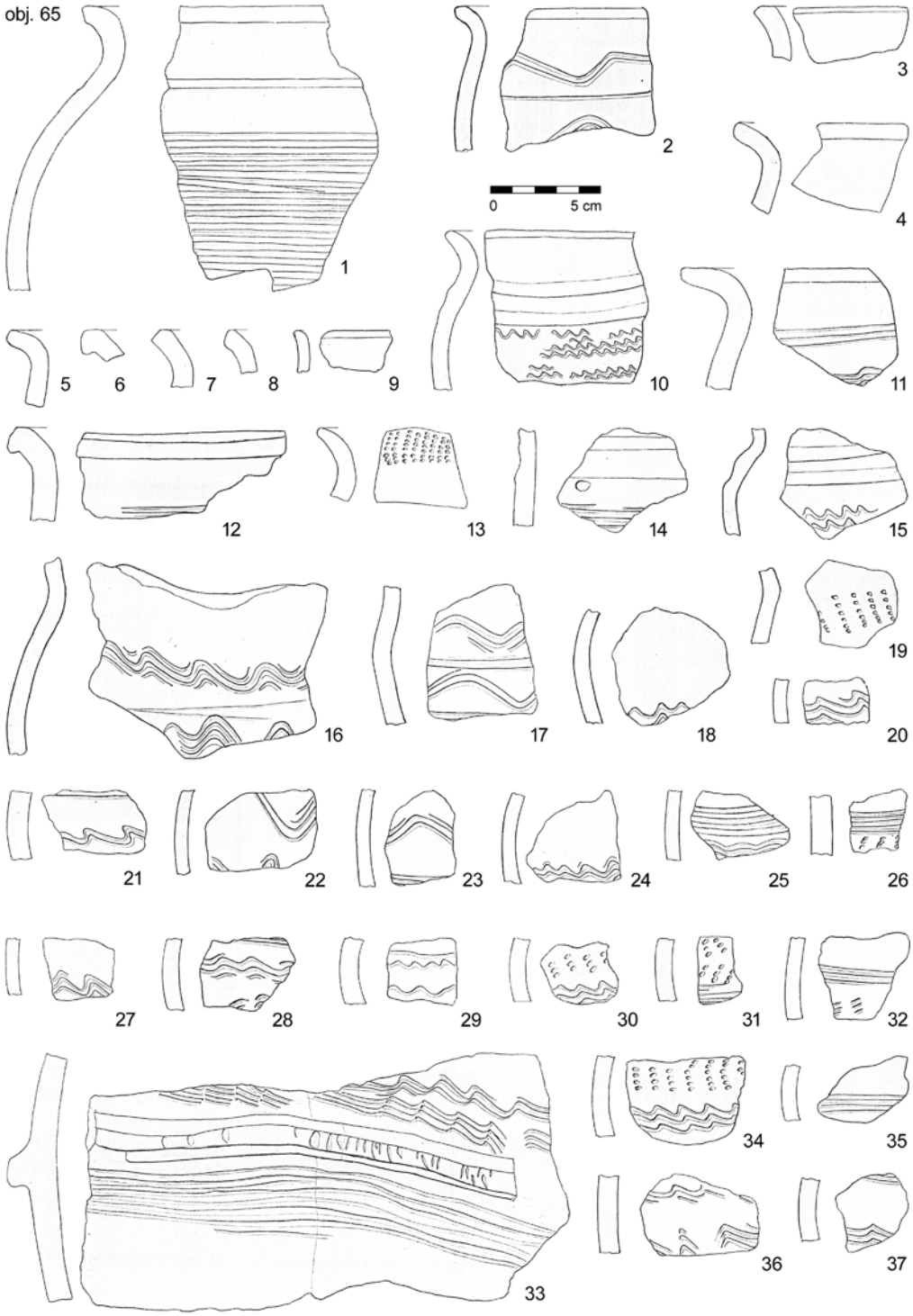
Obr. 25. Výber keramiky z objektov 122, 129, 130 (kresba J. Benech) a pražnica z objektu 87. Podľa Geisler 1992, obr. 131.

Fig. 25. *Selection of pottery from features 122, 129, 130 (drawing by J. Benech) and the roasting tray from feature 87. After Geisler 1992, Fig. 131.*

Výzdoba	A1	A2	A3	B1	B2	B3	C1	C3	C4	C5	C6	D2	D3	E1	E2	E3	F1	F2	F4	F5	G1	G2	H1	H2	I1	I3	I9	J
obj. 19	1	1		5	2					1		3		3	1		2			2	1				1			
obj. 30	1	1		1	1							1		1						1		1	1					
obj. 44	3	2		2		1	1		3	1		2		2	1								2	1	1			2
obj. 65	9			4	8	1	1	1	1	2	1								1				1		1		2	
obj. 84	2			3		1			1			1																1
obj. 113	9	1		4	1		2		3		1										1		3		4			
obj. 128	5	1	5	7	1		1				13	8	1	2	2	1			3				5		1	1		3
obj. 129	1		1	4							2			1	1	1							1		1			1

Tab. 11. Kvantifikácia typov výzdoby pre horizont RS3.

Tab. 11. *Quantification of types of decorations for horizon RS3.*

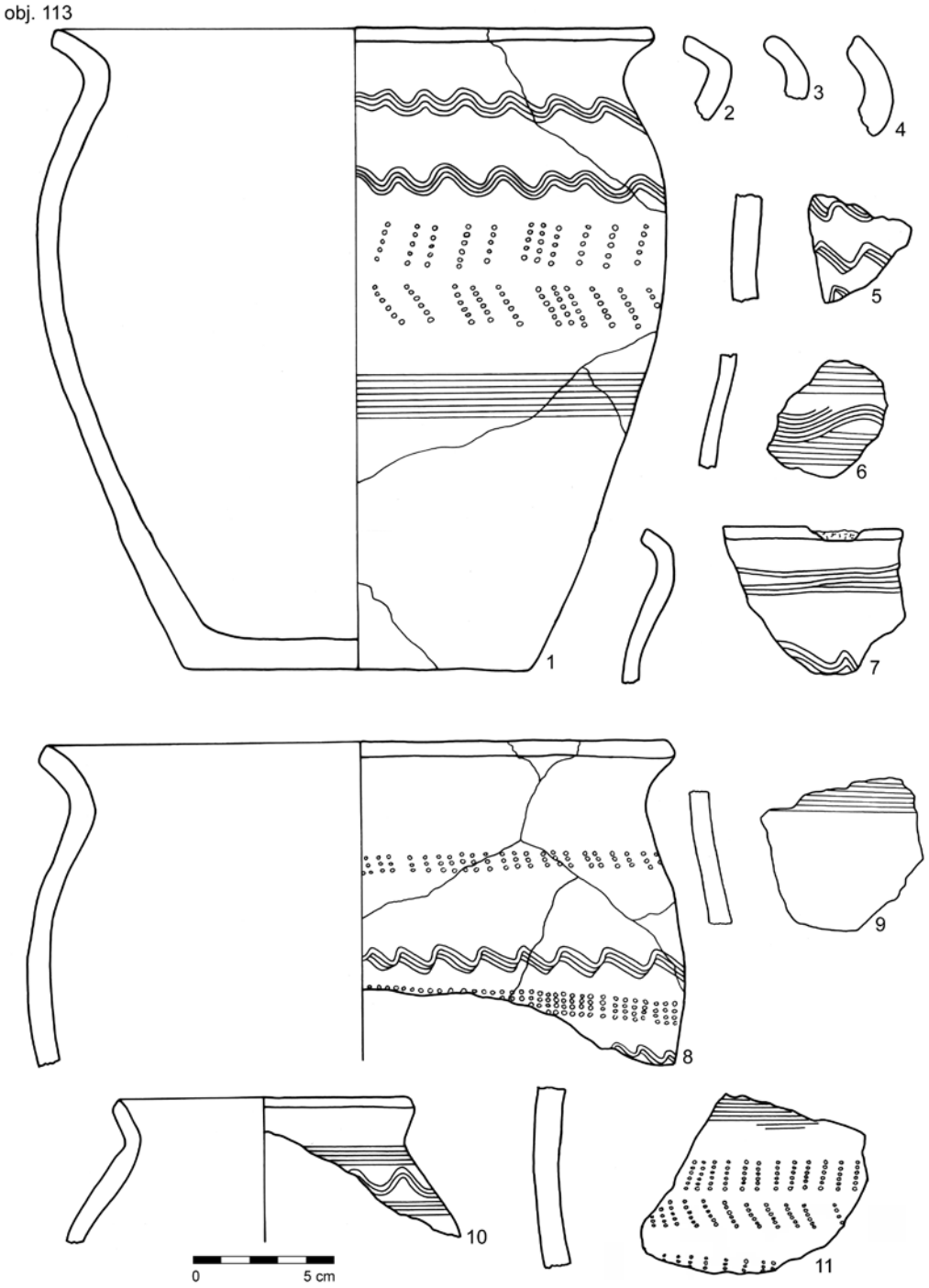
Obr. 26. Výber keramiky z objektu 65. Podľa Geisler 1992, obr. 99–105.

Fig. 26. *Selection of pottery from feature 65. After Geisler 1992, Fig. 99–105.*

Okraje	A1	A2	B1	B2	B3	B4	C3	D1
obj. 19		1	5	1			2	
obj. 30	2		4					
obj. 44	6	2	7					
obj. 65	8		6	1				
obj. 84		1	2					
obj. 113	2		4		3			
obj. 128		3	5	1		2		1
obj. 129		4	3	2				

Tab. 12. Kvantifikácia okrajov pre horizont RS3.

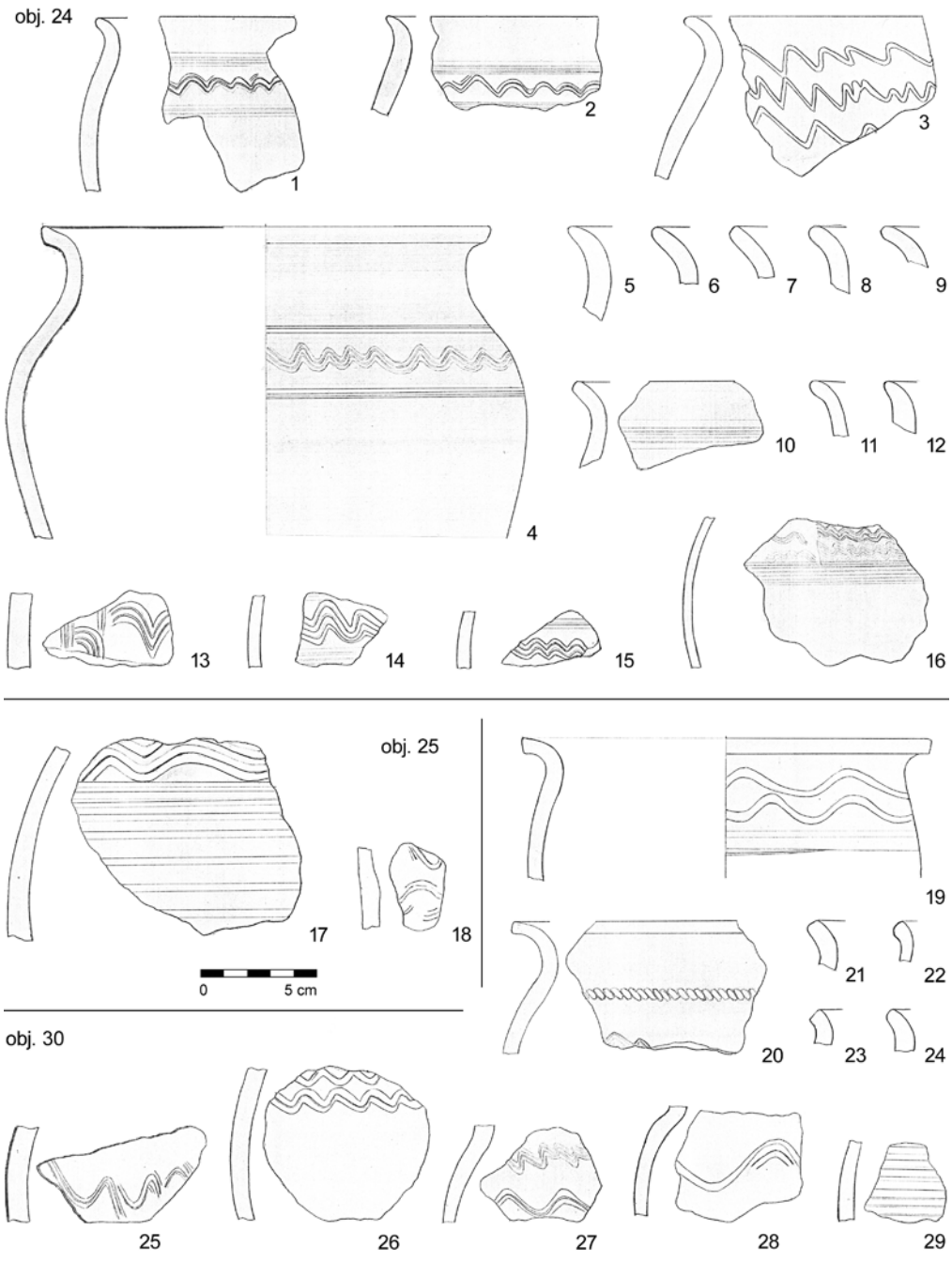
Tab. 12. *Quantification of rims for horizon RS3.*

Obr. 27. Výber keramiky z objektu 113. Kresba J. Benech.

Fig. 27. *Selection of pottery from feature 113. Drawing by J. Benech.*

Preto bol aj napriek prevahe hrebeňovitej výzdoby (30 kusov, 51 %) iba jedného kusu zdobeného rytou výzdobou jednozubým nástrojom a jedného nedatovateľného, zaradeného do RS3. Nachádzala sa tu tiež lišta stredohradištného obdobia s lichobežníkovým profilom (obr. 26: 33). Do horizontu RS3 bol zaradený obj. 84. Výraznejšie kusy majú prehnutejšie okraje. Aj keď prevláda hrebeňová výzdoba (sedem kusov, asi 58 %), vyskytujú sa aj pokročilé motívy. Obj. 113 bol ako jediný datovaný primárne vďaka stratigrafii s obj. 128 (obr. 4). Objekt 128 je datovaný do RS3 a obj. 113 je očividne mladší aj napriek tomu, že prevažuje hrebeňová výzdoba (21 kusov, zhruba 39 %) a hrebeňové vpichy (sedem kusov, približne 13 %). Výzdoba tvorená jednozubým nástrojom je zastúpená len jedným kusom. Objekt však obsahuje veľké pokročilejšie kusy (obr. 27: 1, 2, 7, 8, 10). Zároveň sa v objekte našla jediná nádoba na lokalite, ktorú bolo z fragmentov možné poskladať celú. Rovnako tu teda sledujeme sekundárny odpad (Kuna 2015, 282). Chatu 128 je aj vďaka zásobnici 113 možné datovať do strednej doby hradištnej. Napriek typickej prevahe hrebeňovitej výzdoby (33 kusov, 33 %) je tu väčšie množstvo rytej jednozubej výzdoby očividné (17 kusov, 17 %). Výzdoba vpichmi tvorí 7 % (obr. 30: 3, 14–17, 19, 20, 21, 25). Posledný objekt datovaný do horizontu RS3 je obj. 129. Výzdoba tvorená jednozubým nástrojom tvorí 4 % (3 kusy), výzdoba vpichmi 3 % (2 kusy) a hrebeňová asi 11 %. Nachádzajú sa tu však dva kusy derivátu blučinského okruhu (obr. 25: 16, 19).

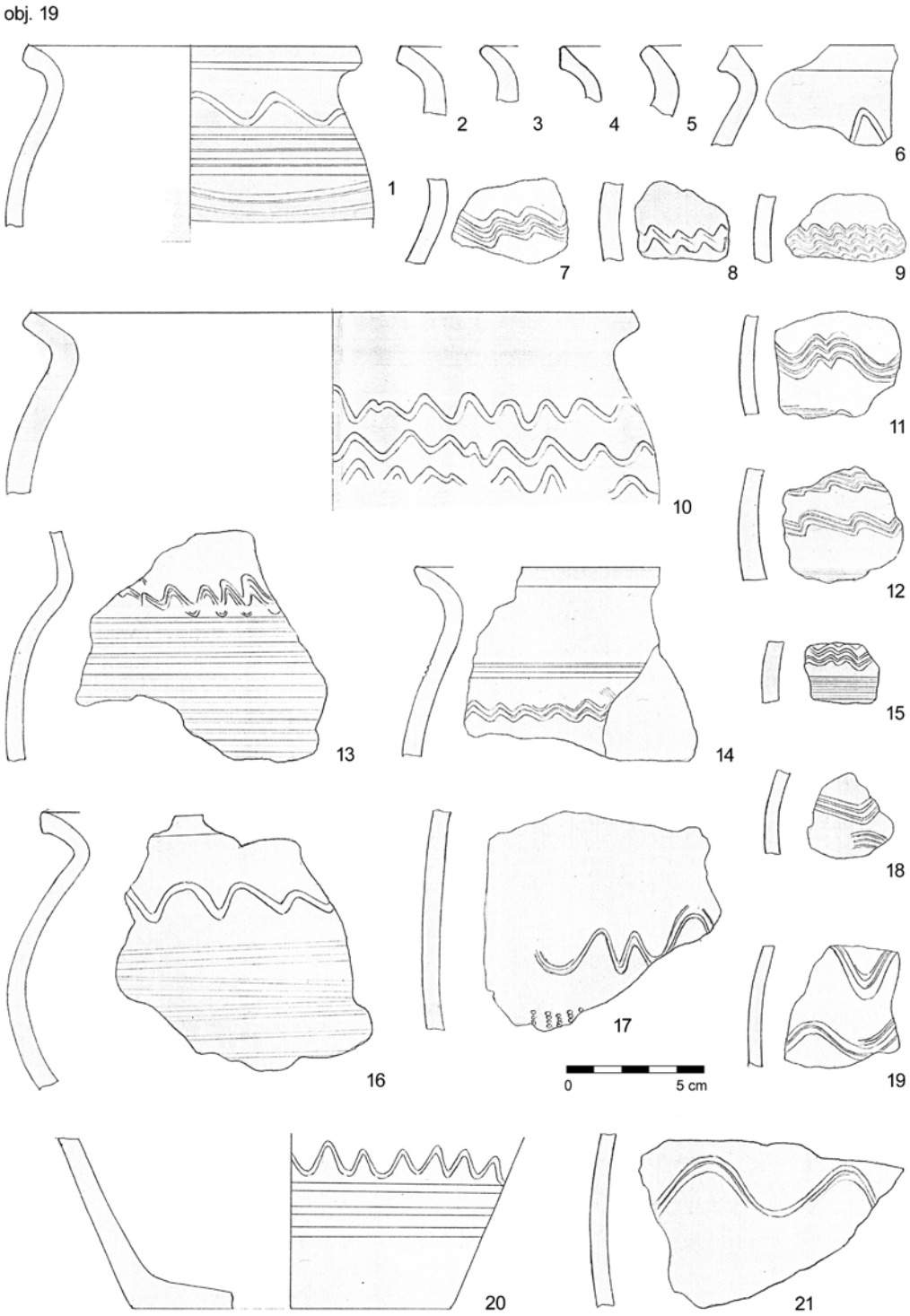

Obr. 28. Výber keramiky z objektov 24, 25, 30. Podľa Geisler 1992, obr. 81–86.

Fig. 28. *Selection of pottery from features 24, 25, 30. After Geisler 1992, Fig. 81–86.*

V rámci keramického materiálu zo sídliska v Brne-Medlánkach bol objavený zaujímavý jav, a to deriváty keramiky blučinského výrobného okruhu (obr. 22: 9; 25: 16, 19; 29: 6, 20). Nachádzali sa v obj. 19, 79 a 129. Tvoria jednu z malých, ale významných častí tretieho horizontu keramiky. Tieto rôzne napodobeniny sa v regióne Brnenska objavujú nezriedka. Okrem nami skúmaného sídliska sa deriváty vo veľkých množstvách nachádzajú aj v Starých Zámkoch u Líšně (Staňa 1994, 271, obr. 6), kde tvoria tretí veľkomoravský horizont. Nie je však isté, či sa tam aj vyrábali. Takisto sa rôzne kusy nachádzali v Brnenských Ivanoviciach a Holáskách (Procházka et al. 2011, 493, obr. 208). Tieto nálezy indikujú možné kontakty, a teda aj vplyvy z regionálneho centra Staré Zámky u Líšně, ktoré vzhľadom k svojej povahe mohlo byť šíriteľom trendov v oblasti Brnenska.

Veľmi zaujímavý bol črep z obj. 65 (obr. 26: 10). Jeho profilované hrdlo a rytá výzdoba pozoruhodne pripomína dolnověstonickú keramiku. Rovnako zaoblený okraj je typický pre túto skupinu keramiky. Profilácia v hornej časti nádoby vôbec nie je výrazná, čo je vidieť aj na kusoch priamo z Dolních Věstonic (Ungerman 2007, 190–193). Nakoľko je tento okruh charakteristický úzkym regionálnym výskytom, je pravdepodobnejšie, že ide o nádoby z vývalkami na pleciach, ktoré sú datované do 9. storočia. Podstatná odlišnosť od dolnověstonického okruhu spočíva hlavne v pestrosti výzdoby (kombinácie vlníc, vpichov či odtlačkov) a pestrejšej škále okrajov. Prípadný nadregionálny kontakt

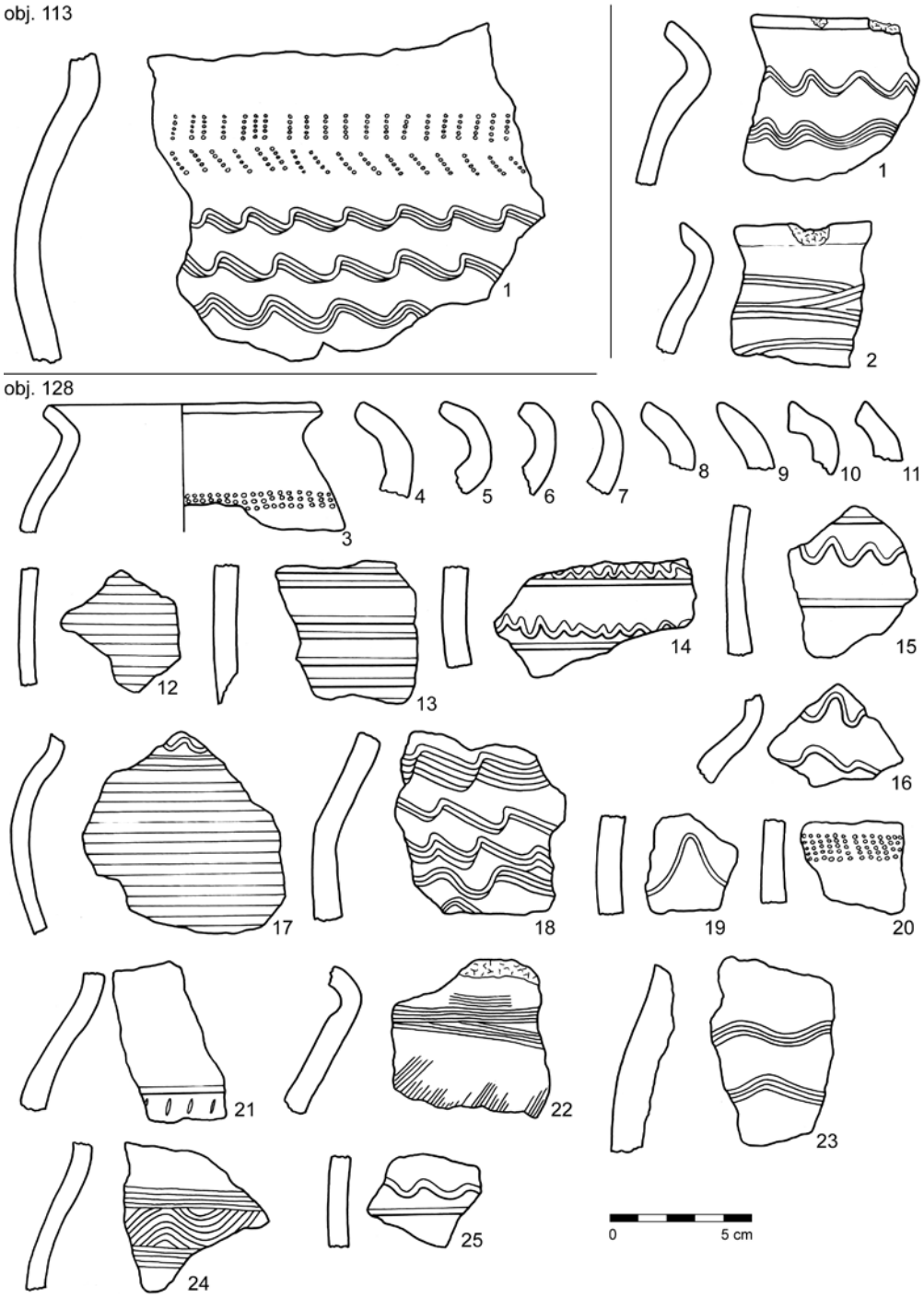

Obr. 29. Výber keramiky z objektu 19. Podľa Geisler 1992, obr. 76–79.

Fig. 29. *Selection of pottery from feature 19. After Geisler 1992, Fig. 76–79.*

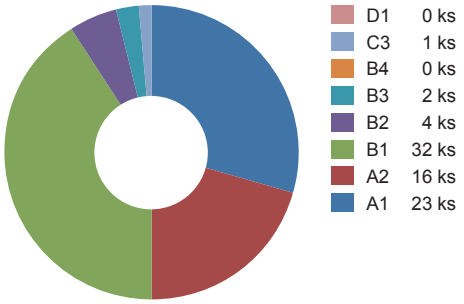
či snahu „napodobniť videné“ nie je možné úplne vylúčiť. Na základe charakteru posledného horizontu by sa dal zánik sídliska v Medlánkach datovať na koniec 9. storočia alebo do 10. storočia.

Horizont RS3 sa dá porovnať s materiálom zo Starých Zámkov. Synchronizácia 3. horizontu hradiska a medláneckého horizontu RS3 je trochu problematická. Časovo spolu síce súvisia, avšak samotné zloženie je odlišné. Zatiaľ čo v Medlánkach tento horizont tvoria nádoby s konzervatívnou výzdobou (častý hrebeňovitý vpich, prítomnosť hrebeňových vlnoviek, malá škála okrajov) v Starých Zámkoch prevažuje typická stredohradištná keramika s vysokým podielom blučinských derivátov a o niečo väčším zastúpením vyvinutých okrajov. Hrebeňové vlnovky a vpichy pomaly miznú. Častejšie môžeme pozorovať lišty aj výrazné odsadenia hrdla (Staňa 1994, 271, obr. 6; 2010, tab. 21: 1, 2; 22: 1, 2, 11; 32: 3, 21). Je to spôsobené odlišným charakterom hmotnej kultúry hradísk, ktoré sa oproti vidieckym osadám prejavilo výrazne práve vo veľkomoravskom období. Zaujímavé je aj porovnanie súboru z Medlánok s materiálom zo sídliska v Kuřimi. Stredohradištná fáza zdieľa malú škálu okrajov (avšak rovnako ako v Medlánkach aj tu bol nájdený výrazný výskyt kužeľovito zrezaných typov) či hrebeňovitú výzdobu, ktorá je veľmi nepravidelná (Procházka 1992, 334, obr. 3; 335, obr. 4; 337, obr. 6). Rytá výzdoba jednozubým nástrojom sa vyskytuje iba minimálne a aj to skôr až v mladohradištnej fázy. Blučinský

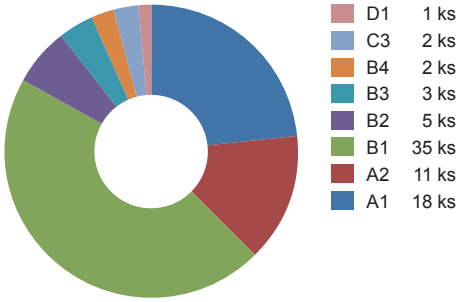

Obr. 30. Výber keramiky z objektov 113, 128. Kresba J. Benech.

Fig. 30. *Selection of pottery from features 113, 128. Drawing by J. Benech.*

Graf 2. Zastúpenie typov ukončení okrajov v RS2(2).
Graph 2. *Representation of types of rim finishing in RS2(2).*

Graf 3. Zastúpenie typov ukončení okrajov v RS3.
Graph 3. *Representation of types of rim finishing in RS3.*

Typ ukončenia okraja	A1	A2	B1	B2	B3	B4	C3	D1
RS2(2)	23	16	32	4	2	0	1	0
RS3	18	11	35	5	3	2	2	1

Tab. 13. Zastúpenie typov okrajov vo vzorkách RS3 a RS2(2)
Tab. 13. *Representation of rim types in the samples for RS3 and RS2(2).*

výrobný okruh zachytený nebol. Podobná situácia je aj na hutníckom sídlisku v Olomoučanoch, kde sa ale hrebeňová výzdoba zdá byť pravidelnejšia a je zaznamenaný derivát nádoby blučinského okruhu (Souchopová 1986, 34–36, obr. 15–17).

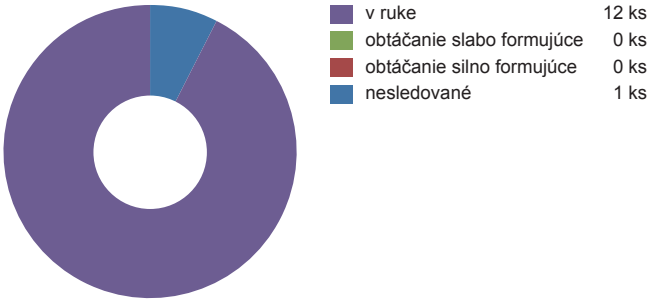
Určenie odpadovej povahy keramických súborov, ako ich formuloval M. Kuna (2015, 280–287), bolo kvôli skartácii, zväčša malému počtu jedincov a minimálnemu výskytu veľkých fragmentov, problematické. Primárny odpad sa na lokalite rozlíšiť nepodarilo. Presvedčivo sa sekundárne odkladanie odpadu potvrdilo len v obj. 44 (obr. 21: 1–8) a 113 (obr. 27: 1, 8). Uvažovať o sekundárnom odkladaní môžeme aj v obj. 7 (obr. 13: 1, 2), 19 (obr. 29: 1, 10), 24 (obr. 28: 4) a 112 (obr. 11: 11), kde však šlo skôr iba o jednotlivé kusy. Môžeme predpokladať, že vzhľadom k veľkému počtu drobných a odlišných kusov keramiky v objektoch tvoril väčšinu súborov terciálny odpad, splavený do objektov z okolitých kultúrnych vrstiev.

Keramický materiál z Brna-Medlánok vo všeobecnosti nesie niekoľko špecifík naznačených už v kvantifikácií datovaných objektov. Jednou z nich je už spomínaný konzervatívny prístup k výrobe a výzdobe, ktorý je okrem dlhodobého používania výzdoby starohradištného obdobia viditeľný aj na prevládajúcom spôsobe výroby, s ním spojeným používaným materiálom, či tvare okrajov. Všetky javy boli sledované v rámci jednotlivých horizontov relatívneho datovania. Nakoľko sa v jednotlivých objektoch nachádzal veľký počet prímesí, nebude toto vyhodnotenie úplne presné. Pre lepší prehľad a zväčšenie výpovednej hodnoty diagramov je pod každým tabuľka dát, z ktorej vychádza. V prípade ukončenia okraja však horizont RS1 nemá vlastný diagram, nakoľko okraje z objektu 93 boli stratené, a teda nie sú v databáze.

Diagramy a tabuľka dát (graf 2, 3, tab. 13) jasne ukazujú spomínanú homogenitu na palete typov okrajov, pričom prevládajú typy A1, A2 a B1, teda zaoblený, zaoblený zužujúci sa a jednoducho zrezaný valcovito/kužeľovito. Tieto sa používajú naprieč horizontmi RS2 aj RS3. V horizonte RS1 sa nachádzal iba typ A1. Ostatné typy okrajov (B2 zrezaný valcovito/kužeľovito s vytiahnutou spodnou hranou, B3 zrezaný valcovito/kužeľovito s vytiahnutou hornou hranou, C3 lievikovito zrezaný s vytiahnutou hornou hranou a D1 jednoduchý vodorovne zrezaný) boli používané len zriedka, a to takmer výlučne na keramike stredohradištného obdobia, resp. v rámci tretieho horizontu. V prípade objektov datovaných do fázy RS2(2) (graf 2) je pomer okrajov A1, A2 a B1 vyrovnanejší, avšak B1 prevláda. Paleta okrajov končí typom B3, ktorý je v skupine pravdepodobne stredohradištnou prímesou. Na horizonte RS3 (graf 3) je najviac viditeľný zaostalejší prístup k výrobe. Jednoduché okraje prevažujú s predošlou tendenciou. Na ústupe sú zaoblené okraje (A1, A2) a v malom počte figuruje okraj C3 a D1. Vzhľadom k pomeru starohradištných a stredohradištných okrajov je možné predpokladať, že stredohradištné okraje boli roztrúsené ako intrúzia a nie opačne. Keďže v rámci výskumu objektov neboli nájdené žiadne vrstvy, bude tento predpoklad stále sporný.

Spôsob výroby v prvom horizonte je zastúpený modelovaním v ruke (graf 4, tab. 14). To sa objavuje aj v mladších horizontoch RS2(2) a RS3 ako intrúzia „spadnutá“ do objektov z kultúrnej vrstvy, v rámci postdepozičných procesov. Malý počet nádob vyhotovených silno formujúcim obtáčaním objavujúcich sa vo fáze RS2(2) a horizonte RS3 je, ak nie dokladom postupného a pomalého prenikania vyspelejších technológií na „vidiek“, snáď kontaktom s regionálnym centrom, v tomto prípade s líšenským hradiskom. Znova je tu možné pozorovať vplyv vidieckeho prostredia na výrobu. V druhom horizonte (graf 5) je typická výrazná prevaha slabo formujúceho obtáčania. V treťom horizonte je tendencia rovnaká ako v prípade horizontu druhého, čo len dokazuje spomínanú technologickú zaostalosť (graf 6). Množstvo nádob vyhotovených silne formujúcim obtáčaním je v porovnaní s RS2(2) o niečo väčší. Taktiež veľký počet kusov nebolo možné technologicky určiť, čo tiež presnosť výsledkov výrazne skresľuje. Diagramy spôsobu výroby ukazujú, že drvivá väčšina jedincov bola vyrobená slabo formujúcim obtáčaním. Tento spôsob je charakteristický nielen pre starú dobu hradištnú, ale aj pre podomácku malovýrobu v rámci mladších období.

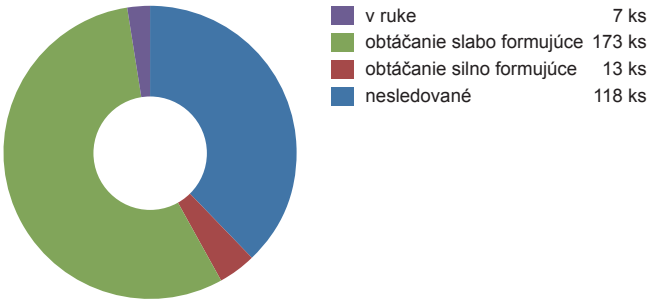
Zastúpenie keramickej hmoty a kvalita výpalu len potvrdzujú predošlé tvrdenia o povahe hrnčiarskej výroby na sídlisku v Brne-Medlánkach (tab. 15). Absolútnu prevahu má hrubý zle vypálený materiál s malým počtom hrubého dobre vypáleného materiálu. Super hrubý zle vypálený materiál reprezentuje pražský typ (graf 7). Jemný materiál sa objavuje v minimálnom počte. Táto tendencia je pre všetky horizonty rovnaká (graf 7–9). V druhom aj treťom horizonte (graf 8, 9) sa v malom množstve objavuje materiál super hrubý zle vypálený a jemný zle vypálený, čo je v druhom horizonte určite spôsobené intrúziou. V treťom horizonte je výskyt jemného zle vypáleného materiálu očakávaný.

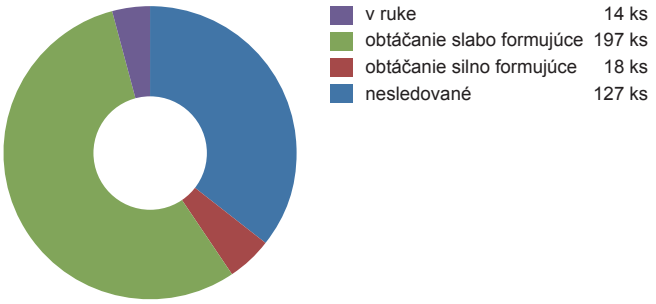
Graf 4. Spôsob výroby v RS1.
Graph 4. *Production method in RS1.*

Technológia	Nesledované	Obtáčanie silno formujúce	Obtáčanie slabo formujúce	V ruke
RS1	1	0	0	12
RS2(2)	118	13	173	7
RS3	127	18	197	14

Tab. 14. Zastúpenie spôsobu výroby vo vzorkách pre RS1, RS2(2) a RS3.
Tab. 14. *Representation of production methods in the samples for RS1, RS2(2) and RS3.*

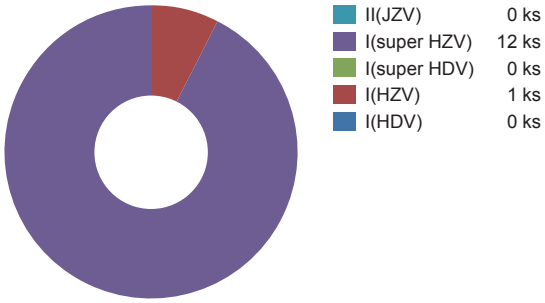
Graf 5. Spôsob výroby v RS2(2).
Graph 5. *Production method in RS2(2).*

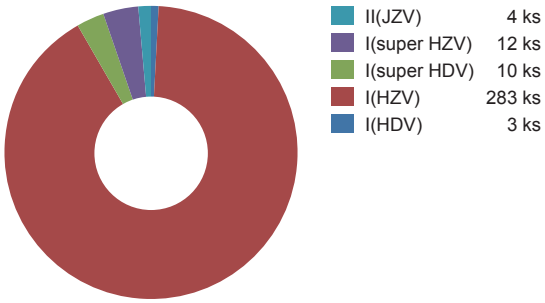
Graf 6. Spôsob výroby v RS3.
Graph 6. *Production method in RS3.*

Materiál	I(HDV)	I(HZV)	I(super HDV)	I(super HZV)	II(JZV)
RS1	0	1	0	12	0
RS2(2)	3	283	10	12	4
RS3	18	366	0	14	5

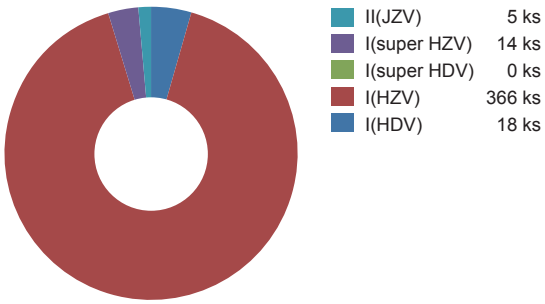
Tab. 15. Zastúpenie typov materiálov vo vzorkách pre RS1, RS2(2) a RS3.
Tab. 15. *Representation of types of material in the samples for RS1, RS2(2) and RS3.*

Graf 7. Keramická hmota a kvalita výpalu RS1.
Graph 7. *Ceramic material and quality of firing RS1.*

Graf 8. Keramická hmota a kvalita výpalu RS2(2).
Graph 8. *Ceramic material and quality of firing RS2(2).*

Graf 9. Keramická hmota a kvalita výpalu RS3.
Graph 9. *Ceramic material and quality of firing RS3.*

Sľuda	Nie	Áno
RS1	13	0
RS2(2)	253	59
RS3	291	119

Tab. 16. Výskyt sľudy vo vzorkách pre RS1, RS2(2) a RS3
Tab. 16. *Occurrence of mica in the samples for RS1, RS2(2) and RS3.*

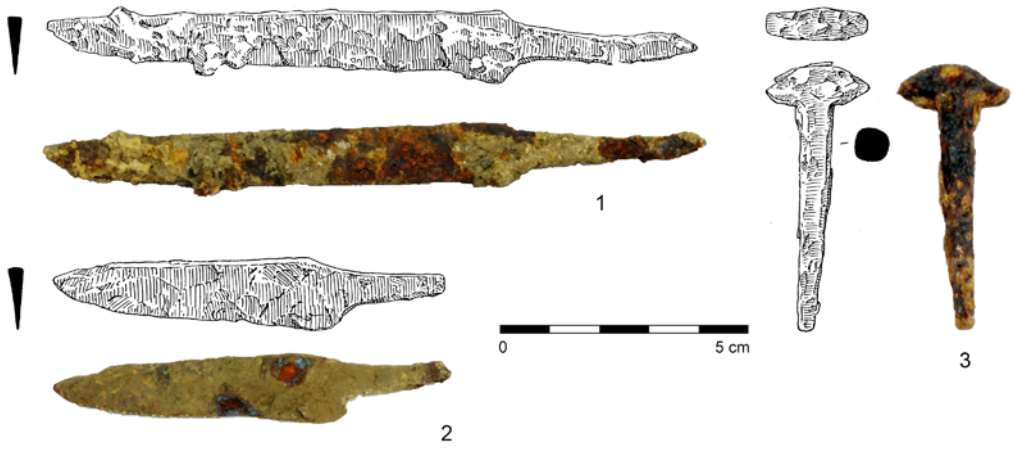
Posledným výrazným javom, na ktorý je potrebné upozorniť, je pozoruhodne veľká prítomnosť tzv. zlatej sľudy v keramickom materiáli. Zlatá sľuda je ostrivo s výrazným obsahom zvetraného zlatožltého biotitu. Obvykle sa vyskytuje spolu s muskovitom, ktorý sa javí ako striebristý (Gregerová 2010, 139). Táto prímes má v horizonte RS2 zastúpenie 23 %a v RS3 sa zvyšuje až na 41 %. Kusy z horizontu RS1 túto prímes nemajú (tab. 16). Na podobný jav upozornila D. Zapletalová (Zapletalová 2001, 131–132), a to aj v prípade starohradištného sídliska Brno-Starý Lískovec.

7. Spoločenský rozmer sídliska

Na sídlisku v Brne-Medlánkach boli sledované niektoré faktory, ktoré ilustrujú tamojšie spoločenské usporiadanie. Neboli odkryté žiadne väčšie sídelné objekty ani luxusná keramika. Dôležitý ukazovateľ je tiež neprítomnosť honosnejších šperkov, zbraní či iných militárií, nakoľko sa tieto typy nálezov nachádzajú takmer výlučne v prostredí pohrebísk. Žiadne pohrebisko v okolí lokality odkryté nebolo, a preto niet žiadnych dôkazov dokladajúcich prítomnosť elít a s nimi spojenej bojovníckej vrstvy. Na sídlisku sa našla depónia kostry, pravdepodobne jazdeckého koňa (pozri ďalej), čo môže indikovať prítomnosť ak nie bojovníka tak aspoň predáka, a to aj napriek tomu, že sa na sídlisku nenašli žiadne ostrohy. Absencia ostrôh môže byť spôsobená tým, že sa podobné nálezy v rámci vidieckeho prostredia vyskytujú skôr v prostredí pohrebísk a len veľmi ojedinele v sídliskových objektoch. Túto tendenciu je možné vnímať aj pri porovnaní so sídliskom Dolní Kotvice-Sady. Aj napriek tomu, že sa sídlisko nachádzalo veľmi blízko centra Staré Město u Uherského Hradiště bolo nálezovo omnoho honosnejšie než Medlánky (Marešová 1985, 57–88). Dokonca pri ňom bolo objavené aj pridružené pohrebisko s prítomnosťou bojovníckej vrstvy. Na lokalite v sídliskovom prostredí sa našla iba jedna predveľkomoravská ostroha s háčikmi (Marešová 1985, 79–80).

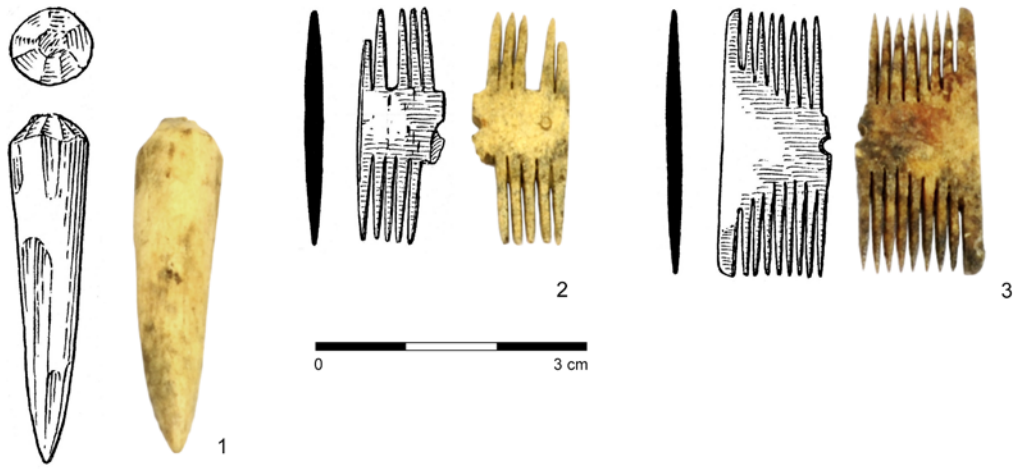
Z drobných nekeramických predmetov boli v Brne-Medlánkach nájdené tri nožíky, dva zlomky hrebeňov a sklenený korálik. Nožíky ležali v obj. 79, 128 a jeden na povrchu (obr. 31: 1, 2). Na analýzu kovových predmetov bol použitý deskriptívny systém B. Dostála (Dostál 1975, 195–197, 206–210). Malý nožík z obj. 79 má čepeľ dlhú 9,8 cm a širokú 1,4 cm. Je oblúkovito prehnutá k ostriu. Chrbát je rovný, na konci sa veľmi nenápadne zbieha šikmo k ostriu. Na čepeli nie je prítomný odľahčovací výbrus, tŕň je tenký a dlhý 3,5 cm. Nožík je zachovaný v celku. Druhý nožík (neinventarizovaný) bol nájdený v povrchovej vrstve. Jeho čepeľ je dlhá len 5,4 cm a 1,4 cm široká. Chrbát sa po celej dĺžke šikmo zvažuje k ostriu, čepeľ je k ostriu oblúkovito vyhnutá. Nožík sa zachoval celý a nie sú na ňom vidieť žiadne krvné ryhy. Tŕň je tenký, dlhý 2 cm. Tretí nožík bol nájdený v obj. 128, je však stratený.

Zaujímavým nálezom boli aj dva zlomky dvoch kostených hrebeňov (obr. 32: 2, 3) v obj. 19 a 35. Kostené hrebene sa na území Moravy objavujú nepretržite už od doby rímskej a zväčša ich nemožno samé o sebe označiť za „slovanské“ alebo „germánske“ (Hrubý 1957, 165–166). Oba zlomky sú stredové doštičky, ktoré boli súčasťou trojvrstvového obojstranného hrebeňa. Tie pozostávali z troch na seba „sendvičovo“ naukladaných doštičiek, ktorých stredová časť mala na oboch koncoch zuby rôznej dĺžky a hustoty, vyrezané až ku krycej lište. Dve dlhé krycie doštičky, ktoré držali stredové ozubené komponenty pokope z oboch strán, k nim boli pripevnené drobnými nitmi (Kavánová 1995, 211–212; Bartošková 2003, 254–255). Doštička z obj. 35 tvorila okrajový kus. Na zlomkoch z oboch objektov je viditeľný otvor pre nit. Podľa typológie E. Cnotliwého boli oba zlomky zaradené do skupiny II B 1. Tieto typy sa na včasnostredovekých sídliskách aj pohrebiskách vyskytujú bežne, ale sú ťažko datovateľné (Cnotliwy 1973, 84, 189–214; Bartošková 2003, 261; Váňa 1995, 61–62). Absencia obkladových doštičiek, ktoré sú charakteristicky často zdobené, neumožňuje zaradiť zlomky do širšieho kontextu v rámci strednej Európy.

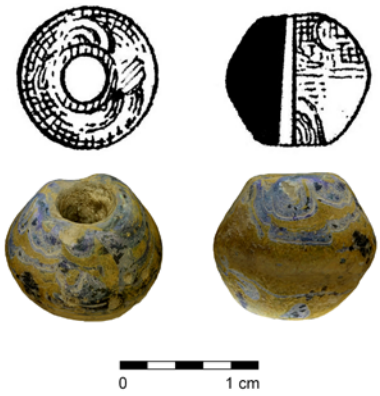
Obr. 31. Kovové predmety. 1 – Nožík z objektu 79; 2 – nožík z povrchových vrstiev; 3 – železný klinec z objektu 5. Kresba podľa Geisler 1992, obr. 132; foto J. Benech.

Fig. 31. *Metal objects. 1 – Knife from feature 79; 2 – knife from surface layer; 3 – iron nail from feature 5. Drawing after Geisler 1992, obr. 132; photo by J. Benech.*

Obr. 32. Kostené predmety. 1 – Kostený hrot z objektu 19; 2 – fragment trojvrstvového obojstranného hrebeňa z objektu 19; 3 – fragment trojvrstvového obojstranného hrebeňa z objektu 35. Kresba podľa Geisler 1992, obr. 132; foto J. Benech.

Fig. 32. *Bone objects. 1 – Semi-finished tip from feature 19; 2 – fragment of three-ply double-sided comb from feature 19; 3 – fragment of three-ply double-sided comb from feature 35. Drawing after Geisler 1992, Fig. 132; photo by J. Benech.*

Obr. 33. Sklenený korálik z objektu 106. Kresba podľa Geisler 1992, obr. 132; foto J. Benech.

Fig. 33. *Glass bead from feature 106. Drawing after Geisler 1992, Fig. 132; photo by J. Benech.*

Posledným nálezom bol jednoduchý sklenený korálik v zásobnici obj. 106 (obr. 33). Vzhľadom k absencii stratigrafie objektu nejde určiť, v ktorej časti a v akej hĺbke sa nachádzal. Korálik je veľmi dobre zachovaný (výška 8,53 mm, šírka 10,14 mm). Je vyrobený zo žltého skla, na ktoré bola zatavenou tmavomodrou niťou aplikovaná výzdoba (nesie stopy korózie) a má bikónický tvar. Nenesie stopy kovovej fólie ani kovovej trubičky v otvore. Z. Krumphanzlová tieto typy opisuje ako koráliky jednofarebné, jednoduché, hranolovité (Krumphanzlová 1965, 171–172). Išlo pravdepodobne o stratený kus z pretrhnutého náhrdelníka, keďže celé súbory korálikov (ale aj jednotlivé kusy) sú skôr súčasťou hrobových výbav žien a detí prevažne v priebehu 9. a 10. storočia (Staššíková-Štukovská 2002, 47).

8 Praktický rozmer sídliska – výrobné aktivity a ich priestorová štruktúra

Slovanské sídlisko v Brne-Medlánkach je typickou včasnostredovekou lokalitou vidieckeho charakteru s kumulovanou štruktúrou osídlenia. Vďaka keramickým nálezom je ho možné datovať od prelomu 6.–7. storočia do 10. storočia. Prítomnosť

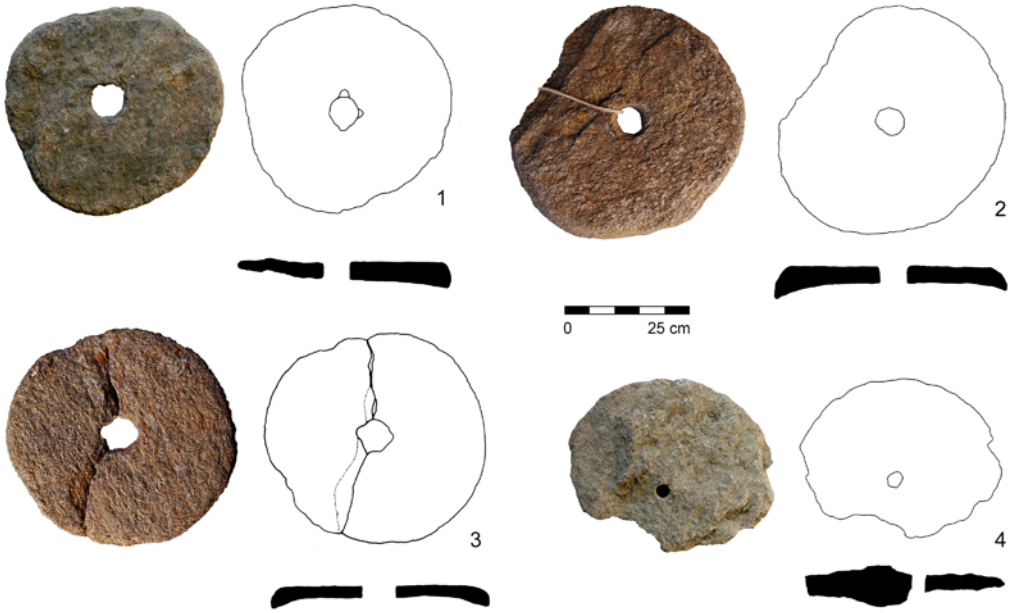
Č. obj.	Priemer	Časť	Typ	Hornina
86	43 cm	rotor	s papricou	svor
90	37 cm	ležiak	-	svorová rula
112	46 cm	rotor	-	svorová rula
114	44 cm	rotor	-	svorová rula

Tab. 17. Analýza žarnovov.

Tab. 17. *Analyses of quernstones.*

zásobníc dokladá prirodzene poľnohospodársky charakter sídliska. Aj napriek absencii priamych dôkazov poľnohospodárskej výroby (zvyšky orby či palynologický materiál) je táto činnosť po všetkých stránkach samozrejmá. Zároveň v ňom bola najzásadnejšia a tvorila hlavný spôsob obživy obyvateľov. Rastlinnú výrobu nepriamo dokladajú aj žarnovy. Autorom petrografického určenia je A. Přichystal. Žarnovy sa vyrábali zväčša zo svoru. Z horniny bola vyrobená napr. väčšina žarnovov na lokalite Staré Zámky u Líšně (Ondráček, Přichystal 2017, 141–146; Přichystal 2009, 239). V Brne-Medlánkach boli nájdené štyri celé žarnovy (obr. 34, tab. 17). Kusy z obj. 90, 112 a 114 boli vyrobené z dvojsľudnej svorovej ruly s obsahom turmalínu (skorylu), čo sa zhoduje aj so situáciou v spomínaných Starých Zámkoch u Líšně. Pôvod materiálu je moravský (Přichystal 2009, 230–231) a je ho možné hľadať na lokalite Čučice u Oslavan, juhozápadne od Brna, kde sa hornina ťažila a odkiaľ sa distribuovala (Přichystal 2009, 239–240). Žarnov z obj. 86 bol vyrobený zo svoru s červeným granátom. Ten sa ako materiál na žarnovy hojne vyskytol napríklad v Znojme. Pôvod tejto horniny nie je istý. Medzi pravdepodobné miesta pôvodu patrí lokalita Vranov nad Dyjí a tzv. Granátová zátoka (Šichnárková 2014, 52–53). Táto skutočnosť je dokladom obchodu s týmito predmetmi. Ani žarnovy, ani ich zlomky neboli nájdené v rámci samotných chát. Tri z nich (vrátane zlomkov) sa nachádzali v zásobniciach, konkrétne v obj. 73, 106 a 112. Zlomky ležali v obj. 73, 95, 106 a 130. Táto skutočnosť môže naznačovať, že osada mohla byť opustená.

V zásobnici (obj. 87) bola taktiež nájdená pražnica (obr. 25: 2). Tá je silne fragmentarizovaná a jednotlivé mohutné kusy nie sú dosť početné na to, aby bolo možné rekonštruovať jej tvar a presné rozmery. Objavujú sa ale určité náznaky oválneho tvaru. Pražnica je silne prepálená, jej vnútorná časť je hladená

Obr. 34. Žarnovy. 1 – Objekt 86; 2 – objekt 112; 3 – objekt 114; 4 – objekt 90. Kresba J. Benech; foto J. Benech.

Fig. 34. *Quernstones. 1 – Feature 86; 2 – feature 112; 3 – feature 114; 4 – feature 90. Drawing by J. Benech; photo by J. Benech.*

a na vonkajších hrubých stenách sú viditeľné typické stopy po organických prímesiach. Okraje sú nízke a zaoblené, výška, hrúbka okrajov, ako aj hrúbka dna sú nepravidelné. Dno má tendenciu zväčšovať svoju hrúbku smerom do stredu.

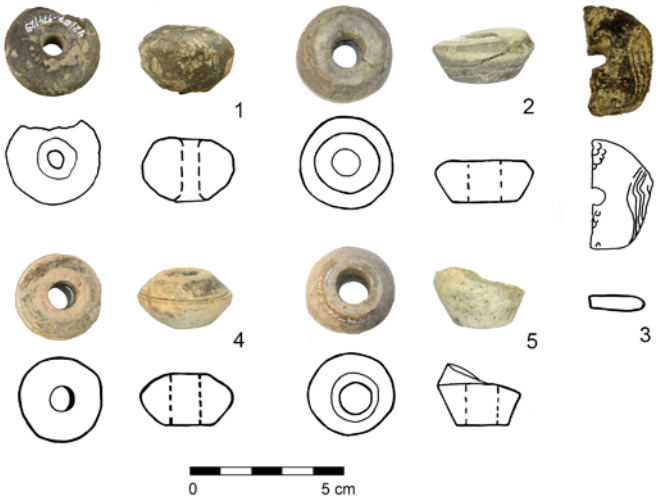
Okrem pestovania plodín na sídlisku prosperoval aj chov domácich zvierat (tab. 18). Ten priamo dokladá rozbor osteologického materiálu, ktorý vypracovala G. Dreslerová (2020, 43–52). Percentuálny pohľad zastúpenia jednotlivých druhov bol v analýze skreslený dobre zachovanými kompletnými kostrami dvoch psov, koňa a prasaťa. Avšak značný počet pozostatkov prasaťa je možné sledovať aj mimo dochovaného skeletu. Objavuje sa tiež hovädzí dobytok, z ktorého získavali osadníci asi najviac mäsa. Nechýbajú ani pozostatky kozy/ovce a husi. Tento stav je pre sídliská typický a bol zachytený napr. aj v Brne-Starom Lískovci (Čižmářová 1996, 278). Kosti jeleňa, divej svine, srnca a nedomestikovaného tura dokladajú loveckú činnosť (Dreslerová 2020, 44, tab. 1). Tá však bola podľa malého množstva týchto pozostatkov len okrajovým spôsobom obživy. Vysoká kumulácia kostí v zásobnici obj. 112 je snáď dokladom jej používania ako odpadovej jamy.

Činnosti na sídlisku sa neobmedzovali iba na poľnohospodárstvo. Medzi činnosti doložené malým počtom drobných nálezov patrí textilná výroba, spracovanie kostí a kože, kováčstvo aj výroba keramiky. Podomácky charakter keramickej produkcie jasne dokladá spôsob jej výroby a s ním spojený hrubý zle vypálený materiál. To isté platí pre viditeľne konzervatívny prístup k výzdobe. Lepšie robená keramika z jemného materiálu sa na sídlisku vyskytuje minimálne a môže ísť o import z neďalekého hradiska Staré Zámky u Líšně.

Textilnú výrobu, resp. podomácke tkanie priadze dokladajú štyri nezdobené prasleny z obj. 4, 62, 91 a 130 (obr. 35, tab. 19). Na opis praslenov boli použité vybrané kvality z databázy, ktorá vychádza z deskriptívneho systému (Marek, Kostelníková 1998, 172–179), upravenej H. Březinovou a R. Přichystalovou a použitej na analýzu praslenov z Břeclavi-Pohanska. Sledujeme objekt, kde sa nález nachádzal, stav zachovania kusu, tvar, výzdobu, jej umiestnenie (Březinová, Přichystalová 2014, 177–180) a materiál. Dva prasleny boli vyrobené z ružovkastého (obj. 4) a žlto-šedého (obj. 62) ílovitého prachovca (obr. 35: 4, 5), pričom kus z obj. 62 obsahoval výraznú prímes jemného muskovitu. Prasleny z ílovitého prachovca sa vo veľkom nachádzali tiež na lokalitách Mikulčice a Břeclav-Pohansko (Přichystal 2009, 245). Praslen z obj. 91 (obr. 35: 2) bol z prachovcovej bridlice s prímesou muskovitu. Táto hornina je tiež hojne zastúpená na spomínaných lokalitách. Kus z obj. 130 (obr. 35: 1) bol z keramiky. Ílovitý prachovec aj prachovcová bridlica podľa všetkého pochádzajú z flyšového pásma západných Karpát (Přichystal 2009, 246–247). Muskovit je taktiež miestnou surovinou pochádzajúcou z južnej Moravy. Je zaujímavé, že všetky štyri prasleny majú nepatrné stopy čierneho náteru, ktorý je viditeľný pod mikroskopom.

V obj. 14 sa našiel pravdepodobne tiež praslen (obr. 35: 3). Bol zlomený na polovicu v osi otvoru a má diskovitý tvar. Vybrúsený bol z kusa keramiky. Stopy po hustej nízkej vlnovke a hrebeňových vpichoch sú viditeľné veľmi dobre. Priemer praslenu je asi 4 cm a hrúbka približne 7 mm.

Spracovanie kože indikuje sedem kusov zahrotených predmetov, tzv. preplietačiek vyrobených z dlhých kostí. Dve boli nájdené v obj. 130, dve v obj. 128, dve v obj. 109 a jedna v obj. 129. Jedna bola vyrobená z tibie psa (obr. 36: 5), zvyšných šesť z tibie ovce/kozy (obr. 36: 1–4, 6–7). Kostené preplietačky určila

Obr. 35. Prasleny. 1 – Objekt 130. Kresba J. Benech. 2 – objekt 91; 3 – objekt 14; 4 – objekt 4; 5 – objekt 62. Kresba podľa Geisler 1992, obr. 67, 74, 98, 118; foto J. Benech.

Fig. 35. *Spindle whorls. 1 – Feature 130. Drawing by J. Benech. 2 – feature 91; 3 – feature 14; 4 – feature 4; 5 – feature 62. Drawing after Geisler 1992, Fig. 67, 74, 98, 118; photo by J. Benech.*

Č. obj.	Stav dochovania	Tvar	Materiál
130	Ľahko poškodený	C sudovitý	Keramika
62	Ľahko poškodený	B bikónický	Ílovitý prachovec
4	Pozdĺžne rozlomený	B bikónický	Ílovitý prachovec
91	Pozdĺžne rozlomený	B bikónický	Prachovcová bridlica

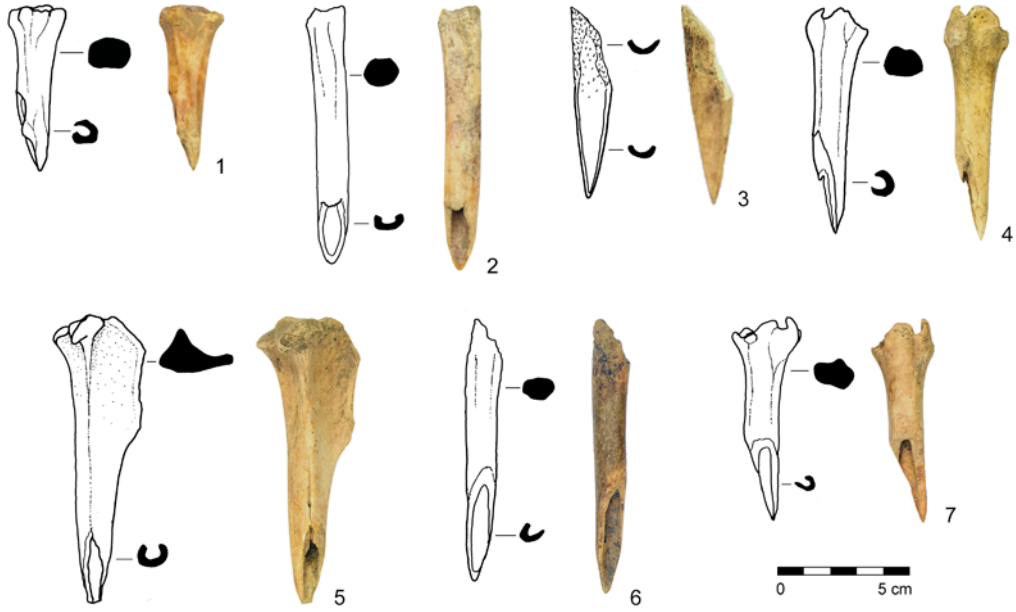
Tab. 19. Analýza praslenov.

Tab. 19. *Analyses of spindle whorls.*

Doba hradištní		
Druh	**Počet**	**Hmotnost v gramech**
Bos primigenius f. taurus	60	3899
Ovis ammon f. aries	2	12
Ovis-Capra	21	178
Sus scrofa f. domestica	133	1193
Equus caballus	178	12680
Canis lupus f. familiaris	172	1315
Gallus gallus f. domestica	9	13
Domácí	575	19290
Bos primigenius	1	18
Cervus elaphus	10	52
Capreolus capreolus	1	7
Sus scrofa	1	39
Mollusca	51	62
Volně žijící	64	178
Canis lupus/ f. familiaris	137	334
Microtus sp.	1	1
Domácí/volně žijící	138	335
Homo sapiens sapiens	12	49
Homo sapiens sapiens	12	49
Určeno	789	19852
MV-SV	1	2
SV	151	301
VV	61	855
Neurčeno	213	1158
Celkem	**1002**	**21010**

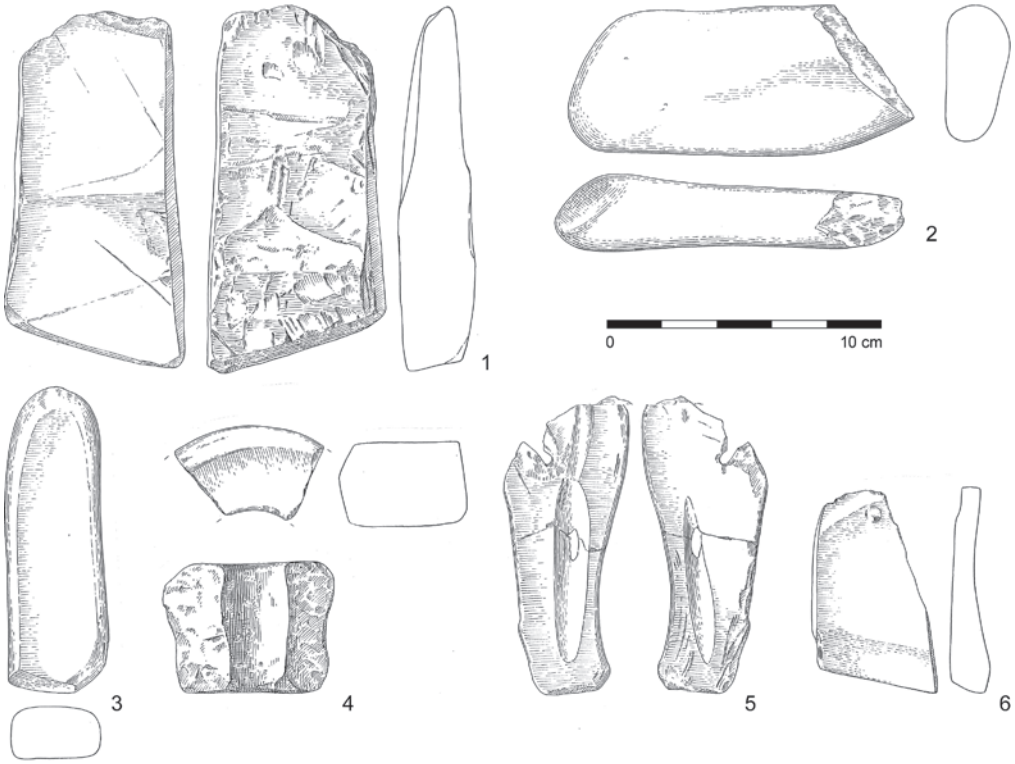
Tab. 18. Zastúpenie druhov zvierat na sídlisku (Dreslerová 2020, 44, tab. 1).

Tab. 18. *Representation of animal species at the settlement (according to Dreslerová 2020, 44, Tab. 1).*

Obr. 36. Hrotité nástroje (šidlá, preplietačky). 1, 2 – objekt 128; 3 – objekt 129; 4, 5 – objekt 109; 6, 7 – objekt 130. Kresba J. Benech; foto J. Benech.

Fig. 36. *Pointed tools (bone awls). 1, 2 – Feature 128; 3 – feature 129; 4, 5 – feature 109; 6, 7 – feature 130. Drawing by J. Benech; photo by J. Benech*

Obr. 37. Brúsiky. 1, 6 – objekt 21; 2 – objekt 5; 3, 4 – objekt 106; 5 – objekt 79. Podľa Geisler 1992, obr. 133, 134.

Fig. 37. *Wet stones. 1, 6 – Feature 21; 2 – feature 5; 3, 4 – feature 106; 5 – feature 79. After Geisler 1992, Fig. 133, 134.*

Č. obj.	Typ	Brúsne plochy	Dĺžka	Šírka	Poznámka
5	I	1	13 cm	6 cm	Brúsik s vodou vyhladeného kameňa
21	II	4	8 cm	4,5 cm	Brúsik má na konci dierku
79	II	3	11 cm	4,5 cm	Brúsik je plochý, ale má asymetrický tvar a dieru v tele
106	II	2	13,5 cm	6 cm	
	I	1	11,5 cm	3,5 cm	Brúsik s vodou vyhladeného kameňa
	IV	1	–	–	Vnútorný priemer 4 cm a vonkajší 10 cm

Tab. 20. Analýza brúsikov.

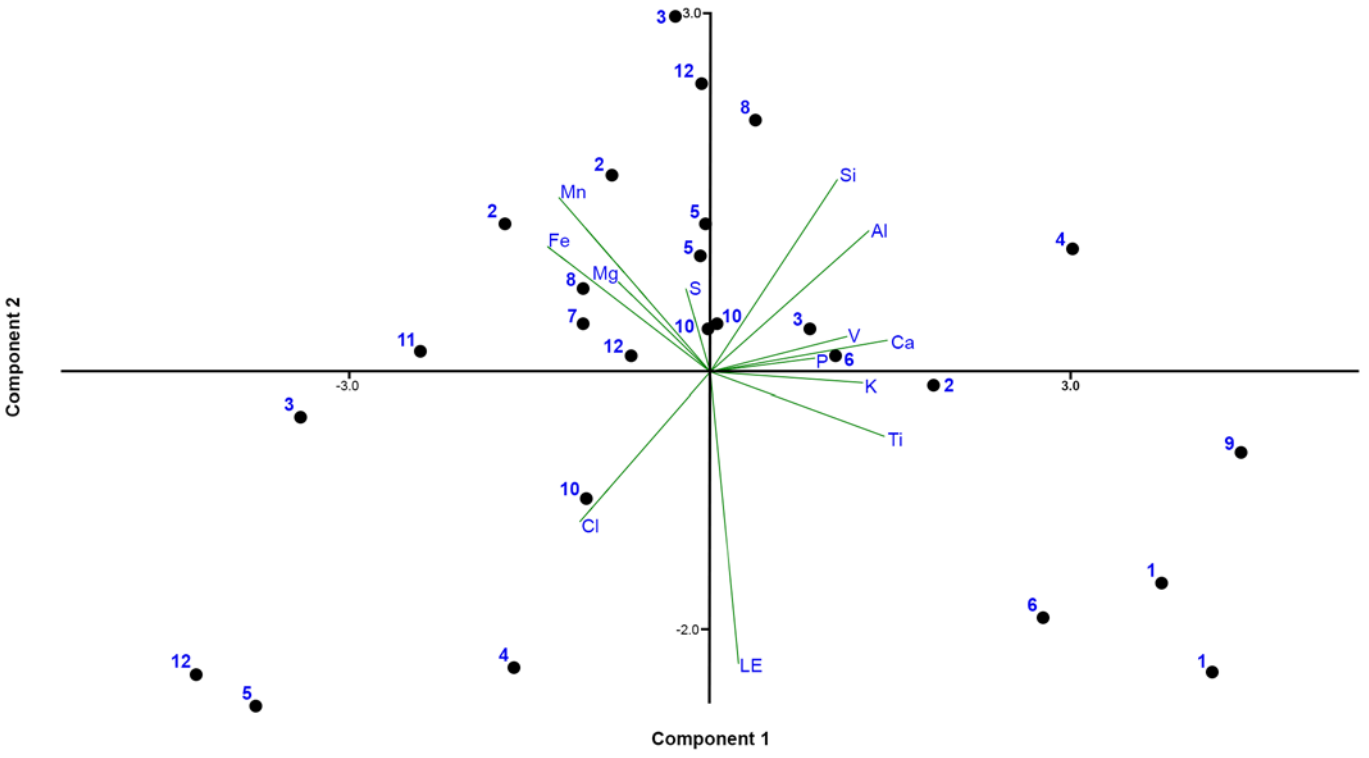
Tab. 20. *Analyses of wet stones.*

G. Dreslerová v nepublikovanom posudku. Majú pozdĺžne štepy a hladené hrany, na konci na oboch stranách zrezané do tvaru plochého hrotu (Bartošková 2003, 230–233). Tieto nástroje slúžili na prerážanie otvorov najčastejšie do kože, ale taktiež na zošívanie textilu. V minulosti používané delenie podobných kostených hrotov na preplietačky, šidlá a šidlá-preplietačky je v rámci zhotovovania kruhových otvorov prekonané. S kosteným hrotom nie je možné efektívne, bez natrhnutia materiálu, urobiť do kože kruhový otvor. Oveľa jednoduchšie sa v tomto prípade pracuje so železným hrotom, preto by sme mohli hovoriť o šidlách. Rovnako otvory vo väčšine dochovaných kožiach majú podobu rovnej trhliny (Procházka 2017, 254). Taktiež ani zahraničná literatúra toto delenie nepoužíva.

Polotovar kosteného hrotu z chaty, obj. 19, dokladá spracovanie kostí. Distálny koniec nástroja je zahrotený (obr. 32: 1). Na nehladenom náleze sú viditeľné stopy po opracovaní nožom. Koniec hrotu nenesie stopy používania, ide teda pravdepodobne o polotovar či nepodarený kus. Výsledný nástroj mal slúžiť asi na perforovanie materiálu. Malý počet nálezov a ich neorganizované roztrúsenie po sídlisku neumožňuje nič, len konštatovanie, že na lokalite nebola prítomná žiadna intenzívnejšia špecializovaná výroba a všetky tieto procesy prebiehali na podomáckej báze pre potreby danej komunity alebo rodiny. Spoľahlivo identifikovať výrobný areál či aspoň dielňu sa nepodarilo.

To isté platí pre kováčstvo. To je doložené dvoma kusmi kováčskej trosky a brúsnymi kameňmi z obj. 5, 21, 79 a obj. 106 (obr. 37), ktoré sú však len nepriamym dokladom. Zatiaľ čo sa v obj. 5, 21, 79, 106, 130 nachádzali dobre zachované kusy viac menej vcelku (tab. 20), v obj. 37, 90 a 106 boli nájdené zlomky. Kus z obj. 130 je stratený. V obj. 106 bol zároveň uložený aj kus malého rotačného brúsiku (obr. 37: 4). Zlomky brúsikov neboli klasifikované. Dohromady bolo nájdených osem kusov, ktoré sú klasifikované podľa systému B. Dostála (Dostál 1975, 216–219). Ten rozlíšil štyri kategórie, a to I. amorfné brúsiky – neopracované do pravidelných tvarov, II. doštičkovité brúsiky – ploché v tvare obdĺžnika či lichobežníka, III. hranolovité a ihlanovité brúsiky – s konkávne vybrúsenými plochami a IV. rotačný brúsik. Veľmi netypický kus pochádza z obj. 79 (obr. 37: 5). V strede plochého tela má vybrúsenú dierku. Tá bola viditeľne vytvorené používaním. Slúžila na brúsenie kostených hrotov, ktoré boli otierané o jej steny v zvislej polohe. Mohla však slúžiť aj ako závesný otvor. Na lokalite sa vyskytovalo aj pár neidentifikovateľných kusov železa a železných predmetov, a to z obj. 25 (asi recentný kus), 65, 90 (asi recentný kus), 130, 128 a 113. Nie sú však príliš výpovedné, nakoľko sú mnohé z nich bez pochýb zo súčasnosti.

Zaujímavou činnosťou, ktorá bola na lokalite objavená je hutníctvo železa. Troska sa nachádzala v obj. 58, 113, 579 a 543 pričom v prípade obj. 58, 543 a 579 to bol jeden malý kus a v obj. 113 išlo o deväť kusov. V prípade obj. 543 a 579 je to pravdepodobne intrúzia, keďže objekty sú z doby bronzovej. Troska je dokladom výroby či spracovania železa, aj keď v tomto prípade skôr menších rozmerov. Nakoľko sídlisko nebolo odkryté celé, je tu možnosť, že bol odkrytý len okraj väčšieho výrobného areálu. Ako už bolo spomínané, sídlisko sa nachádzalo neďaleko Moravského krasu, oblasti s bohatými ložiskami železnej rudy. Trosku analyzoval a spracoval M. Kmošek, ktorý je autorom aj nasledujúcich grafov a tabuliek (graf 10, tab. 21). Tabuľka obsahuje iba prvky, ktoré boli v materiáli zastúpené v hodnote nad 0,03 %. Zloženie trosky bolo analyzované nedeštruktívne pomocou metódy röntgenovej fluorescencie (XRF) mobilným prístrojom Delta Professional, za použitia módu Geochem. Analýza trvala 120 sekúnd. Každý kus trosky bol analyzovaný na jednom až troch miestach podľa jeho vizuálnej homogenity, a to na lomových plochách aj na pôvodnom povrchu. Z výsledkov meraní rôznych častí trosiek je očividná vysoká heterogenita ich materiálu, pričom najväčšiu výpovednú hodnotu majú z uvedených výsledkov výsledky z lomových

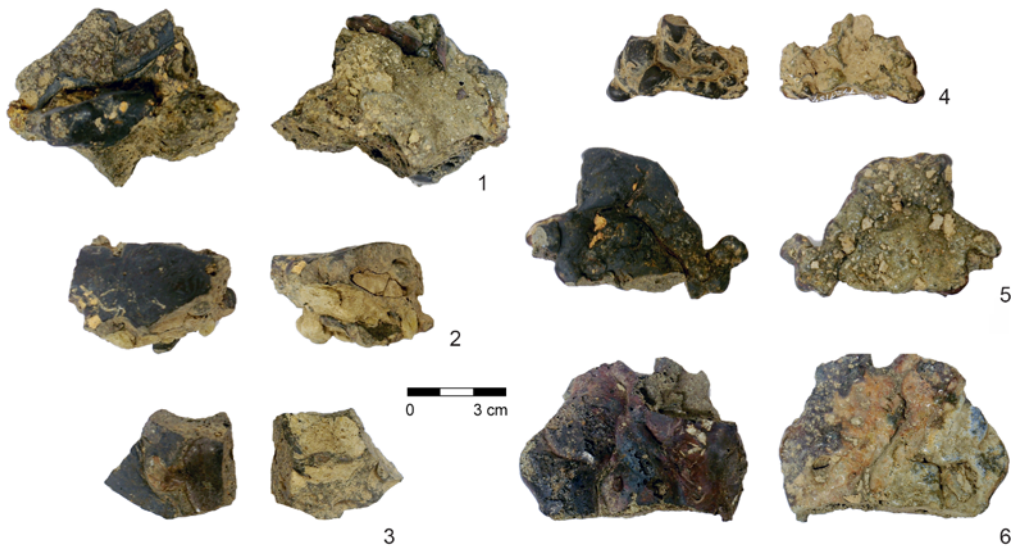

Graf 10. Analýza hlavných komponentov trosky. Autor M. Kmošek.
Graph 10. *Analyses of main components in slag. Author M. Kmošek.*

Č. trosky	Č. obj.	Inv. č.	Farba	Umiestnenie analýzy	LE	Fe	Si	Al
1	543	42/07–144/106	béžová	spodná strana	56,08	3,71	24,17	6,70
1	543	42/07–144/106	béžová	vrchná strana	53,25	3,60	25,88	6,39
2	579	42/07–180/158	tuhovošedá	bočný lom	22,69	41,58	18,46	4,72
2	579	42/07–180/158	tuhovošedá	spodný lom	25,75	40,16	20,88	4,60
2	579	42/07–180/158	šedo biela	vrchný povrch	35,59	28,21	16,81	5,07
3	58	K16; 0,58	čierna	vrchný povrch	40,00	34,33	10,98	3,77
3	58	K16; 0,58	zelenobiela	spodný povrch	36,83	22,76	24,62	5,13
3	58	K16; 0,58	zelenošedá	bočný lom	21,02	32,56	29,24	6,51
4	113	troska 1; 42/07–183/45	šedá	bok	26,59	34,25	16,58	5,64
4	113	troska 1; 42/07–183/45	tmavohnedá	uprostred	45,73	40,90	5,37	2,18
5	113	troska 2; 42/07–183/45	šedobiela	spodný povrch	27,78	31,97	25,00	4,98
5	113	troska 2; 42/07–183/45	čierna	vrchný povrch	30,01	31,66	23,78	5,17
5	113	troska 2; 42/07–183/45	krémovošedá	bočný lom	49,85	34,88	4,13	2,06
6	113	troska 3; 42/07–183/45	čierna	vrchný povrch	34,02	29,72	20,71	5,32
6	113	troska 3; 42/07–183/45	krémovošedá	bočný lom	46,94	19,81	16,10	4,14
7	113	troska 4; 42/07–183/45	hnedá	povrch	33,12	34,70	19,83	3,89
8	113	troska 5; 42/07–183/45	krémovošedá	bočný lom	21,16	35,23	26,43	6,70
8	113	troska 5; 42/07–183/45	čierna	vrchný povrch	31,19	35,80	19,83	4,41
9	113	troska 6; 42/07–183/45	tmavošedá	povrch	40,35	10,09	26,98	6,82
10	113	troska 7; 42/07–183/45	hnedošedá	vrchný povrch	43,25	29,89	14,93	2,80
10	113	troska 7; 42/07–183/45	béžová	spodný povrch	34,84	28,44	21,68	4,42
10	113	troska 7; 42/07–183/45	krémovošedá	bočný lom	34,50	29,57	20,22	4,00
11	113	troska 8; 42/07–183/45	tuhovošedá	spodný lom	33,64	39,24	16,00	3,79
12	113	troska 9; 42/07–183/45	čierna	vrchný povrch	46,15	36,02	4,84	2,44
12	113	troska 9; 42/07–183/45	béžová	spodný povrch	19,00	36,53	26,27	5,30
12	113	troska 9; 42/07–183/45	krémovošedá	bočný lom	33,93	34,47	20,11	4,23

plôch trosiek. Analýza hlavných komponentov (graf 10) ukázala, že materiál má tendenciu tvoriť dve skupiny, pokiaľ ide o obsah železa a mangánu. Zatiaľ čo prvá menšia skupina v pravej časti grafu vykazovala malý obsah železa (tab. 21: trosky 1, 9), väčšia skupina na opačnej strane obsahovala výrazne väčšie množstvo tohto prvku. Aj v druhej skupine bol zaznamenaný vyšší obsah mangánu. Trosky bohaté na železo majú až na trosku č. 4 obsah mangánu viac ako 2 %. To je jeden z indikátorov hutníckej trosky (Souchopová 1986, 69–70; Bursák et al. 2018, 399–400). Predpokladám preto, že druhá skupina trosky č. 2, 3, 5, 6, 7, 8 by s istou pravdepodobnosťou mohla pochádzať z hutníckej činnosti. Avšak aj v tejto skupine sa môžu vyskytovať kusy kováčskej trosky, napríklad troska č. 4 bohatá na železo, avšak s nízkym obsahom mangánu. Naopak porézne sklovité kusy č. 1 a 9 (tab. 21) by mohli byť pozostatkom kováčskeho procesu, ale sú príliš fragmentárne, aby to bolo možné tvrdiť s istotou.

Ďalším dôležitým ukazovateľom pôvodu trosky je jej morfológia. V. Souchopová uvádza, že kováčska troska má koláčový tvar, čo ju od hutníckej trosky odlišuje. Hutnícka je naopak tvarovo neurčitá a asymetrická. To je však veľmi zjednodušené a úplne to neplatí. Rozlíšenie hutníckej a kováčskej trosky je vonkoncom problematické (Souchopová 1986, 69–70). Štyri kusy trosky, konkrétne kusy 2, 5 a 7 z obj. 113 a 3 z obj. 58 (obr. 38), nesú viditeľné tvarové znaky naznačujúce liatie trosky pri odpichu. Je vidieť asymetrické plátové tvary a drobné kamienky na spodnej časti. Sú to zvyšky zeminy v predpecnom priestore, po ktorom troska vytekala. Ďalej bola objavená čierna oxidová farba na hornej strane, ktorá sa tvorí pri kontakte so vzduchom. Kováčska troska môže byť výrazne pórovitá a drobné kamienky obsahuje len ojedinele. Na rozdiel od analýzy hlavných komponentov pozorovanie morfológie oveľa istejšie naznačuje, že o hutnícku trosku v uvedených prípadoch išlo. Na lokalite však

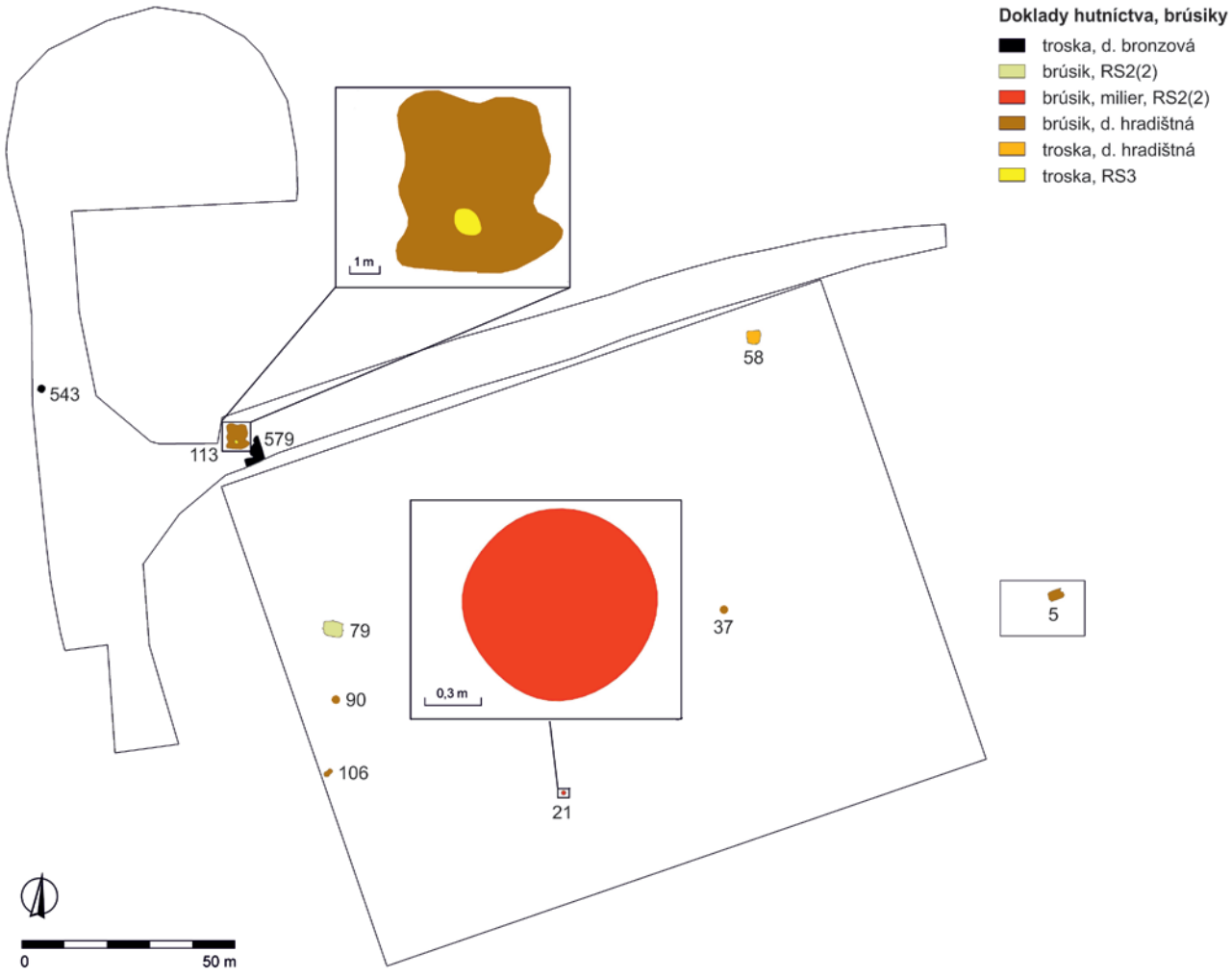
Obr. 38. Kusy trosky, pohled z obou stran. 1–3, 5, 6 – objekt 113; 4 – objekt 58. Foto M. Kmošek.

Fig. 38. *Pieces of slag, view from both sides. 1–3, 5, 6 – Feature 113; 4 – feature 58. Photo by M. Kmošek.*

Mg	K	Ca	Mn	P	S	Ti	Cl	V
0	1,99	5,38	0,08	0,96	0,02	0,56	0	0,04
1,34	2,04	5,38	0,08	1,19	0,19	0,53	0	0,04
1,94	0,81	5,42	2,51	1,53	0,09	0,15	0	0,03
2,05	0,79	2,31	2,35	0,85	0,01	0,14	0	0,02
1,60	2,46	7,32	1,21	1,27	0,03	0,26	0	0,06
2,54	0,66	2,14	2,59	0,34	0,58	0,10	1,89	0,02
1,45	1,41	5,10	1,71	0,41	0,19	0,24	0	0,04
1,81	1,46	3,21	2,47	0,83	0,61	0,17	0	0,03
1,71	3,38	5,88	1,08	4,28	0,14	0,25	0	0,11
0	0,62	2,72	0,53	1,24	0,08	0,07	0,43	0,04
1,29	1,29	4,02	2,49	0,80	0,05	0,21	0	0,04
0,92	1,38	3,54	2,55	0,60	0,05	0,21	0	0,04
2,02	0,53	1,81	2,15	0,25	0,03	0,10	2,09	0,02
0	1,61	5,24	1,92	0,64	0,03	0,23	0	0,05
0	2,14	5,56	0,04	4,00	0,11	0,30	0	0,05
1,15	1,12	2,94	2,31	0,63	0,06	0,13	0	0,04
1,50	1,54	3,77	2,31	0,96	0,04	0,22	0	0,04
1,17	1,09	2,99	2,38	0,74	0,13	0,16	0	0,03
1,09	7,11	5,65	0,09	1,44	0	0,26	0	0,05
0	1,50	3,33	2,46	0,95	0,06	0,11	0	0,03
1,06	1,36	4,37	2,29	1,15	0,11	0,18	0	0,04
1,08	1,15	4,67	2,41	2,01	0,10	0,17	0	0,04
1,86	0,65	1,79	2,23	0,58	0,02	0,11	0	0,01
2,73	0,54	1,48	2,23	0,55	0	0,07	2,83	0,02
2,07	1,14	4,64	2,45	2,22	0,13	0,15	0	0,04
0	1,18	2,70	2,28	0,81	0,06	0,14	0	0,04

Tab. 21. Tabuľka percentuálneho zastúpenia prvkov v troske. Autor M. Kmošek.

Tab. 21. *Table of percentage representation of components in slag. Author M. Kmošek.*

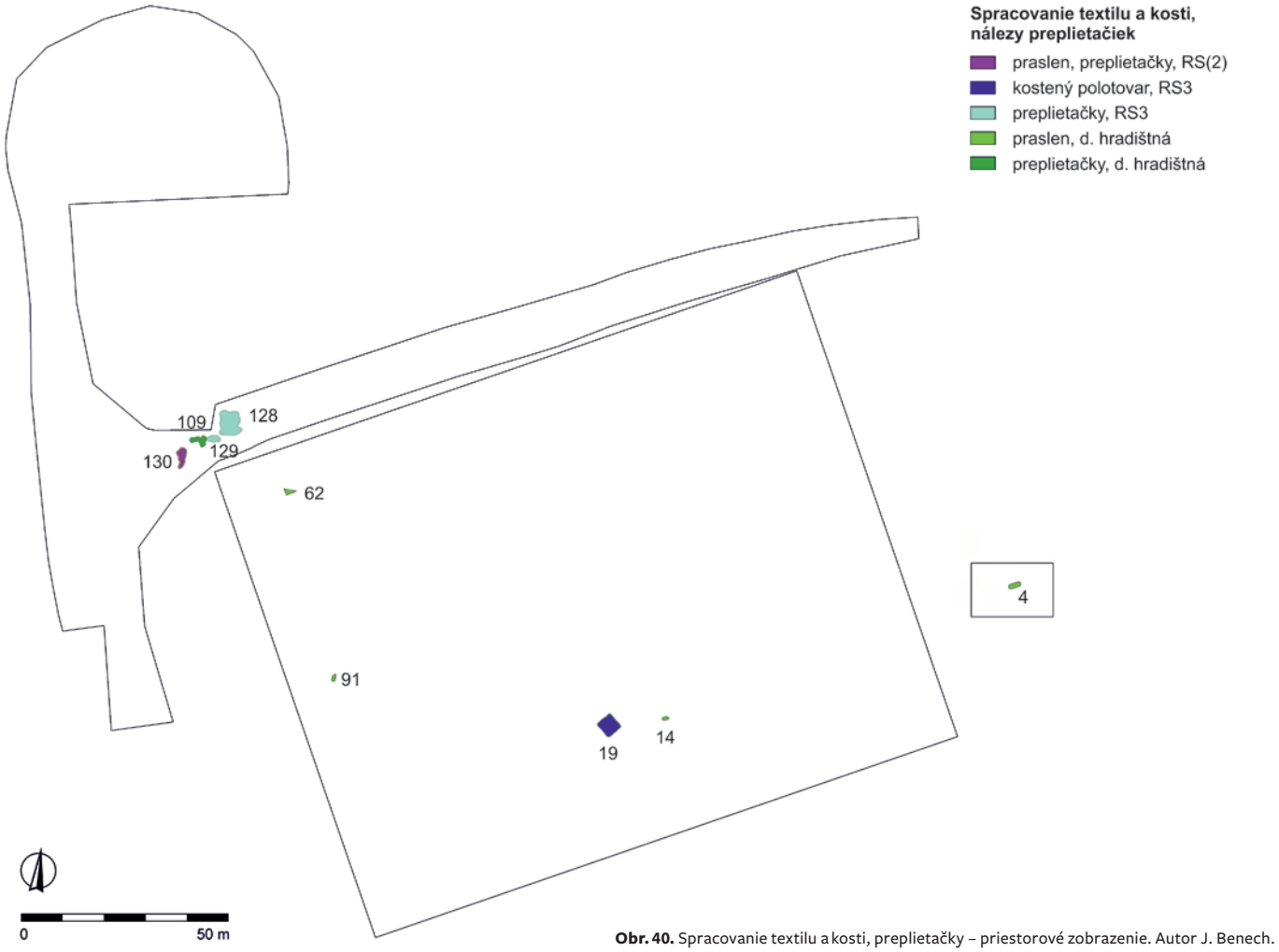
Obr. 39. Doklady hutníctva, brúsiky – priestorové zobrazenie. Autor J. Benech.

Fig. 39. *Evidence of metallurgy, wet stones – spatial mapping. Author J. Benech.*

nebola odokrytá ani jedna hutnícka pec, tak ako to bolo napr. na sídlisku Kuřimi, kde bola hutnícka výroba spoľahlivo doložená. Tamojšie pece patria asi do stredohradištného obdobia, aj keď ich datovanie nie je isté vzhľadom k absencii nálezov, ktoré by s nimi bezprostredne súviseli (Procházka 1992, 325). Dôležitým dokladom tejto činnosti môže byť aj milier (obj. 21) na výrobu dreveného uhlia s priemerom 110 cm. Je to 1,9 m hlboká jama s plochým dnom a priemerom 120 cm (obr. 7: obj. 21). Je situovaná v dostatočnej vzdialenosti od obytných budov (obr. 39). Nachádzala sa v nej výrazná, asi 10 cm hrubá vrstva podrvených dubových uhlíkov približne 30 cm nad dnom. Dub sa na výrobu dreveného uhlia používal tiež, aj keď napríklad na lokalitách Olomučany alebo Habrůvka prevažuje buk. To však môže byť spôsobené jeho prevažujúcim výskytom v okolí spomínaných lokalít (Opravil 1986, 89–93). Takýto spôsob výroby uhlia má analógie v praveku a dokonca historické doloženie v mladších dobách (Kmošek 2011, 11–14, 42–44, obr. 14–24). Na základe toho, že sa podarilo tento objekt vďaka keramike presnejšie datovať do fázy RS2(2) je možné tvrdiť, že hutnícka výroba prebiehala na sídlisku už v 8. storočí. Aj napriek tomu, že uhlie mohlo mať aj iné využitie je pravdepodobnejšie, že sa vyrábalo práve pre hutnícku produkciu. Zostáva otázkou, či obyvatelia sídliska spracovávali rudu z neďalekého Moravského krasu, kde bola ťažba doložená tiež už v 8. storočí, alebo spracovávali rudu z miestnych miniatúrnych ložísk (Souchopová 1995, 13–14, 35–36, 46–47). V každom prípade sa na základe nálezov nedá tvrdiť, že by šlo o produkciu väčších rozmerov.

V rámci dokladov remeselnej výroby bolo zo sídliska získaných len veľmi málo informácii. Je to spôsobené nízkym počtom samotných nálezov dokladajúcich daný typ výroby a rovnako ich roztrúsením (obr. 39, 40). Jediným dokladom kováčstva boli snáď tri kusy trosky, ktoré sa nachádzali v dvoch objektoch. Číslo 1 ako intrúzia v obj. 543 z doby bronzovej a č. 4 a 9 z obj. 113. Zvyšok vyznačených objektov obsahoval len brúsne kamene rôznych tvarov, čo je však len nepriamy doklad. To isté sa týka hutníctva. Milier a objekty s obsahom hutníckej trosky sa nachádzali prakticky na opačných stranách odkrytej plochy. Na základe veľkej koncentrácie tejto trosky v obj. 113, teda v zásobnici v podlahe chaty v severnej časti sídliska, je možné konštatovať, že výroba sa uskutočnila v jej blízkosti. Doklady hutníckych pecí sa v okolí objektu ani na celej ploche nepodarilo nájsť.

Taktiež podoba keramiky, jej hrubý materiál, pomalé obtáčanie a zväčša veľmi nekvalitný výpal vylučujú špecializovanú produkciu. Doklady textilnej výroby či spracovania kože a kostí sú len minimálne a v prípade kože otázne. Nájdené preplietačky sa na prácu s kožou mohli aj nemuseli používať, naopak, ich využitie pri práci s textilom nepriamo dokladajú prasleny. Výroba na sídlisku mala podľa všetkého charakter podomáckej výroby pre vlastnú spotrebu, tak ako ju definoval D. P. S. Peacock (1982, 8) pri skúmaní výroby rímskej keramiky. Výroba keramiky, textilu, kože či jednoduchých kostených hrotov uspokojovala základné potreby domácnosti, kde bola vyrábaná. Predstavovala druhoradú sporadickú činnosť vykonávanú len v prípade potreby. Predpokladať môžeme výmenu produktov maximálne

Obr. 40. Spracovanie textilu a kosti, preplietačky – priestorové zobrazenie. Autor J. Benech.
Fig. 40. *Processing of textiles and bone, bone awls – spatial mapping. Author J. Benech.*

medzi domácnosťami na danom sídlisku. V prípade kováčskej produkcie, ak na sídlisku naozaj nejaká bola, možno uvažovať aj o tzv. špecializovanej podomáckej výrobe (Peacock 1982, 17–24). Primárnym dôvodom je skutočnosť, že táto výroba je náročnejšia v nárokoch na zručnosť výrobcu, ale aj na pracovné nástroje. Taktiež nie je isté, že malé sídlisko spotrebovalo toľko kováčskych produktov, aby ich muselo vyrábať niekoľko výrobcov. Je pravdepodobnejšie, že železné výrobky a ich servis zabezpečoval jeden alebo dvaja kováči, ktorých práca bola sporadická a výlučne pre uspokojenie potrieb členov komunity. Sporadická výroba uspokojujúca potreby malej komunity ale neumožnila hlbšiu špecializáciu. Nakoľko aj samotná kováčska výroba na sídlisku nie je úplne istá, je táto úvaha iba hypotetická. Otázny je charakter hutníckej produkcie. Na jednej strane nebol objavený ani jeden výrobný objekt, resp. hutnícka pec, na strane druhej je nepravdepodobné, že by hutnícka výroba vo vidieckej osade uspokojovala potreby len miestnej komunity, aby jej produkty neuspokojovali trh aspoň v okolitom regióne. Nemožno povedať, či sa tam daná činnosť konala celoročne alebo len sezónne, teda či boli miestni výrobcovia špecializovaní na hutnícku výrobu a iným výrobným činnostiam sa nevenovali. Hutnícka produkcia, tak ako kováčska, je zároveň náročnejšia na technológiu, zručnosti a výrobné prostriedky. S nedostatočnými dátami, ktoré máme, možno len konštatovať, že hutnícka produkcia mohla niesť charakter tzv. výroby v individualizovaných dielňach, teda že niesla určitý nutný stupeň špecializácie a bola určená aj pre vonkajší trh (Peacock 1982, 25–43).

Roztrúsené sú aj doklady ostatných výrobných činností (obr. 40). Pozoruhodná je zvlášť koncentrácia spracovania tzv. preplietačiek a praslenov v chate 128 na severe plochy a jej blízkom okolí. Je otázne, či túto chatu možno interpretovať ako nejakú „dielňu“. Po prvé, samotných nálezov je príliš málo, aby bolo možné o niečom takom uvažovať a po druhé, prítomnosť dvoch zásobníc (objektov na skladovanie potravín) v podlahe remeselnej dielne je nanajvýš nelogická. Rovnako nie je známa presná poloha nálezov v objektoch, kvôli čomu ani nie je známe, či s objektom v dobe jeho používania súviseli. Z toho jasne vyplýva, že žiaden výrobný areál ani dielňa na sídlisku odkrytá nebola a dané nálezy dokladajú iba drobnú domácu výrobu s výnimkou hutníctva, ktoré mohlo byť sezónne.

Pri porovnaní funkcie so súdobými sídliskami je nutné vynechať v tomto kontexte známe sídlisko v Brne-Starom Lískovci, pretože doklady akejkoľvek výroby absolútne chýbajú a nálezový súbor okrem mazanice a zvieracích kostí pozostáva len z keramiky (Čižmářová 1996, 271–276). Naopak, veľmi vhodným sa ukázalo sídlisko v Březne u Loun. Podoba výroby je veľmi podobná Brnu-Medlánkam. Nachádzalo sa tu len málo nálezov dokladajúcich výrobu. Boli to žarnovy a zlomky pražníc, dokladajúce poľnohospodársku činnosť, rovnako sa tam nachádzali prasleny a malé železné nožíky. V inventári nechýbali ani kamenné brúsiky (Pleinerová 1975, 61–74). Charakter nálezov oboch sídlisk sa odlišoval iba prítomnosťou hutníckej výroby, ktorá v Březne nebola a môže súvisieť s absenciou bližších väzieb na nejaké centrum. Sídlisko Mikulčice-Podbřežníky bolo z praktického hľadiska podobné. Existovalo od včasnoslovanského po stredohradištné obdobie. Tak ako v Medlánkach, aj tu sa nachádzali prasleny, tzv. preplietačky, brúsiky, železné nože či žarnovy. Inventár obsahoval aj sekerovitú hrivnu, čo môže byť následkom susedstva s centrálnou lokalitou Mikulčice (Mazuch 2008, 166–171). Sídlisko v Kuřimi, datované do stredohradištného až mladohradištného obdobia, bolo podobné vyššie uvedenými dokladmi železiarskej výroby. V nálezovom súbore nechýbajú prasleny, kostené preplietačky, hroty a drobné železné nožíky. Žarnovy na sídlisku neboli nájdené, namiesto nich sa objavila veľmi vzácna zrnoterka (môže byť z praveku). Troska dokladá prítomnosť kováčskej výroby. Zaujímavým nálezom bola bronzová ihlica ako ojedinelý doklad šperku (Procházka 1992, 319–325). Včasnostredoveké sídlisko Mutěnice-Zbrod, datované do 7.–10. storočia, malo tiež podobnú paletu nálezov. Okrem preplietačiek a hrebeňov bola nájdená aj ihla či kostená časť tzv. korčúľ. Nebol tu žiaden výrobný areál, avšak nájdených bolo pár kusov železných ozdôb, olovený krížik, bronzová pracka, ojedinelé militárium v podobe železného hrotu šípu, dve prevliečky a súčasti konského postroja (Klanica 2008, 204–224). Sídlisko v Brne-Medlánkach svojím inventárom teda nijak nevybočuje z reálií vidieckeho osídlenia, ktoré je primárne poľnohospodársky zamerané s malou prímesou rôznej podomáckej výroby, prípadne dokladom železiarstva. Inventár je ako u väčšiny vidieckych sídlisk veľmi chudobný na počet aj pestrosť.

9. Depónie ľudských a zvieracích kostí na sídlisku

Zaujímavým fenoménom na sídlisku bola ľudská kostra v zásobnici obj. 124. Horný okraj mal tvar nepravidelného oválu z rozmermi 240 × 220 cm. V hĺbke 60 cm lemoval jamu obvodový stupeň, ktorý ju výrazne zužoval. Dno malo rozmery 130 × 100 cm. Obilná jama bola v nálezovej správe datovaná do stredohradištného obdobia, avšak toto datovanie je veľmi sporné. V objekte sa totiž našiel len jeden kus keramiky stredohradištného obdobia, jeden praveký črep a dva nedatované črepy (Geisler 2008a, 21, 92; 2008b, 394). Ľudská kostra ležala v hĺbke 150–170 cm. Iba hrudník, panva a jedna horná končatina ležali v anatomickej polohe. Horná časť tela ležala na chrbte nachýlená na pravý bok a lopatky ležali dorzálne s humerom smerujúcim do strany. Pravá lopatka s humerom je dislokovaná. Lebka, z ktorej sa našli len zlomky, ležala nad telom v hĺbke 50 cm a oddelená dolná končatina ležala na náprotivnej strane objektu (Piačková 2018, 61–62). Telo (obr. 41) bolo podľa všetkého pohodené. Kostra nebola v anatomickej polohe a milodary, resp. akékoľvek doklady pietneho pohrebu chýbali. Spôsob uloženia vôbec nezodpovedal v tomto období zaužívanému spôsobu ukladania, teda v natiahnutej polohe na chrbte alebo kremácie, ako to bolo v staršom období (Čechura 2010, 114–115). Takéto uloženie mohlo mať niekoľko dôvodov. Mohlo ísť o pohodené telo po násilnom zániku osady alebo mohlo ísť o vraždu, vyvrheľa, cudzinca, otroka, telesne poškodenú osobu

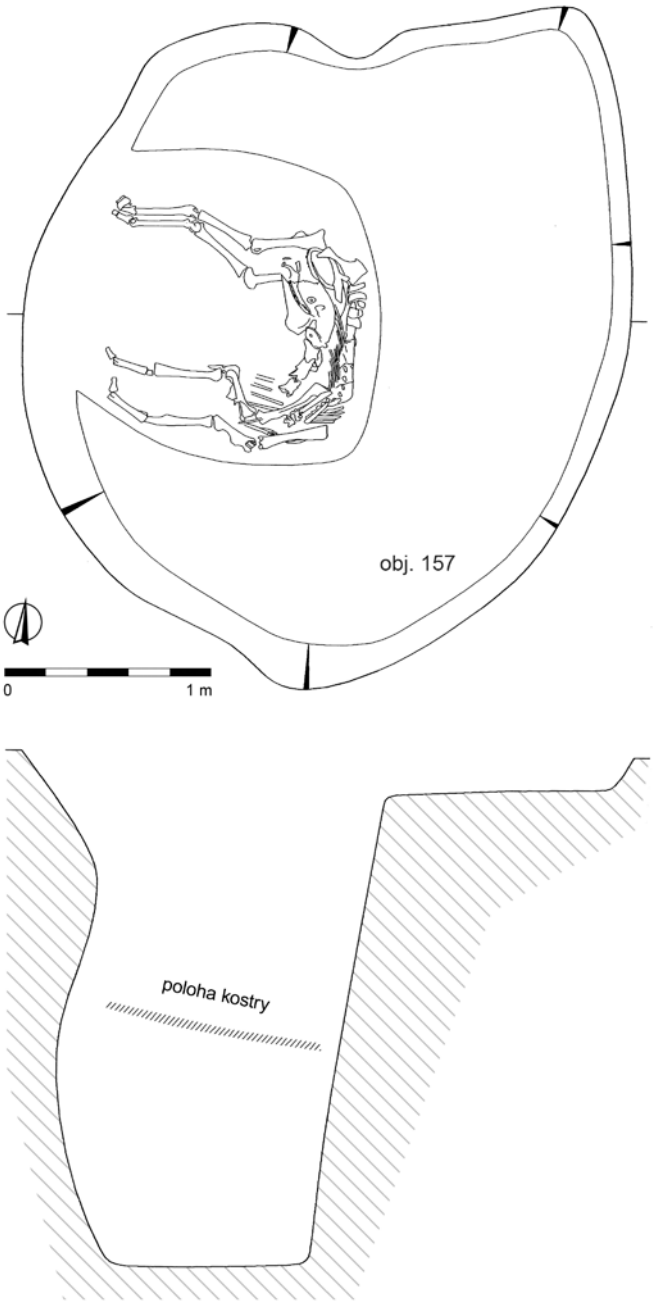

Obr. 41. Obilná jama, objekt 124 s ľudským skeletom. Podľa Geisler 2008a, tab. 10.
Fig. 41. *Storage pit, feature 124 with human skeleton. After Geisler 2008a, Tab. 10.*

či rituálnu praktiku (Unger 2010, 166–167). Prvá možnosť bola bez zánikového horizontu či prítomnosti akýchkoľvek militárií a iných tiel vylúčená. Rovnako už spomínané umiestnenie žarnovov indikuje skôr opustenie osady. Taktiež vražda je vzhľadom k uloženiu v relatívnej blízkosti obytnej zóny veľmi nepravdepodobná. Zlé zachovanie kostry nedovoľuje rozlíšiť pohlavie, presnejší vek, ani prítomnosť telesného poškodenia. Príslušnosť jedinca k vrstve otrokov je vo vidieckom prostredí zriedkavá. Rituálne konanie býva naznačené zväčša prítomnosťou milodarov, kostier zvierat či kostier iných ľudí nesúcich špecifické spoločné znaky, ako napr. v prípade depónie dvoch žien a dvoch detí spolu s množstvom zvieracích kostí na lokalite Letonice (Drozdová, Šedo 2004, 223–235). Nič z toho však depónia z Medlánok neobsahovala. Dôležitou skutočnosťou zostáva, že hlava jedinca sa nachádzala pol metra nad zvyškom tela. Dôležitou otázkou preto je, či bola od neho oddelená a hodená k telu nasledovne. Zlé zachovanie kostry neumožnilo rozlíšiť stopy po dekapitácii, no aj napriek tomu je možná a naznačuje skôr to, že jedinec bol popravený a jeho hlava pár dní vystavená na výstrahu ostatným členom spoločenstva. Potom bola hodená do zásobnice. Tresty useknutím končatín neboli na našom území vo včasnom stredoveku ojedinelé. Podobným spôsobom bol interpretovaný aj muž pohodený v zemnici s chýbajúcou časťou ľavej nohy od kolena nadol a kosťami pravého chodidla, z južného predhradia Břeclavi-Pohanska (Přichystalová 2010, 143–145, 148–149).

Na sídlisku boli nájdené aj depónie kompletných zvieracích kostier. Ucelené kostry sú na rozdiel od klasických fragmentárnych/odpadových nálezov roztrúsených v objektoch výsledkom zámernej ľudskej činnosti. Na sídlisku v Brne-Medlánkach boli nájdené uložené pozostatky dvoch psov a koňa. Práve tieto zvieratá patria medzi veľmi často uložené druhy (Miklíková 2010, 148–150). Spomínané kostry dvoch psov sa nachádzali v zásobnici obj. 159. Ich prítomnosť na včasnostredovekom sídlisku nie je výnimočným javom, dokonca sa objavujú aj vo funerálnych kontextoch (Miklíková 2010, 125, 126, tab. 1, 127). Podľa analýzy šlo o druh podobný dobermanovi a whippetovi/foxteriérovi. Jeden z nich mal na kosti stopy rezania (Dreslerová 2020, 45, obr. 3). Je možné, že stopa je po zranení z boja s nejakou osobou, možno pri obrane pána. Taktiež to môže byť doklad týrania. Ich „pietne“ uloženie môže byť znakom určitého pozitívneho vzťahu s ľudským spoločenstvom. Prítomnosť predstavy, že by pes pochovaný v relatívnej blízkosti osídlenia mohol byť „strážcom“ aj po smrti, sa nedá vylúčiť. Táto predstava by naopak vylúčila spomínanú konzumáciu.

Kompletnú kostru koňa (obr. 42) približne 150 cm vysokého, zachovanú v anatomickej polohe v zásobnici obj. 157, je kvôli neprítomnosti sprievodného materiálu ťažké datovať. Poloha objektu je mierne mimo centra osady, asi 15 metrov od kumulácie hradištných objektov. Naopak, priestorovo je blízko skupinky objektov z doby bronzovej. Rámcové datovanie do doby hradištnej však bezpečne umožňuje typický hruškovitý tvar objektu. Tento tvar sa u zásobníc z mladšej doby bronzovej nevyskytuje. Poškodenie predných zubov, ktoré bolo objavené na kostre naznačuje používanie zubadla. Uloženie jeho tela mohlo mať rovnaké symbolické pozadie ako v prípade dvoch psov až na skutočnosť, že kôň neplnil rolu strážcu, ani domáceho zvieraťa. Kôň bol podľa všetkého jazdeckým zvieraťom. Aj napriek tomu, že neboli nájdené žiadne ostrohy, využitie koňa odhalili stopy po zubadlách na jeho čeľusti. Nasvedčuje tomu zrastenie tŕňových výbežkov na chrbtici v oblasti hrudníka. To býva spôsobené skokmi, skokmi cez prekážky či pádmi pod tlakom v oblasti chrbta (Dreslerová 2020, 47, 48, obr. 11, 12). Samotná prítomnosť koňa na včasnostredovekom sídlisku však nie je ničím

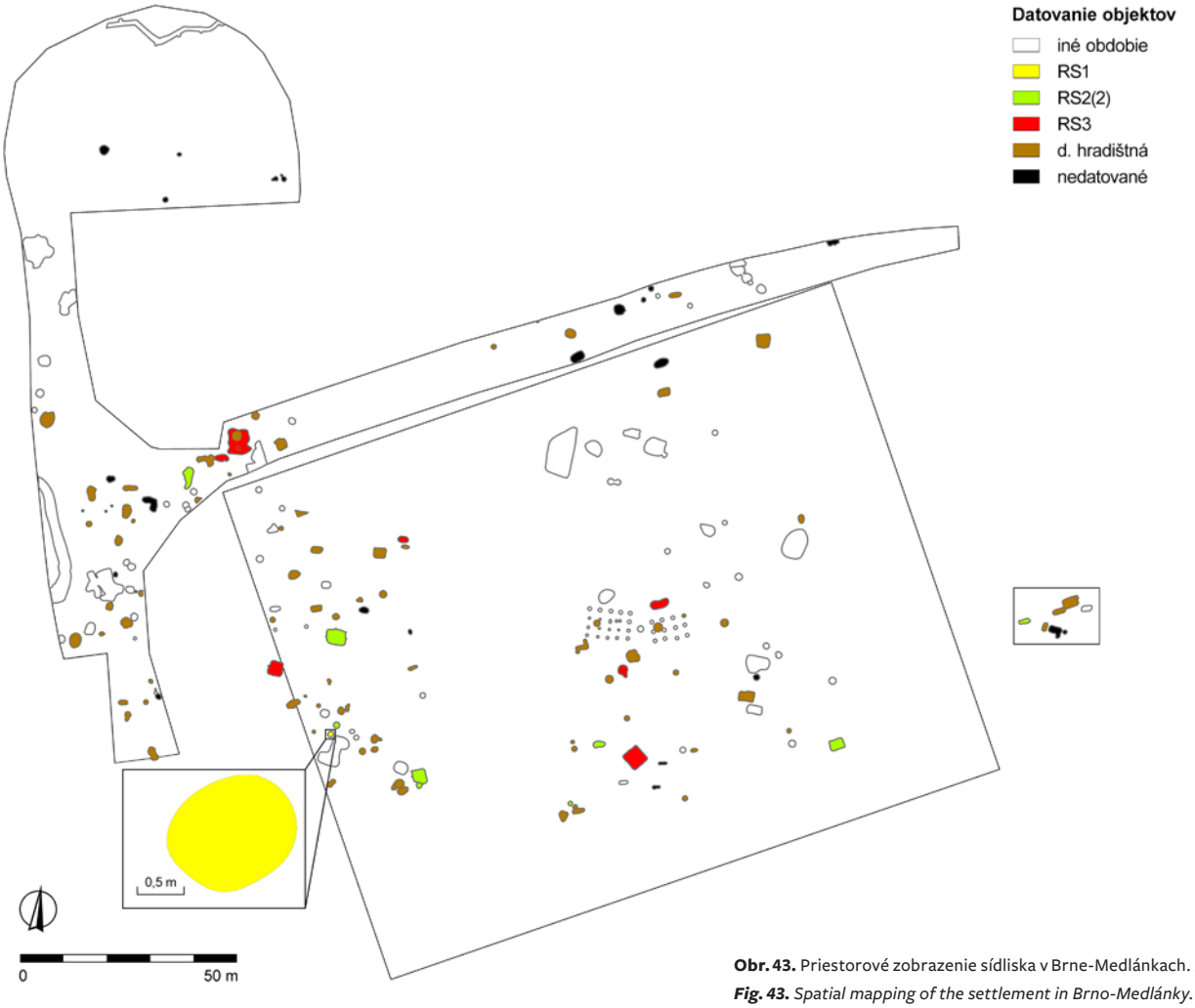
Obr. 42. Objekt 157 s kostrou koňa. Podľa Geisler 2008a, obr. 27.
Fig. 42. *Feature 157 with horse skeleton. After Geisler 2008a, Fig. 27.*

výnimočným a existujú početné analógie. Až na pár výnimiek (napr. Bajč) sú však pozostatky koňa na jednotlivých sídliskách kusovo menej zastúpené (Miklíková 2010, 126, tab. 1, 142–143, 145). Je nesporné, že kôň mal v slovanskej mytológii svoje čestné miesto ako atribút niektorých vojnových a solárnych bohov, menovite Svarožič, Triglav či Svantovít (Profantová, Profant 2004, 113–115), či ako prostriedok veštenia a ekonomicko-vojenského úspechu (Dynda 2016, 63–69, 73–79). Význam a príčina jeho depónie, rovnako ako depónie dvoch psov, je oveľa menej „symbolická“. Z. Miklíková sa domnieva, že účel podobných uložení bol hygienický, išlo o zbavenie sa uhynutých zvierat. Pre iné interpelácie ako napr. náboženské obete, niet na sídlisku potrebných dôkazov.

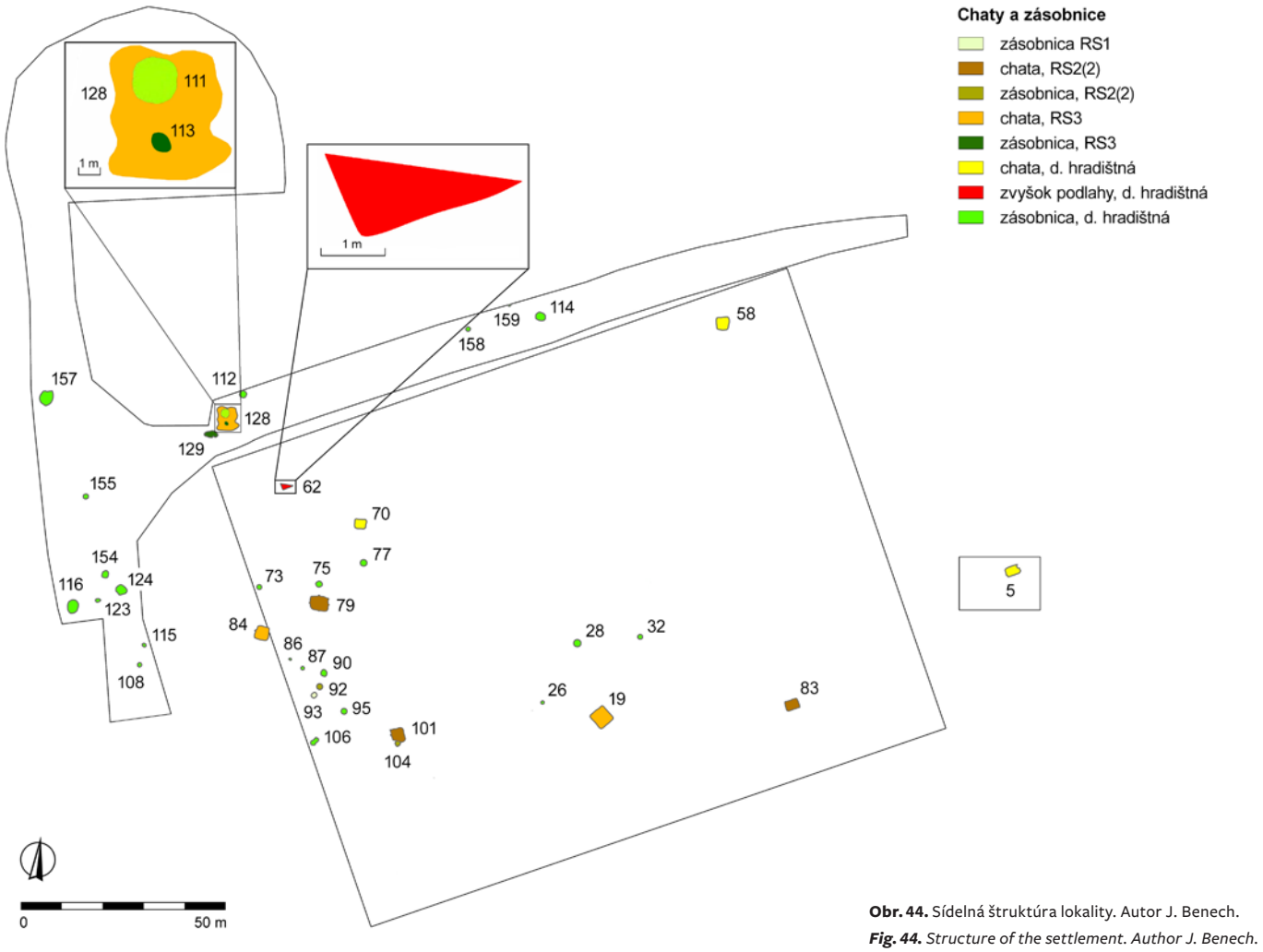
10. Štruktúra a priestorový vývoj sídliska

Sídlisko v Brne-Medlánkach bolo nájdené na dvoch hlavných plochách (obr. 43). Severná bola odkrytá počas výskumu v roku 2007 a južná v roku 1984, spolu s malým obdĺžnikovým odkryvom smerom na východ. Lokalita nebola odkrytá celá, severnú hranu sa ale s najväčšou pravdepodobnosťou zachytiť podarilo. Slovanské osídlenie začalo na prelome 6. a 7. storočia a skončilo v závere 9. storočia alebo až v 10. storočí. Presnejšie sa podarilo datovať len 18 objektov, zvyšok bol zaradený do širšej kategórie doby hradištnej a mnoho zostalo úplne nedatovaných. To znemožňuje dostatočne objaviť priestorový vývoj sídliska v čase. Ako je z mapy lokality zrejmé, v rámci severnej plochy, resp. plochy novšieho výskumu boli presnejšie datované štyri objekty. Problém plochy spočíva v tom, že mnohé tamojšie objekty obsahovali veľmi málo signifikantných kusov keramiky. Viditeľne v nich neprevažoval nijaký konkrétny horizont. Len veľmi málo výpovedných kusov sa v objektoch nachádzalo v sprievode presnejšie nezaraditeľných črepov alebo črepov bez výzdoby. Tiež je nutné počítať so skartáciou, preto bolo presnejšie datovanie u väčšiny objektov nemožné. Najväčšia kumulácia objektov je v západnej časti južnej a juhozápadnej časti severnej plochy. To môže byť spôsobené skutočnosťou, že východná časť južnej plochy nebola skúmaná tak podrobne ako zvyšok lokality (Geisler 1992, 1–2).

Po preskúmaní rozloženia datovaných objektov (obr. 43) a zvýraznení chát aj zásobníc bolo možné dostatočne preskúmať štruktúru osídlenia (obr. 44). Deväť zahĺbených chát, zvyšok nadzemnej stavby a dohromady 30 zásobníc tvorí typickú kumulovanú zástavbu, ktorá tvorí akýsi oblúk idúci zo severozápadu a stáčajúci sa na východ. Smerom na východ naberá štruktúra rozptýlený ráz. Z iného uhla pohľadu však chaty tvoriace na západe polkruh indikujú návesné usporiadanie. Len chata obj. 58 ležala úplne mimo tohto oblúka na severovýchodnom okraji plochy. Rozloženie zásobníc sa zreteľne sústreďuje v úzkom okolí chát hlavne na západnej strane, čo je na včasnostredovekých sídliskách bežným javom. Smerom na východ sa hustota zásobníc podstatne zmenšovala. Úplne na východnom okraji skúmanej plochy je vidieť tri chaty bez zásobníc, z nich jedna je starohradištná. Zaujímavým javom je zhluk dvoch chát v západnej časti (obj. 79, 101), obe datované do starohradištného obdobia. Tam sa zrejme nachádzalo staré jadro sídliska, ktoré sa následne šírilo smerom na severozápad a východ. Presne medzi spomínanými chatami sa nachádza zhluk siedmich zásobníc (obj. 86, 87, 92, 93, 95, 98, 106). Z nich jedna je spoľahlivo starohradištná (obj. 92) a jedna z kultúry keramiky pražského typu (obj. 93). Je možné, že obyvatelia chát (obj. 79 a 101) spoločne používali len šesť zásobníc, nakoľko obj. 93 vzhľadom k datovaniu do RS1 používať nemohli. Mohlo ísť totiž o blízke príbuzenstvo. Ďalej bola zaznamenaná mierna tendencia šírenia osídlenia smerom k severozápadu a „zahusťovanie“ spodnej časti oblúka, smerujúceho na východ. Práve tu sa nachádzajú objekty datované do mladších období, konkrétne RS2(2) a RS3. Vzhľadom k nekompletnému odkryvu však ani toto tvrdenie nestojí na pevných základoch. Je možné predpokladať, že jadro osady tvoril jeden rod. Časom sa na sídlisku mohli usídľovať nové rodiny, ktoré

Obr. 43. Priestorové zobrazenie sídliska v Brne-Medlánkach. Autor J. Benech.
Fig. 43. *Spatial mapping of the settlement in Brno-Medlánky. Author J. Benech.*

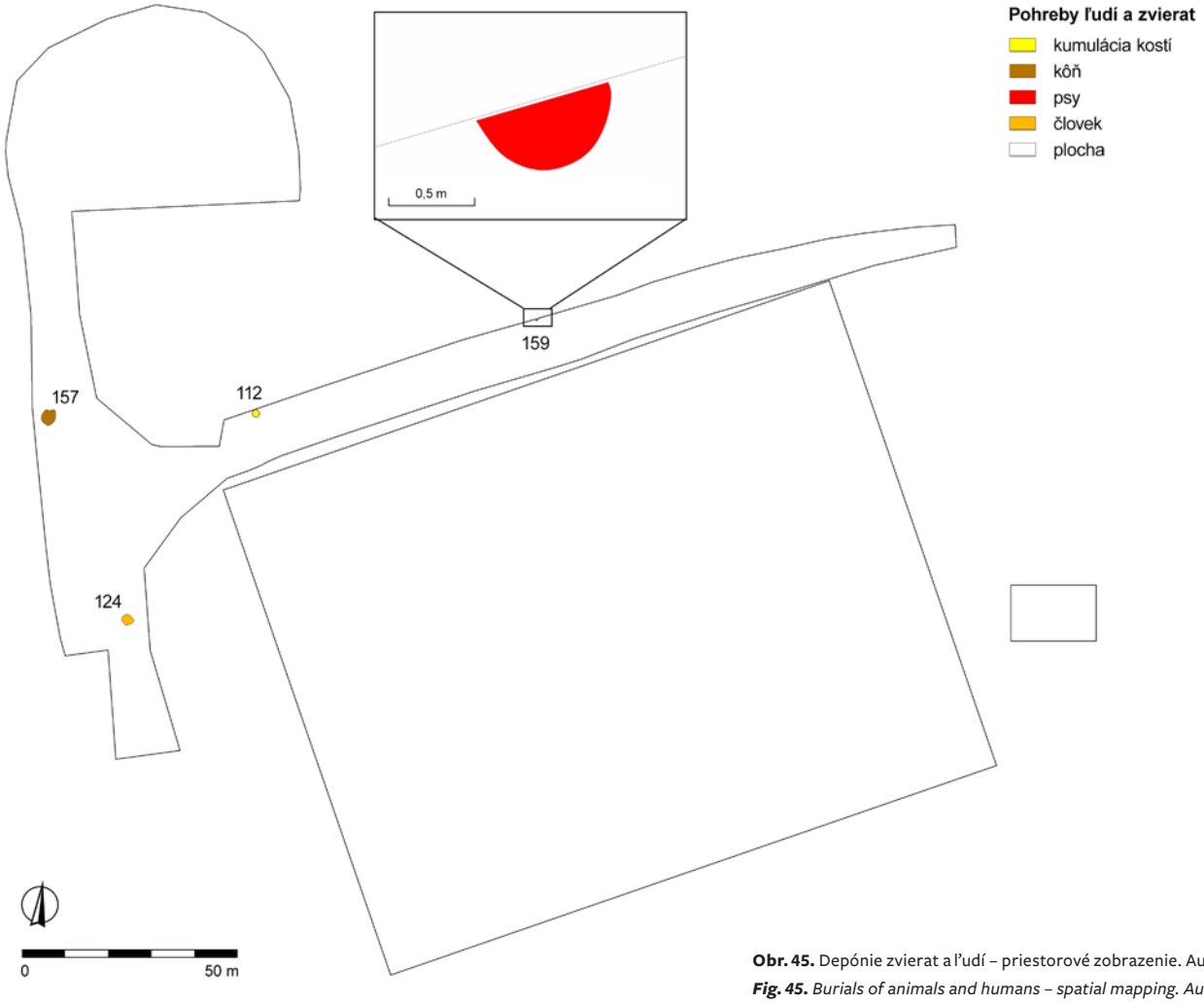
Obr. 44. Sídelná štruktúra lokality. Autor J. Benech.
Fig. 44. *Structure of the settlement. Author J. Benech.*

neboli súčasťou pôvodného spoločenstva, ale tvorili samostatné rodinné jednotky. Za pozornosť stojí, v porovnaní s ostatnými, väčšia chata s nepravidelným pôdorysom (obj. 128), datovaná do horizontu RS3. Priamo v nej bol zhluk dvoch zásobníc (obj. 111, 113) a hneď vedľa ležala ďalšia (obj. 129). Zásobnice obj. 113 a 129 boli datované do horizontu RS3, pričom obj. 113 je podľa dokumentovaného profilu vrstiev mladší. Vzhľadom k tomu, že zásobnica 111 bola v chate umiestnená nelogicky a je súčasťou kumulácie zásobníc (obj. 111–113, 129), bude s najvyššou pravdepodobnosťou mladšia ako obj. 128 a tiež stredohradištná. To však nemožno tvrdiť s absolútnou istotou. Nakoľko sa väčšinu objektov nepodarilo datovať, s určitosťou nevieme, či chata 128 netvorila záverečnú izolovanú usadlosť, alebo existovala až do „konca“ na sídlisku ešte s nejakými obývanými chatami. Vzhľadom k priestorovému vývoju je reálnejší skôr druhý variant. Otáznik visí tiež nad spomínanou kumuláciou zásobníc (obj. 111–113, 129) a nad výraznými zhlukmi zásobníc na západnej a severozápadnej strane severnej aj južnej plochy. Logicky totiž indikujú prítomnosť ďalších obytných objektov, ktoré sa ale nepodarilo odkryť či už z dôvodu, že ležia mimo skúmanú plochu, alebo boli natoľko plytké, že ich zničila orba. Ich prítomnosť možno vyvodiť aj z viditeľne väčších vzdialeností medzi chatami v rámci fázy RS2(2) a v rámci horizontu RS3. Medzi chatami 79 a 104 je vzdialenosť asi 50 m, medzi chatami 83 a 104 dokonca až okolo 100 m. Rovnaká situácia je medzi chatami 84 a 128, ktoré sú od seba vzdialené približne 50 m. Vzdialenosť medzi chatami 19 a 84 je asi až 80 m (obr. 44). Veľkosť týchto vzdialeností je značne netypická. Napríklad na lokalite Březno vzdialenosť medzi chatami len zriedka prekročila 20 m (Pleinerová 1975, 24, obr. 2), podobná situácia je aj na lokalite Uherské Hradiště-Sady poloha Kotvice, kde sa vzdialenosť medzi chatami pohybuje zväčša len okolo 10 m (Marešová 1985, tab. 4). Nedatované chaty 5 a 58 sú úplne mimo zvyšných chát. Na lokalite taktiež nevidno žiadne náznaky dvorcov či akéhokoľvek štrukturálneho usporiadania, čo sa ale vôbec nevymyká „východoeurópskemu“ vidieckemu prostrediu v ranom stredoveku (Pleinerová 1975, 24–27; Klanica 2008, 222, obr. 125; Milo 2014, 269–293).

Na sídlisku sa tiež nachádzali vyššie spomínané uloženia kompletných zvieracích kostier a kostra človeka pohodená v zásobnici (obj. 112, 124, 157, 159). Všetky osteologické pozostatky boli priestorovo sledované v rámci severnej plochy (obr. 45). Kôň, psy aj kostra človeka sú situované na okraji sídliska, avšak stále relatívne blízko obytného areálu. Veľká kumulácia zvieracích kostí v obj. 112, kde sa medzi rôznymi zvieratami objavila zachovalá kostra prasaťa a psa (Dreslerová 2020, 46–47), sa nachádza doslova vedľa najsevernejšie položenej chaty. Preto je možné s istotou tvrdiť, že bola po tom, čo doslúžila ako zásobnica, používaná ako odpadová jama.

11. Záver

Včasnostredoveké sídlisko v Brne-Medlánkach nebolo lokalitou veľkého regionálneho významu, no napriek tomu obsahovalo mnoho dôležitých informácií. Ležalo na miernom svahu na sprašovom podloží v úrodnej nížine Medláneckej sníženiny

Obr. 45. Depónie zvierat a ľudí – priestorové zobrazenie. Autor J. Benech.
Fig. 45. *Burials of animals and humans – spatial mapping. Author J. Benech.*

v blízkosti riek Svitavy a Svratky. Úrodné hnedozeme boli ako dnes s najväčšou pravdepodobnosťou poľnohospodársky využívané aj vo včasnom stredoveku. Analýza uhlíkov z včasne stredovekých objektov zaradila lokalitu do dubovo-bukového vegetačného stupňa. Na sídlisku bol nájdený zaujímavý a pestrý súbor keramiky od kultúry pražského typu po keramiku stredohradištného obdobia, čo ale neplatí pre ostatné typy nálezov. Keramický súbor umožnil datovať sídlisko od prelomu 6.–7. storočia do 9.–10. storočia a relatívne rozčleniť na horizonty RS1, RS2 a RS3. Horizont RS2 bol vďaka početnému zastúpeniu keramiky starohradištného obdobia v súbore rozdelený na staršiu a mladšiu fázu. Presnejšie datovať sa podarilo iba 18 objektov (presnejšie datovanie obj. 111 založené na jeho polohe je neisté). Na keramickom súbore sa jasne odrazili konzervatívne tendencie panujúce vo vidieckom prostredí, ktoré sa prejavili hlavne na výzdobe a spôsobe výroby. Na keramike stredohradištného obdobia sa v početných prípadoch nachádzala typická starohradištná výzdoba, keramika bola slabo obtáčaná a okraje zväčša málo profilované. Sídlisko sa v rámci štruktúry a hospodárskej činnosti nijako nelíšilo od typického slovanského vidieckeho osídlenia. Na lokalite bolo doložené poľnohospodárstvo aj chov domácich zvierat. Doložený bol hovädzí dobytok, ošípané, ovce/kozy či hydina. Komunita sa v malej miere venovala aj lovu divej zveri. Realizovalo sa tam podomácke spracovanie kože, kostí a textilu, doložené praslenmi, kostenými preplietačkami a polotovarom kosteného hrotu. Zaujímavé boli doklady drobnej hutníckej výroby v podobe hutníckej trosky a miliera. Aj napriek tomu, že sa sídlisko nachádza relatívne blízko bohatých ložísk železnej rudy v Moravskom krase, nemožno potvrdiť, či bola spracovávaná ruda odtiaľ, alebo nie. Na lokalite je príliš málo nálezov na to, aby sa dalo hovoriť o väčšej produkcii. Našiel sa ale doklad kováčstva v podobe kováčskej trosky. Až na drobnú metalurgiu nebola na lokalite doložená špecializovaná výroba viazaná na dielne či výrobné areály.

Na sídlisku je spoľahlivo doložené prosté vidiecke obyvateľstvo, živiace sa primárne poľnohospodárstvom. Nálezy, ktoré by dokladali akúkoľvek prítomnosť vyšších elít na sídlisku chýbajú. V súbore keramiky ani v jednom horizonte nebol nájdený žiaden luxusný tovar a výskyt jemného, no zle vypáleného materiálu a rýchleho obtáčania je minimálny. Spoločenské usporiadanie bolo v tomto období a prostredí rodové s kolektívnym/rodovým vlastníctvom pôdy. Komunitu tvorila veľkorodina, prípadne viac spriaznených rodín (Měřínský 2009, 123–127). Usporiadanie sídliska tomu nijak neodporuje (obr. 44). Jeho štruktúra však nebola zachytená v úplnosti, nakoľko mnohé obytné objekty asi neboli objavené. Na čele celého spoločenstva stála s najväčšou pravdepodobnosťou hlava rodiny alebo hlava jednej z rodín. Prítomnosť tohto predáka môže indikovať aj nájdená kostra koňa, ktorý bol asi používaný na jazdenie a mohol patriť práve hierarchicky vyššie postavenej osobe na sídlisku (Dreslerová 2020, 47). Doložená podoba spoločnosti na sídlisku je pre vidiecke prostredie typická (pozri Pleinerová 1975, 105–112). Taktiež boli zistené doklady obchodu na základe nálezov žarnovov. Proveniencia hornín poukazuje na kontakty s oblasťou Znojemska.

Osada mala podľa zachovaných objektov kumulovaný pôdorys v tvare oblúka, čo je vzhľadom na skutočnosť, že nebola odkrytá celá, diskutabilné. Je možné, že mnohé obytné objekty na lokalite neboli, čo dosvedčujú veľké vzdialenosti chát medzi sebou navzájom. Vzhľadom k mladšiemu datovaniu objektov na východe a severozápade plochy sa osada asi rozširovala týmito smermi. Organizácia domov odhalila iba prítomnosť niekoľkých rodín, ktoré tvorili danú komunitu sídliska. Odkrytých bolo deväť zahĺbených chát, zvyšok boli podlahy ako relikt bližšie neurčenej nadzemnej stavby. Na základe malého počtu výpovedných kusov mazanice boli identifikované pletené stavebné konštrukcie, avšak nepodarilo sa ich priradiť ku konkrétnym objektom. Štruktúru dotváralo 30 zásobníc, z ktorých väčšina mala typický hruškovitý tvar. Na sídlisku boli tiež objavené depónie zvierat a depónia kostry človeka v zásobných jamách.

O postavení sídliska v priestore Brnenska nemôžeme povedať veľa. Výroba na lokalite je drobného podomáckeho charakteru, a teda nie je dôvod predpokladať vývoz týchto artiklov. To ale neplatí pre hutníctvo železa. V tomto prípade sa bez dostatočných dôkazov nedá rekonštruovať presný rozsah výroby či zásobovanie okolia touto surovinou. Sídlisko ako celok bolo aj vďaka hutníckej výrobe v drvivej väčšine hospodársky samostatné, takže tvorilo určitú formu uzavretého spoločenstva. To ale neindikuje absolútnu izoláciu. Na základe prítomnosti derivátov blučinskej keramiky, tiež skleneného korálika z obj. 106 a hrebeňov z chaty obj. 19 a 35, ktoré na sídlisku temer s istotou neboli vyrobené, je predpokladaný kontakt s hradiskom Líšeň-Staré Zámky. Otázkou ale zostáva, či blučinské deriváty pochádzajú z hradiska a prišli ako import, alebo či išlo len o kultúrny vplyv a keramika bola vyrobená na sídlisku. Je teda možné hypoteticky uvažovať o lokalite ako o súčasti širšieho poľnohospodárskeho zázemia tohto regionálneho centra.

Poděkování

Práca bola podporená projektom MUNI/A/0839/2019 „Archeologické terénní prospekce, exkavace, dokumentace a muzejní prezentace IX“. Touto cestou by som rád poďakoval R. Procházkovi za vedenie a cenné rady pri písaní tohto článku.

Č. obj.	Rozmery	Hĺbka	Nálezy	Interpretácia	Datovanie
1	Ø 85 cm	20 cm	0	sídlisková jama	nedatované
3	200 × 140 cm	20 cm	0	sídlisková jama	nedatované
4	270 × 140 cm	34 cm	keram. 6 ks, praslen, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
5	370 × 330 cm	20 cm	keram. 10 ks, brúsik, klinec, zv. kosti	chata	d. hradištná
6	Ø 105 cm	40 cm	keram. 2 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
7	280 × 130 cm	35 cm	keram. 34 ks, mazanica	sídlisková jama	RS2
8	250 × 110 cm	30 cm	0	sídlisková jama	nedatované
9	390 × 220 cm	28 cm	keram. 32 ks, zv. kosti, uhlíky	sídlisková jama	d. hradištná
11	110 × 90 cm	30 cm	keram. 1 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
14	150 × 90 cm	65 cm	keram. 22 ks, mazanica, uhlíky, zv. kosti, praslen	sídlisková jama	d. hradištná
16	180 × 80 cm	30 cm	0	sídlisková jama	nedatované
17	180 × 70 cm	20 cm	0	sídlisková jama	nedatované
18	Ø 120cm, Ø dna 60 cm	120 cm	keram. 2 ks, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
19	440 × 400 cm	15–50 cm	keram. 48 ks, mazanica, kostený hrot, hrebeň, zv. kosti, uhlíky	chata	RS3
20	210 × 175 cm	68 cm	keram. 17 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
21	Ø 110cm, Ø dna 120 cm	190 cm	keram. 27 ks, brúsik, zv. kosti, uhlíky	milier	RS2(2)
22	130 × 95 cm	28 cm	keram. 2 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
23	340 × 110 cm	20–42 cm	keram. 5 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
24	280 × 150 cm	18 cm	keram. 26 ks	sídlisková jama	RS2(2)
25	Ø 95 cm	24 cm	keram. 3 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
26	Ø 130 cm	120 cm	keram. 2 ks, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
27	Ø 125cm, Ø dna 45 cm	134 cm	keram. 18 ks, mazanica, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
28	Ø 180 cm	200 cm	keram. 7 ks, zv. kosti, ulity	zásobnica	d. hradištná
30	232 × 306 cm	68 cm	keram. 23 ks, zv. kosti	sídlisková jama	RS3
31	310 × 247 cm	64 cm	keram. 13 ks, mazanica, zv. kosti, uhlíky	sídlisková jama	d. hradištná
32	Ø 134 cm, Ø dna 92 cm	170 cm	keram. 30 ks, mazanica, zv. kosti, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
33	Ø 200 cm, Ø dna 150 cm	90 cm	keram. 12 ks, zv. kosti, uhlíky	sídlisková jama	d. hradištná
34	170x145 cm, dno 80x56 cm	76 cm	keram. 6 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
35	248 × 106 cm	25 cm	keram. 21 ks, hrebeň, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
36	Ø 33 cm	28 cm	keram. 4 ks	sídlisková jama	d. hradištná
37	146 × 170 cm	40 cm	keram. 6 ks, brúsik, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
38	Ø 148 cm, Ø dna 152 cm	34 cm	0	sídlisková jama	nedatované
44	340 × 140 cm	30–40 cm	keram. 39 ks, zv. kosti, uhlíky	sídlisková jama	RS3
53	210 × 130 cm	20 cm	keram. 4 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
55	320 × 175 cm	40 cm	keram. 13 ks, zv. kosti, ulity	sídlisková jama	d. hradištná
57	440 × 120 cm	–	0	sídlisková jama	nedatované
58	300 × 312 cm	30 cm	keram. 36 ks, mazanica, zv. kosti, uhlíky	chata	d. hradištná
62	–	–	keram. 3 ks, zv. Kosti, praslen	zvyšok podlahy	d. hradištná
63	Ø 106 cm	18 cm	keram. 2 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
65	230 × 132 cm	50 cm	keram. 59 ks, železo, zv. kosti, uhlíky	sídlisková jama	RS3
66	158 × 75 cm	30 cm	keram. 3 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
68	266 × 168 cm	16–34 cm	keram. 5 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná

Č. obj.	Rozmery	Hĺbka	Nálezy	Interpretácia	Datovanie
69	266 × 148 cm	45 cm	keram. 4 ks, zv. kosti, uhlíky	sídlisková jama	d. hradištná
70	280 × 240 cm	0–16 cm	keram. 14 ks, mazanica, zv. kosti	chata	d. hradištná
71	214 × 160 cm	20 cm	keram. 3 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
73	Ø 84–140 cm, Ø dna 48 cm	232 cm	keram. 7 ks, žarnov, ulity, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
74	256 × 150 cm	26 cm	keram. 7 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
75	Ø 160–180 cm, Ø dna 50 cm	220 cm	keram. 14 ks, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
76	150 × 100 cm	40 cm	keram. 8 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
77	Ø 130 cm, Ø dna 70 cm	170 cm	keram. 5 ks, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
78	220 × 120 cm	25 cm	0	sídlisková jama	nedatované
79	360 × 330 cm	16 cm	keram. 45 ks, železný nôž, brúsik, zv. kosti, ulity, uhlíky	chata	RS2(2)
80	116 × 90 cm	50 cm	0	sídlisková jama	nedatované
81	230 × 122 cm	24 cm	keram. 4 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
83	338 × 300 (V stena 240 cm)	20–38 cm	keram. 33 ks, zv. kosti, uhlíky	chata	RS2(2)
84	364 × 326 cm	20–45 cm	keram. 12 ks, zv. kosti	chata	RS3
85	338 × 180 cm	28–66 cm	keram. 16 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
86	Ø 72 cm, Ø dna 40 cm	210 cm	keram. 13 ks, žarnov, zv. kosti, mazanica, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
87	Ø 84 cm, Ø dna 34 cm	120 cm	keram. 14 ks, pražnica, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
89	120 × 80 cm	8 cm	keram. 2 ks	sídlisková jama	d. hradištná
90	Ø 170 cm, Ø dna 110 cm	145 cm	keram. 27 ks, mazanica, žarnov, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
91	190 × 114 cm	25 cm	keram. 8 ks, zv. Kosti, praslen	sídlisková jama	d. hradištná
92	Ø 150 cm, Ø dna 70 cm	232 cm	keram. 27 ks, zv. kosti	zásobnica	RS2(2)
93	Ø 166 cm, Ø dna 42 cm	190 cm	keram. 28 ks, zv. kosti, ulity, uhlíky	zásobnica	RS1
94	Ø 84 cm	20 cm	keram. 1 ks	sídlisková jama	d. hradištná
95	Ø 140 cm	180 cm	keram. 19 ks, žarnov, zv. kosti, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
98	–	–	keram. 41 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
98 A	200 × 210 cm	36–45 cm	keram. 3 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
98 B	180 × 130 cm	40 cm	zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
99	Ø 134 cm, Ø dna 65 cm	130 cm	keram. 18 ks, mazanica, zv. kosti, ulity, uhlíky	sídlisková jama	d. hradištná
101	300 × 280 cm	30 cm	keram. 44 ks, mazanica, zv. kosti, uhlíky	chata	RS2(2)
102	260 × 150 cm	15 cm	keram. 2 ks, mazanica, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
103	–	–	keram. 5 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
103 A	Ø 100 cm, Ø dna 100 cm	80 cm	keram. 3 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
103 B	170 × 140 cm	55–86 cm	zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
104	Ø 110 cm	220 cm	keram. 37 ks, zv. kosti, ulity, uhlíky	zásobnica	RS2(2)
106	Ø 115 cm, Ø dna 43–60 cm	246 cm	keram. 45 ks, sklo, brúsik, žarnov, zv. kosti, ulity, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
107(508/109)	210 × 108 cm	16 cm	keram. 1 ks	sídlisková jama	d. hradištná
108(509/110)	Ø 105 cm, Ø dna 130 cm	130 cm	keram. 35 ks, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
109(574/175)	390 × 270 cm	55 cm	keram. 18 ks, mazanica, 2 kostené hroty	sídlisková jama	d. hradištná
110(580/181)	270 × 260 cm	30 cm	keram. 5 ks, uhlíky	sídlisková jama	d. hradištná
111(583/184)	Ø 200 cm, Ø dna 10 cm	270 cm	keram. 12 ks, zv. kosti, ulity	zásobnica	d. hradištná
112(578/179)	Ø 180 cm, Ø dna 55 cm	200 cm	keram. 15 ks, zv. kosti, ulity, žarnov	zásobnica	d. hradištná
113(582/183)	Ø 80 cm, Ø dna 40 cm	260 cm	keram. 54 ks, troska, zv. kosti, ulity	zásobnica	RS3
114(556/157)	Ø 250 cm, Ø dna 50 cm	240 cm	keram. 7 ks, mazanica, žarnov, zv. kosti, ulity	zásobnica	d. hradištná
115(507/108)	Ø 105 cm, Ø dna 92 cm	220 cm	keram. 1 ks, zv. kosti	zásobnica	d. hradištná
116(511/112)	Ø 340 cm, Ø dna 120 cm	240 cm	keram. 1 ks, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
118(552/153)	290 × 120 cm	30 cm	keram. 3 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
119(529/130)	320 × 210 cm	30 cm	keram. 1 ks	sídlisková jama	d. hradištná
120(503/104)	145 × 155 cm	22 cm	keram. 3 ks	sídlisková jama	nedatované
121(576/177)	Ø 65 cm, Ø dna 40 cm	40 cm	keram. 2 ks	kôlová jamka	d. hradištná
122(536/137)	340 × 120 cm	20 cm	keram. 9 ks, mazanica, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
123(516/117)	Ø 125 cm, Ø dna 90 cm	225 cm	keram. 1 ks, zv. kosti, uhlíky	zásobnica	d. hradištná
124(513/114)	240 × 220 cm	220 cm	keram. 3 ks, zv. kosti, l'udská kostra	zásobnica	d. hradištná
125(572/173)	165 × 110 cm	60 cm	keram. 9 ks, mazanica, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
126(540/141)	145 × 110 cm	50 cm	keram. 3 ks	sídlisková jama	d. hradištná
127(537/138)	350 × 210 cm	50 cm	keram. 9 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
128(577/178)	500 × 550 cm	100 cm	keram. 100 ks, Fe, mazanica, zv. kosti, uhlíky, ulity, 2 kostené hroty	chata	RS3
129(575/176)	300 × 160 cm	70–270 cm	keram. 69 ks, zv. kosti, kostený hrot	zásobnica	RS3
130(573/174)	520 × 240 cm	35 cm	keram. 39 ks, Fe, Ki, Bi, praslen, mazanica, zv. kosti, 2 kostené hroty	sídlisková jama	RS2(2)
131(526/127)	230 × 170 cm	20 cm	keram. 1 ks, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
133(549/150)	290 × 120 cm	15 cm	keram. 1 ks	sídlisková jama	nedatované
134(522/123)	120 × 100 cm	35 cm	0	sídlisková jama	nedatované
135(523/124)	56 × 50 cm	10 cm	0	kôlová jamka	nedatované

Č. obj.	Rozmery	Hĺbka	Nálezy	Interpretácia	Datovanie
136(530/131)	340 × 350 cm	20 cm	0	sídlisková jama	nedatované
137(532/133)	50 × 44 cm	12 cm	0	kôlová jamka	nedatované
138(533/134)	52 × 44 cm	26 cm	0	kôlová jamka	nedatované
139(534/135)	50 × 40 cm	10 cm	0	kôlová jamka	nedatované
140(539/140)	200 × 150 cm	20–100 cm	0	sídlisková jama	nedatované
142(554/155)	115 × 85 cm	40 cm	0	sídlisková jama	nedatované
143(555/156)	110 × 60 cm	26 cm	0	sídlisková jama	nedatované
144(562/163)	Ø 250 cm	60 cm	mazanica, Bi	sídlisková jama	nedatované
145(563/164)	340 × 210 cm	80 cm	0	sídlisková jama	nedatované
146(564/165)	Ø 220 cm, Ø dna 70 cm	100 cm	0	sídlisková jama	nedatované
147(565/166)	Ø 120 cm, Ø dna 75 cm	30 cm	0	sídlisková jama	nedatované
148(566/167)	Ø 95 cm, Ø dna 70 cm	15 cm	0	sídlisková jama	nedatované
149(567/168)	Ø 110 cm, Ø dna 50 cm	50 cm	0	pec	nedatované
150(568/169)	Ø 110 cm, Ø dna 60 cm	30–38 cm	0	pec	nedatované
151(502/103)	330 × 170 cm	20–120 cm	keram. ?, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
152(505/106)	225 × 140 cm	60–85 cm	keram. ?, zv. kosti	sídlisková jama	d. hradištná
154(517/118)	Ø 180 cm, Ø dna 130 cm	235 cm	0	zásobnica	d. hradištná
155(528/129)	Ø 135 cm, Ø dna 60 cm	260 cm	0	zásobnica	d. hradištná
156(535/136)	90 × 75 cm	25 cm	keram. ?	sídlisková jama	d. hradištná
157(541/142)	330 × 340 cm	200–280 cm	kostra koňa	zásobnica	d. hradištná
158(557/158)	Ø 110 cm, Ø dna 110 cm	190 cm	0	zásobnica	d. hradištná
159(558/159)	Ø 80 cm, Ø dna 90 cm	250 cm	zv. kosti	zásobnica	d. hradištná

Tab. 22. Katalóg objektov.

Tab. 22. *Catalogue of features.*

Literatura

Balcárková, A. 2010: Raně středověké osídlení na lokalitě Olomouc-Slavonín, „Horní lán". *Přehled výzkumů* 51, 157–196. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV51_studie_10.pdf.

Bartošková, A. 2003: Kostěná a parohová industrie ze Staré Boleslavi. In: I. Boháčová (ed.): *Stará Boleslav – Přemyslovský hrad v raném středověku*. Mediaevalia archaeologica 5. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 227–266.

Berková, Z., Parma, D. 2013: Sídelní areály mladší a pozdní doby bronzové v Brně-Medlánkách a Brně-Řečkovicích. *Pravěk* Nová řada 21, 71–152.

Braun, V., Fuchs, K. 1992: Přírodní podmínky a vývoj zemědělství v Medlánkách. In: *Medlánky (1237-1992)*. Brno-Medlánky: Obecní úřad, 8–17.

Březinová, H., Přichystalová, R. 2014: Úvahy o textilní výrobě na Pohansku na základě analýzy nálezů textilních fragmentů a předmětů souvisejících se spřádáním a tkaním. *Památky archeologické* CV, 155–214. Dostupné tiež z: https://1url.cz/jKU7I.

Buček, A., Kirchner, K. 2011: Krajina města Brna. In: R. Procházka (ed.): *Dějiny Brna 1*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 41–81.

Bursák, D., Kacl, P., Trojánková O., Zavřel, J. 2018: Hutnictví železa v industriální osadě v Praze-Bubenči. Příklad dílny z doby římské z Papírenské ulice. *Archaeologica Pragensia* 24, 363–408.

Cnotliwy, E. 1973: *Rzemioslo rogownicze na Pomorzu wczesnośredniowiecznym*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Čechura, M. 2010: Pohřební ritus ve středověku a novověku ve světle archeologického a antropologického výzkumu. *Archaeologia historica* 35(1–2), 111–120. Dostupné tiež z: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/128141.

ČGS–Půdy: *Půdní mapa 1: 50 000* [online]. Praha: Česká geologická služba [cit. 2018-05-17]. Dostupné z: https://mapy.geology.cz/pudy/.

Čižmářová, J. 1996: Sídliště ze starší doby hradištní v Brně-Starém Lískovci. *Pravěk* Nová řada 1994/4, 271–288.

ČÚZK–Data200: *Mapový podklad – Data200* [online]. [cit. 2021-10-20]. © Český úřad zeměměřický a katastrální. Dostupné z: https://ags.cuzk.cz/geoprohlizec/?p=22520.

Dostál, B. 1975: *Břeclav-Pohansko IV. Velmožský dvorec*. Brno: Universita J. E. Purkyně.

Dostál, B. 1987: Stavební kultura Slovanů 6.–9. století na území ČSSR. *Archaeologia historica* 12, 9–32. Dostupné tiež z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/139683.

Dreslerová, G. 2020: Zvířecí kosti a kostry ze slovanského sídliště v Brně-Medlánkách. *Přehled výzkumů* 61(2), 43–52. Dostupné tiež z: http://pv.arub.avcr.cz/61_2_02.pdf.

Drozdová, E., Šedo, O. 2004: Úvodní informace o objektu 6/86 s pohozenými lidskými a zvířecími kostrami z doby velkomoravské v Letonicích. In: V. Hašek, R. Nekuda, M. Ruttkay (eds.): *Ve službách archeologie V. Sborník k sedmdesátinám RNDr. Emanuela Opravila, CSc.* Brno, Nitra: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Geodrill, Archeologický ústav SAV, 223–235.

Dynda, J. 2016: Slovanská hippomancie: Koňský divinační rituál jako mediátor v symbolické soustavě slovanského pohanství. *Studia mythologica slavica* 19, 61–85.

Fojtík, P., Maleček, M., Maleček, R. 2007: Brno (k. ú. Líšeň, okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 48, 462–463. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/magazine/pv-48/.

Galuška, L. 1989: Plastická lišta na středohradištní keramice ze Starého Města. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* LXXIV, 121–135.

Geisler, M. 1987: Záchranný výzkum v Brně -Medlánkách (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 1984, 74–75. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/magazine/pv-29/.

Geisler, M. 1992: *Brno-Medlánky.* Rkp. Nálezové zprávy MTX199201450 [cit. 2021-11-19]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné tiež z: Digitální archiv Archeologické mapy https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-199201450.

Geisler, M. 2008a: *Brno Královo Pole – Medlánky.* Rkp. Nálezové zprávy MTX201602248 [cit. 2021-11-19]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné tiež z: Digitální archiv Archeologické mapy https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201602248.

Geisler, M. 2008b: Brno (k. ú. Královo Pole a Medlánky, okres Brno-město). *Přehled výzkumů* 49, 393–394. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_49_2007_stredovek_a_novovek.pdf.

Geislerová, K., Parma, D. (eds.) 2013: *Výskumy – Ausgrabungen 2005–2010*. Brno: Ústav archeologické památkové péče Brno.

Gregerová, M. 2010: *Petroarcheologie keramiky v historické minulosti Moravy a Slezska*. Brno: Masarykova univerzita.

Hrubý, V. 1957: Slovanské kostěné předměty a jejich výroba na Moravě. *Památky archeologické* XLVIII, 118–217. Dostupné tiež z: https://1url.cz/nKftO.

Hrubý, V. 1961: Staroslovanské Brno. *Brno v minulosti a dnes* III, 130–140.

Jelínková, D. 1990: K chronologii sídlištních nálezů s keramikou pražského typu na Moravě. In: V. Nekuda, J. Unger, M. Čižmář (eds.): *Pravěké a slovanské osídlení Moravy. Sborník k 80. nar. Josefa Poulíka*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, Archeologický ústav ČSAV, 251–281.

Kalčík, L. 2015: Povelkomoravské osídlení hradiska Staré zámky u Líšně. *Přehled výzkumů* 56(2), 127–200. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV56_2_studie_4_Kalcik.pdf.

Kavánová, B. 1995: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: L. Poláček, F. Daim (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice I*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 2. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Brno, 113–378.

Klanica, Z. 2008: *Mutěnice-Zbrod. Zaniklé slovanské sídliště ze 7.–10. století*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 36. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky.

Klíma, B. 1975: Rozbor hřebů z velkomoravského hradiště v Mikulčicích. *Archeologické rozhledy* XXVII(2), 40–150.

Kmošek, J. 2011: Experimentální pálení dřevěného uhlí v jamách. *Archeologia technica* 22, 11–44.

Krajíc, R. 2003: *Sezimovo Ústí – Archeologie středověkého poddanského města 3. Díl 1. Kovárna v Sezimově Ústí a anylýza výrobků ze železa*. Praha, Sezimovo Ústí, Tábor, Písek: Archeologický ústav AV ČR, Městský úřad v Sezimově Ústí, Husitské muzeum, Prácheňské nakladatelství.

Krumphanzlová, Z. 1965: Skleněné perly doby hradištní v Čechách. *Památky archeologické* LVI(1), 161–188. Dostupné tiež z: https://bit.ly/3D8whvb.

Kuna, M. 2015: Categories of settlement discard. In: K. Kristiansen, L. Šmejda, J. Turek (eds.): *Paradigm found. Archaeological theory present, past and future. Essays in honour of Evžen Neustupný*. Oxford: Oxbow Books, 278–292.

Kuna, M., Profantová, N. 2005: *Počátky raného středověku v Čechách*. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha.

Macháček, J. 2000: K absolutní a relativní chronologii keramiky středodunajské kulturní tradice na jižní Moravě. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity* M 5, 25–55.

Macháček, J. 2001: *Studie k velkomoravské keramice. Metody, analýzy, syntézy a modely*. Brno: Masarykova univerzita.

Malach, R. 2011: *Raně středověké osídlení Lysické sníženiny a Malé Hané*. Rkp. bakalárskej práce. Ústav archeologie a muzeologie. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. Uloženo: knihovna Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Dostupné tiež z: https://is.muni.cz/th/mqv95/.

Marek, O., Kostelníková, M. 1998: Die Spinnwirtel aus Mikulčice. In: L. Poláček (Hrsg.): *Studien zum Burgwall von Mikulčice III*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 11. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, Brno, 171–326.

Marešová, K. 1985: *Uherské Hradiště-Sady. Staroslovanské sídliště na Dolních Kotvicích*. Uherské Hradiště: Okresní národní výbor Uherské Hradiště.

Mazuch, M. 2008: Slovanské sídliště v poloze Mikulčice „Podbřežníky". *Přehled výzkumů* 49, 165–181. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/magazine/pv-49/.

Měřínský, Z. 2009: *České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I*. Praha: Libri.

Miklíková, Z. 2010: Archeozoologické nálezy zo stredovekého sídliska v Bajči. *Slovenská archeológia* LVIII(1), 123–168. Dostupné tiež z: http://www.cevnad.sav.sk/aktivita_1_1/slovenska_archeologia_2010_1.pdf.

Milo, P. 2014: *Frühmittelalterliche Siedlungen in Mitteleuropa: eine vergleichende Strukturanalyse durch Archäologie und Geophysik. Studien zur Archäologie Europas* 21. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH.

Nekuda, V. 2000: *Mstěnice. Zaniklá středověká ves 3. Raně středověké sídliště*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, Moravské zemské museum.

Neustupný, E. 1986: Nástin archeologické metody. *Archeologické rozhledy* XXXVIII(5), 525–549.

Neustupný, E. 1994: Settlement area theory in Bohemian archaeology. In: J. Fridrich (ed.): *25 years of archaeological research in Bohemia*. Památky archeologické, Supplementum 1. Prague: Institute of archaeology, 248–258.

Novák, Z., Hanžl, P. 1992: Geologické a geografické poměry. In: *Medlánky (1237-1992)*. Brno-Medlánky: Obecní úřad, 5–7.

Ondráček, J., Přichystal, A. 2017: Svory jako surovina raně středověkých žernovů na hradišti Staré Zámky u Líšně. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* CII(2), 139–150.

Opravil, E. 1967: *Die südmärischen Wälder im jüngeren Holozän*. Praha: Academia.

Opravil, E. 1986: Dřevěné uhlí z hutnických dílen na Blanensku. In: V. Souchopová: *Hutnictví železa v 8. – 11. století na západní Moravě*. Studie Archeologického ústavu Československé Akademie věd v Brně VIII(1). Praha: Academia, 89–93.

Peacock, D. M. S. 1982: *Pottery in the Roman World*. London: Longman.

Piačková, K. 2018: *Výskyt lidských skeletů v sídlištních kontextech raného středověku na Moravě a ve Slezsku*. Rkp. diplomovej práce. Ústav archeologie a muzeologie. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. Uloženo: knihovna Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Dosupné tiež z: https://is.muni.cz/th/xe84g/.

Pleinerová, I. 1975: *Březno. Vesnice prvních Slovanů v severozápadních Čechách*. Praha: Academia.

Profantová, N., Profant, M. 2004: *Encyklopedie slovanských bohů a mýtů*. Praha: Nakladatelství Libri.

Procházka, R. 1992: Záchranný výzkum slovanského sídliště v Kuřimi, okr. Brno – venkov. *Pravěk* Nová řada 1992/2, 317–342.

Procházka, R. 2017: *Hrad Přerov v raném středověku (9.–11. století) a počátky mladohradištní hmotné kultury*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 54. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno.

Procházka, R., Wihoda, M., Zapletalová, D. 2011: V raném středověku. In: R. Procházka (ed.): *Dějiny Brna 1*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 447–560.

Přichystal, A. 2009: *Kamenné suroviny v pravěku. Východní část střední Evropy*. Brno: Masarykova Univerzita.

Přichystal, A. 2011: Geologie brněnského prostoru. In: R. Procházka (ed.): *Dějiny Brna 1*. Brno: Statutární město Brno: Archiv města Brna, 17–39.

Přichystal, M. 2009: Brno (k. ú. Bohunice, okres Brno-město). *Přehled výzkumů* 50, 344. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_50_2008_stredovek_a_novovek-1.pdf

Přichystalová, R. 2010: Nerituálny pohreb muža z južného predhradia na Pohansku pri Břeclavi. In: Š. Ungerman, R. Přichystalová (eds.): *Zaměřeno na středověk. Zdeňkovi Měřínskému k 60. narozeninám*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 139–150.

Salaš, M., Stuchlík, S. 2011: Civilizace doby bronzové. In: R. Procházka (ed.): *Dějiny Brna 1*. Brno: Statutární město Brno, Archiv města Brna, 227–318.

Sotáková, M. 2007: *Břeclav-Pohansko, poloha Lesní hrúd. Spracovanie a analýza fragmentov mazanice z výskumu r. 2003 a 2004*. Rkp. diplomovej práce. Filozofická fakulta. Masarykova uiverzita. Uloženo: knihovna Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Dostupné tiež z: https://is.muni.cz/th/65083/ff_m/.

Souchopová, V. 1986: *Hutnictví železa v 8. – 11. století na západní Moravě*. Studie Archeologického ústavu Československé Akademie věd v Brně VIII(1). Praha: Academia.

Souchopová, V. 1995: *Počátky západoslovanského hutnictví železa ve světle pramenů z Moravy*. Studie Archeologického ústavu Akademie věd České republiky v Brně XV(1). Brno: Archeologický ústav Akademie věd ČR v Brně. Dostupné tiež z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/Pocatky_zapadoslovanskeho_hutnictvi-1.pdf.

Staňa, Č. 1960: Slovanské obytné objekty na hradišti Staré Zámky u Líšně. *Památky archeologické* LI(1), 240–293. Dostpné tiež z: https://bit.ly/3rixqy9.

Staňa, Č. 1972: Velkomoravské hradiště Staré zámky u Líšně. Stavební vývoj. *Monumentorum Tutela – Ochrana pamiatok* 8, 109–171.

Staňa, Č. 1985: Mährische Burgwälle im 9. Jahrhundert. In: H. Friesinger, F. Daim (Hrsg.): *Die Bayern und ihre Nachbarn 2*. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 157–200.

Staňa, Č. 1994: Die Entwicklung der Keramik vom 8. bis zur Mitte des 11. Jahrhunderts in Mittelmähren. In: Č. Staňa (Hrsg.): *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert*. Internationale Tagungen in Mikulčice I. Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, 265–286.

Staňa, Č. 2010: *Staré zámky u Líšně. Velkomoravské centrum Brněnska. Archeologické a historické vyhodnocení dosavadních výzkumů*. Rkp. č. j. 2437/10, 2438/10. Uložené: archiv Archeologického ústavu AV ČR v Brně.

Staššíková-Štukovská, D. 2002: Korózia skla – príklad zo včasnostredovekého obdobia. In: D. Staššíková-Štukovská (ed.): *História skla 2001*. Nitra: Slovenská archeologická spoločnosť pri Slovenskej akadémii vied, 47–48.

Šalkovský, P. 2001: *Häuser in der frühmittelalterlichen slawischen Welt*. Nitra: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied.

Šalkovský, P. 2002: Stavebná kultúra a urbanizmus osád. In: A. Ruttkay, M. Ruttkay, P. Šalkovský (eds.): *Slovensko vo včasnom stredoveku*. Nitra: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 57–68.

Šichnárková, S. 2014: *Petrografický výzkum raně středověkých žernovů ze Znojma-Hradiště*. Rkp. diplomovej práce. Ústav geologických věd. Přírodovědecká fakulta. Masarykova univerzita. Uloženo: knihovna Ústavu geologických věd Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Dostupné tiež z: https://is.muni.cz/th/lmdgy/.

Unger, J. 2010: Lidské kosterní pozůstatky na sídlištích ve středověku. Možnosti interpretace. In: R. Tichý, O. Štulc (eds.): *Hroby, pohřby a lidské pozůstatky na pravěkých a středověkých sídlištích*. Živá archeologie, Suppl. 3. Hradec Králové: Katedra archeologie FF Univerzity Hradec Králové, 165–167.

Ungerman, Š. 2007: *Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích-Na pískách*. Rkp. dizertačnej práce. Ústav archeologie a muzeologie. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. Uloženo: knihovna Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Dostupné tiež z: https://is.muni.cz/th/j4jc1/.

Váňa, Z. 1995: *Přemyslovská Budeč. Archeologický výzkum hradiště v letech 1972–1986*. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky.

Vařeka, P. 1995: Nálezy mazanic v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze mazanice. *Archeologické fórum* 4, 59–64.

Vařeka, P. 2001: Stavební kultura předhradí Levého Hradce. In: K. Tomková: *Levý Hradec v zrcadle archeologických výzkumů. Díl 1*. Castrum Pragense 4. Praha: Archeologický ústav Akademie věd České republiky, 254–271.

Vařeka, P. 2004: *Archeologie středověkého domu*. Plzeň: Katedra archeologie, FHS Západočeské univerzity v Plzni.

Zapletalová, D. 2001: *Slovanské osídlení na území města Brna do 10. století*. Rkp. diplomovej práce. Filozofická fakulta. Masarykova univerzita. Uloženo: knihovna Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Zavadilová, M. 2011: Die Baukultur des frühmittelalterlichen Zentralortes Pohansko bei Břeclav. Die Bedeutung der systematischen Ausgrabungen und neue Erkenntnisse. In: J. Macháček, Š. Ungerman (Hrsg.): *Frühgeschichtliche Zentralorte in Mitteleuropa*. Studien zur Archäologie Europas 14. Bonn: Verlag Dr. Rudolf Habelt GmbH, 105–118.

Summary

Although the early medieval settlement in Brno-Medlánky is not a site of great regional significance, it has provided many interesting finds and information. The settlement is situated on a moderate hill with loess subsoil in fertile lowland near the Svitava and Svratka rivers and was excavated in two phases (Zadní žleby site). The slope of the hill is oriented to the east and southeast and the site lies at an altitude of 260–265 metres above sea level. The closest stream of water – Medlánecký potok – currently canalised, is situated 750–800 m (as the crow flies) from the site. It is possible that its tributary used to flow along the southern side of the site in the past. Anthracological samples indicate that the site was located in the Oak-Beech-zone (Tab. 1) (Buček, Kirchner 2011, 47–50, 61, 67–68). The first phase of the rescue excavation was conducted in 1984, during the construction of the production hall for the national company *Meopta Přerov*. The second phase was conducted in 2007 during the construction of *MÚK Hradecká-Purkyňova ramp 2nd phase*, an extension of the tram tracks leading to the cadastral territory of Královo Pole and Medlánky. Both excavations were conducted under the supervision of M. Geisler. The multi-period occupation is evidenced at the site, in addition to the finds from the Hillfort period, features from the Middle and Late Bronze Age, and possibly from the Early Bronze Age, were excavated (Geisler 1992, 1–2; Geisler 2008a, 1–7).

The settlement has provided us with an interesting and colourful set of Prague type pottery and pottery from the Middle Hillfort period; however, this does not apply to other types of finds. The pottery was analysed using the database of J. Macháček (2001, 42–66). This set has enabled us to date the settlement to the end of the 6th and the early 7th century until the 10th century and to subdivide it relatively into the horizons RS1 (550–650), RS2 (650–800) and RS3 (800–950). The RS2 horizon was further divided into the earlier and later phase, due to the multiple presence of the Old Hillfort period pottery in this set. Conservative tendencies dominating the rural environment left a clear mark on the set, particularly in the production and decoration processes. Decorations resembling the Old Hillfort period pottery have, in multiple cases, occurred on the Middle Hillfort period pottery, partially characterised by the handmade and less profiled ending of the rims. The RS1

horizon (Fig. 9) represents typical poorly fired ceramics of the Prague type that were handmade using very coarse material. However, this type of pottery occurred very rarely in the settlement and mostly in feature 93, which was dated by it. The RS2 horizon was divided into two phases. Phase 1 consisted of pieces with archaic incised decoration and a very irregular decoration incised with a comb-like tool. This phase had a similarly rare presence in the set like the RS1 horizon. On the contrary, Phase 2 forms the most numerous component of the assemblage. Coarse poorly fired pottery with simple rims and various comb-like and stroke decorations are typical for this phase. Nine pits could be dated to RS2(2). The last horizon, RS3, consisted of pottery with decoration incised with a single-prong instrument and regular decoration incised with a comb-like tool. In addition to simple rims, more complex rims, typical for the Great Moravian period, and finer material occur in this horizon. Eight pits could be dated to the last horizon. A more precise dating was possible only in the case of 18 pits in the whole set (exact dating of feature 111 based on its location is uncertain). In the set of ceramics from the settlement, further features of interest were noted. A high concentration of golden mica in the ceramic fabric, which served as a temper, is worthy of mention. The set included some pieces of Blučina type pottery imitations (Fig. 22: 9; 25: 16, 19; 29: 6, 20) while another piece probably belonged to the Dolní Věstonice pottery type. Examples of three mouldings (Fig. 13: 20; 17: 19; 26: 33), the occurrence of which is rare before the Late Hillfort period, were of equal interest (Balcárková 2010, 172, 178).

The settlement did not differ from the typical Slavic rural *oikumene* in its structure and economic activity (Milo 2014, 690–695; Pleinerová 1975, 24–27). Utilising the GIS ArcMap program, a spatial structure of the settlement was created (Fig. 43). It probably had a typical cumulated built-up area of an arc shape from the northwest to the east, acquiring a scattered nature to the east direction. However, this is under debate, since the settlement has not yet been completely excavated. Due to the atypically large distance between the dwellings, the many residential features phenomenon is likely the cluster of two sunken-floored huts in the western part (Fig. 44). All of them have been safely dated to the Middle Hillfort period. This was most likely the centre of the settlement, which had continually spread. A cluster of storage pits was situated between the huts. One of the pits is dated to the Early Hillfort period and another to the Early Slavic period. The inhabitants of the huts had likely been using those pits collectively, as they were probably in a close family relationship. Therefore, we can assume that the core of the settlement was formed by one clan. More families, who were not part of the original clan, eventually joined the settlement, forming autonomous family units. A larger hut with a remarkably irregular floor plan dated to the RS3 horizon is worth mentioning. We documented two storage pits and another next to them. Two were also dated to RS3. We cannot say decisively if this hut formed a final isolated dwelling or it has persisted along with other dwellings because most of the features could not be dated with certainty. Considering the spatial development, I would rather be inclined towards the second scenario. A total of nine pithouses, the remaining aboveground structures and a total of 30 storage pits have been excavated. In the case of six huts, a stone furnace could be proven. In two cases, only the remains of a fireplace were present and one dwelling contained evidence of neither. By evaluating a limited set of daub, only wattle and timbered constructions were proven. No indication of courts or any other organised structures were found within the site, which is not unusual for the Eastern European rural environment in early medieval times.

Agricultural activity and animal production are evidenced in the settlement. The cultivation of crops is indirectly implied by the presence of storage pits, a roasting tray in feature 87, four quernstones (Fig. 34) and their fragments. Bones from cattle, pigs, sheep, goats and poultry were present in the skeletal remains (Tab. 18). The community also had little engagement in hunting wildlife. Domestic processing of leather, bones and textiles was proven by four spindle whorls, seven bone awls and a semi-finished bone tip (Fig. 32: 1; 35, 36). Notably, evidence of minor iron metallurgy and blacksmithing could be proven by blacksmith and metallurgy slag and a charcoal pile (Fig. 6). The slag could be identified as metallurgical based on the morphology of the particular pieces and due to its typical chemical composition (Fig. 38, Tab. 21). The charcoal pile, feature 21, was identified based on its flat bottom shape, analogies from later periods, and a large accumulation of charcoals next to one of the walls (Kmošek 2011, 11–14, 42–44, Fig. 14–24). Despite the settlement being located relatively close to iron ore deposits in Moravský kras, we are unable to confirm if the processed iron ore originated there. Similarly, we do not have enough evidence to suggest large production. No evidence of specialised production or a production area could be found at the site either.

Indicators of an elite or a more complex social hierarchy are missing from the settlement. Except for a multi-coloured biconical glass bead (blue, yellow), the archaeological set did not contain any jewellery (Fig. 33). Two fragments of double-sided bone combs and three small iron knives were found, all part of the usual equipment of the common people, which provide no evidence of an elite class (Fig. 31: 1, 2; 32: 2, 3). This assumption is further supported by the ceramic material being poorly fired from coarse materials so therefore not resembling luxurious goods. The presence of a type of foreman can be indicated by a horse burial, which according to the deformations on its bones was a riding horse. As previously mentioned, the organisation of the houses demonstrates the presence of multiple families, of which the foreman was the leader.

Key phenomena in the settlement are animal burials (two dogs and one horse) and the burial of a human (Fig. 41) in a storage pit (Dreslerová 2020). All these burials are observed in the northern part of the area (Fig. 45). The horse, dogs and the human skeleton are situated on the edge of the settlement, although still relatively close to the inhabited area. On the contrary, a huge accumulation of animal bones in feature 112, where in addition to various animal skeletons, the preserved skeletons of a pig and a third dog were discovered, was located immediately next to the most northern pithouse. Therefore, we can assume that after its use as a storage pit, it was used as a waste pit. In the case of the burial of two dogs, we can assume that they were guard dogs or pets of a species similar to Doberman and Whipped/Fox Terrier. The marks of the cuts on the bone of one of those dogs might be indications of a fight. The horse buried in an anatomical position in pit 157 was buried in a similar pious manner. It was 150 cm tall and had snuffle marks on its jaw, as well as a deformation of its spine, which clearly prove it to be a riding horse (Dreslerová 2020, Fig. 11, 12). Probably the most interesting find is the burial of a human in storage pit 124. Since the ceramic material is very unspecific, we cannot date it with certainty. The body was likely tossed and as the head was found 50 cm above the rest of the skeleton, the individual was most likely decapitated. He or she may have been a criminal (Piačková 2018, 61–62).

Based on the pottery derived from the Blučina type, the Middle Hillfort period fine pottery and the presence of a glass bead, we assume contacts with the regional Líšeň stronghold, even though claiming so with certainty, based only on the above-mentioned

finds, would be inconclusive. More appropriate would be the logical assumption of this contact and the fact that the settlement was a part of a wider agricultural hinterland. The stronghold was the residence of elites, as well as a creator of trends, which continually spread to the surrounding area. Whether the derivate of the Blučina type pottery was made in the stronghold or the settlement as an imitation, remains an unanswered question. Rural settlements formed the most prominent type of settlement units of the Slavic world during the Early Middle Ages. Therefore, it remains topical to engage in the study and evaluation of the information they provide. I believe that this article, in its part, has expanded the information base of this topic and helped to broaden the mosaic of the early medieval occupation in the region of Brno.

Kontakt

Jakub Benech
Ústav archeologie a muzeologie
Filozofická fakulta, Masarykova univerzita
Arna Nováka 1
CZ-602 00 Brno
429062@mail.muni.cz

Přehled výzkumů 62/2, 2021 ● 79–107

Výsledky záchranného archeologického výzkumu na předhradí hradu Tepence v letech 1971–1975

The results of the rescue excavation in the outer bailey of Tepenec Castle in 1971–1975

– *Lukáš Hlubek** –

KEYWORDS

Moravia – Tepenec Castle – outer bailey – built-up area – Middle Ages – pottery – iron artefacts

ABSTRACT

The present study evaluates the medieval component of a rescue excavation carried out in the outer bailey of Tepenec Castle in 1971–1975. The castle, built during the 1330s–40s, ceased to exist due to war events in the early 15th century. A trench intersected the whole area of the fortified complex transversely from the northwest to the southeast (855 sqm). Two remnants of buildings dated to the High Middle Ages were partially examined. An assemblage of pottery and metal finds makes it possible to date both structures – mainly to the second half of the 14th and the early 15th centuries. The built-up area of the outer bailey cannot be considered a lower castle town but rather the so-called "latrán".

* Corresponding author – E-mail address: hlubek@vmo.cz

https://doi.org/10.47382/pv0622-03

Received 24 June 2021; received in revised form 9 September 2021.
Available online 30 December 2021.

Copyright © 2021 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Úvod

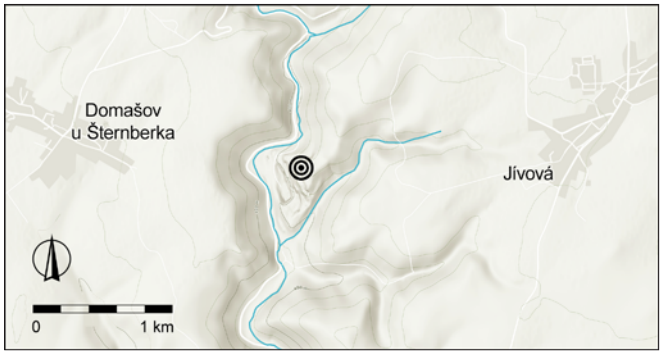
Už v 19. století se v literatuře objevují zmínky o hradě Tepenci,[1] který založil markrabě Karel, pozdější římský císař a český král Karel IV. (Wolny 1846, 428–429; Protivanovský 1877, 78; Prasek 1883, 72–75; Stief 1896, 72–73).[2] Jde o jediný hrad vystavěný Karlem IV. na Moravě. Na jím zvoleném místě původně existovalo hradisko lužické kultury s dochovaným valovým opevněním. Bohužel v blízkosti lokality byl v 19. století otevřen kamenolom, jenž začal naleziště postupně odtěžovat. Z těchto důvodů zde probíhají záchranné archeologické výzkumy od roku 1968 a s přestávkami pokračují v podstatě dodnes.[3] V prvních etapách výzkumu (1968–1971) bylo z větší části prozkoumáno hradní jádro a od roku 1971 až doposud probíhají terénní práce na ploše rozsáhlého předhradí, které zaujímalo prostor dřívějšího pravěkého hradiska.

I přes snahu všech vedoucích záchranných výzkumů se dosud nepodařilo řádně vyhodnotit veškerá dostupná data, byť jen z jedné výzkumné sezóny. Předložený text stručně shrnuje zveřejněné výsledky a zaměřuje se na zpracování středověkých nálezů z výzkumu provedeného v letech 1971–1975 pod vedením Víta Dohnala.[4] Z tohoto výzkumu disponujeme pouze krátkými zprávami o odkrytých nálezových situacích z doby fungování hradu (Dohnal 1972, 63–64; 1974, 35; 1975, 26; 1977, 21–22), neboť vedoucího výzkumu zajímalo především pravěké osídlení lokality.[5] Nicméně jím dva částečně zachycené objekty datované do vrcholného středověku si zaslouží kompletní zveřejnění, protože poprvé doložily osídlení v areálu předhradí během fungování hradu.

2. Poloha a popis hradu Tepence

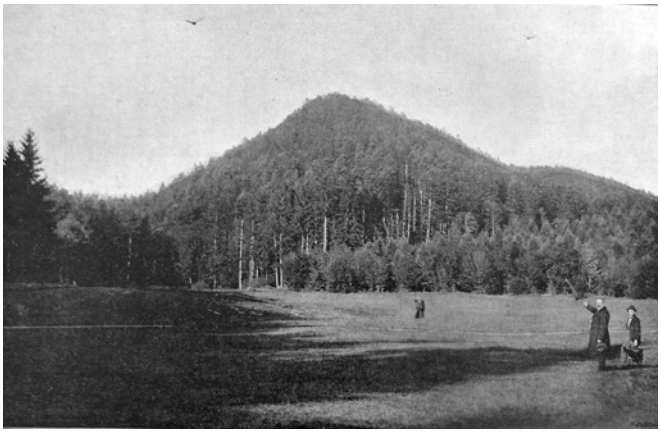
Hrad se nachází v jihozápadní části katastrálního území obce Jívové (okr. Olomouc) asi 2,5 km západně od centra obce. Lokalita se tyčí nad Bělkovickým údolím (obr. 1), kterým protéká Trusovický potok. Hrad a předhradí se rozkládají na oválné ostrožně, jež leží západně od kopce Koruna (573,6 m n. m.). Ostrožna má delší osu ve směru severovýchod–jihozápad. Na severozápadě a západě spadají prudké svahy do Bělkovického údolí a na jihovýchodě a jihu klesá terén do údolí bezejmenného potoka. Ostrožna je s okolím spojena pouze na východní až jihovýchodní straně, kde byl do skály vysekán šíjový příkop. Nejvyšší bod předhradí (519 m n. m.) je situován hned za šíjovým příkopem na východní straně. Odtud výška postupně klesá do sedla a znovu se původně zvedala směrem k západnímu skalnatému výběžku (509 m n. m.), kde se nad údolím rozkládalo středověké jádro hradu (obr. 2).

Blíže neznámá část tohoto hradního jádra se nedochovala vlivem eroze a také v důsledku těžby v blízkém kamenolomu. Na základě archeologického výzkumu Václava Buriana měl vlastní hrad přibližně trojúhelníkovitý půdorys (obr. 3). U konce ostrožny byla odkryta torzálně dochovaná budova (obr. 3: 1). Podařilo se zde

Obr. 1. Hrad Tepenec. Poloha studované lokality. Podle Vránová, Vrána 2016, obr. 3, upraveno.

Fig. 1. *Tepenec Castle. Location of the site under study. After Vránová, Vrána 2016, Fig. 3, modified.*

Obr. 2. Hrad Tepenec. Pohled na kopec s hradem z Bělkovického údolí kolem roku 1900. Podle Anonym 1900, 60.

Fig. 2. *Tepenec Castle. View of the hill and castle from Bělkovice Valley around 1900. After Anonymous 1900, 60.*

Obr. 3. Hrad Tepenec. Odkryté jádro hradu na základě výzkumů v letech 1968–1971. Podle Burian 1979a, obr. 3.

Fig. 3. *Tepenec Castle. Excavated core of the castle based on excavations conducted in 1968–1971. After Burian 1979a, Fig. 3.*

prozkoumat nároží vnitřně členěného paláce nebo věže, na kterou mohl navazovat druhý palác, popřípadě druhá věž. Delší odhalená zeď dosahovala délky 27,5 m a směřovala k severozápadu. Kratší měla délku 12 m a vedla jihozápadním směrem. Obě popsané zdi byly spojeny kvalitní vápennou maltou a dosahovaly mocnosti 2,2 m. Rovnoběžně s kratší zdí byla zjištěna druhá kamenná zeď o síle 1 m, která nejspíše tvořila vnitřní zdivo (popřípadě příčku) budovy (např. Plaček 2001, 640, obr. 1241). U okraje srázu zdokumentoval V. Burian (1971a, 2–3) kus zdiva o minimální šířce 3,3 m. V roce 1972 objevil konzervátor M. Cop kamenné zdivo poblíž srázu. Podle V. Buriana to představovalo důkaz, že „*objekty hradního paláce pokračovaly dále jihozápadním směrem a z velké části zanikly odlučností skalní stěny*“ (Burian 1972a, 7). Další nevelké torzo zdiva bylo objeveno severozápadním směrem (Burian 1971, 2–3). Výzkumem obnažené zdi dosahovaly do výšky maximálně jednoho metru. Z prostoru jádra pocházejí také fragmenty cihel, které mohly být použity jak při vyzdívání okenních otvorů, tak i zazdívání trámů. Kupodivu z prostoru paláce neevidujeme zlomky střešní krytiny ani podlahových dlaždic. Během výzkumu nebyly nalezeny žádné kamenické články (např. ostění, konzoly atd.). S provozem hradu lze spojit pouze nalezené fragmenty nádobkových kachlů, které dokládají vytápění vnitřních prostor hradu pomocí kachlových kamen.[6]

Hradní jádro chránila dvojice hradeb, mezi nimiž se nacházel zemní val s rondelem na severním konci. Vnitřní hradba (obr. 3: 2) byla vzdálená 14–17 m od paláce. Terén se svažoval od paláce a až v místech vnitřní hradby vytvářel nevelkou plošinu, která zároveň sloužila jako komunikace. Mocnost vnitřní hradby činila 1,65–1,8 m. Do severní části hradu umisťoval V. Burian kovárnu (obr. 3: 3). Dále zde byla zjištěna 3,3 m široká proluka (obr. 3: 4), kterou můžeme považovat za bránu. Její ochranu zvyšoval také zemní val s rondelem, který byl v jednom místě přerušen, nejspíše průchodem (obr. 3: 5). Mezi valem a vnitřní hradbou se nacházel ještě příkop hluboký 4 m. Vnější hradba dosahovala mocnosti 1,2 m (obr. 3: 6). Je pravděpodobné, že toto pásmo opevnění je mladší než vnitřní hradba a val (k tomu Plaček 2001, 640). Doplňovala ji na východní straně dovnitř otevřená pětiboká bašta či věž, jejíž břit směřoval k předhradí. Celkové rozměry dosahovaly 6,6 × 6,15 m, vnitřní prostor měl velikost 3,2 × 2,8 m (obr. 3: 7). V prostoru mezi jednotlivými hradbami nebyla podle V. Buriana zjištěna žádná zástavba. Pouze v místě ohybu vnější hradby se podařilo odkrýt mazanicovou destrukci na ploše o velikosti 2 × 0,8 m, kterou vedoucí výzkumu interpretoval jako pozůstatek pece (Burian 1972a, 8). Nelze však vyloučit, že mohlo jít o blíže neurčenou dřevohlinitou stavbu (Vránová, Vrána 2016, 44). Dále se poblíž paty valu směrem k vnitřní hradbě nalézala plošina se zvýšenou koncentrací podkov (dvě celé a 18 zlomků), což může indikovat polohu ohrady či stáje pro koně. Do hradního areálu se vstupovalo branou na severní straně (obr. 3: 8). Terén za vnější hradbou strmě klesal a doplňoval jej 2 metry hluboký příkop, který odděloval samotnou fortifikaci od zbytku ostrožny. Na přístupové komunikaci se nacházelo zemní opevnění podkovovitého tvaru složené z velkých balvanů (obr. 3: 9), někdy označované jako balvanovitá bašta (k tomu Burian 1972a, 9; 1979a, 246–247; Vránová, Vrána 2016, 40–46), které může být zařazeno jak do pravěku, tak vrcholného středověku (Vránová, Vrána 2016, 46).

Z výše uvedeného popisu je zřejmé, že blíže neurčená část hradního jádra zanikla již před započetím archeologických výzkumů. K jeho možnému dispozičnímu řešení bylo vysloveno několik hypotéz, které se opírají o výsledky výzkumu V. Buriana, a zejména o kolorovanou mapu z roku 1724 zachycující Tepenec od západu či severozápadu (obr. 4). Toto zobrazení pokládal V. Burian za nejvěrohodnější (1979a, 246). Badatelé T. Durdík a P. Bolina pokládali Tepenec za bezvěžový hrad s palácem snad ve tvaru písmene L (Durdík, Bolina 2001, 173). Naproti tomu lze v literatuře častěji dohledat názor M. Plačka. Podle něj je možné se domnívat, že v případě popisovaného hradu šlo „*o dvoupalácové schéma s miniaturním mezilehlým dvorkem uprostřed, ale věžovitým palácem a menší budovou na jihovýchodě*“ (Plaček 2001, 640).

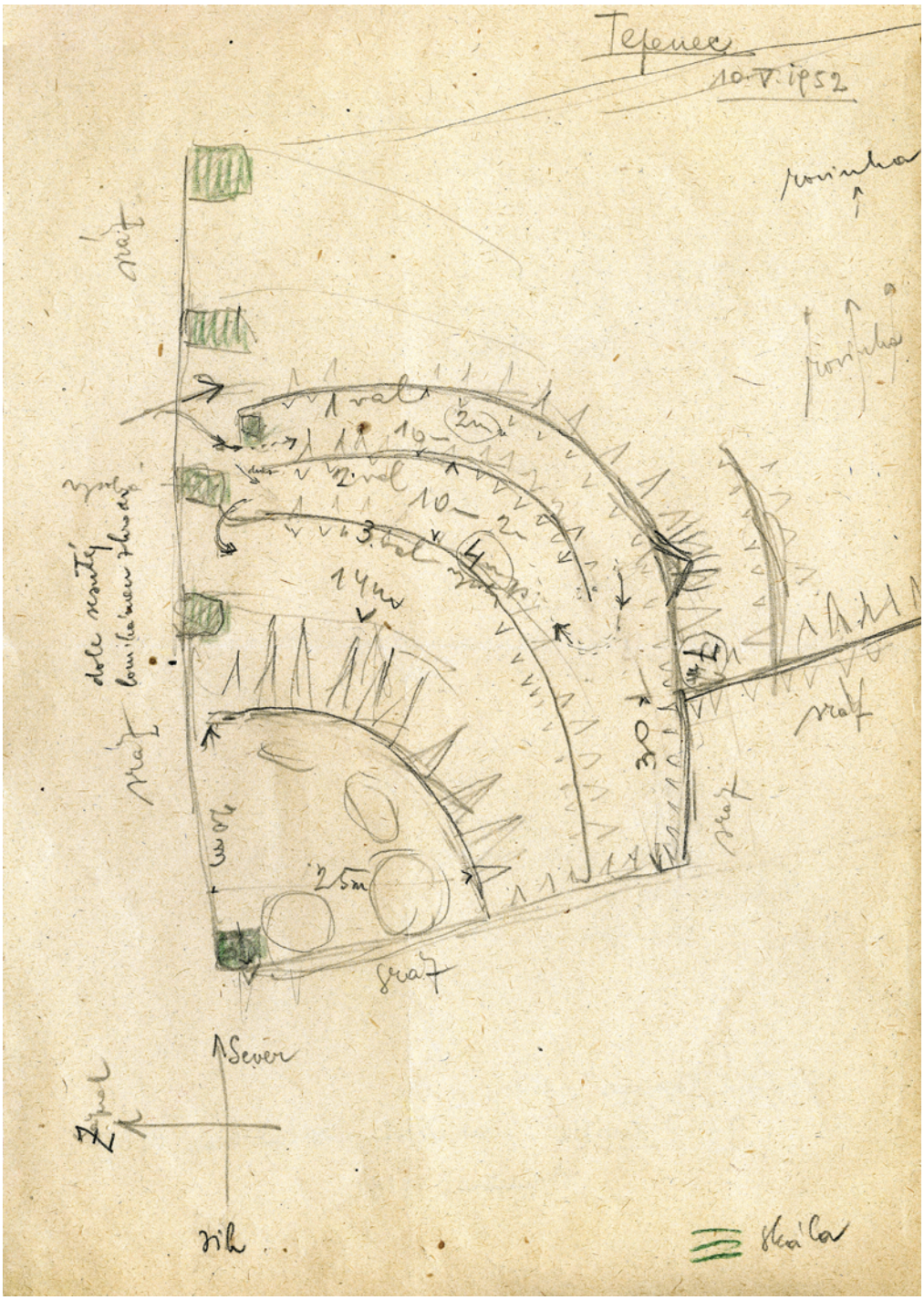

Obr. 4. Hrad Tepenec. Kresba hradu na mapě z roku 1724. Mapa uložena ve Státním okresním archivu Olomouc, fond Metropolitní kapitula Olomouc; sg. H I a 1, kart. 421, f. 77.

Fig. 4. *Tepenec Castle. Drawing of the castle in a map from 1724. The map is deposited in the State District Archives Olomouc, Metropolitní kapitula Olomouc (Olomouc Metropolitan Chapter) fund; sg. H I a 1, box 421, f. 77.*

Ve Státním okresním archivu Olomouc se podařilo ve fondu Ing. Josefa Kšíra[7] dohledat čtyři náčrty hradu Tepence, které s největší pravděpodobností pořídil právě J. Kšír. Podstatné jsou dva z nich, přičemž první skica (obr. 5) z roku 1952 byla nakreslena tužkou na papír, jen vyčnívající skály mají zelenou barvu. Kresba zachycuje tři pásma opevnění hradního jádra, přičemž v první linii lze rozeznat břit věže směřující k předhradí. Na severní straně byla autorem identifikována vstupní brána a šipkami vyznačeno předpokládané komunikační schéma. Bohužel možnou zástavbu v prostoru hradního jádra autor vyznačil velmi schematicky pomocí kruhů a oválů, které umístil do jihozápadního rohu a podél severovýchodní až severní strany. Připustíme-li, že kruh a dvojice oválů podél severovýchodní až severní strany jádra představují palácovou (?) stavbu částečně odkrytou V. Burianem, pak je možné usuzovat, že kruh nakreslený v jihozápadním rohu představuje již výzkumem nedotčený objekt. Snad by mohlo jít o věž zachycenou na mapě z roku 1724 (srov. obr. 4). Druhý nákres pochází z roku 1965 (obr. 6). Je na něm dokumentováno jádro hradu i celé předhradí až k vrcholu kopce Koruna (564 m n. m.). Předhradí, včetně šíjového příkopu, vymezuje červená čára. Zelená barva znázorňuje původní turistickou „zelenou“ trasu, která vedla předhradím. V místech za příkopem umístil autor ovál, který nejspíše označuje polohu nějakého blíže neurčeného objektu. Stojí za pozornost, že tato skica zachycuje polohu Johanina chrámku (viz níže).[8]

Podle nejstaršího nákresu publikovaného E. Prokischem (1941, obr. na str. 41) je možné předpokládat, že hradní jádro mělo původně téměř kosodélníkový tvar o maximálních rozměrech cca 40 × 20 m. Nákresy pořízené J. Kšírem zachycují tvar jádra už v podobě trojúhelníku o maximální velikosti cca 20 × 25 m (obr. 5), což nejspíše ukazuje na postupující těžbu blízkého kamenolomu. Neukončená vnitřní hradba pokračující severozápadním směrem naznačuje, že opevnění hradního jádra nejspíše pokračovalo dále na severozápad a centrální část hradu měla původně větší rozlohu.

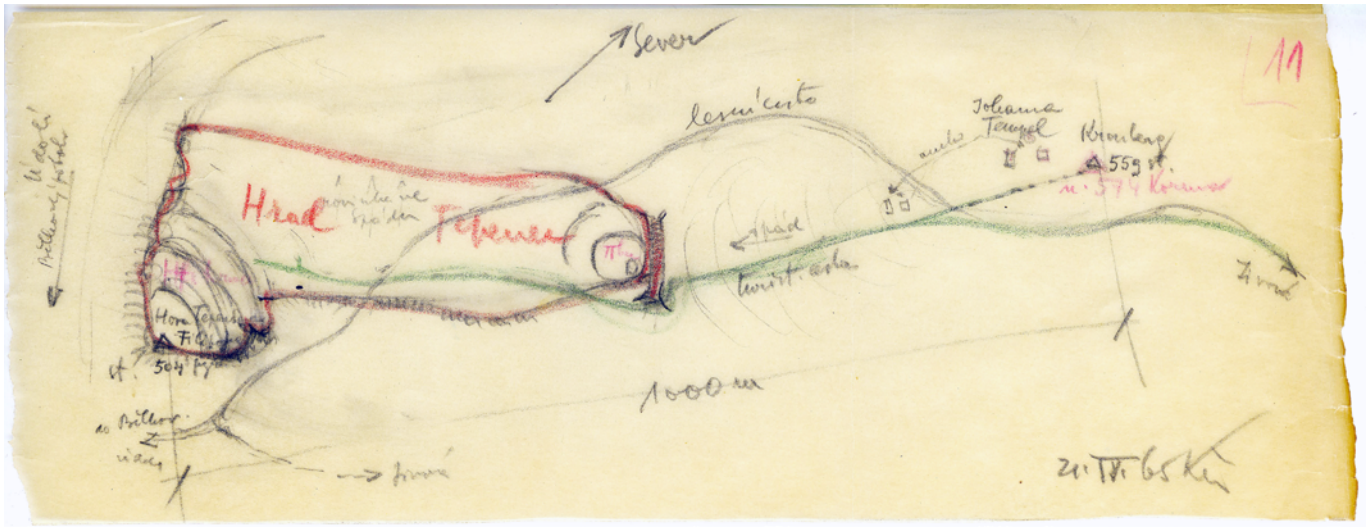

Obr. 5. Hrad Tepenec. Náčrt hradního jádra z roku 1952. Náčrt uložen ve Státním okresním archivu Olomouc, fond Josef Kšír, karton 33, inv. č. 349.

Fig. 5. *Tepenec Castle. Drawing of the castle core from 1952. The drawing is deposited in the State District Archives Olomouc, Josef Kšír fund, box 33, Inv. No. 349.*

Pokusíme-li se vyjádřit k možné podobě hradu Tepence, pak je nutné vzít v potaz vyobrazení hradu na mapě z roku 1724 (obr. 4). Zdá se vysoce pravděpodobné, že se u západního okraje jádra tyčila vysoká hranolová věž a za ní stála příčně orientovaná palácová stavba. Je možné se domnívat, že torzo zdiva o síle 3,3 m na jižní straně jádra by mohlo souviset s hranolovou věží vyobrazenou na mapě z roku 1724. Snad ji můžeme spojovat s jedním z J. Kšírem oválně zakreslených objektů na jižní straně (obr. 5). Pokud je tato premisa správná, pak můžeme konstatovat, že uváděnou podobnost mezi hrady Tepencem, Kašperkem a Radyní (např. Tymonová 2002, 219) lze spatřovat pouze v dispozičním řešení palácové stavby. Avšak v případě Tepence je tato analogie spíše hypotetická, neboť tato budova nikdy nebyla prozkoumána v úplnosti a zbylá část hradního jádra se sesunula do údolí ještě před započetím záchranných výzkumů.

Předhradí referované lokality bylo opevněno valem pravěkého stáří, který vymezoval původní plochu hradiska (obr. 7). V jižní části se zde nacházela vstupní brána (obr. 7: 4), která umožňovala sestup do Bělkovického údolí. V těchto místech proběhl v roce 1997 výzkum, během kterého se podařilo zachytit koncentraci kůlových jamek. Snad mohla v těchto místech stát blíže neurčená konstrukce chránící bránu, která podle výsledků výzkumu zanikla požárem. Druhá brána do areálu pravěkého hradiska stála na jihovýchodě, poblíž šíjového příkopu. Tato část nebyla zatím zkoumána, a není proto možné ji dnes nějak více hodnotit (obr. 7: 5). Dodnes patrný vstup do prostoru předhradí se nachází na severovýchodní straně opevnění. Jde o bránu štěrbinového typu (obr. 7: 3; 8). Na ni navazovala kamenná hradba vedoucí západním směrem, která končila po 115 m. Dále pokračoval pouze val vybudovaný v pozdní době bronzové až starší

Obr. 6. Hrad Tepenec. Náčrt hradu z roku 1965. Náčrt uložen ve Státním okresním archivu Olomouc, fond Josef Kšír, karton 33, inv. č. 349.
Fig. 6. *Tepenec Castle. Drawing of the castle from 1965. The drawing is deposited in the State District Archives Olomouc, Josef Kšír fund, box 33, Inv. No. 349.*

době železné. Zdá se pravděpodobné, že se během probíhajících markraběcích válek (1381–1404) obránci snažili dokončit kamenné hradby podél severní až severozápadní strany předhradí (srov. Tymonová 2002, 226). Na východní straně terén prudce stoupá až k vrcholu nad šíjovým příkopem. Podle provedené geofyzikální prospekce i terénního pozorování lze v těchto místech očekávat další zástavbu, pravděpodobně věž, která chránila vstup do prostoru předhradí (např. Vránová, Vrána 2016, 47–49; Tejkalová 2017, 21–29; Vágner, Milo 2020).

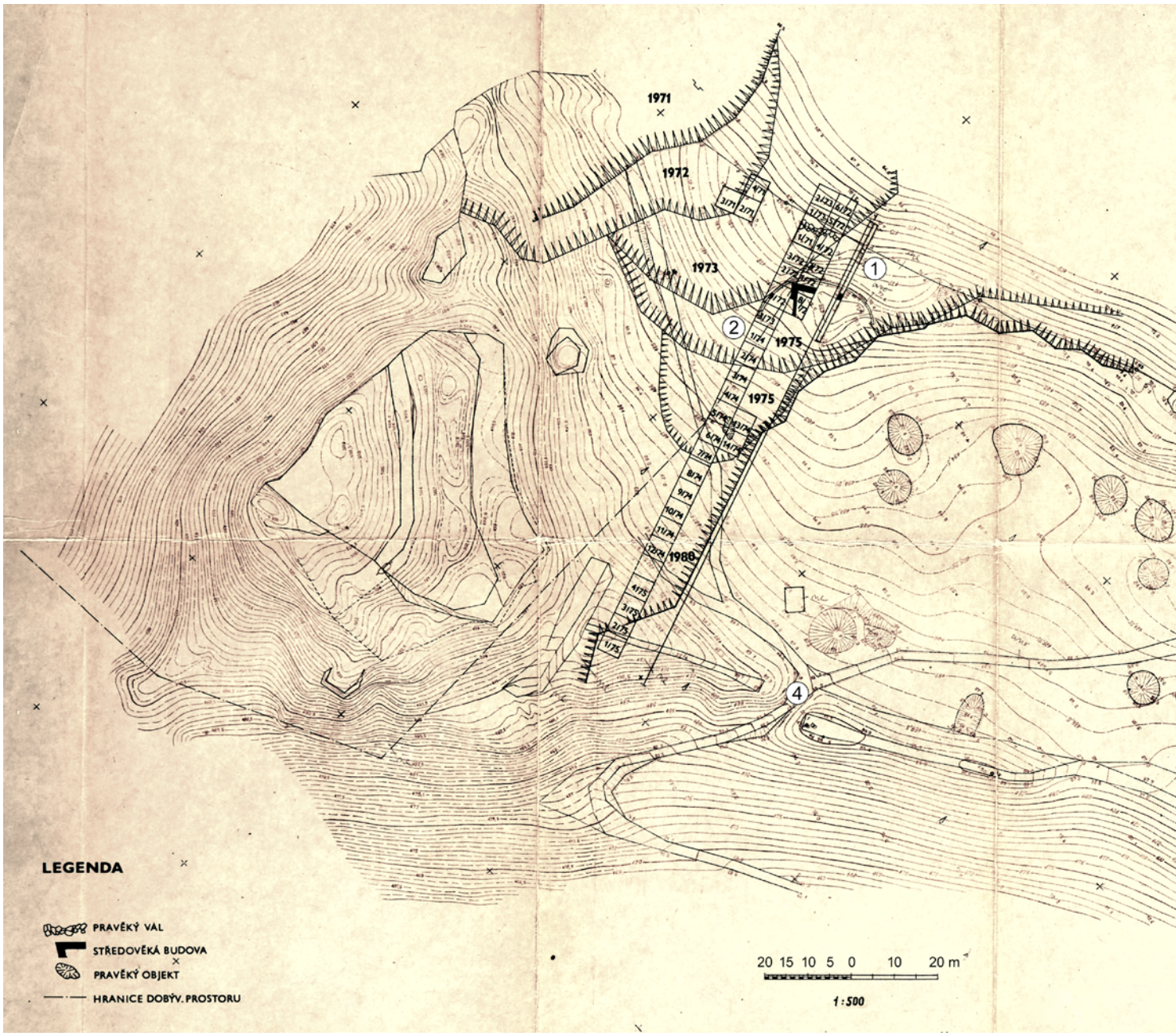
Na ploše předhradí se ještě před zahájením výzkumů rýsovaly prohlubně různých velikostí. Nejčastěji měly oválný či kruhový půdorys a byly interpretovány buď jako cisterny na vodu, či těžební jámy, kde byl dobýván kámen na stavbu hradu (Burian 1970, 5; Dohnal 1980a, 11–12; Tymonová 2002, 221). Pozdější výzkumy doložily, že jde o pozůstatky různých objektů (např. zásobní jámy, kůlové jamky, zapuštěné části staveb) pravěkého i středověkého stáří (např. Tymonová, Kalábek 1999, 94). Zhruba uprostřed předhradí se podařilo prozkoumat studnu s vnitřní výdřevou. Během výzkumů bylo v areálu předhradí také zachyceno několik otevřených ohnišť. Nemalá část získaného archeologického materiálu pochází z kulturních vrstev, jejichž mocnost dosahovala od 10 do 55 cm (naposledy Vránová, Vrána 2016, 50–58; Vránová 2018, 247–248).

3. Dějiny hradu Tepence

První písemnou zmínku o hradu Tepenci nacházíme v kupní smlouvě uzavřené v Olomouci 29. června roku 1340, a to mezi moravským markrabětem Karlem a olomouckým biskupem Janem Volkem o prodeji pozemku u Bělkovic, který tehdy vlastnilo olomoucké biskupství. Text smlouvy se týká hory „Tepenecz" a jejího bezprostředního okolí, kde zamýšlel Karel IV. vybudovat hrad s názvem „castri Twingenberg" (např. CDM VII, 202–203, č. 279; Plaček 2000, 189).[9] Ve smlouvě bylo užito sloveso *decrevimus*, jehož přesnější překlad je „nařídili jsme" a nikoliv „nařizujeme" (Vránová, Vrána 2016, 31). To znamená, že v době sepsání této listiny stavba hradu s největší pravděpodobností již probíhala. Avšak nemohlo se začít stavět dříve než roku 1334, kdy se Jan Volek ujal olomoucké diecéze a Karel se stal moravským markrabětem. V kupní smlouvě je uvedeno, že kdyby někdo v sousedství zamýšlel zřídit trh a mýtnou stanici, pak by na lidech olomouckého biskupa nemohl tepenecký purkrabí uplatňovat své pravomoci. Hlavním úkolem hradu měla být ochrana Jívovské cesty (např. Bolina 2004a, 169; Vránová, Vrána 2016, 31). Svazky úvozových cest byly identifikovány východně od hradu (k tomu Bolina 2004a, 171–174; Martínek, Vránová 2018, 114, obr. 1), popřípadě v okolí kartuziánského kláštera v Dolanech, kde se předpokládá počátek této cesty přes Nízký Jeseník směrem do Slezska (Dehnerová, Šlézar 2015, 78).

Ve třetí závěti moravského markraběte Jana Jindřicha z roku 1371 (CDM X, 137–142, č. 118) je uveden hrad se vsí Jívovou. Toto zboží měl získat prostřední markraběcí syn Jan Soběslav, který nedlouho poté umírá. Nerovnoměrné rozdělení dědictví markraběte Jana Jindřicha mezi jeho dva zbývající syny stálo na počátku tzv. markraběcích válek (1381–1404), které probíhaly mezi nejstarším synem Joštem a nejmladším Prokopem (např. Mezník 2001, 223–224, 254–263, 270–284). Hned v první etapě konfliktu byl hrad Tepenec přepaden Prokopovými stoupenci, kteří jej značně poškodili. Po ukončení bojů připadl Tepenec markraběti Prokopovi, který zde ustavil Jindřicha z Nevojic za svého purkrabího. Jindřich z Nevojic stanul v čele bojové družiny složené z vlastních lidí i obyvatel blízké vsi Jívové.[10] Měli na svědomí opakované drancování statků olomoucké kapituly, násilí na jejich obyvatelích a loupeže na silnicích. V roce 1400 se na Joštovu stranu přidal uherský král Zikmund Lucemburský a vyslal na ochranu statků olomoucké kapituly své vojsko vedené hejtmanem Jakubem Štěnětem z Bělin. Jedním z jeho cílů bylo hrad Tepenec dobýt, neboť odtud Jindřich z Nevojic působil olomouckému biskupství značné škody. Zdá se velmi pravděpodobné, že nedlouho po roce 1400 byl Tepenec obležen a pobořen (Vránová, Vrána 2016, 31–33).

Na počátku 15. století se hrad v listinách objevuje již jen jako orientační bod. Roku 1405 daruje markrabě Jošt Tepenec i s okolním majetkem kartuziánskému klášteru v Dolanech. Zápis v zemských deskách z 9. ledna 1406 uvádí hrad jako pobořený (Burian 1979a, 246; Tymonová 2002, 226). Kartuziáni vlastnili pozemky i se zříceninou až do roku 1782, kdy byl jejich řád zrušen císařem Josefem II. Majetek od Náboženského fondu odkoupil roku 1825 hrabě Filip Ludvík S. Genois d´Harnoncourt, který nechal v areálu paláce postavit jehlancový památník. Nalezneme jej na mapě stabilního katastru z roku 1834 označený jako „Philips Pyramide". Asi 600 m od něj dal ještě vybudovat na počest své manželky Johanin kruhový chrám (Johanen Tempel). Ani jedna z těchto staveb nebyla při výzkumech jednoznačně identifikována (např. Burian 1970, 5).

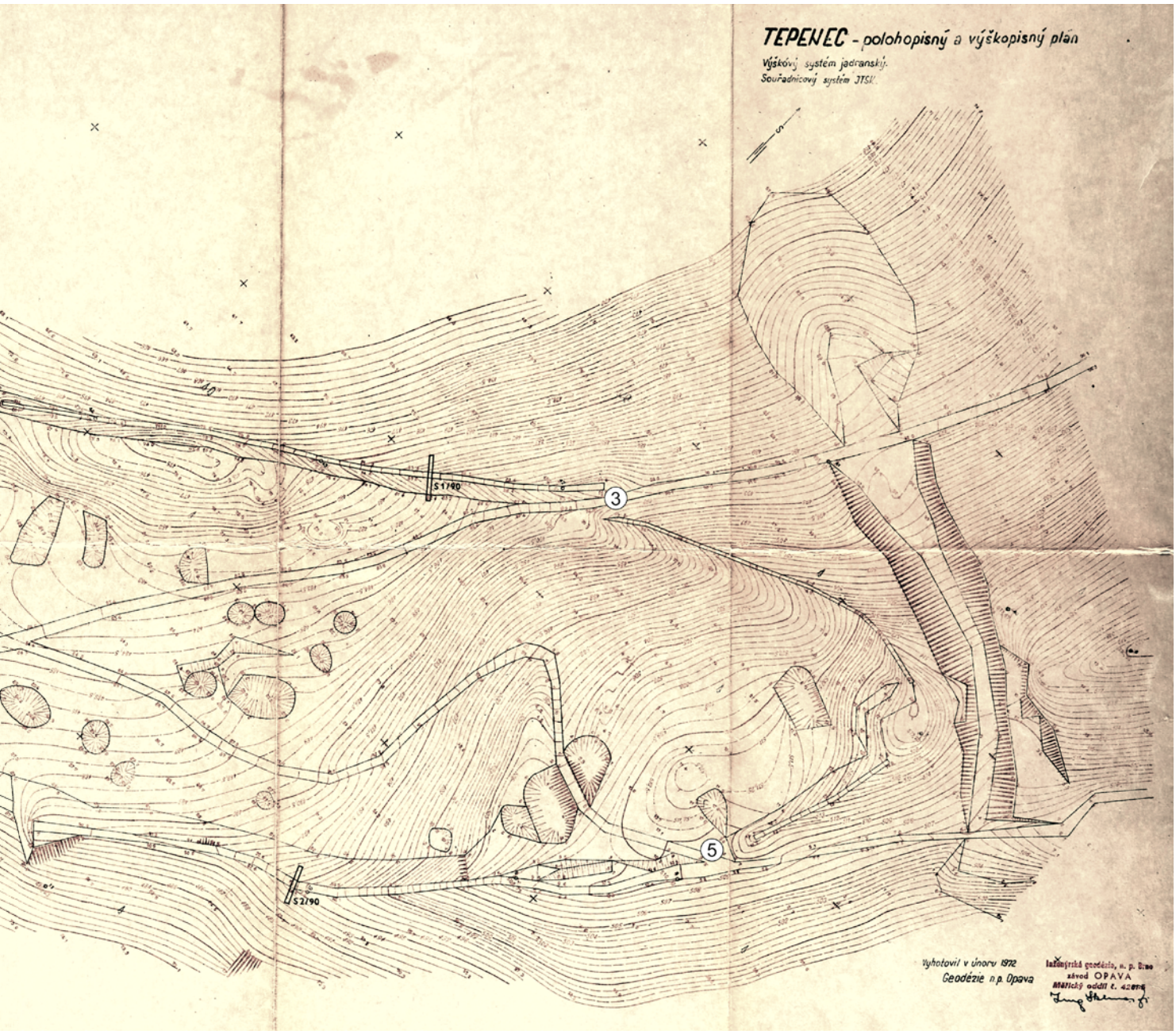
Obr. 7. Hrad Tepenec. Celkový plán výzkumů v letech 1971–1975 s vyznačením jednotlivých čtverců a informativní sondy. 1 – Informativní sonda; 2 – hlavní sonda; 3 – brána; 4 – brána na jižní straně; 5 – brána na jihovýchodní straně. Podle Dohnal 1980b, plán 1.

Fig. 7. *Tepenec Castle. Overall plan of excavations in 1971–1975, marking the individual square units and informative test pits. 1 – Informative test pit; 2 – main trench; 3 – gate; 4 – south gate; 5 – southeast gate. After Dohnal 1980b, plan 1.*

4. Současný stav zpracování archeologických nálezů z lokality

V literatuře z konce 19. a počátku 20. století nacházíme velmi obecný popis nálezů různých zbraní a nářadí pocházejících z lokality. Výslovně je však uvedena jen silná dýka a bronzový řetěz (např. Šindler 1927–1928, 9). Pouze V. Pinkava se ve své monografii o hradech zmiňuje o nálezu meče (Pinkava 1927, 12). Roku 1890 do dnešního Vlastivědného muzea v Olomouci věnoval učitel Vincenc Soldán železnou ostruhu, která pochází odněkud z prostoru Bělkovického lesa. Zda byla získána v blízkém okolí hradu, či nikoliv, nevíme (např. Burian 1970, 5). Další nález představuje bronzová jehlice z katastru Bělkovic, avšak její spojitost s referovanou lokalitou není zřejmá. Spíše může pocházet z nějakého zničeného hrobu, popřípadě z depotu (např. Dohnal 1972, 64). Krátkou zmínku o blíže nepopsaných zbraních odevzdaných do olomouckého muzea uvedl J. Šindler (Šindler 1927–1928, 9).

Úplně první výzkum v areálu hradu proběhl v roce 1928, ale o těchto výkopech víme jen tolik, že zde lidé hledali hradní sklepy (Vránová, Vrána 2016, 11). V roce 1941 publikoval E. Prokisch první náčrt hradu, a to včetně rozsáhlého předhradí (Prokisch 1941, obr. na str. 41; Plaček 2001, obr. 1242). Nejstarším známým nálezem, který lze jednoznačně spojovat s pravěkým hradiskem, je bronzová sekera s tulejkou a ouškem objevená v kamenolomu po odstřelu skalní stěny (Burian 1970, 3). Další terénní výzkum na hradě provedl šternberský archivář Zdeněk Flejberk spolu se členy archeologických kroužků ve Šternberku, Dolanech a Droždíně. Z jeho krátké zprávy (Flejberk 1965)

o tomto výzkumu plyne, že v prostoru jádra hradu byly vyhloubeny dvě sondy, přičemž prozkoumali dvě blíže nepopsané jámy. Za zmínku stojí nálezy kamenné nádoby a cínového prstenu s nápisem provedeným gotickou majuskulí CASPAR : MELCHIOR : BA(LTHASAR), o kterém se V. Burian domníval, že měl magický účel (Burian 1970, 5, 7).[11]

Od poloviny 60. let referovanou lokalitu ohrožuje blízký kamenolom, neboť značná část ostrožny byla označena za dobývací prostor. Ze schůze proběhlé ve dnech 30. a 31. března 1965 vyplynulo, že provozovatel lomu, těžící zde již od roku 1960, o existenci kulturní památky v dobývacím prostoru vůbec netušil. Na jednání v roce 1965 mu bylo dotčenými orgány památkové péče doporučeno, aby zažádal o vyjmutí kulturní památky z památkové ochrany s tím, že zde budou realizovány záchranné archeologické výzkumy předcházející postupující těžbě. V roce 1971 došlo z rozhodnutí Ministerstva kultury ČSR k vyškrtnutí podstatné části popisované lokality ze seznamu památkově chráněných objektů, což umožnilo pokračování těžby a postupnou likvidaci pravěkého hradiska a středověkého hradu.[12]

Záchranné archeologické výzkumy v areálu hradu započaly v roce 1968. V první etapě zkoumali hradní jádro V. Burian z Vlastivědného ústavu v Olomouci (dnes Vlastivědné muzeum v Olomouci) a B. Novotný z brněnské pobočky Archeologického ústavu ČSAV. Od roku 1969 provádělo výzkumy pouze olomoucké muzeum. Během let 1968–1971 se podařilo prozkoumat podstatnou část hradního jádra na samotném konci ostrožny (např. Burian 1970, 5–9; Novotný 1970, 63–64; Burian 1971a, 2–6; 1972a, 7–9). Od roku 1971 dodnes probíhá výzkum

v areálu předhradí (Vránová, Vrána 2016, 47–58). Ojedinělé archeologické nálezy byly předávány do muzea postupně jak náhodnými nálezci, tak zaměstnanci muzea (např. Burian 1980, 112–113; 1981a, 53; Dohnal 1991, 2). V letech 1997–1999 se na výzkumu předhradí podílelo Vlastivědné muzeum v Olomouci spolu s Ústavem archeologické památkové péče v Olomouci (dnes Archeologické centrum Olomouc). Tato instituce provádí výzkumy na lokalitě dodnes. Celkem bylo prozkoumáno 275,5 čtverců o velikosti 5 × 5 m a 13 sond odpovídající ploše 7 535 m^2.

Podle zpřístupněných výsledků výzkumů provedených v prostoru hradního jádra i předhradí lze konstatovat, že lokalita byla osídlena v několika obdobích. Rámcově do neolitu, popřípadě eneolitu můžeme zařadit ojedinělé nálezy broušených kamenných nástrojů a několik kusů štípané industrie (např. Burian 1979a, 245; Tymonová, Kalábek 1999, 92; Procházková, Kalábek 2000, 168, obr. 1: 5, 6), avšak je nutné připustit, že jejich intepretace není dosud zcela jasná. V úvahu připadá možnost krátkodobého osídlení lokality, nebo druhotného využití těchto nástrojů ve středověku jako hromových klínů.[13] Druhý horizont osídlení lze klást do pozdní doby bronzové až starší doby železné (stupně Reinecke HB–HC), kdy byla lokalita opevněna kamenohlinitým valem (k tomu Dohnal 1988, 40–41; Vránová, Vrána 2016, 27–28). Nečetné zlomky laténské keramiky vyzvednuté na předhradí naznačují nejspíše možnost přechodného využití ostrožny v mladší době železné (např. Martínek, Vránová 2018, 113). Opětovně byla lokalita osídlena ve 14. století, kdy zde nechal Karel IV. vybudovat hrad Tepenec, který na přelomu 14. a 15. století zanikl v důsledku válečných událostí (k nálezům např. Vránová, Vrána 2016, 59–64; Vránová 2018, 247–248). Nálezy raně novověké keramiky dokládají blíže neurčité sídelní aktivity během raného novověku, kdy zde byla obnovena původní středověká studna. V 19. století nechal hrabě d´Harnocourt v areálu hradu vybudovat jehlancový památník a Johanin chrámek (Tymonová, Kalábek 1999, 94; Vránová, Vrána 2013, 296–297).

Zpracování rozsáhlého nálezového fondu z hradu Tepence se nejprve ujal V. Burian, který vyhodnotil pouze vybrané skupiny artefaktů. Spolu s ostatními nálezy z dolanské kartouzy publikoval vyzvednuté kolekce ostruh, podkov, třmenů, kamenných projektilů, hřebíků, hřebel a kostěných artefaktů (Burian 1974, 18, obr. 1: 3; 1979b, 22–26; 1981b; 1982; 1984; 1985a; 1985b; 1988, 305–307, obr. 1: 2, 3, 5). Zveřejněny byly také výsledky rozboru uhlíků z výzkumu V. Buriana (Opravil 1980, 28). S velkým časovým odstupem zpracoval keramické nálezy z prostoru hradního jádra J. Rodina ve své nepublikované bakalářské práci (Rodina 2001). Z metalických nálezů nově vyhodnotil P. Žákovský fragmenty tesáků (Žákovský 2014, 171–173).[14] Dosud zpřístupněné výsledky archeologických výzkumů na předhradí Tepence jsou o poznání skromnější. V podstatě je suplují krátké zprávy o proběhlých výzkumech (např. Dohnal 1974, 34–36, tab. 32–34; Tymonová, Kalábek 1999, 89–95; Procházková, Kalábek 2000, 167–168; Vránová 2014, 200–201; 2018, 247–248) a dvojice populárně naučných brožurek vydaných v řadě Archeologické památky střední Moravy, svazek 9 a 21 (Vránová, Vrána 2005; 2016, zde uvedena další literatura).

Podrobné analýzy se zatím dočkal fortifikační systém předhradí (Tymonová 2002, 215–228), kolekce archeologických nálezů vyzvednutých ze studny (Vránová et al. 2010, 61–66; Vránová, Vrána 2013, 289–299), nalezená struska, která naznačuje provozování kovářského řemesla v prostoru předhradí (Vránová et al. 2014, 639–647), popřípadě dno skleněné číšky z výzkumu na předhradí (Sedláčková 2001, 442). V posledních letech J. a V. Vránovi publikovali olověné projektily z palných zbraní, ostruhy a podkovy (Vránová, Vrána 2008; 2012a; 2012b). Dále disponujeme předběžným popisem a interpretací odkrytých středověkých staveb. Zhruba dvacet prozkoumaných půdorysů objektů lze rozdělit na dva základní typy, a to nadzemní stavby a suterény zahloubené do podloží, přičemž několik z nich bylo opatřeno vstupní šíjí (srov. Tymonová, Kalábek 1999, 93–94; Procházková, Kalábek 2000, 167; Vránová, Vrána 2016, 50–58, obr. 29–31, 34; Vránová 2018, 247–248). Nelze vyloučit možnost, že se zde nacházelo opevněné podhradní městečko s volným prostranstvím uprostřed a zástavbou kolem něj (Doležel 2008, 488; Vránová, Vrána 2016, 63).[15] Mezi poslední zveřejněné výsledky můžeme přiřadit provedení petroarcheologické analýzy pěti fragmentů středověké keramiky z výzkumu na předhradí v roce 2008 (Gruntová 2015) či realizaci geofyzikální prospekce v nejvyšším místě předhradí, hned za šíjovým příkopem (Tejkalová 2017; Vágner, Milo 2020).

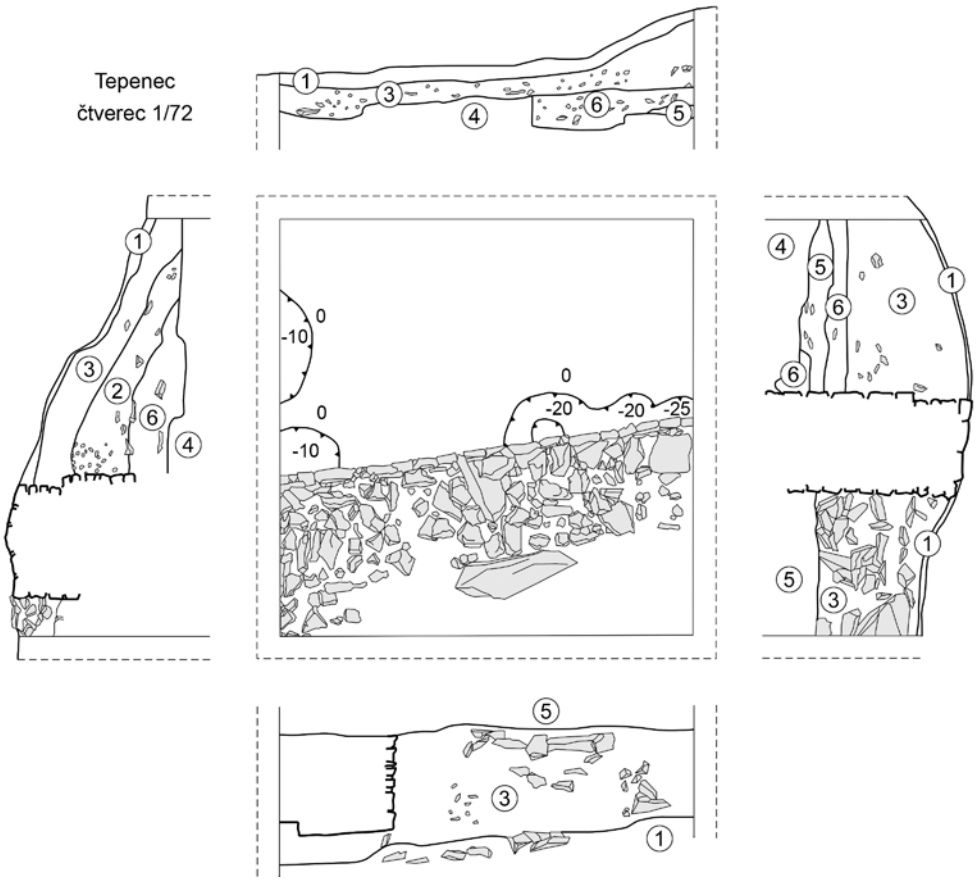
5. Záchranný archeologický výzkum v letech 1971–1975

Během výzkumu V. Buriana byly v místech styku hradního jádra s předhradím nalezeny pravěké střepy, které V. Burian zařadil do starší doby železné (Burian 1971a, 6; 1971b, 67). S ohledem na dokončování exkavace hradu bylo zřejmé, že další terénní práce budou prováděny v areálu předhradí. Vyzvednutá halštatská keramika dokládala pravěké osídlení v daném prostoru, a proto vedení dalších výzkumů V. Burian přenechal vedoucímu archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci V. Dohnalovi. Jím vedené terénní práce probíhaly během letních měsíců v letech 1971–1975.[16] Původní záměr prozkoumat celou ohroženou plochu předhradí byl pozměněn vzhledem k jeho značné rozloze.

Obr. 8. Hrad Tepenec. Odkrytá brána do areálu předhradí. Podle Dohnal 1980c, foto č. 18.

Fig. 8. *Tepenec Castle. Excavated gate to the outer bailey area. After Dohnal 1980c, photo No. 18.*

Obr. 9. Hrad Tepenec. Sondou zachycené nároží zdí objektu č. 1/72 ve čtverci 1/72. 1 – povrchová (humusová) vrstva; 2 – světle hnědá hlína; 3 – žlutošedá hlína; 4 – žlutá jílovitá zemina bez nálezů; 5 – žlutá jílovitá zemina se štěrkem bez nálezů; 6 – tmavší hnědá hlína s nálezy (výplň objektů, kulturní vrstva). Podle Dohnal 1980b, plán 14. Digitalizace V. Tomka.

Fig. 9. *Tepenec Castle. Corner of the walls of Structure No. 1/72 in square unit 1/72, detected by a test pit. 1 – Surface (humus) layer; 2 – light brown clay; 3 – yellow-grey clay; 4 – yellow clayey soil without findings; 5 – yellow clayey soil with gravel without findings; 6 – darker brown clay with findings (features' fill, cultural layer). After Dohnal 1980b, plan 14. Digitized by V. Tomka.*

Po dohodě s vedením kamenolomu přistoupil V. Dohnal k provedení zjišťovací sondy, která proťala celý opevněný areál od SZ k JV a skládala se ze čtverců o velikost 5 × 5 m. Podle předpokladu měla sonda dosahovat celkové délky 110 m, šíře 5 m s tím, že v místech opevnění byla její šířka dvojnásobná (Dohnal 1974, 35).

V roce 1971 započal výzkum položením tzv. informativní sondy č. I (30 m dlouhá a 1 m široká) nad západním svahem (obr. 7: 1) a založením čtyř čtverců (označené č. 1/71–4/71) s tím, že čtverec 1/71 se stal základem po hlavní zjišťovací sondu (obr. 7: 2). V roce 1972 otevřel V. Dohnal čtverců devět (1/72–9/72) a v roce 1973 pak další tři (1/73–3/73). Výzkum se v roce 1974 přesunul na plochu předhradí, kde byla hlavní sonda prodloužena o 60 m (čtverce 1/74–12/74). Z důvodu výskytu pravěkých objektů byla sonda rozšířena o dva čtverce severním směrem (13/74–14/74). V poslední sezóně byly založeny čtyři čtverce (1/75–4/75),[17] které vedly skrz val na jižní straně předhradí.[18] Během zimy 1974/1975 projel po lesní cestě do prostoru předhradí buldozer a poničil zde vstupní bránu na severovýchodní straně. Po odstranění nánosů zeminy se podařilo po obou stranách odhalit kamenné zdi (obr. 7: 3; 8), které lze spojovat se zdivem středověké brány (Dohnal 1977, 21–22).

Terénní práce v letech 1971–1975 probíhaly ručním skrýváním zeminy po přibližně 20cm vrstvách až na podloží tvořené jílem nebo navětralou skálou. Ze stratigrafického hlediska šlo o poměrně jednoduchá souvrství (obr. 9, západní profil). Pod drnem se nacházela šedohnědá humusová vrstva s drobným kamením. Pod ní ležela světlehnědá hlína s kameny, která plynule přecházela do žlutohnědé hlinité vrstvy a ta do podloží. Jak ze světlehnědé hlíny, tak ze spodnější žlutohnědé pocházejí pravěké i středověké nálezy. Lze se ztotožnit s názorem V. Dohnala, že níže položenou žlutohnědou vrstvu můžeme spojovat s dobou fungování pravěkého hradiska a světlehnědou vrstvu považovat za mladší středověký horizont osídlení (Dohnal 1980a, 13–17).

Z výsledků výzkumu lze zmínit zejména doložení pravěkého opevnění lokality v podobě kamenohlinitého valu o šířce asi 3 m, který sonda proťala jak na severozápadním, tak jihovýchodním okraji ostrožny. Za valem na severní straně byla zjištěna 3–4 m hluboká příkopová prohlubeň vzniklá nejspíše získáváním hlíny na jeho výstavbu (např. Dohnal 1972, 63; 1974, 35). V areálu hradiska zachytil V. Dohnal celkem čtyři pravěké sídlištní objekty (např. Dohnal 1988, 41). Val byl nepochybně využit jako fortifikační prvek i ve vrcholném středověku. Podle výzkumů z let 1997–1999 jej postupně nahrazovala kamenná hradba, kterou však obránci nestihli na severní straně dokončit (Tymonová 2002, 226).

I když hlavním zájmem V. Dohnala bylo pravěké osídlení lokality, podařilo se mu získat několik nových poznatků o užívání předhradí ve středověku. Kromě nečetných nálezů vyzvednutých z kulturních vrstev a odkryté středověké brány do prostoru předhradí jde zejména o dva částečně prozkoumané objekty. Už tzv. informativní sonda narazila na kamennou zeď prvního objektu (dále jen obj. č. 1/72). Nároží tohoto objektu zachytila hlavní sonda ve čtvercích 1/72, 2/72 a 8/72. Severozápadní zeď o výšce 148 cm byla postavená z kamene spojovaného jílem o síle 110 cm u koruny zdiva a 120 cm u základu stěny. Druhá měla částečně rozebraný vnější líc, proto vypadala jako výrazně tenčí. Sonda proťala pouze jihozápadní nároží, kde obě zdi svíraly úhel 75°. Delší osou byl objekt orientován ve směru SV–JZ. Zdi objektu spočívaly na předem připraveném terénu a podle popisu V. Dohnala jej proti sesunutí zajišťoval násyp jílovité zeminy se štěrkem (obr. 9–12). Tuto úpravu lze vidět zejména na jihozápadním profilu čtverce 1/72 (obr. 9). Podobné zajištění stavby pomocí výsypky uváděla V. Vránová v případě domu s kamennými stěnami, prozkoumaném na předhradí Tepence v roce 2020 (Vránová 2021, 239–240). Podle V. Dohnala měla být jím odkrytá budova podsklepena, byť stopy podlahy se nepodařilo rozpoznat.

Obr. 10. Hrad Tepenec. Fotografie nároží zdí objektu č. 1/72 ve čtverci 1/72. Podle Dohnal 1980c, foto č. 52.

Fig. 10. *Tepenec Castle. Photograph of the corner of the walls of Structure No. 1/72 in square unit 1/72. After Dohnal 1980c, photo No. 52.*

Obr. 11. Hrad Tepenec. Fotografie čtverce 8/72 se zachyceným nárožím objektu č. 1/72. Podle Dohnal 1980c, foto č. 67.

Fig. 11. *Tepenec Castle. Photograph of square unit 8/72 with the detected corner of Structure No. 1/72. After Dohnal 1980c, photo No. 67.*

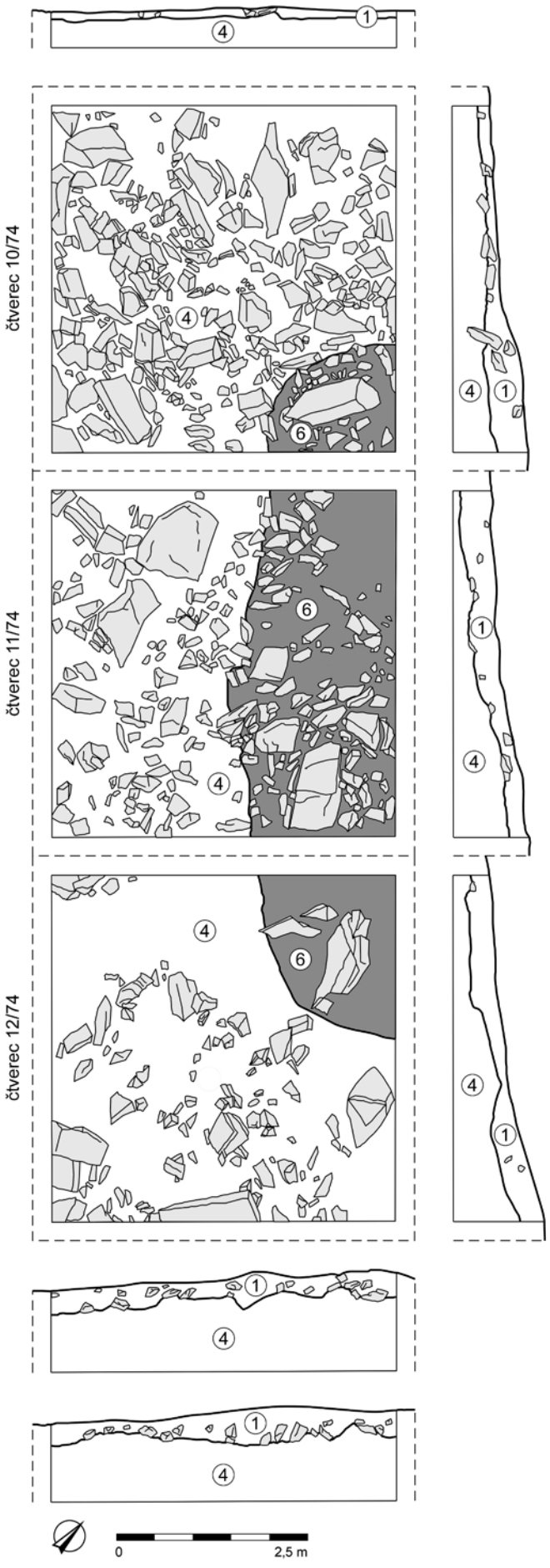

Obr. 12. Hrad Tepenec. Fotografie odkrytého nároží objektu č. 1/72. Podle Dohnal 1980c, foto č. 57.

Fig. 12. *Tepenec Castle. Photograph of the excavated corner of Structure No. 1/72. After Dohnal 1980c, photo No. 57.*

Z objektu byla vyzvednuta keramika a železný závěs dveří. Vedoucí výzkumu odhadl celkové rozměry zachyceného objektu na 20 × 10 m. V. Dohnal tuto stavbu interpretoval jako hospodářskou či skladovací budovu (Dohnal 1974, 35; 1980a, 20–22).

Druhý částečně prozkoumaný objekt (dále jen obj. č. 1/74) stál asi o 50 m dále ve čtvercích 10/74, 11/74 a 12/74. Jeho půdorys indikovala tmavší hlína, která se odlišovala od okolní žlutohnědé hlíny. Objekt měl nejspíše kvadratický půdorys s delší osou směřující k SZ–JV. Měřitelné rozměry činily přibližně 9 × 2,5 m (obr. 13). Nepodařilo se ale zjistit žádné stopy po konstrukci stěn, pouze v okolí objektu se vyskytovalo větší množství kamenů různých velikostí, které mohly se stavbou souviset, například jako podezdívka.[19] Podle V. Dohnala šlo o částečně prozkoumanou nadzemní stavbu lehké konstrukce, snad srub, či nějakou kůlnu s hospodářskou funkcí (Dohnal 1980a, 26–27, 43–44). Z okolí tohoto objektu pochází větší množství hřebíků, malá železná skoba/svorka, hrot šípu a početná kolekce keramických nálezů.

6. Středověké objekty prozkoumané v letech 1971–1975

Objev dvou středověkých objektů během výzkumu v letech 1971–1975 poprvé doložil, že areál pravěkého hradiska byl opětovně využit k osídlení ve 14. století. Dosavadní názory o funkci objektů jako cisteren či míst pro těžbu kamene na stavbu hradu bylo nutné přehodnotit (srov. Tymonová, Kalábek 1999, 93–94; Tymonová 2002, 221; Vránová, Vrána 2005, 31–34, 38). S přibývajícími výzkumy v prostoru předhradí počet staveb řazených do středověku stále narůstal a dnes jsou jich známy na dvě desítky (např. Vránová, Vrána 2016, 50–58).

Na základě dokumentace pořízené během výzkumu v letech 1971–1975 můžeme oba prozkoumané objekty pokládat za nadzemní (Dohnal 1980a, 43–44). Je však třeba litovat faktu, že ani jeden nebyl prozkoumán v úplnosti, což snižuje možnost jejich bližšího poznání a následnou interpretaci. Nejprve se zaměříme na obj. č. 1/74 identifikovaný ve čtvercích 10/74, 11/74 a 12/74. V. Dohnal tuto stavbu považoval za srub či kůlnu s tím, že podle dochovaných plánů nejspíše nestál na kamenné podezdívce (obr. 13). Stěny podle všeho nebyly omazány hlínou, neboť mezi nálezy je mazanice zastoupena pouze ojedinělými amorfními kusy, bez jakýchkoliv otisků po konstrukčních prvcích na povrchu. S možnými nadzemními partiemi stavby můžeme spojovat vyzvednutá rozličná stavební kování (hřebíky, popř. skobu/svorku). Kolekce keramických nálezů pocházející z objektu a jeho nejbližšího okolí (okraje hrnců, výlevka konvice, zlomek okraje mísy, zlomky dvou kahanů) indikují jeho možné obytné využití.

V areálu předhradí Tepence evidujeme několik dalších podobných nadzemních budov. Jiná stavba byla prozkoumána v roce 1997. Nejspíš stála na kupovitých kumulacích kamenů a v jejich blízkosti se nacházelo větší množství hřebíků, kování závěsu dveří, visací zámek a klíč. Také v tomto případě M. Tymonová s M. Kalábkem připouštěli, že by mohlo jít o budovu srubového typu. Ta podle nálezu předběžně určeného stříbrného českého feniku z let 1392–1393 nejspíše zanikla na počátku 15. století. Blízko této stavby byly zjištěny dvě kamenné stěny, představující nejspíše další nadzemní objekt, a západně od něj se nacházel relikt základů ohniště nebo pece (Kalábek, Tymonová 1998, 8–9; Tymonová, Kalábek 1999, 92; Tymonová 2002, 221).

V roce 2007 se podařilo prozkoumat kamennou podezdívku stavby, která měla téměř čtvercový půdorys. Vnitřní rozměry dosahovaly velikosti 2,14 × 2,2 m. Podezdívka se skládala z lomového kamene spojovaného jílem (Vránová, Vrána 2016, 52, obr. 30). Jižně od tohoto půdorysu se nacházel zahloubený suterén, který mohl s výše uvedenou nadzemní stavbou souviset. Jiný typ konstrukce stěn mohl mít předpokládaný nadzemní objekt prozkoumaný v roce 2008, který se skládal z reliktu zdi, dvou kůlových jamek a sídlištního objektu (Vránová, Vrána 2016, 52).

Zdá se vysoce pravděpodobné, že v kontextu osídlení na předhradí Tepence nadzemní stavba (obj. č. 1/74) zachycená v roce 1974 ve čtvercích 10/74–12/74 nijak zvlášť nevybočuje z běžného standardu, i když výše uvedené příklady jsou značně různorodé a z velké části byly publikovány jen předběžně. Různé analogie lze najít i na dalších středomoravských lokalitách. Například při

Obr. 13. Hrad Tepenec. Odkrytý půdorys objektu ve čtverci 10/74, 11/74 a 12/74. 1 – povrchová (humusová) vrstva; 2 – světle hnědá hlína; 3 – žlutošedá hlína; 4 – žlutá jílovitá zemina bez nálezů; 5 – žlutá jílovitá zemina se štěrkem bez nálezů; 6 – tmavší hnědá hlína s nálezy (výplň objektů, kulturní vrstva). Podle Dohnal 1980b, plán 25–27. Digitalizace V. Tomka.

Fig. 13. *Tepenec Castle. Excavated layout of features in square units 10/74, 11/74 and 12/74. 1 – Surface (humus) layer; 2 – light brown clay; 3 – yellow-grey clay; 4 – yellow clayey soil without findings; 5 – yellow clayey soil with gravel without findings; 6 – darker brown clay with findings (features' fill, cultural layer). After Dohnal 1980b, plan 25–27. Digitized by V. Tomka.*

výzkumu ve městě Litovli byla částečně prozkoumána kamenná podezdívka, kterou P. Šlézar spojoval s měšťanským domem hrázděné konstrukce. Na základě rozboru keramiky stavbu klade do třetí čtvrtiny 13. století (Šlézar 2008, 172–175, obr. 10–12). Další příklady známe z areálu města Olomouce, odkud J. Bláha publikoval několik nadzemních domů rozličných konstrukcí. Dle jeho závěrů je většina z nich datována do druhé poloviny 13., popřípadě až do průběhu 14. století (srov. Bláha 1999, 209–210; Procházka 2007, 54–55). Z Olomoucka můžeme ještě připomenout objekt z intravilánu Dolan, který měl stěny z pěchované hlíny a byl datován do 14.–15. století. (Trňáčková 1963, 17; Kalábek 2005, 58, 62–63). Lze také upozornit na prozkoumanou stavbu (struktura č. 929) z Litomyšle, která měla stěny vybudované technikou roubení a podle dendrochronologické analýzy bylo dřevo smýceno v letech 1301–1302 (srov. Vích 2015, 208–221, obr. 4–6).

Druhý V. Dohnalem prozkoumaný objekt s kamennými stěnami spojovanými jílem (obj. č. 1/72) interpretoval vedoucí výzkumu jako hospodářskou či skladovací budovu, její celkové rozměry odhadl na 20 × 10 m. Dnes s tímto výkladem můžeme těžko více polemizovat. Půdorys stavby nebyl odkryt v úplnosti a kolekce vyzvednutých nálezů neposkytuje žádné další indicie k jiným možným výkladům. Pouze lze podotknout, že objektů s kamennými stěnami známe z tepeneckého předhradí výrazně méně než staveb dřevohlinité konstrukce. V areálu předhradí máme doloženo několik podobných nadzemních objektů s kamennými stěnami, které byly zároveň podsklepené (Vránová, Vrána 2016, 52–53).

Například v roce 2012 prozkoumala V. Vránová dva suterény nadzemních staveb částečně zasekané do rostlé skály. Hloubka obou objektů činila 1,2 a 1,3 m. Jeden z nich byl opatřen vstupní šíjí. Ve druhém případě se podařilo doložit otopné zařízení, čímž lze připustit tedy jinou než pouze skladovací funkci (srov. Vránová, Vrána 2016, 53). Poměrně rozsáhlý půdorys zahloubeného nadzemního objektu byl částečně prozkoumán v roce 2017. Na rozdíl od všech ostatních staveb s kamennými zdmi má tato budova kameny spojované maltou. Z blízkosti objektu pochází kamenný článek s prohlubní uprostřed, který náleží ke konstrukci dveří (Vránová 2018, 247–248).

V prostoru střední Moravy najdeme blízké paralely k těmto objektům s kamennými stěnami například ve městě Olomouci (Bláha 1999, 203–206, 208, obr. 13: a; 14). Podle názoru P. Michny zde můžeme počítat s rozšířením kamenných staveb od přelomu 14. a 15. století (Michna 1982, 220–221; Procházka 2007, 56). Dodejme, že zahloubené části nadzemní stavby s kamennými stěnami spojovanými jílem registrujeme jak ve vesnickém prostředí (např. Nekuda 2007, 101–103), tak u zahloubených suterénů s šikmým rampovitým vstupem (např. Michna 1988, 232). Nicméně většina těchto domů bývá kladena do druhé poloviny 13. až do počátku 14. století.

7. Analýza nálezů

Z výzkumu V. Dohnala na předhradí Tepence pochází početná kolekce archeologických nálezů. V drtivé většině případů jde ale o pravěký materiál čítající 6 546 předmětů. Do středověku zařadil V. Dohnal celkem 253 kusů keramických a kovových artefaktů (Dohnal 1980a, 31). V rámci zpracování rozsáhlého nálezového fondu nebylo všem získaným kusům přiřazeno

Obr. 14. Hrad Tepenec. Definované keramické třídy. 1 – Třída TEP 6; 2 – třída TEP 7; 3 – třída TEP 2; 4 – třída TEP 4; 5 – třída TEP 5; 6 – třída TEP 3; 7 – třída TEP 1. Foto L. Hlubek.

Fig. 14. *Tepenec Castle. Defined pottery classes. 1 – TEP 6 class; 2 – TEP 7 class; 3 – TEP 2 class; 4 – TEP 4 class; 5 – TEP 5 class; 6 – TEP 3 class; 7 – TEP 1 class. Photo by L. Hlubek.*

Nálezy / čtverec	Sonda 9 m	III / 71	I / 72	II / 72	III / 72	VIII / 72	II / 73	III / 73	I / 74	II / 74	III / 74	IV / 74	V / 74	VI / 74	VII / 74	VIII / 74	IX / 74	X / 74	XI / 74	XII / 74	XIII / 74	I / 75	II / 75	III / 75	IV / 75	Výkop
Kuchyňská a stolní keramika				3		8		2	1	3	2	4		2		1	5	91	82	14	2		2		1	18
Stavební a technická keramika							1									1			2							
Metalické nálezy	1	1	1		1	1		2			1		1	2	1	2	1	3	18			1	3	1	2	6
Celkem	**1**	**1**	**1**	**3**	**1**	**9**	**1**	**4**	**1**	**3**	**3**	**4**	**1**	**4**	**1**	**4**	**6**	**94**	**102**	**14**	**2**	**1**	**5**	**1**	**3**	**24**

Tab. 1. Hrad Tepenec. Distribuce vyzvednutých nálezů podle jednotlivých čtverců.

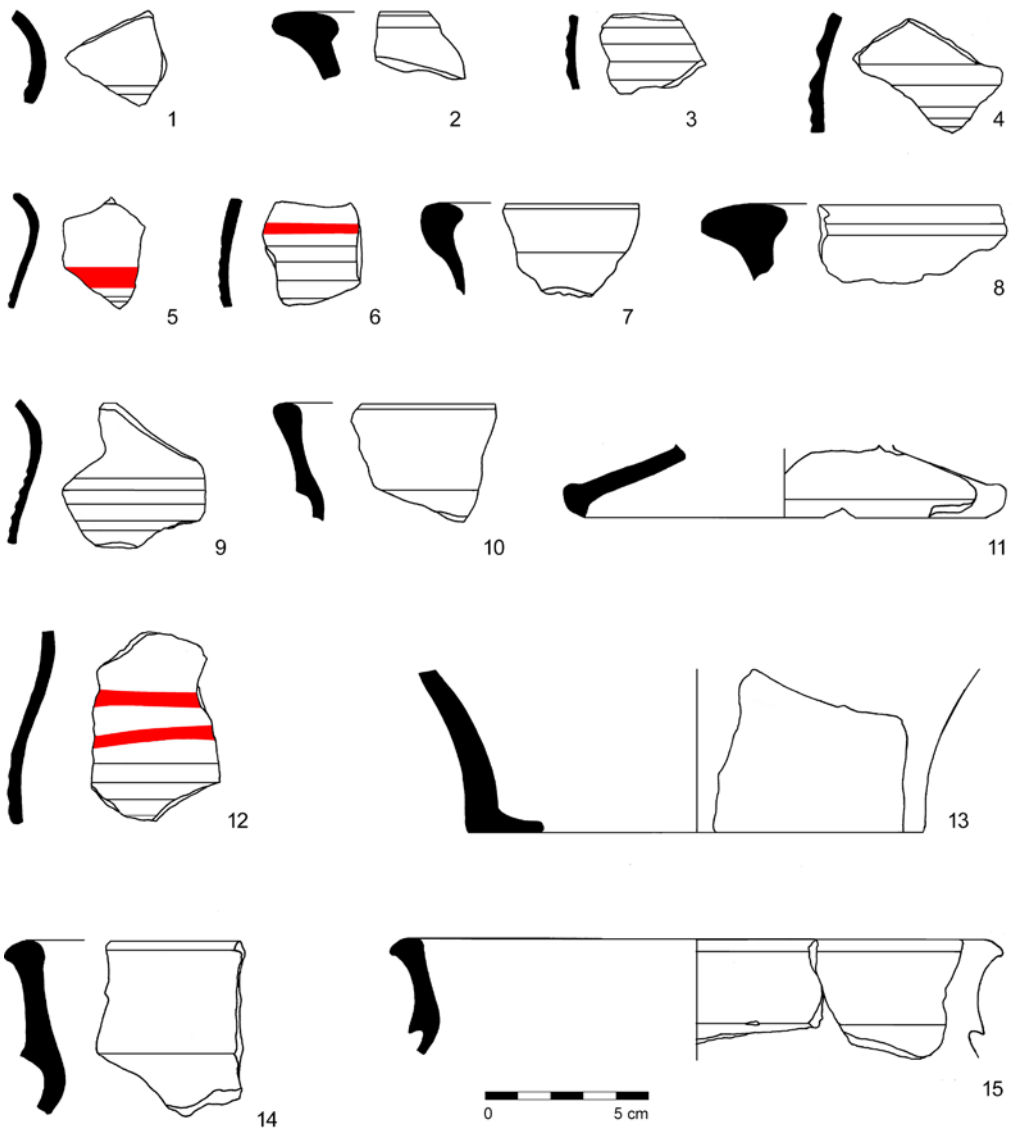
Tab. 1. *Tepenec Castle. Distribution of the excavated finds according to the individual square units.*

inventární číslo (číslované nálezy inv. č. A 22 745 – A 24 840) a více než dvě třetiny (69 %) materiálu zůstaly neevidovány. Při zpracování středověkého osídlení bylo nutné projít veškeré inventované nálezy a pracovat i s těmi, které V. Dohnal ponechal bez inventárních čísel. Naštěstí jsou u nich vždy uvedeny údaje o místě nálezu (čtverec, hloubka).

Z výzkumu pochází 241 kusů kuchyňské a stolní keramiky, dva zlomky kahanů, částečně poškozený přeslen, zlomek cihly, 49 železných artefaktů a dva fragmenty strusky. Těmto nálezům se budu podrobněji věnovat v dalším textu. Z nich je inventárním číslem opatřeno 82 kusů (57 zlomků keramiky, přeslen, 23 metalických předmětů a struska) a 213 kusů bylo neinventarizováno. Dále je nutné dodat, že 18 keramiky, čtyři železné předměty a dva kusy strusky pochází z objeveného amatérského výkopu v západní části hradní akropole (Dohnal 1980d, 15).[20] Nálezy z výzkumu byly podle nálezové zprávy tříděny na inventované a neinventované. V žádném případě na jednotlivých sáčcích nenacházíme informaci o tom, co pochází z objektu v daném čtverci a co se nalezlo mimo něj. Sice vedoucí výzkumu každý čtverec rozdělil na 25 menších čtverců označených písmeny A–E a čísly 1–5, ale i tak není zřejmé, který nález patřil do objektu a co už bylo mimo něj. Z těchto důvodů zpracovávám veškerý materiál společně a nerozlišuji nálezy z obou prozkoumaných objektů a z vrstev.

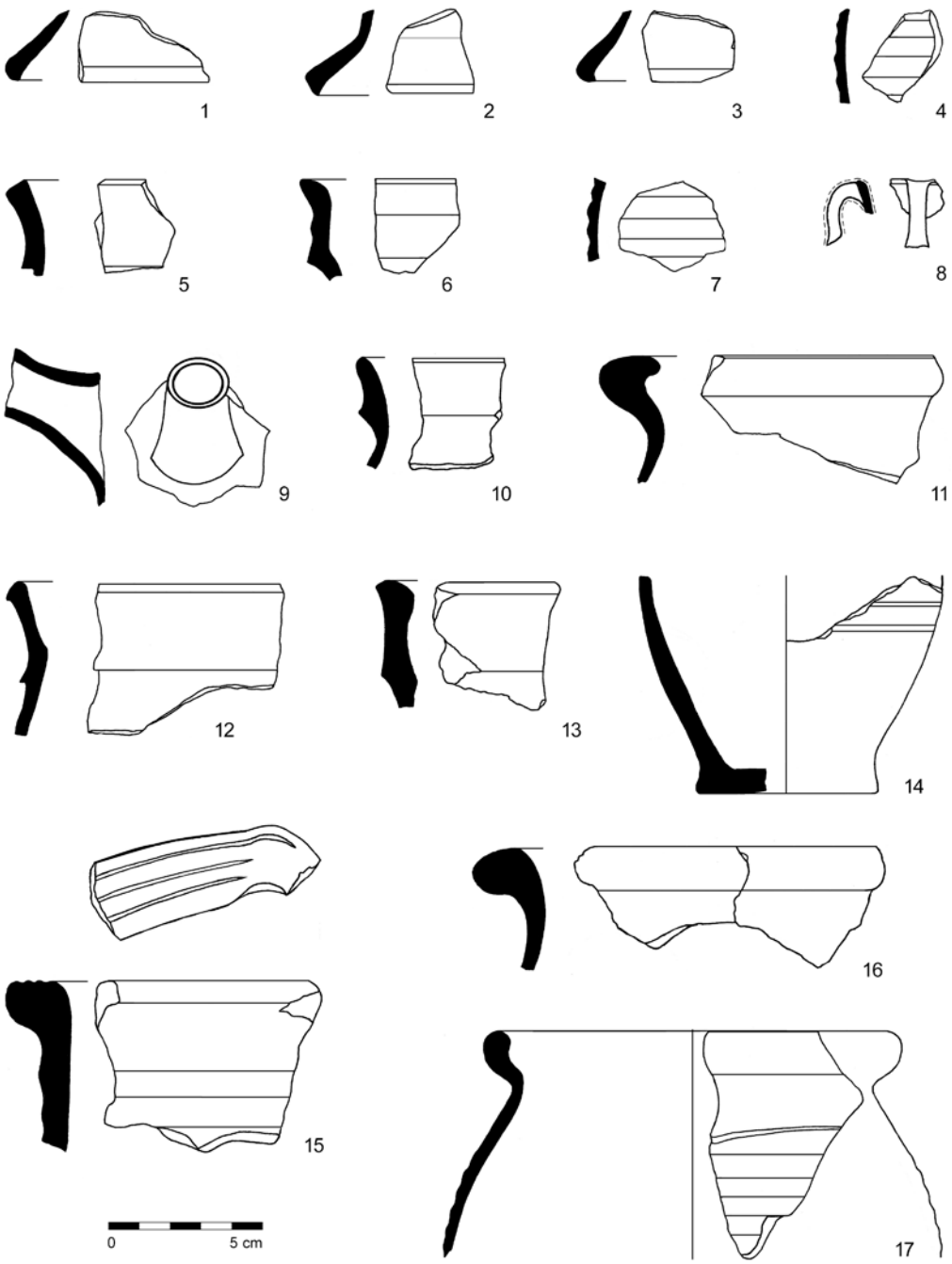
Zaměříme-li se na distribuci nálezů (tab. 1), je patrné, že nejvíce nálezů se nacházelo v okolí lehčí stavby (obj. č. 1/74), zejména pak ve čtvercích 10/74 a 11/74, odkud evidujeme zhruba dvě třetiny veškerého středověkého materiálu. Zarážející je skutečnost, že z okolí odkrytého nároží budovy (obj. č. 1/72) máme k dispozici nálezů výrazně méně (celkem 9 kusů). Byla zde totiž prozkoumána jen malá plocha a navíc se ze čtverce 1/72 se nepodařilo dohledat nečíslované nálezy (Dohnal 1980a, 4).[21] V ostatních čtvercích registrujeme pouze jednotlivé kusy keramiky či ojedinělé metalické artefakty, jejichž distribuce na ploše předhradí nejspíše bude souviset s nakládáním s odpadem ve středověku nebo možnými postdepozičními procesy, popřípadě se samotným dobýváním hradu na přelomu 14. a 15. století. Drtivá většina popsaných nálezů pochází z hloubky 0–20 cm. Pouze jeden zlomek keramiky ze čtverce 3/74 byl vyzvednut z hloubky 40–60 cm.

Kuchyňskou a stolní keramiku reprezentuje celkem 241 zlomků (obr. 15–18). Veškerá získaná hrnčina je zastoupena výlučně ve fragmentech, pouze ojediněle máme k dispozici větší část nádoby, která umožňuje kresebně rekonstruovat celý tvar (např. obr. 17: 5; 18: 12). V celé kolekci nejčastěji evidujeme nezdobené výdutě, méně již okraje, zdobené výdutě, dna a ucha (tab. 2). Většinu získaného materiálu není možné typologicky zařadit. Identifikovat se podařilo zejména hrnce a některé další tvary (tab. 3).

Obr. 15. Hrad Tepenec. Výběr keramických nálezů. Keramická třídy TEP 2 – 10, 13, 15; TEP 3 – 2, 5–8, 12, 14; TEP 4 – 1, 2, 7, 9. Kresba L. Hlubek.

Fig. 15. *Tepenec Castle. Selection of pottery finds, pottery classes TEP 2 – 10, 13, 15; TEP 3 – 2, 5–8, 12, 14; TEP 4 – 1, 2, 7, 9. Drawing by L. Hlubek.*

Obr. 16. Hrad Tepenec. Výběr keramických nálezů. Keramická třídy TEP 2 – 6, 9, 10, 12, 13, 15, 16; TEP 3 – 1–5, 7, 11; TEP 4 – 14, 17; TEP 6 – 8. Kresba L. Hlubek.

Fig. 16. *Tepenec Castle. Selection of pottery finds, pottery classes TEP 2 – 6, 9, 10, 12, 13, 15, 16; TEP 3 – 1–5, 7, 11; TEP 4 – 14, 17; TEP 6 – 8. Drawing by L. Hlubek.*

Část nádoby	Počet ks	V procentech (%)
Okraj	50	22
Dno	32	13
Zdobená výduť	45	18
Nezdobená výduť	112	46
Zlomek ucha	2	1
Celkem	**241**	**100**

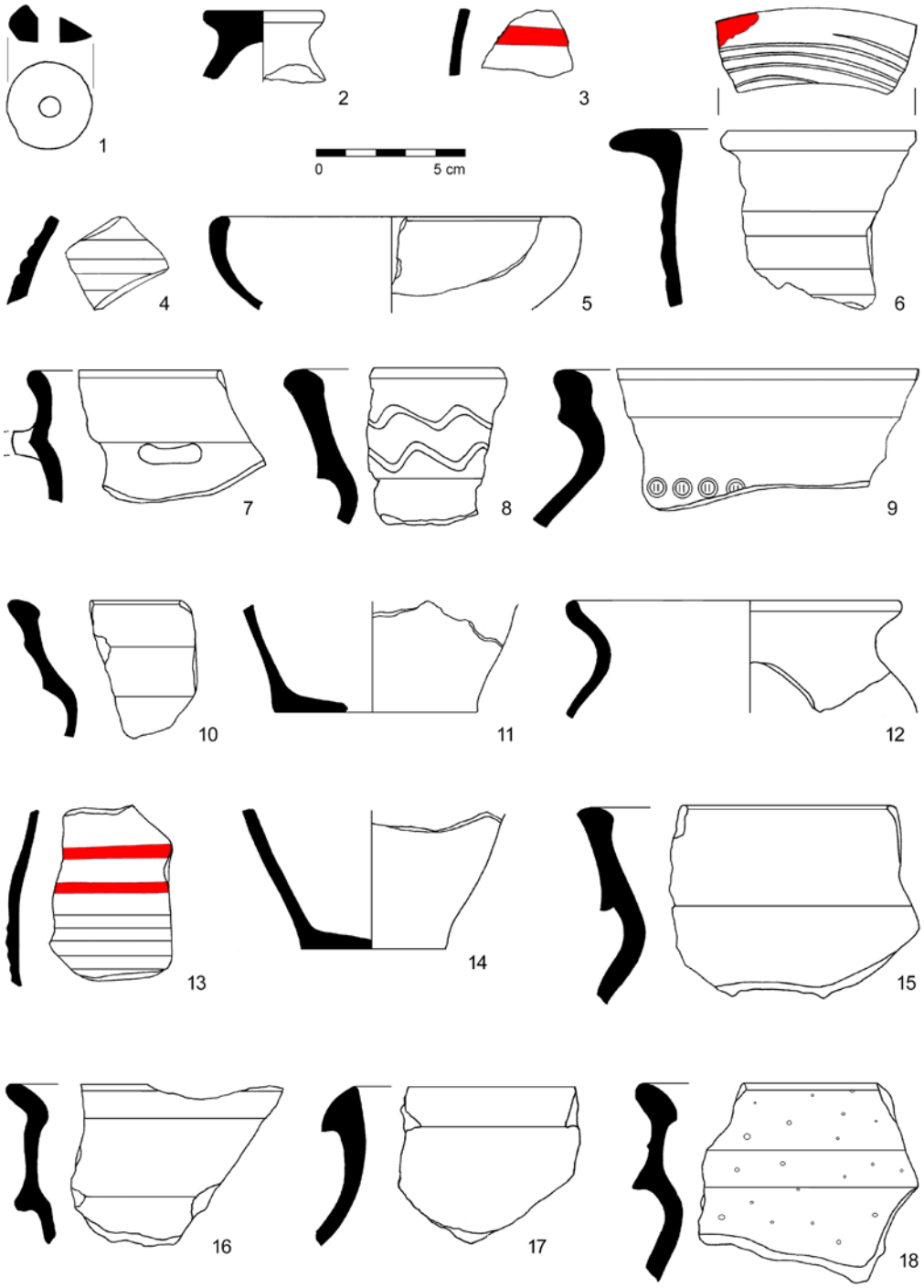
Tab. 2. Hrad Tepenec. Zastoupení zlomků nádob z výzkumu v letech 1971–1975.

Tab. 2. *Tepenec Castle. Representation of vessel fragments from the 1971–1975 excavation.*

Typ nádoby	Počet ks	V procentech (%)
Hrnec	35	14
Hrnek	2	1
Džbán	1	0,5
Poklice	7	3
Pohár	2	1
Mísa	6	2,5
Konvice	1	0,5
Miniaturní nádobka (?)	1	0,5
Neurčeno	186	77
Celkem	**241**	**100**

Tab. 3. Hrad Tepenec. Zastoupení tvarů nádob z výzkumu v letech 1971–1975.

Tab. 3. *Tepenec Castle. Representation of vessel shapes from the 1971–1975 excavation.*

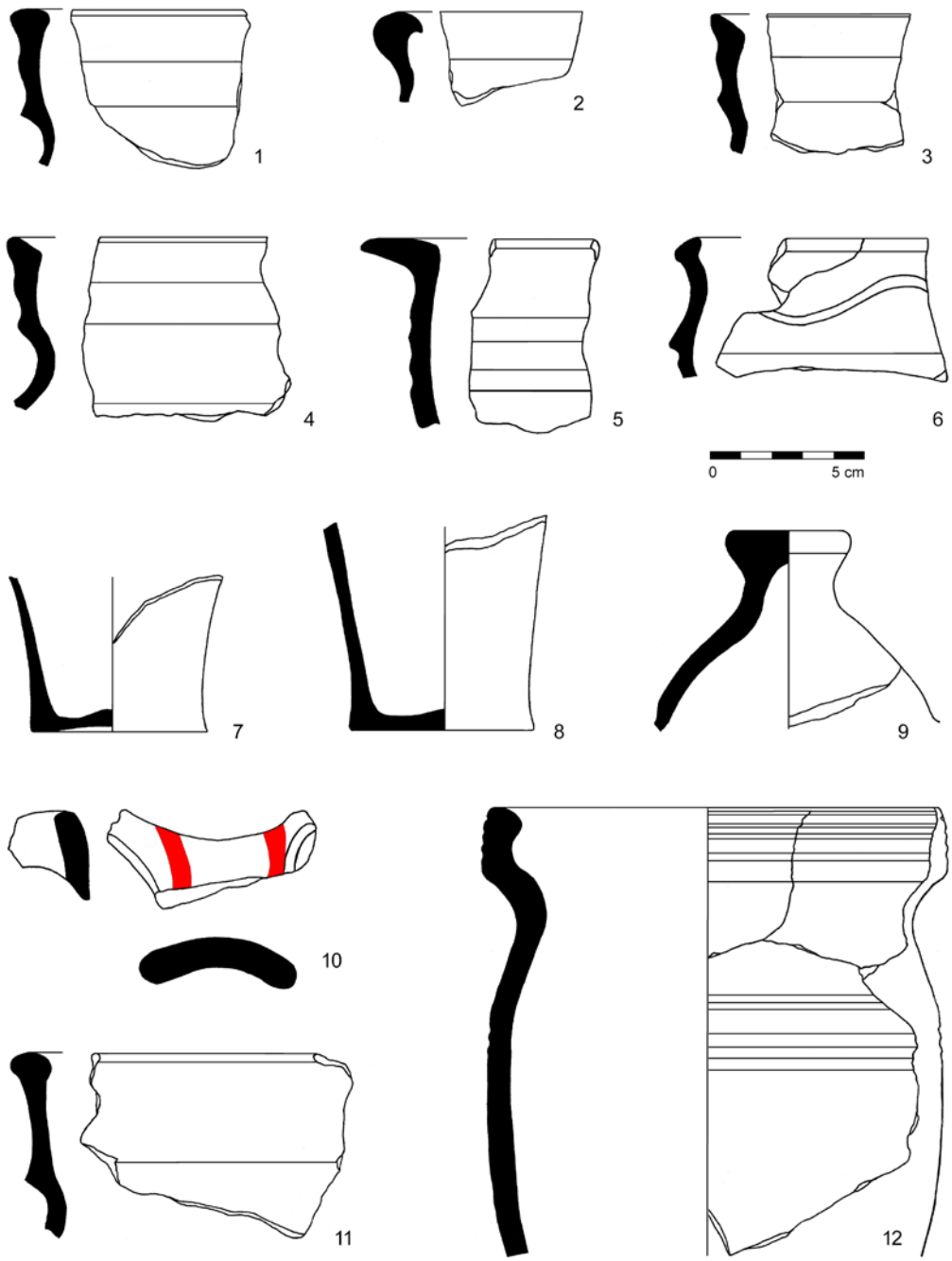

Obr. 17. Hrad Tepenec. Výběr keramických nálezů. Keramická třídy TEP 2 – 8, 9, 11, 15, 16; TEP 3 – 2, 3, 5–7, 12–14; TEP 4 – 1, 10, 17; TEP 5 – 18. Kresba L. Hlubek.

Fig. 17. *Tepenec Castle. Selection of pottery finds, pottery classes TEP 2 – 8, 9, 11, 15, 16; TEP 3 – 2, 3, 5–7, 12–14; TEP 4 – 1, 10, 17; TEP 5 – 18. Drawing by L. Hlubek.*

Vyzvednutou kolekci můžeme přiřadit k olomouckému keramickému okruhu vrcholného středověku (k tomu Šlézar 2002, 36–40; Šlézar, Faltýnek 2019, 188–189). Podle keramického těsta a dalších znaků ji lze rozdělit do sedmi základních keramických tříd (k tomu např. Čapek et al. 2018, 89–95), které označíme zkratkou TEP 1 až TEP 7 (obr. 14). Pro keramickou třídu TEP 1 (obr. 14: 7) je charakteristický redukční výpal, hrubší těsto s nízkou příměsí grafitu a slídy. K této minimálně zastoupené keramické třídě náleží pouze jedna nezdobená výduť a větší torzo hrnce s římsovitým okrajem (obr. 18: 12), jehož vnější stranu zdobí svazek rýh, výduť a plece několikanásobné rýhy. Zejména na základě dochovaného torza hrnce ostřeného grafitem můžeme třídu TEP 1 zařadit do 13. století s přesahem do první poloviny 14. století (srov. Bláha 1987, 7; Procházka, Žákovský 2019, 212–214). Pokusíme-li se ztotožnit popsanou keramickou třídu s dosud definovanými keramickými skupinami z hradu Tepence, pak nejspíše jde o III. keramickou skupinu podle V. Vránové a J. Vrány (2013, 294).

Hrnčinu ostřenou grafitem evidujeme i z předchozích výzkumů na Tepenci (srov. Rodina 2001, 18; Vránová, Vrána 2013, 294–295). Výskyt této keramiky potvrdila také petrografická analýza, která tuhu zjistila ve třech z pěti vzorků (Gruntová 2015, 37). Podle dosud provedených rozborů keramického materiálu z hradu je však její zastoupení nízké, a proto je možné připustit, že keramika s grafitem v keramickém těstě tvoří pouze starší příměs v souborech ze 14. století, kdy nejspíše doznívá. Ostatně na celém Olomoucku se počítá s výskytem hrnčiny s římsovými okraji a ostřené grafitem v průběhu 13. až prvních desetiletích 14. století (srov. Bláha, Sedláčková 1998, 15; Šlézar 2008, 176–178; Šlézar, Faltýnek 2019, 189).

Obr. 18. Hrad Tepenec. Výběr keramických nálezů. Keramická třídy TEP 1 – 12; TEP 2 – 11; TEP 3 – 2, 6–8, 10; TEP 4 – 1, 3–5, 9. Kresba L. Hlubek.

Fig. 18. *Tepenec Castle. Selection of pottery finds, pottery classes TEP 1 – 12; TEP 2 – 11; TEP 3 – 2, 6–8, 10; TEP 4 – 1, 3–5, 9. Drawing by L. Hlubek.*

Celkem 46 zlomků keramiky můžeme přiřadit ke keramické třídě TEP 2 (20 %). Ta je také vypálená redukčně do různých odstínů šedé barvy, ale jako ostřivo bylo užito zejména písku a ojediněle slídy. Místy má až krupičkovitý povrch (obr. 14: 3). Pouze v několika málo případech registruji grafit v keramickém těstě. Na nádobách jsou zřetelné stopy rotačních rýžek. Na dnech jsou patrné stopy po odříznutí od hrnčířského kruhu i podsýpka. Typologicky se jedná zejména o hrnce, popřípadě hrnky a mísu. Okraje jsou formovány zejména do tvaru okruží (obr. 16: 13; 17: 15; 18: 11) a u mís jsou vodorovně vytažené (obr. 16: 15). Výzdoba keramiky se omezila na tzv. vývalkovitou šroubovici (obr. 16: 15) a rádélko (obr. 17: 9), případně dvojici vlnovek na vnější straně okruží (obr. 17: 8). Podle okrajové profilace hrnců a krupičkového povrchu lze tuto keramickou třídu zařadit do průběhu 14. století. Její výskyt je prokázán například na nedalekém hradě Hlubokém, který je v písemných pramenech poprvé uveden roku 1351 (Plaček 2001, 218–219; Hlubek 2017, 1). Registrujeme ji také ve městě Olomouci a v keramickém souboru ze zaniklé středověké vsi Prlova (Hlubek 2020a, 30; 2020b, 86). Lze připustit, že tato třída odpovídá II. keramické skupině podle analýzy V. a J. Vránových (2013, 294).

Nejvyšší zastoupení v keramickém souboru má keramická třída TEP 3 (obr. 14: 6), k níž lze přiřadit celkem 159 fragmentů keramiky (65 %). Hrnčina je tvrdě vypálená do bílých, bíložlutých až bílošedých odstínů a v keramickém těstě dominuje příměs písku. Na povrchu nádob registrujeme tzv. krupičkovitý povrch a stopy rotačních rýžek. Dna nádob byla odříznuta pomocí struny od hrnčířského kruhu. Okraje jsou zejména ve tvaru okruží (obr. 16: 5; 17: 7) a méně již zaoblené s vnitřním prožlabením (obr. 18: 2), ven vykloněné a ukončené zaoblením (obr. 17: 12). V případě mís jde o vodorovně vytažený okraj (obr. 15: 8; 17: 6). Výzdobu tvoří hlavně tzv. vývalkovitá

šroubovice (např. obr. 15: 3; 17: 6) a štětcem namalované červené linky (obr. 17: 13; 18: 10). Keramická třída TEP 3 se na Olomoucku začíná vyrábět na přelomu 13. a 14. století a během 14. století má v analyzovaných souborech keramiky dominantní zastoupení (srov. Bláha, Sedláčková 1998, 15; Šlézar 2017, 112). Tuto třídu považujeme za shodnou s keramickou skupinou I, podle rozboru keramiky vyzvednuté ze studny na předhradí (Vránová, Vrána 2013, 293–294).

Další keramickou třídu TEP 4 reprezentuje celkem 30 zlomků keramiky (11,5 %). Jde o zlomky tvrdě oxidačně pálené cihlové barvy, s písčitou příměsí v keramickém těstě (obr. 14: 4). Keramika byla vyrobena vytáčením a dna nesou stopy po odříznutí od hrnčířského kruhu. Převažují okraje ve tvaru různě profilovaných okruží (např. obr. 18: 1, 3, 4), zaoblené s vnitřním prožlabením (obr. 16: 17) nebo šikmo seříznuté (obr. 17: 17). Z výzdobných motivů registrujeme pouze vývalkovitou šroubovici (obr. 15: 9; 16: 17). Podle J. Bláhy se tento typ hrnčiny na Olomoucku objevuje po roce 1400 a doznívá během první poloviny 16. století (Bláha, Sedláčková 1998, 15; Šlézar, Faltýnek 2019, 189).

Keramická třída TEP 5 (4 kusy, 1,5 %) je loštická keramika s charakteristickou hnědou až hnědošedou barvou a puchýřkovitým či strupatým povrchem, jež však není nijak zdobena (obr. 14: 5). V kolekci registruji pouze tři výdutě a okraj loštického hrnce ve tvaru okruží (obr. 17: 18). Keramika s tzv. loštickým efektem začala být vyráběna ve druhé polovině 13. století, někdy je také označována jako protološtická (např. Goš, Novák 1976; Šlézar 2008, 176). Těžiště výskytu loštických hrnců můžeme klást do závěru 14. až první poloviny 15. století (Měřínský 1969, 89–90; Goš 2007, 63–64). Předposlední keramickou skupinu TEP 6 (obr. 14: 1) zastupuje pouze jeden fragment keramiky (0,5 %) s oboustrannou vnitřní červenohnědou glazurou a opatřený páskovým ouškem (obr. 16: 8). Není zřejmé, o jaký keramický tvar se jedná. Hypoteticky může jít o blíže neurčenou miniaturní nádobku s ouškem nebo dvojicí oušek. Nálezy keramiky s červenohnědou glazurou zaznamenáváme na střední Moravě zřídka, výraznější zastoupení polévané hrnčiny evidujeme až z průběhu 15. století (např. Šlézar, Faltýnek 2019, 189). Keramiku s červenohnědou glazurou registrujeme jak z prostoru hradního jádra, tak předhradí Tepence (srov. Rodina 2001, 20; Tymonová, Kalábek 1999, 91). Z dalších lokalit lze uvést město Olomouc nebo hrad Hluboký (Bláha 1982, inv. č. A 32 348; Brůnová 2004, 50; Hlubek 2020a, 26, 30–31, obr. 4: 1; Hlubek 2017, 7, obr. 3: 1, 10).

Pro keramickou třídu TEP 7 je charakteristický černý povrch se stříbřitým leskem a bílošedým až našedlým lomem (obr. 14: 2). Jediný zlomek (0,5 %) pochází z výkopu na hradní akropoli. Na vnější straně jej zdobí šroubovice (obr. 17: 4). O této keramice z prostoru hradního jádra se zmiňuje ve své práci jak J. Rodina (2001, 22), tak L. Gruntová, která analyzovala jeden zlomek této keramiky z předhradí (Gruntová 2015, 35, 39, obr. na str. 31, vzorek IV). Výskyt této keramiky je na Moravě v analyzovaných souborech poměrně nízký. Na střední Moravě tuto keramiku zaznamenáváme z měst Olomouce, Uničova, Litovle, Prostějova nebo hradu Hlubokého (např. Bláha 1987, 7; Čižmář, Šmíd 2000, 91, obr. 13: 13; Dehnerová et al. 2007, 35–37; Kalábková et al. 2015, 110–111; Hlubek 2017, 7, obr. 3: 2–4). Hojný výskyt této hrnčiny evidujeme také na Brněnsku a Boskovicku (srov. Procházka 1995, 123; 1996, 332; Sedláčková 2020, 27, 42, 69, 97, 159).

Rozpoznané tvary nádob lze hodnotit pouze v omezené míře (tab. 3). Drtivá většina keramických fragmentů je příliš malá na to, aby se dal určit aspoň přibližně celý tvar nádoby. U hrnců lze klasifikovat pouze torzo hrnce s římsovitým okrajem a soudkovitým tělem (obr. 18: 12). S ohledem na to, že se v jeho keramickém těstě vyskytuje grafit, můžeme jej zařadit do průběhu 13. až prvních desetiletí 14. století. Podobné hrnce byly nalezeny například ve městech Uničov, Olomouc, Rýmařov nebo ve vsi Žádlovice (Burian, Opravil 1970, 148, 150, tab. I: 1; Michna 1980, 168, obr. 8: 1; Goš et al. 1985, 208, obr. 5: 7, 8; Bláha 1987, inv. č. A 32 424 – 32 428; Goš 2007, 15–16, obr. 6: 1, 5, 6).

U ostatních hrnců, popřípadě hrnků, patřících třídám TEP 2–5 jednoznačně převládají okraje ve tvaru okruží, méně se již vyskytují okraje ovalené, ven vykloněné a zaoblené či šikmo seřezané (tab. 4). V získané kolekci jsou zastoupena vysoká okruží (obr. 15: 10, 14, 15; 16: 5, 6, 12, 13; 17: 15; 18: 6, 11), nízká okruží (obr. 16: 10; 17: 7) i okruží se středovým žebrem (obr. 17: 10, 16, 18; 18: 1, 3). Měřitelné průměry okrajů dosahují od 105 do 222 mm. Na žádném z dochovaných kusů nebyla zjištěna úchytka a pouze v jednom případě máme okraj s odlomeným prožlabeným uchem (obr. 17: 7). Síla stěn se pohybuje nejčastěji od 6 do 8 mm. Pro tyto hrnce lze na střední a severní Moravě najít blízké paralely kladené do 14.–15. století. Namátkou můžeme uvést nálezy z měst Olomouce a Loštic nebo hradů Hlubokého, Šternberka, Tepence, z Náměště na Hané, z intravilánu Chořelic, popřípadě ze zaniklé vsi Prlova (Bláha 1982, např. A 32 308–A 32 311; Burian 1975, 276, obr. 4: 4; Prečanová 1999, 20–21, obr. 8, 9; Goš 2007, obr. 12: 1–4, 61–63; Tymonová 2003, 577–578, obr. 4: 1–3; Brůnová 2004, 50, obr. 13: 3–9, 14: 4–6; Dehnerová, Večeřa 2007, 12–13, obr. 1, 2; Faltýnek 2012, 85, tab. 2: 27–30, 32–38; Vránová, Vrána 2013, 293–294, obr. 8: 1, 6, 12; Šlézar 2017, 112, obr. 21: 1; Hlubek 2020a, 30–31, obr. 3; Hlubek 2020b, 86–87, obr. 2: 2, 3, 5, 6, 10; Hlubek 2017, 4, obr. 1: 4–7, 9).

Daleko nižší zastoupení mají ovalené okraje s vnitřním prožlabením (4 kusy, obr. 15: 7; 16: 11; 18: 2), šikmo seříznuté (1 kus, obr. 17: 17) a ven vykloněné a zaoblené (2 kus, obr. 16: 17; 17: 12), které lze nejspíše spojovat s hrnky. Ovalené okraje s vnitřním prožlabením se objevují zejména v keramické třídě TEP 3. Známe je také z prostoru předhradí z novějších výzkumů (srov. Vránová, Vrána 2013, 293–294, obr. 8: 14). Poměrně řídce se v keramických souborech ze 14.–15. století na střední a severní Moravě objevuje šikmo seřezaný okraj. Jediný zlomek je vyroben z keramické třídy TEP 4 (např. Goš et al. 1975, tab. 1: 9; Rodina 2001, 26, obr. 2: 22–71/3; Hlubek 2018, 252, obr. 63: 3)

Chronologicky méně citlivé jsou zlomky zvonovitých poklic. K dispozici máme několik okrajů (obr. 15: 11; 16: 1–3) a dva exempláře s knoflíkovitými držadly (obr. 17: 2; 18: 9). Na horních terčících držadel jsou stopy po odříznutí od hrnčířského kruhu. Okraje poklic jsou šikmo seřezané, symetricky zesílené, nebo šikmo seřezané a rozšířené dovnitř (tab. 4). Jediný rekonstruovatelný okraj poklice má průměr v rovině okraje 130 mm. Poklice byly vyrobeny z bílého krupičkovitého materiálu třídy TEP 3 (16: 1–3) a patří též k cihlově zbarvené třídě TEP 4 (18: 9).

Typ nádoby	Typ okraje	Počet ks	V procentech (%)
Hrnec	Okruží	31	62
	Ven vykloněný a zaoblený	2	4
	Římsovitý	1	2
	Ovalený s vnitřním prožlabením	4	8
	Šikmo seříznaný	1	2
Poklice	Šikmo seříznaný	3	6
	Šikmo seříznaný a rozšířený dovnitř	1	2
	Oboustraně zasílené	1	2
Mísa	Vodorovně vytažený	4	8
	Oboustranně rozšířený	2	4
Celkem		**50**	**100**

Tab. 4. Hrad Tepenec. Zastoupení okrajů nádob z výzkumu v letech 1971–1975.
Tab. 4. *Tepenec Castle. Representation of vessel rims from the 1971–1975 excavations.*

K těmto poklicím lze dohledat paralely z prostoru střední Moravy datované nejčastěji do 14.–15. století (srov. Bláha 1982, A32 314; Rodina 2001, 31–32; Brůnová 2004, 50, obr. 13: 10–11; Vránová, Vrána 2013, 293–294, obr. 8: 9, 13; Hlubek 2018, 252, obr. 63: 11).

Výrazněji jsou v získaném souboru zastoupené mísy. Zpravidla jsou jejich okraje vodorovně vytažené (obr. 16: 15; 17: 6; 18: 5), nebo oboustranně rozšířené (obr. 15: 2, 8). Horní hranu okraje zdobí svazek rýh ukončených u výlevky (obr. 16: 15), nebo zaznamenáváme svazek rýh a červenou linku (obr. 17: 6). Těla mís lze popsat jako mírně kónická. Pokud můžeme soudit, tak jejich povrch zkrášlovala pouze tzv. vývalkovitá šroubovice (obr. 16: 15; 17: 6; 18: 5). Dva měřitelné průměry okrajů činí 245 a 294 mm. Podobné exempláře mís známe například z hradů a Hlubokého, z města Olomouce, z intravilánu Chořelic nebo ze zaniklé středověké vsi Prlova (Burian 1972b, 107, tab. 99: 2; Prečanová 1999, 22, obr. 16: 6; Rodina 2001, 30–31, obr. 3: 39-69/1, 15; Brůnová 2004, 50, obr. 15: 1; Faltýnek 2012, 85, tab. 2: 31; Hlubek 2020a, 31, obr. 4: 2; Hlubek 2020b, 86, obr. 3: 7).

Pro velkou zlomkovitost již nelze vyhodnotit zbylé identifikované tvary nádob. V získaném souboru máme zastoupeno prožlabené ucho džbánu zdobené červenými linkami (obr. 18: 10). Podle materiálu můžeme toto ucho přiřadit ke keramické třídě TEP 3. Ke konvicím náleží část plecí s šikmo nasazenou výlevkou (obr. 16: 9). Materiál odpovídá keramické třídě TEP 2. Nakonec se ještě zmíním o dvou dnech o průměru 55 a 57 mm (obr. 18: 7, 8). Obě náleží ke keramické třídě TEP 3 a je možné připustit, že jde o dna pohárů. Malé ouško s částí okraje (obr. 16: 8) snad může pocházet z blíže neurčené miniaturní nádobky.

Ve výzdobě keramiky zcela převládá rytá výzdoba v podobě vývalkovité šroubovice (obr. 15: 4, 7; 16: 4, 6; 17: 6, 12; 18: 5), ojediněle v kombinaci s vlnicí (obr. 16: 17). Jen v jednotkách kusů evidujeme jednotlivé rýhy na plecích nádoby (obr. 18: 12). Červenou malbu zaznamenáváme v podobě linky (obr. 17: 3; 18: 10) nebo dvojice linek nad sebou (obr. 15: 12), někdy v kombinaci se šroubovicí (např. obr. 15: 6, 12; 17: 12). Také vnější plochy okrajů hrnců jsou ve vyzvednutém souboru poměrně řídce zastoupeny. Jde o jednu vlnici (obr. 18: 6) a dvojici vlnic (obr. 17: 8) na ploše okrajů ve tvaru okruží a svazek rýh na římsovitém okraji (obr. 18: 12). Zdobeny jsou také horní hrany mís, a to svazkem rýh (obr. 16: 15; 17: 6), případně i červenou malbou (obr. 17: 6). Všechny uvedené typy dekorace nádob evidujeme běžně i z dalších středomoravských a severomoravských lokalit datovaných do 14.–15. století (Nekuda, Reichertová 1968, 142–143; Goš 1980, 372; Hlubek 2017, 2).

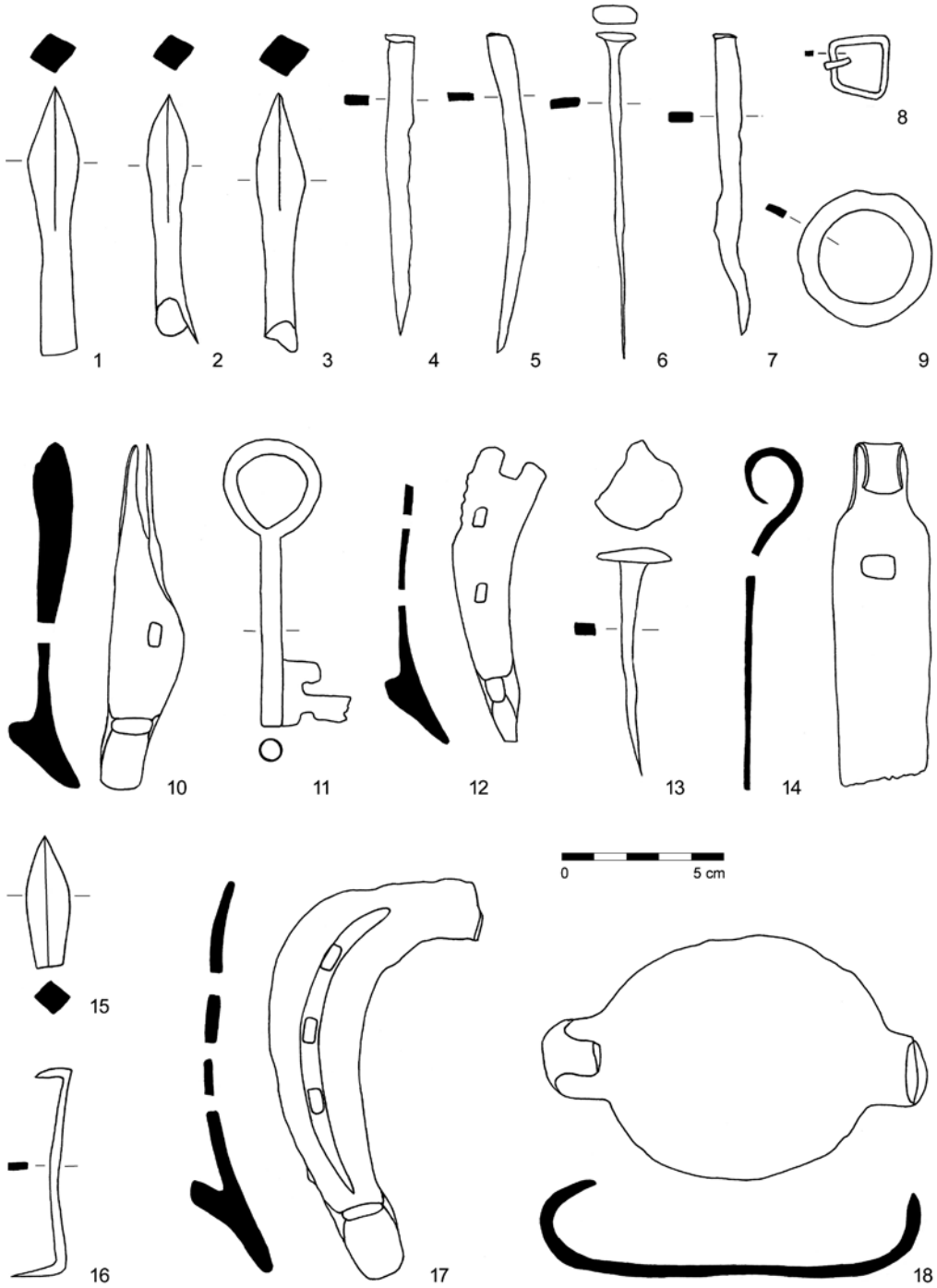
Červeně malovanou keramiku ojediněle zaznamenáváme v prostoru střední a severní Moravy již v průběhu druhé poloviny 13. století. Jde o nečetné nálezy ze Smilova Hradiska na Prostějovsku a ze sídliště v Bezručově ulici v Rýmařově, popřípadě lze připočítat několik kusů z jímek prozkoumaných na staveništi obchodního domu Prior v Olomouci, které J. Bláha kladl do přelomu 13. a 14. století (k tomu Nekuda, Reichertová 1968, 255, obr. 111: 1–4; Goš et al. 1985, 216–217, obr. 6: 6; 9: 7; Bláha 1987, 7, např. A 32 461, A 32 495). Na sledovaném území pozorujeme rapidní nárůst červeně malované keramiky během 14. století (např. Bláha 1987, 7). Obvykle se vyskytuje na bílé až bíložluté krupičkovité hrnčině v podobě vodorovných linek nebo vlnice mezi dvojicí červených linek, popřípadě kapky (Goš 1980, 372). V 15. století její četnost klesá a objevuje se například na loštických pohárech s věncem oušek pod okrajem. Za jedno z míst její výroby jsou pokládány nedaleké Loštice (srov. Nekuda, Reichertová 1968, 142; Goš 2007, 77). Chronologický význam červeně malované keramiky v rámci souboru z Tepence není příliš vysoký, neboť je vázán na keramické třídy TEP 3, TEP 4, popřípadě TEP 5.

Pouze v jednom případě zaznamenáváme užití rádélka v podobě kruhu s dvojicí svislých čárek uvnitř (obr. 17: 9). Obecně lze konstatovat, že výzdoba provedená pomocí rádélka se během 14. století na střední a severní Moravě objevuje velmi málo (srov. Goš 1980, 372). Z výzkumů V. Buriana pochází také několik zlomků keramiky zdobených rádélkem. Tato dekorace má podobu obdélníčků, případně kombinace drobných trojúhelníků a kosočtverců (Rodina 2001, 19). Výskyt rádélkové výzdoby je ve 14.–15. století častější na Prostějovsku, ale ani tam nenacházíme totožný vzor (srov. Žákovský 2006, 148, tab. XXXI: 3–11, XXXII: 1–10; Čižmář, Šmíd 2000, 81, 91, obr. 4: 10–13, 15; 15: 6–8; Fojtík 2015, 293–294, obr. 5: 5–7, 11). Patrně nejbližší paralelu k tepeneckému dekoru najdeme v materiálu z hradu Vartnova, byť zde jde o kruh s tečkou uprostřed (srov. Kouřil 1988, 294, tab. II: 25; Kouřil et al. 2000, 358, obr. 260: XXX).

Shrneme-li výše prezentovanou analýzu, pak za nejstarší složku prezentovaného souboru označujeme keramickou třídu TEP 1 (2 kusy). Patrně jde o starší keramické zboží v souboru ze 14. století. Datování zbylého materiálu nám usnadňují písemné prameny, podle nichž počátky stavby hradu klademe do 30. až počátku 40. let 14. století, a roku 1406 je Tepenec uveden jako zbořený (např. Vránová, Vrána 2016, 31–33). Tuto dataci podporuje také jediná vyzvednutá mince. Jde o předběžně určený český fenik z let 1392–1393 (Tymonová 2002, 221). Drtivá většina nálezů bude náležet zejména do druhé poloviny 14. až počátku 15. století. V keramickém souboru má výrazné zastoupení keramická třída TEP 3 (65 %), která je dlouhodobě považována na Olomoucku za charakteristickou hrnčinu pro celé 14. století (srov. Bláha, Sedláčková 1998, 15; Šlézar 2008, 176–178; Šlézar, Faltýnek 2019, 189). Nižší zastoupení má podobná keramická třída TEP 2 (20 %), která se odlišuje zejména redukčním výpalem šedých tónů, a keramická třída TEP 4 (11,5 %) vypálená do cihlových odstínů; počátky její výroby se kladou do doby kolem roku 1400. Keramické třídy TEP 5, TEP 6 a TEP 7 mají velmi nízké zastoupení. Běžně tuto keramiku zaznamenáváme i na dalších středomoravských lokalitách datovaných do 14.–15. století. Za importované zboží lze označit pouze zlomky loštických hrnců. Veškerá ostatní hrnčina patřila k standardně dostupnému zboží.

Další oporu pro datování tepeneckého souboru poskytuje také srovnání s nádobami, do nichž byl uložen poklad mincí z Olomouce – Nových sadů. Poklad pražských grošů byl uložen do země na konci 14. století. Ražby se nacházely ve dvou nádobách a dno další nádobky sloužilo jako poklička. První nádoba má okraj ve tvaru okruží, druhá šikmo seříznutý. První hrnec byl vypálen do šedé až šedočerné barvy a druhý do bíložluté (Burian 1958, 260–261; Nekuda 1980, 393, 407). Keramický soubor z výzkumu na předhradí Tepence lze srovnávat také s nálezy ze IV. horizontu osídlení tvrze v Rýmařově, který je datován do druhé poloviny 14. až počátku 15. století (Goš et al. 1975). Tento horizont navíc pomáhá datovat dvojice pražských grošů Karla IV. a Václava IV., které byly nalezeny v areálu zdejšího sídla (Goš, Karel 1992, 231).

Obrátíme-li pozornost od kuchyňské a stolní hrnčiny, dostáváme se k málo zastoupeným skupinám keramiky stavební a technické. Ke stavební keramice náleží pouze torzo cihly. Bohužel jde o kus bez jediné celé strany. Maximální měřitelné rozměry činí 89 × 49 × 40 mm. Na lomu je dobře pozorovatelné ostřivo v podobě písku a drobných křemenů. Podle J. Rodiny měly cihly vyzvednuté v areálu hradního jádra Tepence šířku mezi 110 až 120 mm a sílu 70 mm (Rodina 2001, 36). Cihly s podobnou silou známe například z hradů Melice, Strálek nebo z Nového hradu u Hanušovic (srov. Michna 1974, 73; Goš, Karel 1999, 109; Goš 2016, 289). Z dalších středomoravských lokalit lze uvést

Obr. 19. Hrad Tepenec. Výběr metalických nálezů. Kresba L. Hlubek.

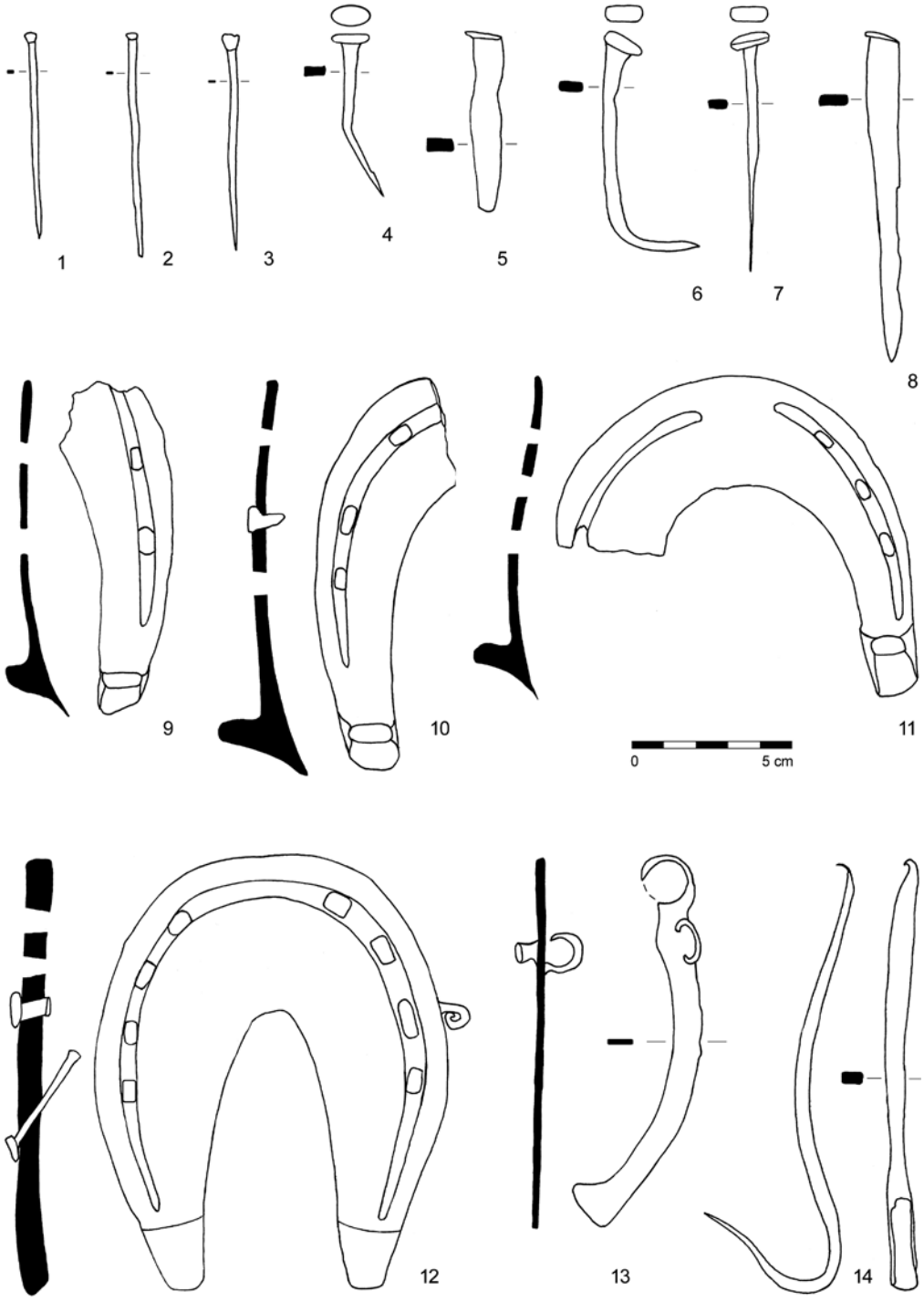
Fig. 19. *Tepenec Castle. Selection of metallic finds. Drawing by L. Hlubek.*

užití cihel z areálu města Olomouce, hradu Hlubokého nebo z kartuziánského kláštera v Dolanech (srov. Bláha 1995, 34; Hlubek, Schenk 2020, 150; Nekuda, Reichertová 1968, 59; Hlubek 2017, 9). Cihla pochází z volné plochy předhradí (čtverec 8/74) a dnes ji není možné spojovat s žádným objektem.

Technickou keramiku reprezentují dva kahany a neúplný přeslen. Částečně poškozený přeslen byl nalezen ve čtverci 2/73. Má kruhový tvar se středovým otvorem a na povrchu cihlovou barvu, která se svým provedením blíží keramické skupině TEP 4. Na jeho ploše neregistrujeme žádnou výzdobu. Celkový průměr dosahuje 30 mm, výška 13 mm a průměr středového otvoru činí 7 mm (obr. 17: 1). S keramickými přesleny se běžně setkáváme na nejrůznějších středověkých lokalitách z 13.–15. století (např. Nekuda, Reichertová 1968, 63; Březinová 2007, 51–57, 60). Chronologicky nejsou nijak citlivé, ale v případě nálezu z hradu Tepence jej můžeme zařadit do 14. až počátku 15. století.

Dvěma zlomky jsou zastoupeny fragmenty kahanů. Dochovaly se pouze v nevelkých zlomcích, v prvním případě jde o část hubičky a v druhém o okrajový fragment (obr. 17: 5), jehož celkový průměr činí 120 mm. Oba byly vypáleny do bílé až béžové barvy, a je možné je přiřadit ke keramické třídě TEP 3. V obou případech jde o nálezy z okolí nadzemní stavby (obj. č. 1/74). Kahany byly nalezeny také v areálu hradu Tepence (Rodina 2001, 34–35; Tymonová, Kalábek 1998, 91). Analogické nálezy registrujeme například z Loštic nebo z hradů Šternberka, Melic a Lelekovic (Michna 1974, 73, obr. 6: 6; Unger 1999, 88–89, obr. 94: 7, Dehnerová, Večeřa 2007, 13, obr. 3: 1, 2; Hlubek 2018, 252, obr. 63: 10).

Kolekci metalických nálezů (obr. 19–20) tvoří celkem 49 artefaktů,[22] jeden kus se ve sbírkách olomouckého muzea nepodařilo dohledat (tab. 5). Nejčastěji máme k dispozici stavební kování, zlomky podkov a hroty šípů. Ostatní nálezy se vyskytují

Obr. 20. Hrad Tepenec. Výběr metalických nálezů. Kresba L. Hlubek.

Fig. 20. *Tepenec Castle. Selection of metallic finds. Drawing by L. Hlubek.*

pouze v jednotkách kusů – otočný klíč, dveřní pant, fragment postranice udidla, přezka, stupadlo třmene, skoba/svorka, železný kroužek a dva blíže neučené předměty (obr. 18; 19). Drtivá většina kovových nálezů byla konzervovaná nedlouho po ukončení výzkumu, a proto je dnes jejich stav na dobré úrovni. Zhruba polovinu metalických artefaktů evidujeme z obou prozkoumaných objektů, popřípadě z jejich nejbližšího okolí. Z lehčí stavby (obj. č. 1/74) pochází celkem 22 nálezů a tři kusy z míst kamenné budovy (obj. č. 1/72). Další čtyři artefakty a strusku našel V. Dohnal ve výkopu v západní části hradní akropole. Šlo o trojici podkov, část postranice udidla a dva amorfní kusy strusky. Zbylé exemplář byly vyzvednuty z obou sond z hloubky 0–20 cm. Při dělení metalických předmětů se budu držet typologie kovových předmětů podle R. Krajíce (2003). Do této části také zahrnu dva nalezené kusy strusky.

Ke skupině zbraní a zbrojí náleží pět hrotů šípů, ale jeden kus se nepodařilo dohledat. Není ani vyobrazen v nálezové zprávě, a proto jej není možné nijak hodnotit. Ve třech případech jde o hroty opatřené tulejkou (obr. 19: 1–3), u posledního kusu nelze rozhodnout, neboť se z něj dochovala pouze hrotová část (obr. 19: 15). Všechny mají rombický příčný průřez hrotu a maximální šíře dosahují zhruba v poslední třetině jejich délky. U celých exemplářů osciluje jejich délka od 74 do 85 mm; poslední dosahuje maximální délky 44 mm. Obrátíme-li pozornost na hroty dochované v úplnosti, mohu všechny přiřadit ke Krajícově typu B IIa (Krajíc 2003, 186–187, obr. 150), respektive typu T 2-5 podle B. Zimmermanna (Zimmermann 2000, 51–53). Jejich hmotnost činí 30, 35, 40 g. Je možné předpokládat, že ve všech případech šlo o střelivo do kuší. Podle analýzy R. Krajíce se tento typ hrotů na předměstí Sezimova Ústí vyskytoval vůbec

Skupina	Předmět	Počet	Celkem
Zbraně a zbroj	Hrot šípu	5	5
Doklady o využití koňské síly	Podkova	7	10
	Třmen	1	
	Udidlo	1	
	Přezka	1	
Stavební kování	Klíč	1	31
	Dveřní pant	1	
	Hřebík	23	
	Klínec	5	
	Skoba/svorka	1	
Neurčené	Kroužek	1	3
	Neurčeno	2	
Výrobní odpad	Struska	2	2
Celkem			**51**

Tab. 5. Hrad Tepenec. Zastoupení metalických nálezů z výzkumu V. Dohnala.
Tab. 5. *Tepenec Castle. Representation of metallic finds from V. Dohnal's excavations.*

nejčastěji (Krajíc 2003, 187). V širším evropském milieu patřily tyto hroty k běžnému druhu střeliva, v ojedinělých případech se vyskytovaly již ve 12. století, svého největšího rozšíření však bezpochyby doznaly až v průběhu 14. a 15. století (srov. Zimmermann 2000, 51–53; Serdon 2005, 104–105).

O výskytu hrotů šípů kosočtvercového příčného profilu s cylindrickou tulejkou na hradě Tepenci se zmiňoval již V. Burian (1971b, 66, tab. 46: 5); snad příliš nepochybíme, budeme-li předpokládat, že totožné typy známe i z prostoru předhradí (srov. Tymonová 2002, 226, obr. 10: 9; Vránová, Vrána 2005, obr. 19: 3; 2016, obr. 36). Typově totožné střelivo známe i z dalších moravských lokalit. Namátkou lze uvést hrady Hluboký, Pustiměř, Melice, Nový Hrad u Hanušovic, tvrz v Rýmařově, kartuziánský klášter v Dolanech, popřípadě prostor předpokládaného bojiště či ležení u Tovačova (Unger 1974, 194–196, obr. 1: 5; Brůnová 2004, 52, obr. 15: 8; Procházka, Žákovský 2019, 224, obr. 8: 10–11; Goš 2016, 282–283; Hlubek 2010, 494, obr. 2: 7, 8; 3: 9, 10; Frait 2001, 50–54, tab. 27: 1, 2, 5, 9–15; Žákovský, Schenk 2017, 43, kat. č. 196–242). Všechny tyto uvedené nálezy náleží do 14.–15. století, kdy se tento typ hrotů šípů na středověkých lokalitách objevuje naprosto běžně. Militaria nalezená během výzkumu V. Dohnala nevytvářela žádné nápadné koncentrace. Hroty byly získány z plochy čtverců 3/73, 9/74, 10/74, 2/75 a 4/75. Dva kusy pocházejí z blízkosti jižního řezu opevněním, dva z plochy předhradí a poslední z okolí lehčí stavby (obr. č. 1/74). V současné chvíli můžeme s obležením hradu Tepence teoreticky spojovat pouze kusy vyzvednuté z okolí opevnění.

Výrazněji je zastoupena kolekce nálezů ze skupiny dokladů o využití koňské síly. Tuto kategorii reprezentuje sedm podkov, zlomek postranice udidla, stupadlo třmene a drobná přezka, u níž je možná interpretace jako součást upínacího aparátu ostruhy. Nejprve se budeme věnovat vyzvednutým podkovám (obr. 19: 10, 12, 17; 20: 9–12). Šest z nich se dochovalo ve zlomcích a jedna v úplnosti. Zlomky reprezentují neúplná ramena ukončená ozubem o šířce 17–36 mm a dva větší fragmenty se středovým obloukem. U tří exemplářů známe jejich celkovou délku, která dosahuje 101, 122 a 134 mm. Čtyři kusy mají rýhu pro podkováky, přičemž u dvou kusů víme, že byla v čelní partii podkovy přerušená (obr. 19: 17; 20: 11) a v jednom případě je průběžná (obr. 20: 12). Zjištěný počet otvorů pro podkováky je v pěti případech šest, v jednom osm a u posledního exempláře nelze určit (obr. 19: 10). V plně dochované podkově se v otvorech nachází dvojice podkováků (obr. 20: 12) a jeden podkovák se dochoval ve fragmentu (obr. 20: 10). Podle třídění podkov od R. Krajíce (2003, 102–104, obr. 94, 95) je možné pět kusů přiřadit k variantě 4c (obr. 19: 10, 17; 20: 9–11, dva kusy bez rýhy, tři s rýhou pro podkováky), jeden k typu 4b (obr. 19: 12) a poslední nejspíše k typu 2 (obr. 20: 12), respektive k typům VI/4 (Kaźmierczyk 1978, 97–103), IV/5 (Kaźmierczyk 1978, 74–78) a I/1 (Kaźmierczyk 1978, 19–30), které byly vyčleněny na základě studia slezského materiálu.

Vysoké zastoupení podkov Krajícova typu 4c koresponduje se zjištěním V. a J. Vránových, kteří konstatovali, že tato varianta podkov na Tepenci zřetelně dominuje (Vránová, Vrána 2012a, 739). Také V. Burian ve své práci uváděl, že podkovy z prostoru hradního jádra byly zpravidla opatřeny rýhou a kvádříkovými ozuby (Burian 1984, 14–15). Podobné nálezy datované do 14.–15. století zaznamenáváme z hradů Hlubokého, Rabštejna, Melic, Rychleb nebo dolanského kartuziánského kláštera (Burian 1964, 6, obr. 3: 3; Unger 1974, 196, obr. 2: 4; Kouřil et al. 2000, 318, obr. 222: 4; Frait 2001, 42–43, tab. 18: 5, 6; Brůnová 2004, 52, obr. 15: 9; Hlubek 2013, 137, obr. 9: 2, 3). Zaměříme-li se na distribuci podkov, pak přesnou polohu známe pouze u čtyř exemplářů, neboť tři našel V. Dohnal ve výkopu. Čtyři kusy z prostoru hlavní sondy se nacházely ve čtvercích 6/74, 1/75, 2/75 a 4/75. Dvě z nich registrujeme v okolí opevnění na jižní straně předhradí a dva kusy byly nalezeny na ploše předhradí.

Ke skupině kovových artefaktů spojených s využitím koňské síly dále náleží tři neúplné předměty, a to zlomek postranice udidla, stupadlo třmene a nejspíše také malá přezka. Ze čtverce 3/75 bylo vyzvednuto stupadlo třmene vykované do oválného tvaru a z něj vycházejí odlomená ramena (obr. 19: 18). Nález není možné typologicky jednoznačně zařadit, byť se svým tvarem blíží ke Krajícově typu 4 (Krajíc 2003, obr. 101, 102), respektive typu V/B W. Świętosławskieho (Świętosławski 1990, 57–58). Obdobně tvarované stupadlo registrujeme z jednoho třmene z prostoru hradního jádra (srov. Novotný, 1970, 63; Burian 1981b, 25, obr. na str. 26: 32–70), což by umožňovalo jeho dataci do 14.–15. století. Z prostoru výkopu pochází kromě trojice podkov také zlomek postranice udidla. Jde o plochou obloukovitě zahnutou tyčinku ukončenou očkem a druhým okem postaveným kolmo k ploše (obr. 20: 13). Na základě několika podobných nálezů se domníváme, že jde o část postranice pákového udidla. Podobné exempláře zaznamenáváme například z velitelského stanoviště pod hradem Lichnicí, z hradů Lelekovice a Rokštejna, popřípadě z předhradí hradu Strádova (Frolík, Musil 2013, 162–163, obr. 27: 4; Unger 1999, 126–127, 137: 2; Měřínský 2007, 112, obr. 64: 2469; Musil 2019, 77, obr. 6: 5), které jsou datované zejména do průběhu 15. století. Je-li určení artefaktu správné, pak jej můžeme zařadit do doby fungování hradu. Hypoteticky můžeme k této kategorii přiřadit drobnou železnou přezku. Ta má mírně lichoběžníkovitý tvar a částečně odlomený středový trn. Dochované rozměry činí 22 × 16–22 mm (obr. 19: 8). Pochází ze čtverce 5/74, čili z plochy předhradí. Snad sloužila k upínání ostruh, ale vyloučit nelze ani jiné užití (např. spínání řemene nebo opasku). Přesnější interpretace těchto menších nálezů je obtížná (srov. Měchurová 1995, 171; Krajíc 2003, 127–128).

Nejpočetnější zastoupení mají artefakty náležící do skupiny stavebního kování (31 kusů). Tuto kategorii tvoří 23 hřebíků, pět klínců, skoba/svorka, zlomek dveřního pantu a otočný klíč. Klíč s téměř kruhovým okem, dutým dříkem a částečně dochovanou bradou (obr. 19: 11) lze bezpečně přiřadit k typu X podle R. Krajíce (2003, 92–94, obr. 90). Tyto klíče se na našem území objevují během 13.–15. století. Z podobných nálezů můžeme uvést

exempláře z měst Litomyšle a Ostravy nebo ze zaniklých vsí Bystřec a Konůvky (Měchurová 2013, 192, 194, obr. 7 dole; Belcredi 2006, 347, tab. XXXIV: 4; Měchurová 1995, 179, tab. XII: 14; Vích 2015, 207–208, obr. 3: 1). Klíč z hradu Tepence byl vyzvednut ze zjišťovací sondy v blízkosti kamenné stavby (obj. č. 1/72).

V okolí stavby (čtverec 8/72) se podařilo najít také část dveřního závěsu o délce 106 mm. Je vykovaný z pásu železa o šířce 29 mm a na konci stočený do oka. Jeho plocha byla perforována zhruba obdélným otvorem o rozměrech 11 × 6 mm (obr. 19: 14). Pro přesnější datování nejsou tyto kusy příliš vhodné. Četné nálezy kovových plechů s otvory uváděl z prostoru hradního jádra Tepence B. Novotný (1970, 63). Podobná pásová kování dveří či bran známe například z hradů Rokštejna, Melic či Ježova hradu, kartuziánského kláštera v Dolanech, popřípadě zaniklých středověkých vsí Konůvky a Bystřec (Burian 1964, 4, obr. 4: 1; Unger 1974, 197, obr. 3: 5; Měřínský 2007, 108, obr. 58: 4, 5; Žákovský 2006, 134, tab. 62: 1; Frait 2001, 26, tab. 9: 12; Měchurová 1995, 171–172; Belcredi 2006, 349, tab. XXXVI:3–6). Nejsou však vhodná k jemnějšímu datování.

Nejpočetnější skupinu kovových nálezů z výzkumu představují hřebíky a klínce. Z pěti získaných klínců se dochovaly čtyři v úplnosti a z posledního pouze horní polovina. Celé kusy dosahují délky od 93 do 108 mm (obr. 19: 4, 5, 7; 20: 8) a zlomek klínce má délku 58 mm (obr. 20: 5). Na průřezu mají tvar obdélníku o rozměrech 7 × 2,5 až 9 × 3,5 mm. Podle typologie R. Krajíce (2003, 67–68) jde ve všech případech o jím vyčleněné typy VIIIa. S ohledem na jejich nálezy v prostoru hradního jádra Tepence, odkud V. Burian (1979b, obr. 1: 2, tab. 1) popsal celkem 24 kusů, je zbytečné uvádět nějaké další analogie. Jejich rozložení na ploše předhradí nevytváří žádné shluky, ani se nenalezly v blízkém okolí některé ze staveb. Byly vyzvednuty ze čtverců 3/74, 8/74, 9/74 a 7/74, odkud pochází dva kusy.

Nejvyšší zastoupení mají mezi kovovými nálezy hřebíky, kterých je celkem 23 kusů. Podle typologie R. Krajíce (2003, 64–67) je můžeme přiřadit k typům s horizontální hlavicí (typ IIa, 1 kus, obr. 19: 13), křídlové (typ IIIa, 4 kusy, obr. 19: 6; 20: 4, 6, 7) a s vertikální hlavicí (typ Vc, 18 kusů, obr. 20: 1–3). Hřebíky s vertikální hlavicí, tzv. šindeláky, dosahovaly délky 30–77 mm. Nalezené kusy s křídlovou hlavicí mají délku od 66 do 103 mm. Podobné typy stavebních kování registroval na Tepenci i V. Burian (1979b, 22–23, obr. 1: 2, 4, 12). Tyto artefakty nejsou nijak datačně citlivé, proto upustíme od výčtu dalších analogií.

Zajímavá je distribuce hřebíků, neboť 18 kusů s vertikální hlavicí pochází ze čtverce 11/74, kde podle V. Dohnala mohly vytvářet malý depot (Dohnal 1980a, 43–44). Avšak v dokumentaci k výzkumu není k dispozici žádný nákres či fotografie, které by tento „hromadný nález" zachycovaly. V nálezové zprávě je pouze uvedeno, že tyto hřebíky byly na malé ploše. Šest z nich je dochovaných v úplnosti (obr. 20: 1–3) a dosahují délky 70–77 mm, ostatní kusy jsou polámané. Jejich délka činí od 33 do 58 mm. Podle všeho se tato kumulace kování nacházela mimo vlastní lehčí stavbu (obj. č. 1/74). Tím pádem tuto představenou interpretaci není možné zpětně nijak verifikovat. Mohlo jít jak o malý depot, tak o zcela náhodnou kumulaci stavebních kování, což se s ohledem na poškozené exempláře zdá pravděpodobnější.

Uvnitř lehčí stavby ve čtverci 10/74 se podařilo najít dva hřebíky s křídlovou hlavicí (obr. 20: 4, 7). Je možné připustit, že se uplatnily při stavbě tohoto objektu. Tři hřebíky pocházejí z prostoru informativní sondy, z plochy předhradí (čtverec 1/71) a nároží kamenné stavby (čtverec 8/72). Nakonec se ještě zmíním o drobné dvojramenné skobě nebo svorce o délce 65 mm, která má kvadratický průřez (obr. 19: 16). Pochází z okolí lehčí stavby (obj. č. 1/72). Její interpretace není jednoznačná, neboť určitě nejde o klasickou „stavební" skobu. Je možné předpokládat, že byla využita jiným způsobem, například jako součást uzamykacího mechanismu dveří (srov. Krajíc 2003, 77).

Blíže neučené předměty reprezentuje dvojice tyčinek, z nichž jedna je ohnutá do tvaru háku (obr. 20: 14), a železný kroužek o průměru 43 mm (obr. 19: 9). Ze čtverce 3/72 pochází kroužek vykovaný do ploché železné tyčinky. Určení původního účelu kroužku bývá značně nejasné (srov. Měchurová 1995, 171). Mohl se uplatnit jako opasková přezka, vodící kroužek udidla nebo část dveřní petlice. V případě zbylých dvou železných tyčinek nelze ani rámcově určit typ artefaktu.

Nakonec se ještě zmíníme o nalezené strusce, kterou vedoucí výzkumu získal z výkopu. Jde o dva středně velké kusy kompaktní strusky. Oba mají spíše konkávní tvar. Jejich maximální měřitelné rozměry činí 132 × 92 × 43 mm a 125 × 83 × 43 mm; hmotnost je 537 g a 471 g. Výskytem strusky na ploše předhradí Tepence se nedávno zabývali V. Vránová, J. Vrána a M. Moník, kteří dospěli k závěru, že v prostoru předhradí existovala kovářská dílna. Strusky se na ploše předhradí koncentrovaly zejména v okolí objektů č. 147 a 196, dále v jihozápadní části a v některých terénních depresích. V závěru článku připouštějí, že struska mohla také sloužit ke zpevnění povrchu předhradí (Vránová et al. 2014, 639–645, obr. 1). Zda je tomu tak i v případě obou kusů získaných od nálezce, nelze dnes rozhodnout.

8. Diskuze

V letech 1971–1975 proběhl v prostoru předhradí hradu Tepence první archeologický výzkum, který prokazatelně doložil osídlení jeho plochy v době fungování hradu. V. Dohnalovi se zde podařilo částečně prozkoumat dva středověké objekty, přičemž oba pokládal za stavby s nadzemní konstrukcí a předpokládal jejich hospodářskou funkci (Dohnal 1980a, 43–44). Další objekty byly odkryty během následných záchranných výzkumů v prostoru předhradí (souborně Vránová, Vrána 2016, 50–58). Jako první vyslovil názor, že by mohlo jít o nezdařilou lokaci města, T. Velímský (1992, 132), který v podstatě vycházel pouze z půdorysu lokality s relativně pravidelně rozmístěnými zahloubenými objekty a předběžně publikovanými výsledky z výzkumu V. Dohnala. V podobném duchu se vyjádřili také V. Goš a J. Halama (2013, 213–214). V práci sumarizující výsledky výzkumů na hradě Tepenci se V. Vránová a J. Vrána přiklonili k interpretaci, že by mohlo jít o podhradní městečko (Vránová, Vrána 2005, 25–38; 2016, 65). Tento výklad přejal také J. Doležel (2008, 488). Domníváme se, že se můžeme v současnou chvíli zamyslet nad zástavbou na předhradí znovu a pokusit se tento výklad rozvést.

Z tzv. zakládací listiny hradu Tepence z roku 1340 plyne, že markrabě Karel od olomouckého biskupa kupuje pouze samotnou horu Tepenec s bezprostředním okolím (CDM VII, 202–203, č. 279). Na tomto území zamýšlel vystavět hrad spravovaný purkrabím. Podle listiny měl purkrabí složit slavnostní přísahu nejen markraběti, ale také olomouckému biskupovi. Referovaná listina zároveň omezuje některé pravomoci purkrabího (například, že nesmí brát dřevo z lesa na stavbu hradu, obtěžovat poddané biskupa a kapituly nebo je nutit pracovat na stavbě hradu). V mladších písemných pramenech nacházíme jména některých purkrabích. Jmenovitě známe Kuníka z Drahotuš, Svatobora Ganzara z Domašova, Unku z Majetína a po něm purkrabství získal nechvalně proslulý Jindřich z Nevojic (Štěpán 2000, 9). P. Bolina předpokládal, že do markraběcích válek se stávali purkrabími lidé spojení s olomouckým biskupstvím. Připustil také možnost, že prvním purkrabím Tepence mohl být Racek z Dolan (Bolina 2004a, 174).

Dále nás kupní smlouva z roku 1340 informuje o tom, že pokud by někdo v budoucnu nově zřídil v sousedství mýtnou stanici (*theloneum*) či založil tržní místo (*forum*), tak lidé olomouckého biskupa nebudou nuceni tato místa navštěvovat, a zároveň

je nebude zadržovat, zatýkat nebo na nich uplatňovat své pravomoci tepenecký purkrabí. Z této formulace vyplývá, že v době sepsání listiny u hradu Tepence neexistovala mýtná stanice ani tržní místo, které je pro zařazení do kategorie městeček zásadní (např. Mezník 2001, 63–64). Ze stylizace textu kupní smlouvy plyne, že tuto pasáž lze vnímat jako ochranu poddaných olomouckého biskupství pro případ zřízení trhu či mýtné stanice kdekoliv v okolí. S ohledem na skutečnost, že v závěti markraběte Jana Jindřicha z roku 1371 (CDM X, 137–142, č. 118) není uvedeno tržní místo ani mýto, lze mít za to, že u hradu Tepence nikdy nic takového nevzniklo. Tento výklad je nepřímo podporován absencí drobných kovových nálezů (např. lotových závaží, vážek či drobných ztrátových mincí) z areálu předhradí. Taktéž schází jasné doklady o provozování řemeslné výroby. V zásadě máme doloženo pouze provozování kovářství v areálu předhradí a velmi zběžně zmínky o nalezeném nářadí – kladiv, vrtáků a seker (Vránová et al. 2014, 639–647; Vránová, Vrána 2016, 64). Podobná situace jako s trhem a mýtným místem tomu bude i s úřadem popravce. V textu kupní smlouvy z roku 1340 je užita formulace, „pokud by v budoucnu byl zde ustanoven".

Dále je na místě otázka tzv. Jívovské cesty známé z listinných falz hlásících se do roků 1220 a 1269 (CDB II, 412–415, č. 376; CDB V/2, 194–195, č. 599), které lze nejspíše datovat do závěru 13. až počátku 14. století (Novák 2020, 257, 262–265). V literatuře panuje shoda na tom, že již od pravěku vedla kolem dnešní obce Jívové dálková komunikace spojující Olomoucko se Slezskem. Její počátek v prostoru Nízkého Jeseníku bývá lokalizován do blízkosti obce Dolany, odkud cesta směřovala přes Jívovou dále k Moravskému Berounu a do Slezska. Její průběh dokládají také stopy vyjetých kolejí dochovaných v terénu nebo objevených pomocí lidarového snímkování (srov. Bolina 2004b, 93–113; Dehnerová, Šlézar 2015, 78; Martínek, Vránová 2018, 114). Problematikou průběhu komunikací v prostoru Nízkého Jeseníku se zabýval P. Bolina (2004a, 169–174), který připouštěl možnost, že se Karel IV. pokoušel založením Tepence Jívovskou cestu přeložit tak, aby lidé museli projet přes celnici u hradu.

V. Dohnal v nálezové zprávě z výzkumu uváděl, že jedna větev této cesty mohla vést Bělkovickým údolím. Uvedenou možnost podporuje zejména umístění brány v jihozápadní části tepeneckého předhradí (Dohnal 1980a, 8). Nicméně pohled na mapy I. a II. vojenského mapování může naznačovat spíše možnost, že komunikace nevedla Bělkovickým údolím, ale příčně přes ně. Spojovala tak město, dnešní Jívovou, s městem Uničovem a vedla přes Tepenec, Domašov u Šternberka, Mladějovice a Újezd.

S Jívovskou cestou také úzce souvisí otázka staršího osídlení před vybudování Tepence. Dosud se na katastru Jívové nepodařilo zaznamenat žádné raně středověké nálezy, i když na základě toponym užívaných v pramenech můžeme o raně středověkém osídlení na plošině Nízkého Jeseníku uvažovat. Rozvoj osídlení v okolí hradu Tepence lze předpokládat během poslední třetiny 13. století v souvislosti s exploatací nerostného bohatství ze strany rodu Šternberků (Hlubek 2019, 14–17).

Z areálu hradu Tepence máme k dispozici keramiku ostřenou grafitem, obvykle řazenou do 13. až počátku 14. století (srov. Rodina 2001, 24; Vránová, Vrána 2013, 295–296). K výskytu této hrnčiny je možné připustit dva výklady. Tato keramika představuje starší příměs v dosud zpracovaných souborech, což může korespondovat s tím, že její zastoupení v nich je velmi nízké. Druhou možností je, že mohlo docházet ke krátkodobému využití lokality např. k odpočinku, přenocování, k pastevectví atd. V současné době však nelze rozhodnout, která z těchto možností je správná. Doplňme ještě, podle M. Plačka měl Tepenec dvě stavební etapy s tím, že v první fázi vznikl hrad, vnitřní hradba s valem a až později byla dostavěna vnější hradba s pětibokou baštou (Plaček 2001, 640). Složitější vývoj hradu naznačuje také analýza keramiky z výzkumů V. Buriana provedená J. Rodinou. Římsovité okraje hrnců se nalézaly ve všech kontextech, nejméně jich obsahovala svrchní humusová vrstva (Rodina 2001, 24). Nezbývá než doufat, že zpracování některého dalšího keramického souboru povede k rozřešení otázky nejstaršího osídlení v areálu hradu a předhradí Tepence.

Obrátíme-li pozornost k archeologicky prozkoumaným stavbám, pak vyvstává problém s jejich interpretací. Jako nepravděpodobná varianta se jeví ztotožnění zástavby na předhradí se vsí Jívovou. Vůbec první zmínka o vsi Jívové se objevuje v roce 1357, kdy se v písemných pramenech objevil Henslin z Jívové (Kuča 2000, 746). V roce 1364 patřila ke vsím, které přispívaly na údržbu mostů přes řeku Moravu u olomouckého hradu (CDM IX, 251–252, č. 336). Následně se ves objevuje v třetí závěti markraběte Jana Jindřicha (CDM X, 137–142, č. 118) a po zničení hradu Tepence byla darována dolanskému kartuziánskému klášteru (CDM XIII, 407, č. 372). Sice se připouští její zpustošení během 15. století, ale to bývá spojováno s husitskými (Koudela, Šindlářová 2012, 29) nebo česko-uherskými válkami (Bartoš, Kovářová 1999, 16). V literatuře poněkud zapadlo líčení V. Štěpána, který uvedl, že po přepadení Tepence v první fázi markraběcích válek byl hrad značně poškozen a na čas jeho správu převzal Unka z Majetína (např. Štěpán 2000, 9). Budoucí purkrabí Jindřich z Nevojic se uchýlil do Jívové, poddanské vsi hradu, kde doplnil svou družinu (Štěpán 2002, 171). Na druhou stranu dosud nevíme, kde přesně se tato ves nacházela, neboť z intravilánu dnešní obce Jívové je zatím znám pouze raně novověký materiál (Hlubek 2019, 12–13), který zřejmě souvisí s novým vysazením Jívové před polovinou 16. století (Bartoš, Kovářová 1999, 16; Kuča 2000, 746). Zároveň se v nejbližším okolí hradu nenacházejí stopy po plužinách, které bychom zde očekávali.

Pokud jsme výše odmítli variantu, že zástavbu v areálu tepeneckého předhradí není možné interpretovat jako podhradní městečko, neboť se zdá vysoce pravděpodobné, že nikdy zde neexistovalo tržní místo, pak je nutné uvažovat o jiné formě sídelního útvaru. Lze navrhnout jinou možnost, a to považovat předhradí Tepence za latrán, čili opevněnou část napojenou na hrad (např. Durdík 2012, 181). Podle Josefa Hložka jsou pro latrány typické znaky absence městských práv a kostela s farní funkcí. Obvykle tyto útvary postrádají vlastní název, který by je odlišoval od hradu (Hložek 2016, 296–297). Nicméně latrány jsou typické zejména pro jihočeský region – například Příběnice, Český Krumlov, Rožmberk a Velešín (srov. Rusó, Smetana 1994, 330; Hložek 2016, 296) a ojediněle se s nimi setkáváme v dalších českých regionech (Hložek 2016, 297–298). Z Moravy lze uvést pouze hrad Stagnov na Vyškovsku s městečkem, roku 1480 nazvaným Hrádek (Rusó, Smetana 1994, 331; Plaček 2001, 583).

Můžeme předpokládat, že se osídlení na předhradí Tepence rozvíjelo postupně v návaznosti na provoz Jívovské cesty spojující Olomoucko se Slezskem. K nárůstu zástavby mohlo také dojít v souvislosti se stavbou hradu nebo s jeho opravami po roce 1381, případně během dostavby hradby na severní straně předhradí. K této práci bylo nepochybně zapotřebí zaměstnat větší množství lidí, včetně kvalifikovaných řemeslníků. Další rozvoj osídlení ukončily markraběcí války, které trvaly s přestávkami téměř 25 let. Zjištěný počet staveb není nijak závratný, ale je potřeba si uvědomit, že areál předhradí nebyl prozkoumán v úplnosti, byť se v posledních sezónách výzkum zaměřuje na exkavaci na povrchu viditelných objektů. Nicméně i předložený výklad je poplatný aktuálnímu stavu zpracování všech provedených archeologických výzkumů na hradě i předhradí Tepence. Do budoucna bude potřeba vyhodnotit nemalou část prozkoumaných půdorysů staveb, což může přinést nové impulzy k interpretaci zástavby v prostoru předhradní.

9. Celkové shrnutí

Hrad Tepenec nechal vybudovat moravský markrabě Karel během 30. až 40. let 14. století. Za tímto účelem koupil od olomouckého biskupa Jana Volka horu Tepenec a blízké okolí. Fortifikace měla sloužit zejména k posílení královské moci v dané oblasti a k ochraně Jívovské cesty spojující Olomoucko se Slezskem. Hrad byl během své existence minimálně dvakrát obležen. Poprvé roku 1381, následně došlo k jeho opravě. Znovu jej dobylo vojsko vedené hejtmanem Janem Štěnětem z Bělin na počátku 15. století. Zříceninu roku 1406 daroval markrabě Jošt kartuziánskému klášteru v Dolanech.

Fortifikace se skládala z hradního jádra a rozsáhlého předhradí, na kterém se původně rozkládalo hradisko lidu popelnicových polí. Popisovanou lokalitu od 60. let 20. století postupně odtěžuje blízký kamenolom. Z těchto důvodů probíhají na Tepenci záchranné výzkumy od roku 1968 až dodnes. Tento text je v zásadě prvním ucelenějším pokusem o zpracování středověké komponenty osídlení vycházející z výzkumu realizovaného v letech 1971–1975.

Vedoucí výzkumu V. Dohnal položil v prostoru předhradí nejprve 1 m širokou zjišťovací sondu dlouhou 30 m a v dalším roce otevřel hlavní sondu, která proťala celý opevněný areál od SZ k JV. I když byl výzkum zaměřen na řešení otázek pravěkého osídlení lokality, tak se V. Dohnalovi podařilo částečně prozkoumat dva nadzemní objekty, které datoval do 14. století. První stál blíže k severní straně nedaleko od průběhu opevnění. Odkryté nároží stavby svíralo úhel 75° a mělo kamenné stěny spojované jílem (obj. č. 1/72). Podle V. Dohnala šlo o nadzemní objekt hospodářského účelu. Druhá stavba (obj. č. 1/74) se nacházela ve čtvercích 10/74–12/74. Šlo také o objekt lehčí konstrukce, snad o nějaký přístřešek či budovu se srubovou konstrukcí spojovanou hřebíky. Analýza vyzvednutých nálezů prokázala, že těžiště osídlení na předhradí Tepence můžeme klást do doby fungování hradu.

Zástavbu v prostoru předhradí nelze jednoznačně interpretovat. Domníváme se, že není možné ji označovat za podhradní městečko, neboť s vysokou mírou pravděpodobnosti zde nebylo nikdy zřízeno ani tržní místo, ani mýtná stanice. V úvahu připadá spíše tzv. latrán, čili opevněné předhradí napojené na hrad Tepenec, kde mohly probíhat provozně hospodářské činnosti. Pro další bádání bude klíčová analýza materiálu z jednotlivých objektů řazených do vrcholného středověku, což může přispět k přesnější interpretaci celého předhradí Tepence.[23]

Poznámky

1 V písemných pramenech se objevují další názvy referované lokality. Nacházíme ji také pod jménem Twingenberg, Twigenburch, Karlspurk nebo Karlsburg (k tomu Burian 1979a, 245–246; Čermák 2016, 72). Pro zjednodušení budeme v celém článku používat pouze název Tepenec, který se v literatuře vyskytuje nejčastěji.

2 Další starší zmínky o hradu v literatuře uvedl V. Burian (1979a, 248–249, pozn. 44).

3 Záchranné výzkumy zde proběhly v letech 1968–1971, 1971–1975, 1990, 1997–1999, 2007–2008, 2012, 2017, 2020.

4 Děkuji touto cestou PhDr. Vítu Dohnalovi, CSc. (1932–2020) za umožnění zpracovat středověký materiál z jeho výzkumu. Vyzvednuté nálezy jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu v Olomouci pod přír. č. 345/71, 323/72, 521/73, 335/74.

5 V. Dohnal v nálezové zprávě z výzkumu uvedl toto: „*Pro hlavní zjišťovací sondu, která se měla skládat ze čtverců 5 × 5 m řazených do pruhu za sebou, jsme vybrali okraj dobývacího prostoru, co možná nejdál od hradního jádra, abychom se vyhnuli terénu, který mohl být poškozen stavební či jinou činností v době středověkého využití lokality*“ (Dohnal 1980a, 16).

6 V. Burian popsal vyzvednuté kachle jako „*hrncové konkávní typy s kruhovým dnem a čtvercovým ústím, nepolévané*“ (Burian 1971b, 67). Podle rozboru keramických nálezů pochází z prostoru hradního jádra celkem 29 zlomků nádobkových kachlů. Délka strany ústí se mohla pohybovat kolem 150 mm (Rodina 2001, 35, obr. 20: 5-70/3, 166-70/4, 1-68/15).

7 Fond uložen ve Státním okresním archivu Olomouc, inv. č. M 8-55.

8 Je vysoce pravděpodobné, že k daným plánkům existují také doprovodné fotografie. Ty jsou zřejmě součástí dosud nezpracovaného fondu Sbírka fotografií Ing. Josefa Kšíra uloženém ve Státním okresním archivu Olomouc.

9 Děkuji touto cestou PhDr. J. Doleželovi z Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i., za pomoc s interpretací této listiny.

10 Více k osobě Jindřicha z Nevojic viz Štěpán 2000.

11 Podobný měděný prsten byl nalezen v německém Lüneburgu. Má celkový průměr 21 mm a výšku 3 mm. Nápis na prstenu je také proveden majuskulí, jen s tím rozdílem, že přepis je IASPAR : MELCHIOR: BAL (lücke) I. Na základě písma jej E. Ring datoval do poslední čtvrtiny 14. století. Nález spojoval s poutěmi (Ring 2013, 316).

12 V rozhodnutí Ministerstva kultury ze dne 20. července 1971 stojí, že komise „*...vzala v úvahu národohospodářský význam těžby v tomto kamenolomu, který potvrdil nadřízený resort provozovatele, tj. ministerstvo stavebnictví ČSR, i okolnosti, že provozovatel těžby se předem zavázal plně respektovat zájmy kulturních orgánů v daném prostoru, a doporučila rozkladu vyhovět. Ruším proto rozhodnutí ministerstva kultury čj. 34.985/68–II/2 ze dne 30. října 1968, jímž nebylo upuštěno od památkové ochrany zbytků středověkého hradu Tepence, okres Olomouc, a vydávám toto rozhodnutí: Ze shora uvedených důvodů upouštím ve smyslu § 13 zákona č. 22/1958 Sb. od další památkové ochrany středověkého hradu Tepence a nově objeveného naleziště hallštatské kultury ve vymezeném dobývacím prostoru.*“ Rozhodnutí ministerstva je vloženo do nálezové zprávy z výzkumu provedeného v letech 1971–1975 jako příloha (Dohnal 1980a).

13 Lze připomenout nález kamenného sekeromlatu z hradu Křivoklátu, který byl uložený ve Zlaté Baště (Durdík 1997, 110).

14 Pro úplnost lze ještě uvést, že v literatuře je možné narazit na zmínky o nožce z kovové nádoby a zlomku předpokládané „obličejové“ nádoby (Cejpová 2003, 542, obr. 4: B; Čapek 2020, 233, obr. 6: 3).

15 V této souvislosti lze připomenout, že T. Velímský považoval předhradí Tepence za nezdařené založení města, které nepřekročilo svou počáteční rozvojovou fázi (srov. Velímský 1992, 132). O nepovedeném založení města v případě předhradí hradu Tepence psali také V. Goš a J. Halama (Goš, Halama 2013, 213).

16 Výzkum v roce 1971 probíhal od 2. srpna do 3. září, v roce 1972 od 17. července do 11. září, v roce 1973 od 30. července do 10. srpna, v roce 1974 od 22. července do 23. srpna a v roce 1975 od 4. srpna do 29. srpna.

17 Výzkum měl zahrnovat ještě jeden čtverec (5/75), ale ten nebyl zkoumán, neboť se nebylo možné dohodnout s lesním závodem ohledně pokácení vzrostlého buku (k tomu Dohnal 1980a, 4–5).

18 U každého čtverce byl ponechán profil o mocnosti 50 cm. Zatímco v prostoru hradiska dosahovala hloubka sondy od 40 do 60 cm, tak v případě zkoumání valů činila až 160 cm. Ke každému čtverci byla pořízena kresebná dokumentace půdorysu a všechny čtyři profily.

19 To se však zdá málo pravděpodobné, neboť kameny byly nalezeny téměř ve všech čtvercích na výzkumu. V daném případě nevytvářejí žádnou řadu či jasnější strukturu, kterou bychom mohli spojovat například s podezdívkou. Tento rozpor vynikne, srovnáme-li tento nadzemní objekt s objektem odkrytým na předhradí v roce 2007, kde je kamenná podezdívka zcela nezpochybnitelná (srov. Vránová, Vrána 2016, 52, obr. 30).

20 S tímto materiálem pracuji také, i když podle uvedeného popisu se zdá, že nálezy pochází spíše z prostoru hradního jádra, popřípadě z jeho blízkosti.

21 Podle V. Dohnala došlo k totální skartaci nálezů pouze v případě první etapy výzkumu v roce 1971 (Dohnal 1980a, 5–6). Ze všech dalších sezón měl být jako neočíslovaný materiál uchován pro následující badání. Avšak podle tabulky s počty nálezů z jednotlivých čtverců v nálezové zprávě je zřejmé, že ze čtverců 1/72, 2/72 a 8/72 pochází pouze železná tyčinka (1/72) a šest středověkých střepů (8/72). K nim lze připočíst klíč a dveřní kování (srov. Dohnal 1980a, 34–35).

22 Ke středověkým nálezům řadil V. Dohnal drobnou bronzovou ozdobu v podobě kroužku o průměru 17 mm ze čtverce 11/74. Je však otázkou, zda tento nález spojovat se středověkým osídlením nebo využitím lokality v pozdní době bronzové až starší době železné. Z těchto důvodů s tímto nálezem v dalším textu nepracujeme.

23 Děkuji touto cestou za cenné rady kolegům PhDr. Pavlu Šlézarovi, Ph.D. z Národního památkového ústavu – územní odborné pracoviště Olomouc, Mgr. Vendule Vránové, Ph.D. z Archeologického centra Olomouc, Mgr. Petru Žákovskému, Ph.D. z Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i., a Mgr. Jiřímu Karlovi z Rýmařova.

Literatura

Anonym 1900: Naše vyobrazení. Zarostlý hrad Tepenec v rozvalinách. *Náš Domov* 60, 66.

Bartoš, J., Kovářová, S. 1999: *Dějiny obce Jívová*. Jívová: Obecní úřad Jívová.

Belcredi, L. 2006: *Bystřec: O založení, životě a zániku středověké vsi. Archeologický výzkum zaniklé středověké vsi na Drahanské vrchovině 1975–2005*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Moravské zemské muzeum.

Bláha, J. 1982: *Archeologický průzkum v Olomouci. Staveniště obchodního domu Prior. Objekty XVII/73 a IV/73.* (*Keramika*). Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti I/1. Olomouc: Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody.

Bláha, J. 1987: *Archeologický průzkum v Olomouci. Staveniště obchodního domu Prior. Objekty 5/78, 59/79 a 68/79.* (*Keramika*). Archeologické prameny k dějinám olomoucké oblasti I/2. Olomouc: Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody.

Bláha, J. 1995: Olomouc – příspěvek ke kulturní historii pozdně středověkých měst. In: K. Wachowski (red.): *Kultura średniowiecznego Śląska i Czech. „Rewolucja" XIII wieku*. Kultura sredniowiecznego Sląska i Czech. Miedzynarodowe Sympozjum 3. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski. Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 29–39.

Bláha, J. 1999: Archeologické poznatky ke stavební konstrukci nejstarších měšťanských domů v Olomouci. *Archaeologia historica* 24, 189–213. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140332.

Bláha, J., Sedláčková, H. 1998: Slavnostní keramika. In: H. Sedláčková (ed.): *Sklo, slavnostní keramika a kachle. Renesanční Olomouc v archeologických nálezech. Archeologické výzkumy Památkového ústavu v Olomouci 1973–1996*. Olomouc: Památkový ústav v Olomouci, Spolek pro podporu historicko-archeologických výzkumů na Olomoucku, 15–18.

Bolina, P. 2004a: I Karel IV. se mohl zmýlit. *Vlastivědný věstník moravský* LXII(2), 169–176.

Bolina, P. 2004b: „Per transversum montis Scalicze" - k interpretaci pozůstatků starých cest na katastru Dolan u Olomouce ve světle rozhraničovací dohody dolanského kláštera a olomoucké kapituly z roku 1404. *Archaeologia historica* 29, 93–118. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140566.

Brůnová, K. 2004: Hrad Hluboký, k. ú. Město Libavá, okr. Olomouc. *Vlastivědný věstník moravský* LVI(1), 46–55.

Březinová, H. 2007: *Textilní výroba v českých zemích ve 13.–15. století: poznání textilní produkce na základě archeologických nálezů*. Dissertationes archaeologicae Brunenses/Pragensesque 2. Praha: Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova. Dostupné také z: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/127388.

Burian, V. 1958: Keramika z nálezů mincí. *Archeologické rozhledy* X(2), 260–262.

Burian, V. 1964: *Nálezy ze středověkého objektu v Dolanech (výzkum 1962)*. Práce odboru společenských věd Vlastivědného ústavu v Olomouci 3. Olomouc: Vlastivědný ústav.

Burian, V. 1970: Historickoarcheologický výzkum hradu Tepence (Jívová, okres Olomouc) v letech 1968–1969. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 147, 2–10.

Burian, V. 1971a: Třetí archeologická kampaň na hradě Tepenci (Jívová, okres Olomouc). *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 150, 2–6.

Burian, V. 1971b: Výzkum hradu Tepence (obec Jívová) roku 1970 (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1971, 65–68, 129–133. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-15/.

Burian, V. 1972a: Historickoarcheologický výzkum hradu Tepence roku 1971. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 156, 7–9.

Burian, V. 1972b: Nález středověké keramiky v Olomouci-Ostružnické ulici (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1971, 107, 247. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-16/.

Burian, V. 1974: K moravským nálezům kostěného obložení sochy kuše ze 14. a 15. století. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 170, 16–19.

Burian, V. 1975: Příspěvek k nejstarší historii olomouckého Předhradí (Středověké nálezy v býv. Mariánské ulici). *Vlastivědný věstník moravský* XXVII(3), 269–282.

Burian, V. 1979a: Tepenec – moravský hrad markraběte Karla. *Umění* XXVII(3), 245–249.

Burian, V. 1979b: Rozbor nálezů hřebů z hradu Tepence u Jívové a kartouzy v Dolanech (1340–1425). *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 202, 21–31.

Burian, V. 1980: Ojedinělé nálezy na hradisku Tepenci u Jívové (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1977, 112–113. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-22/.

Burian, V. 1981a: Nálezy na hradisku Tepenci v roce 1979 (Jívová, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1979, 53. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-24/.

Burian, V. 1981b: Nálezy jezdeckých třmenů z období 1340–1425 na hradě Tepenci a v Dolanské Kartouze. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 212, 25–28.

Burian, V. 1982: Jezdecké ostruhy posádek na Tepenci a Kartouzce (1340–1425). *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 218, 23–29.

Burian, V. 1984: Rozbor nálezů podkov z hradu Tepence a husitského opevnění Kartouzka (1340–1425). *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 228, 12–17.

Burian, V. 1985a: Projektily z těžkých palných a vrhacích zbraní z Tepence a Dolan. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 234, 20–25.

Burian, V. 1985b: Nálezy hřebelců k ošetřování koní z Tepence a Dolan a jejich středověké analogie. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 236, 26–27.

Burian, V. 1988: Kosťařské výrobky v nálezech z hradu Tepence a dolanské Kartouzy (1340–1425). In: V. Frolec (ed.): *Rodná země. Sborník k 100. výročí muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 305–308.

Burian, V., Opravil, E. 1970: Středověké nálezy z Olomouce. *Archeologické rozhledy* XXII, 148–158, 253–256.

CDB II: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (1198–1230). Friedrich, G. (ed.): Pragae 1912.

CDB V/2: *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae* (1267–1278). J. Šebánek, S. Dušková (edd.): Pragae 1981.

CDM VII: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1334–1345). Chytil, J. (ed.). Brünn 1858.

CDM IX: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1356–1366). Brandl, V. (ed.). Brünn 1875.

CDM X: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1357–1375). Brandl, V. (ed.). Brünn 1878.

CDM XIII: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (1400–1407). Brandl, V. (ed.). Brünn 1897.

Cejpová, M. 2003: Kovová trojnožka z hradu Trosky a některé její analogie. *Archaeologia historica* 28, 539–546. Dostupné také z: https://digilib.phil.muni.cz/handle/11222.digilib/140536.

Čapek, L. 2020: Zlomek obličejové nádoby z Českých Budějovic v kontextu středověkých a novověkých picích nádob s antropomorfní výzdobou. *Archeologické výzkumy v jižních* Čechách 33, 227–246.

Čapek, L., Těsnohlídková, K., Slavíček, K., Všianský, D., Pracný, P. 2018: *Technologie výroby a archeometrické studium středověké keramiky*. Plzeň, Brno: Západočeská univerzita, Masarykova univerzita.

Čermák, M. 2016: Karel IV. a Olomouc. *Střední Morava* 41, 72–75.

Čižmář, Z., Šmíd, M. 2000: Vývoj Prostějova v archeologických a historických pramenech v období 10.–16. století. *Archaeologia historica* 25, 77–102. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140367.

Dehnerová, H., Šlézar, P. 2015: Středověký kartouzský klášter „Vallis Josaphat". In: M. Tomášek a kol.: *100 zajímavých archeologických lokalit Čech, Moravy a Slezska*. Praha: Národní památkový ústav, 77–80.

Dehnerová, H., Šlézar, P., Zatloukal, R. 2007: Doklady středověké řemeslné zručnosti a lidové kultury našich předků z archeologických výzkumů na Olomoucku. In: I. M. Kubešová (ed.): *Památky, řemesla a lidová kultura. Sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti Dnů evropského kulturního dědictví, Olomouc 6.–8. 9. 2007.* Olomouc: Statutární město Olomouc, 35–46.

Dehnerová, H., Večeřa, P. 2007: *Hrad Šternberk*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX200704047. [cit.2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-200704047.

Dohnal, V. 1972: Zjišťovací sondáž na Tepenci (katastr Jívová) – pravěká část (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1971, 62–65, 205–209. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-16/.

Dohnal, V. 1974: Výzkum hradiska z pozdní doby bronzové na Tepenci obec Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1973, 34–36, 160–162. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-18/.

Dohnal, V. 1975: Výzkum na pozdněbronzovém hradisku na Tepenci obec Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1974, 26–27. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-19/.

Dohnal, V. 1977: Dokončení záchranného výzkumu na pozdněbronzovém hradisku na kopci Tepenec obec Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1975, 21–22, tab. 4. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-20/.

Dohnal, V. 1980a: *Jívová „Tepenec" 1971–1975, I. díl*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX199100877. [cit. 2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-199100877.

Dohnal, V. 1980b: *Jívová „Tepenec" 1971–1975, II. díl*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX199100877. [cit. 2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-199100877.

Dohnal, V. 1980c: *Jívová „Tepenec" 1971–1975, III. díl*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX199100877. [cit. 2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-199100877.

Dohnal, V. 1980d: *Jívová „Tepenec" 1971–1975, IV. díl*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX199100877. [cit. 2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-199100877.

Dohnal, V. 1988: *Opevněná sídliště z doby popelnicových polí na Moravě*. Studie muzea Kroměřížska ´88. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska.

Dohnal, V. 1991: *Jívová „Tepenec", sezóna výzkumu 1990*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX199100876. [cit. 2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-199100876.

Doležel, J. 2008: Městisko: zaniklá městská lokace 13. století na Prostějovsku. *Archeologické rozhledy* LX(3), 459–508.

Durdík, T. 1997: „Hromový klín" z hradu Křivoklátu. In: *Sborník Společnosti přátel starožitností 1*. 2. upr. vyd. Praha: Společnost přátel starožitností, 107–110.

Durdík, T. 2012: Opevněná hradní městečka v Čechách. *Archaeologia historica* 37(1), 175–187. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/128249.

Durdík, T., Bolina, P. 2001: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha: Argo.

Faltýnek, K. 2012: Předběžná zpráva o výsledcích archeologických dohledů prováděných v Chořelicích a Litovli a tak trochu o smyslu archeologie vůbec. In: R. Nejman (ed.): *Ročenka Muzejní společnosti Litovelska 2011. Zajímavosti z Litovelska*. Olomouc: Muzejní společnost Litovelska, 77–110.

Flejberk, Z. 1965: *Kronika Archeologického / historického kroužku při okresním museu a archivu ve Šternberku od roku 1962*. Šternberk.

Fojtík, P. 2015: Keramický cášský roh ze zaniklé středověké vsi na k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, střední Morava. *Archeologické rozhledy* LXVII(2), 287–298.

Frait, R. 2001: *Kovové předměty z kartuziánského kláštera v Dolanech*. Rkp. bakalářské diplomové práce. Slezská univerzita v Opavě. Filozofická fakulta. Uloženo: Filozofická fakulta Slezské univerzity v Opavě.

Frolík, J., Musil, J. 2013: Několik poznámek k obléhání hradu Lichnice v letech 1428–1429. *Chrudimský vlastivědný sborník* 17, 125–214.

Goš, V. 1980: Keramika doby husitské na severní Moravě. *Archaeologia historica* 5, 369–374. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/139325.

Goš, V. 2007: *Loštice. Město středověkých hrnčířů*. Opava: Slezská univerzita v Opavě.

Goš, V. 2016: Nálezový soubor z Nového hradu u Hanušovic. Etuda z archeologie všedního dne. *Pravěk* Nová řada 24, 265–294.

Goš, V., Halama, J. 2013: Šumperk, ulice Na Hradbách. Provizorium či lehká dřevohliněná stavba ze 13. století, malé zamyšlení nad velkým problémem. *Archaeologia historica* 38(1), 203–217. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/128316.

Goš, V., Karel, J. 1992: Tvrz v Rýmařově (okr. Bruntál). *Archaeologia historica* 17, 225–232. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/139994.

Goš, V., Karel, J. 1999: Hrad Strálek u Rýmařova. *Střední Mora*va 8, 105–114.

Goš, V., Novák, J. 1976: Počátky výroby loštické keramiky. *Archeologické rozhledy* XXVIII(4), 399–404.

Goš, V., Novák, J., Karel, J. 1975: Nadzemní objekt v Rýmařově – Hrádku. *Časopis Slezského muzea, série B* XXIV(2) 97–105.

Goš, V., Novák, J., Karel, J. 1985: Počátky osídlení Rýmařova. *Památky archeologické* LXXVI, 184–227.

Gruntová, L. 2015: *Petroarcheologická analýza středověké keramiky z hradu Tepence*. Rkp. bakalářské diplomové práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Přírodovědecká fakulta. Uloženo: Knihovna Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

Hložek, J. 2016: Několik poznámek k podhradním aglomeracím v jižních Čechách – tzv. latránům. In. D. Kovář (ed.): *Počátky měst a městeček v jižních Čechách. Sborník příspěvků k dějinám urbanizace jihočeského regionu, 2. část*. Jihočeský sborník historický Supplementum 7. České Budějovice: Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, 295–313.

Hlubek, L. 2010: Soubor militarií z rýmařovské tvrze. *Castellologica bohemica* 12, 489–500.

Hlubek, L. 2013: Archeologické nálezy z hradu Rabštejna (okr. Šumperk). *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* XCVIII(1), 125–143.

Hlubek, L. 2017: *Keramika z hradu Hlubokého*. Rkp. analýzy keramiky z hradu Hlubokého. Uloženo: Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Hlubek, L. 2018: Loštice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů* 59(2), 252–254. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-59-2/.

Hlubek, L. 2019: Vývoj raně středověkého osídlení na Šternbersku. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci* 318, 5–23.

Hlubek, L. 2020a: Neznámá kolekce středověkých nálezů ulice 8. května čp. 504 v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci* 320, 19–36.

Hlubek, L. 2020b: Zaniklá středověká ves Prlov (okr. Olomouc). *Střední Morava* 49, 85–91.

Hlubek, L., Schenk, Z. 2020: Hlubočky (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 61(2), 150–151. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-61-2/.

Kalábek, M. 2005: Archeologické nálezy a lokality na katastru Dolan. *Střední Morava* 20, 55–72.

Kalábek, M., Tymonová, M. 1998: *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu Tepenec 1997*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX200101393. [cit. 2021-10-17]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-200101393.

Kalábková, P., Hlava, M., Šlézar, P. 2015: *Příběhy uničovské archeologie*. Uničov: Město Uničov.

Kaźmierczyk, J. 1978: *Podkowy na Śląsku w X-XIV wieku. Studia z dziejów kultury materialnej*. Prace Komisji Nauk Humanistycznych 9. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

Koudela, M., Šindlářová, I. 2012: *Paměti obce Dolany*. Dolany: Obec Dolany.

Kouřil, P. 1988: Hrad Vartnov a jeho postavení ve vývoji hradů na Opavsku. In: V. Frolec (ed.): *Rodná země. Sborník k 100. výročí muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 285–304.

Kouřil, P., Prix, D., Wihoda, M. 2000: *Hrady českého Slezska*. Brno, Opava: Archeologický ústav AV ČR.

Krajíc, R. 2003: *Sezimovo Ústí. Archeologie středověkého města 3. Kovárna v Sezimově Ústí a analýza výrobků ze železa, Díl I*. Praha: Archeologický ústav AV ČR.

Kuča, K. 2000: *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. 2. díl, H–Kole*. Praha: Libri.

Martínek, J., Vránová, V. 2018: Nové hradisko „Teplá díra" na katastru Dolan. In: M. Kršková, J. Peška (eds.): *Ročenka 2017*. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, 112–119.

Měchurová, Z. 1995: Železné předměty ze zaniklé středověké vsi Konůvky na Slavkovsku (okres Vyškov). *Časopis Moravského muzea, vědy společenské* LXXX, 141–197.

Měchurová, Z. 2013: Drobné středověké a novověké nálezy z Ostravy ve sbírkách Slezského zemského muzea v Opavě. *Časopis Slezského zemského muzea, série B* 62(2–3), 185–198.

Měřínský, Z. 1969: Přehled typů loštické keramiky, jejich vývoj a datování. *Vlastivědný věstník moravský* XXI(2–3), 89–105.

Měřínský, Z. 2007: *Hrad Rokštejn. Dějiny, stavební vývoj a výsledky čtvrtstoletí archeologického výzkumu 1981–2006*. Brno: Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Mezník, J. 2001: *Lucemburská Morava 1310–1423*. Praha: Nakladatelství Lidové Noviny.

Michna, P. 1974: Archeologické nálezy z výzkumu hradu Melic na Vyškovsku. *Vlastivědný věstník moravský* XXVI(1), 61–78.

Michna, P. 1980: Dvě sídlištní stavby z počátku lokačního Uničova. (Příspěvek do diskuze k otázce zemnic ve městech a vesnicích 13. století). *Vlastivědný věstník moravský* XXXII(2), 161–186.

Michna, P. J. 1982: Ke stavebním dějinám středověkých domů v Olomouci. (Archeologický průzkum dvou městišť v Barvířské ulici). *Sborník Památkové péče v Severomoravském kraji* 5, 179–241.

Michna, P. 1988: K poznání zahloubených obydlí doby velké kolonizace. In: I. Frolec (ed.): *Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a k 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 222–284.

Musil, J. 2019: Hrad Strádov s tábořištěm bojové družiny? In: P. Elbel, L. Jan, J. Jurok a kol.: *Z počátků husitské revoluce*. Brno: Matice moravská, 64–86.

Nekuda, R. 1980: Korpus středověké keramiky datované mincemi z Moravy a Slezska. *Archaeologia historica* 5, 389–450. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/139328.

Nekuda, V. 2007: *Středověká vesnice na Moravě*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost.

Nekuda, V., Reichertová, K. 1968: *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. Brno Moravské museum.

Novák, J. 2020: Kopcovité útvary z hlíny a kamene jako prostředek k vymezení hranic území v písemných pramenech kláštera Hradisko u Olomouce. *Archaeologia historica* 45(1), 255–277. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/142967.

Novotný, B. 1970: Nálezy ze zaniklého hradu Tepence (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 1968, 63–64. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-13/.

Opravil, E. 1980: Dřeviny z moravských archeologických nálezů II. *Zprávy Krajského vlastivědného muzea v Olomouci* 205, 23–29.

Pinkava, V. 1927: *Hrady, zámky a tvrze moravské. I. svazek, Severní Morava (Olomúcko)*. Brno: Nákladem turistického obzoru.

Plaček, M. 2000: K vývoji hradů v období moravské lucemburské sekundogenitury. In: J. Vaněk (ed.): *Moravští Lucemburkové 1350–1411*. Sborník prací Muzea města Brna. Forum Brunense. Brno: Muzeum města Brna, 189–222.

Plaček, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha: Libri.

Prasek, V. 1883: Příspěvky k dějinám zapomenutých hradů a tvrzí 5. Tepenec čili Karlsburk. *Komenský* 11, 72–75.

Prečanová, V. 1999: *Odpadní jímka z domu čp. 7 na Dolním náměstí v Olomouci*. Rkp. bakalářské diplomové práce. Slezská univerzita v Opavě. Filozofická fakulta. Uloženo: Filozofická fakulta Slezské univerzity v Opavě.

Procházka, R. 1995: Keramik des 14.–14./15. Jahrhunderts aus Brno und Boskovice. Ein Beitrag zur Regionalisierung der mittelalterlichen Keramik in Mähren. In: W. Endres (ed.): *Beiträge des 26. Internationalen Hafnerei - Symposiums, Soest 5. 10.–9. 10. 1993*. Denkmalpflege und Forschung in Westfalen 32. Bonn: Habelt, 113–124.

Procházka, R. 1996: Brněnská stolní a kuchyňská keramika 2. poloviny 14. století – počátku 15. století. *Pravěk* Nová řada 4, 323–344.

Procházka, R. 2007: Archeologie a poznání moravských a slezských měst. *Archaeologia historica* 32, 37–80. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140700.

Procházka, R., Žákovský, P. 2019: K současnému stavu poznání gotické fáze hradu Pustiměř (Zelená hora u Radslavic) – výpověď archeologie. In: M. Dejmal, L. Jan, R. Procházka (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkovi k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 203–231.

Procházková, P., Kalábek, M. 2000: Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 41 (1999), 167–168. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-41/.

Prokisch, E. 1941: *Das Städtchen Giebau*. Hainfeld–Giebau: Eigenvlg. d. Gemeinde Giebau.

Protivanovský, J. 1877: O tvrzi neb hradu Tepenci blíže Jívavy. *Koleda* II(5), 78, 94.

Ring, E. 2013: Pilger in Lüneburg. In: S. Kleingärtner, U. Müller, J. Scheschkewitz (Hrsg.): *Kulturwandel im Spannungsfeld von Tradition und Innovation. Festschrift für Michael Müller-Wille*. Neumünster: Wachholtz Verlag Neumünster, 313–320.

Rodina, J. 2001: *Středověká keramika z hradu Tepenec, k. ú. Jívová*. Rkp. bakalářské diplomové práce. Slezská univerzita v Opavě. Filozofická fakulta. Uloženo: Filozofická fakulta Slezské univerzity v Opavě.

Rusó, A., Smetana, J. 1994: Zaniklé městečko pod Házmburkem (K otázce tzv. latránů a opevněných podhradí). *Archaeologia historica* 19, 319–336. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140101.

Sedláčková, H. 2001: Gotické sklo na střední a severní Moravě v archeologických nálezech. *Archaeologia historica* 26, 411–428. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140433.

Sedláčková, L. 2020: *Proměny vybavení brněnské měšťanské kuchyně vrcholného a pozdního středověku* [online]. Rkp. disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Uloženo: Archiv závěrečných prací Masarykovy univerzity. [cit. 2021-10-12]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/rlnud/.

Serdon, V. 2005: *Armes du diable. Arcs et arbalètes au moyen âge*. Rennes: Presses Universitaire de Rennes.

Stief, W. 1896: *Topographie des politischen Bezirkes Sternberg in Mähren*. Sternberk: Pialek Verlag.

Świętosławski, W. 1990: *Strzemiona średniowieczne z ziem Polski*. Łódź: Polska Akademia Nauk, Instytut Historii Kultury Materialnej.

Šindler, J. 1927–1928: Z dějin Tepence. *Vlastivědný sborník pro mládež župy olomoucké* 6/1927–1928, příloha Olomoucko, 7–9.

Šlézar, P. 2002: *Středověká kolonizace vrchovin okresu Prostějov*. Rkp. magisterské diplomové práce. Západočeská univerzita v Plzni. Filozofická fakulta. Uloženo: Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni.

Šlézar, P. 2008: Archeologický výzkum v suterénu budovy Městského klubu v Litovli. *Vlastivědný věstník moravský* LX(2), 167–183.

Šlézar, P. 2017: Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné. Příspěvek k problematice počátků opevnění a církevních staveb na olomouckém Předhradí. *Přehled výzkumů* 58(2), 97–127. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV-58-2_Slezar.pdf.

Šlézar, P., Faltýnek, K. 2019: Románský kostel sv. Prokopa v Lošticích. Příspěvek k počátkům moravské šlechty. *Přehled výzkumů* 60(2), 161–199. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/pv_60_2_slezar_faltynek.pdf.

Štěpán, V. 2000: Jindřich z Nevojic. Osudy moravského zemana v předvečer husitské revoluce. *Vlastivědný věstník moravský* LII(1), 3–16.

Štěpán, V. 2002: *Moravský markrabě Jošt (1354–1411)*. Brno: Matice moravská.

Tejkalová, Z. 2017: *Geofyzikální výzkum hradiska Tepenec*. Rkp. bakalářské diplomové práce. Univerzita Palackého v Olomouci. Přírodovědecká fakulta. Uloženo: Přírodovědecká fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

Trňáčková, Z. 1963: Přírůstky archeologického oddělení Vlastivědného ústavu v Olomouci v roce 1962. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci* 110, 17.

Tymonová, M. 2002: Středověký hrad Tepenec u Jívové a jeho fortifikační systém. *Archaeologia historica* 27, 215–228. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140465.

Tymonová, M. 2003: Kachlová kamna z Náměště na Hané. *Archaeologia historica* 28, 575–590. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140540.

Tymonová, M., Kalábek, M. 1999: Dosavadní výsledky archeologického výzkumu lokality Tepenec na katastru obce Jívové (okr. Olomouc). *Střední Morava* 6, 89–95.

Unger, J. 1974: Archeologické nálezy z výzkumu hradu Melic na Vyškovsku (železné předměty). *Vlastivědný věstník moravský* XXVI(2), 194–201.

Unger, J. 1999: *Život na lelekovickém hradě ve 14. století. Antropologická sociokulturní studie*. Brno: Nakladatelství Georgetown.

Vágner, M., Milo, P. 2020: *Zpráva o geofyzikální prospekci. Hrad Tepenec*. Rkp. nálezové zprávy. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Národního památkového ústavu, uzemní odborné pracoviště Olomouc.

Velímský, T. 1992: Zur problematik der Stadtgründung des 13. Jahrhunderts in der Kynšperk nad Ohří (Königsberg). *Památky archeologické* LXXXIII(1), 105–148.

Vích, D. 2015: Relikt dřevěné stavby z počátku 14. století v Litomyšli. *Archeologie východních Čech* 9, 205–222.

Vránová, V. 2014: Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 54(2), 200–201. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-54-2/.

Vránová, V. 2018: Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 59(2), 247–248. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-59-2/.

Vránová, V. 2021: Jívová (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 62(1), 239–240. Dostupné také z: https://www.arub.cz/magazine/pv-62-1/.

Vránová, V., Rybníček, M., Kolář, T. 2010: Evaluation of results from the examination of timber casing of an underground cistern in Tepenec Castle. *Interdisciplinaria Archaeologica. Natural Sciences in Archaeology* 1(1–2), 61–66.

Vránová, V., Vrána, J. 2005: *Jívová – Tepenec. Pravěké hradisko a Karlův hrad*. Archeologické památky střední Moravy 9. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.

Vránová, V., Vrána, J. 2008: Olověné projektily z hradu Tepence. *Castellologica bohemica* 11, 457–460.

Vránová, V., Vrána, J. 2012a: Nálezy podkov z hradu Tepence. *Archaeologia historica* 37(2), 733–746. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/128290.

Vránová, V., Vrána, J. 2012b: Nálezy ostruh z hradu Tepence z archeologických výzkumů z let 1997, 1998, 2007–2008. In: J. Doležel, M. Wihoda (eds.): *Mezi raným a vrcholným*

středověkem. Pavlu Kouřilovi k šedesátým narozeninám přátelé kolegové a žáci. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, 653–664.

Vránová, V., Vrána, J. 2013: Shrnutí výsledků archeologického průzkumu studny na hradě Tepenec. *Časopis Slezského zemského muzea, série B* 62(2–3), 289–299.

Vránová, V., Vrána, J. 2016: *Tepenec. Karlův hrad – mizející památka*. Archeologické památky střední Moravy 21. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.

Vránová, V., Vrána, J., Moník, M. 2014: Doklady zpracování železa na hradě Tepenci. *Archaeologia historica* 39(2), 639–647. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/130332.

Wolny, G. 1846: *Die Markgrafschaft Mähren. Topographisch, statistisch und historisch geschildert. V. Band. Ollmützer Kreis*. Brünn: Selbstverlag des Verfassers.

Zimmermann, B. 2000: *Mittelalterliche Geschossspitzen. Kulturhistorische, archäologische und archäometallurgische Untersuchungen*. Schweizer Beiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 26. Basel: Schweizerischer Burgenverein.

Žákovský, P. 2006: *Analýza železných předmětů z Ježova hradu u Stínavy*. Rkp. magisterské práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Uloženo: Archiv závěrečných prací Masarykovy univerzity. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/xk45f/.

Žákovský, P. 2014: *Tesáky a problematika jednosečných zbraní středověku a raného novověku. Katalog* [online]. Rkp. disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Uloženo: Archiv závěrečných prací Masarykovy univerzity [cit. 2021-10-12]. Dostupné z: https://is.muni.cz/th/brvjl/.

Žákovský, P., Schenk, Z. 2017: *Středověké a raně novověké zbraně Přerovska. Zbraně a zbroj od kolapsu Velké Moravy do konce třicetileté válk*y. Přerov: Muzeum Komenského v Přerově.

Summary

The present study assesses the rescue excavations at Tepenec Castle. The castle was built during the 1330s and 1340s by order of the Margrave of Moravia, Charles IV, who had bought Tepenec Hill and its vicinity from the Bishop of Olomouc, Jan Volek, for this purpose. He wanted the castle to protect the Jívová Road connecting the Olomouc region with Silesia. The castle ceased to exist in the early 15th century when it was besieged by an army led by governor of the castle Jakub Štěně of Běliny.

The fortification consisted of the castle core and an extensive outer bailey where an Urnfield culture hillfort had been previously located. Since the 1960s, the site has been gradually disappearing due to the activity in a nearby stone quarry. This is why rescue excavations have been underway at Tepenec Castle from 1968 to this day. This text focuses on the assessment of the medieval occupation of the outer bailey excavated in 1971–1975 by V. Dohnal.

The head of the excavation first laid out a 30 m long and 1 m wide test pit in the outer bailey area. The following year, he opened the main trench, which intersected the whole fortified area from the northwest to the southeast. A total area of 855 sqm was examined. Even though the research focused on addressing issues connected with the prehistoric occupation at the site, V. Dohnal succeeded in partially examining two above-ground structures dated to the 14th century. The first was situated close to the northern side, not far from the course of the fortification. A corner of the structure was uncovered, forming a 75º angle, with stone walls bound by clay (Structure No. 1/72). According to V. Dohnal, it was an above-ground farm building. The second building (Structure No. 1/74) was situated in squares 10/74–12/74. It was also a lighter construction, possibly a shelter or a log structure building connected by nails; its walls were probably not daubed with clay. The analysis of the excavated finds does not contribute much to a change in their interpretation presented by the head of the research, even though a pottery assemblage from Structure No. 74 also justifies considering its residential function. If attempting to interpret the built-up area of the outer bailey as a whole, it is possible to consider it a "latrán", i.e. the fortified part of the outer bailey, which did not have town privileges and a church building.

The analysis of the excavated finds proved that the core of the occupation in the outer bailey of Tepenec can be dated to the period of the functioning of the castle. The pottery assemblage is dominated by so-called white earthenware with a granular surface (65%), which is especially typical of the 14th century in the Olomouc region. Grey reduction-fired pottery with a sporadic granular surface (20%) and incoming brick-coloured hard-fired earthenware (11.5%), which started to appear in the Olomouc region after 1400, are also considerably represented.

The presented results of the research of medieval occupation in the outer bailey of Tepenec Castle represent one of the first more comprehensive attempts at investigating this important Central Moravian site. It appears that the analysis of artifacts found in the unearthed features dated to the High Middle Ages will be crucial for further research, as it may contribute to a closer interpretation of the whole outer bailey of Tepenec Castle.

Kontakt

Lukáš Hlubek
Vlastivědné muzeum v Olomouci
Náměstí Republiky 5
CZ-771 73 Olomouc
hlubek@vmo.cz

Přehled výzkumů 62/2, 2021 ● 109–126

Středověká kožedělná produkce z Litovle

Medieval leather production from Litovel

– *Aleš Hoch, Pavel Šlézar** –

KEYWORDS

Litovel – High Middle Ages – leather artefacts – town – leather production

ABSTRACT

Between 1997 and 2017, an extensive collection of approximately 3,500 leather fragments from the second half of the 13th to the 15th century was obtained from archaeological rescue excavations carried out in the historic core of Litovel. Most of the finds come from public areas of the town. Only a few dozen artefacts have been determined in terms of their original function. All the remaining finds can be classified as primary to secondary waste, among which manufacturing waste was often present, indicating the nearby presence of a craft workshop. In the case of Litovel, this has been demonstrated at two sites, and hypothetically at three others. These are specifically shoemaker or cobbler workshops. The leather artefact assemblage from Litovel contains typical representatives of material culture from the High and Late Middle Ages, most often in the form of shoes (high and low cuts, children's sizes), clothing accessories (belts), equipment (scabbards) and items rarely found elsewhere including unique objects such as a case for wax writing tablets and a face mask.

* Corresponding author – E-mail address: slezar.pavel@npu.cz

https://doi.org/10.47382/pv0622-05

Received 6 October 2021; received in revised form 26 November 2021.
Available online 30 December 2021.

Copyright © 2021 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Úvod

Bývalé královské město Litovel, ležící v severozápadní části Hornomoravského úvalu, patří k archeologicky nejlépe prozkoumaným moravským městům. Proces archeologického poznávání Litovelska sahá svou tradicí již do počátku 19. století. K největšímu rozvoji systematické záchrany ohrožených archeologických pramenů došlo po katastrofálních záplavách v roce 1997 v souvislosti s následnou obnovou budov a další rozvíjející se stavební činností (Faltýnek, Šlézar 2006, 303–304; Kalábková 2018). Do současnosti byla v Litovli realizována desítka větších a na sedm desítek menších archeologických akcí, které jsou podrobně evidovány prostřednictvím informačního a mapového systému *Archeologický atlas MPZ Litovel* (Šlézar et al. 2018). Dosud nejrozsáhlejší výzkum proběhl při výstavbě kanalizace v roce 2003, která zasáhla přibližně 75 % uliční sítě historického jádra města (Šlézar, Faltýnek 2004, 204).

V 50. letech 13. století bylo osídlení přeloženo z předlokačního sídliště s centrální a trhovou funkcí (trhová ves) na litovelském Starém městě do prostoru současného historického jádra města Litovle, ležícího v rozvětveném systému ramen řeky Moravy. Litovel jako typické „město na řece", nazývané také „hanácké Benátky", mělo celou řadu specifických rysů ve vztahu k přírodnímu prostředí, z nichž mnohé zachytily archeologické výzkumy. Časté byly úpravy terénu a hydrologických poměrů jako mýcení stromů, odvodňování, úprava toku ramen Moravy, zpevnění nestabilního povrchu pomocí dubových pilotů, dorovnání drobných terénních nepravidelností, haťování cest a budování dřevěných mostů. Vysoká hladina spodní vody si vyžádala budování melioračních kanálů a trativodů, často stavěných ze dřeva. Snaha o nárůst terénu jako ochrany proti povodním vedla ve 2. polovině 13. až 15. století k ukládání mohutných vrstev organogenního odpadu (i více než 3 m), prokládaných izolačními vrstvami jílů, dřevěnými hatěmi, primitivním dlážděním pomocí oblázkových posypů i kamennými dlažbami na veřejných plochách. Zvýšení úrovně povrchu terénu historického jádra Litovle se pozitivně projevilo při katastrofálních záplavách v roce 1997, kdy historické jádro města nebylo zaplaveno, i když nivelety podloží zde neprokazují existenci žádné přirozené vyvýšeniny. Terén vinou vysoké hladiny spodní vody nedovoloval ani výrazné zahlubování staveb, to se objevuje až v pozdním středověku, a to již do vrstev vzniklých antropogenní činností. O specifickém zacházení s odpadem v Litovli svědčí i skutečnost, že z města prozatím postrádáme nálezy středověkých odpadních jímek. Zvodnělé prostředí středověkých vrstev veřejných ploch i městských parcel Litovle výjimečně dobře uchovává archeologické artefakty z organických materiálů jako je kůže, dřevo, provazy, které se jinak zachovávají zejména ve specifických

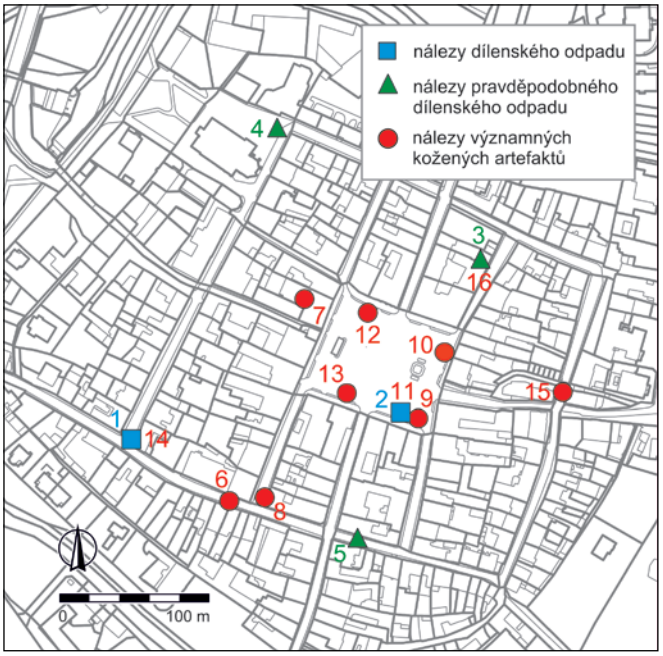
archeologických situacích (jímky, studny). Dochované díly dřevěných konstrukcí navíc umožňují archeologické situace v Litovli dobře datovat pomocí dendrochronologie (Faltýnek, Šlézar 2016; Šlézar 2018a, 79, 82–83; 2018b, 256–257, 259, 263–264; Faltýnek 2019, 131).

Cílem předložené studie je vyhodnocení velmi hodnotného souboru kožených artefaktů, které se v antropogenních uloženinách městského jádra dochovaly, a to v širším soudobém kontextu.

Litovelská městská kniha z let 1359–1577 nám bohužel nepřináší mnoho svědectví o kožedělné výrobě ve městě, nicméně již v roce 1364 je zmiňován člen městské rady švec Blažej (srov. Bezděčka 1993, 57; Lošťák 1976). V rychtářské knize z let 1586–1594 je v Litovli uvedeno 10 ševců. Rektifikační akta z roku 1749 udávají ve městě 22 ševců, 6 koželuhů a jednoho řemenáře a pasíře, kteří jsou jmenovitě vypsáni, ale bez konkrétních lokací. Z roku 1601 pochází rozsáhlé artikule ševcovského cechu v Litovli o 28 článcích. Řemeslníci se dělili na obuvníky a příštipkáře. Velice přísně se kontrolovala kvalita obuvi, nekvalitní výrobky byly opraveny nebo dány chudým. Pokutována byla např. výroba obuvi z koňské nebo vepřové kůže (Bezděčka 1993, 136; Grolich 1971, 3, 8–11, 45–48).

2. Metoda zpracování

Nálezový soubor pochází z třinácti lokalit z městského historického jádra Litovle a čítá dohromady více než 3 500 artefaktů. Přesný počet není možné určit, neboť je značná část v silně fragmentárním stavu. Z hlediska původní funkce bylo determinováno pouze několik desítek artefaktů, avšak přiřadit ke konkrétním typům byl možný pouze naprostý zlomek. Veškeré zbylé předměty můžeme označit za primární až sekundární odpad, mezi kterým se velice často vyskytl i odpad z výroby, indikující blízkou přítomnost dílny. Všechny artefakty byly nejprve rozděleny dle místa nálezu, a dále dle soudobé metodiky do funkčních skupin (obuv, pochvy a pouzdra, opasky a řemeny, rukavice, varia). Vybrané předměty s největší vypovídací hodnotou byly zařazeny do katalogu a detailně popsány (obr. 1).

3. Charakteristika souborů usní a jejich nálezové okolnosti

3.1 Boskovicova ulice (akce č. PU02/01; akce č. NPU015/03-391, sonda S19/03)

Nálezové situace

a) V roce 2001 byl dokumentován a vzorkován 53 m dlouhý a 0,7 m široký výkop kanalizace. Výkop dosáhl hloubky 1,65 m, aniž by bylo dosaženo intaktního geologického podloží. Nejstarší zkoumané kulturní vrstvy pocházely z období 1. poloviny 14. století. Kromě standardní datace pomocí keramiky je chronologické zařazení nejstarších zkoumaných kulturních vrstev podpořeno i dendrochronologií. Vzorek dřevěné kulatiny byl datován do roku 1340 (Vrbová 2001, 4–5). Organogenní souvrství se kontinuálně utvářelo až do průběhu 16. století (Faltýnek 2002). Usňové dílce pochází z vrstev datovaných do rozmezí 2. poloviny 14. století až 15. století.

b) Sonda S19/03 o rozměrech 5,2 × 1,2 m byla vyhloubena během výstavby kanalizace v roce 2003 na Boskovicově ulici při nároží s ulicí Havlíčkovou. Geologické podloží leželo 3,2 m pod současným povrchem. Do podloží byl zahlouben odvodňovací kanál o šířce 0,8 m a hloubce 0,5 m z doby lokace města, sledovaný v délce 3 m. Organogenní odpadní uliční souvrství o celkové mocnosti 2,5 m bylo prokládané jednoduchými dlážděními z posypů říčních oblázků a jílových izolačních vrstev. Z této sekvence, utvářené v průběhu 2. poloviny 13. až 15. století, pochází nálezy usňových dílců. V jižní partii sondy byla objevena kamenná studna z 2. poloviny 14. století o vnitřním průměru 1,45 m a hloubce 5,6 m. Po nárůstu okolního terénu byla studna v 15. století nadstavěna nekvalitním kamenným pláštěm. Charakter a výplň zásypu svědčily, že studna fungovala ještě na přelomu 19. a 20. století (Šlézar, Faltýnek 2004, 205–206).

Charakteristika souboru usní

V první skupině předmětů dominují neidentifikovatelné nálezy v počtu přibližně 170 kusů, klasifikovatelné jako primární či sekundární odpad. Z určitelných nálezů vyniká nekompletní půlpár dětské obuvi a část prosekávaného opasku z vrstev 2. poloviny 13. století.

Obr. 1. Nálezy usní z Litovle z 2. poloviny 13. až 15. století. 1 – Komenského ulice, sonda S24/03; 2 – náměstí Přemysla Otakara, situace XVI/2; 3 – Masarykova ulice, sonda S1/17; 4 – Revoluční ulice, sonda S21/03; 5 – Havlíčkova ulice, situace XVIII/1; 6 – Havlíčkova ulice, situace XXXVI/1–2: svršek boty (nízký střevíc); 7 – náměstí Přemysla Otakara, sonda S1/16: část dětského půlpáru knoflíkové obuvi; 8 – Boskovicova ulice, S19/03: polovina dětského půlpáru knoflíkové obuvi a opasek; 9 – náměstí Přemysla Otakara, sonda S3/03: obuv „slip on shoe“; 10 – náměstí Přemysla Otakara, sonda S4/03: pouzdro na voskové destičky; 11 – náměstí Přemysla Otakara, situace XVI/2: opasky; 12 – náměstí Přemysla Otakara, sonda S15/03: opasek/pochva; 13 – náměstí Přemysla Otakara, sonda S10/03: pochva, nártová část svršku obuvi; 14 – Komenského ulice, sonda S24/03: rukavice; 15 – Jungmannova ulice, situace V: „maska“; 16 – Masarykova ulice, sonda S1/17: svršek dětské boty (s dvojitou podešví). Autoři A. Hoch, P. Šlézar, digitalizace J. Grégr.

Fig. 1. *Leather finds from Litovel from the second half of the 13th to 15th century. 1 – Komenský Street, trench S24/03; 2 – Přemysl Otakar Square, context XVI/2; 3 – Masarykova Street, trench S1/17; 4 – Revoluční Street, trench S21/03; 5 – Havlíčkova Street, context XVIII/1; 6 – Havlíčkova Street, context XXXVI/1-2: shoe upper (low shoe); 7 – Přemysl Otakar Square, trench S1/16: a part of a child's button shoe; 8 – Boskovicova Street, trench S19/03: half of a child's button shoe and a belt; 9 – Přemysl Otakar Square, trench S3/03: a slip on shoe; 10 – Přemysl Otakar Square, trench S4/03: case for wax writing tablets; 11 – Přemysl Otakar Square, context XVI/2: belts; 12 – Přemysl Otakar Square, trench S15/03: belt/sheath; 13 – Přemysl Otakar Square, trench S10/03: sheath, upper part of shoe upper; 14 – Komenský Street, trench S24/03: gloves; 15 – Jungmannova Street, context V: "mask"; 16 – Masarykova Street, trench S1/17: upper part of a child's shoe (with double sole). Authors A. Hoch, P. Šlézar; digitization by J. Grégr.*

3.2 Havlíčkova ulice (akce č. NPU015/03-391, situace XVIII/1, situace XXXVI/1–2, situace XXXVI/3)

Nálezové situace

V průběhu výstavby kanalizace v roce 2003 bylo na Havlíčkově ulici dokumentováno několik terénních situací s nálezy usňových dílců. Geologické podloží se v úseku mezi domy č. p. 703 až č. p. 699 pohybovalo od hloubky 2,8 m až 2,2 m a dále západním směrem dosahovalo hloubky 1,9 m, přičemž niveleta podloží byla konstantní. Mocnost středověkých souvrství se tedy zmenšovala směrem k okraji města, což bylo potvrzeno i v jiných částech města. Středověké organogenní vrstvy, ze kterých pocházely nálezy usní, ležely v rozmezí hloubek 0,8 až 1,5 m.

a) V případě situace XVIII/1 před č. p. 790 byla v tmavě šedé humózní vrstvě zachycena kumulace několika desítek fragmentů kůží, pravděpodobně odpadu z dílny z průběhu 15. století. Horní hranice vrstvy ležela pouhých 0,2 m pod současným povrchem. Charakter stavebních prací neumožnil detailnější dokumentaci vertikální stratigrafie.
b) Z úseku kanalizace na ulici mezi č. p. 703 až č. p. 700 (situace XXXVI/1–2) byl formou sběru z výkopku zeminy získán dílec obuvi.
c) Ze situace XXXVI/3 z ulice před č. p. 699 byl získán menší soubor fragmentů kůží z organogenních vrstev datovaných do rozmezí 2. poloviny 13. až 15. století. V těchto místech geologické podloží leželo v hloubce 2,2 m a středověké organogenní uloženiny se nacházely od úrovně 0,8 m pod povrchem. Charakter stavebních prací neumožnil detailnější dokumentaci vertikální stratigrafie.

Charakteristika souboru

Z této ulice (situace XXXVI/1–2) pochází nejzachovalejší dílec obuvi z celého souboru. Jedná se o nízce střižený svršek s výrazněji vykrojeným nártem a upínáním přes něj pomocí úzkých zavazovacích řemínků. Také ve zbytku zdejšího souboru převládají části obuvi (svrškové dílce, části podešví, opatek) a zejména desítky jejich fragmentů.

3.3 Husova ulice (akce č. NPU030/04-391, sonda S1/04)

Nálezová situace

Na nárožní parcele č. 187 ulic Husovy a Jungmannovy byla v roce 2004 realizována zjišťovací sonda v délce 18 m a šířce 1,5 m v souvislosti s plánovanou výstavbou rehabilitačního zařízení. Podloží se nacházelo v hloubce 1,9 až 2 m pod povrchem. Z doby lokace města v polovině 13. století pocházely organogenní vrstvy s odštěpky snad stavebního dřeva i fragmentů usní. V jižní polovině sondy byla zachycena struktura sloupových jamek a hliněná pec. V průběhu 2. poloviny 13. století se v prostoru městiště vytvořily dvě funkčně odlišné části. V severní polovině sondy se nacházelo 1 m mocné souvrství čtyř horizontů destrukcí nadzemních dřevohliněných domů z průběhu 2. poloviny 13. až 15. století. V jižní polovině sondy fungovala nádvorní část parcely. Nad podložím se v této části parcely ukládaly organogenní vrstvy datované do 2. poloviny 13 století, ze kterých pochází fragmenty kůží. U odpadních vrstev 14. století již organogenní komponenty uloženin nebyly převažující. Na rozhraní mezi obytným a odpadním dvorkovým areálem byla prozkoumána hliněná pec ze 14. století a druhá mladší pec z období novověku. Na jižním konci sondy při rozhraní se sousední parcelou byla prozkoumána odpadní jímka z 16. století (Šlézar 2005).

Charakteristika souboru

Přibližně 60 až 70 neidentifikovatelných útržků, úlomků a odřezků.

3.4 Jungmannova ulice (akce č. NPU015/03-391, situace V, situace XXXIII)

Nálezové situace

a) Ve spojitosti s výstavbou kanalizace v roce 2003 byl před č. p. 653 v blízkosti křižovatky s Husovou ulicí dokumentován výkop o rozměrech 2,9 × 1,6 m (situace V). Intaktní geologické podloží leželo v hloubce 1,95 m pod povrchem. Od hloubky 1,6 m se nacházela organogenní odpadní vrstva. Pod ní se od hloubky 1,9 m rozkládalo na podloží ležící dláždění ze 14. století, tvořené posypem z říčních oblázků. Z dláždění pochází nález zřejmě kožené obličejové masky.
b) Mezi domy č. p. 648 až 650 (situace XXXIII) bylo v ulici zachyceno geologické podloží v hloubkách 1,85 až 2,1 m. Odpadní organogenní uloženiny se nacházely od úrovně 0,9 m pod povrchem a sahaly až na intaktní geologické podloží. Fragmenty kůží pochází z vrstev datovaných do 2. poloviny 13 až 14. století.

Charakteristika souboru

Několik dílců z obuvi (opatky, části podešví) a větší množství fragmentů dílců či jiného odpadu (kolem 70 předmětů) zcela zastiňuje nález velkého, nepravidelně vykrojeného dílce interpretovaného jako možná obličejová maska z vrstvy datované do 14. století.

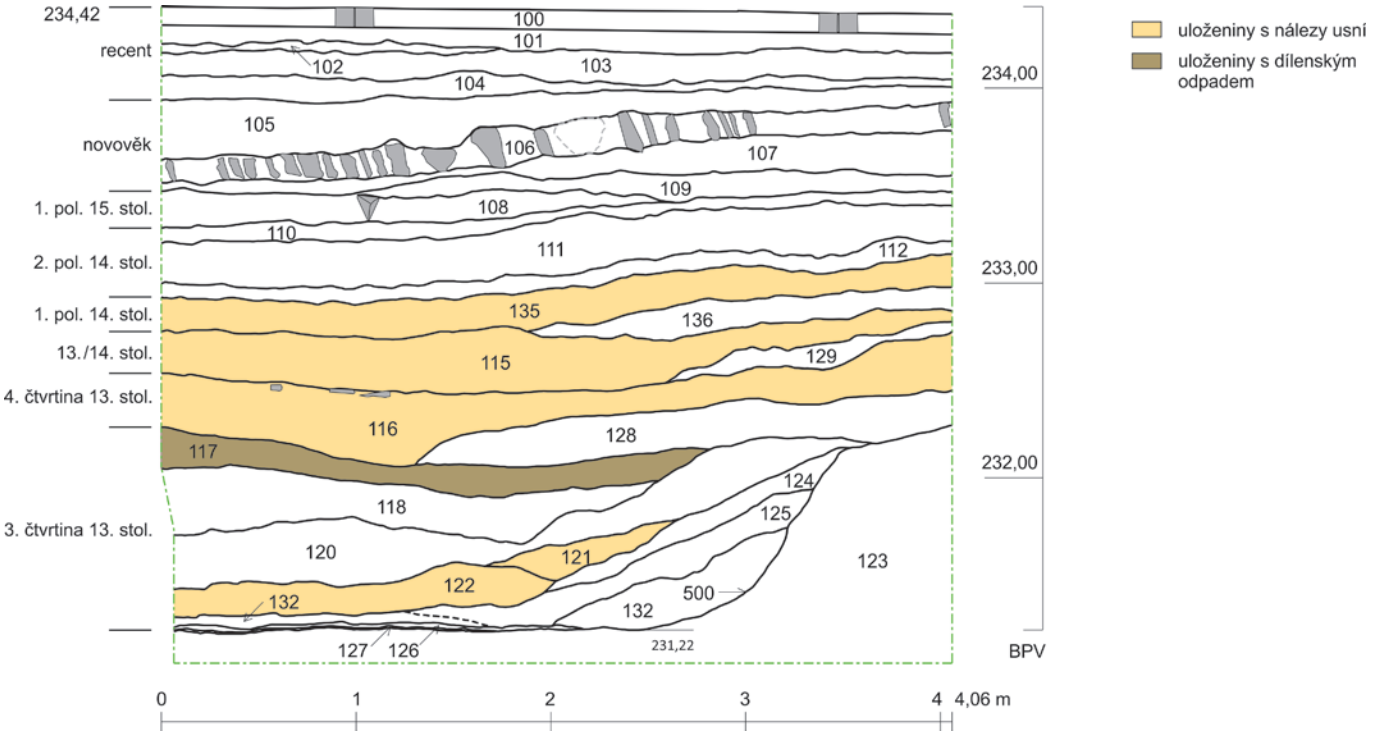
3.5 Komenského ulice (akce č. NPU015/03-391, sonda S24/03)

Nálezová situace

Na Komenského ulici byla v blízkosti křižovatky s Havlíčkovou ulicí v souvislosti s výstavbou kanalizace provedena v roce 2003 sonda S24/03 o rozměrech 4 × 1 m. Do intaktního geologického podloží ležícího v hloubce 2,15 m pod povrchem se zahlubovala 0,5 m jáma neznámých rozměrů z 2. poloviny 13. století. Na počátku 14. století tudy ve směru sever–jih vedl odvodňovací kanál o šířce 1,1 m a hloubce 0,4 m. Kanál byl vyztužený bočnicemi z fošen a doplněný kůlovou konstrukcí. Velké množství usní (dílenského odpadu) nalezených v organogenních uloženinách o mocnosti kolem 1 m a datovaných do průběhu 14. století svědčí o tom, že se tento prostor stal odpadním místem pro ševcovskou dílnu, pracující v bezprostředním okolí. Sled středověkých uloženin uzavíraly uliční vrstvy z 15. století, tentokrát již bez nálezů kůží (obr. 2). Novověké vrstvy byly tvořeny stavebním odpadem (Šlézar, Faltýnek 2004, 206).

Charakteristika souboru

Počtem největší kolekce artefaktů v souboru, čítající tisíce drobných odřezků z výroby a jiný odpad (např. recyklované usně), dokládá blízkou přítomnost ševcovské dílny, pravděpodobně ševce-vetešníka. Vetešníci směli primárně obuv pouze opravovat, nikoliv šít novou (cf. Winter 1906, 140–141; Čermák 2002, 164 aj.). Mezi určitelnými předměty zaujme 14 kusů různých opravných dílců podešví či záplat svršků, dětská podešev a zejména velká rukavice typu palčáky.

Obr. 2. Litovel, Komenského ulice (akce č. NPU015/03-391), sonda S24/03. Profil P3. Kresba K. Faltýnek, digitalizace J. Grégr.
Fig. 2. *Litovel. Komenského Street (fieldwork event No. NPU015/03-391), trench S24/03. Profile P3. Drawing by K. Faltýnek, digitization by J. Grégr.*

3.6 Masarykova ulice (akce č. NPU015/03-391, situace XXXIV)

Nálezová situace

Během výstavby kanalizace v roce 2003 byl v Masarykově ulici před č. p. 768 dokumentován profil kanalizační stoky. Výkop sahal do hloubky 2,8 m od povrchu, aniž by bylo dosaženo podloží. Od hloubky 0,7 m bylo zachyceno mohutné středověké souvrství z 2. poloviny 13. až 15. století, ležící v hlavní komunikační ose města ve směru sever (Uničov) a jih (Olomouc). Souvrství bylo tvořeno několika jednoduchými dlážděními z posypů říčních oblázků a říčního písku, dále dřevěným haťováním z proutí, jílovitými izolačními vrstvami i odpadními organogenními uloženinami. V hloubkách 0,9 m, 1,6 m a 2,05 m se nacházely úrovně tří kamenných dlažeb. Při bázi výkopu byl dokumentován dřevěný rošt z dubových kulatin. Fragmenty usní byly nalezeny v organogenních uloženinách datovaných do 2. poloviny 13. století.

Charakteristika souboru

Nevelká kolekce odřezků z dílců a blíže neurčitelného odpadu v celkovém počtu 45 kusů.

3.7 Masarykova ulice, č. p. 764 ulice (akce č. NPU025/17, sonda S1/17)

Nálezová situace

Archeologická sonda byla položena v místech plánované výtahové šachty k hotelu Záložna na parc. č. 210. Sonda měla rozměry 2,5 × 2,6 m. Geologické podloží bylo dosaženo v hloubce 3,2 m pod stávajícím povrchem. Pod recentními uloženinami bylo od úrovně 0,7 m prozkoumáno typické středověké souvrství městské parcely ze 2. poloviny 13. až 1. poloviny 15. století. Jednalo se o organogenní uloženiny, prokládané zbytky dřevěných konstrukcí i proplétaných plotů a jílovitých izolačních vrstev. Z dřevěných konstrukcí pochází dendrochronologická data z rozmezí let 1324–1341 a 1331–1348 (Rybníček 2020). Fragmenty usní byly získány z organogenních uloženin datovaných do 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století (Zlámal, Kašpar 2019).

Charakteristika souboru

Oproti většině předchozích lokalit nepochází zdejší nálezy z uliční sítě, ale z městské parcely. Tvoří je primárně blíže neurčitelné části dílců a odřezky v počtu přibližně 550 kusů, snad odpad z dílny ševce. Identifikovat se podařilo několik vnitřních vyztužovacích dílců obuvi (tzv. opatků) a nekompletní půlpár obuvi složený z části svršku a podešve.

3.8 Náměstí Přemysla Otakara (akce č. NPU015/03-391, sondy S3/03, S4/03, S10/03, S15/03, situace XVI/2)

Nálezová situace

V průběhu výstavby kanalizace v roce 2003 byly na náměstí Přemysla Otakara položeny čtyři sondy a dokumentována řada terénních situací během výkopu kanalizační stoky (Šlézar, Faltýnek 2004). Nálezy usní byly získány především ze středověkých organogenních uloženin, případně z jednoduchých dláždění v podobě posypů z říčních oblázků a písků.

a) Sonda S3/03 o rozměrech 4 × 1,2 m se nacházela v jihovýchodní části náměstí Přemysla Otakara. Na jílovém podloží v hloubce 2 m pod současným povrchem náměstí leželo souvrství ze 14. až 15. století, tvořené organogenními odpadními uloženinami, prokládanými vrstvami dláždění z posypů říčních oblázků a izolačními vrstvami jílů. Středověké vrstvy dosahovaly mocnosti 1,6 m (Šlézar, Faltýnek 2004, 204).

b) Sonda S4/03 o rozměrech 4,2 × 1,1 m byla položena v severovýchodní části náměstí Přemysla Otakara. Štěrkopískové podloží bylo značně nerovné a v jižní polovině sondy se nacházela deprese přírodního charakteru, vzniklá meandrujícím ramenem Moravy (tzv. Nečíz) v předlokační době. Její dno leželo v hloubce 2,5 m pod povrchem. Při lokaci města byla tato deprese vyrovnána přemístěným jílem. Následovalo kontinuální horizontální ukládání silně organogenního sídlištního odpadu z 2. poloviny 13. až 15. století, jednoduchých štěrkopískových dláždění a izolačních jílů. Síla středověkého souvrství byla 1,5 m (Šlézar, Faltýnek 2004, 205).
c) Sonda S10/03 o velikosti 4 × 1 m byla situována na jihozápadní straně náměstí Přemysla Otakara, kde bylo výškopisně geologické podloží zaznamenáno nejníže z celého prostoru náměstí. Nacházelo se v hloubce 2,4 m pod povrchem. Do podloží byl zahlouben dřevěný odvodňovací kanál z doby lokace města v 50. letech 13. století, dendrochronologicky datovaný do doby kolem roku 1256 (Šlézar 2018a, 79). Tento dosud funkční kanál orientovaný ve směru východ–západ, sledovaný v délce 3,5 m, o vnitřní šířce 0,4 m a hloubce také 0,4 m, sestával z bočních dřevěných fošen s příčnými spojkami. Konstrukce byla zajištěna svislými kůly. Povrch kanálu byl překryt deskami a štípami, a vše bylo ještě převrstveno proutěnými hatěmi. Nad kanálem se poté ve 2. polovině 13. až 15. století souvisle ukládalo dva metry mocné souvrství organogenních odpadů, izolačních jílů a pět úrovní dláždění v podobě oblázkových posypů (Šlézar, Faltýnek 2004, 205; Šlézar 2018a, 79).
d) Sonda S15/03 o rozsahu 6,5 × 1 m byla umístěná v severozápadní části náměstí Přemysla Otakara. Geologického podloží bylo dosaženo v hloubce 2,5 m pod povrchem náměstí. Organogenní vrcholně a pozdně středověké vrstvy, prokládané čtyřmi úrovněmi zpevnění povrchu pochůzných terénů tržiště pomocí oblázkových posypů a říčních písků, byly mocné 1,5 m. Dokumentován byl také barokní odpadní kanál a dvě novověké kamenné dlažby (Šlézar, Faltýnek 2005, 205).
e) V linii kanalizace vedené náměstím ve vzdálenosti 9 m před domem č. p. 793 byla odkryta situace XVI/2. Na jílové podloží v hloubce 2,2 m pod povrchem nasedalo souvrství středověkých organogenních uloženin a dláždění v podobě oblázkových posypů. Přibližně 0,15 m nad podložím se v organogenních vrstvách nacházela na ploše o velikosti asi 0,5 m^2 kumulace značného množství fragmentů kůží a dílenského odpadu. Několik zlomků keramiky datovalo situaci do 2. poloviny 13. století. Řemeslnické prostředí potvrzuje i nález železného šídla (Šlézar, Faltýnek 2004, 206).

Charakteristika souboru

Centrální litovelské náměstí, tedy původní středověké tržiště, poskytlo jednu z nejpočetnějších kolekcí v souboru, čítající cca 570 artefaktů, ze kterých bylo možné z funkčního hlediska určit 23 předmětů. Převažovaly nálezy spadající do kategorie obuv (fragmenty z podešví a svršků) a blíže neurčitelné dílce, identifikovány byly části dvou pochev z uloženin 14. století (S10/03 a S15/03), dva fragmenty prosekávaných opasků ze situace datované do 2. poloviny 13. století (situace XVI/2), pouzdro na voskové destičky z vrstvy 14. století (S4/03), nártová část svršku z půlpáru knoflíkové obuvi, další nártová část svršku s ozdobným prošitím špice a tři svršková dílce z nízce střižené nazouvací obuvi typu „slip-on shoe" z vrstvy 15. století (S3/03).

3.9 Náměstí Přemysla Otakara, č. p. 777 (akce č. NPU021/16-391, sonda S1/16)

Nálezová situace

V roce 2016 proběhl archeologický výzkum v místech plánované výtahové šachty v jihovýchodní části dvorního traktu domu č. p. 777. Sonda S1/16 měla celkové rozměry 3,2 × 2 m a delší stranou byla orientována kolmo na současnou zástavbu. Geologického podloží bylo dosaženo v hloubce 2,4 m pod stávajícím povrchem. V nadloží bylo prozkoumáno souvrství organogenních vrstev z 2. poloviny 13. století, obsahující také nálezy fragmentů kůží. V rámci souvrství bylo rozlišeno sedm úrovní různých dřevěných konstrukcí. Pravděpodobně se jednalo o pozůstatky podlah hospodářských budov, souvisejících s ustájením dobytka a koní, jak dokládají i otisky zvířecích kopyt a skelet koně nalezený v anatomické poloze na dně zahloubené jámy. Mladší středověké situace byly zničeny novověkými aktivitami v podobě pěti odpadních jímek a dvou zdí (Faltýnek, Šlézar 2020).

Charakteristika souboru

Z výzkumu domovní parcely pochází přes 150 blíže neidentifikovatelných kožených fragmentů. Mezi určitelnými nálezy vyniká část dětského půlpáru vyšší knoflíkové obuvi se zdvojenou podešví a jeden zadní vyztužovací dílec obuvi, tzv. opatek.

3.10 Skládka Nasobůrky – historické jádro Litovle (akce č. NPU015/03-391)

Nálezová situace

Hlína z výkopových prací výstavby kanalizace v historickém jádru Litovle byla odvážena na deponii v Nasobůrkách. Zemina pocházející ze středověkých souvrství byla na skládce podrobena průzkumu detektorem kovů značky Fischer model 1270 a podařilo se tak získat i další nekovové nálezy (keramika, dřevěné a kožené artefakty). V řadě případů se povedlo díky informacím od řidičů nákladních aut lokalizovat nalezené artefakty ke konkrétní ulici i popisnému číslu domu.

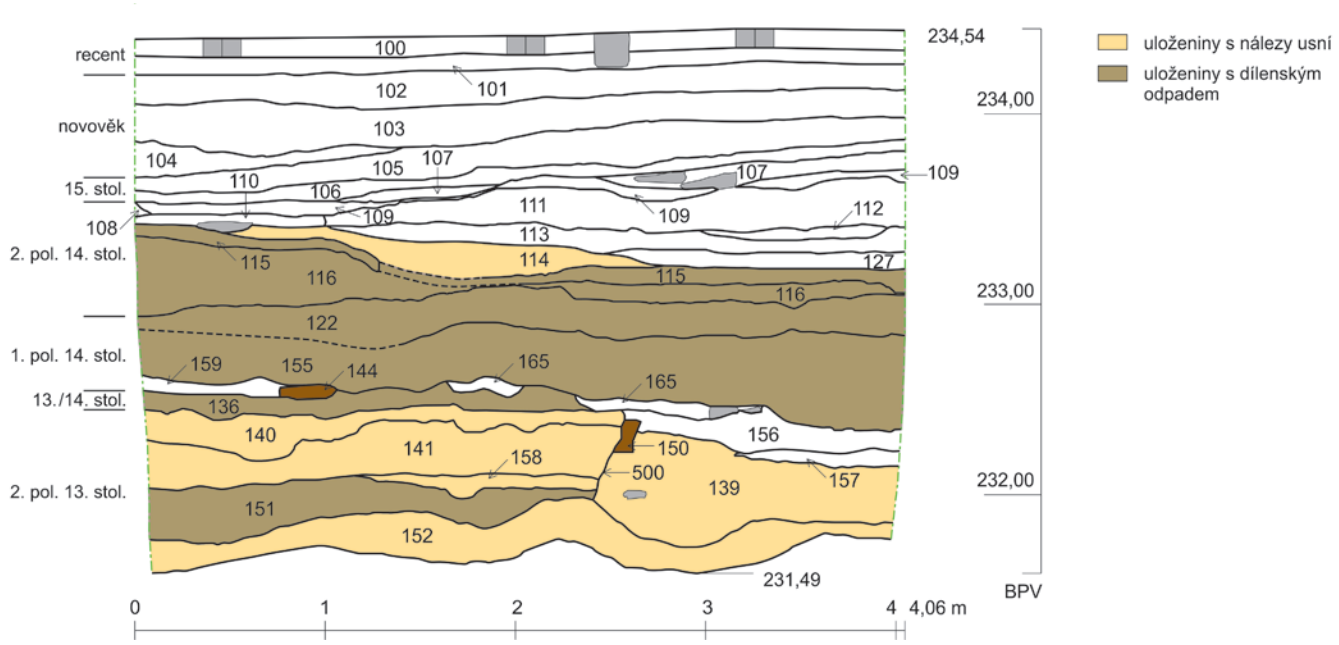
Charakteristika souboru

Z prostoru skládky se podařilo zachránit více než 100 kusů rozličného odpadu, podešev, svršek řemínkové obuvi a část opasku či řemene.

3.11 Revoluční ulice (akce č. NPU015/03-391, sonda S21/03)

Nálezová situace

Na Revoluční ulici byla v souvislosti s výstavbou kanalizace na křižovatce ulic Revoluční, Komenského a nám. Svobody provedena v roce 2003 sonda S21/03 o rozměrech 1,8 × 1,1 × 4 m (obr. 3). V hloubce 2,1 m pod povrchem leželo písčité podloží, do kterého byl ve třech čtvrtinách sondy zahlouben východní okraj mohutného výkopu hlubokého 1 m. Na dně objektu ležela tenká vrstva povodňového kalu, překrytá 0,4 m mocnou organogenní vrstvou s nálezy několika zlomků střešních krytin a zlomků cihel. Až do úrovně okolního podloží byl objekt překryt izolační vrstvou dřevěných hatí a přemístěným podložím. Zřejmě se jednalo o příkop z 2. poloviny 13. století, vymezující sakrální areál blízkého kostela sv. Marka, později nahrazený nedalekou ohradní zdí hřbitova. Další pokračování příkopu bylo dokumentováno v blízké sondě S7/03. Nad objektem se nacházelo jeden metr mocné středověké souvrství odpadních uloženin

Obr. 3. Litovel, Revoluční ulice (akce č. NPU015/03-391), sonda S21/03. Profil P1. Kresba K. Faltýnek, digitalizace J. Grégr.
Fig. 3. *Revoluční Street (fieldwork event No. NPU015/03-391), trench S21/03. Profile P1. Drawing by K. Faltýnek, digitization by J. Grégr.*

humózního charakteru. Od 3. čtvrtiny 13. století zde nabývá na intenzitě podíl společenství sešlapávaných rostlin, což indikuje komunikační využívání tohoto prostoru zřejmě související s výstavbou kostela sv. Marka. Následnou intenzivní stavební činnost v okolí sondy ve středověku (přestavby kostela sv. Marka) dokládají zlomky střešních krytin a archeobotanickým rozborem zjištěná vegetace rumišť a smetišť. Novověké vrstvy měly charakter stavebních sutí (Šlézar 2018a, 93).

Charakteristika souboru

Náznak přítomnosti dílny v podobě částí blíže neurčitelných dílců a odřezků z nich ve vrstvě ze 3. čtvrtiny 13. století v počtu téměř 200 kusů (viz obr. 3).

3.12 Ulice 1. Máje, č. p. 792 (akce č. NPU010/01-391, S1/01)

Nálezová situace

Ve dvoře domu č. p. 792 na ulici 1. máje byla v roce 2001 kvůli výstavbě schodiště provedena sonda o velikosti 2,1 × 0,9 m. Geologického podloží bylo dosaženo v hloubce 1,95 m. Do něj se zahluboval objekt hospodářského charakteru. Jednalo se o dubovými fošnami vydřevený chlívek z 3. čtvrtiny 13. století s organogenní výplní a nálezy žaludů jako potravy pro vepře. Z objektu také pochází nálezy fragmentů usní. Ze zánikové fáze objektu se zřícenými dřevěnými konstrukcemi pochází i doklady pasířské výroby. Nad objektem se nacházelo souvrství odpadního charakteru z poslední čtvrtiny 13. století až počátku 14. století o mocnosti 1,1 m. Stratigrafický sled vrstev uzavíralo torzo původní cihlové dlažby dvora z 18. století a recentní uloženiny (Faltýnek 2002, 268; Šlézar, Faltýnek 2005; Šlézar 2018a, 83).

Charakteristika souboru

Početně nejmenší kolekce v souboru tvořená jedním silně poničeným svrškem z neidentifikovatelného typu obuvi a čtyřmi odřezky.

3.13 Vlašímova ulice (akce č. NPU072/01-391, situace XL/2: před č. p. 773)

Nálezová situace

Během výstavby kanalizace v roce 2003 byl na Vlašímově ulici před č. p. 773 dokumentován profil kanalizační stoky. Geologické podloží se nacházelo v hloubce 2,7 m pod povrchem. Od hloubky 1,6 m se zde objevily odpadní vrstvy organogenního charakteru z 2. poloviny 13. až 14. století, sahající až na intaktní geologické podloží, s nálezy zlomků kůží.

Charakteristika souboru

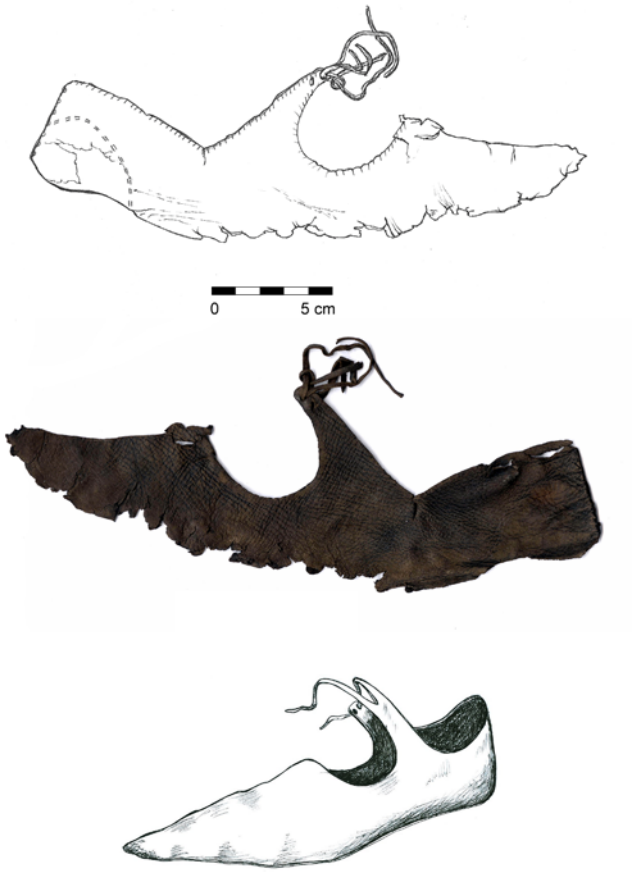
Tato ulice skýtá nevelkou kolekci cca 50 artefaktů, mezi kterými se vyskytl jeden blíže neurčitelný svršek obuvi a několik řemínků.

4. Katalog

Předkládány katalog zahrnuje výběr toho nejpodstatnějšího z celé množiny litovelských usňových artefaktů. Důraz při výběru byl kladen na variabilitu a maximální možnou výpovědní hodnotu konkrétního předmětu. Jednotlivé artefakty jsou primárně řazeny dle základních funkčních skupin v jedné číselné linii. Až na několik výjimek byla již většina předmětů představena v rámci disertační práce jednoho z autorů (Hoch 2020), avšak u několika málo artefaktů došlo s odstupem času k interpretačnímu zpřesnění. Na tomto místě je také nutné uvést poznámku k možné změně velikosti předmětů (smrštění) vlivem konzervace, která bývá řádově o 1 až 5 %, v extrémním případě i o více než 10 %.

č. 1

funkční skupina: obuv
předmět: nártová, boční a zadní část svršku nízké obuvi upínané páskem (řemínky) přes nárt
místo nálezu: ul. Havlíčkova, sídlištní vrstvy (ulice)
kontext: situace XXXVI/1-2 (sběr), viz kap. 3.2 b

Obr. 4. Nekompletní svršková dílec nízce střižené obuvi s vykrojeným nártem upínaný k noze pomocí řemínků. Litovel, Havlíčkova ulice, 14. století. Foto A. Hoch, kresba V. Juráková.

Fig. 4. *Incomplete upper part of a low-cut shoe with a cut-out instep clamped to the foot with straps. Litovel, Havlíčkova Street, 14th century. Photo by A. Hoch, drawing by V. Juráková.*

Obr. 5. Výřez z Brevíře velmistra Lva, r. 1356. Velmistr Konrád má nazut nízce střižený typ obuvi upínaný přes nárt. Převzato z Krása 1990, 124, obr. 65.

Fig. 5. *Cut-out from the Breviary of Grandmaster Lev, 1356. Grandmaster Conrad is wearing a low-cut type of shoe clamped over the ankle. Adopted from Krása 1990, 124, Fig. 65.*

rozměry: 260 × 45–85 mm
materiál: teletina/hovězina
datace: 14. století
uložení: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci (dále jen NPÚ, ÚOP v Olomouci)
obr.: 1: 6; 4
popis: část dílce z nízce střiženého svršku pokrývající nárt, bok a patu. Nárt je vykrojen do oblouku, oblast kotníku do výrazného tvaru „V“, mezi nimi vystupuje pásek se dvěma otvory pro tenké usňové zavazovací řemínky, které se ve fragmentech dochovaly také. Horní obvodový okraj je z rubové strany prošit (jednoniťový steh rub/hrana), což indikuje přítomnost usňové lemůvky, jenž měla na obuvi ozdobnou a zároveň vyztužovací funkci. Na rubové straně se také dochovaly stehy (rub/rub) po našití vyššího obloukovitého opatku. Nález pochází z odpadních a komunikačních vrstev ulice Havlíčkova datovaných rámcově do 13. až 14. století. Tento střih ale není pro 13. století typický, a lze jej poměrně bezpečně zařadit až do století následujícího (více např. Volken 2014, Goubitz et al. 2001). K vidění je také v dobových ikonografických pramenech (obr. 5).
Literatura: Hoch 2020, 88

č. 2

funkční skupina: obuv
předmět: část dětského půlpáru knoflíkové obuvi (svrškové dílce, zdvojená podešev)
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, č. p. 777, sídlištní vrstvy
kontext: 103 (S1/16), viz kap. 3.9
rozměry: svršky 155 × 110 mm, 75 × 35 mm;
podešve 123 × 60–38–0 × 2 mm
materiál: teletina (svršky)
datace: rámcově 14. až 15. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 7; 6
popis: dva dílce z jednoho svršku, ke kterým pravděpodobně náleží i část podešve. Všechny části byly nalezeny v hnojné vrstvě během výzkumu při stavbě výtahové šachty v č. p. 777 na náměstí Přemysla Otakara (Šlézar et al. 2018, 33; Faltýnek, Šlézar 2020). Větší ze svrškových dílců měl dochované dva otvory pro usňové knoflíky, které byly původně vyztuženy tzv. podkroužkem. Z vyztužovacích dílců byl na půlpáru původně přítomen i nízký opatek, po kterém se obdobně jako v případě podkroužku, dochovaly pouze stopy po šití. V místě prokrojení nártu byla původně zřejmě našita ozdobná/vyztužovací lemůvka. Ta naopak schází na druhém svrškovém dílci, na který byly našity usňové knoflíky. Dochovaly se po nich dva krátké řezy při okraji, fragment jednoho řemínku a stehy po našití na rubové straně. Obě části svršku byly vykrojeny z teletiny a nastaveny o další dílce, které se již nedochovaly. Spodkové dílce zastupuje mírně asymetricky vykrojená zdvojená podešev, ze které zůstala špice, prstová část i náběh klenku. Zbytek byl odříznut. Zajímavostí je, že byla ke svršku našita méně používaným stehem vedeným ve směru rub/líc, a také její zdvojení, přičemž vnitřní dílec byl našit lícovou stranou vzhůru (což je pro zdvojené podešve typické). Otvor po hřebíčku na rozhraní klenku a prstové části ukazuje na šití pomocí kopyta. I přes absenci ostatních dílců lze půlpár klasifikovat jako vyšší typ dětské obuvi, datovatelný rámcově do 14. století.
Literatura: Hoch 2020, 75–76

č. 3

funkční skupina: obuv
předmět: přibližně polovina dětského půlpáru knoflíkové obuvi (nártová část svršku a prstová část podešve, podkroužek)
místo nálezu: ul. Boskovicova, sídlištní vrstvy (ulice)

Obr. 6. Část dětského půlpáru knoflíkové obuvi (svrškové dílce, zdvojená podešev). Litovel, nám. Přemysla Otakara, č. p. 777, rámcově 14. až 15. století. Foto a kresba A. Hoch.

Fig. 6. *Part of a child's half-pair of button shoes (upper parts, double sole). Litovel, Přemysl Otakar Square, No. 777, 14th–15th century. Photo and drawing by A. Hoch.*

Obr. 7. Polovina dětského půlpáru knoflíkové obuvi (nártová část svršku a prstová část podešve, podkroužek). Litovel, Boskovicova ulice, závěr 14. století. Foto A. Hoch.

Fig. 7. *Half of a child's half-pair of button shoes (instep upper- and toe part of the sole, sub-ring). Litovel, Boskovicova Street, end of the 14th century. Photo by A. Hoch.*

kontext: úsek 24,3–25,5 m, hloubka 1–1,2 m, uloženina nečíslována, viz kap. 3.1 a
rozměry: svršek 105 × 90, podešev 88 × 48–0–0 mm, podkroužek 38 × 34 × 26 mm
materiál: hovězina (?)
datace: závěr 14. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 8; 7
popis: části svršku a podešve z pravého půlpáru dětské obuvi upínaného k noze pomocí minimálně jednoho usňového knoflíku. Pro jeho provlečení byl ve svršku vyříznut, či spíše proseknut, otvor ve tvaru klíčové střílny, vyztužený z rubové strany trojúhelníkovitým podkroužkem, který se dochoval také. Na této straně prokrojení nártu byla navíc patrně našita také lemůvka, čemuž nasvědčují jednoniťové stehy při okraji. Zajímavá je špice a nártová část podešve, která byla vykrojena asymetricky a i přes svůj malý rozměr šita na dřevěném kopytu, což dokazuje otvor po přiťuknutí hřebíčkem. I přes absenci zbytku svršku a zejména usňového knoflíku se lze domnívat, že půlpár náležel do skupiny dětské obuvi zapínané pomocí knoflíků s ocáskem, u kterého O. Goubitz uvádí, že se v 95 % případů vyskytuje právě u obuvi dětské velikosti (Goubitz et. al 2001, 201–204).
Literatura: Hoch 2020, 75

č. 4

funkční skupina: obuv
předmět: nártová část svršku obuvi (špice s V prošitím)
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, sídlištní vrstvy
kontext: 112 (S15/03), viz kap. 3.8 d
rozměry: 210 × 150 mm
materiál: neurčitelné
datace: rámcově 14. až 15. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 13; 8
popis: zdobený nártový dílec svršku byl patrně součástí půlpáru obuvi upínané k noze buď pomocí nejméně jednoho usňového knoflíku či řemínku s přezkou (přezkami). Tyto možnosti naznačují stehy po našití usňového řemínku na rubové straně v oblasti prokrojení nártu na jedné straně a po našití vyztužovacího dílce, tzv. podkroužku, na opačné. Zajímavě je provedeno zdobení špice, a to prošitím do tvaru písmene V, které mohlo být ponecháno pouze takto, nebo zvýrazněno našitím identicky vykrojeného dílce.
Literatura: Hoch 2020, 95

Obr. 8. Špice a nártová část svršku obuvi (špice s ozdobným V prošitím). Litovel, nám. Přemysla Otakara, rámcově 14. až 15. století. Foto A. Hoch.

Fig. 8. *Toe and upper part of the upper (toe with decorative V stitching). Litovel, Přemysl Otakar Square, 14th–15th century. Photo by A. Hoch.*

č. 5

funkční skupina: obuv
předmět: nártová část svršku obuvi, boční/zadní dílce svršku nízké obuvi („slip-on shoe“)
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, sídlištní vrstvy
kontext: 105 (S3/03), viz kap. 3.8 a
rozměry: nárt 130 × 115 mm, boční 94 × 33 mm, boční/zadní 64 × 34 mm
materiál: kozina
datace: rámcově 2. polovina 15. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 9; 9
popis: tři dílce svršku vykrojené z koziny byly ke spodkovým dílcům našity stehem vedeným ve směru líc/rub. Nejedná se tedy o tzv. obrácenou obuv, ale o předchůdce obuvi rámové. Tento způsob šití se poprvé objevuje až na sklonku středověku (rámcově od 2. poloviny 15. století), opravdový rozmach zaznamenává až ve století následujícím. Nálezová situace, ze které dílce pochází, byla datována obecně do 15. století, což lze považovat za možné. Obuv byla určena na nohu dětské velikosti a původně zdobena jednoduchým prořezáváním na špici nártu, případně proužkem usně protaženým prořezanými otvory a také obšitím horních okrajů u dvou zadních (či bočních) dílců z vnější lícové strany (což se u běžné středověké obuvi takto nedělalo). Stopy po šití na rubu v oblasti nártu i na jednom z menších dílců naznačují, že vnitřní komfort půlpáru mohla zvyšovat textilní vložka, nebo zde mohl být našit menší vyztužovací dílec. Na základě dostupných analogií se zdá, že nalezené dílce pochází z nízce střižené nazouvací obuvi, nazývané v zahraničí „slip-on shoe“.
Literatura: Hoch 2020, 98

Obr. 9. Nártová část a boční/zadní dílce svršku nízké obuvi („slip-on shoe“). Litovel, nám. Přemysla Otakara, rámcově 2. polovina 15. století. Foto A. Hoch.

Fig. 9. *Upper part and side/rear parts of the upper of a low shoe (slip-on shoe). Litovel, Přemysl Otakar Square, around the second half of the 15th century. Photo by A. Hoch.*

č. 6

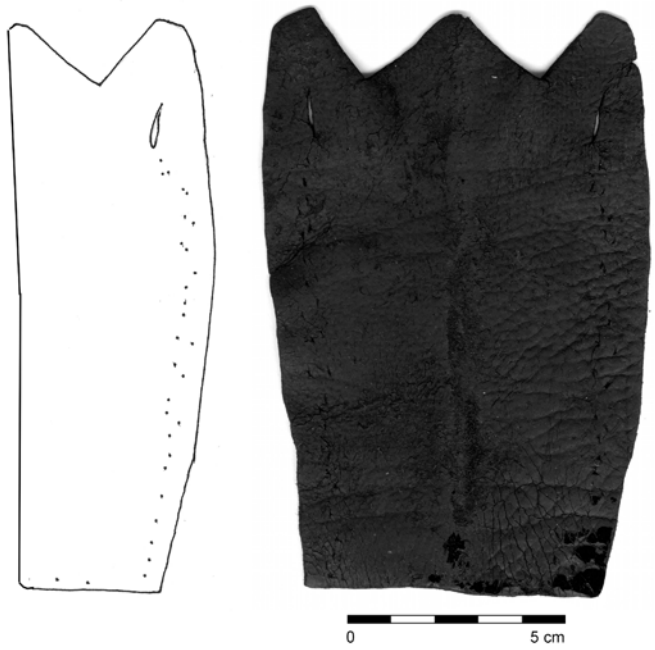
funkční skupina: pochvy a pouzdra
předmět: pochva zdobená řezbou
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, sídlištní vrstvy
kontext: 113 (S15/03), viz kap. 3.8 d
rozměry: 132 × 26–23 mm (v přehnutém stavu)
materiál: teletina
datace: 14. století

uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 12; 10
popis: část úzké, pravděpodobně nožové pochvy sešité ve svislé ose zadní strany. Čelní strana je zdobená do povrchu řezaným motivem křížících se linií vytvářejících drobné opakující se kosočtverce.
Literatura: nepublikováno

Obr. 10. Část úzké pochvy zdobené řezbou. Litovel, nám. Přemysla Otakara, 14. století. Foto a kresba A. Hoch.

Fig. 10. *Part of a narrow sheath decorated with carving. Litovel, Přemysl Otakar Square, 14th century. Photo and drawing by A. Hoch.*

Obr. 11. Pochva. Litovel, nám. Přemysla Otakara, 14. století. Foto a kresba A. Hoch.

Fig. 11. *Sheath. Litovel, Přemysl Otakar Square, 14th century. Photo and drawing by A. Hoch.*

č. 7

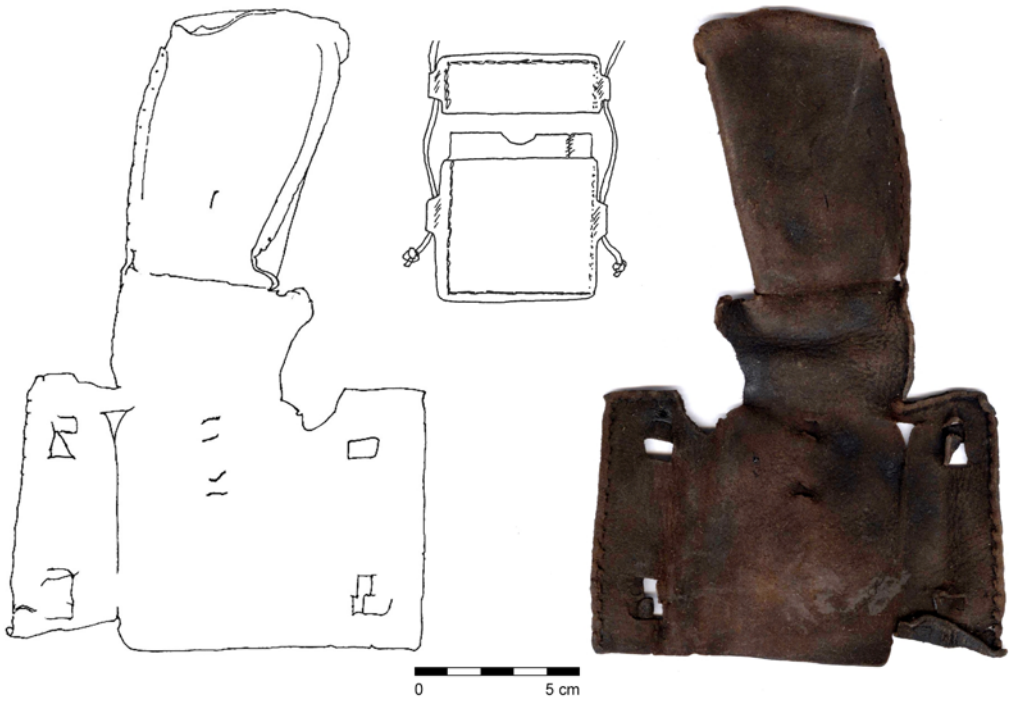
funkční skupina: pochvy a pouzdra
předmět: pochva
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, sídlištní vrstvy
kontext: 118 (S10/03), viz kap. 3.8 c
rozměry: 122 × 41–31 mm (v přehnutém stavu)
materiál: hovězina
datace: 14. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 13; 11
popis: horní část úzké pochvy vyrobené přehnutím materiálu a sešitím na boku. Šití nebylo vedeno při okraji, ale dále od něj, a je velice nepravidelné. Šířka čepele, kterou měla pochva za úkol chránit, se tak pohybovala kolem 25 mm. Ústí pochvy je ozdobně vykrojeno do tvaru písmene V a mezi ním a okrajem je na každé straně prořízntutý krátký svislý otvor sloužící k zavěšení pochvy na opasek. Předmět celkově působí spíše jako produkt domácké výroby, což konkrétně u pochev není výjimečný jev.
literatura: nepublikováno

č. 8

funkční skupina: pochvy a pouzdra
předmět: pouzdro na voskové psací destičky
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, sídlištní vrstvy
kontext: 110 (S4/03), viz kap. 3.8 b
rozměry: 85 × 65 × 30 mm (ve složeném stavu)
materiál: hovězina
datace: 14. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 10; 12
popis: spodní úložný díl pouzdra bez víka i bočních řemínků (chybí). Dílec byl vykrojen vcelku, z tuhé hovězí usně silné 3 mm. Otvory pro řemínky, umístěné v párech po obou bočních stranách, jsou silně poničené (potrhané) užíváním. Na nezdobené přední straně jsou patrny dva páry úzkých vně vyboulených otvorů, které sloužily k zasunutí stylu. Pouzdro bylo původně sešito z vnitřní, rubové strany a poté obráceno. Z našeho území pochází mimo Prahu prozatím jediný přesvědčivý nález tohoto typu pouzdra sloužícího k uchovávání a přenosu malých dřevěných destiček potažených voskem, které lze bez nadsázky považovat za diář či poznámkový blok středověkého člověka. Ani v zahraničních souborech se ovšem nejedná o častý nález (srov. např. Goubitz 2009, 88–93).
Literatura: Šlézar, Faltýnek 2004, 207; Hoch 2020, 123–124

č. 9

funkční skupina: opasky a řemeny
předmět: zdvojený opasek (prosekávaný)
místo nálezu: nám. Přemysla Otakara, sídlištní vrstvy
kontext: situace XVI/2, viz kap. 3.8 e
rozměry: 70 × 20 mm
materiál: neurčitelné
datace: 2. polovina 13. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 11; 13
popis: fragment úzkého zdvojeného opasku s přední stranou zdobenou formou drobných, v krátkých rozestupech šikmo kladených otvorů, tvořících tři hlavní linie – podél okrajů a uprostřed. Na obou poškozených koncích jsou patrné další obdobné otvory kladené do oblouku, přidávající tak k rovným liniím další výzdobný motiv. Tyto motivy mohly být následně ještě prošívány nití, velmi pravděpodobně barevně odlišnou.
Literatura: nepublikováno

Obr. 12. Pouzdro na voskové psací destičky. Litovel, nám. Přemysla Otakara, 14. století. Foto A. Hoch, kresba V. Juráková, kresebná rekonstrukce pouzdra (uprostřed) převzata z Goubitz 2009.

Fig. 12. *Case for wax writing tablets. Litovel, Přemysl Otakar Square, 14th century. Photo by A. Hoch, drawing by V. Juráková, drawing reconstruction (in the middle) adopted from Goubitz 2009.*

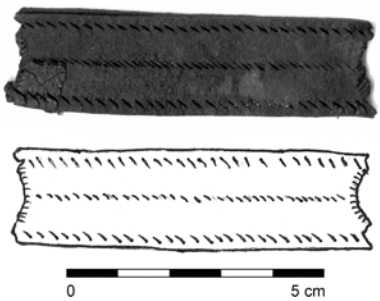

Obr. 13. Fragment zdvojeného prosekávaného opasku. Litovel, nám. Přemysla Otakara, 2. polovina 13. století. Foto a kresba A. Hoch.

Fig. 13. *Fragment of a double pierced belt. Litovel, Přemysl Otakar Square, second half of the 13th century. Photo and drawing by A. Hoch.*

č. 10

funkční skupina: opasky a řemeny
předmět: opasek (prosekávaný)
místo nálezu: ul. Boskovicova, sídlištní vrstvy
kontext: 170 (S19/03), viz kap. 3.1 b
rozměry: 110 × 17 mm
materiál: neurčitelné (rozpolcený)
datace: 2. polovina 13. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 11; 14
popis: fragment úzkého rozpolceného opasku s přední stranou zdobenou formou šikmo kladených otvorů, tvořících dvě jednoduché linie podél obou okrajů. Obdobně jako u předchozího opasku mohly být tyto otvory následně prošívány nití, což v tomto případě nepřímo dokládají nepatrné otisky nitě v materiálu mezi některými otvory.
Literatura: nepublikováno

Obr. 14. Fragment prosekávaného opasku. Litovel, nám. Přemysla Otakara, 2. polovina 13. století. Foto A. Hoch.

Fig. 14. *Fragment of a cut belt. Litovel, Přemysl Otakar Square, second half of the 13th century. Photo by A. Hoch.*

č. 11

funkční skupina: rukavice
předmět: rukavice (dvouprstá)
místo nálezu: ul. Komenského, sídlištní odpadní vrstvy
kontext: 137 (S24/03), viz kap. 3.5
rozměry: rukavice 315 × 140 mm, palec 105 × 65 × 40 mm
materiál: hovězina
datace: 2. polovina 13. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci
obr.: 1: 14; 15
popis: rozměrná rukavice sešívaná z více samostatných dílců vykrojených z hověziny. Do současnosti se dochovaly části obou základních polovin, jeden nástavný dílec a dílce z palce. Rukavice byla vykrojena do mírné špice a sešita stehem rub/líc. Pro našití palce byl v materiálu jedné z polovin vykrojen velký trojúhelníkovitý otvor, samotný výkrojek s celou horní (prstovou) částí této poloviny se ovšem nedochval. Celá rukavice i s palcem je nezvykle velká a je pravděpodobné, že mohla mít ještě textilní vložku. Zároveň je ve velice špatném stavu zaviněném jak dekompozicí v půdě, tak opotřebením způsobeným častým užíváním. Rukavice byla určena na levou ruku a jistě nepřekvapí, že nejvíce byla opotřebena právě úchopná část.
Literatura: Hoch 2020, 149

č. 12

funkční skupina: varia
předmět: obličejová maska (?)
místo nálezu: ul. Jungmannova, sídlištní vrstvy
kontext: 104 (situace V), viz kap. 3.4 a
rozměry: 340 × 252 mm (v rozloženém stavu)
materiál: hovězina
datace: 14. století
uložení: NPÚ, ÚOP v Olomouci

Obr. 15. Rukavice dvouprstá (palčáky). Litovel, Komenského ulice, 2. polovina 13. století. Foto A. Hoch.

Fig. 15. *Two-fingered glove (mittens). Litovel, Komenský Street, second half of the 13th century. Photo by A. Hoch.*

obr.: 1: 15; 16
popis: předmět, vykrojený z jednoho kusu tuhé, až 2 mm silné hověziny, na první pohled působí jako půlpár obuvi, jímž ovšem zřejmě není. Artefakt je po celém obvodu prošitý různými typy stehů, přičemž některé strany viditelně pasují k sobě. Po jejich opětovném přiložení a prostorovém natvarování dostane předmět tvar obličejové masky, kterou bylo možné nasadit na hlavu podobně jako přílbu. Nepravidelně vykrojený otvor v předpokládané obličejové části umožňoval v obou případech poměrně bezproblémové pozorování okolí. Druhá, poškozená a evidentně opravovaná polovina obličejové části má tento „oční" otvor také, pouze je více poničen. Míra poškození této oblasti znemožňuje říci, zda byly v materiálu přítomny i otvory pro nos a ústa. Nezdá se to ovšem pravděpodobné, i když náznak původní přítomnosti krátkých, úzkých úst zde existuje. V ploše materiálu jsou dále patrné stehy (rub/líc), nápadně kopírující linii lidského obličeje. V teoretické zadní části jsou nedaleko okraje na obou stranách úzké párové otvory známé např. ze svršků obuvi. Pokud by i tyto sloužily (obdobně jako na obuvi) k provlečení řemínků, bylo by jimi možné masku po nasazení na obličej přivázat (přitáhnout) těsněji k hlavě. Celý artefakt lze tedy s maximální možnou mírou opatrnosti interpretovat jako obličejovou masku, která by se v tomto stavu po sešití v jeden celek obtížně nasazovala na hlavu dospělé osobě. V současném rozměru by se stěží vešel na hlavu i dítěti staršímu cca tří let. Nelze ovšem vyloučit, že předmět byl původně větší, resp. že v zadní části schází rozšiřující nástavný klín. Rozměry usně mohla ovlivnit i recentní konzervace, která nezřídka způsobí smrštění od 1 % do 5 %, v extrémních případech až do 20 %. Předmět by také mohl být užíván pouze symbolicky, např. nasazením na pevnější podklad (např. kůl).
Literatura: Hoch 2020, 155–156

5. Vyhodnocení nálezového celku (diskuze)

V obecné rovině je možné konstatovat, že kompletní litovelský soubor představuje relativně typickou kolekci vrcholně a pozdně středověkých usňových artefaktů. V jednotlivých kategoriích, dělených dle současné metody do skupin na základě původní funkce, zcela dominuje blíže neurčitelný odpad, záměrně deponovaný do volných prostranství (plocha náměstí, uliční síť, nezastavěné části domovních parcel apod.). Tato situace má paralely na jiných lokalitách (např. Hoch 2015; Hoch, Bartík 2019; Figura 2019 aj.). Ve skupině nálezů identifikovatelných z hlediska původní funkce převažuje obuv, což je opět situace zcela běžná na mnoha dalších lokalitách u nás (srov. Hoch, Dejmal 2013; Hoch, Staněk 2015; Hoch 2015, 2018; Figura 2019; Hoch 2020) i v zahraničí (např. Schnack 1994; Kowalska 2013; Wywrot-Wyszkowska 2008 aj.). V menší míře následují oděvní doplňky (opasky, rukavice) a předměty denní potřeby (pochvy a pouzdra). Zcela unikátním nálezem, mimo tyto běžné kategorie, je bezesporu obličejová maska, vyzvednutá z oblázkové dlažby datované do 14. století, která patří k nejpozoruhodnějším usňovým artefaktům vůbec. Obličejové masky se ve středověkých usňových souborech vyskytují až na výjimky zcela vzácně. Početné různotvaré formy pochází pouze z ruského Novgorodu (Kollekcii onlajn 2018; Rybina 1992, 181–182), ojediněle byly zachyceny v německých Brémách (13./14. století), holandském Kampenu (16./17. století, obr. 17) či lotyšské Rize (13. století; více Rech 2004, 322–323). Rozměry většiny z nich se ovšem pohybují mezi 150 až 250 mm, a bývají tak interpretovány jako dětské hračky. Jsou však jednoduššího střihu a připomínají spíše současné škrabošky, kdežto litovelskou masku by bylo možné nasadit na hlavu jako přílbu. Ačkoliv zjevně není zcela kompletní, lze na základě dochovaných rozměrů odhadovat, že po opětovném sešití by ji mohlo nosit malé dítě, maximálně předškolního věku. Obecně sloužily masky ve středověku a raném novověku k rozličným účelům. Mohly být např. součástí pouličních zábav, průvodů, oslav, rejů a her, kterých se během roku konalo před i za městskými hradbami mnoho (cf. Verdon 2003; Zíbrt 2006; Dvořáčková-Malá, Zelenka a kol. 2014 aj.), nebo se mohlo jednat o ryze žertovné předměty. Užívány mohly být také při práci s ohněm u pecí a výhní, jak tomu naznačuje vyobrazení ve slavné knize Georgia Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví (Agricola 1556), kde si muži u tavících pecí záměrně chrání obličej. Pokud tedy litovelský nález opravdu sloužil svému předpokládanému účelu, tedy během slavností, ceremonií či k pouhému dětskému strašení, otevírá nám pomyslné okno do jinak obtížně postihnutelné oblasti života středověkého člověka, do světa her, zábav a rituálů (např. maškarní reje apod.).

Vzácně nalézanými předměty jsou také pouzdra, v případě litovelského nálezu konkrétně na psací destičky. Blok dvou a více (obvykle 3 až 8) malých dřevěných desek potažených voskem (rozměry zahraničních nálezů oscilují mezi 3–6 × 6–10 cm, Goubitz 2009, 87), které mohly být na jedné straně spojeny (a bylo jimi tak možné listovat), sloužil jako středověký zápisník, do kterého se záznamy ryly pomocí kovového, příp. kosteného stylu. Přítomnost stylu lze na pouzdrech doložit i nepřímo, a to pomocí úzkých, horizontálně kladených otvorů, sloužících k jeho zasunutí (obr. 18). Pouzdra však mohla mít i jiné způsoby užití (na hřebeny, jehly, kalamáře, brýle, nůžky, knihy či jako škapulíře, více např. Goubitz 2009, 87–106). Z našeho prostředí byla dosud prokazatelně identifikována pouze v Praze, odkud pochází i předměty vysoké estetické hodnoty zdobené na čelní straně lisovanými motivy (Figura 2019, 129–130). Litovelské pouzdro lze považovat za jednoduchý, nezdobený typ a jistě nepřekvapí, že pochází z plochy centrálního náměstí, které sloužilo mimo jiné jako hlavní místo obchodu. Dokládají to i nálezy

Obr. 16. Obličejová maska (?). Litovel, Jungmanova ulice, 14. století. Foto A. Hoch, kresba V. Juráková.

Fig. 16. *Face mask (?). Litovel, Jungmanova Street, 14th century. Photo by A. Hoch, drawing by V. Juráková.*

čtyř železných stylů z období 13. až 15. století z historického jádra Litovle. Přímo z náměstí Přemysla Otakara pochází nálezy dvou stylů. První je datován do přelomu 13. a 14. století a druhý do 15. století (Šlézar 2018a, 101).

Řídce, avšak pravidelně se v souborech usňových artefaktů objevují také rukavice typu palčáky, které lze považovat spíše za cestovní a pracovní oděvní doplněk (obr. 19). V základním tvaru se nijak neliší od soudobých rukavic, odlišná je ovšem konstrukce palce. Palec byl na rukavice našíván samostatně, a pro tento účel byl v materiálu vyříznut trojúhelníkovitý otvor, jehož nejkratší strana zůstávala pevně spojená s rukavicí. Zbylá část průřezem vytvořeného „výkrojku“ pak tvořila součást externě našívaného dílu palce. Trojúhelníkovitý otvor v těle rukavice i výkrojek byly vždy prošity podél okraje, a jsou tak výborným identifikátorem rukavice, neboť se na žádném jiném výrobku nevyskytuje a nelze jej s ničím zaměnit (Hoch 2020, 149). Analogie k těmto rukavicím pochází z mnoha míst Evropy, nejlépe zpracované pochází např. z Holandska (Willemsen 2015). V našem prostředí byl doposud početnější soubor zaznamenán v Uherském Hradišti (Hoch, Bartík 2019, 95–97; Hoch 2020, 149–150).

K poměrně běžným nálezům řadíme fragmenty dvou opasků zdobených prosekáváním, které mohlo být ještě doplněno pro

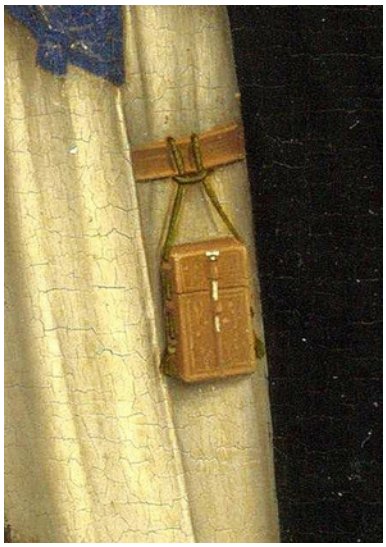

Obr. 17. Usňová maska z Kampenu, 16./17. století. Převzato z Rech 2004, 323.

Fig. 17. *Leather mask from Kampen, 16th/17th century. Adopted from Rech 2004, 323.*

větší pevnost a zdobnost prošíváním. V našem prostředí se takové prošití nedochovalo, jelikož k němu byla zjevně používána nit rostlinného původu (degraduje), známe ho však ze zahraničí (např. Londýna), odkud je doloženo prošití hedvábím. Takovéto prošití mělo nejen dekorační funkci, ale zároveň zabraňovalo natahování materiálu (Mould et al. 2003, 3392–3397; Egan, Pritchard 2002, 38–39). V Anglii tyto opasky proto také neoznačují jako „prosekávané", ale „prošívané". Z typologického hlediska se jedná o nejrozšířenější formy opasků oblíbené zejména ve 13. až v 1. polovině 14. století minimálně v celé střední, severní a západní Evropě (např. Schnack 1998, 44–58). Z našeho prostředí pochází nejpočetnější soubor např. z Hradce Králové (Hoch 2020, katalog, č. 99, 102–105).

Bohužel mnoho nelze říci o dvou pochvách náležících pravděpodobně k nožům. U obou zaujme alespoň skutečnost, že je každá jiným způsobem zdobná. První, přibližně středový úsek úzké pochvy je v přední části zdoben u tohoto typu předmětů zřídka užívanou technikou řezby, tedy nařezáváním svrchní lícové vrstvy. Za výzdobný motiv bylo zvoleno jednoduché šikmé křížení čar, vytvářející tak drobné káry. Druhá pochva je zdobena „zubovitým" vykrojením horního okraje (ústí). Tato pochva zaujme i způsobem spojení (resp. prošití), které je poměrně nepravidelné, a působí jako domácký výrobek, což není u tohoto typu předmětů výjimečný jev (např. Hoch, Bartík 2019, 94).

Obr. 18. Pouzdro na voskové psací destičky zavěšené na opasek. Na přední straně zastrčen malý stylus. Výřez z obrazu Pieta, r. 1465 (The National Gallery).

Fig. 18. *Wax writing tablet case hanging on a belt. A small stylus tucked into the front. Cut-out from a painting of the Pieta, 1465 (The National Gallery).*

Poslední doloženou a nejpočetnější kategorií je obuv. V předchozí části textu bylo uvedeno, že drtivou část předmětů ve všech litovelských souborech tvoří dnes již blíže neurčitelný primární a sekundární odpad, případně odpad z dílen. Je nanejvýš pravděpodobné, a celková analýza kompletního nálezového celku tuto domněnku potvrzuje, že se jedná primárně o dnes již zcela zničené části (dílce) obuvi. Středověká obuv náležela ke spotřebnímu zboží s rychlou mírou opotřebení a fluktuace, zároveň však patřila k nepostradatelným oděvním doplňkům s výrazným módním aspektem. Proto je také nejčastěji nacházeným typem usňových předmětů, se značným typologicko-chronologickým potenciálem. Její fragmentárnost je ovšem natolik značná, že ve většině případů nelze určit z jakého dílce, natož konkrétního typu obuvi, pochází. Tento fakt je dán zejména místem uložení, což jsou v případě Litovle převážně veřejná prostranství, tedy místa s přímým působením přírodních živlů a vysokou frekvencí pohybu lidí a zvířat. Usňové artefakty z takovýchto míst, na rozdíl od nálezů z jímek a studní, bývají téměř pravidelně v silně fragmentárním stavu a počet přesně determinovatelných předmětů bývá nízký. Obdobná situace není neobvyklá a analogická zjištění známe z Uherského Hradiště (Hoch, Bartík 2019, 99) či Prahy (Figura 2019, 125–128).

Přes výše popsané komplikace se i v litovelském souboru našly určitelné typy obuvi. Z hlediska rozměrů převažují dětské velikosti, jev mající často analogie i v jiných souborech (Hoch 2020, katalog, č. 1–4, 14, 17–22, 25). Již jsme zmínili, že středověká obuv byla náchylná na rychlé obnošení, a nutnost opravy/výměny tak nastávala poměrně brzy. U dětí je však tento fakt umocněn skutečností, že jejich chodidlo stále roste

Obr. 19. Lovec ve dvouprstých rukavicích typu palčáky, severní Itálie, konec 14. století. Výřez z fresky z cyklu Ciclo dei Mesi, Trento. Převzato z Schneider 2012, 164.

Fig. 19. *A hunter in two-fingered mittens, northern Italy, late 14th century. Cut-out from a fresco from the Ciclo dei Mesi cycle, Trento. Adopted from Schneider 2012, 164.*

a obuv je nutné měnit častěji. Pěkným příkladem dětské obuvi je nekompletní půlpár z ulice Boskovicova, který se hlásí do skupiny obuvi zapínané pomocí usňových knoflíků s tzv. ocáskem, u které O. Goubitz uvádí, že se v 95 % případů vyskytuje právě u obuvi dětské velikosti (Goubitz 2001, 201–204). Výrazný typologicko-chronologický potenciál má i část svršku z nízce střiženého půlpáru se šněrováním na nártu, typický představitel módy 14. století s analogiemi jinde v Evropě (více Volken 2014, 157–159; Goubitz 2001, 167–171). Z této skupiny vyzdvihněme ještě nekompletní nález půlpáru nízké nazouvací obuvi označované v zahraničí jako „slip on shoe". Tato obuv je obecně datována do konce 15. až průběhu 16. století, analogie opět nalezneme na mnoha místech Evropy, nám nejblíže např. v polské Varšavě (Blusiewicz 2009, 62–63).

Pětice míst z historického jádra Litovle (viz kap. 3.2, 3.5, 3.7, 3.8, 3.11) poskytla také doklady práce řemeslníků a řemeslné výroby v podobě většího množství výrobního odpadu. Jedná o stovky až tisíce převážně malých až drobných odřezků z nových

Obr. 20. Část výrobního odpadu z Masarykovy ulice, Litovel, dokládající přítomnost řemeslné dílny. Foto A. Hoch.

Fig. 20. *Part of the production waste from Masaryk Street, showing the presence of a craft workshop. Photo by A. Hoch.*

či již evidentně použitých usní (obr. 20). Díky přítomnosti tohoto recyklátů je možné usuzovat, že odpad pochází z dílen ševců, případně ševců-vetešníků. Až na nález železného šídla z náměstí Přemysla Otakara, nejsou uvažované dílny doprovázeny dalšími dílčími nálezy (např. řemeslné nástroje, ševcovská kopyta), které by tuto domněnku potvrdily. Tyto nálezy nejsou známé ani z ostatních výzkumů v historickém jádru Litovle a také samotná nálezová místa nelze spojit s žádnými písemnými prameny. I přes tento fakt je možné takovýto nadměrný výskyt odpadního materiálu vcelku bezpečně považovat za blízký doklad řemeslné výroby. Analogickou situaci známe např. z Prahy (Figura 2019, 128) či Českých Budějovic (Hoch 2018, 259–260). Oproti dobře vyhodnotitelným usňovým nálezům z odpadních jímek, kde se v mnoha případech dají spolehlivě využít i četné písemné prameny, jako např. z Plzně (Orna, Dudková 2020), je vyhodnocení nálezů z veřejných ploch měst mnohem problematičtější. Dílenský odpad se v terénních situacích nacházel jak v kumulacích na poměrně malých plochách o obsahu kolem 0,5 m^2 (Havlíčkova ulice, náměstí Přemysla Otakara; třírozměrné objemy nezjištěny), tak byl i rovnoměrně rozmístěn v rámci jednotlivých uloženin (Masarykova ulice a Revoluční ulice). Dokonce nacházíme i stejnoměrné rozložení dílenského odpadu v několika vrstvách nad sebou, tvořícího mocné souvrství kolem jednoho metru (Komenského ulice), což koresponduje s již dříve konstatovaným poměrně rychlým procesem tvorby antropogenních vrstev na veřejných plochách města Litovle (Šlézar, Faltýnek 2004, 207; Šlézar 2018a, 83). Toto souvrství ze 14. století se utvářelo přibližně 100 let a svědčí o dlouhodobém nepřetržitém provozu dílny ševce-vetešníka v okolí nálezu (srov. obr. 2). Ševcovská dílna v blízkosti sondy na Komenského ulici však existovala po nějakou dobu již ve 2. polovině 13. století, jak dokládají nálezy odpadu v jedné z uloženin takto datovaného souvrství.

6. Závěr

Předkládaná kolekce usňových artefaktů z historického jádra města Litovle náleží z hlediska množství k nejpočetnějším souborům v rámci České republiky. Přesto obsahuje v drtivé většině blíže neurčitelný odpad s mizivým množstvím přesněji determinovatelných předmětů. Tuto skutečnost ještě umocnil fakt, že veškeré nalezené předměty pochází z uliční sítě, případně domovních parcel, kde byly po svém deponování dále vystaveny lidské a zvířecí činnosti, rozmarům počasí apod. Kvalita dochování předmětů z tohoto prostředí pak vždy zaostává za nálezy z výplní zahloubených objektů, zejména odpadních jímek a studní, což lze doložit analogiemi z mnoha míst u nás i v zahraničí. Nálezová místa bohatá na rozličné formy odpadu ovšem mohou přinést i doklady jinak obtížně identifikovatelných řemeslných dílen. To se v případě Litovle podařilo prokazatelně na třech místech. Jedná se zřejmě o dílny ševců, případně ševců-vetešníků. Z nalezených artefaktů vyniká nález pravděpodobné dětské obličejové masky, nemající doposud v našem prostředí přímé analogie. K vzácným nálezům se řadí i pouzdro na psací destičky či nízká nazouvací obuv ilustrující módu konce středověku a nastupující éry renesance.

Poděkování

Práce vznikla v rámci výzkumného dílčího cíle oblasti Archeologie I.1. Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů NPÚ na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a územích České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem [Záchranný archeologický výzkum], financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).

Literatura

Agricola, G. 1556: *De re metallica libri XII*. Basileae. Dostupné také z: https://archive.org/details/georgiiagricolae00agri/page/n3/mode/2up.

Bezděčka, J. 1993: *Dějiny města Litovle od počátku až do února 1948. I–IV*. Uničov. Rkp. Uloženo: fond Vědecké knihovny v Olomouci, sign. B II 858.570/ 1–4.

Blusiewitz, K. 2009: Obuwie warszawskie z XIV-XVIII wieku. In: W. Pela (ed.): *Archeologia dawnej Warszawy*, tom 1. Warszawa: Muzeum Historyczne m. st. Warszawy, 11–224.

Čermák, M. 2002: *Olomoucká řemesla a obchod v minulosti*. Olomouc: Memoria.

Dvořáčková-Malá, D., Zelenka, J. a kol. 2014: *Přemyslovský dvůr. Život knížat, králů a rytířů ve středověku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Egan, G., Pritchard, F. 2002: *Dress accessories c. 1150–c. 1450*. Medieval Finds from Excavations in London 3. London: Museum of London.

Faltýnek, K. 2002: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 43, 267–270. Dostupné také z: https://arub.cz/wp-content/uploads/07_pv_43_2001_stredovek_a_novovek.pdf.

Faltýnek, K. 2019: Výprava po Litovli, In: K. Faltýnek, M. Golec, M. Hlava, L. Hlubek, P. Kalábková, Z. Mírová, P. Šlézar, R. Urválek: *Výpravy za litovelskou archeologií*. Litovel: Muzejní společnost Litovelska, 120–137.

Faltýnek, K., Šlézar, P. 2006: Archeologické výzkumy sakrálních staveb v Litovli. *Archaeologia historica* 31, 303–322. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/140675.

Faltýnek, K., Šlézar, P. 2016: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 57(2), 280–281. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV-57_2_stredovek-a-novovek.pdf.

Faltýnek, K., Šlézar, P. 2020: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 61(2), 164–165. Dostupné také z: http://pv.arub.avcr.cz/61_2_06.pdf.

Figura, J. 2019: Středověké technologie zpracování usní. *Archeologia technica* 31, 125–131. Dostupné také z: https://bit.ly/3rtI7y5.

Goubitz, O., Driel-Murray, C. van, Groenman-van Waateringe, W. 2001: *Stepping through Time. Archaeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*. Zwolle: Stichting Promotie Archeologie.

Goubitz, O. 2009: *Purses in Pieces. Archaeological finds of late medieval and 16th-century leather purses, pouches, bags and cases in the Netherlands*. Zwolle: Stichting Promotie Archeologie.

Grolich, V. 1971: *Cechy v Litovli. Manufaktura novozámecká*. Litovel. Rkp. Uloženo: Muzeum Litovel.

Hoch, A. 2015: Středověká kožedělná produkce z Jihlavy v odrazu hmotné kultury. *Archeologické výzkumy na Vysočině* 6/2015, 101–134.

Hoch, A. 2018: Středověká kožedělná produkce z Českých Budějovic v odrazu hmotné kultury. *Archeologické výzkumy v jižních Čechách* 31, 253–277.

Hoch, A. 2020: *Kožedělná výroba v českých zemích ve středověku*. Rkp. disertační práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie Masarykovy univerzity. Uloženo: Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/lch5n/.

Hoch, A., Bartík, J. 2019: Středověké usňové artefakty z vybraných lokalit v Uherském Hradišti (Stará radnice, Reduta, Františkánská). *Slovácko: společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí* LIX, 87–104.

Hoch, A., Dejmal, M. 2013: Kožené artefakty z hradu ve Veselí nad Moravou. *Archaeologia historica* 38(2), 653–671. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/128345.

Hoch, A., Staněk, P. 2015: Kožené artefakty z České ulice v Brně. *Archaeologia historica* 40(2), 913–927. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/134214.

Kalábková, P. 2018: Dějiny archeologického výzkumu. In: K. Konečný (red.): *Litovel – velké dějiny města. 1. Od nejstarších dob do roku 1918*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 22–34.

Kollekcii onlain 2018: Eksponaty. Koža. In: *Novgorodskij muzej-zapovednik*. [online]. ©2018 Novgorodskij gosudarstvennyj ob"edunjënnyj muzej-zapovednik. [cit. 2021-12-10]. Dostupné z: https://bit.ly/31N1RBS.

Kowalska, A. B. 2013: *Wytwórczość skórzana w późnosredniowiecznej Dzielnicy Chyzyńskiej w Szczecinie*. Szczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Krása, J. 1990: *České iluminované rukopisy 13.–16. století*. Praha: Odeon.

Lošťák, J. 1976: *Litovelská městská kniha soudní a pamětní 1359–1577*. Rkp. diplomové práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Uloženo: Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Mould, Q., Carlisle, I., Cameron, E., 2003: *Craft, Industry and Everyday Life: Leather and Leatherworking in Anglo-Scandinavian and Medieval York*. York: Council for British Archaeology.

Orna, J., Dudková, V. 2020: Poznání kožedělné produkce královského města Plzně v období vrcholného středověku a raného novověku na základě nálezů kožených artefaktů z odpadních jímek. *Archaeologia historica* 45(1), 483–503. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/142977.

Rech, M. 2004: *Gefundene Vergangenheit – Archäologie des Mittelalters in Bremen. Mit besonderer Berücksichtigung von Riga. Begleitpublikation zur gleichnamigen Ausstellung im Focke-Museum/ Bremer Landesmuseum vom 19. November 2003 bis 28. März 2004*. Bonn: Habelt.

Rybina, E. A. 1992: Leather Articles. In: M. Brisbane (ed.): *The Archeology of Novgorod, Russia. Recent Results from the Town and its Hinterland*. Lincoln: Society for medieval archaeology.

Rybníček, M. 2020: *Litovel – Záložna*. Dendrochronologická laboratoř Lesnické a dřevařské fakulty Mendelovy univerzity. Rkp. závěrečné zprávy. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Schnack, K. 1994: *Mittelalterliche Lederfunde aus Konztanz*. Stuttgart: Kommissionsverlag, K. Theiss.

Schnack, K. 1998: *Mittelalterliche Lederfunde aus Schleswig: Futterale, Riemen, Taschen und andere Objekte: Ausgrabung Schild 1971–1975*. Neüminster: Wachholtz.

Schneider, R. 2012: *Alltag im Mittelalter. Das Leben in Deutschland vor 1000 Jahren*. München: Bassermann.

Šlézar, P. 2005: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 46, 288–290. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_46_2004_stredovek_a_novovek.pdf.

Šlézar, P. 2018a: Archeologie středověkého města. In: K. Konečný (red.): *Litovel – velké dějiny města. 1. Od nejstarších dob do roku 1918*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 68–103.

Šlézar, P. 2018b: Fortifikační systém města Litovle ve středověku. *Vlastivědný věstník moravský* LXX(3), 253–268.

Šlézar, P., Faltýnek, K. 2004: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 45, 204–207. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_45_2003_stredovek_a_novovek.pdf.

Šlézar, P., Faltýnek. K. 2005: *Litovel, 1. máje čp. 792*. Rkp. nálezové zprávy M-TX-200602589. [cit. 2021-10-03]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno. Dostupné také z: Digitální archiv: https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-200602589.

Šlézar, P., Faltýnek, K. Grégr, J. 2018: *Archeologický atlas MPZ Litovel* [online]. Národní památkový ústav, Metainformační systém, © 2018 [cit. 2021-09-07]. Dostupné z: https://iispp.npu.cz/mis_public/documentDetail.htm?id=1026533.

The National Gallery: Pietà [online]. © 2016–2021 The National Gallery. [cit. 2021-10-03]. Dostupné z: https://www.nationalgallery.org.uk/paintings/probably-by-the-workshop-of-rogier-van-der-weyden-pieta.

Verdon, J. 2003: *Volný čas ve středověku*. Praha: Vyšehrad.

Volken, M. 2014: *Archaeological Footwear: Development of shoe patterns and styles from Prehistory still the 1600s*. Assen: Stichting Promotie Archeologie.

Vrbová, J. 2001: *Olomouc, Litovel. Závěrečná zpráva*. Dendrochronologická laboratoř AÚ AV ČR Brno. Rkp. závěrečné zprávy. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Willemsen, A. 2015: *Honderden…Van hand tot hand. Handschoenen en wanten in de Nederlanden voor 1700*. Zwolle: Spa uitgevers.

Winter, Z. 1906: *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v 14. a 15. století*. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.

Wywrot-Wyszkowska, B. 2008: *Skórnictwo w lokacyjnym Kolobrzegu. XIII–XV wiek*. Sczecin: Instytut Archeologii i Etnologii PAN.

Zíbrt, Č. 2006: *Veselé chvíle v životě lidu českého*. Praha: Vyšehrad.

Zlámal, T., Kašpar, P. 2019: Litovel (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 60(2), 281–282. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/pv_60_2__stredovek_novovek.pdf.

Summary

The former royal town of Litovel, situated northwest of the Upper Moravian Valley, is among the best archaeologically investigated Moravian towns. To date, 12 major and 70 smaller archaeological research activities have been carried out in Litovel, which are recorded in detail through the information and mapping system, the Archaeological Atlas of the Litovel MPZ (Šlézar et al. 2018). The most extensive excavation to date took place during the construction of the sewer system in 2003, which affected approximately 75% of the street network of the historic core of the town.

Between 1997 and 2017, a large collection of leather fragments from the second half of the 13th to 15th century was obtained from archaeological rescue excavations carried out in the historic centre of Litovel. The collection comes from thirteen sites in the historic urban core of Litovel and comprises more than 3,500 artefacts. It is not possible to determine the exact number, as a significant part is in a highly fragmentary state. Only a few dozen artefacts have been determined in terms of their original function although only a fraction could be assigned to specific types. All the remaining objects can be described as primary to secondary waste, among which manufacturing waste was often present, indicating the proximity of a workshop. All artefacts were first classified according to the place of discovery, and then according to contemporary methodology into functional groups (shoes, sheaths and holsters, belts and straps, gloves, miscellaneous). The selected objects with the greatest predictive value were catalogued and described in detail.

In general terms, it can be stated that the complete Litovel assemblage represents a relatively typical collection of high and late medieval leather artefacts. The individual categories, divided based on the current method into groups according to the original function, are dominated by indeterminate waste, deliberately deposited in open spaces (area of the square, street network, unbuilt house plots, etc.). This situation has parallels in other locations (e.g. Hoch 2015; Hoch, Bartík 2019; Figura 2019, etc.).

The group of finds identifiable in terms of their original function is dominated by footwear, a situation quite common in many sites in the Czech Republic (cf. Hoch, Dejmal 2013; Hoch, Staněk 2015, 2018; Figura 2019; Hoch 2020) and abroad (e.g. Kowalska 2010; Wywrot-Wyszkowska 2008; Schnack 1994, etc.). This is followed to a lesser extent by clothing accessories (belts, gloves) and everyday objects (sheaths and holsters). A unique find is a face mask recovered from a pebble pavement dated to the 14th century. Face masks are rare in medieval leather sets. Numerous finds come from Novgorod, Russia (Kollekcii onlain 2018; Rybina 1992, 181–182), and have been sporadically recorded in Bremen, Germany (13th/14th century), Kampen, Netherlands (16th/17th century), and Riga, Latvia (13th century; for more, see Rech 2004, 322–323). However, the dimensions of most of these range between 150 and 250 mm and are thus interpreted as children's toys. However, they have a simpler design and resemble more contemporary scarves, whereas the Litovel mask could be worn on the head as a helmet. Although it is not completely whole, it can be estimated, based on the preserved dimensions, that it could have been worn by a young child, at most of preschool age.

Rarely found objects also include pouches; in the case of the Litovel find, specifically for writing tablets. The Litovel pouch can be considered as a simple, undecorated type. It comes from the area of the central square, which was the main place of trade. This is evidenced by the discovery of four iron styluses from the 13th-15th century from the historic core of Litovel. Two styluses were found directly in Přemysl Otakar Square. The first is dated to the end of the 13th and early 14th century and the second to the 15th century (Šlézar 2018a, 101). Mittens, which can be considered more of a travel and work clothing accessory, also appear in small quantities but regularly in leather artefact assemblages. Analogies to Litovel gloves come from many places in Europe, the best-crafted ones coming from, for example, the Netherlands (Willemsen 2015). Within our milieu, the most numerous set has so far been recorded in Uherské Hradiště (Hoch, Bartík 2019, 95–97; Hoch 2020, 149–150). Among the relatively common finds are fragments of two belts with pierced decoration, which may have been supplemented for greater strength and ornamentation by stitching. Such stitching has not survived in our environment, as it was apparently done by a thread of organic origin (it degrades) although it is known from abroad (e.g. London), where silk stitching is documented. Such stitching not only had a decorative function but also prevented the material from stretching (Mould et al. 2003, 3392–3397; Egan, Pritchard 2002, 38–39).

Not much can be said about the two sheaths that probably belong to knives. What is interesting about both of these is that each is decorated differently. The first, approximately central section of the narrow scabbard is decorated on the front with a carving technique rarely used on this type of object, i.e. incising the upper face layer. A simple oblique crossing of lines was chosen as the decorative motif, thus forming a tiny, checked pattern. The second scabbard is decorated with a tooth-like cutting of the upper edge. This scabbard also impresses by how the parts are joined (or stitched), which is rather irregular and looks like a homemade product, which is not an exceptional phenomenon for this type of artefact (e.g. Hoch, Bartík 2019, 94).

The last documented and most numerous category is footwear. In terms of dimensions, children's sizes predominate in the Litovel collection. A good example of children's shoes is an incomplete half pair from Boskovicova Street, belonging to the group of shoes fastened with leather buttons with a so-called tail. Another valuable find is part of the upper of a low-cut half-pair with lacing at the upper, a typical example of 14th-century fashion with analogues elsewhere in Europe (for more, see Volken 2014, 157–159; Goubitz 167–171). Of this group, mention

can also be made of the incomplete discovery of a half-pair of low slip-on shoes, referred to abroad as a "slip-on shoe". This shoe is generally dated to the late 15th or during the 16th century; analogues can again be found in many places in Europe, the closest to us, for example, in Warsaw, Poland (Blusiewicz 2009, 62–63).

Five sites from the historic core of Litovel (see sections 3.2, 3.5, 3.7, 3.8, 3.11) also provided evidence of artisan work and craft production in the form of large quantities of production waste. These are hundreds to thousands of mostly small to tiny offcuts from new or apparently already used leather. The presence of this recyclate makes it possible to infer that the waste came from the workshops of shoemakers or cobblers. Apart from the discovery of an iron awl from Přemysl Otakar Square, the workshops under consideration are not accompanied by other partial finds (e.g. craft tools, shoemakers' hooves) that would confirm this assumption. These findings are not known from other excavations in the historical core of Litovel either. Nor can the finds themselves be linked to any written sources. Despite this, such an excessive occurrence of waste material can be considered as close evidence of craft production.

During the excavations, workshop waste was found in clusters in relatively small areas of around 0.5 m2 (Havlíčkova Street, Přemysl Otakar Square, three-dimensional volumes not detected) and was evenly distributed within individual deposits (Masarykova Street and Revoluční Street). We also found an even distribution of workshop waste in several layers on top of each other, forming a powerful layer of about one metre (Komenský Street), which corresponds with the previously noted relatively rapid process of anthropogenic layer formation in the public areas of Litovel (Šlézar, Faltýnek 2004, 207; Šlézar 2018a, 83). This 14th-century stratum took approximately 100 years to form and testifies to the long-term continuous operation of a shoemaker's workshop in the vicinity of the find. However, a shoemaker's workshop in the vicinity of the Komenský Street test pit existed for some time in the second half of the 13th century, as evidenced by the discovery of waste in one of the deposits of such a dated stratum.

The collection of leather artefacts from the historic core of Litovel is one of the largest collections in the Czech Republic in terms of quantity. Nevertheless, it mainly contains unidentifiable waste with a scarcity of more precisely identifiable objects. All the objects found come from the street network and squares, or house plots, where they were further exposed to human and animal activity, the vagaries of the weather, etc. The quality of the preservation of objects from this environment always lags behind that of finds from the fills of buried objects, especially sewage pits and wells, which can be documented by analogies from many sites in this country and abroad. However, sites rich in various forms of waste may also yield evidence of otherwise difficult to identify craft workshops. In the case of Litovel, this has been demonstrated at three sites. These appear to be shoemaker or cobbler workshops. Among the artefacts found, the discovery of a probable children's face mask, which has no direct analogues in our milieu to date, stands out. Rare finds include a writing tablet case and low slip-on shoes illustrating the fashion of the Late Middle Ages and the emerging Renaissance era.

Kontakty

Aleš Hoch
Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o.
Masarykovo náměstí 55
CZ–586 01 Jihlava
hoch@muzeum.ji.cz

Pavel Šlézar
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci
Horní náměstí 25
CZ–779 00 Olomouc
slezar.pavel@npu.cz

Přehled výzkumů 62/2, 2021 ● 127–158

Poznámky k problematice interiéru nezděných staveb středověkého Brna (konfrontace archeologických poznatků a mikromorfologické analýzy podlahových úrovní vybraných staveb)

Notes on the issues of the interior of non-masonry buildings in medieval Brno (confrontation of archaeological findings and a micromorphological study of floor levels of selected buildings)

– *Lenka Lisá*, Petr Holub, Marek Peška, Antonín Zůbek* –

KEYWORDS

Micromorphology in an archaeological context – non-masonry architecture – formation processes – house maintenance – 13th–14th centuries

ABSTRACT

The study summarises the basic findings regarding non-masonry buildings in medieval Brno and the prospects for further knowledge. A modern methodological approach in the form of micromorphology in an archaeological context, particularly regarding the interiors of these buildings, was used to add more information. From more than 200 micromorphological samples taken in Brno since 2008, a total of 16 from five sites in the historical centre of the city were selected for this partial study. Temporally, this concerns the period between the early 13th and the mid-14th centuries. The basic outcome of the study is the analysis, interpretation and division of the samples into typological groups. Based on typical features, sunken parts of the structures used for a relatively long time could be divided from the above-ground structures even though in some cases the "floor sandwich" had been partly removed due to ongoing maintenance. Finally, the results were confronted with a macroscopic observation by an archaeologist and with ethnographic knowledge. It was possible to identify the more detailed microstratigraphy of the floor sandwiches than by macroscopic observations in most cases and therefore specify the interpretation of the origin of the floor sandwich.

* Corresponding author – E-mail address: lisa@gli.cas.cz

https://doi.org/10.47382/pv0622-06

Received 13 September 2021; received in revised form 30 November 2021.
Available online 30 December 2021.

Copyright © 2021 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Úvod

Nezděná architektura je jedním z nejvýraznějších témat v bádání o stavebním vývoji a charakteru zástavby středověkých měst. V českých zemích a širším středoevropském prostoru měla profánní zástavba středověkých měst v nejstarší fázi vývoje povětšinou nezděnou podobu. Zděné konstrukce se uplatňovaly u nejvýznamnějších městských budov, vstupních bran, hradeb a církevních objektů (kaplí, kostelů, klášterů) a jejich užití v běžné měšťanské zástavbě bylo zpočátku spíše ojedinělé. Domy a stavby na samotných městištích byly dřevohliněné, teprve postupně docházelo k přeměně do zděné podoby. Žádná z těchto staveb se v našich zemích do dnešní doby nezachovala stojící a vzácně dochované části měšťanských dřevohliněných staveb pochází až z období po třicetileté válce.

Přestože je otázka nejstarší měšťanské zástavby jedním z nejzajímavějších badatelských témat v oblasti městské archeologie, dosud se jí u nás, na rozdíl od německého prostředí, nedostalo odpovídajícího zájmu. Nejen v české, ale i v zahraniční archeologické literatuře prozatím až na výjimky postrádáme shrnutí poznatků o dřevohliněných stavbách v raných středoevropských městech, včetně obecnější analýzy dílčích témat jako jsou konstrukce, prostorová dispozice, chronologie atd. (z několika existujících regionálních přehledů a sborníků srovnej např. Brachmann, Klápště (eds.) 1996; Donat 2000; Gläser (ed.) 2001; Klápště (ed.) 2002; Küntzel 2010; Rębkowski 2001, 121–157; Schneider (ed.) 2012). Řada terénních poznatků navíc byla dosud zveřejněna nedostatečně, nebo vůbec. Problematiku se na základě publikovaných výsledků snažila uchopit monografie J. Piekalského z roku 2004 (Piekalski 2004). Převážně však jsou k dispozici pouze studie pozitivisticky prezentující celkové situace bez dalších interpretací a komentářů, a to většinou v rámci sumarizujících zpráv z jednotlivých výzkumů.

Zatímco obecné vymezení jednotlivých staveb, resp. jejich prostorovou dispozici a konstrukci, lze řešit běžnou interpretací výsledků terénních archeologických výzkumů s omezenou pomocí historických pramenů, ikonografií, analogií či etnologických poznatků (Holub et al. 2003), konkrétní využití odkrytých prostor, údržba a jejich životnost jsou stále předmětem dalších diskusí. Jde zejména o stanovení obytné či hospodářské funkce oddělených částí, nebo i celých objektů. Možnosti funkční interpretace daného objektu např. na základě jeho umístění na parcele má své limity, zejména proto, že máme povětšinou prozkoumány pouze výseky jednotlivých městišť s fragmenty někdejších staveb. Jasným dokladem někdejší obytné funkce tedy zůstává pouze prokázané otopné zařízení. V rámci předkládané studie jsme se proto pokusili soustředit na studium podlahových souvrství. Ta byla, na rozdíl od zánikových zásypů, funkční součástí někdejších staveb a jsou dokladem jejich vývoje. Dosud jim však

nebyla věnována významnější pozornost, a našim cílem bylo ověřit obecné možnosti jejich výpovědní hodnoty.

Dosud byla základem poznání podlahových souvrství makroskopická interpretace, která je však závislá na schopnostech jednotlivých archeologů empiricky vyhodnotit zvrstvení v interiéru. U takto posuzovaných vrstev však nelze s jistotou určit jejich původ. Některé z podlahových vrstev lze považovat za konstrukční – udusané přenesené podloží, jiné jsou proti tomu předmětem diskusí např. velmi tenké černé uhlíkaté vrstvičky (zašlapaný popel? spálené desky? atd.). Další skupinou jsou např. tenké rezavé vrstvy, u nichž se předpokládá, že by mohly mít organický původ, či šedé, často jílovité vrstvy, které mají zase množství laminárních komponent, a jsou obecně považovány za nášlapy. Nedílnou součástí podlahových souvrství jsou také zuhelnatělé či dřevěné fragmenty konstrukčních prvků, ke kterým se podlahy přimykají, či jsou jimi naopak narušeny. Jak je z výše uvedeného patrné, jsou stávající standardní postupy interpretace terénních situací velmi omezeny. Logickým krokem pro rozšíření našich znalostí a ověření dosavadních makroskopických interpretací jednotlivých vrstev je větší využití moderních metod v rámci přírodních věd. Jde o podstatně komplexnější přístup k vyhodnocení archeologických situací, rozšiřující stávající pozorování o řadu nových kvalit. Jedná se o mikroskopický pohled na dosud netušené detaily. Takový pohled přináší zejména ověření subjektivní a makroskopické interpretace vrstev a zásypů v terénu, a může zodpovědět či dále nastolit nové otázky. Standardně již dnes probíhá dendrochronologická analýza dřevěných či zuhelnatělých vzorků zajišťující dataci odkrytých konstrukčních prvků, dále dendrologická analýza určující druh dřeviny, ale také archeobotanická a fosfátová analýza vzorků ze zásypů. V našich zemích je jedním z nejnovějších metodických přístupů využití mikromorfologie pro dokumentovaná archeologická zvrstvení. Tato metoda je ostatně již po dvě desetiletí součástí výzkumných standardů na archeologických lokalitách v zahraničí (Goldberg, Macphail 2006). V případě předkládané studie byla právě mikromorfologie aplikována na studium sedimentárního archivu podlahových souvrství/horizontů, jež jsou nedílnou součástí obytného prostoru (Karkanas, Goldberg 2019), a to nejen ve středověku či novověku (Beran et al. 2013; Lisá et al. 2009; 2020a, b; Lisá, Kolařík 2020; Lisá, Lisý 2019). Podlahové horizonty a jejich význam pro interpretaci využití objektu byly v minulosti řešeny i v rámci pravěké archeologie (Macphail, Goldberg 2018; Karkanas 2006; Boivin 2000; Matthews 2005; Jarošová et al. 2010). Způsob jejich formování se lišil v závislosti na období, kulturních zvyklostech či regionu. Například podlahy vikingských domů byly vytvářeny cílenou akumulací vulkanického popela (Milek 2012). Dalším příkladem mohou být podlahy pravěkých a středověkých staveb na území Spojeného království, na jejichž použití jsou doloženy diatomové jíly a tilly (Macphail 1990). Nejdetailněji byly dosud studovány neolitické podlahy z tureckého Çatalhöyük (Boivin 2000; Matthews 2005).

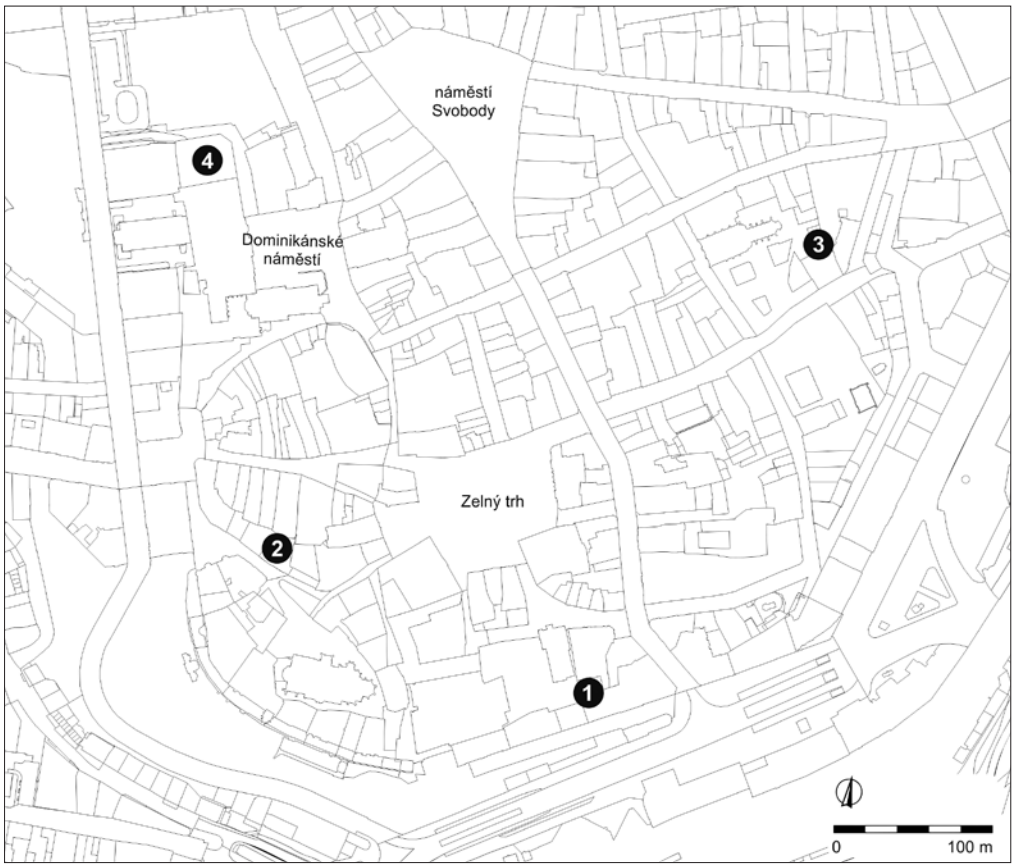
Ve sprašových oblastech střední Evropy byla nejvhodnějším materiálem pro cílenou tvorbu podlahové stratigrafie spraš (Jarošová et al. 2010) nebo spraši podobný místní plavený materiál (Lisá et al. 2020a). Spraš je běžně používána jako konstrukční případně čistící (sanitární) materiál na dorovnávky povrchů, které jsou z nějakého důvodu znečištěny nebo morfologicky nevhodné. Obecně je takový, v tomto případě sprašový podlahový set s množstvím cíleně připravených podlah v literatuře označován jako konstruovaná podlaha (Macphail, Goldberg 2018; Karkanas, Goldberg 2019). Vedle toho vrstvičky, které vznikaly jako necílená akumulace (nášlapem), jsou v anglické literatuře označovány jako tzv. „beaten floors" (Macphail et al. 2004). Thierry Gé se svými kolegy (Gé et al. 1993) představili mikromorfologický koncept, kterým lze podlahové horizonty popsat. Rozlišují celkem dvě, resp. tři zóny, které do sebe obvykle přecházejí. Báze podlahy je dle autorů tvořena tzv. pasivní vrstvou, což může být geologické podloží, starší kulturní vrstva, konstrukční část podlahy (např. přemístěná spraš) nebo materiál položený na podlaze (např. prkna). Pasivní vrstvou může být postsedimentárně vytvořena tzv. reakční vrstva, která v podstatě pouze deformuje pasivní zónu. Nejsvrchnější částí podlahového setu/sendviče je tzv. aktivní zóna, tvořená samotným nášlapem (Macphail, Goldberg 2018). To je však pouze obecný popis podlahového sendviče. Z prvků, které tvoří strukturu, lze vyčíst často množství dalších informací týkajících se například typu použitého materiálu, doby vzniku nášlapu, prostředí, ve kterém vznikal, nebo způsobu, jakým byl povrch případně udržován.

Na základě studia podlahových horizontů suterénů a nadzemních staveb na území Brna datovaných do konce 13. a začátku 14. století jsme se pokusili rekonstruovat typy konstrukcí podlahových sendvičů v závislosti na pozici v rámci domu nebo parcely, způsoby jejich využívání, a v neposlední řadě také varianty péče o tyto pochozí horizonty. Hlavními otázkami kladenými při interpretaci podlahových sendvičů byly možné paralely či rozdíly mezi nadzemními stavbami a suterény, detekce intenzity využití prostoru, způsob využití prostoru, podmínky panující v daném prostoru, ale také typy materiálu použité při konstrukci podlahových sendvičů. V neposlední řadě nás samozřejmě zajímala také informace o tom, jak se liší makroskopické terénní pozorování a s ním související interpretace od mikromorfologického výstupu. Diskutována je také otázka možných paralel tvorby a úpravy podlahových setů ve středověku a v nedávné minulosti.

2. Studovaný materiál

První vzorky na mikromorfologickou analýzu z kontextu středověké zástavby byly na brněnských výzkumech odebrány v roce 2008, ve zvýšené míře a systematicky pak v posledních pěti letech. Odebírání samotných vzorků bylo časově velmi náročnou záležitostí, která často probíhala v obtížných terénních podmínkách záchranných výzkumů v různých ročních obdobích. Mnoho vzorků se nepodařilo odebrat na první pokus, a celý proces musel být v rámci některých lokalit či jednotlivých objektů často opakován. Za rozhodnutím dlouhodobě sledovat tento výzkumný cíl v našich zemích byl tým archeologů z nestátního ústavu Archaia Brno spolu s L. Lisou z Geologického ústavu AV ČR. Získaná kolekce z prostoru středověkého Brna již čítá přes 200 exemplářů (cca 25 ve formě výbrusů), z nichž většina je vázána na situace související s nezděnou středověkou zástavbou Brna a jeho historických předměstí. Je to nepochybně největší soubor vzorků svého druhu v ČR, a patrně v rámci celé střední Evropy. Doposud byly vyhodnoceny a publikovány pouze výsledky analýz vzorků z podlahových vrstev nadzemních částí čtyř staveb zkoumaných v roce 2015 při archeologickém výzkumu na parcele č. 601 při Veselé ulici (Lisá et al. 2020b). Kromě nich došlo ještě ke zveřejnění poznatků získaných ze vzorku odebraného ze dna středověké zásobní jámy zkoumané v roce 2008 na nádvoří domu Bašty 2 (Lisá et al. 2017). Množství zpracovaných mikromorfologických vzorků je publikováno formou neveřejných výzkumných zpráv.

Vzorky, které jsou prezentovány a diskutovány v této práci, byly získány při záchranných archeologických výzkumech realizovaných ústavem Archaia Brno v průběhu let 2008 až 2015. Pochází z celkem pěti různých poloh středověkého města v hradbách, včetně již částečně publikované lokality Veselá (obr. 1). Vnitřní město bylo nejméně od 14. století rozděleno na čtyři čtvrti (viz Vičar 1965). Zkoumané parcely na ulicích Bašty a Biskupská byly součástí někdejší čtvrti Brněnská v jihozápadní

Obr. 1. Vyznačení polohy příslušných archeologických výzkumů ve výřezu katastrální mapy Brna. 1 – Bašty; 2 – Biskupská; 3 – Orlí; 4 – Panenská. Autor M. Peška.

Fig. 1. *Location of the archaeological excavations in the cadastre map of Brno. 1 – Bašty street; 2 – Biskupská street; 3 – Orlí street; 4 – Panenská street. Author M. Peška.*

části města, Orlí náležela do čtvrti Měnínská v jihovýchodní části města a ulice Veselá a Panenská se nacházely ve Veselé čtvrti v severozápadní části města (obr. 2).

Jak již bylo zmíněno, odběr mikromorfologických vzorků neprobíhal náhodně, ale vždy s konkrétním cílem a z relativně dobře rozlišených archeologických situací. Tři vzorky byly odebrány vertikálně v suterénu dřevohliněné stavby na parcele č. 165/1 domu Orlí 19. Další čtyři pocházejí z výzkumu na parcele č. 351 domu Bašty 2–4, kde byla horizontálně vzorkována podlahová úroveň suterénu dřevohliněné stavby a zahloubené části stavby, jejíž hloubka však nebyla tak výrazná. Pět vzorků bylo odebráno v průběhu výzkumu parcely č. 381 domu Biskupská 7. Jeden zahrnul podlahovou úroveň suterénu a zbývající sledovaly vrstvy nadzemních partií čtyř staveb. Poslední set čtyř vzorků pochází ze tří suterénů a jednoho segmentu nadzemní partie domu na parcele č. 501/1 na ulici Panenská 1. Tyto vzorky byly rozměrnější, aby vždy pokrývaly celou výšku setu podlahového sendviče, proto byly pro účely analýzy roděleny do celkem devíti výbrusů, které na sebe ve skupinách po dvou či po třech vertikálně navazují.

V případě vzorků z Orlí 19 byla od mikromorfologické analýzy očekávána odpověď nebo alespoň indicie pro řešení otázky, zda je možné v průběhu existence suterénu vyčlenit dvě fáze (blíže viz popis nálezové situace). Vzorky z ulice Bašty 2–4 nabízejí možnost porovnat projev dvou typově odlišných zahloubených objektů, přičemž jeden objekt zde zastupuje měšťanskou architekturu vrcholně středověkého města a druhý lze pravděpodobně spojit ještě s předlokačním osídlením. Vzorky z Biskupské 7 umožňují srovnání projevu podlahových úrovní nadzemních staveb ze dvou původních městišť, přičemž relikty dvou staveb se nacházely ve vztahu stratigrafické posloupnosti. Vzorky z Panenské 1 měly za cíl zpřesnit informaci o typu materiálu použitého jako pochozí horizont a způsob formování podlahového sendviče.

Získaná data byla následně konfrontována s již publikovanými výsledky ze studia podlahových vrstev čtyř staveb z Veselé ulice. Výběr vzorků byl zvolen také pro možnou komparaci suterénů a nadzemních partií, v případě Biskupské 7 v rámci jedné lokality. V textu studie tedy jsou konfrontovány výsledky analýz 24 vzorků z pěti lokalit, resp. z 11 staveb z různých částí historického jádra Brna, přesněji ze sedmi suterénů, sedmi nadzemních partií dřevohliněných staveb a jednoho nepříliš výrazně zahloubeného objektu z počátků města. Všechny vybrané relikty nezděné zástavby pocházejí z období 13.–14. století.

3. Exkurs: nezděná zástavba středověkého Brna

Relikty nezděné zástavby středověkého Brna byly při archeologických výzkumech dokumentovány již od 80. let 20. století a postupně docházelo k souhrnným vyhodnocením získaných poznatků (Loskotová, Procházka 1995; Procházka 1996, 120–128; Procházka 2000, 107–113). Koncem 90. let byla její problematika vytyčena jako jeden ze základních okruhů badatelského zájmu nově založené společnosti Archaia Brno a nezděná zástavba se stala předmětem systematického výzkumu, který zajišťuje kolektiv odborných pracovníků této instituce. První souhrnné zpracování věnované tomuto tématu představuje studie z roku 2005 (Holub et al. 2005); aktualizace a shrnutí nových poznatků bude součástí publikačních výstupů grantového projektu „Proměna městského domu ve 13. století“ (GAČR reg. č. 17-23836S).

Brněnská měšťanská zástavba byla, stejně jako v ostatních českých a moravských městech, do 14. století převážně nezděná. Na její konstrukci bylo používáno zejména dřevo a jako doplňkový materiál hlína (především ve formě mazanice). Zděné stavby se sice vyskytují již od založení města, jejich četnost se však postupně zvyšuje až v 2. polovině 13. století či spíše na jejím konci. Jistý stavební rozmach předpokládáme kolem roku 1300 a k nahrazení většiny dřevohliněné zástavby došlo zřejmě v masovém

Obr. 2. Vyznačení polohy archeologických výzkumů do rekonstrukčního plánu k roku 1348. Podle Vičar 1965.

Fig. 2. *Location of the archaeological excavations in the reconstruction plan from 1348. According to Vičar 1965.*

měřítku během 1. poloviny 14. století. V předhusitském období již Brnu dominovaly stavby se zděným jádrem. Dřevohliněné konstrukce však zcela nevymizely, což dokládají jednak archeologické výzkumy, ale i ikonografie a stavebněhistorické průzkumy.

K uvedeným závěrům opravňují především výsledky archeologických výzkumů (Holub et al. 2005; 2013a; 2015, 315–323) a stavebněhistorických průzkumů dochovaných torz středověkých zděných domů. Ikonografické prameny pro toto období nejsou k dispozici, větší objem písemných pramenů přichází až s polovinou 14. století. Poskytují sice nepříliš četné a většinou kusé, avšak v několika případech také zajímavé zprávy o stavební podobě brněnských domů. Jejich výpověď k tomuto tématu se pokusil shrnout Vičar ve své práci z roku 1971 (Vičar 1971), dílčí poznatky jsou nejnověji prezentovány v rámci publikace z roku 2013 (Holub et al. 2013b, 823–825), pozornost historiků se však tímto směrem dosud výrazněji neupřela. Ovšem zřejmě i po vytěžení veškerého potenciálu archivních pramenů bude i nadále mít v této problematice rozhodující slovo archeologické bádání.

Někdejší nezděné stavby dnes reprezentují většinou jejich zahloubené části odkrývané v průběhu posledních čtyř desetiletí archeologickými výzkumy. Vedle ojedinělých malých kopaných sklípků a ražených sklepů jsou to především nezděné suterény jako nejvýraznější a nejčastější doklad dřevohliněné zástavby středověkého Brna. Potkáváme se s nimi při archeologických výzkumech takřka na všech někdejších městištích ve vnitřním městě (souhrnně včetně katalogu naposledy Holub et al. 2005), a jsou registrovány také při výzkumech historických předměstí, která tvořila průběžný pás osídlení kolem městských hradeb (Černá et al. 2012, 107; 2014, 182; Holub et al. 2006, 184, 202; 2008, 363; Procházka et al. 2013). Archeologické akce potvrzují jejich existenci také v osadách tvořících širší sídelní strukturu v okolí města (např. někdejší ves Královo Pole – Holub et al. 2006, 205; 2007, 438, 439; osada na pravobřeží Starého Brna – Zůbek 2018, 81–86; Zapletalová, Hložek 2010, 137–140). Nicméně vedle zahloubených částí někdejších domů byla v areálu středověkého Brna sporadicky dokumentována i torza souvrství nášlapů a podlah či nejrůznější sloupové jamky a žlábky, které jsou naopak nepřímými doklady nadzemních částí dřevohliněných staveb.

Zahloubené prostory většinou obdélných či čtvercových půdorysů sloužily jako sklepy domů či hospodářských budov. Jejich stěny byly zpevněny dřevěnými konstrukcemi, přístupné byly

předsazeným vstupním schodištěm či vstupní šíjí. Umístění suterénů na parcelách bývá rozmanité. Stále nemáme přesvědčivé doklady o jejich nadzemních částech, předpokládáme však, že obytné domy byly situovány spíše blíže uliční čáře, a zejména sklípky a stavby menších rozměrů ve dvorních partiích mohly mít pravděpodobně hospodářský účel, a to i v případě, že se jednalo o oddělené části domů. Určitou roli v tomto případě hraje i otázka patrovosti jednotlivých staveb. V případě menších staveb (např. typu špýcharů) mohl být tedy podsklepen celý prostor. U suterénů, které jsou vázány na přední část parcely, lze předpokládat, že náležely k příslušným domům, které stály v jejich čele. Rozsah těchto suterénů je rozličný, v Brně byly dosud dokumentovány případy v rozmezí 16 až 157,5 m^2. Některé z nich byly členěny prostřednictvím příček na dílčí prostory. V případě suterénů menších velikostí předpokládáme, že jimi byla podsklepena pouze část příslušného domu. U některých rozsáhlejších objektů je možné, že zabíraly téměř celý půdorys domu (např. suterén s.s.j. 002 z náměstí Svobody 17 o výměře 120 m^2 – Holub et al. 2005, 89–90). Právě mikromorfologická analýza podlah dřevohliněných staveb by nám mohla v budoucnu pomoci nalézt rozdíly mezi jednotlivými stavbami na parcele a případně upřesnit jejich využití.

Poznatky k nadzemním partiím staveb jsou doposud minimální. Jejich poznání je komplikováno, a často v podstatě znemožněno, velkou mírou poničení středověkého terénu. Zmíněná povrchová souvrství na řadě míst chybí. Výsadní postavení si v tomto ohledu drží severozápadní a jihovýchodní část městského jádra, kde došlo v průběhu středověku k postupnému nárůstu terénu až o 2 m, a na poměrně velkých plochách zůstalo souvrství zachováno do dnešních dnů. V jihovýchodní partii jde o lokality při Františkánské a Josefské ulici. Velká část archeologických akcí se zde však uskutečnila v počátečním období systematického výzkumu Brna a z dnešního pohledu nevytěžila dostatečným způsobem informace týkající se nadzemních částí staveb (Holub et al. 2005, 45, 55; Procházka 2000, 52–60; Procházka, Zůbek 2012 aj.). Příslibem do budoucna mohou být nové výzkumy, které budou prováděny při chystaných investičních a revitalizačních akcích v tomto prostoru. V severozápadní části města jde především o oblast kolem ulice Besední a Veselé. Z dalších menších lokalit v jádru města lze zmínit například Biskupskou ulici, dílčí poznatky k nadzemním partiím zástavby zde byly získány na parcele domu č. 7 (Borský et al. 2016, 215–218). Ve většině případů zůstaly po nadzemních stavbách zachovány často jen solitérní sloupové a kůlové jamky. Méně časté jsou relikty podlahových úprav, tvořené většinou hliněnými vrstvičkami s pozorovatelnými „nášlapy“. Ucelené půdorysy a přesné konstrukční řešení staveb většinou neznáme, několik případů však bylo dokumentováno např. pří záchranném výzkumu na ulici Veselá v letech 2015 až 2017, který je v současnosti ve fázi zpracování. Z prostoru brněnských historických předměstí nabízí podle dosavadních poznatků velký potenciál především území první předměstské čtvrti v oblasti jihovýchodně od hlavního vlakového nádraží. Zachovány jsou zde mohutná středověká souvrství včetně reliktů nadzemních staveb zahrnující především podlahová souvrství (dosavadní vyhodnocení Zůbek 2019), z nových výzkumů lze jmenovat odkryv na Římském náměstí za domem Orlí 14. Příslibem do budoucna je dosud nevyhodnocený záchranný archeologický výzkum společnosti Archaia Brno v místech někdejšího hotelu Metropol při křižovatce ulic Mlýnské a Dornychu, kde bylo také zachyceno několik nadzemních staveb; stejně jako v případě Veselé ulice je výzkum ve fázi zpracování. U všech nadzemních objektů v rámci zmíněných lokalit byly odebrány vzorky podlahových setů pro budoucí analýzy.

4. Metodický přístup studia podlahových horizontů

Metodický přístup studia podlahových horizontů má svá časová a prostorová úskalí. Vzhledem k tomu, že prezentované vzorky byly odebírány během časového úseku cca 10 let a že jde o metodiku v posledních letech výrazně inovovanou, pokusili jsme se během té doby dojít ke konsensu z jakých situací a v jakém množství vzorky odebírat, abychom dostali dostatečné množství informací za přijatelnou cenu a energii do odběrů a zpracování vloženou. Způsob, jakým jsou odebírány podlahové sendviče, není limitován pouze finanční náročností, ale především interpretační možností archeologického kontextu. Nejvhodnější situace pro odběr, resp. následující interpretaci, jsou velkoplošné výzkumy, kde je zřejmý prostorový vztah nejen k umístění na parcele, ale také k vazbám na další budovy nebo využití otevřeného prostoru. Ideální je situace, kdy lze interpretovat typ stavby a prostorový vztah k okolí na základě archeologických indicií, což může být např. umístění suterénu v přední části parcely, či při jiné komunikaci v rámci domovního bloku, dále je to přítomnost topeniště či nálezy keramických a jiných skladovacích nádob na podlaze. Vlastní mikromorfologická analýza následně pouze precizuje informaci o způsobu využití v konkrétním kontextu.

V případě suterénů je vzorkování náročnější, protože jsou většinou tvořeny opakovaným setem mikrovrstev prokládaných sanitárními vrstvami. Pro pochopení dané situace je tedy nutné vzorkovat větší množství vzorků vertikálně. V případě nadzemních podlahových sendvičů, které nejsou příliš mocné, je problém opačný. Mocnost podlahového sendviče je poměrně malá, ale prostorově variabilní. V takovém případě je vhodné odebírat větší množství vzorků v horizontálním směru, a to tak, aby vzorek vždy zachycoval podlahový sendvič a jeho podloží, pokud to situace dovoluje. Ve všech případech je nutné odebírat plošně větší vzorky, tj. nejméně 4 × 7 cm, případně větší.

Při odběru je nutné dodržet několik základních kroků. V první řadě musí být alespoň rámcově zřejmé, z jakého kontextu je vzorek odebírán, resp. jeho předpokládaná interpretace – např. suterén; nadzemní prostor objektu; typ objektu – obytný, výrobní, ustájení; koridor; venkovní plocha, zásyp. Vzorky jsou následně vyříznuty z profilu, a to tak, aby pokrývaly ideálně celý podlahový sendvič i s podložím. Plocha odběru se tedy bude různit, neměla by však u jednoho vzorku přesáhnout 30 cm, a to z důvodu problémů spojených s následným zpracováním. Pokud je nutné odebrat mocnější souvrství, je nutné odebrat vzorky vždy s přesahem alespoň 2 cm, tak aby mohly být informace na sebe navázány. Vzorky mohou být odebírány do papírových, plastových nebo plechových boxů či do sádrových obvazů a následně fixovány do potravinářské fólie. Důležité je, aby se při odběru nerozpadly, aby byly zafixovány ve folii a nevyschly dříve, než budou transportovány do laboratoře spolu s předávacím protokolem. Na vzorcích musí být jednoznačně označen jejich původ v souladu s nezaměnitelným číslováním jednotlivých stratigrafických jednotek archeologického výzkumu a šipka ukazující směrem vzhůru do nadloží. Pokud to situace dovoluje, je vhodné odebírat krychle nebo kvádry o rozměrech 4 × 7 × 4 cm, případně delší. Množství odebraného materiálu může být následně využito pro další analýzy (geochemickou analýzu, analýzu magnetické susceptibility, pylovou nebo fytolitovou analýzu).

Po transportu do laboratoře byly všechny odebrané vzorky vysušeny a naimpregnovány ve vakuu pryskyřicí Polylite 2 000. Po vytvrdnutí, které trvá většinou 6 týdnů, byly vzorky rozřezány a zpracovány do formy krytých výbrusů. Část vzorků byla zpracovávána v laboratoři Geologického ústavu AV ČR, v. v. i., část na univerzitě v Gentu nebo na univerzitě v Cambridge. Velikost prezentovaných vzorků se pohybuje většinou ve velikosti 4 × 7 cm

nebo 9 × 5 cm, v případě například lokality Panenská, kde byly vzorkovány mocnější podlahové sendviče suterénů, je velikost odebraných vzorků 5 × 22 nebo 5 × 18 cm. Výsledná plocha pro studium je ve finále tvořena dvěma až třemi na sebe navazujícími výbrusy. Vzorky ve formě výbrusů byly studovány pod binokulárním mikroskopem (Olympus) při zvětšení 4–8× a následně v polarizačním mikroskopu (Nikon) při zvětšení 16–400×. Ve vzorku byly popisovány jednotlivé subfacie, které podlahový sendvič vytvářejí. U nich je následně sledována především mikrostruktura, způsob vytřídění, typy a četnost jednotlivých pórů, minerální složení hrubé a jemné frakce, typy organické a organominerální složky a pedogenní struktury dokumentující postsedimentární změny v sedimentu. Vzorky byly popisovány primárně podle metodiky G. Stoopse (2003) a interpretovány na základě dostupné literatury. Výsledky a interpretace jsou v textové části s odkazy na obrazovou dokumentaci a detailními popisy v tab. 1 (viz níže).

5. Výsledky a interpretace

5.1 Historický kontext a nálezová situace vzorků z lokality Bašty 2–4, parcela č. 351 (obr. 20: 1, 2 – viz níže)

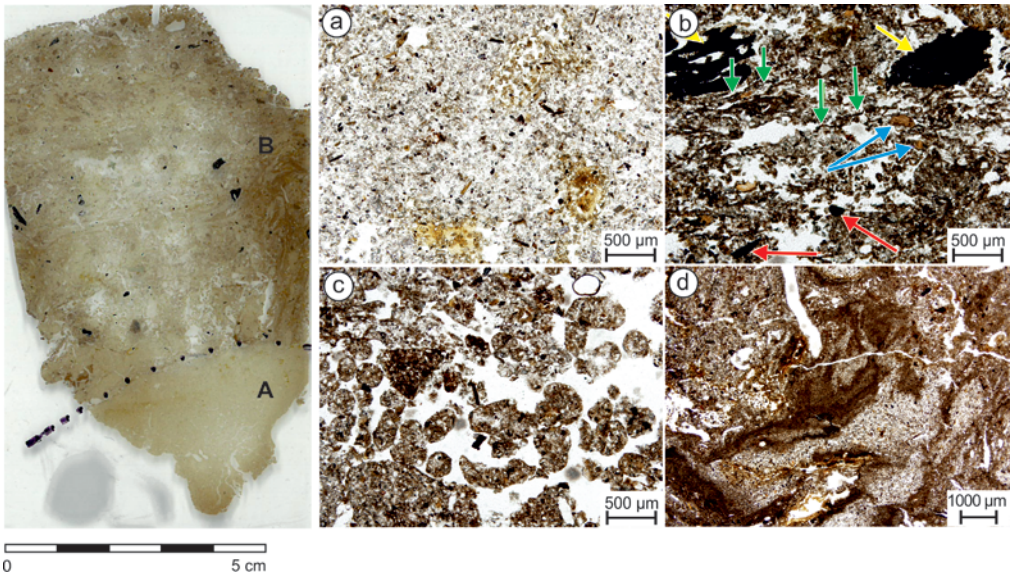
Zkoumaná parcela náležející k domu Bašty 2–4 (č. p. 413) se nachází v jižní části města. Ve středověku byla součástí domovního bloku v těstné blízkosti městské hradby a Židovské brány. Blok tvořilo několik městišť s průčelím do Uhelného trhu (*forum Carbonum*, dnes Kapucínské náměstí, a do uličky Před židovskou hradbou (*Prope portam Judeorum*, dnes dolní část Masarykovy ulice). Prostor byl osídlen již před založením města ve 12. století. Archeologický výzkum byl realizován v roce 2008 v souvislosti s výstavbou parkovacího domu pro plánovaný hotel Padowetz (Dejmal, Peška 2010; Holub et al. 2010, 403–404). Odkryta byla plocha ve dvorní části domu, která podle historických rekonstrukcí náležela zadní části městišť orientovaných k Uhelnému trhu. Výzkum dokumentoval vývoj prostoru od předlokačního osídlení přes vznik města až do současnosti. Nezděnou architekturu reprezentovaly dva zahloubené objekty, jeden ještě z předlokačního období nebo samotných počátků města (s.s.j. 057),[1] druhý již, dle keramického materiálu z přelomu 13. a 14. století ze zásypu sloupových jam a vzhledem k respektování parcelních hranic, souvisel s městskou strukturou zástavby (s.s.j. 059). Stratigrafie, resp. souvrství nad geologickým sprašovým podložím, byla zcela zničena, takže nelze vysledovat, zda zde v průběhu středověku nestály i nadzemní dřevohliněné stavby.

5.1.1 Vzorek A20/1 a A20/2 ze s.s.j. 057 – zahloubená část stavby

Podlahové sendviče byly uloženy na plochém dně výkopu a makroskopicky je bylo možné rozlišit na dvě uloženiny. Spodní byla tvořena tmavě šedou jílovitou hlínou s malým množstvím uhlíků a drobnými zlomky žluté písčité hlíny (s.j. 234), horní sestávala ze světle šedé jílovité hlíny s nahodilými uhlíky a četnými malými zlomky žluté jílovité hlíny (s.j. 233). Původní rozměry objektu byly větší než 3,1 × 2,3 m, hloubka od předpokládaného původního povrchu činila 0,85 m. Ve zkoumaném segmentu byly dokumentovány tři sloupové jamky, do nichž byly patrně zapuštěny sloupy nadzemní konstrukce. K objektu lze přiřadit ještě další jamku v severním sousedství; dvě jamky při jižní hranici mohly souviset se vstupem do stavby. Zda byla zahloubena jen její část nebo celý půdorys, se nepodařilo ověřit. Ze zásypu objektu po zániku jeho funkce byly získány fragmenty keramiky datované do 1. poloviny 13. století. Vzorky byly odebrány ve vertikálním směru z podlahových úrovní zahloubené části stavby cca 2 metry od sebe.

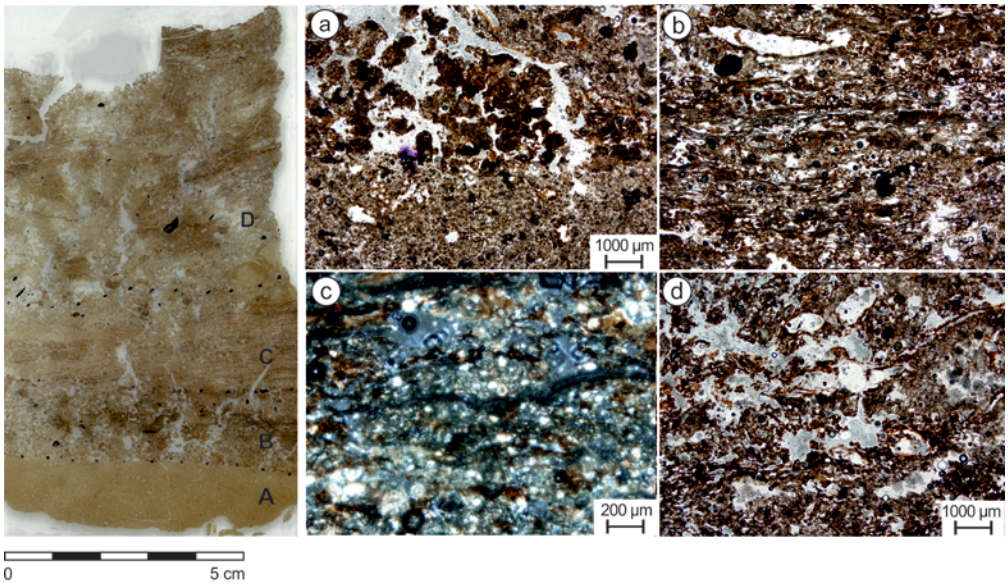
Vzorek A20/1 bylo možné rozčlenit z pohledu mikromorfologie na dvě základní facie, a to A a B (obr. 3). Detailní mikromorfologický popis je v tab. 1.

Vzorek A20/2 bylo možné rozčlenit z pohledu mikromorfologie na celkem 4 základní facie, a to A, B, C a D (obr. 4). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorků A20/1 a A20/2 je následující: pocházely z jedné úrovně jednoho objektu. Protože šlo o poměrně málo mocný podlahový sendvič odkrytý v celé délce zastavěné plochy, byl zde prostor pro odebrání více než jednoho vzorku, což se ukázalo jako prozřetelné. Přestože podlahová vrstva

Obr. 3. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku A20/1 z lokality Bašty s příkladem typické mikrostruktury; a – místy je matrix impregnována prosakujícími fosfáty (subfacie A); b – uhlíky (žlutá šipka); mikrouhlíky (červená šipka); artikulované fytolity (zelená šipka); fragmenty propálených kostí (modrá šipka) (subfacie B); c – exkrementy mikrofauny (přechod mezi subfacií A a B); d – impregnace matrix fosfáty a železem (subfacie B). Všechny mikrofotografie jsou foceny v průchozím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 3. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample A20/1 from the Bašty site with examples of the most common micromorphological features; a – the matrix is in places impregnated by percolating phosphates (subfacie A); b – charcoal (yellow arrow); microcharcoal (red arrow); articulated phytoliths (green arrow); fragments of burned bones (blue arrow) (subfacie B); c – microfauna excrements (the transition between subfacie A and B); d – the Fe and P impregnation of the matrix (subfacie B). All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

Obr. 4. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku A20/2 z lokality Bašty s příkladem typické mikrostrury; a – přechod mezi subfacií A a B. Ve svrchní části je akumulace exkrementálních struktur po činosti mikrofauny; b – horizontálně akumulované artikulované fytolity se zbytky rozložené organické hmoty (subfacie C); c – detail na horizontálně uložené akumulace fytolitů. Minerální frakce je tvořena převážně mikritickým a sparitickým karbonátem (subfacie C); d – nehomogenní bioturbovaná matrix bohatá na organickou hmotu, místy jsou zřetelné akumulace víceméně horizontálně uložených artikulovaných fytolitů (subfacie D). Mikrofotografie a, b, d jsou pořízeny v procházejícím světle (PPL), mikrofotografie c je pořízena ve světle procházejícím zkříženými nikoly (XPL). Autor L. Lisá.

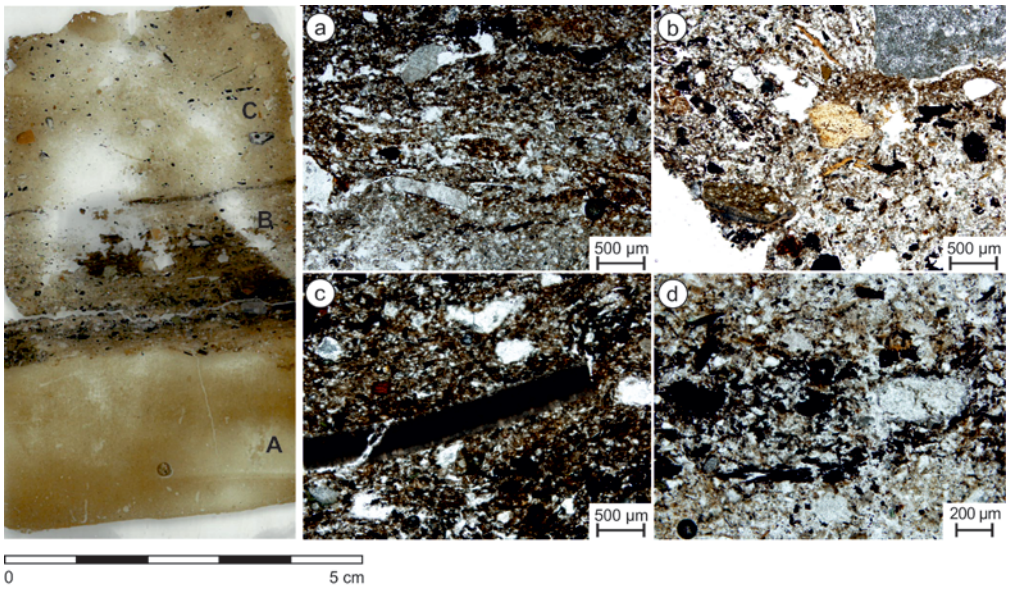
Fig. 4. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample A20/2 from the Bašty site with examples of the most common micromorphological features; a – the transition between subfacie A and B, in the upper part of the photo there is the accumulation of excremental features after microfauna visible; b – horizontally accumulated articulated phytoliths with the remnants of decomposed organic matter (subfacie C); c – horizontally oriented accumulations of phytoliths – detail; the mineral fraction is composed mostly of micritic and sparitic carbonate (subfacie C); d – unsorted and bioturbated matrix rich of organic matter; the accumulations of horizontally accumulated and articulated phytoliths are visible in some places (subfacie D). The microphotographs a, b and d were taken in plane polarised light (PPL), microphotograph c was taken in cross polarised light (XPL). Author L. Lisá.*

vykazovala horizontálně stejné vlastnosti, z hlediska primárního výskytu a také zachování jednotlivých facií jsou studované vzorky poměrně odlišné. Zatímco ve vzorku A20/1 je v mocnosti cca 7 cm zachována pouze silně bioturbovaná matrix, pravděpodobně stejný typ matrix, ovšem rozčleněný do několika horizontů, je zachován ve vzorku A20/2 v odlehlé části objektu. Podlahová úroveň objektu je tvořena pasivní vrstvou reprezentovanou spraší, na niž nasedá agradovaná pochozí vrstva tvořená množstvím organické hmoty. Ta je zachována především ve formě artikulovaných, horizontálně uložených fytolitů, což indikuje akumulaci sena nebo slámy na pochozí plochu. Tyto jsou zároveň prosyceny minerální matrix, což indikuje postupnou, opakovanou akumulaci podlahové vrstvy bez nutnosti čištění nebo odstraňování formou zametání. Minerální frakce je v tomto případě nabohacena na mikritický a sparitický karbonát který může pocházet jak ze spraše, tak ovšem i z případného popela, čemuž by nasvědčovala občasná přítomnost mikrouhlíků nebo fragmentů spálených kostí. Podlahová pochozí úroveň je extrémně bohatá nejen na organickou hmotu ve formě rozprostřeného sena nebo slámy, ale obsahuje zároveň občasné zbytky z běžného odpadu (uhlíky, spálené kosti). Celý set je silně bioturbovaný, extrémně v případě vzorku A20/1, kde byla stratigrafie navíc silně porušena prosakující vodou, která redeponovala fosfáty a železo do podloží. V případě vzorku A20/2 je podlahový set lépe zachován a postižen především bioturbací. Intenzivní bioturbace je spojena s přítomností rozkládající se organické hmoty. Výsledkem je akumulace exkrementů mikrofauny, která je velmi dobře zřetelná na přechodu mezi podložím a akumulovanou podlahovou vrstvou, a dále potom ve svrchní části akumulované vrstvy. Otázkou zůstává způsob využití sledovaného prostoru. Jedna z možností, která je spojená s větším množstvím rozkládající se organické hmoty, může být spojována s podestýlkou zvířat. Exkrementy ve formě fekálních sferulitů nebo natrávených kostí zde však nebyly indikovány ve výrazném množství, stejně tak ani přítomnost parazitů. Z makroskopického pozorování v terénu se v tomto případě nejednalo o typicky nášlapové ani o konstrukční vrstvy.

5.1.2 Vzorek A20/4 a A20/5 ze s.s.j. 059 – suterén

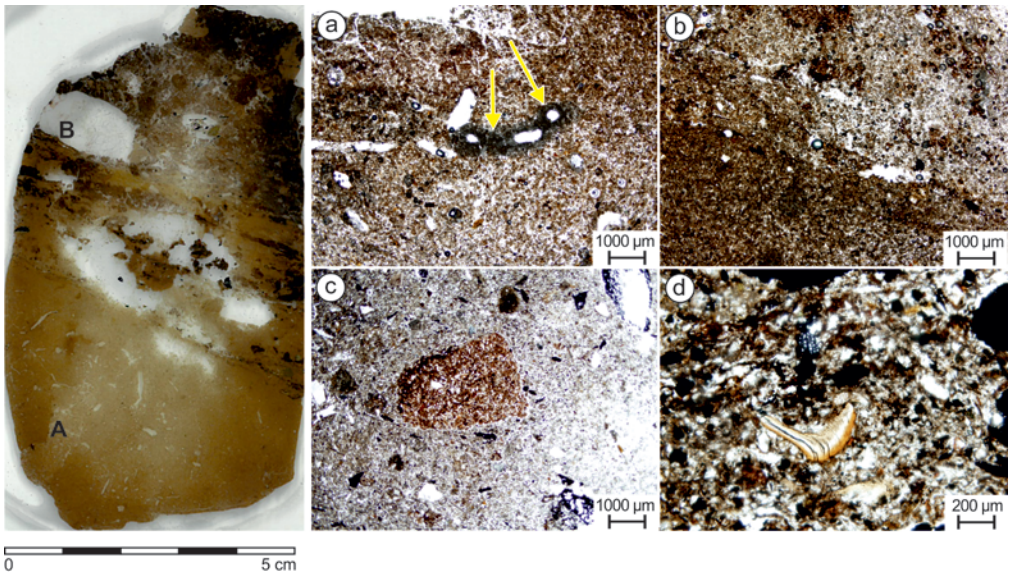
Vzorky byly odebrány z podlahových úrovní zahloubeného objektu, které byly uloženy na jeho plochém dně, a to v horizontálním směru vždy cca 2 metry od sebe. Na jednom ze vzorků je zřetelný úklon a jedná se pravděpodobně o vchodový koridor. Objekt byl interpretován jako suterén dřevohliněné stavby. Vybaven byl sklípkem vyhloubeným do východní stěny při jihovýchodním rohu. Suterén byl bezprostředně nahrazen středověkým zděným sklepem, který ve funkci ponechal i zmíněný sklípek. Suterén měl rozměry cca 4 × >2 m, dokumentovaná hloubka činila 1,30 m. Dle vyhodnocení stratigrafické situace ho lze datovat do 13. století. Není vyloučeno, že vznik podlahové úrovně souvisí až se zděným nástupcem suterénu.

Vzorek A20/4 bylo možné z hlediska mikromorfologie rozčlenit na tři samostatné subfacie s ostrými přechody. Jsou označeny zdola nahoru jako A, B a C (obr. 5). Vzorek A20/5 bylo možné z hlediska mikromorfologie rozčlenit na dvě samostatné subfacie s ostrými přechody. Jsou označeny zdola nahoru jako A a B (obr. 6). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorků A20/4 a A20/5 je následující: vzorky reprezentují průběžný podlahový sendvič, který je na bázi tvořen spraší. Samotný pochozí horizont vznikl opakovanou agradací materiálu, který se mohl přenášet např. obuví. Tento materiál je tvořen především odpadem z otopného zařízení, které bylo detekováno v těsné blízkosti objektu. Sklon jednotlivých mikrovstviček u vzorku A20/5 indikuje vchodovou část. Tento typ pochozího horizontu vznikl necílenou akumulací a nenese známky konkrétního typu úpravy.

Obr. 5. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku A20/3 z lokality Bašty s příkladem typické mikrostruktury; a – horizontálně uložené uhlíky a mikrouhlíky spolu s orientovanou minerální matrix, přechod do podloží je ostrý; b – v centru tři fragmenty propálené kosti; c – skořápka vajíčka; d – mikrouhlíky v rámci facie B tvoří ve svrchní části tenkou vrstvičku. Všechny prezentované mikrofotografie pocházejí ze subfacie B a byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 5. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample A20/3 from the Bašty site with examples of the most common micromorphological features; a – horizontally accumulated charcoal and microcharcoal together with an oriented matrix, the transition into the layer below is sharp; b – three fragments of burned bones in the centre; c – egg shell; d – upper part of the subfacie B is characteristic for the thin layer of microcharcoal. All presented microphotographs come from subfacie B and were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

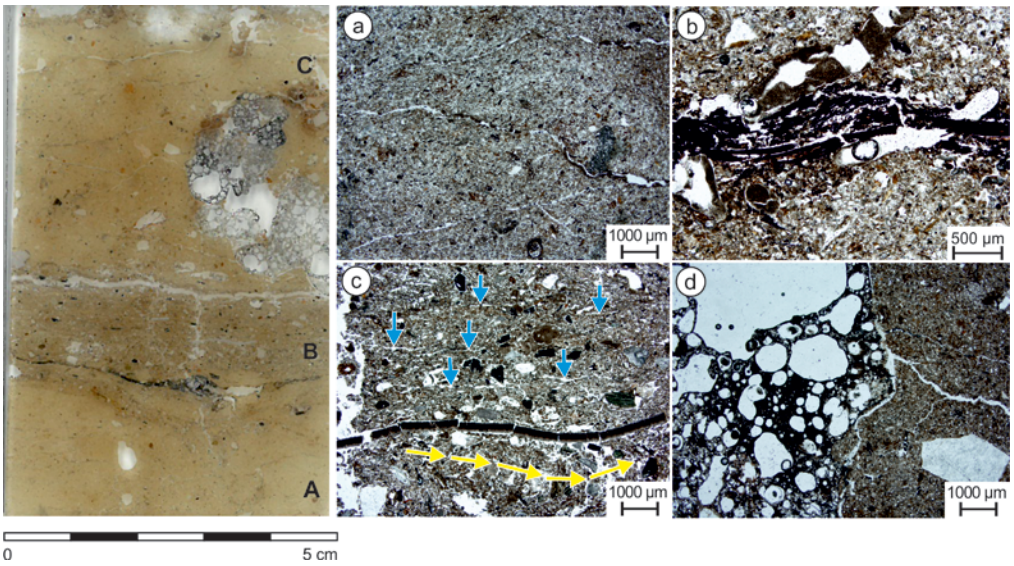

Obr. 6. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku A20/4 z lokality Bašty s příkladem typické mikrostruktury; a – impregnační náteky CaCO3 na pórech po kořenech (subfacie A); b – viditelné usměrnění minerální frakce, pod sklonem (přechod mezi subfacií A a B); c – fragment propálené matrix (subfacie B); d – fragment spálené kosti (subfacie B). Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 6. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in the sample A20/4 from the Bašty site with examples of the most common micromorphological features; a – CaCO3 coatings inside the root channels (subfacie A); b – visible orientation under the angle of mineral fraction (transition between subfacies A and B); c – fragment of a burned matrix (subfacie B); d – fragment of a burned bone (subfacie B). All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

5.2 Historický kontext a nálezová situace vzorků z lokality Biskupská 7, parcela č. 381 (obr. 20: 3–6).

Zkoumaná parcela náležející k domu 7 (č. p. 280) je vázána na severní linii Biskupské ulice. Ve středověku se nazývala *Parva platea sub scola*, později Kanovnická. Umístěna je v jihozápadní části města, na svahu nedaleko od nejvyšší partie Petrského návrší. Ze severní strany vymezovala sakrální okrsek farního kostela sv. Petra a bylo možné z ní postupovat na jedno ze dvou hlavních tržišť města, Horní trh (*forum Superior*, dnes Zelný trh) nebo k Brněnské bráně v prostoru dnešního Šilingrova náměstí. Archeologický výzkum byl realizován v roce 2014 v souvislosti s generální opravou objektu (Černá et al. 2015) a jeho výsledky byly publikovány společně s historií a stavebním vývojem domu v roce 2016 (Borský et al. 2016). Záchranný výzkum se dotkl především dvorní části parcely, kde přinesl zásadní poznatky ke stavebnímu vývoji a charakteru zástavby z období 13. a 14. století. Do jisté míry potvrdil hypotézu existence dvou původních městišť sloučených později do jedné parcely. Nejstarší zástavba byla nezděná, reprezentoval ji jeden suterén a dále relikty nadzemních částí staveb, které byly identifikovány především podle podlahových úrovní, výkopů pro usazení jednotlivých prvků dřevěné konstrukce a destrukčních planýrek vlastních staveb.

Obr. 7. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 1 z lokality Biskupská 7 s příkladem typické mikrostruktury; a – prasklinová mikrostruktura subfacie A. Některé praskliny jsou vyplněny prachovitými náteky; b – průběžná vrstva spálené organické hmoty na přechodu mezi pasivní a aktivní vrstvou podlahového sendviče (subfacie A a B); c – v centru je fragmentovaná vaječná skořápka (subfacie B). Pod ní je žlutými šipkami naznačen směr lezení mikrofauny a nad ní modrými šipkami označeny horizontální mikropóry, které svědčí o opakovaném silném tlaku z nadloží; d – fragment strusky ze subfacie C. Všechny mikrofotografie byly foceny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 7. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 1 from the Biskupská 7 site with examples of the most common micromorphological features; a – crack microstructure of subfacie A; some of the cracks are infilled with silty clay coating; b – a continual layer of burned organic matter between the passive and active layer of the floor sandwich (the transition between subfacies A and B); c – there is a fragmented eggshell in the centre of the photo (subfacie B); the direction of the passage feature is marked with yellow arrows below the eggshell; above the eggshell are horizontal micropores related to the strong press from the surface marked with blue arrows; d – the fragments of slag from subfacie C. All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

Do zkoumaného prostoru zřejmě domy v nejstarším období nezasahovaly, resp. nenalezli jsme o tom žádné doklady. Později však došlo k výstavbě štítově orientovaných budov, které zabraly také části někdejších dvorů. Na západním městišti (prostor sondy S1) se podařilo dokumentovat relikty tří po sobě následujících fází nadzemních dřevohliněných domů (s.s.j. 020–022). Čtvrtou fázi představoval zahloubený suterén (s.s.j. 024). Z nejstaršího období vývoje před výstavbou domů byla v prostoru sondy S1 dokumentována tři drobná otopná zařízení (Merta et al. 2016). Na východním městišti (prostor sondy S2) byly rozeznány dvě stavební fáze dřevohliněného domu (s.s.j. 002, 003). Ve starším období jim předcházela blíže neurčená nezděná stavba (s.s.j. 011), která však zřejmě stávala pouze v prostoru dvora. Na obou dvorech nelze vyloučit (spíše předpokládat) existenci dalších staveb „lehčí" konstrukce.

5.2.1 Vzorek č. 1 – nadzemní část stavby (s.j. 163-162-161)

Vzorek č. 1 zahrnul v sobě tři uloženiny. Detailní mikromorfologický popis je v tab. 1. Bázi (s.j. 163) a svrchní část (s.j. 161) tvořila okrová plastická hlína, přičemž mohlo jít o hmotu nevypálené mazanice. Tyto vrstvy měly mocnost okolo 5 cm a byly interpretovány jako konstrukční (sanační) vrstvičky podlahy. Mezi nimi se nacházela vrstvička šedé plastické hlíny (s.j. 162) o mocnosti 1 cm, která zřejmě vznikla jako výsledek komunikačních procesů a úprav podlahy. Odběr vzorku se soustředil především na zachycení této uloženiny za účelem bližšího poznání jejího charakteru a upřesnění interpretace. Dokumentovaná terénní situace totiž nabízela i další interpretační variantu. Na jiných místech zkoumané plochy totiž popsanému souvrství odpovídala jednolitá vrstva okrové plastické hlíny (s.j. 130), která byla spojena s planýrováním neshořelé partie předchozí stavby s.s.j. 002 a vytvořila konstrukci podlahy nové stavby s.s.j. 003. Ono zvrstvení mohlo vzniknout v krátkém časovém intervalu během nanášení této uloženiny. Zkoumanou část stavby s.s.j. 003 lze považovat za zadní část domu, který byl okapově orientován k uliční linii. K jeho charakteru a konstrukci se nelze blíže vyjádřit. Ve zkoumaném segmentu se podařilo zachytit doklady svislých konstrukčních prvků v podobě sedmi sloupových a kůlových jamek a dvou větších sloupových jam. Ty nemusely být všechny stejného stáří, je možné, že náležely několika dílčím stavebním fázím (úpravám) stavby. Dle stratigrafické situace a vyhodnocení získaného mobiliáře (především zlomků keramických nádob) lze dobu její existence zasadit do 13. století.

Z hlediska mikromorfologického popisu výbrusu jej bylo možné rozdělit na tři subfacie označené odspodu jako A, B a C (obr. 7). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorku Biskupská 1 je následující: pasivní vrstva je vzhledem ke své nehomogenitě tvořena již přemístěným sprašovým sedimentem. Je tedy možné uvažovat o ní jako o konstrukční pasivní vrstvě. Obsahuje množství horizontálních pórů, což nasvědčuje intenzivnímu zatížení z nadloží. Některé z těchto pórů jsou vyplněny prachovitými náteky, což lze interpretovat jako důsledek pronikání roztoků obohacených o prachovitou složku. Nadložní pochozí vrstva je tvořena nášlapem. Ten obsahuje organický kuchyňský odpad, tzn. rozloženou organickou hmotu, skořápky, spálené kosti, uhlíky a zároveň má množství horizontálních puklinek svědčících o intenzivním tlaku z nadloží. Tento tlak se mohl zároveň promítat do podloží, tzn. do subfacie A. Některé z těchto puklinek jsou opět vyplněny prachovitými náteky. Nadložní vrstva tvoří další intencionální pasivní vrstvu, tzn. vrstvu tvořenou přemístěnou spraší. I v této vrstvě jsou dokumentovány prachovité náteky. Jedinou výraznější inkluzí této vrstvy je fragment strusky. Opět jsou zde zastoupeny horizontální póry, i když ne v takové míře jako je tomu u subfacie A a B. Některé z nich jsou vyplněny prachovitými náteky. Přítomnost náteků pravděpodobně přímo indikuje praktiky spojené s úpravou podlahy. Přítomnost jemnozrnného prachu a vody, která jej redeponuje do podloží, svědčí nejspíše o mokrém zametání. Je možné předpokládat, že se nad touto konstrukční pasivní vrstvou nacházela další fáze pochozího horizontu. Náznaky přítomnosti tohoto horizontu byly detekovány fragmentárně na svrchním okraji této subfacie.

5.2.2 Vzorek č. 2 – povrchové úpravy dvora (s.j. 149-144; obr. 20: 3)

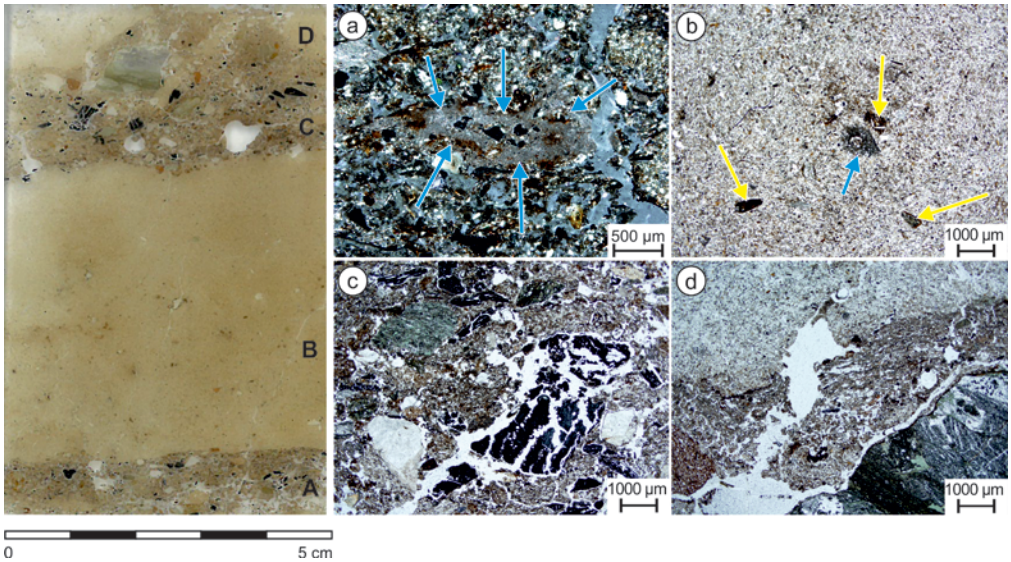
Vzorek č. 2 zahrnul v sobě dvě uloženiny. Bázi tvořila tmavě šedá písčitá hlína/hlinitý písek (s.j. 149), svrchní část šedá plastická hlína s četnými zlomky okrové plastické hlíny (s.j. 144). Jeden z těchto zlomků se nacházel na rozhraní vrstev v pozici, která umožňovala jeho vyčlenění jako samostatného kontextu. Nebylo zcela vyloučeno, zda se dokonce nejedná o planýrku mazanicové konstrukce či konstrukční vrstvu podlahy dřevohliněné stavby. Situace nebyla zcela jasná, poněvadž byla zkoumána jen v dílčím segmentu profilu. Vrstvy s.j. 149 a 144 byly uloženy ve dvorní části zkoumaného městiště. První z nich mohla vzniknout v důsledku komunikace a úpravy povrchu dvora, druhá jako kumulace odpadu nebo planýrka dřevohliněné stavby. Dle stratigrafické situace a vyhodnocení získaného mobiliáře (především zlomků keramických nádob) lze jejich vytvoření zasadit do 13. století. Odběr vzorku měl otestovat možnosti určení původu zmíněného zlomku (vrstvičky) okrové plastické hlíny, která se uložila mezi nimi. Případné potvrzení náležitosti k podlahové úrovni by do budoucna vyvolalo nutnost věnovat těmto situacím při archeologických výzkumech zvýšenou pozornost.

Z hlediska mikromorfologického popisu byl tento vzorek rozdělen na čtyři subfacie označené jako A, B, C a D odspodu nahoru (obr. 8). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorku Biskupská 2 je následující: v rámci vzorku byly zachyceny celkem dvě aktivní a dvě pasivní konstrukční vrstvy. Pasivní vrstvy vykazují částečně usměrnění, vesměs jsou však tvořeny spíš poloostrohrannými agregáty. Je otázka, zda vůbec jde o podlahovou vrstvu. Složení těchto vrstev odpovídá depozici kuchyňského odpadu, včetně popela. V případě svrchní subfacie C je usměrnění zřetelnější, v nejsvrchnější části je dokonce vrstvička artikulovaných fytolitů. Její povrch je však mírně zvlněný, a není vyloučeno, že se jedná o venkovní pochozí horizont. Nebyly zde zachyceny zbytky parazitů nebo exkrementů a v matrix nejsou zřetelné vápnité náteky z prostupujících roztoků, což na druhou stranu zase svědčí spíše o depozici v zastřešeném prostoru. Pasivní vrstvy mezi zmíněnými aktivními vrstvami jsou tvořeny redeponovanou spraší jen mírně kontaminovanou klasty metabazitových hornin.

5.2.3 Vzorek č. 4 – nadzemní část stavby (s.j. 225-226-227; obr. 20: 4)

Vzorek č. 4 zahrnul v sobě tři uloženiny. Bázi tvořila okrová plastická hlína, přičemž mohlo jít o hmotu nevypálené mazanice (s.j. 225). Interpretována byla jako konstrukční vrstva podlahy, původem snad z planýrky dřevohliněné konstrukce. Na ní byla uložena přibližně 1 cm silná vrstvička okrově šedé plastické hlíny (s.j. 226), která se zřejmě utvořila v důsledku komunikačních procesů a úpravy podlahy. Následovala vrstva šedé písčité hlíny s četnými kamínky a kameny, určená jako navážka či planýrka (s.j. 227). Odběr vzorku se soustředil především na zachycení komunikační vrstvičky za účelem bližšího poznání jejího charakteru a upřesnění interpretace. Podlahová úroveň náležela nadzemní části dřevohliněné stavby s.s.j. 011. Protože situace byla dokumentována pouze na profilu, není možné se k rozsahu a charakteru stavby blíže vyjádřit. Na základě stratigrafie a nálezů keramiky lze stavbu zasadit do 13. století. Byla stratigraficky starší než stavba s.s.j. 003, z níž byl odebrán vzorek č. 1.

Mikromorfologicky byl vzorek č. 4 rozdělen na tři subfacie označené jako A, B a C (obr. 9) odspodu nahoru. Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorku Biskupská 4 je následující: subfacie A detekována na bázi vzorku je tvořena relativně vytříděným prachovitým materiálem, který obsahuje zbytky rozkládající se organické hmoty. Ta jednak při odplynění vytvořila specifické póry, za druhé huminové z rozkládající se organické hmoty byly nabohaceny hydroxidy železa a dávají subfacii typické zabarvení.

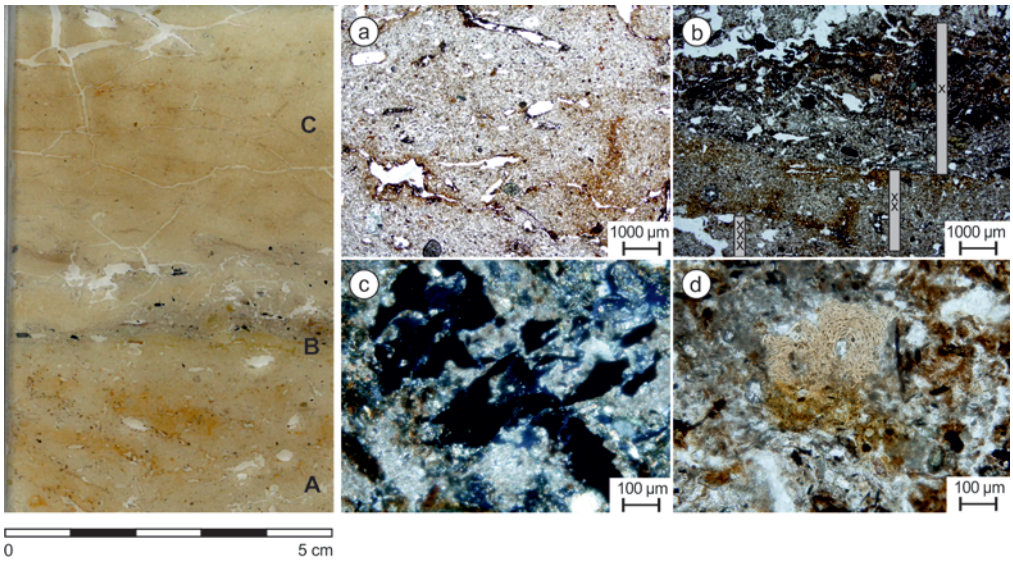
Obr. 8. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 2 z lokality Biskupská 7 s příkladem typické mikrostruktury; a – akumulace mikritického karbonátu v těsné souvislosti s mikrouhlíky (označeno modrými šipkami) indikuje přítomnost popela (subfacie A); b – relativně homogenní subfacie B obsahuje pouze fragmenty metabazitových hornin nebo zlomený fragment karbonátového náteku. Mikrostrukturu má masivní s minimem pórů; c – aktivní vrstvy v tomto případě jen zřídkakdy vykazují usměrnění, většinou jde o fragmenty hornin, uhlíků a půdních agregátů (subfacie C); d – nejsvrchnější část aktivní subfacie označené jako C je typická průběžnou vrstvou usměrněné matrix s artikulovanými fytolity. Mikrofotografie a byla pořízena ve světle procházejícím přes zkřížené nikoly, mikrofotografie b, c, d potom v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 8. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 2 from the Biskupská 7 site with examples of the most common micromorphological features; accumulation of micritic carbonate in close connection with microcharcoal (marked with blue arrows) indicates the presence of ash (subfacie A); b – the relatively homogenous subfacie B contains only fragments of metabazite rocks or a broken fragment of carbonate coating; its microstructure is massive with a minimum of pores; c – active layers in this case only rarely show the internal orientation of the matrix; the orientation is usually marked by the position of rock fragments, charcoal and soil fragments (subfacie C); d – the uppermost part of subfacie C is characteristic for the presence of a continually oriented matrix with articulated phytoliths. The microphotograph a was taken in cross polarised light (XPL), the microphotographs b, c, d in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

Buď to jde o pasivní vrstvu, do které byla cíleně přidávána organická hmota, nebo jde o destrukci mazanice, do které byla přidávána organická hmota. Aktivní nášlapová vrstva je tvořená především akumulací kuchyňského odpadu, včetně popele. Nejsou zde známky usměrnění, je otázkou, jak dlouho tato plocha byla využívána, vrstva není průběžná ve stejné mocnosti, a místy až mizí. Mezi pasivní a aktivní vrstvou vznikla tzv. reaktivní vrstva tvořená impregnacemi fosfátů z rozkládajících se kostí. Makroskopicky se tato vrstvička projevuje jako tenká oranžová linka. Vrstva je sanována materiálem redeponované spraše.

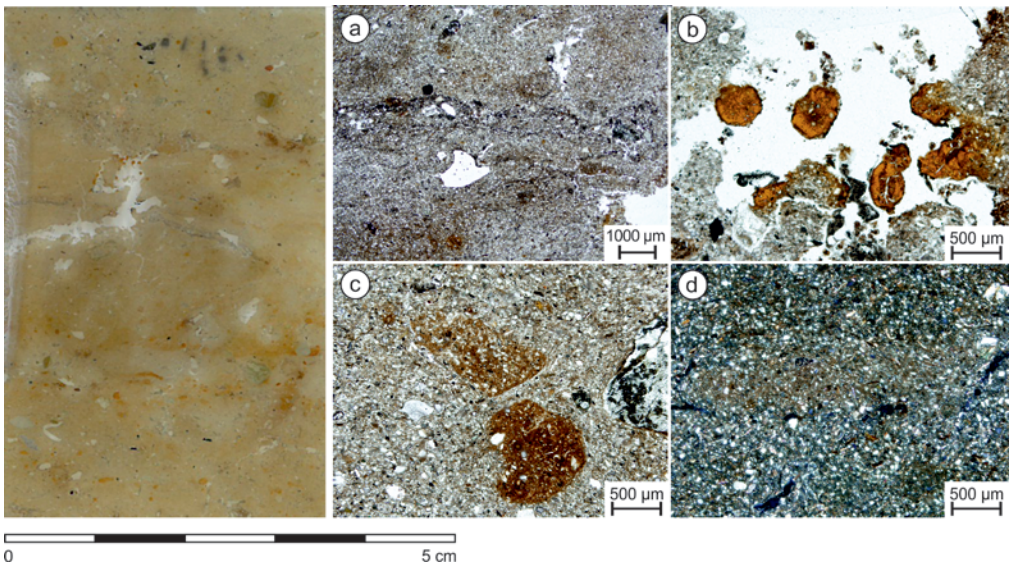
5.2.4 Vzorek s.j. 266-249 – nadzemní část stavby nebo její planýrky (vrstvy s.j. 266-249; obr. 20: 5)

Vzorek s.j. 266-249 zahrnul v sobě dvě uloženiny. Bázi tvořila světle rezavohnědá až rezavookrová plastická hlína (s.j. 266), svrchní část šedookrová plastická hlína se zlomky šedé plastické hlíny (s.j. 249). První byla interpretována jako planýrka konstrukce dřevohliněné stavby s.s.j. 020, druhá jako planýrka stavby s.s.j. 021, přičemž první z nich mohla tvořit základovou vrstvu podlahy druhé stavby. Důvodem odebrání vzorku z rozhraní těchto uloženin a jeho analýzy bylo potvrzení či vyvrácení existence a určení

Obr. 9. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 4 z lokality Biskupská 7 s příkladem typické mikrostruktury; a – praskliny vznikající odplyněním organické hmoty se zbytky rozložené organické hmoty a impregnacemi hydroxidy železa (subfacie A); b – set aktivní (x), reaktivní (xx) a pasivní (xxx) vrstvy (přechod mezi subfacií A a B); c – uhlíky v kombinaci s mikritickým karbonátem reprezentující zbytky popela (svrchní část subfacie B); d – rozkládající se mikroúlomek kosti (subfacie B). Mikrofotografie c byla pořízena v světle procházejícím zkříženými nikoly (XPL), mikrofotografie a, c, d byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 9. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 4 from the Biskupská 7 site with examples of the most common micromorphological features; a – cracks originating as a result of organic matter decomposition partly infilled by the fragments of decomposed organic matter and partly impregnated by Fe hydroxides (subfacie A); b – sandwich of active (x), reactive (xx) and passive (xxx) layers documenting the transition between A and B subfacies; c – charcoal together with the micritic carbonate representing the ash relicts (upper part of subfacie B); d – partly decomposed bone fragment (subfacie B). Microphotograph c was taken in cross polarised light (XPL), microphotographs a, b, d were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

Obr. 10. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 226-249 z lokality Biskupská 7 s příkladem typické mikrostruktury; a – neprůběžná mikrovrstvička akumulace mikrouhlíků; b – fosfatické nodule; c – nodule hydroxidu železa; d – impregnace karbonátů. Mikrofotografie a, b, c byly pořízeny v procházejícím světle (PPL), mikrofotografie d byla pořízena ve světle procházejícím přes zkřížené nikoly (XPL). Autor L. Lisá.

Fig. 10. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in samples 226-249 from the Biskupská 7 site with examples of the most common micromorphological features; a – non-continuous layer of microcharcoal accumulation; b – phosphatic nodule; c – FeOH nodule; d – carbonate impregnation. Microphotographs a, b, c were taken in plane polarised light (PPL); microphotograph d was taken in cross polarised light (XPL). Author L. Lisá.*

charakteru podlahové vrstvičky stavby s.s.j. 021. Při výzkumu se výrazným způsobem neprojevila. U obou staveb je možné uvažovat o domech štítově orientovaných k uliční čáře, přičemž výzkum se dotkl jejich dvorních (zadních) částí. Zkoumány byly jen nepatrné segmenty, proto přesný charakter a půdorys domů zůstal neznámý. V případě stavby s.s.j. 021 byla odkryta jen dílčí partie v těsné blízkosti severní obvodové stěny, jejíž základ tvořil horizontálně uložený trám. Dle stratigrafické situace a vyhodnocení získaného mobiliáře (především zlomků keramických nádob) lze dobu existence obou staveb zasadit do 13. století, přesněji před výstavbu suterénu s.s.j. 024, z jehož výdřevy bylo získáno dendrodatum vymezené intervalem 1257 až 1272 (Černá et al. 2015).

Mikromorfologicky nebyl vzorek rozčleněn na žádné mikrofacie (obr. 10). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace: V případě vzorku Biskupská 249/266 nebyla indikována žádná pochozí vrstva. Matrix jeví známky redeponované spraše nebo omazu bez organické hmoty a je silně postdepozičně ovlivněna pochody, které probíhaly v nadloží.

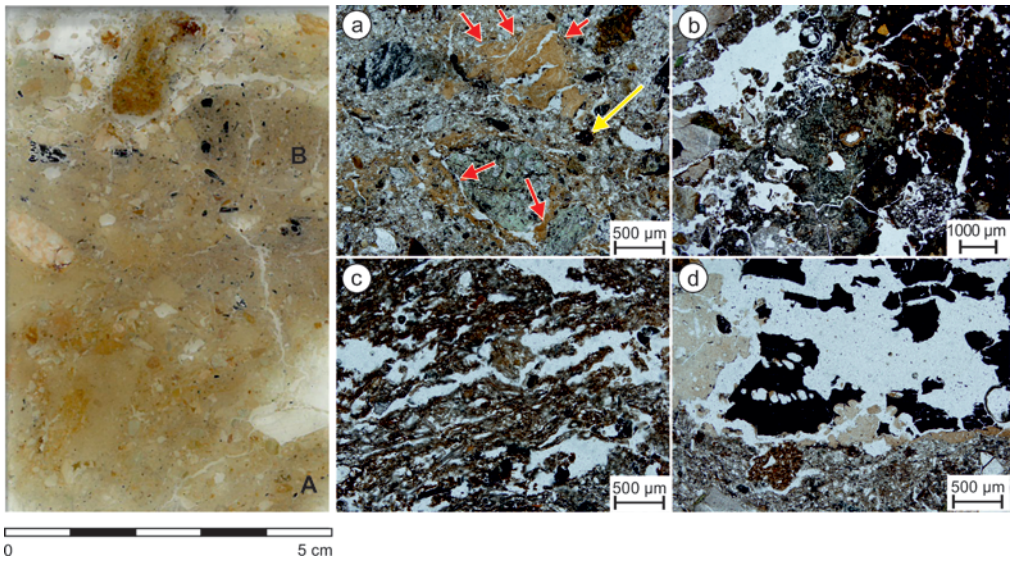
5.2.5 Vzorek s.j. 283-284 – suterén (obr. 20: 6)

Vzorek s.j. 283-284 zahrnul v sobě dvě uloženiny z podlahové úrovně suterénu dřevohlíněné stavby (s.s.j. 024; obr. 20: 6). Bázi tvořila šedá plastická/písčitá hlína s nahodilými uhlíky, kamínky a zlomky vypálené mazanice (s.j. 283), svrchní část světle šedá plastická hlína s nahodilými uhlíky (s.j. 284). Suterén byl utvořen výkopem, který měl čtvercový nebo obdélný půdorys o rozměrech 3,30 × >1,80 m. Dokumentovaná hloubka činila 2,40 m. V existenci suterénu bylo možné rozpoznat dvě základní fáze. K první patřila podlahová (komunikační) vrstvička překrývající dno výkopu (s.j. 283). Následně byla pochozí úroveň interiéru zvýšena o 0,25 m prostřednictvím vrstvy s.j. 284. Poté byla do suterénu vsazena dřevěná konstrukce stěn. Původně ji představovaly horizontálně uložené desky (shořelé relikty se zachovaly při severní stěně), v severozápadním rohu byly zasunuty za dřevěný sloup. Prostor mezi deskami a stěnou (o šířce 10 až 30 cm) vyplňovala okrová, plastická hlína. Dle určených vzorků bylo na konstrukci užito dřevo dubu a jedle. Stavba a suterén zanikly požárem, přičemž suterén byl z velké části vyplněn požárovou destrukcí. Horní část byla zasypána uloženinou, která měla odpadní charakter. Suterén mohl tvořit podsklepení zadní partie domu, který by byl štítově orientován k Biskupské ulici. Zadní stěna suterénu byla vzdálena 13 m od uliční čáry Biskupské ulice. Případně mohl náležet stavbě stojící ve střední části parcely. Smýcení stromu, ze kterého byl vyroben sloup výdřevy suterénu, bylo dendrochronologicky usazeno do období 1257 až 1272. Keramické zlomky z požárové destrukce a následujících zásypů suterénu byly datovány do období 2. poloviny 13. a 1. poloviny 14. století. Vzorek lze z hlediska mikrostruktury rozdělit na dvě hlavní subfacie označené jako A a B (obr. 11).

Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace je následující: tento podlahový set je silně ovlivněn postdepozičně, pravděpodobně ve spojení s nějakou výrobou. Samotná pasivní vrstva je starší destrukce tvořená nevytříděným sedimentem. Aktivní vrstva je tvořena nejméně třemi mikrovrstvami horizontálně uložené organické hmoty, které se projevují akumulací artikulovaných fytolitů. Množství uhlíků, propálené matrix, spálených kostí a akumulací strusky nutně vedlo k intenzivnímu postdepozičnímu ovlivnění jak samotné aktivní, tak i pasivní vrstvy. Přítomnost prosakujících roztoků není znázorněna pouze náteky, ale také tvorbou Fe/Mn nodulí. Aktivity spojené s výrobní činností pravděpodobně způsobily změnu pH a došlo k migraci jílovýchz minerálů, jejichž náteky a impregnace jsou četné jak v aktivní, tak v pasivní vrstvě.

5.3 Historický kontext a nálezová situace vzorků z lokality Orlí 19, parcela č. 165/1 (obr. 21: 4 – viz níže)

Zkoumaná parcela náležející dnes k domu 19 (č. p. 710) je vázána na severní linii Orlí ulice, ve středověku se ovšem nazývala Měnínská (*platea Menensis*). Nacházela se v jihovýchodní části města a spojovala Měnínskou bránu s Horním trhem (Zelný trh) a do jisté míry se v ní odráží část linie původní komunikace vedoucí od Starého Brna na Cejl a dále do Zábrdovic. Záchranný

Obr. 11. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 283-284 z lokality Biskupská 7 s příkladem typické mikrostruktury; a – nevytříděný sediment pasivní vrstvy (subfacie A), který obsahuje množství jílovitých náteků (červená šipka) a další pedogenní prvky jako například nodule Fe/Mn (žlutá šipka); b – struska ze subfacie B; c – akumulace artikulovaných fytolitů ve subfacii B; d – jílovité náteky ve spojení s akumulacemi uhlíků ve facii B. Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 11. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in samples 283-284 from the Biskupská 7 site with examples of the most common micromorphological features; a – unsorted material of the passive layer (subfacie A) containing clay coating (red arrow) and other pedogenic features as, for example, Fe/Mn nodules (yellow arrow); b – slag fragment from subfacie B; c – the accumulation of articulated phytoliths from subfacie B; d – clay coating linked to the charcoal accumulation in subfacie B. All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

archeologický výzkum byl vyvolán realizací projektu výstavby hudebně dramatické laboratoře Janáčkovy akademie múzických umění v Brně a probíhal v několika etapách v letech 2008 až 2012 (Černá et al. 2012, 119–121; Holub 2012). Výzkum potvrdil, že v daném prostoru se rozvíjelo osídlení ještě před založením města ve 2. polovině 12. století. Postupně se zřejmě začalo přetvářet a dostávat charakter městské zástavby. Její zástupce představují odhalené segmenty dvou suterénů dřevohliněných staveb (s.j. 151 a s.s.j. 12–13). Tento kontinuální vývoj byl snad přerušen před polovinou 13. století lokací minoritského kláštera v těsném sousedství. V průběhu 14. století doklady o výrazném osídlení známém z ostatních částí středověkého Brna chybí. Další výrazné osídlení přichází až z 15. století a nese s sebou všechny typické znaky, jako je stavba zděných staveb, budování odpadních jímek a další. Zmíněné suterény pravděpodobně reprezentují zástavbu dvou původních městišť. V případě jejich orientace k Orlí (Měnínské) ulici by se nacházely v zadní části pozemků. Je ovšem otázkou, zda parcelace prostoru v počátcích města nebyla odlišná a dnešní podoba je až výsledkem změny vyvolané postupnou výstavbou minoritského kláštera. Spolehlivější písemné zprávy o topografii tohoto prostoru máme z městských knih bohužel až z průběhu 14. století.

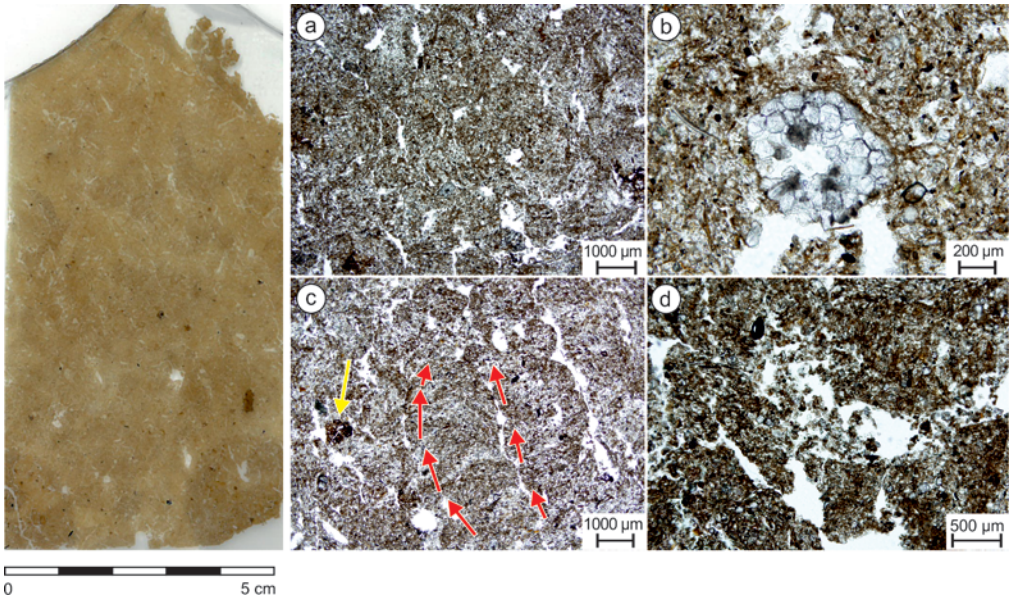
5.3.1 Vzorek s.j. 151 – vrstva pod nadzemní částí stavby

Vzorek byl odebrán z vrstvy s.j. 151, která se nacházela v zadní části parcely (za předpokladu její orientace k Orlí ulici). Vrstva s.j. 151 byla situována přímo na sprašovém podloží. Její mocnost se pohybovala okolo 20 cm. Tvořena byla šedou plastickou hlínou s nahodilým výskytem malých uhlíků, zlomků keramiky, železné strusky a zvířecích kostí, byla tudíž interpretována jako odpadní. Díky depozici materiálu této vrstvy mohlo dojít k vyrovnání terénu před výstavbou jmenované stavby. Vyloučena však není možnost, že jde o výplň staršího objektu. Na povrchu se nacházelo souvrství drobnějších vrstviček, které lze spojovat s podlahovou úrovní nadzemní části dřevohliněné stavby. Odebráním a určením vzorku mělo dojít k upřesnění charakteru a interpretace setu vrstev.

Ve vzorku nebyly vyčleněny žádné subfacie (obr. 12). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorku, resp. nálezové situace je následující: vzorek je tvořen redeponovanou spraší. Pravděpodobně nebyl součástí omazu, nepálených cihel nebo jiných konstrukčních prvků, protože obsahuje naprosté minimum příměsí. Je nicméně pravděpodobné, že byl vystaven na povrchu, protože je silně bioturbován.

5.3.2 Vzorky 75/08/05, 75/08/06 a 75/08/07 ze s.s.j. 012-013 – suterén; obr. 21: 4)

Vzorky byly odebrány ze suterénu s.s.j. 012-013, jenž byl tvořen výkopem, který měl čtvercový nebo obdélný půdorys. Dokumentován byl však jen segment severozápadního nároží o rozměrech 2,70 × 1,60 m a hloubce 1,60 m (původní hloubka snad až 2,20 m). Podlahová úroveň byla tvořena tenkou vrstvičkou šedé plastické hlíny s nahodilými uhlíky (s.j. 368), která překrývala dno výkopu a zřejmě vznikla v důsledku komunikačních procesů. Na ní ležela vrstvička okrové plastické hlíny (s.j. 367), kterou lze snad interpretovat jako následnou úpravu podlahy. Z těchto podlahových úrovní byl odebrán vzorek 75/08/05. Překryla je v průměru 0,20 m silná požárová destrukce (s.j. 366). Následující vrstva okrové plastické hlíny s mezivrstvičkami šedé plastické hlíny (s.j. 384) byla určena jako komunikační a měla by souviset s druhou fází suterénu se zvýšenou úrovní podlahy (s.s.j. 013). Z dolní části vrstvy byl odebrán vzorek 75/08/06, z horní vzorek 75/08/07. Další výplně mohly mít původ v neshořelé části dřevohliněné konstrukce, nebo pocházejí z výkopu mladší, do podloží hloubené jámy. Keramický materiál získaný z výplní byl datován do 1. poloviny 13. století. Zánik suterénu v období kolem poloviny 13. století potvrzuje rovněž materiál získaný ze stratigraficky souvisejících situací. Je otázkou, zda předpokládaná druhá fáze suterénu nebyla jen krátkodobou jednorázovou záležitostí, kterou je možné spojit například se zasypáváním zaniklého suterénu či jinou činností než obnovou funkce suterénu.

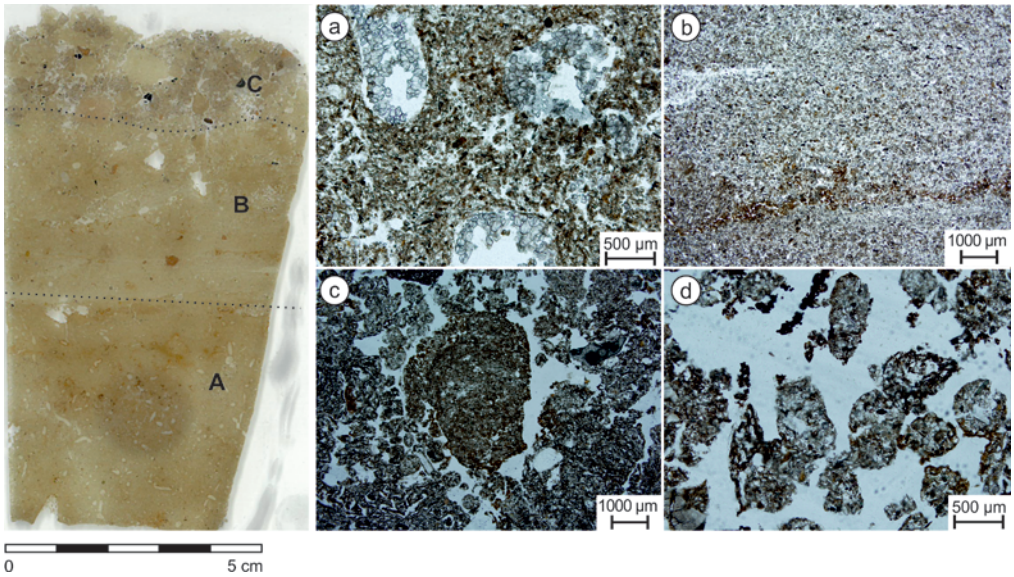

Obr. 12. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 151 z lokality Orlí 19 s příkladem typické mikrostruktury; a – silně bioturbovaný vzorek; b – sparitické karbonáty jako pseudomorfózy po kořenových buňkách; c – směr bioturbace červeně, přítomnost Fe/Mn nodule označena žlutě; d – exkrementy mikrofauny. Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světě (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 12. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 151 from the Orlí 19 site with examples of the most common micromorphological features; strongly bioturbated sample; b – sparitic carbonates as pseudomorphoses after the root cells; c – the direction of bioturbation is marked in red, the presence of Fe/Mn is highlighted in yellow; d – microfauna excrements. All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

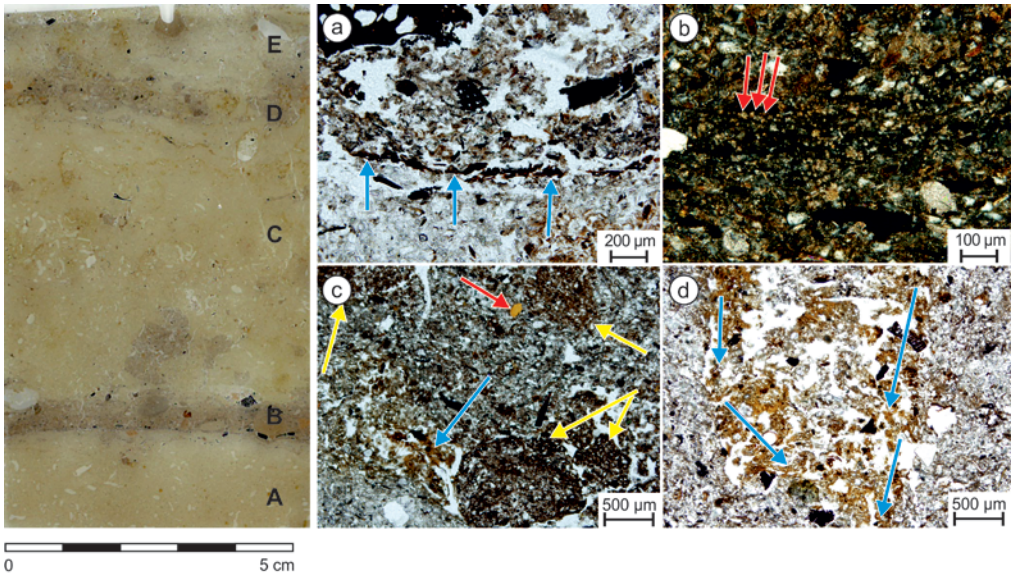
5.3.2.1 Vzorek 75/08/05 – suterén (s.s.j. 012-013; obr. 21: 4)

Ve vzorku bylo možné vyčlenit tři subfacie označené jako A, B a C (obr. 13). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace: podlahový set je tvořený dvěma pasivními vrstvami, z nichž spodní je nekonstrukční, a svrchní je konstrukční, tzn. byla pro tento účel záměrně připravena. Ta je mírně ovlivněna ve svrchní části bioturbací, která souvisí s přítomností organické složky v aktivní vrstvě. Svrchní pasivní vrstva je velmi dobře vytříděna a odpovídá tzv. plavené hlíně. K sedimentaci muselo dojít částečně ve sloupci vody, protože je ve vzorku viditelná pozitivní gradace sedimentu. Přítomnost vody před sedimentací aktivní vrstvy se odráží zároveň v deplečních strukturách subfacie B. Aktivní vrstva podlahového setu je potom tvořena běžným kuchyňským odpadem spolu s minerální matrix. Nejsou zde žádné známky usměrnění, vzorek je silně bioturbován a nenese žádné známky opakovaných úprav povrchu.

Obr. 13. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 75/08/05 z lokality Orlí 19 s příkladem typické mikrostruktury; a – pseudomorfózy sparitického karbonátu po kořenových buňkách (subfacie A); b – vytříděnost a pozitivní gradace spolu s iluviační laminou v subfacii B; c – agregáty bioturbované matrix s viditelnými stopami po lezení (subfacie C); d – exkrementy mikrofauny (subfacie C). Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 13. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 75/08/05 from the Orlí 19 site with examples of the most common micromorphological features; a – sparitic carbonate pseudomorphoses after the root cells (subfacie A); b – sorting and positive gradation, together with the illuviation laminae in subfacie B; c – aggregate of a bioturbated matrix with a still visible passage feature (subfacie C); d – microfauna excrements (subfacie C). All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

Obr. 14. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 75/08/06 z lokality Orlí 19 s příkladem typické mikrostruktury; a – vrstvička rozložené organické hmoty na přechodu mezi facií A a B (modré šipky); b – červené šipky ukazují na fekální sferulity, které byly detekovány jako akumulace v rámci subfacie B a reprezentují exkrement býložravce nebo všežravce; c – subfacie D je tvořena závalky propálené matrix (žluté šipky), rozkládající se organickou hmotou (modrá šipka), ale i kuchyňským odpadem reprezentovaným uhlíky nebo například fragmenty spálených kostí (červená šipka); d – v subfacii D je hojná bioturbace, zde ukázka výplně stopy po lezení tvořená fosfatickou matrix z dekomponované organické hmoty. Mikrofotografie a, c, d byly pořízeny v procházejícím světle (PPL), mikrofotografie b ve světle procházejícím přes zkřížené nikoly (XPL). Autor L. Lisá.

Fig. 14. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in the sample 75/08/06 from the Orlí 19 site with examples of the most common micromorphological features; a – the layer of decomposed organic matter at the transition between layers A and B (blue arrows); b – red arrows shows phaecal spherulites detected as the accumulation in subfacie B and which represents herbivore or omnivore excrement; c – subfacie D is composed of subrounded fragments of a burned matrix (yellow arrows); by partly decomposed organic matter (blue arrow) as well as by a kitchen dump represented by charcoal or burned bone fragments (red arrow); d – there is quite a common bioturbation in subfacie D; an example of a phosphatic infill related to the decomposed organic matter inside the passage feature. Microphotographs a, c, d were taken in plane polarised light (PPL), while microphotograph b was taken in cross polarised light (XPL). Author L. Lisá.*

5.3.2.2 Vzorek 75/08/06 – suterén (s.s.j. 012-013)

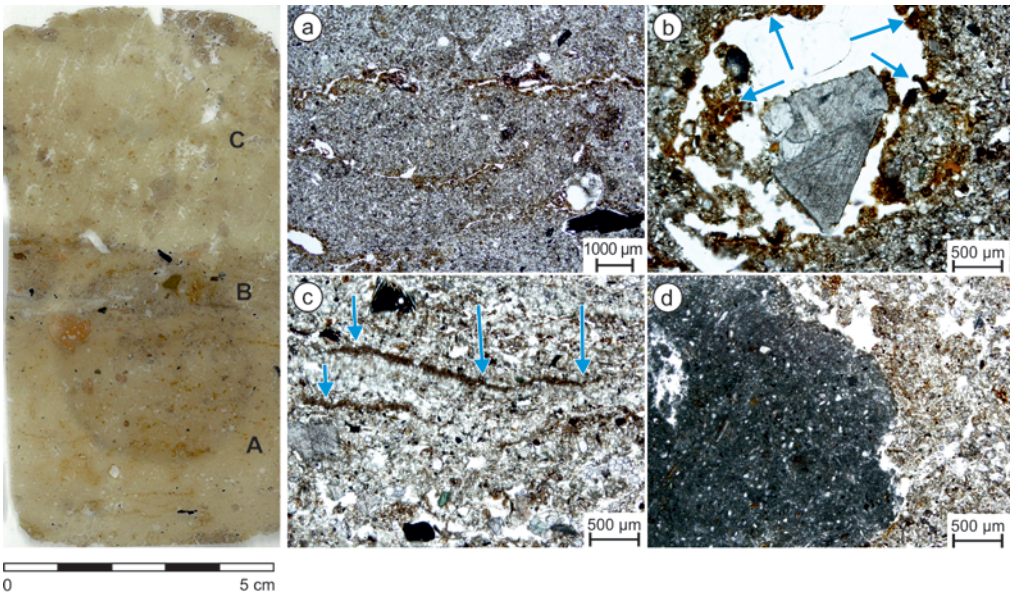
Ve vzorku Orlí 75/08/06 bylo možné vyčlenit celkem pět subfacií označených jako A, B, C, D a E (obr. 14). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace studovaného podlahového sendviče je následující: na bázi byly detekovány spraše pravděpodobně in situ. Tvoří nekonstrukční pasivní zónu. Na ni nasedá aktivní zóna, která má na bázi, jež tvoří ostrou hranici, průběžnou vrstvičku nespáleného dřeva. Aktivní vrstva jako taková je tvořena převážně kuchyňským odpadem a je částečně usměrněna. Usměrnění je viditelné jednak díky orietnaci protáhlých fragmentů organické hmoty, jednak i díky usměrnění minerální matrix, které vzniklo mechanickou úpravou povrchu (zametání). Na povrchu usměrněné vrstvy byly detekovány zbytky exkrementu býložravců nebo všežravců, jde však o ojedinělý nález. Aktivní vrstva je převrstvena další pasivní vrstvou, kterou tvoří redeponovaná spraš. Má minimum inkluzí, a nejde tedy pravděpodobně o destrukci konstrukčního prvku. Další aktivní zóna (subfacie D) je velmi špatně vyvinuta a jde o krátkodobý nášlap spojený s depozicí uhlíků, fragmentů hornin a organické hmoty. Ta je intenzivně bioturbována. Nadložní, pravděpodobně pasivní vrstva nebo zásyp je tvořen redeponovanou spraší. Obsahuje množství minerálních inkluzí a je možné, že jde o destrukci konstrukčního prvku.

5.3.2.3 Vzorek 75/08/07 – suterén (s.s.j. 012-013; obr. 21: 4)

Zde byly vyčleněny tři subfacie označené jako A, B a C (obr. 15). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace: spodní pasivní vrstva označená jako subfacie A je tvořena vytříděnou spraší a obsahuje množství horizontálních pórů. Ty vznikly mechanickým tlakem z nadloží, tj. z horizontu aktivní zóny. Následně došlo k pronikání roztoků bohatých na železo a fosfáty a začaly se tvořit náteky na těchto pórech, nebo impregnace matrix. Samotná aktivní vrstva je tvořená usměrněnou minerální matrix. Občas jsou zde zřetelné fytolity, usměrnění matrix je však dáno mechanicky. Spolu s přítomností iluviálních vrstviček a pronikajících roztoků do podloží je zřejmé, že se jednalo o mokré zametání. Jinak je tato vrstva tvořena kuchyňským odpadem, ale převažuje minerální matrix. Nadložní pasivní vrstva je nevytříděná, a i když je primárním zdrojem spraš, je možné, že jde vzhledem k obsahu inkluzí o destrukci nějakého konstrukčního prvku.

5.4 Historický kontext a nálezová situace vzorků z lokality Panenská 1, parcela č. 501/1 (obr. 21: 1–3)

Vzorky byly odebrány při akci A014/2009, která byla vyvolána záměrem výstavby parkovacího domu v místě tří středověkých parcel při středověkém hradebním pásmu v ulici Panenská. Již od 14. století měla ulice svůj dnešní název (*platea Monialium*), související s nárožním „markrabským“ domem, tehdy v držbě starobrněnských cisterciaček. Náležela čtvrti Veselé (*quartale Letorum*). Podle zápisů z rejstříků městské sbírky z poloviny 14. století se jednalo o periferní, méně zdaněné městiště s daní 0,5 groše. Podle rejstříku městské sbírky z r. 1348 bylo v Panenské ulici 26 domů. Vlastníci pozemků, na kterých se uskutečnil archeologický výzkum, byli v rejstřících zřídka uváděni, a v letech 1346 a 1350 by mohli být majiteli „pauperes de platea Monialium“ (Mendl 1935, 54, 95–97, 174; Vičar 1965, 262). Tyto poměry, sledovatelné v archivních pramenech, však ostře kontrastují s archeologickou nálezovou situací ze 13. století, kdy je v odpadních jímkách deponováno luxusní zboží (sklo, značný počet mincí atd.), a musíme tedy uvažovat, že tehdy byla sociální úroveň obyvatel na vyšší úrovni než v mladších obdobích zachycených písemnými prameny. Některá městiště lze identifikovat až na základě situace z r. 1645 spolu se zápisy pamětní knihy z let 1343–1376 (1379) a sledu rejstříků z poloviny 14. století (Vičar 1965, 262; Flodr (ed.) 2005). Významným vodítkem při rekonstrukci nám však zůstává i stabilní katastr z roku 1825. Na základě těchto pramenů předpokládáme, že do prostranství staveniště zasahovala tři městiště situovaná do ulice Panenské. Jednalo se o parcely domů Panenská 3 a 5 a částečně i o dům Panenská 7. K vytyčení středověké parcelní hranice napomáhá mimo jiné také sledování rozmístění suterénů středověkých

Obr. 15. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 75/08/07 z lokality Orlí 19 s příkladem typické mikrostruktury; a – horizontální póry vzniklé v důsledku mechanického tlaku z nadloží, druhotně impregnované roztoky bohatými na železo a fosfáty (pasivní vrstva A); b – náteky až impregnace na vnitřních okrajích pórů (označeno modře) aktivní vrstvy B; c – iluviační horizonty v rámci aktivní vrstvy B. Zbytek matrix je ovlivněn deplecí; d – fragment vápnitého tmelu v pasivní vrstvě C. Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 15. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 75/08/07 from the Orlí 19 site with examples of the most common micromorphological features; a – horizontal pores as a result of the press from above; these pores are secondarily impregnated by Fe and P rich solutions (passive layer A); b – coatings and hypo-coatings in the inner parts of the pores (highlighted in blue) of active layer B; c – illuvial horizons of active layer B; the rest of the matrix is influenced by depletion; d – a fragment of calcareous coating inside passive layer C. All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

domů a orientace jejich vstupů. Komplexní topografická situace je v současnosti předmětem zpracování a není zcela jednoznačná. Vymezení hranic, resp. stanovení šíře městišť, má několik možných variant, nicméně všechny suterény respektují základní orientaci pozdějších parcelních hranic. U nadzemních staveb je tato otázka samozřejmě složitější a bude osvětlena až po komplexním zpracování celého výzkumu.

5.4.1 Vzorek 1 – suterén 9 (obr. 21: 1)

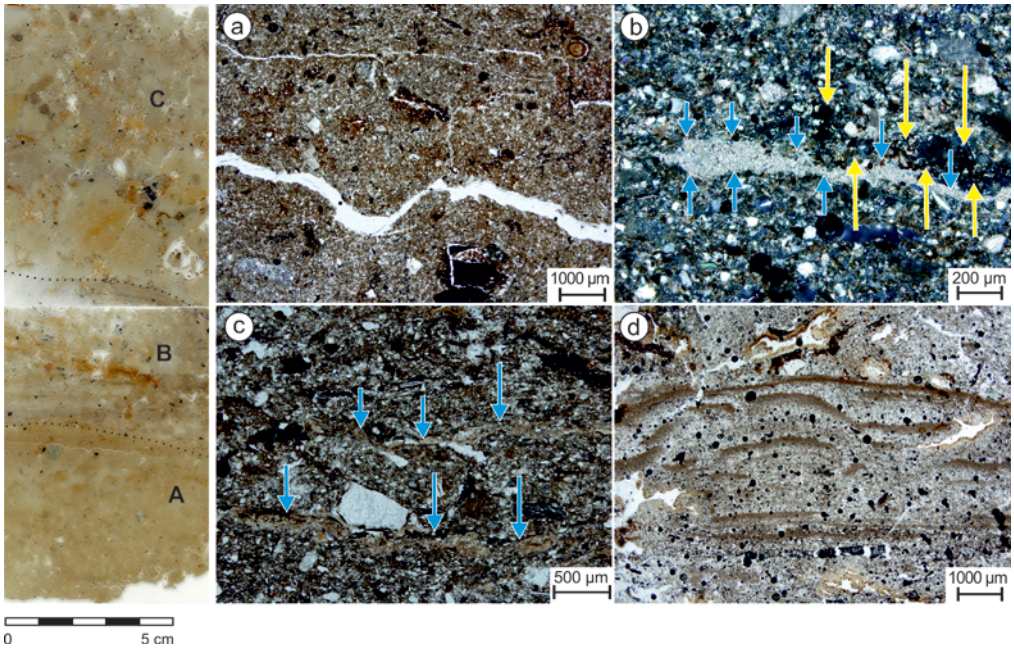
Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu 9. Tvořila ji vrstvička šedé plastické hlíny s nahodilým výskytem uhlíků a zlomků vypálené mazanice. Na ní ležely zásypy suterénu. Vytvořen byl výkopem, který měl původně obdélný nebo čtvercový půdorys o rozměrech 8,20 × >6 m. Dokumentovaná hloubka činila 2,60 m. Stěny byly původně zajištěny dřevěnou konstrukcí, která byla osazena do trámů, horizontálně uložených v mělkých žlábcích podél stěn výkopu. Jimi vymezený prostor měl rozměry 6,70 × 5,60 m. Vstup do suterénu zprostředkovávala vstupní šíje vytvořená výkopem o šířce 2,20 m. Suterén se nacházel ve střední části příslušné parcely. Lze ho datovat do období 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století.

V rámci vzorku 1, který je tvořen dvěma na sebe navazujícími výbrusy, byly vyčleněny tři hlavní subfacie označené jako A, B, C (obr. 16). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace: v rámci vzorku lze obecně vyčlenit dvě pasivní a jednu aktivní vrstvu. Spodní pasivní vrstva (subfacie A) je tvořena jen mírně kontaminovanou redeponovanou spraší ve svrchní části silně ovlivněnou tlakem z nadloží. Aktivní vrstva je značně nehomogenní, vykazuje známky opakovaného usměrňování a zároveň má množství postsedimentárních struktur typických pro pronikající roztoky. Jde tedy pravděpodobně o podlahový horizont udržovaný mokrým zametáním nebo intenzivním popocházením s fázemi, kdy v suterénu stála voda. V nejsvrchnější části jsou půdní krusty typické pro stagnující vodu. Pasivní vrstva označená jako subfacie C je tvořena redeponovanou spraší silně kontaminovanou antropogenními prvky (nejen fragmenty hornin, ale především rozkládajícím se dřevem), a je pravděpodobné, že jde o destrukci nějakého stavebního prvku.

5.4.2 Vzorek 2 – nadzemní stavba (obr. 21: 2)

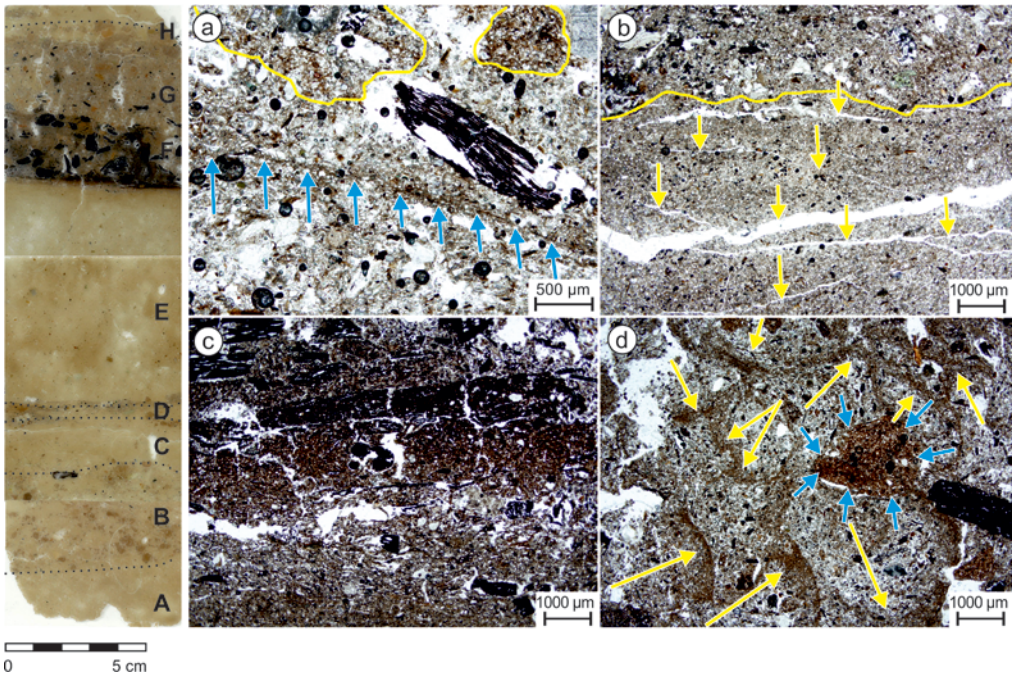
Vzorek byl odebrán z podlahových úrovní nadzemní části zřejmě dřevohliněné stavby, která nestávala při uliční čáře. Uloženy byly na vrstvě přenesené spraše (s.j. 3104=3111), která měla zřejmě vyrovnat depresi terénu, způsobenou především proklesem zásypů staršího suterénu. Její povrch překryla tenká hnědošedá vrstvička (s.j. 3129), patrně vzniklá nášlapem, následovala (sanační?) vrstva okrové plastické hlíny (s.j. 3128). Povrch opět překryla tenká šedá vrstvička (s.j. 3127). Dále byla podlaha navýšena prostřednictvím uloženiny s.j. 2378 sestávající především z okrové plastické hlíny. Na ní byla přítomna výrazně popelovitá vrstvička s.j. 2377, následovala podlahová vrstvička s.j. 2374, tvořená především šedou plastickou hlínou. Překryla ji vrstva šedookrové plastické hlíny (s.j. 2375), snad navýšení podlahy či planýrka konstrukce stavby. Situaci lze zasadit do období 2. poloviny 13. až 14. století.

V rámci vzorku 2 bylo vyčleněno celkem osm mikrofacií (obr. 17). Detailní mikromorfologické popisy studovaných vzorků jsou uvedeny v tab. 1. Interpretace vzorku je následující: studovaná stratigrafie zahrnuje několik pasivních a aktivních vrstev. Jako pasivní podlahové vrstvy mohou být označeny subfacie A, C, E a H. Jako aktivní podlahové vrstvy mohou být označeny subfacie B, D, F a G, přičemž subfacie F a G jsou silně mechanicky postiženy z důvodu požáru. Většina pasivních vrstev je tvořena redeponovanou spraší, minimálně kontaminovanou artefakty. Subfacie B vykazuje minimální známky kompakce. Ta je

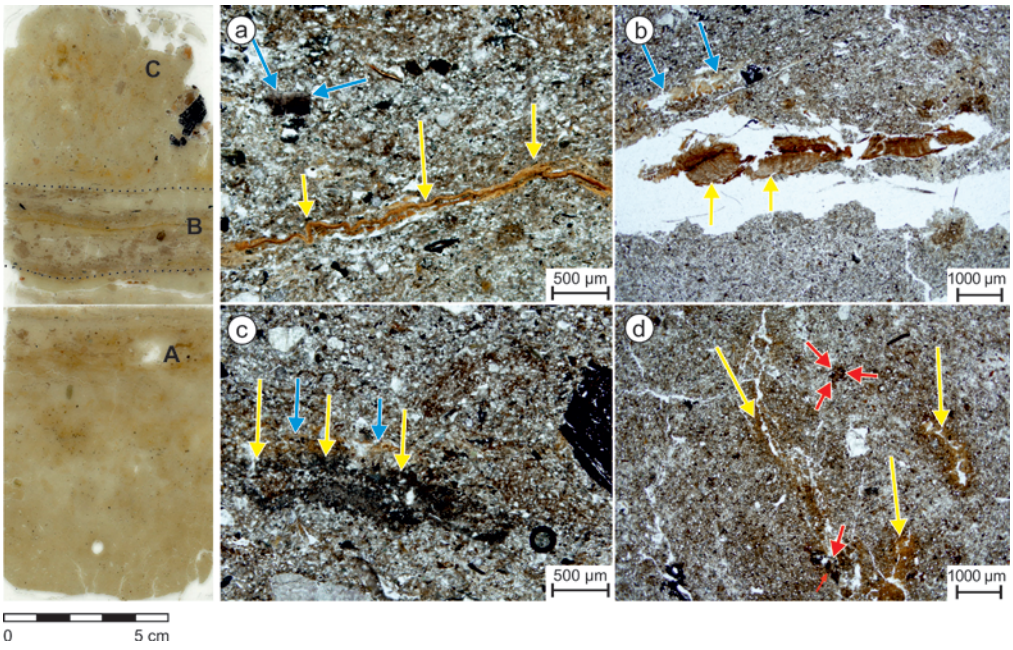
Obr. 16. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 1 z lokality Panenská s příkladem typické mikrostruktury; a – horizontální pukliny ve svrchní části subfacie A indikující mechanický tlak z nadloží; b – proplástky v rámci facie B. Žlutě jsou označeny proplástky bohaté na fosfáty, modře potom proplástek mikritického karbonátu; c – proplástky fosfátů (modře označeno) často v souvislosti s akumulacemi uhlíků; d – tzv. půdní krusty indikující vysychání v nejsvrchnější části facie B. Mikrofotografie a, c, d byly pořízeny v procházejícím světle (PPL), mikrofotografie b potom ve světle procházejícím zkříženými nikoly (XPL). Autor L. Lisá.

Fig. 16. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 1 from the Panenská site with examples of the most common micromorphological features; a – horizontal pores in the upper part of subfacie A indicating mechanical pressure from above; b – lenses within subfacie B; those rich in phosphates are highlighted in yellow; the micritic carbonate lens is highlighted in blue; c – lenses rich in phosphates (highlighted in blue) are often in association with the charcoal; d – so-called soil crusts indicate drying of the uppermost layer marked as B. Microphotographs a, c, d were taken in plane polarised light (PPL), microphotograph b was taken in cross polarised light (XPL). Author L. Lisá.*

Obr. 17. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 2 z lokality Panenská s příkladem typické mikrostruktury; a – subfacie B je zrnitostně relativně vytříděná, avšak složená z množství půdních agregátů (označeno žlutě) smíchaných s agregáty redeponované spraše; nevykazuje žádné horizontální usměrnění kromě jednoho místa (označeno modře); b – horizontální póry v subfacii C (označeno žlutě); c - v rámci bazální části subfacie F je znatelný přechod do podloží způsobený propálením; d – propálené klasty matrix v subfacii G (označeno modře); stopy po lezení (směr lezení označen žlutě). Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 17. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 2 from the Panenská site with examples of the most common micromorphological features; a – subfacie B is well sorted but composed of single soil aggregates (highlighted in yellow) mixed with the loess aggregates; there is no horizontal orientation in the matrix except for one part (highlighted in blue); b – horizontal pores inside subfacie C (highlighted in yellow); c – the basal part of subfacie F is highlighted by burning; d – burned soil clasts in subfacie G (highlighted in blue) as well as passage features (the direction of passing in the matrix is highlighted in yellow). All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

Obr. 18. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 3 z lokality Panenská s příkladem typické mikrostruktury; a – fosfatické laminy v subfacii B (označeno žlutě) a skořápka vejce (označeno modře); b – fragmenty dřeva v subfacii B (označeno žlutě) a jílovité náteky (označeno modře); c – lokální impregnace mikritickým karbonátem v subfacii B, místy s přítomností mikrouhlíků indikujících popel jako jeho zdroj (označeno žlutě); karbonáty představují změnu pH, na což reaguje zpomalení posunu jílových minerálů (označeno modře); d – hlavní pedostrukturní znaky subfacie C jsou náteky fosfátů na vnitřní straně vertikálních pórů (označeno žlutě) a výskyt malých Fe/Mn konkrecí (označeno červeně). Všechny mikrofotografie byly pořízeny v procházejícím světle (PPL). Autor L. Lisá.

Fig. 18. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 3 from the Panenská site with examples of the most common micromorphological features; a – phosphatic laminae in subfacie B (highlighted in yellow) and egg shell (highlighted in blue); b – wood fragments in subfacie B (highlighted in yellow) and clay coatings (highlighted in blue); c – local impregnation by micritic carbonate in subfacie B, locally connected with the presence of microcharcoal indicating the ash as its source (highlighted in yellow); carbonates change pH of sediments and the clay minerals react by the slowing of its movement (highlighted in blue); d – the main pedofeatures of subfacie C are P rich coatings in inner parts of the vertical pores (highlighted in yellow) and the presence of small Fe/Mn concretions (highlighted in red). All microphotographs were taken in plane polarised light (PPL). Author L. Lisá.*

viditelná pouze v části vrstvy. Subfacie D vykazuje známky kompakce, která se promítá i do nejsvrchnější části podložní facie C. Subfacie D obsahuje množství uhlíků, kostí, spálených kostí, avšak je zde patrná absence usměrnění a je pravděpodobné, že vznikla relativně rychle. Subfacie F je typická množstvím uhlíků. Vykazuje známky horizontálního usměrnění i výraznou bioturbaci. Nebyly pozorovány známky promývání. Ke spálení došlo na místě, což je dobře patrné z mírně propáleného přechodu do podloží, tj. do subfacie E. Vrstva obsahuje strukturní prvky typické pro sídlištní/kuchyňský odpad a je ve svrchní části silně bioturbována.

5.4.3 Vzorek 3 – suterén 7 (obr. 21: 3)

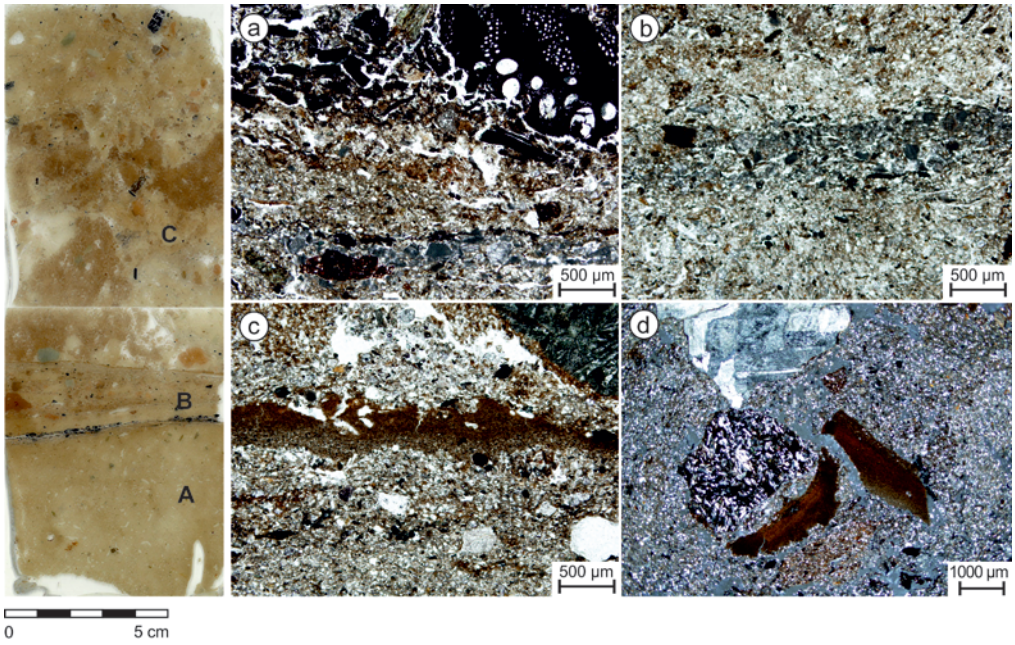
Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu 7. Při výzkumu byla rozdělena na tři základní jednotky, celková mocnost dosahovala 10 cm. Přímo na dně suterénu ležela vrstvička šedé plastické hlíny (s.j. 2135), následovala vrstvička okrové plastické hlíny (s.j. 2134) a dále vrstvička s.j. 2131, která měla obdobný charakter jako s.j. 2135. Na ní již byly uloženy zásypy suterénu. Ten byl utvořen výkopem, který měl přibližně obdélný půdorys o rozměrech 4,50 × 4 m. Hloubka výkopu od povrchu půdního typu činila 2,20 m. Stěny byly původně zajištěny dřevěnou konstrukcí, na jejímž stabilizování se podílely svislé konstrukční prvky, zapuštěné do sloupových a kůlových jamek. Vstup do suterénu zprostředkovávala vstupní šíje vytvořená výkopem o šířce 1,20 m. Suterén se nacházel ve střední části příslušné parcely. Lze ho datovat do období 2. poloviny 13. až 1. poloviny 14. století.

V rámci vzorku 3 byly vyčleněny celkem tři subfacie (obr. 18). Detailní mikromorfologický popis je v tab. 1. Interpretace tohoto vzorku je následující: pasivní vrstvy podlahového sendviče jsou tvořeny subfaciemi A a C. Jsou tvořeny mírně ovlivněnou spraší. Aktivní vrstva, tj. subfacie B, vznikala díky dlouhodobému tlaku na její povrch. Působení tlaku se odráží vznikem horizontálních pórů v podloží, což je dobře viditelné ve vrchní části podložní pasivní vrstvy, tj. subfacie A, ale především v samotné, relativně mocné aktivní vrstvě. Samotná aktivní vrstva obsahuje usměrněnou matrix, ale také množství iluviačních náteků. Jednotlivé laminky mají různý původ – karbonátové jsou pravděpodobně redeponovaný popel, fosfatické pocházejí z rozkladu kostí. Vznik iluviačních náteků reflektuje přítomnost vody. S tím souvisí i výskyt Fe/Mn nodulí ve subfacii C, kterou lze interpretovat jako destrukci stavebního prvku, případně další pasivní vrstvu.

5.4.4 Vzorek 4 – suterén 9

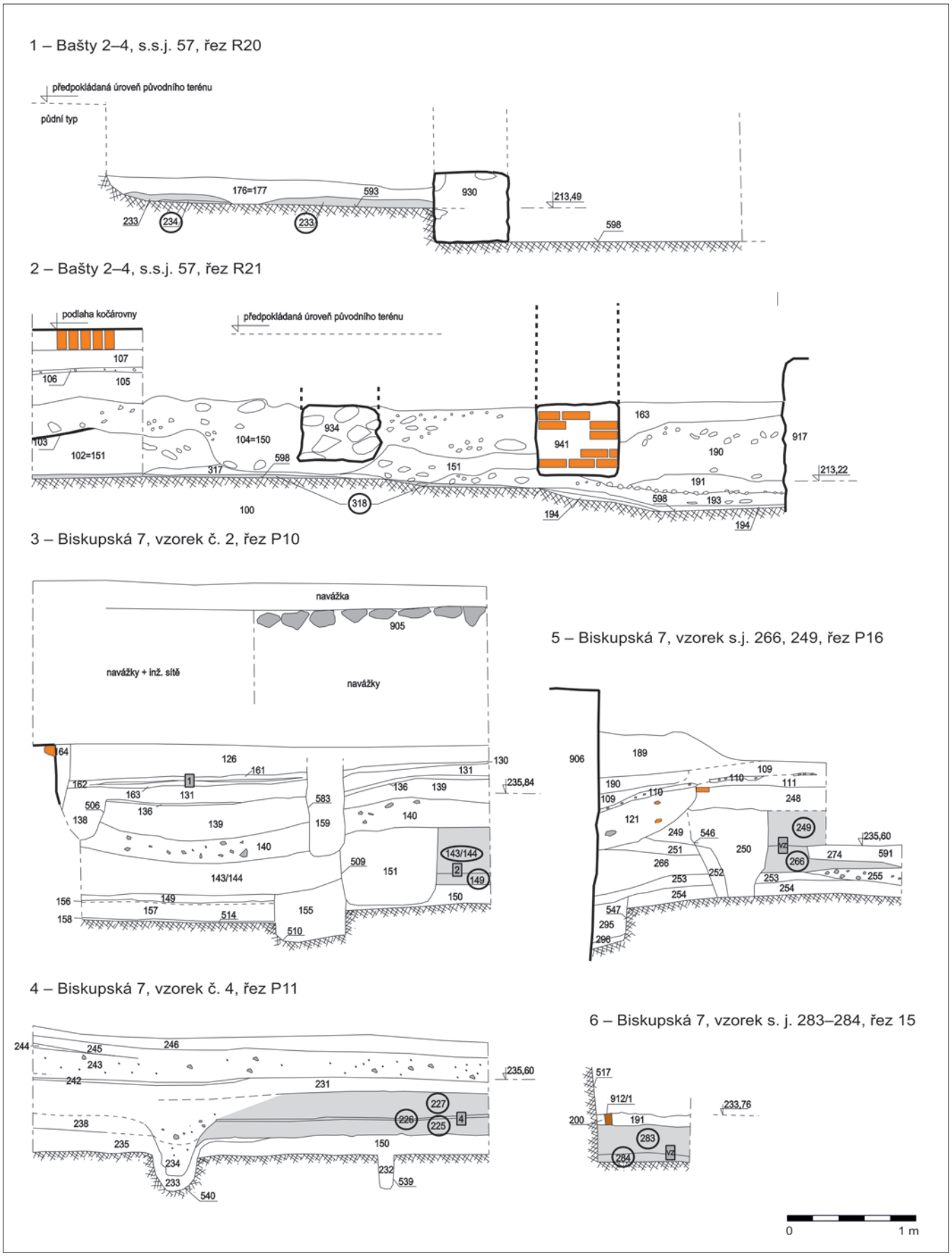
Chybou v inventarizaci se nepodařilo vzorek spojit s konkrétní nálezovou situací. Velmi pravděpodobně pochází z podlahové úrovně některého ze suterénů dřevohliněných staveb. Není vyloučeno, že jde o další vzorek ze suterénu 9 (viz vzorek 1).

V rámci vzorku 4 byly vyčleněny celkem tři mikrofacie, označené jako A, B a C (obr. 19). Detailní mikromorfologický popis je v tab. 1. Interpretace podlahového setu je následující: subfacie A reprezentuje klasickou pasivní vrstvu tvořenou mírně ovlivněnou spraší. Na ni s ostrou hranicí nasedá vrstvička mikrouhlíků a následuje depozice usměrněné matrix. Pod bazální vrstvičkou uhlíků byla detekována vrstvička mikritického karbonátu z degradovaného popela. Tento typ vrstvy se minimálně ještě jednou v aktivní vrstvě opakuje. Jejich vznik pravděpodobně souvisí posunem karbonátů ze závěrečné fáze fungování aktivní vrstvy. Tam je pedogenní krusta, která vznikla jako krusta na povrchu kaluže, tzn. indikuje sloupec vody. Facie C je destrukce stavebního prvku.

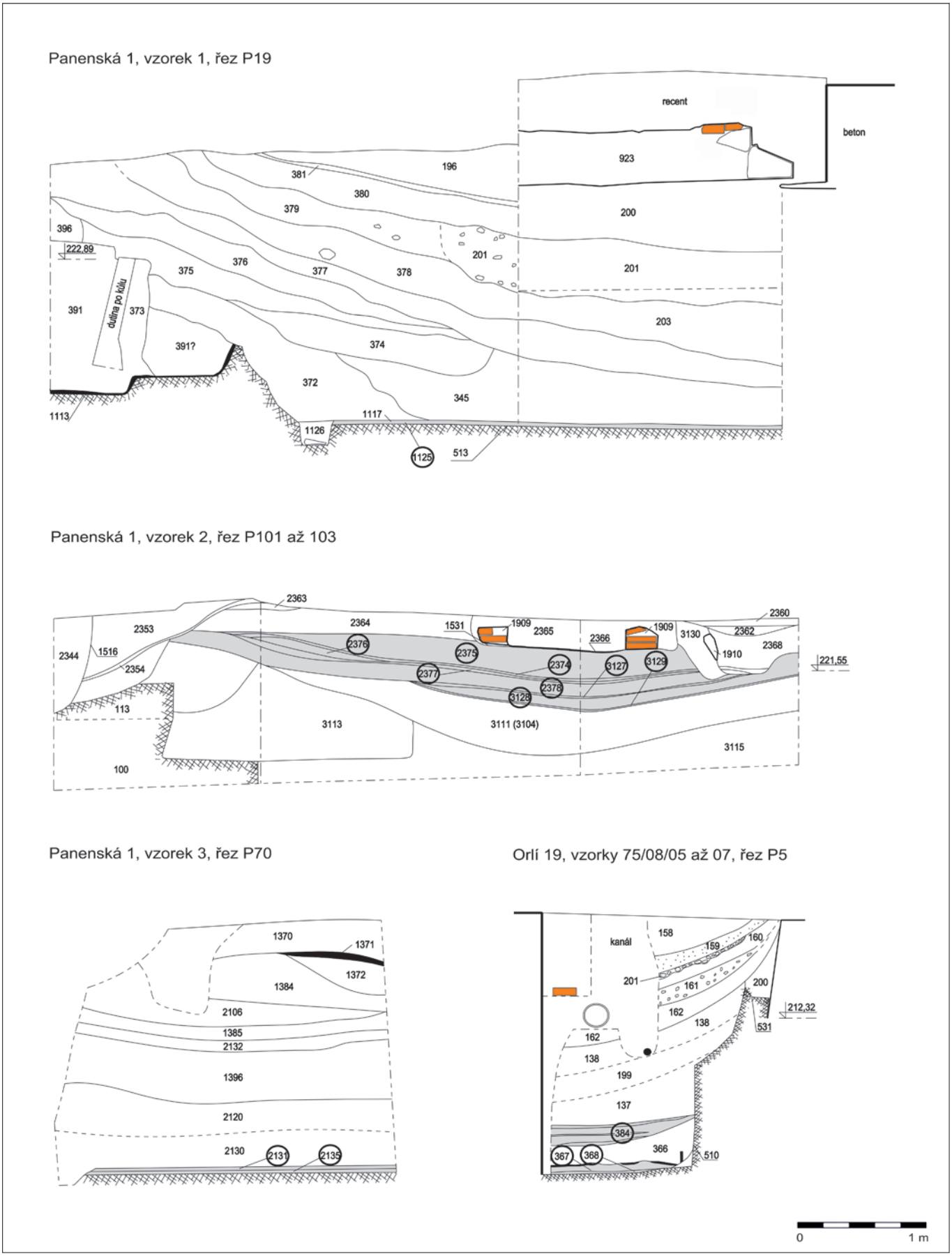

Obr. 19. Základní mikrostratigrafické členění podlahového setu vzorku 4 z lokality Panenská s příkladem typické mikrostruktury; a – tenká vrstvička spálené organické hmoty a mikritického karbonátu z degradovaného popela, iluviální náteky; b – vrstvička mikritického karbonátu z degradovaného popela se objevuje znovu cca v polovině aktivní vrstvy B; c – celá aktivní vrstva je zakončena půdní krustou (prachovitá lamina); d – klasty redeponovaných prachovitých náteků v rámci subfacie C. Mikrofotografie a, b, c byly pořízeny v procházejícím světle (PPL), mikrofotografie d byla pořízena ve světle procházejícím zkříženými nikoly (XPL). Autor L. Lisá.

Fig. 19. *Basic microstratigraphical division of the floor set documented in sample 4 from the Panenská site with examples of the most common micromorphological features; a – thin layer of burnt organic matter and micritic carbonate from the degraded ash, illuvial coatings; b – microlayer of micritic carbonate as a result of ash degradation appears approximately in the middle of subfacie B; c – the active layer is covered by the soil crust (silty laminae); d – clasts of redeposited silty coatings of subfacie C. Microphotographs a, b, c were taken in plane polarised light (PPL), microphotograph d was taken in cross polarised light (XPL). Author L. Lisá.*

Obr. 20. Umístění podlahových vrstev a případně míst s odebranými vzorky v rámci dřevohliněných staveb na lokalitách Bašty a Biskupská. Archaia Brno z. ú.
Fig. 20. *Location of floor strata and sample spots in the timber and earth architecture at the Bašty and Biskupská sites. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 21. Umístění podlahových vrstev v rámci dřevohliněných staveb na lokalitách Panenská a Orlí. Archaia Brno z. ú.
Fig. 21. *Location of floor strata in the timber and earth architecture at the Panenská and Orlí sites. Archaia Brno z. ú.*

Vzorek	Subf.	M	Porozita	Základní hmota	Organická a organominerální část	Pedostrukturní prvky	Poznámky
Bašty A20/1	A	Ch	Kanálky***; zaoblené dutiny**	Qzr, Fls, slída, sparitický karbonát, opákní minerály; barva světle hnědá; Bf krystalický	Rozložená OM hnědá ve formě tečkování ***	Impregnační náteky CaCO3** na pórech po kořenech; impregnace fosfáty *; stopy po lezení**; exkrementy mikrofauny *	Přechod do nadloží je ostrý
Bašty A20/1	B	C	Dutiny nepravidelného tvaru **; trhliny*; horizontální póry**; kanálky*	Qzr, Fls, slída, sparitický a mikritický karbonát, opákní minerály, fragmenty hornin metabaziové zóny; variabilní barva matrix; Bf krystalický	Částečně rozložená a rozložená OM****; uhlíky**; artikulované fytolity***; fytolity rozptýlené v matrix*; fragmenty kostí a spálených kostí**	Stopy po lezení****; exkrementy mikrofauny**; impregnace fosfáty***	Viditelná přítomnost kuchyňského odpadu
Bašty A20/2	A	Ch	Kanálky***; zaoblené dutiny**	Qzr, Fls, slída, sparitický karbonát, opákní minerály; barva světle hnědá; Bf krystalický	Rozložená OM ve formě tečkování*	Impregnační náteky CaCO3**; P náteky na kanálcích*	Homogenní vytříděný sediment – spraš; přechod do nadloží je ostrý
Bašty A20/2	B	G	Meziagregátové póry***; praskliny v rámci agregátů**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, polozaoblené klasty metabazitů; barva matrix tmavě hnědá; Bf krystalický	Rozložená černá i hnědá OM****; mikrouhlíky***; neartikulované fytolity**	Exkrementální struktury po mikrofauně*****; náteky a impregnace Fe a P***	Granule jsou ostrohranné až poloostrohranné
Bašty A20/2	C	P	Horizontální póry****; větší dutiny**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, sparitický a mikritický karbonát; barva šedohnědá; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH****; uhlíky a mikrouhlíky***; artikulované fytolity*****	Bioturbace**; lokální akumulace fosfátů*	Mikrostruktura je predisponovaná horizontálně uloženými akumulacemi artikulovaných fytolitů
Bašty A20/2	D	C	Dutiny nepravidelného tvaru***; trhliny**; horizontální póry**; kanálky**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, sparitický a mikritický karbonát; barva matrix variabilní – světle hnědá, hnědošedá, hnědooranžová; Bf krystalický	Částečně rozložená a rozložená OH***; uhlíky a mikrouhlíky**; místy horizontálně uložené artikulované fytolity**; fytolity rozptýlené v matrix**	Stopy po lezení****; exkrementy mikrofauny***; impregnace fosfáty**	Silně nehomogenní materiál
Bašty A20/4	A	Ch	Kanálky***; zaoblené dutiny**	Qzr, Fls, slída, sparitický karbonát; barva světle hnědá; Bf krystalický	Rozložená hnědá OM ve formě tečkování**	Impregnační náteky na okrajích pórů po kořenové bioturbaci**	Homogenní vytříděný sediment (spraš); přechod do nadloží je ostrý
Bašty A20/4	B	C	Horizontální póry***; větší dutiny nespecifického tvaru**	Qzr, Fls, slída, časté úlomky metabazitů, propálené agregáty jemnozrnné matrix; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH***; uhlíky**; mikrouhlíky*****; rozptýlené fytolity**; fragmenty spálených kostí*; vaječné skořápky*	Bioturbace**; exkrementy mikrofauny*	Materiál vrstvy je nevytříděný, výskyt 2 horizontů výrazně nabohacených na uhlíky a mikrouhlíky
Bašty A20/4	C	Ch	Kanálky***; zaoblené dutiny**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů, propálené agregáty jemnozrnné matrix; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH**; uhlíky a mikrouhlíky rozptýlené v matrix**; skořápky a fragmenty kostí+	Občasné impregnační náteky CaCO3 na okrajích pórů po kořenové bioturbaci**	
Bašty A20/5	A	Ch	Kanálky**; zaoblené dutiny**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH ve formě tečkování*	Občasné impregnační náteky CaCO3 na okrajích pórů po kořenové bioturbaci*	Homogenní vytříděný sediment – spraš
Bašty A20/5	B	C	Horizontální póry**; větší dutiny nespecifického tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů, propálené agregáty jemnozrnné matrix; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená OH***; uhlíky a mikrouhlíky****; rozptýlené fytolity*; fragmenty spálených kostí*; vaječná skořápka+	Bioturbace**; exkrementy mikrofauny*	Matrix nevytříděná, usměrnění pod úhlem
Biskupská 1	A	Pr	Horizontální a vertikální praskliny**; kanálky+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů; světle hnědá barva; Bf krystalický	OH rozložená hnědá ve formě tečkování*; mikoruhlíky*	Bioturbace*; prachovité náteky na vnitřních stranách pórů***	Matrix je středně vytříděná, místy má známky usměrnění
Biskupská 1	B	C	Horizontální pukliny**; meziagregátové póry***; kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů, propálené agregáty jemnozrnné matrix; hnědá barva; Bf krystalický	Částečně rozložená a rozložená hnědá OH***; artikulované fytolity nebo fytolity rozmístěnými v matrix***; mikrouhlíky a uhlíky****; propálené kosti a zbytky skořápek**	Exkrementy mikrofauny***; stopy po lezení**; prachovité náteky**	Nehomogenní s náznaky vnitřního usměrnění. Přechod z podloží je tvořen tenkou vrstvičkou propálené průběžné OH

Vzorek	Subf.	M	Porozita	Základní hmota	Organická a organominerální část	Pedostrukturní prvky	Poznámky
Biskupská 1	B	C	Horizontální a vertikální pukliny**; kanálky+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů; světle hnědá barva; Bf krystalický	OH rozložená hnědá ve formě tečkování*; mikoruhlíky*	Bioturbace*; prachovité náteky na vnitřních stranách pórů***	Matrix je středně vytříděná, místy má známky usměrnění; obsahuje velký fragment strusky
Biskupská 2	A	C	Meziagregátové póry***; praskliny*; zaoblené dutiny*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů, propálené agregáty jemnozrnné matrix; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená OH**; uhlíky a mikrouhlíky*** mimo agregáty; rozptýlené fytolity*; fragmenty spálených kostí*; vaječná skořápka+	Stopy po lezení mikroorganismů**; místy impregnace mikritickým karbonátem*	Značná nehomogenita v rámci facie, která je tvořena souborem poloostrohranných agregátů půdní matrix, z nichž některé jsou propáleny
Biskupská 2	B	M	Neobsahuje	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů a fragmentů karbonátových náteků; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH ve formě tečkování*	Redeponované fragmenty karbonátových náteků+	Velmi dobré vytřídění, pravděpodobně přemístěná spraš
Biskupská 2	C	C	Horizontální póry**; meziagregátové póry***; praskliny*; kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů, propálené agregáty jemnozrnné matrix; hnědá barva; Bf krystalický	rozložená OH**; uhlíky a mikrouhlíky*** mimo agregáty; rozptýlené fytolity*; fragmenty spálených kostí*; vaječná skořápka+	Exkrementy mikrofauny**; stopy po lezení**	Občasné usměrnění, je však často tvořen agregáty půdních klastů a kuchyňským odpadem. V nejsvrchnější části artikulované fytolity s pravidelným horizontálním usměrněním
Biskupská 2	D	M	Neobsahuje	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů a fragmentů karbonátových náteků; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH ve formě tečkování*	Redeponované fragmenty karbonátových náteků+	Velmi dobré vytřídění, pravděpodobně přemístěná spraš; identická s 2B
Biskupská 4	A	D	Horizontální protáhlé dutiny**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály; hnědooranžová barva; Bf krystalický	Částečně až plně rozložená OH (sláma?)***; artikulované fytolity***; uhlíky+	impregnace matrix hydroxidy železa***; náteky hydroxidů železa na okrajích pórů**	Středně vytříděná matrix bez výrazného usměrnění
Biskupská 5	B	C	Meziagregátové póry***	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitových hornin, mikritický karbonát; barva matrix je variabilní od oranžové po světle šedou v závislosti na postdepozičních změnách; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé organické hmoty***; četných uhlíků a mikrouhlíků*** často vázaných na akumulace mikritického karbonátu který reprezentuje popel; množství spálených a nespálených kostních úlomků***, na nichž je dobře viditelná koroze a fytolitů**	Impregnace fosfáty**; impregnace mikritickým karbonátem*****; bioturbace**; stopy po lezení**	Silně nevytříděná matrix tvořená kuchyňským odpadem a min. matrix. Na bázi světlejší s jemně rozptýlenými uhlíky. Ve svrchní části velké množství uhlíků, mikritického karbonátu, organické hmoty a rozkládajících se kostí. Fosfáty zde impregnují přechod mezi subfacií A a B. Vzniká tak reaktivní vrstva, která se makroskopicky projevuje jako jemně oranžová vrstvička
Biskupská	C	Pr	Praskliny, které místy vytváří až subangulární póry**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky metabazitů; světle hnědá barva; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH ve formě tečkování*	Ojedinělé stopy po lezení+	Vytříděný materiál redeponované spraše
Biskupská 249/266		C	Větší či menší dutiny nepravidelného tvaru**; praskliny* a kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, polostrohranné až zaoblené úlomky hornin metabazitové zóny; barva matrix je variabilní díky množství postdepozičních změn, v průměru však šedohnědá; Bf krystalický	Rozložená hnědá OH ve formě tečkování**; mikoruhlíky*; neartikulované fytolity*; fragmenty kostí+	Bioturbace***; fosfatické nodule***; nodule tvořené hydroxidy železa**; fosfáty a hydroxidy železa tvoří také místní impregnace**, stejně tak jako impregnace uhličitanu vápenatého*	Makroskopicky postedepoziční znaky se projevují jako šmouhy
Biskupská 283/284	A	C	Větší či menší dutiny nepravidelného tvaru**; praskliny*; kanálky*; meziagregátové póry**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, polostrohranné úlomky metabazitových hornin, vápence, granodioritu, křemence a propálené matrix; světle hnědá barva; Bf krystalický, lokálně striatický a granostriatický	OH je zastoupena jako rozložená hnědá organická hmota ve formě tečkování**; uhlíků+; mikrouhlíků** a rozptýlených fytolitů*	Jílové náteky až impregnace*; náteky FeOH na vnitřní okraje pórů**; občasný výskyt Fe/Mn nodulí*; stopy po lezení* a kořenová bioturbace*	Matrix je místy masivní, ve velké části však obsahuje póry netypického tvaru; materiál je nevytříděný a nevykazuje usměrnění

Vzorek	Subf.	M	Porozita	Základní hmota	Organická a organominerální část	Pedostrukturní prvky	Poznámky
Biskupská 283/284	B	C	Dutiny nepravidelného tvaru**; horizontální póry*; meziagregátové póry**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, sparitický karbonát, klasty propálené matrix, struska, úlomky metabazitových a granodioritových hornin; barva matrix je variabilní, převážně však hnědá až hnědooranžová; Bf krystalický lokálně striatický	OH ve formě rozložené organické hmoty**; mikrouhlíků*; uhlíků*; artikulovaných fytolitů, které tvoří minimálně tři polohy**; přepálených a nepřepálených kostí*	Bioturbace*; stopy po lezení*; exkrementy mikrofauny*; jílovité náteky především ve spojení s akumulacemi uhlíků**	Výskyt horizontálních pórů je vázán na akumulace fytolitů
Orlí 151		Pr	Praskliny**; meziagregátové póry**; kanálky**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, ojediněle přítomny sparitické karbonáty jako pseudomorfózy po kořenových buňkách nebo ostrohranné klasty hornin brněnského masivu; světle hnědá barva; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování**; dále pak ojedinělých mikrouhlíků+	Bioturbace****; exkremety mikrofauny**; Fe/Mn nodule*	Extrémní bioturbace, není zřetelné horizontální usměrnění
Orlí 75/08/05	A	C/M	Z velké části masivní, místy dutiny nepravidelného tvaru*; praskliny* a kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály s minimem příměsi klastů hornin metabazitové zóny; světle hnědá barva; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*	Náteky nebo impregnace FeOH**; nebo CaCO3*; občasně byly zaznamenány i malé nodule Fe/Mn+ nebo akumulace sparitického karbonátu jako pseudomorfózy po kořenových buňkách*	Velmi dobré vytřídění
Orlí 75/08/05	B	C/M	Z velké části masivní, místy dutiny nepravidelného tvaru*; horizontální póry*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, případně jednotlivými krystaly sparitického karbonátu; barva je světle hnědo šedá; Bf krystalický.	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*	Deplece****; iluviační proplástek, který reprezentuje akumulaci hydroxidů železa**; svrchní část této subfacie je postižena bioturbací** a obsahuje exkrementy mikrofauny*	Sediment je to velmi dobře vytříděný s viditelnou pozitivní gradací a horizontálním usměrněním; facie typická deplecí, tj. odstraněním hydroxidů železa, které má za následek zesvětlení matrix
Orlí 75/08/05	C	C	Meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru*; praskliny*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály propálenou matrix, klasty hornin metabazitové zóny a sparitickým karbonátem; barva matrix je hnědá; Bf krystalický	OH částečně rozložená+ a rozložená** hnědá organická hmota; mikrouhlíky* a uhlíky+; kosti+; propálené kosti+; rozptýlené fytolity+, případně fragmenty skořápek vajec+	Bioturbace (kořenová bioturbace* a stopy po lezení**); jednotlivé agregáty se stopami po lezení tvoří velkou část studované matrix; exkrementy mikrofauny**	Nehomogenní nevytříděná; typická je přítomnost subangulárních klastů půdní matrix, která v sobě nese známky usměrnění
Orlí 75/08/06	A	C/M	Z velké části masivní, místy dutiny nepravidelného tvaru*; kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály; barva matrix je světle hnědá; Bf krystalický.	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*	Náteky nebo impregnace FeOH, nebo CaCO3**; malé nodule Fe/Mn*; akumulace sparitického karbonátu jako pseudomorfózy po kořenových buňkách****	Přechod mezi facií A a B je velmi ostrý, zvýrazněný přítomností mikrovstvičky tvořené nespáleným rozloženým dřevem
Orlí 75/08/06	B	C	Meziagregátové póry**; praskliny a dutiny nepravidelného tvaru**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, úlomky hornin metabazitové zóny; matrix je hnědá; Bf krystalický	Rozložená*** a částečně rozložená* OH; mikrouhlíky* a uhlíky*; místy zřetelné horizontální usměrnění kopírující nerovnosti povrchu; je částečně zvýrazněno artikulovanými fytolity*; fragmenty spálených+ a nespálených+ kostních fragmentů a fekální sferulity*	Bioturbace**, resp. stopy po lezení a exkrementy mikrofauny	Aktivní část podlahového setu – jde o nevytříděný materiál tvořený z velké části kuchyňským odpadem smíchaným s minerální matrix; vrstva jeví zřetelné známky usměrnění
Orlí 75/08/06	C	C	Dutiny nepravidelného tvaru*; praskliny*; meziagregátové póry** a kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály; matrix je hnědá; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*; mikrouhlíky+	Kořenová bioturbace a stopy po lezení** spolu s exkrementy mikrofauny*; impregnace matrix nebo okrajů pórů hyroxidy železa*	Pasivní konstrukční podlahová vrstva tvořená redeponovanou spraší

Vzorek	Subf.	M	Porozita	Základní hmota	Organická a organominerální část	Pedostrukturní prvky	Poznámky
Orlí 75/08/06	D	C	Praskliny*; meziagregátové póry* a dutiny nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, zakulacené fragmenty hornin metabazitové zóny a brněnského masivu, závalky propálené matrix; barva je variabilní, průměrně hnědá; Bf krystalický	Hnědá až žlutohnědá OH**; mikrouhlíky* a uhlíky*; fragmenty spálených kostí+	Bioturbace**, především stopy po lezení a exkrementy mikrofauny které jsou často silně fosfatické	Makroskopicky relativně výrazná, mikroskopicky je však tvořena především postdepozičními změnami souvisejícími s rozkladem organické hmoty
Orlí 75/08/06	E	C/M	Praskliny*; meziagregátové póry* a dutiny nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály objevují se však i závalky propálené matrix a fragmenty hornin metabazitové zóny, brněnského masivu a vápence; matrix je hnědá; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*; mikrouhlíky+	Bioturbace** (stopy po lezení spojené s přítomností exkrementů mikrofauny); impregnace fosfáty* a hydroxidy železa* z rozkládající se organické hmoty deponované pravděpodobně v nadloží.	Zásyp nebo další pasivní vrstva
Orlí 75/08/07	A	C/M	Přerušovaná výskytem horizontálních pórů* nebo dutin nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály ojediněle je přítomen fragment vápence; barva je světle hnědá; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*; uhlíky+ a mikrouhlíky+	Impregnace a náteky FeOH a pravděpodobně i fosfátů na vnitřní straně horizontálních pórů a struktur po bioturbaci	Relativně vytříděná, bez známek usměrnění
Orlí 75/08/07	B	C	Horizontální póry**; dutiny nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály ojediněle fragmenty hornin metabazitové zóny; barva matrix je hnědá; Bf krystalický	Rozložená OH**; mikrouhlíky*; uhlíky+ artikulované* a rozptýlené fytolity+; skořápky vajec+; množství organogenních inkluzí není příliš vysoké a převažuje minerální matrix	Impregnace Fe a P v matrix a na okrajích pórů**; bioturbace* a s ní související přítomnost exkrementů mikrofauny*; ve vzorku byly detekovány také iluviační vrstvičky*	Matrix jeví zřetelné známky usměrnění
Orlí 75/08/07	C	C	Horizontální póry**; dutiny nepravidelného tvaru**; praskliny*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, fragmenty magmatických a metamorfovaných hornin, propálené fragmenty matrix a vápnitého tmelu; barva je světle hnědá; Bf krystalický.	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*; uhlíky+ a mikrouhlíky+	FeOH a fosfatické nodule až impregnace***; bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny* a místy kořenová bioturbace+	
Panenská 1	A	C/M	Ve spodní části je relativně masivní s póry typu kanálky* a dutiny nepravidelného tvaru*; na přechodu se subfacií B má množství horizontálních pórů***	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, sparitický karbonát, zaoblené klasty metamorfovaných hornin; barva matrix je světle hnědá; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*; uhlíky+ a mikrouhlíky+	Impregnace a náteky CaCO3**; pseudomorfózy sparitického karbonátu po kořenových buňkách*; kořenová bioturbace a stopy po lezení*; Fe/Mn nodule různého tvaru*; impregnace bohatá na Fe a pravděpodobně i fosfáty+	Póry, kterých je poměrně velké množství nevykazují přítomnost náteků; horizontální usměrnění neidentifikováno
Panenská 1	B	C	Dutiny nepravidelného tvaru** a horizontální praskliny**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály fragmenty metamorfovaných hornin, křemence a vápence; barva matrix je variabilní od hnědé po hnědooranžovou; Bf krystalický	OH částečně rozložená+ a rozložená** hnědá organická hmota; mikrouhlíky* a uhlíky+; kosti+; propálené kosti+ a rozptýlené fytolity+, případně fragmenty skořápek vajec+	Horizontálně uložené iluviální vrstvičky** kopírující horizontální póry nebo akumulace uhlíků; složení z mikritického karbonátu, fosfatické matrix nebo matrix bohaté na železo; ve svrchní části zachyceny akumulace tzv. půdních krust, které vznikají například vysycháním kaluží	Místy zřetelné usměrnění, v některých případech zvýrazněné přítomností tenkých proplástků tvořených mikritickým karbonátem nebo fosfáty; fosfatické náteky jsou místy v přímém kontaktu s vrstvou mikrouhlíků
Panenská 1	C	Pr	Praskliny** a dutiny nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály s občasným výskytem fragmentů metamorfovaných hornin; barva matrix je hnědá až hnědooranžová; Bf striatický	OH částečně rozložená+ a rozložená** hnědá organická hmota; mikrouhlíky*	Impregnace hydroxidy železa na okrajích pórů**	Homogenní bez usměrnění; na okrajích pórů je impregnace hydroxidy železa díky oxidačně redukčním procesům a rozkládající se organické hmotě

Vzorek	Subf.	M	Porozita	Základní hmota	Organická a organominerální část	Pedostrukturní prvky	Poznámky
Panenská 2	A	C	Meziagregátové póry***; dutiny nepravidelného tvaru* a kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, klasty hornin nebyly zastiženy; barva je světle hnědá; Bf krystalický	OH je zastoupena ve formě rozložené hnědé hmoty jako tečkování*	Bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny*; výskyt sparitického karbonátu jako pseudomorfózy po kořenových buňkách*	Homogenní bez známek horizontálního usměrnění – spraš
Panenská 2	B	C	Meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru* a praskliny*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály místy i sparitický karbonát a ojediněle úlomky metabazitových hornin; barva je hnědá až světle hnědá; Bf krystalický	OH rozložená, hnědá ve formě tečkování**; fragmenty rozložené organické hmoty*; mikrouhlíky*; uhlíky+; fragmenty kostí+ a ojedinělými fytolity+	Bioturbace** (stopy po lezení a s tím spojeným výskytem exkrementů* mikrofauny)	Materiál facie je zrnitostně relativně vytříděný, ale je složen z množství půdních agregátů smíchaných s agregáty redeponované spraše
Panenská 2	C	P	Horizontální póry***; meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály; barva je světle hnědá; Bf krystalický	OH rozložená, hnědá ve formě tečkování*	Bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny**; sparitický karbonát* jako pseudomorfózy po kořenových buňkách.	homogenní bez známek horizontálního usměrnění
Panenská 2	D	C	Dutiny nepravidelného tvaru** a místy meziagregátové póry*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, dále pak fragmentů metabazitových hornin, propálené matrix a fragmentu keramiky; barva matrix je hnědá; Bf krystalický	OH ve formě hnědé rozložené jako tečkování**; dále pak útržků částečně rozložené organické hmoty*; mikrouhlíků* a místy uhlíků+ a spálených/ nespálených fragmentů kostí+	Bioturbace*	V rámci vzorku byly detekovány fragmenty půdních agregátů a fragmenty agregátů redeponované spraše; horizontální usměrnění zvýrazněné přítomností mikrouhlíků je viditelné pouze v malé ploše popisované vrstvy
Panenská 2	E	C	Meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru*; kanálky***; ve svrchní části horizontální póry**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály klasty metamorfovaných a vyvřelých hornin, množství sparitického karbonátu vznikajícího jako pseudomorfózy po kořenových buňkách; barva je světle hnědá; Bf krystalický	OH ve formě hnědé rozložené jako tečkování*	Bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny*; sparitický karbonát*** jako pseudomorfózy po kořenových buňkách, který částečně vyplňuje četné kanálky	Je homogenní bez známek horizontálního usměrnění, středně vytříděná
Panenská 2	F	C/G	Místy meziagregátové póry až****; místy praskliny** nebo dutiny nepravidelného tvaru*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, klasty propálené matrix, ojediněle fragmenty metamorfovaných hornin; barva matrix je variabilní hnědá, tmavě hnědá, oranžově hnědá; Bf krystalický	Rozložená jemnozrnná hnědá organická hmota*; mikrouhlíky*** a uhlíky*; fytolity+ a spálené kostní fragmenty+	Bioturbace**, především stopy po lezení a s tím související exkrementální mikrostruktury	Subfacie F je tvořena množstvím uhlíků, které jsou převládající složkou této vrstvy; ve vzorku je patrné horizontální usměrnění minerální matrix a uhlíků; přechod do podloží způsobený propálením
Panenská 2	G	C	Dutiny nepravidelného tvaru**; meziagregátové póry* a kanálky+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, fragmenty metabazitových hornin a propálených klastů matrix; barva matrix je světle hnědá až hnědooranžová; Bf krystalický	OH hnědá, rozložená ve formě tečkování*; fragmenty rozložené organické hmoty*; mikrouhlíky* a uhlíky+; spálené fragmenty kostí+ a samostatné fytolity+	Hlavním pedostrukturním prvkem jsou stopy po lezení****; místy jsou tak intenzivní a opakovaně na jedné ploše, že vytváří systém usměrnění matrix, který se mění v rámci milimetrů	Vzorek je nevytříděný a nevykazuje známky horizontálního usměrnění. Viditelné usměrnění je výsledkem stop po lezení, které jsou extrémně intenzivní
Panenská 2	H	C	Meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru* a kanálky*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, na přechodu se subfacií G obsahuje klasty půdních agregátů; barva je světle hnědá; Bf krystalický	OH hnědá, rozložená ve formě tečkování*	Bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny**; sparitický karbonát jako pseudomorfóza po kořenových buňkách*	Je homogenní bez známek horizontálního usměrnění
Panenská 3	A	C	Vertikální pukliny**; kanálky*; meziagregátové póry* a dutiny nepravidelného tvaru+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály a sparitický karbonát ve výplni pórů kořenové bioturbace, klasty hornin nebyly zastiženy; barva je světle hnědá; Bf krystalický	OH hnědá, rozložená ve formě tečkování	Bioturbace lezením spojená s výskytem exkrementů mikrofauny**; kořenová bioturbace s výskytem sparitického karbonátu jako pseudomorfózy po kořenových buňkách*	Výskyt horizontálních pórů v nejsvrchnějších částech této facie je téměř zanedbatelný; facie je homogenní bez známek horizontálního usměrnění

Vzorek	Subf.	M	Porozita	Základní hmota	Organická a organominerální část	Pedostrukturní prvky	Poznámky
Panenská 3	B	Pr	Krátké rozvětvené praskliny**; meziagregátové póry*; ve svrchní části horizontální pukliny* a kanálky+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály a občasnými úlomky metabazitových hornin nebo klasty propálené matrix; barva matrix je variabilní od šedé, po světle hnědou, hnědou a hnědooranžovou; Bf krystalický	OH rozložená hnědá ve formě tečkování*, fragmenty rozložené hnědé organické hmoty*; zbytky nerozložené organické hmoty (dřevo)*; mikrouhlíky*; uhlíky+, fytolity+; skořápky vajec+; spálenými a nespálenými kostmi+	Fosfatické iluviální horizonty**; lokální impregnace mikritickým karbonátem*, místy propojeným s přítomností mikrouhlíků* indikující popel jako jeho zdroj; deplece*; bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny*	Relativně nehomogenní, i když dobře vytříděná; znatelné horizontální usměrnění minerální matrix nezvýrazněné přítomností organické hmoty; ve svrchní části usměrnění spojeno i s laminami fosfatické matrix
Panenská 3	C	Pr	Vertikálními póry**; meziagregátové póry*, dutiny nepravidelného tvaru* a kanálky+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, klasty metamorfoovaných hornin, fragmenty propálené matrix; barva je světle hnědá; Bf krystalický	Rozložená organická hmota (tečkování)*; uhlíky* nebo fragmenty částečně rozložené organické hmoty+	Náteky fosfátů na vnitřní straně vertikálních pórů**; malé Fe/Mn konkrece*; bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny*	Je nehomogenní bez známek horizontálního usměrnění
Panenská 4	A	C	Meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru* a kanálky+	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, sparitický karbonát a klasty metabazitových hornin; barva je světle hnědá; Bf krystalický	Rozložená organická hmota (tečkování)*	Bioturbace spojená s výskytem exkrementů mikrofauny*; sparitický karbonát jako pseudomorfózy po kořenových buňkách+	Je nehomogenní bez známek horizontálního usměrnění, středně vytříděná
Panenská 4	B	C	Horizontální póry**; dobře vyvinuté meziagregátové póry**; dutiny nepravidelného tvaru* a zakulacené dutiny*	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, klasty metabazitových hornin a fragmenty propálené matrix; barva je hnědá; Bf krystalický	Rozložená organická hmota (tečkování)*; útržky rozložené organické hmoty+; mikrouhlíky+; uhlíky+; skořápky vajec+; fragmenty kostí+	Iluviační náteky, resp. horizonty mikritického karbonátu* a prachovité akumulace ve tvaru laminy*; bioturbace*; stopy po lezení a s tím související exkrementy mikrofauny* a deplece v částech matrix této subfacie*	Facie celkově variabilní znatelné usměrnění; na bázi tenká vrstvička spálené organické hmoty a mikritického karbonátu z degradovaného popela; podobná se objevuje znovu cca v polovině aktivní vrstvy; aktivní vrstva je zakončena půdní krustou, která vznikla jako důsledek sedimentace v kaluži
Panenská 4	C	C	Praskliny*; horizontální póry+; dutiny nepravidelného tvaru*; meziagregátové póry* a kanálky**	Qzr, Fls, slída, opákní minerály, fragmenty propálené matrix, klasty nejrůznějších hornin, vápenná malta, klasty redeponovaných prachovitých náteků; barva matrix je hnědá; Bf krystalický	Rozložená organická hmota (tečkování)*; útržky rozložené organické hmoty+; mikrouhlíky+; uhlíky+	Kořenová bioturbace**; stopy po lezení a s tím souvisejícími exkrementy mikrofauny*; deplece* a na druhé straně částečná impregnace hydroxidy železa*; sparitický karbonát* a mikritický karbonátu na vnitřní straně kanálků+	Materiálově silně nehomogenní bez známek horizontálního usměrnění; je složen z matrix redeponované spraše a půdy, dále pak klastů hornin a redeponovaných pedostrukturních struktur

Tab. 1. Mikromorfologický popis studovaných kontextů. Mikrostruktura (M): Ch – kanálkovitá; C – komplexní; G – granulární; P – plátovitá; Pr – prasklinová; M – masivní; D – dutinová; Qzr – křemen; Fls – živec; OM – organická hmota; Bf (birefringence) – dvojlom matrix; + přítomno v minimálním množství; * vzácně (< 2 %); ** příležitostně (2–5 %); *** běžně (5–10 %); **** často (10–20 %); ***** velmi často (> 20 %).

Tab. 1. *Micromorphological description of studied samples. Microstructure (M): Ch – channel; C – complex; G – granular; P – platy; Pr – cracky; M – massive; D – vughy; Qzr – quartz; Fls – feldspar; OM – organic matter; Bf – birefringence; + occurring in the minimum amount; * rarely (< 2 %); ** occasionally (2–5%); *** ordinarily (5–10%); **** often (10–20%); ***** very often (> 20%).*

6. Diskuse

6.1 Lze vyčlenit specifické typy aktivních vrstev?

1. Podlahové sendviče detekované v kontextech podlah středověkých nadzemních staveb a suterénů lze začlenit do tří hlavních skupin.
2. Aktivní vrstvy mají viditelné usměrnění predisponované depozicí sena, slámy nebo rostlinných roštů. Většinou mají polohy s usměrněnou matrix v důsledku tlaku nebo suchého zametání. Nenesou známky iluviace (Bašty 057; Biskupská 2; Biskupská 283/284; Veselá 1; Veselá 4).
3. Minerální matrix aktivních vrstev vykazuje částečné usměrnění, ale aktivní ani podložní pasivní vrstva nenesou známky iluviace. Vrstvy vznikly nášlapem. Na základě jejich matrix je možné, že povrch mohl být mechanicky upravován suchou cestou (zametání) nebo k usměrnění došlo díky pouhému tlaku v důsledku chození (Bašty 059; Biskupská 4; Orlí 75/08/05; Orlí 75/08/06 (spodní aktivní vrstva), Panenská 2 – všechny tři aktivní vrstvy).
4. Aktivní vrstvy nesou známky usměrnění a vznikly pouze nášlapem. Mohou místy obsahovat i fragmenty deponovaného sena, slámy nebo rohoží. Obsahují však také množství iluviačních náteků detekovatelných v samotné aktivní vrstvě nebo v pasivní vrstvě pod ní, což poukazuje na pravděpodobnost úpravy povrchu mokrou cestou (Biskupská 1; Orlí 75/08/06 – svrchní aktivní vrstva; Orlí 75/08//07; Panenská 1; Panenská 3; Panenská 4; Veselá 2; Veselá 3).

Pokud rozdělíme typy aktivních vrstev dle výše uvedeného třídění, je zřejmé, že 1) aktivní vrstvy s depozicí organické složky byly zachyceny v pěti případech (tři z toho patří nadzemním domům a jeden suterénu); 2) aktivní vrstvy, které nesou známky usměrnění, nikoliv však iluviace, byly detekovány v sedmi případech (v pěti případech šlo o suterény, ve dvou o nadzemní stavby); 3) aktivní vrstvy, které vznikly nášlapem s případnou depozicí organické složky a jsou ovlivněny prosakujícími roztoky, byly detekovány v osmi případech (tedy tři nadzemní budovy a pět suterénů). Z uvedeného je zřejmé, že úprava pochozích aktivních vrstev není jednotná a není možné podle způsobu úpravy hodnotit vrstvu jako suterén či podlahu nadzemní budovy. Je pravděpodobné, že způsoby, jakými aktivní vrstva vznikala, budou spíše závislé na konkrétním kontextu, tzn. lokalizaci v rámci parcely a s tím souvisejícím využitím nadzemní stavby, jak se ukázalo v případě lokality Veselá (Lisá et al. 2020b).

6.2 Typ aktivní vrstvy může reflektovat lokalizaci v rámci stavby

Je však zřejmé, že depozice organických rohoží, případně sena a slámy byla vázána v rámci studovaného setu podlah většinou na nadzemní stavby. I v tomto ohledu se však dají najít výjimky. Příkladem může být depozice sena nebo slámy v suterénu novověkého domu v Tišnově, která sloužila pravděpodobně jako vrstva zabraňující případnému promrzání (Lisá et al. 2009). Podlahové úrovně vzniklé nášlapem bez mokrého zametání byly detekovány pouze v suterénech a v jednom případě (Panenská 2) v nadzemní stavbě. Podobný nález byl nedávno publikován z menšího sklípku v Králově Poli, datovaného do konce 13. století (Lisá, Kolařík 2020). Také zde bylo poměrně dobře vyvinuto usměrnění matrix, známky po mokrém zametání však indikovány nebyly. Velkou otázkou jsou interpretace situací, kde je na povrchu zřejmé usměrnění, a v samotné aktivní vrstvě nebo pod ní jsou zřetelné iluviační náteky. Takové vrstvy mohly být pravděpodobně mechanicky upravovány, nebo k usměrnění minerální frakce došlo mechanickým tlakem při opakovaném chození. Opakovanou otázkou archeologa je, zda je možné, aby suterény byly nutně zametány. Taková možnost se zdá z dnešního pohledu celkem nepravděpodobná, nelze ji však vyloučit, protože etnografické nebo písemné prameny nejsou pro zodpovězení této otázky dostupné. V některých případech se dokonce zdá, že vrstvy vykazují i zrnitostní vytřídění, což může být dokladem po zametání, které bylo typické pro lidové stavby. Vznik aluviačních lamin je v každém případě dokladem o prosakující vodě. Ta mohla být součástí úpravy (mokré zametání), je však také možné, že suterény byly relativně vlhké a stála v nich voda. Tomu by odpovídaly půdní krusty zachycené v případě suterénu Panenská 1. Žádný z těchto podlahových sendvičů, kde jsou usměrněné vrstvy a iluviální náteky, však nenese známky mechanického poškození usměrnění v důsledku pohybu po vlhkém povrchu. Je tedy stále nevyřešenou otázkou, jak tento typ vrstev interpretovat.

6.3 Informace čitelné z pasivních vrstev

Další faktor sledovatelný v podlahových sendvičích odráží intenzitu, případně i délku mechanického zatěžování v nadloží, tj. využívání podlahové vrstvy. Tato informace je patrná z přítomnosti horizontálních pórů ve vrstvě pod aktivní vrstvou. Aktivní vrstvy s intenzivním mechanickým zatěžováním byly identifikovány v případě vzorků Panenská 1, 2 a 3, Orlí 75/08/07 a ve vzorcích Veselá S1 a S3. V případě vzorků z lokalit Panenská 1, 3 a Orlí 75/08/07 jde o suterény, v případě vzorků z lokalit Panenská 2 a Veselá jde o nadzemní stavby. Především v případě vzorků z lokality Veselá se jedná vždy o dvě a dvě podlahy v superpozici, a právě vzorky S1 a S3 pocházejí ze starších objektů (Lisá et al. 2020b). Je tedy otázkou, zda horizontální pukliny v případě lokality Veselá nesouvisí se zatěžováním z nadloží v důsledku stavby a využívání mladších fází objektu. Pokud bychom tento fakt přijali, je tedy přítomnost horizontálních pórů pod aktivní vrstvou vázána výhradně na aktivní vrstvy v suterénech, případně na druhotně zatěžované vrstvy nadzemních staveb. V případě suterénu v Králově Poli (Lisá, Kolařík 2020) nebo suterénu v Tišnově (Lisá et al. 2009) byly horizontální póry související s mechanickým tlakem v nadloží také indikovány. Přítomnost horizontálních pórů nemusí však být obecně vázána na suterény. Při výzkumu podlah v Dolním Němčí v muzeu Na Mlýně byl indikován podlahový sendvič víceméně kontinuální podlahy vznikající od konce 18. století téměř do poloviny 19. století (Lisá et al. 2020a; Lisá, Lisý 2019). V tomto případě šlo o intenzivní úpravy povrchu mokrým zametáním s dotací organické hmoty. Horizontální póry byly vyvinuty velmi dobře ve spodních částech cca 15 cm setu podlah.

V neposlední řadě je možné z podlahových horizontů vyčíst informaci o typu materiálu, který byl využit na tvorbu pasivní vrstvy. Ve většině případů je pasivní vrstvou buď to spraš nebo redeponovaná spraš, v některých případech bylo možné indikovat pasivní vrstvu jako destrukci konstrukčního prvku rozplavením případně spálením. Pasivní vrstva, která je nevytříděná, ať již obsahuje fragmenty hornin nebo nespáleného či spáleného dřeva, nemohla vzniknout v daném kontextu bez přičinění člověka.

6.4 Paralely mezi středověkými podlahovými sety a etnografií

Otázkou zůstává, zda je možné nalézt paralely mezi podlahovými sety zkoumanými mikromorfologicky nebo popisovanými etnograficky z dob nedávno minulých s těmi, které jsme schopni detekovat v archeologickém záznamu středověkého domu. V tuto chvíli je nutné přiznat, že ne. Důvodem je však především téměř mizivá základna srovnávacích studií. Mikromorfologicky byl v našem středoevropském kontextu zkoumán pouze jeden novověký dům, a to dům v Dolním Němčí, který je součástí muzea Na Mlýně. Podlahový set byl typický cca 1 cm mocnými laminami. Ty však v žádném případě neodrážely postupné inovace, ale spíše způsoby či intenzitu každotýdenních úprav pochozího povrchu. Ze středoevropské etnografie toho o vytváření a úpravách podlah víme stále zoufale málo. Jsou doklady o tom, že pasivní vrstvy byly cíleně vytvářeny ze směsi exkrementů a spraše. Tatáž směs byla nanášena na povrch podlahy v případě jejích oprav. Tyto praktiky však v námi zkoumaných situacích zachyceny nebyly. Pokud bychom sáhli po středověkých paralelách v Evropě, je možné najít příklady akumulace rostlinných rohoží ve špitále ve středověkém Londýně (Macphail, Goldberg 2018). Další paralely téměř neexistují, nebo je jejich detailní ověření jen těžko dostupné, vyjma znalostí o vytváření konstrukčních vrstev podlah z přeneseného geologického podloží (např. spraše) či jinak zpracované místní hlíny (viz např. Novotný 2019).

6.5 Nakolik se odlišuje informace z terénního výzkumu od té získané mikromorfologickým pozorováním?

Jak vyplývá z výše uvedených výsledků, ne vždy se jednotlivé mikromorfologicky popsané mikrovrstvy projevují makroskopicky při terénním pozorování (tab. 2). Na druhou stranu makroskopicky popsaná vrstva nemusí být nutně primárně deponovaný sediment, může jít o postsedimentární změnu, která se makroskopicky projeví například větší tuhostí nebo barevnou změnou kontextu. Nejčastěji nedojde vzhledem k velikosti

mikrovrstev k rozpoznání jejich počtu, případně je počet proměnlivý v ploše, proto je vrstva označována jako jeden kontext; potom je nutné jej detailně popsat. Právě přítomnost mikrovrstev, které nelze detekovat makrostratigraficky, může mít velmi důležitý interpretační potenciál. V tab. 1 je shrnuto porovnání makroskopického popisu a předpokládané interpretace ve vztahu k mikromorfologickému popisu, na kterém je následně založena finální interpretace jednotlivých kontextů. Jak je zřejmé, v některých případech tyto popisy víceméně souhlasí, jen došlo ke zpřesnění interpretace, v některých případech však mikromorfologicky bylo detekováno více horizontů, které interpretaci celkového setu zpřesňují.

Lokalita	Terénní popis a interpretace	Mikromorfologická interpretace
Bašty 2–4, parcela č. 351, vzorky A20/1 a A20/2 (s.s.j. 057)	Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu. Makroskopicky bylo možné rozlišit na dvě uloženiny. Spodní byla tvořena tmavě šedou jílovitou hlínou s nahodilými uhlíky a drobnými zlomky žluté písčité hlíny (s.j. 234), horní sestávala ze světle šedé jílovité hlíny s nahodilými uhlíky a četnými malými zlomky žluté jílovité hlíny (s.j. 233).	Mikromorfologicky zde mohou být vyčleněny minimálně tři subfacie aktivní vrstvy, které odrážejí odlišné primární a postsedimentární procesy.
Bašty 2–4, parcela č. 351, vzorky A20/4 a A20/5 (s.s.j. 059)	Vzorek se soustředil na odběr vrstvičky, která zřejmě vznikla komunikačními procesy na dně sklepa. Dominantní složkou byla tmavá hnědošedá plastická hlína (s.j. 318). Pod ní se nacházelo sprašové podloží, nad ní zásypové vrstvy sklepa.	Mikromorfologicky byla vyčleněna jedna homogenní, ale nevytříděná vrstva vzniklá nášlapem.
Biskupská 7, parcela č. 381, vzorek č. 1 (s.j. 163-162-161)	Vzorek byl odebrán z nadzemní části stavby. Makroskopicky v sobě zahrnul tři uloženiny. Bázi (s.j. 163) a svrchní (s.j. 161) část tvořila okrová plastická hlína, přičemž mohlo jít o hmotu nevypálené mazanice. Měly mocnost okolo 5 cm a byly interpretovány jako konstrukční (sanační) vrstvičky podlahy. Mezi nimi se nacházela vrstvička šedé plastické hlíny (s.j. 162) o mocnosti 1 cm, která zřejmě vznikla jako výsledek komunikačních procesů a úprav podlahy.	Mikromorfologicky bylo vyčleněno stejné množství vrstev, přičemž byl potvrzen makroskopický předpoklad vzniku aktivní vrstvy a doloženo intenzivní zatěžování, které pozměnilo pasivní vrstvu pod aktivní vrstvou.
Biskupská 7, parcela č. 381, vzorek č. 2 (s.j. 149-144)	Vzorek byl odebrán z povrchové úpravy dvora. Obsahoval dvě vrstvy. První z nich mohla vzniknout v důsledku komunikace a úpravy povrchu dvora, druhá jako kumulace odpadu nebo planýrka dřevohliněné stavby.	Mikromorfologicky byly zachyceny čtyři vrstvy, a to dvě pasivní a dvě aktivní. Je však otázka, zda vůbec jde o podlahovou vrstvu. Složení těchto vrstev odpovídá depozici kuchyňského odpadu, včetně popela. V případě svrchní subfacie C je usměrnění zřetelnější, v nejvrchnější části je dokonce vrstvička artikulovaných fytolitů. Její povrch je však mírně zvlněný, a není vyloučeno, že se jedná o venkovní pochozí horizont.
Biskupská 7, parcela č. 381, vzorek č. 4 (s.j. 225-226-227)	Vzorek byl odebrán z nadzemní části stavby. Zahrnul v sobě tři uloženiny. Báze je interpretována jako konstrukční vrstva podlahy, původem snad z planýrky dřevohliněné konstrukce. Na ní byla uložena přibližně 1 cm silná vrstvička okrově šedé plastické hlíny (s.j. 226), která se zřejmě utvořila v důsledku komunikačních procesů a úpravy podlahy. Následovala vrstva šedé písčité hlíny s četnými kamínky a kameny, určená jako navážka či planýrka.	Mikromorfologie přinesla stejné výstupy s tím, že mezi pasivní a aktivní vrstvou vznikla tzv. reaktivní vrstva tvořená impregnacemi fosfátů z rozkládajících se kostí.
Biskupská 7, parcela č. 381, Vzorek s.j. 266-249	Vzorek byl odebrán z nadzemní části stavby nebo jejích planýrek. Zahrnul v sobě dvě uloženiny. Bázi tvořila světle rezavohnědá až rezavookrová plastická hlína (s.j. 266), svrchní část šedookrová plastická hlína se zlomky šedé plastické hlíny (s.j. 249). První byla interpretována jako planýrka konstrukce dřevohliněné stavby s.s.j. 020, druhá jako planýrka stavby s.s.j. 021, přičemž první z nich vytvořila základovou vrstvu podlahy druhé stavby.	Mikromorfologické pozorování přineslo zajímavé zjištění, které souvisí s průběžností vrstev v ploše. Vzorek byl totiž popsán jako homogenní, i když nevytříděný, tj. žádná aktivní vrstva zde zachycena nebyla. Je to pravděpodobně dáno tím, že v prostoru odběru došlo k jejímu ztenčení do té míry, že nebyla výbrusem zastižena.
Biskupská 7, parcela č. 381, vzorek s.j. 283-284	Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu. Makroskopicky v sobě vzorek zahrnul dvě uloženiny z podlahové úrovně suterénu dřevohliněné stavby (s. s.j. 024). Bázi tvořila šedá plastická / písčitá hlína s nahodilými uhlíky, kamínky a zlomky vypálené mazanice (s.j. 283), svrchní část světle šedá plastická hlína s nahodilými uhlíky (s.j. 284).	Mikromorfologicky je zřejmé, že podlahový set je silně ovlivněn postdepozičně, pravděpodobně ve spojení s nějakou výrobou. Samotná pasivní vrstva je starší destrukce tvořená nevytříděným sedimentem. Aktivní vrstva je tvořena nejméně třemi mikrovrstvami horizontálně uložené organické hmoty, které se projevují akumulací artikulovaných fytolitů. Vše postdepozičně silně ovlivněno.
Panenská 1, parcela č. 501/1, vzorek 1	Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu 9. Tvořila ji vrstvička šedé plastické hlíny s nahodilým výskytem uhlíků a zlomků vypálené mazanice. Na ní ležely zásypy suterénu.	V rámci vzorku lze obecně vyčlenit dvě pasivní a jednu aktivní vrstvu. Spodní pasivní vrstva (subfacie A) je tvořena jen mírně kontaminovanou redeponovanou spraší ve svrchní části silně ovlivněnou tlakem z nadloží. Aktivní vrstva je značně nehomogenní, vykazuje známky opakovaného usměrňování a zároveň má množství postsedimentárních struktur typických pro pronikající roztoky. Jde tedy pravděpodobně o podlahový horizont udržovaný mokrým zametáním nebo intenzivním popocházením s fázemi, kdy v suterénu stála voda.

Lokalita	Terénní popis a interpretace	Mikromorfologická interpretace
Panenská 1, parcela č. 501/1, vzorek 2	Vzorek byl odebrán z podlahových úrovní nadzemní části dřevohliněné stavby. Uloženy byly na vrstvě redeponované spraše. Její povrch překryla tenká hnědošedá vrstvička (s.j. 3129), patrně vzniklá nášlapem, následovala (sanační?) vrstva okrové plastické hlíny (s.j. 3128). Povrch opět překryla tenká šedá vrstvička (s.j. 3127). Dále byla podlaha navýšena prostřednictvím uloženiny s.j. 2378 sestávající především z okrové plastické hlíny. Na ní byla přítomna výrazně popelovitá vrstvička s.j. 2377, následovala podlahová vrstvička s.j. 2374, tvořená především šedou plastickou hlínou. Překryla ji vrstva šedookrové plastické hlíny (s.j. 2375), snad navýšení podlahy či planýrka konstrukce stavby.	V rámci vzorku 2 bylo vyčleněno celkem osm mikrofacií reprezentovaných čtyřmi pasivními a čtyřmi aktivními vrstvami. Většina pasivních vrstev je tvořena redeponovanou spraší minimálně kontaminovanou artefakty a má známky kompakce. Aktivní vrstvy jsou tvořeny většinou běžným odpadem, nejsvrchnější je propálena, k propálení došlo na místě.
Panenská 1, parcela č. 501/1, vzorek 3	Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu 7. Při výzkumu byla rozdělena na tři základní jednotky, celková mocnost dosahovala 10 cm. Přímo na dně suterénu ležela vrstvička šedé plastické hlíny (s.j. 2135), následovala vrstvička okrové plastické hlíny (s.j. 2134) a dále vrstvička s.j. 2131, která měla obdobný charakter jako s.j. 2135. Na ní již byly uloženy zásypy suterénu.	V rámci vzorku 3 byly vyčleněny celkem tři subfacie. Spodní a svrchní reprezentuje pasivní vrstvu, uprostřed je aktivní vrstva. Samotná aktivní vrstva obsahuje usměrněnou matrix, ale také množství iluviačních náteků. Jednotlivé laminky mají různý původ – karbonátové jsou pravděpodobně redeponovaný popel, fosfatické pocházejí z rozkladu kostí. Vznik iluviačních náteků reflektuje přítomnost vody.
Orlí 75/08/05	Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu s.s.j. 12-13. Podlahová úroveň byla tvořena tenkou vrstvičkou šedé plastické hlíny s nahodilými uhlíky (s.j. 368), která překrývala dno výkopu a zřejmě vznikla v důsledku komunikačních procesů. Na ní ležela vrstvička okrové plastické hlíny (s.j. 367), kterou lze snad interpretovat jako následnou úpravu podlahy.	Podlahový set je tvořen dvěma konstrukčními pasivními vrstvami, přičemž svrchní je silně ovlivněna stagnující vodou. Na nich akumulovaná aktivní vrstva podlahového setu je potom tvořena běžným kuchyňským odpadem spolu s minerální matrix.
Orlí 75/08/06; 75/08/07	Vzorek byl odebrán z podlahové úrovně suterénu s.s.j. 12-13. Vrstva okrové plastické hlíny s mezivrstvičkami šedé plastické hlíny (s.j. 384) byla určena jako komunikační a měla by souviset s druhou fází suterénu se zvýšenou úrovní podlahy (s.j. 013). Z dolní části vrstvy byl odebrán vzorek 75/08/06, z horní vzorek 75/08/07.	Ve vzorku Orlí 75/08/06 bylo možné vyčlenit celkem pět subfacií reprezentujících (1) spraš *in situ*, (2) vrstvu kuchyňského odpadu, která je částečně usměrněna a na bázi má vrstvičku nespáleného dřeva. Na povrchu usměrněné vrstvy byly detekovány zbytky exkrementu býložravců nebo všežravců, jde však o ojedinělý nález. Aktivní vrstva je převrstvena (3) další pasivní vrstvou, kterou tvoří redeponovaná spraš, na kterou nasedá (4) krátkodobý nášlap. Poslední (5) pasivní vrstva (nebo zásyp) je tvořen redeponovanou spraší. Ve vzorku 75/08/07 byla na bázi zachycena pasivní vrstva tvořená spraší, na které je deponován kuchyňský odpad se známkami mokrého zametání. Celý set je překryt další pasivní vrstvou tvořenou redeponovanou spraší.

Tab. 2. Rozdíly mezi terénní a mikromorfologicku interpretací odebraných podlahových setů.
Tab. 2. *Differences between the field and micromorphological interpretations of floor sandwiches.*

7. Závěr

Předkládaná studie porovnává formační procesy vzniku podlahových sendvičů středověkých domů z konce 13. a začátku 14. století na území města Brna. Do studie byly zahrnuty podlahové sendviče suterénů i nadzemních staveb. Celkem bylo studováno 11 podlahových sendvičů suterénů a osm podlahových sendvičů nadzemních staveb. Do této části byly zahrnuty již publikované sendviče nadzemních staveb z lokality Veselá. Způsoby úpravy povrchu aktivních vrstev a typ materiálu pasivních vrstev nejsou zcela jednotné ani mezi suterény, ani mezi nadzemními stavbami. Lze však konstatovat, že v případě města Brna jsou pasivní vrstvy podlahových sendvičů vytvářeny téměř výhradně ze spraše nebo sprašového materiálu, který byl v minulosti součástí nějakého stavebního prvku, respektive sekundárními zásypy, které jsou výsledkem postdepozičních procesů. Aktivní vrstvy lze rozdělit do tří základních typů. Ty, které jsou tvořeny převážně akumulací organických rohoží nebo sena či slámy a nejsou promývány vodou. Tyto typy povrchů jsou většinou vázány na nadzemní objekty. Druhým typem aktivní vrstvy jsou ty, které vznikaly nášlapem a nesou známky alespoň částečného usměrnění, případně jsou pasivní vrstvy pod těmito nášlapy tvořeny horizontálními póry, což svědčí o vysokém mechanickém tlaku. Tyto typy aktivních podlah jsou většinou vázány na suché suterény. Poslední velkou skupinou aktivních vrstev, která se prolíná napříč suterény i nadzemními objekty, jsou aktivní vrstvy, tvořené alespoň částečně usměrněnou minerální frakcí s intenzivní přítomností náteků dokumentujících protékající roztoky (tekutiny?). Tyto typy aktivních vrstev vznikly pravděpodobně v důsledku mokrého zametání nebo suchého zametání, případně mechanického usměrnění sešlapáním a vystavením krátkodobé přítomnosti stagnující vody. Poslední otázkou, která je v článku diskutována, je možnost porovnávání etnografických paralel se středověkými kontexty. Vzhledem k malému množství analyzovaných dat je toto srovnání prozatím velmi komplikované, nicméně se zdá, že takové paralely téměř neexistují. V budoucnu se proto zaměříme více i na odběr vzorků z oblasti vernakulární architektury a experimentu. Celkově lze říct, že základní závěry mikromorfologických analýz potvrzují archeologická makroskopická pozorování v terénu, kde jsou zpravidla správně rozlišovány podlahové vrstvy aktivní (obecně nazývané jako nášlapy) i pasivní (obecně zvané jako dorovnávky či podlahy). Svým detailním rozborem však jejich interpretaci významně rozšiřují a poskytují netušený vhled do jejich vzniku a údržby. Dosavadní mikromorfologické rozbory prozatím přesvědčivě neodpověděly

na zásadní otázku, zda některé suterény nemohly být i obytné, což je věc již po několik uplynulých desetiletí obecně diskutovaná a známá jako problematika tzv. zemnic. Prozatím se zdá, že absence více fází konstrukčních vrstev u suterénů, oproti dokumentovaným podlahovým souvrstvím nadzemních staveb, stejně jako nepřítomnost topenišť zahloubených staveb tuto možnost v Brně prozatím spíše vylučují. Na komplexní závěry o podlahových souvrstvích a jejich odraz při interpretaci funkce jednotlivých staveb si však musíme počkat až po vyhodnocení dalších desítek odebraných vzorků. Jsme si samozřejmě vědomi limitů, které přineslo vyhodnocení poměrně malého, statisticky nevýznamného souboru vzorků prezentovaného v rámci této studie, proto bude naší primární snahou postupná analýza všech již odebraných sendvičů. V rámci terénních archeologických výzkumů středověkých měst a vesnic také bude v dalších letech pokračovat odebírání nových vzorků. Zejména pokud se objeví příležitost komplexního studia nějakého rozsáhlejšího zahloubeného či nadzemního obytného či hospodářského objektu, v takovém případě budou vzorky odebrány z více míst podlahového souvrství jednoho objektu a vzájemně srovnány. Tento přístup jsme prozatím neuplatnili; jeho použitím bychom mohli v budoucnosti rekonstruovat mnohem detailněji formační procesy v rámci jedné relativně uzavřené komunity, a také specifikovat rozdílné využití prostoru v rámci jednotlivých staveb.

Poděkování

Předkládaná studie vznikla jako jeden z výstupů grantového projektu Grantové agentury ČR „Proměna městského domu ve 13. století“ (GAČR reg. č. 17-23836S) a byla dále podpořena interním programem Geologického ústavu AV ČR, v. v. i., č. RVO 67985831.

Poznámky

1 S.s.j. – svazek stratigrafických jednotek. Podle užité metodiky zahrnuje jeden svazek aktivity, které spolu souvisejí a často vytvářejí vyšší celek. Pro jednotlivé aktivity se užívá termín stratigrafická jednotka (zkratka s.j.).

Literatura

Beran, V., Hajnalová, M., Kos, P., Lisá, L., Parma, D. 2013: Geoarcheologický výzkum raně středověké kovárny z Modřic u Brna. *Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 15(2), 25–31.

Boivin, N. 2000: Life rhythms and floor sequences: Excavating time in rural Rajasthan and Neolithic Çatalhöyük. *World Archaeology* 31(3), 367–388.

Borský, P., Merta, D., Peška, M., Zůbek, A. 2016: Bývalý kanovnický dům Biskupská 7 v Brně. In: *Dějiny staveb. Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb 2016*. Plzeň: Petr Mikota, 209–219.

Brachmann, H., Klápště, J. (eds.) 1996: *Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa*. Památky archeologické, Supplementum 6. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha.

Černá, L., Dejmal, M., Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Sedláčková, L., Zbranek, H., Zůbek, A. 2012: Brno (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 53(2), 100–136. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV53_2_stredovek_a_novovek.pdf.

Černá, L., Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Sedláčková, L., Zůbek, A. 2014: Brno (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 55(2), 171–205. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV55_2_stredovek_a_novovek.pdf.

Černá, L., Merta, D., Zůbek, A. 2015: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě Brno, Biskupská 7, nová přístavba ve dvorní části*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX201602581. [cit. 2021-12-06]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201602581.

Dejmal, M., Peška, M. 2010: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu v prostoru dvorku při rekonstrukci objektu Bašty 2 a 4 – „Padowetz“ v Brně*. Rkp. nálezové zprávy č. j. 6/10. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Donat, P. 2000: Zum städtischen Hausbau des 13. Jhs. im östlichen Mitteleuropa. *Slavia antiqua* XLI, 129–172.

Flodr, M. (ed.) 2005: *Pamětní kniha města Brna z let 1343–1376 (1379)*. Brno: Matice moravská.

Gé, T., Courty, M. A., Matthews, W., Wattez, J. 1993: Sedimentary formationprocesses of occupation deposits. In: P. Goldberg, D. T. Nash, M. D. Petraglia (eds.): *Formation Processes in Archaeological Context*. Monographs in World Archaeology 17. Madison: Prehistory Press, 149–163.

Gläser, M. (ed.) 2001: *Lübecker Kolloquium zur Stadtarchäologie im Hanseraum. Band III. Der Hausbau*. Lübeck: Verlag Schmidt-Römhild.

Goldberg, P., Macphail, R. I. 2006: *Practical and Theoretical Geoarchaeology*. Oxford: Blackwell Publishing, 455.

Holub, P. 2012: *Brno, Orlí 19/21. Hudebně dramatická laboratoř JAMU*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX201401554. [cit. 2021-12-06]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201401554.

Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Polánka, P., Sedláčková, L., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2006: Brno (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 47, 170–226. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_47_2005_stredovek_a_novovek.pdf.

Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Polánka, P., Sedláčková, L., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2007: Brno (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 48, 410–461. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_48_2006_stredovek_a_novovek.pdf.

Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Polánka, P., Sedláčková, L., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2008: Brno (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 49, 356–393. Dostupné také z: https://www.arub.cz/wp-content/uploads/pv_49_2007_stredovek_a_novovek.pdf.

Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Sedláčková, L., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2010: Brno (okr. Brno-město). *Přehled výzkumů* 51, 395–432. Dostupné také z: https://www.arub.cz/prehled-vydanych-cisel/PV51_stredovek_a_novovek.pdf.

Holub, P., Kolařík, P., Merta, D., Peška, M., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2005: Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna. In: D. Merta, M. Peška (eds.): *Forum urbes medii aevi 2. Sborník příspěvků z konference FUMA konané 16. – 18. 3. 2003*. Brno: Archaia, 44–101.

Holub, P., Kolařík, P., Merta, D., Peška, M., Zůbek, A. 2013a: Bürgerliche Architektur des hochmittelalterlichen Brno/Brünn. In: Y. Hoffmann, U. Richter (Hrsg.): *Die Frühgeschichte Freibergs im überregionalen Vergleich. Städtische Frühgeschichte – Bergbau – früher Hausbau*. Halle: Mitteldeutscher Verlag, 457–471.

Holub, P., Kolařík, V., Merta, D., Peška, M., Zůbek, A. 2015: Medieval Brick Architecture in Brno in the Context of South Moravia. In: Z. Měřínský (ed.): *Forum urbes medii aevi IX(1–2). Bricks and Building Ceramics in Medieval and Modern Urban Architecture of Central Europe*. Brno: Archaia Brno o. p. s., 310–337.

Holub, P., Merta, D., Peška, M., Procházka, R. 2013b: Dům a parcela. In: L. Jan (ed.): *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Archiv města Brna, 812–847.

Holub, P., Merta, D., Peška, M., Zapletalová, D., Zůbek, A. 2003: K otázce topenišť v dřevohliněných domech ze 13. století v Brně, …aneb proč nevěříme na zemnice. In: L. Kracíková (red.): *Sborník příspěvků z I. konference stavebně historického průzkumu, 4.–6. června 2002 na zámku v Zahrádkách u České Lípy. Vývoj a funkce topenišť*. Svorník 1/2003. Praha: Unicornis, 75–84.

Jarošová, M., Lisá, L., Přichystal, A., Parma, D., Petr, L., Kos, P. 2010: Geoarcheologický výzkum halštatské zemnice v Modřicích u Brna. *Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku* 17(1–2), 39–46.

Karkanas, P. 2006: Late Neolithic household activities in marginal areas: the micromorphological evidence from the Kouveleiki caves, Peloponnese, Grece. *Journal of Archaeological Science* 33, 1628–1641.

Karkanas, P., Goldberg, P. 2019: *Reconstructing Archaeological Sites; Understanding the Geoarchaeological Matrix*. Oxford: Wiley Blackwell.

Klápště, J. (ed.) 2002: *Ruralia IV. The rural house. From the migration period to the oldest still standing buildings. Kongress vom 08. - 13. September 2001 at Bederkesa, Lower Saxony, Evangelische Heimvolkshochschule*. Památky archeologické, Supplementum 15. Prague: Institute of Archaeology, Academy of Sciences of the Czech Republic.

Küntzel, T. 2010: *Die Stadtwüstung Nienover im Solling: Auswertung der Befunde zur Stadttopographie, Hausbau und Stadtbefestigung im 13. Jahrhundert*. Rahden/Westf.: Marie Leidorf.

Lisá, L., Kočár, P., Bajer, A., Kočárová, R., Syrová, Z., Syrový, J., Porubčanová, M., Lisý, P., Peška, M. 2020a: The Floor – a voice of human lifeways. A geoethnographical study of historical and recent floors at Dolní Němčí Mill, Czech Republic [online]. *Archaeological and Anthropological Sciences* 12(115), 1–16. [cit. 2021-09-12]. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/s12520-020-01060-y.

Lisá, L., Kolařík, V. 2020: Dokáže mikromorfologie v archeologickém kontextu odpovědět na využití zahloubených prostor ve středověké vesnici? Příkladová studie Brno-Královo pole. *Archaeologia historica* 45(2), 925–940. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/143435.

Lisá, L., Kolařík, V., Bajer, A. 2009: The geoarchaeological and micromorphological reconstruction of medieval food store room floor layers; the case study from Tišnov, Czech Republic. In: H. Thiemeyer (ed.): *Archaeological Soil Micromorphology. Contributions to the Archaeological Soil Micromorphology Working Group Meeting 3rd to 5th April 2008*. Frankfurter Geowissenschaftliche Arbeiten, Serie D, Band 30. Frankfurt am Main: Fachbereich Geowissenschaften, Geographie Johann Wolfgang Goethe-Universität, 71–80.

Lisá, L., Lisý, P. 2019: Podlaha jako experiment aneb vhled do životního rytmu našich předků. *Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii* 21, 3–7.

Lisá, L., Peška, M., Merta, D., Gregor, M. 2017: Maintenance of Underground Granaries in Medieval Towns; Case Study from Padowetz, Brno, Czech Republic. *Interdisciplinaria Archaeologica. Natural Sciences in Archaeology* VIII(2), 157–165.

Lisá, L., Staněk, P., Zůbek, A., Nejman, L. 2020b: Floor Maintenance as a Possible Cultural Behavioural Status? Preliminary Interpretations of Floor Formation Processes from Medieval Brno, Czech Republic. *Interdisciplinaria Archaeologica. Natural Sciences in Archaeology* XI(1), 63–72.

Loskotová, I., Procházka, R. 1995: Brněnské zemnice (Příspěvek k vývoji městské zástavby 13. století). *Brno v minulosti a dnes* XIII, 112–149.

Macphail, R. I. 1990: Soil history and micromorphology. In: M. Bell (ed.): *Brean Down Excavations 1983–1987*. English Heritage Archaeological Report 15. London: English Heritage, 187–196.

Macphail, R. I., Cruise, G. M., Allen, M. J., Linderholm, J., Reynolds, P. 2004: Archaeological soil and pollen analysis of experimental floor deposits; with special reference to Butser Ancient Farm, Hampshire, UK. *Journal of Archaeological Science* 31, 175–191.

Macphail, R. I., Goldberg, P. 2018: *Applied Soils and Micromorphology in Archaeology*. Cambridge Manuals in Archaeology. Cambridge: Cambridge University Press.

Matthews, W. 2005: Lifecycle and lifecourse of buildings. In: I. Hodder (ed.): *Çatalhöyük Perspectives. Reports from 1995–1999 seasons bymembers of the Çatalhöyük team*. Cambridge: McDonald Institute Monographs and British School of Ankara, 125–149.

Mendl, B. (ed.) 1935: *Knihy počtů města Brna z let 1343–1365*. Brno: Historická komise při Matici moravské a Československého státního ústavu historického.

Merta, D., Peška, M., Zůbek, A. 2016: Středověká pyrotechnologická zařízení z parcely domu Biskupská 7 v Brně. *Archeologia technica* 27, 55–61. Dostupné také z: http://archeologiatechnica.cz/27_at.

Milek, K. B. 2012: Floor formation processes and the interpretation of site aktivity areas: An ethnoarchaeological study of turf buildings at Thverá, northeast Iceland. *Journal of Anthropological Archaeology* 31, 119–137.

Novotný, M. 2019: *Metodika NÚLK 01/2020. Konstrukce hliněného mlatu*. Rkp. Národní ústav lidové kultury 2020 [online]. [cit. 2021-09-12]. Dostupné z: https://www.nulk.cz/wp-content/uploads/2020/12/NULK_2020_hlineny_mlat_metodika.pdf.

Piekalski, J. 2004: *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza, funkcja, forma*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.

Procházka, R. 1996: Zur Frage der ältesten Bebauung in den südmährischen Städten. In: H. Brachmann, J. Klápště (eds.) 1996: *Hausbau und Raumstruktur früher Städte in Ostmitteleuropa*. Památky archeologické, Supplementum 6. Praha: Archeologický ústav, 120–141.

Procházka, R. 2000: Zrod středověkého města na příkladu Brna (K otázce odrazu společenské změny v archeologických pramenech). In: M. Ježek, J. Klápště (eds.): *Brno a jeho region*. Mediaevalia archaeologica 2. Praha: Archeologický ústav AV ČR Praha, 7–158.

Procházka, R., Kolařík, V., Zůbek, A. 2013: Předměstí. In: L. Jan (ed.): *Dějiny Brna 2. Středověké město*. Brno: Archiv města Brna, 568–600.

Procházka, R., Zůbek, A. 2012: Výpověď archeologických pramenů o prostorovém vývoji jihovýchodní části Brna ve 12.–15. století na příkladu parcely někdejšího domu Josefská 7. *Archaeologia historica* 37, 189–208. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/128250.

Rębkowski, M. 2001: *Pierwsze lokacje miast w księstwie zachodniopomorskim. Przemiany przestrzenne i kulturowe. Kołobrzeg*: Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk.

Schneider, M. (ed.) 2012: *Holzbau in Mittelalter und Neuzeit*. Mitteilungen der der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit 24. Paderborn. Deutsche Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit.

Stoops, G. 2003: *Guidelines for Analysis and Description of Soil and Regolith Thin Sections*. Madison: Soil Science Society of America.

Vičar, O. 1965: Místopis Brna v polovici 14. století (Prostor uvnitř městských hradeb). *Brno v minulosti a dnes* VII, 242–283.

Vičar, O. 1971: Jak vypadaly měšťanské domy v Brně v polovici 14. století. *Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok* 7, 57–83.

Zapletalová, D., Hložek, M. 2010: Vážky z Polní ulice na Starém Brně. *Archeologické rozhledy* LXII(1), 137–149. Dostupné také z: https://bit.ly/3yf2NuM.

Zůbek, A. 2018: Archeologické projevy středověké a raně novověké nezděné zástavby na parcelách někdejších domů č. 6 a 8 na Vídeňské ulici v Brně. *Archaeologia historica* 43(1), 65–95. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/138123.

Zůbek, A. 2019: Archeologické projevy středověké a raně novověké zástavby první předměstské čtvrti v Brně. *Archaeologia historica* 44(1), 289–311. Dostupné také z: http://hdl.handle.net/11222.digilib/141304.

Summary

Non-masonry timber and earth architecture is a crucial topic of medieval Brno archaeology. Buildings constructed with timber and earth had their heyday between the foundation of the town and the mid-14th century. They are primarily represented by floor sets of basements together with archaeological findings and the floor sets or the parts of above-ground structures. In the first century after the foundation of the town, the built-up area was spatially unstable and highly varied in terms of layout. The mass replacement of most timber and earth buildings apparently took place during the first half of the 14th century. Buildings with a masonry core already dominated in Brno in the pre-Hussite period. Erstwhile non-masonry buildings are mostly represented today by the sunken parts uncovered by archaeological excavations. Besides the unique small dug and driven cellars, they include non-masonry basements, which are the most distinct and frequent evidence of timber and earth constructions of medieval Brno. Sunken spaces, usually with a rectangular or square layout, served as cellars in houses and buildings with a farming and production function. Their walls were reinforced by wooden structures and they were accessed through a set-forward entrance staircase or an entrance isthmus. The location of basements on the land plots varies. We still lack convincing evidence of their above-ground parts. During numerous rescue excavations over the past 13 years, a team of archaeologists from the Archaia Brno institute, together with Lenka Lisá of the Institute of Geology of the Czech Academy of Sciences, took about 200 micromorphological samples from the are of Brno centre. This was to acquire information about the use and maintenance of timber and earth buildings, which is also reflected in the form of the documented floor sets. Samples of floors from timber and earth buildings taken for micromorphological analysis might help us in the future to find differences between individual buildings on the plot and specify their function. On the example of five sites incorporating 24 samples from 11 timber and earth buildings from the historical core of Brno (Bašty 2–4, Biskupská 7, Panenská 1, Orlí 19, Veselá), we demonstrate the type of information that can be acquired from these previously overlooked types of sedimentary records. All the samples taken were vacuum dried and impregnated using Polylite 2000 resin. After curing, which usually takes six weeks, the samples were sliced and processed into thin sections covered by glass. It was always apparent from the archaeological context whether the structures in question were the above or below-ground parts of the houses and in what parts of the plots the buildings were situated. The samples were studied using the method of micromorphology in an archaeological context. The origin and treatment of the active layers were assessed within the present study: their interpretation was mutually compared and divided into three types. The first consists predominantly of accumulations of organic matting, hay or straw and are not washed with water. These types of surfaces are mostly found in above-ground structures. The second type of active layers came into existence by stepping and bear marks of at least partial direction; the passive layers under these stepping layers may consist of horizontal pores, testifying to high mechanical pressure. These types of active floors are mostly bound to dry basements. The last major group of layers, which occurs throughout basements and above-ground structures, are active layers consisting of at least a partially directed mineral fraction with an intensive presence of the results of leaks into by flowing solutions (fluids?). These types of active layers can be interpreted as caused by wet sweeping or, possibly, mechanical direction by stepping and exposure to the short-term presence of stagnant water. In general, micromorphological observation of the studied features enabled us to distinguish the floor stratigraphy in greater detail and, above all, essential information about the composition of the laminae that comprise macroscopically stratified contexts. The basic archaeological interpretations of the strata in the field have turned out to be true but without further information value. A comparison with ethnographic sources or with micromorphology applied to modern features, for which it was possible to describe the formational factors in detail, has shown that they are relatively different and, therefore, cannot be compared with the medieval contexts described so far. As yet, the survey has not answered the question of a possible functional classification of timber and earth basements.

Kontakty

Lenka Lisá
Geologický ústav AV ČR, v. v. i.
Rozvojová 269
CZ-165 00 Praha
lisa@gli.cas.cz

Petr Holub
Národní památkový ústav ÚOP v Brně
nám. Svobody 8
CZ-602 00 Brno
holub.petr@npu.cz

Marek Peška
Archaia Brno z. ú.
Bezručova 15
CZ-602 00 Brno
mpeska@archaiabrno.cz

Antonín Zůbek
Archaia Brno z. ú.
Bezručova 15
CZ-602 00 Brno
azubek@archaiabrno.cz

Přehled výzkumů 62/2, 2021 ● 159–175

Jindřich Wankel a vídeňská c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek

Jindřich Wankel and the Viennese k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale

– *Miloš Hlava** –

KEYWORDS

History of archaeology – archaeological heritage management – k. k. Central-Commission – Jindřich Wankel – Central Moravia

ABSTRACT

Jindřich Wankel's collaboration with the k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale is not a widely known area of the scholar's activities. And yet, in doing so he significantly contributed to the protection of archaeological heritage in Moravia: first as the commission's correspondent (1883/1884–1885) and later as a conservator (1885–1893). His position enabled him to act in favour of the Olomouc Patriotic Museum Association and the Museum run by them. His activities were hindered by the legal framework of the time. Archaeological finds and sites were considered the property of the landowner and access to such required negotiations with the landowner and calling on their goodwill. This is clearly illustrated by the individual cases in which Wankel was involved.

* Corresponding author – E-mail address: mihlava@seznam.cz

https://doi.org/10.47382/pv0622-02

Received 12 July 2021; received in revised form 22 August 2021.
Available online 25 November 2021.

Copyright © 2021 Czech Acad Sci, Inst Archaeology Brno, and the authors.
This is an open access article under the CC BY-NC-ND 4.0 license
(https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/).
Competing interests: The authors have declared that no competing interests exist.

1. Úvod

Jindřich Wankel, od jehož narození dne 15. července 1821 uplynulo letos 200 let, náleží bezesporu k nejvýznamnějším postavám moravské archeologie druhé poloviny 19. století (srov. blíže např. Absolonová, Bednářová 1970a; 1970b; Grolich red. 1971; srov. též Sklenář 1979, 243–256). Jeho cesta k tomuto oboru ovšem nebyla přímočará. Po svém profesním i životním zakotvení v Moravském krasu v letech 1849–1850, kde setrval více než třicet let, se totiž zprvu věnoval průzkumům tamějších jeskyní z přírodovědného hlediska. První výkopy, které v nich prováděl v 50. letech 19. století, se ostatně zaměřovaly primárně na vyzvednutí a uchování kostí pleistocenní zvěře, výjimku z pravidla představoval snad jen průzkum jeskyně Hladomorny pod hradem Holštejnem. Archeologii se začal cíleně věnovat teprve od let 1867–1868 a v kontextu jeho původních přírodovědných zájmů sotva překvapí, že v posunu těžiště jeho odborných aktivit sehrál hlavní roli paleolit, záhy však následovaný dalšími obdobími. Díky svým interpretačně zajímavým objevům, z nichž unikátní soubor z doby halštatské z jeskyně Býčí skály v Moravském krasu je dodnes uchován v paměti oboru jako jeden z nejpozoruhodnějších nálezů v dějinách moravské archeologie, dosáhl již brzy v mezinárodní komunitě prehistoriků značného věhlasu. Dodejme, že pomyslnou iniciační událostí, která stála na počátku Wanklova přerodu v prehistorika, byla zřejmě návštěva Světové výstavy umění a průmyslu (*Exposition universelle d'art et d'industrie*) v Paříži v roce 1867 (viz Oliva 2020).

Součástí nadnárodní vědecké komunity, jež přesahovala hranice Moravy, se Wankel stal již v 50. letech 19. století, a to právě díky svým přírodovědným zájmům, které souvisely s jeho objevy v Moravském krasu – od května 1855 byl členem Přírodovědného spolku „Lotos" (*Naturhistorischer Verein „Lotos"*), v říjnu 1855 se stal korespondentem c. k. Říšského geologického ústavu (*k. k. Geologische Reichsanstalt*) a v roce 1856 byl jmenován řádným členem c. k. Zoologicko-botanické společnosti ve Vídni (*k. k. Zoologisch-botanische Gesellschaft in Wien*). Z pohledu archeologie bylo však prvořadé jeho členství ve dvou spolcích, v nichž se prehistorie setkávala s antropologií a etnologií, zcela v duchu tehdejších názorů na její sepětí s těmito obory – Antropologické společnosti ve Vídni (*Anthropologische Gesellschaft in Wien*), do níž vstoupil záhy po jejím konstituování v roce 1870 (Anonym 1870–1871 – v seznamu členů je uveden s nesprávným křestním jménem jako „*Wankel Friedrich, Dr., Blansko*"), a Německé společnosti pro antropologii, etnologii a prehistorii (*Deutsche Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte*), jejímž členem se stal zřejmě teprve v druhé polovině 70. let 19. století (Weismann 1878, 49). V 70. a 80. letech 19. století pronikl ještě do několika ruských spolků obdobného zaměření.

Pravidelně se zúčastňoval mezinárodních vědeckých antropologicko-archeologických kongresů a nálezy ze své sbírky rovněž zapůjčoval na významné domácí i mezinárodní výstavy, poprvé patrně v roce 1873 na světovou výstavu (*Weltausstellung*) ve Vídni (Woldřich 1873, 246, 247; Much 1874, 12–14, 18, 24–25, 30).

Wanklova příslušnost k internacionálnímu společenství prehistoriků od přelomu 60. a 70. let 19. století vcelku přirozeně ovlivnila jeho pohled na interpretaci archeologických pramenů. Středoevropská prehistorie tehdy naplno vstoupila do éry pozitivismu, spojené se snahou postavit poznání na pevný metodologický i interpretační základ. Tomu odpovídalo také její organizační spojení s fyzickou antropologií (zaměřenou tehdy především na výzkum lidských lebek), čerpání interpretačních podnětů z etnologie a aplikace metod využívaných v přírodních vědách, jež byly ostatně vzorem také v jednotné, logické a obecně srozumitelné terminologii. Wankel již od počátku využíval při svých výkopech stratigrafii a jeho odborné texty obzvláště v 70. letech 19. století zachovávaly přísně věcný ráz. Etnicitu archeologických pramenů posuzoval tehdy zcela s ohledem na dobové poznatky, bez snahy vnést do interpretací představy založené na pouhých přáních či domněnkách – namátkou v konkrétním případě provedl etnické určení lebek z Rebešovic a Rajhradu výhradně srovnáním metrických kraniologických hodnot s údaji známými z jiných lokalit; rebešovické pohřebiště (o němž dnes víme, že pochází z doby hradištní) právě proto přisoudil Germánům, nálezy z Rajhradu (o nichž dnes víme, že náležejí lengyelské kultuře) ze stejného důvodu připsal Keltům (Wankel 1873a). Příklon k slavjanofilské interpretaci archeologických pramenů v překonaném romantickém duchu, s nímž je dnes Wankel tradičně spojován, se odehrál teprve později.

Ve stínu Wanklových internacionálních kontaktů i jeho aktivit v rámci vídeňské Antropologické společnosti, o nichž přesvědčivě vypovídá nejen série jeho statí zveřejněných v prvních číslech spolkového časopisu (např. Wankel 1870–1871a;[1] 1870–1871b; 1872; 1873a; 1873b), ale také darování některých nálezů do vznikajícího spolkového muzea (Kanitz 1872, 103; 1874, 106), zůstává doposud jeho spolupráce s c. k. Centrální komisí pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek (*k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*), ústřední institucí v oblasti památkové péče, jež byla konstituována v letech 1850–1853 v hlavním městě rakouské monarchie[2] (srov. pouhé dvě zmínky v biografických statích o Wanklovi, ovšem s nesprávným vročením počátku spolupráce: Absolonová – Bednářová 1970a, 36, 41; srov. též Podborský, Kovárník 2012, 138). Ta však spadá výhradně do období, kdy se po svém odchodu do penze v závěru první poloviny roku 1883 přestěhoval do Olomouce a opustil region, kterému vděčil za své zrození archeologa. Do struktury c. k. Centrální komise byl totiž zapojen teprve od přelomu let 1883 a 1884, zprvu jako korespondent, po necelých dvou letech byl ale jmenován konzervátorem pro část Moravy a v této funkci setrval do roku 1893, kdy na ni rezignoval.

Právě spolupráce mezi Wanklem a c. k. Centrální komisí tvoří námět tohoto článku. V obecném povědomí je dosud redukována prakticky pouze na dva rozsáhlejší články, které vyšly v oficiálním časopise instituce (Wankel 1888; 1890), a několik noticek, které zmínily Wanklovo jméno. Tyto texty, jejichž rukopisy prošly před zveřejněním pečlivou redakční úpravou, však neumožňují nahlédnout do pozadí vztahu mezi Wanklem a c. k. Centrální komisí. Oboustranná spolupráce byla navíc výrazně rozmanitější a rozsáhlejší, jak prokazuje dochovaná úřední korespondence, uložená ve fondu Památkový úřad Vídeň v Národním archivu v Praze. Právě ta poskytuje dílčí pohled za pomyslné kulisy, a to nejen na dobovou praxi ochrany prehistorických památek.

Cílem následujících stran je tudíž představit vývoj zhruba desetileté spolupráce mezi Wanklem a c. k. Centrální komisí, a to primárně za použití dosud neznámých/nevyužitých archivních pramenů. V centru pozornosti stojí především používané úřední postupy, jež umožňují alespoň dílčí zobecnění. Je totiž otázkou, zda způsoby jednání a řešení rozmanitých situací, jež uplatňoval Wankel, byly tehdy pro konzervátory c. k. Centrální komise typické. Předešleme totiž, že podle archivních pramenů se Wankel opakovaně snažil využít c. k. Centrální komisi ke svým vlastním (nikoliv ovšem úzce osobním!) záměrům – ve prospěch Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci[3] a muzea, které tento spolek spravoval.

Záležitosti, které se staly předmětem písemné komunikace mezi Wanklem a c. k. Centrální komisí, byly poměrně různorodé. Týkaly se nejen konkrétních nalezišť či nálezů, ale také osobností ze světa prehistorie. Každé z témat, jež bylo v korespondenci mezi oběma stranami naneseno, vytváří – při pohledu nazpět – svým způsobem samostatný a specifický příběh. Každý z nich byl ovšem zároveň součástí jednoho celku, tj. vztahu mezi Wanklem a c. k. Centrální komisí. Tomu odpovídá také zvolená koncepce výkladu v tomto článku. Dokumentované kauzy jsou totiž představeny v chronologickém sledu po jednotlivých letech. Z formálního hlediska je vhodné upozornit, že řada nalezišť figurovala ve Wanklově době (ale také řadu desetiletí poté) v literatuře nikoliv pod katastrem, na němž ležela, ale pod názvem geograficky nejbližší obce bez ohledu na průběh katastrální hranice. Systematika nalezišť, která je zde použita v dílčích nadpisech, ovšem vychází ze současného administrativního členění (tj. odráží aktuální reálný stav), jakkoliv vlastní text se především kvůli provázání s údaji v dobové literatuře (a také ze stylistických důvodů) přidržuje vžitých, třebaže věcně nepřesných/nesprávných názvů. Zbývá poznamenat, že krátké informativní zprávy o nálezech (*Notizen*), které pravidelně vycházely v časopise vydávaném c. k. Centrální komisí, jsou sice zpravidla formálně anonymní, avšak ve skutečnosti vycházejí ze zpráv, které byly zasílány do Vídně. Otištěny byly buď (většinou) v redukované, nebo (výjimečně) v stylisticky přetvořené podobě. Jelikož díky archivním pramenům lze kromě jediného případu (Anonym 1889) u všech ostatních formálně anonymních *Notizen* citovaných v tomto článku bezpečně stanovit autory původních textů, jsou zde citovány pod jejich jmény (Müller 1883; Wankel 1885b; 1886; Struschka 1889; Wanklová 1891).[4]

2. Jindřich Wankel jako korespondent c. k. Centrální komise

Když byla v letech 1873–1874 reorganizována c. k. Centrální komise, její činnost byla rozdělena do tří sekcí. První z nich (I. sekce uměleckých památek starověku a památek předhistorické doby) byla zčásti zaměřena na prehistorii, jíž dosud v této instituci nebyla věnována systematická pozornost. Obdobně jako v předchozí éře se měla c. k. Centrální komise opírat o konzervátory, ustavené však tentokráte vždy s působností pro konkrétní sekci – šlo o spolupracovníky jmenované pro jednotlivé regiony, kteří měli vídeňskému ústředí podávat informace a aktivně zasahovat v případě ohrožení památek. Účinnost těchto zásahů však byla výrazně oslabena právními poměry, v nichž se konzervátoři pohybovali. Vlastnické právo majitelů pozemků/nemovitostí (včetně nakládání s nálezy) bylo nezpochybnitelné, a tak konzervátoři mohli nanejvýše apelovat na jejich dobrou vůli, resp. spoléhat na ochotu orgánů státní správy a samosprávy vyjít jejich podnětům vstříc. Totéž ostatně platilo o celé c. k. Centrální komisi a její vedení si to při řešení konkrétních případů velmi dobře uvědomovalo. Zákon, který by jasně definoval pravidla a povinnosti v oblasti památkové péče, zůstal

v monarchistických letech nenaplněným cílem, třebaže nechyběly pokusy o jeho legislativní prosazení. Kromě konzervátorů mohli být *ad hoc* ustaveni také korespondenti – do této funkce byli jmenováni většinou příležitostní informátoři či zasloužilí dlouholetí spolupracovníci c. k. Centrální komise. Oproti konzervátorům nebyly aktivity korespondentů stanovami omezeny na konkrétní sekci. Dodejme, že funkce konzervátorů i korespondentů byly čestné, tj. neplacené.

Jmenování nových konzervátorů i korespondentů představovalo závěrečný krok reorganizace let 1873–1874, a proto proběhlo teprve v druhé polovině roku 1875, kdy také c. k. ministerstvo kultu a vyučování (*de iure* nadřízený orgán c. k. Centrální komise) schválilo instrukce pro činnost konzervátorů. Vzhledem k počínajícímu Wanklovu věhlasu v prehistorických kruzích je poměrně pozoruhodné, že pro území Moravy byl tehdy ustanoven jediný konzervátor I. sekce – Moritz Trapp, od roku 1864 správce sbírek Františkova (dnešního Moravského zemského) muzea (Anonym 1876, IV). Snad bylo důvodem oficiální Trappovo postavení kustoda ústředního moravského muzea, jakkoliv Františkovo muzeum bylo *de iure* soukromé. Wankel byl totiž z úředního hlediska soukromým badatelem bez jakéhokoliv institucionálního zázemí, jehož výzkumná činnost byla výrazně zaměřena na jediný region v rámci Moravy. Třebaže jeho prehistorická sbírka obsahovala již tehdy unikátní soubor z jeskyně Býčí skály a nálezy z jeskyní Moravského krasu, ještě v roce 1872 v ní byly artefakty z jiných částí Moravy zastoupeny velmi málo (srov. Wankel 1872, 307).

Kádr oficiálních spolupracovníků c. k. Centrální komise na Moravě se přitom v následujících letech proměňoval a rozšiřoval jen pozvolna. Kromě Moritze Trappa byli v roce 1875 jmenováni dva konzervátoři II. sekce (Gustav hrabě Bellrupt-Tissac, Robert Maria hrabě Lichnowsky von Werdenberg) a dva konzervátoři III. sekce (Christian rytíř von d'Elvert, Beda Dudík); jediným korespondentem byl ustaven Karl Umlauff (Anonym 1876, IV, V). O sedm let později, na konci roku 1882, působilo na Moravě stále pět konzervátorů, přičemž pouze obsazení II. sekce prošlo obměnou – zde se nyní angažovali August Prokop a Karl Sterz, kromě nich byla část Moravy přidělena Moritzi Trappovi, který byl zároveň stále jediným moravským konzervátorem I. sekce. Korespondenti byli tehdy již čtyři – Franz Jungnickl, Franz Rosmael, Karl Umlauff a Franz Winterholler (Anonym 1883, IV, VI).

Wanklovy archeologické objevy v jeskyních Moravského krasu na přelomu 60. a 70. let 19. století proběhly zřejmě bez zájmu ze strany c. k. Centrální komise, v níž ovšem tehdy prehistorie nehrála podstatnou roli. Wanklovo jméno se v dokumentech c. k. Centrální komise objevilo poprvé patrně teprve v roce 1879 (tj. ještě v době jeho blanenského působení), a to v souvislosti s nálezy v Ústíně na Olomoucku. Moritz Trapp tehdy vídeňské ústředí instituce informoval z titulu své funkce konzervátora I. (prehistorické) sekce o Wanklově výzkumu tamější mohyly s názvem Královský kopec, který se odehrál s povolením majitele pozemku. Dozvěděl se o něm ze zprávy brněnské četnické stanice, kterou o Wanklově terénní akci zpravila podřízená služebna v Drahanovicích („*es habe Med. D^or Heinrich Wankel aus Blansko die letzten Tage der verlassenen Woche auf den Ustiner Feldern bei der Flaarmühle am rechten Blatta-Ufer in dem sogenannten Königshügel Grabungen mit Zustimmung des betreffenden Grundeigenthümers vornehmen lassen*“). Zmínil některé z nálezů, jež Wankel získal („*Hiebei sind 1 Hiebwaffe aus Bronz in Form eines Beiles, dann ein Pfeil und Stükchen von Schädelknochen der Ergrabenen gefunden worden, welche Gegenstände Dr Wankel sich mitnahm.*“), avšak u toho také zůstalo. Omezil se tudíž pouze na uvedení faktů, bez jakékoliv snahy o kritiku či dokonce pokusu o zásah proti zjevně soukromým Wanklovým aktivitám – směrodatné evidentně bylo, že výkopy proběhly s povolením vlastníka pozemku, tj. respektovaly tehdejší legislativní normy[5] (k výkopům mohyly v Ústíně s popisem nálezových okolností a způsobu výzkumu srov. Wankel 1885a; 1890, 231).

V říjnu 1883 byl Wankel navržen do pozice korespondenta c. k. Centrální komise, a to Augustem Prokopem, ředitelem Uměleckoprůmyslového muzea v Brně a od roku 1880 jedním z moravských konzervátorů II. sekce. Ten tehdy v dopise vídeňskému ústředí c. k. Centrální komise mimo jiné sděloval: „*Zu Correspondenten möchte ich weiter vorschlagen, den bekannten Dr. Wankl (früher Blansko – neuestens Olmütz), der als Prähistoriker Mährens 1. Autorität ist, von dem das Hofmuseum die Sammlung präh. Funde um 14.000 fl. gekauft hat, die er früher mit 30.000 fl. bewertete.*“ A s optimistickým výhledem do budoucna podotýkal: „*Er hat in Olmütz neuestens einen archeolog. Verein gegründet u. wird mit Corresp. Müller zusammen sehr günstig wirken können.*“[6] Prokopův návrh byl 7. prosince 1883 projednán v c. k. Centrální komisi a jednomyslně schválen. Týden poté, 14. prosince 1883, byl o svém zvolení korespondentem uvědoměn Jindřich Wankel – oficiální zdůvodnění cti, které se mu dostalo, zmiňovalo, že se tak stalo „*in Würdigung Ihrer bes. Verdienste um die Erforschung Mährens in praeh. Richtung*“.[7] Úředně byl Wankel jmenován korespondentem teprve na počátku roku 1884, přičemž tento akt provedlo c. k. moravské místodržitelství[8] (Absolonová – Bednářová 1970a, 41 s nesprávným vročením; srov. Anonym 1884b, 133).

Wankel se tudíž o spolupráci s c. k. Centrální komisí neucházel z vlastní vůle. Iniciativa rozhodně nebyla na jeho straně, třebaže si pocty, jíž se mu dostalo, nepochybně považoval (srov. Anonym 1884b, 133). Roli pomyslného hybatele událostí sehrál zjevně August Prokop a je vhodné zdůraznit, že nešlo o jeho první iniciativu tohoto druhu. Již na počátku září 1883 totiž navrhl do pozice korespondenta c. k. Centrální komise Karla Jaroslava Mašku („*was prähistorische Studien betrifft, eine sehr beachtenswerte Rolle spielt, eine prächtige Sammlung besitzt, vielseitige Correspondenz hat*“), tehdy působícího na reálce v Novém Jičíně a po prvních objevech (včetně dolní čelisti neandertálce) v jeskyni Šipce u Štramberka stojícího na prahu mimořádné archeologické kariéry.[9] Dodejme, že tento návrh projednala c. k. Centrální komise 21. září 1883 a schválila ho.[10]

Prokopova idea o Wanklově potenciální spolupráci s Wilibaldem Müllerem, tehdy skriptorem c. k. Studijní knihovny v Olomouci (a od roku 1892 jejím ředitelem) a čerstvým korespondentem c. k. Centrální komise,[11] kterou nastínil v dopise do Vídně, měla své opodstatnění. Müller se tehdy v rámci svých aktivit v olomouckém Městském historickém muzeu, konstituovaném v 70. letech 19. století, vskutku příležitostně věnoval archeologii. Jedna z terénních akcí (v Nemilanech) dokonce proběhla z podnětu vídeňské Antropologické společnosti a Prokop o jeho archeologických aktivitách věděl (Prokop 1883, CVII). V září 1883 (tj. ještě před Wanklovým jmenováním do pozice korespondenta) informoval Müller c. k. Centrální komisi o nálezu trojice bronzových mís v prostoru vlakového nádraží v Olomouci (Müller 1883; k nálezu souhrnně Dohnal 2011).[12] Z jeho pera pocházela také zpráva o nálezech učiněných ve Slatinicích při stavbě železniční dráhy z Olomouce do Čelechovic na Hané (Müller 1884; k nálezům souhrnně Hlava 2014, 540–545, obr. 14–16).[13]

Ke kooperaci Wankla s Müllerem pod křídly (a ve prospěch) c. k. Centrální komise však nakonec nedošlo. Důvodem snad primárně nebyly konkurenční (třebaže vcelku korektní) vztahy dvou olomouckých muzeí podobného zaměření, jež se výrazně lišily národnostním složením okruhu příznivců i ambicemi tvůrců, ale spíše Müllerovo ochabující nadšení pro prehistorii. Jeho zájem se ostatně záhy koncentroval jiným směrem,

o čemž výmluvně vypovídá také jeho jmenování konzervátorem II. sekce c. k. Centrální komise na počátku roku 1892.[14] Navíc Wankel ve své nové roli aktivitou rozhodně nehýřil, třebaže právě tehdy se v nově konstituovaném olomouckém muzejním spolku cíleně věnoval archeologii. Zřejmě se spíše snažil využít nově nabyté pozice k získání úřední podpory pro velkolepé záměry se spolkovým muzeem. Již na počátku února 1884 zaslal Alexandru Helfertovi, prezidentovi c. k. Centrální komise, první číslo nového spolkového časopisu, *Časopisu Muzejního spolku olomuckého*[15] a zároveň jej žádal o podporu ideje vzniku ústředního prehistorického muzea pro Moravu – podle záměru tvůrců olomouckého muzea v čele s Wanklem jím mělo být právě nové spolkové muzeum (srov. např. Klvaňa 1883–1884). Z Vídně se mu dostalo jen obecné zdvořilé odpovědi.[16] Poté teprve na přelomu let 1884 a 1885 poslal do Vídně souhrnnou zprávu o vzniku olomouckého muzejního spolku a jeho činnosti za první rok existence; část obsahu Wanklova elaborátu tvořily informace o provedených terénních akcích na archeologických nalezištích – především v Seničce a Předmostí, zmíněny byly také aktivity v Černotíně, Cholině, Nákle, Jarohněvicích, Šelešovicích a Vrbce (Wankel 1885b).[17]

3. Jindřich Wankel jako konzervátor c. k. Centrální komise

Třebaže se Wanklova spolupráce s c. k. Centrální komisí v roli korespondenta omezila na pouhé dva uvedené příklady, po necelých dvou letech se dočkal v hierarchii c. k. Centrální komise významného povýšení. Ani v tomto případě nebyla iniciativa na jeho straně. Prvotní impulz vzešel z c. k. Centrální komise, kde uzrála myšlenka rozdělit doposud jediný moravský konzervátorský obvod I. (prehistorické) sekce na více částí. Intenzivní diskuse na toto téma proběhla ve vídeňském ústředí c. k. Centrální komise v polovině roku 1885. Návrh, který vykrystalizoval, spočíval v rozdělení Moravy na tři konzervátorské obvody. První obvod měl zahrnovat politické okresy Boskovice, Brno, Hodonín, Hustopeče, Kroměříž, Kyjov, Mikulov, Moravský Krumlov, Nové Město na Moravě, Uherské Hradiště, Uherský Brod, Velké Meziříčí, Vyškov a území měst Brna, Kroměříže a Uherského Hradiště; počítalo se pro něj s Moritzem Trappem. Do druhého obvodu měly náležet politické okresy Holešov, Hranice na Moravě, Litovel, Místek, Moravská Třebová, Nový Jičín, Olomouc, Prostějov, Přerov, Rýmařov, Šternberk, Šumperk, Valašské Meziříčí, Zábřeh a území města Olomouce; právě tento obvod nakonec připadl Jindřichu Wanklovi. Třetí konzervátorský obvod byl výrazně menší a měly ho tvořit jednak politické okresy Dačice, Jihlava, Třebíč a Znojmo, jednak území měst Jihlavy a Znojma; měl být přidělen Adolfu Sterzovi. Návrh byl nejprve přednesen v zasedání I. (prehistorické) sekce c. k. Centrální komise dne 4. července 1885. Dva dny poté se k němu interně vyjádřil Matthäus Much, od svého jmenování členem c. k. Centrální komise v roce 1877 ústřední postava její I. (prehistorické) sekce (Urban 2002, 12) a zároveň jeden z nejbližších Wanklových přátel ze světa prehistorie,[18] který se s návrhem plně („*im vollsten Umfange*“) ztotožnil a souhlasil také s osobnostmi, jimž měly být jednotlivé obvody přisouzeny („*schließt sich dem Vorschlage den genannten Persönlichkeiten für die betreffenden Conservatoren-Stellen an*“).

Komplikace však zřejmě nastaly 10. července 1885 při plenárním zasedání c. k. Centrální komise a týkaly se právě přidělení druhého konzervátorského obvodu Wanklovi.[19] Když c. k. Centrální komise záhy poté sdělovala do Brna c. k. moravskému místodržitelství své rozhodnutí o nové úpravě konzervátorských obvodů a vytyčovala jejich nové hranice, zmiňovala se také o jednotlivých kandidátech. Zatímco Trapp a Sterz prošli ve vídeňském ústředí instituce pomyslným schvalovacím sítem bez poskvrny, u Wankla tomu bylo jinak: „*Bez. des 2. Bezirkes wäre noch geeignete Persönlichkeit zu finden, doch schien der CC. der in Olmütz lebende u. als Praehistoriker und Schriftsteller in diesem Jahr außerlichst bekannte Dr Wankel als eine hiefür zu berücksichtigende Persönlichkeit.*“ Z Vídně proto žádali nejen o vyjádření k celému návrhu, ale zároveň vyzývali k jeho případným úpravám, včetně personálního obsazení.[20] Wanklova pozice byla zjevně nejistá. Ovšem v Brně s předloženým řešením bez výhrad souhlasili, a to včetně přisouzení druhého z konzervátorských obvodů Wanklovi.[21] Tím bylo rozhodnuto. Vídeňská c. k. Centrální komise se poté obrátila na c. k. ministerstvo kultu a vyučování se žádostí o jmenování konzervátorů s platností na pět let, a to v působnosti nově konstituovaných obvodů.[22] To bylo provedeno patrně někdy v druhé polovině roku 1885.

Wankel se ve své nové roli neuvedl zrovna šťastně. V prosinci 1885 informoval Moritz Trapp vídeňské ústředí c. k. Centrální komise o nálezech v Olomouci, třebaže již nyní nespadala do jeho konzervátorského obvodu. Nešlo však o pokus o Wanklovu dehonestaci, Trapp pouze předal informaci, kterou se dozvěděl z brněnského denního tisku. Noviny *Brünner Zeitung* otiskly 12. prosince 1885 kratičkou zprávu o bohatých prehistorických nálezech při výkopech pro budovu nové pošty na tehdejším náměstí císaře Františka Josefa I. v Olomouci (Anonym 1885a), navíc bezprostředně následovanou notickou o výkopech Floriana Koudelky na pohřebišti pod Hradiskem v Brně-Obřanech (Anonym 1885b).[23] Trapp sice Wankla v průvodním dopise nezmínil a navíc v souladu s přiloženou novinovou zprávou korektně konstatoval: „*Was die Funde in Olmütz betrifft, so sind selbe geborgen und gelangen nach Prüfung durch das naturhistorische Hof-Museum Wiens in das städtische Museum von Olmütz.*“ Noviny ovšem Wanklovo jméno výslovně uvedly („*es constatirte Conservator Herr Dr. Wankel auch das Vorhandensein von Wandstücken aus gebranntem Thon, welcher noch deutliche Eindrücke der ehemaligen Holzfüllung zeigte.*“; Anonym 1885a) a pro něj to znamenalo jistou nepříjemnost. Z Vídně se totiž vzápětí na Wankla obrátili a s odkazem na novinovou zprávu (tj. Trappův zásah do chodu událostí neprozradili) žádali o sdělení bližších podrobností. Zároveň dodávali: „*Nachdem EW. noch nicht mit dem Amt u. Weise des Verhältnisses der Conservatoren zum Comm. vertraut sein dürften, so erlaube mir mitzutheilen, daß in derartigen Fällen es üblich ist, daß die Conservatoren sofort mehre berichten, wie überhaupt es der C. C. sehr erwünscht ist, wenn sich zwischen ihre u. den Conservatoren wie möglichst lebhafte Correspondenz herausbildet.*“[24] Wankel skutečně sepsal vzápětí poměrně podrobnou zprávu, jejíž část byla zveřejněna (Wankel 1886).[25]

3.1 Rok 1886: Olomouc-Nemilany

Kauza ohledně nálezů z výkopů pro budovu nové pošty v Olomouci, jež začala v závěru roku 1885, se odehrála z podnětu c. k. Centrální komise. První dokumentovaný případ, u něhož stála na počátku naopak Wanklova iniciativa, proběhl teprve v létě 1886 a souvisel s nálezy v Nemilanech, ležících tehdy za hranicemi Olomouce. Dne 24. července 1886 se Wankel obrátil na vídeňské ústředí c. k. Centrální komise se žádostí o pomoc v situaci, kdy se profesor olomoucké reálky Verth zmocnil jakýchsi nálezů („*die in Nimlau gefundenen Alterthümer*“), získaných na pozemku rolníka Zankela. Údajně šlo o bronzové šperky z (jediného?) kostrového hrobu (Wankel 1890, 225). Podle Wanklovy představy se měla c. k. Centrální komise zasadit u c. k. okresního hejtmanství v Olomouci, aby nálezy z Nemilan byly vydány jemu jako konzervátorovi; zákrokem olomouckého c. k. okresního hejtmanství mu také mělo být umožněno naleziště prozkoumat. Wankel rovněž žádal o rozhodnutí, v jakém muzeu mají být nálezy deponovány.[26]

Nemilanská záležitost byla projednána v c. k. Centrální komisi již 30. července 1886. Byl to typický případ, u něhož se naplno ukázaly právní limity reálných možností této instituce. Došlo-li totiž k nálezům na soukromém pozemku, byl jakýkoliv úřední zákrok, který by je vymáhal ve prospěch konkrétní instituce či jednotlivce, naprosto nemyslitelný. Totéž platilo rovněž o případném výzkumu, neboť zde byla směrodatná dohoda s majitelem pozemku. Z úředního hlediska bylo možné pouze apelovat na dobrou vůli a ve Vídni si toho byli velmi dobře vědomi. Proto Wanklovi odpověděli, že zakročení podle jeho návrhu by bylo bezvýsledné. A dodávali, že c. k. okresní hejtmanství nemá vůbec smysl kontaktovat. Zjevně poučeni zkušenostmi z obdobných kauz Wanklovi sdělovali, že „*der Grundbesitzer Zankel der rechtmäßige Eigenthümer der Fundobjecte ist u. nach seinem Belieben darüber disponiert*“.[27] Podnět, s nímž přišel Wankel, byl tudíž zamítnut. Pro osud nálezů z Nemilan to byl pomyslný rozsudek smrti. Wanklovi se je získat nepodařilo a skončily kdesi v nenávratnu (srov. Wankel 1890, 225 – „*Die Gegenstände sind verschwunden.*“).

3.2 Rok 1887: Čelechovice na Hané

Třebaže snaha podnítit zásah c. k. Centrální komise kvůli nálezům v Nemilanech v létě 1886 byla neúspěšná, rok poté zkusil Wankel štěstí znovu v obdobné (nikoliv ovšem totožné!) záležitosti. Tentokráte totiž nešlo o konkrétní naleziště, ale o archeologickou sbírku uloženou v cukrovaru v Čelechovicích na Hané, jenž tehdy patřil Moritzi hraběti Saint-Genois d'Anneaucourt. Patrně právě Wankel na ni upozornil prezidenta c. k. Centrální komise Alexandra Helferta při jeho služební cestě na Moravu.[28] Wanklovým záměrem bylo získat ji pro olomoucké muzeum, v němž byl kustodem, a před Helfertem se s tím nijak netajil. Po návratu do Vídně Helfert tuto záležitost nejprve projednal při zasedání I. (prehistorické) sekce c. k. Centrální komise dne 28. října 1887 a poté psal jménem celé instituce c. k. okresnímu hejtmanství v Prostějově: „*Wie ich aus Anlaß meiner letzten Amtsreise in Erfahrung gebracht, werden viele von den sehr interessanten Ausgrabungen von Želechowitz, einem Besitze des Grafen Saint Genois, herrührende Fundgegenstände in die Kanzlei der dortigen Zuckerfabrik gebracht und daselbst aufbehalten ohne daß sich ein besonderes wissenschaftliche Interesse dafür, Fundgabe und eine wissenschaftliche Sorgfalt darüber wollte.*“ A navrhoval konkrétní řešení, za nímž lze zřetelně tušit právě Wanklovu iniciativu (srov. Wankel 1890, 229): „*Das vor einigen Jahren entstandene im raschen Aufblühen begriffene Museum zu Olmütz wäre der geeignete Sammelpunkt für jene Reste einer urvordenklichen Vergangenheit. Sollte Graf Saint Genois sich das ihm zustehenden Eigenthumsrechtes auf diese Objecte nicht begeben wollen, so würde der in solchen Fällen anderorts übliche Modus ganz von seinem Platze sein, daß die Gutsverwaltung mit Vorbehalt dieses Eigenthumsrechtes die fraglichen Gegenstände dem Olmützer Museum als bloßer Depositum anheimgebe.*“ Opis tohoto dopisu zároveň zasílal Wanklovi „*zur gefälligen Einsicht und Bedachtnahme*“.[29]

Prostějovské c. k. okresní hejtmanství již 10. listopadu 1887 psalo do Čelechovic na Hané, jenže odezva byla negativní. Ředitel čelechovického cukrovaru Ignaz Brande sděloval, že předání nálezů do olomouckého muzea nepřipadá v úvahu, neboť toto muzeum „*kein Museum im allgemeinen Sinne, sondern ein von einem Privatvereine angelegte und verwaltete Sammlung ist.*“ A dodával: „*Ein Theil dieser Gegenstände wird dem mähr. Landesmuseum nächster Zeit übergeben.*“[30] Brandeho argumentace nepostrádala prvek absurdity – brněnské Františkovo muzeum („*mähr. Landesmuseum*“) bylo totiž *de iure* soukromé, obdobně jako muzeum v Olomouci. Za negativním postojem se spíše skrývala nechuť deponovat nálezy v národnostně českém muzeu, ostatně obdobný motiv sehrál zřejmě podstatnou roli v osudech laténského depotu objeveného téměř o dvacet let dříve na saint-genoiském panství Ptení (Hlava 2015, 259–260). C. k. okresní hejtmanství v Prostějově na konci listopadu 1887 zaslalo Brandeho vyjádření bez jakéhokoliv komentáře do Vídně, jak mu velela úřední povinnost.[31] Zde byla celá záležitost přednesena 9. prosince 1887 při zasedání I. (prehistorické) sekce c. k. Centrální komise a poté uložena *ad acta*. Ani tato snaha o získání nálezů pro olomoucké muzeum tudíž nebyla úspěšná (srov. Wankel 1890, 229).

3.3 Rok 1888: Němčice nad Hanou, Olomouc, stať o terénních aktivitách olomouckého muzejního spolku a Uherské Hradiště

Po obou zkušenostech muselo být Wanklovi zřejmé, že úřední zákroky v případech, kdy nálezy na soukromých pozemcích získal právoplatně jejich majitel, který měl právo disponovat jimi podle svého uvážení, nemají šanci na úspěch. Přesto se z jeho podnětu odehrál na přelomu let 1887 a 1888 další obdobný případ. Někdy v závěru roku 1887 psal Jindřich Wankel soukromě Alexandru Helfertovi a zmiňoval se mimo jiné o nedávném objevu v Němčicích nad Hanou: „*Dort wurde beim Grundgraben eines Hauses u. Strasse Alterthümer gefunden, namentlich eine höchst interessante eiserne Kette in einem Gefäße ohne Drehscheibe gemacht; ich habe dieselbe gesehen. Ein Lehrer der Nachbarschaft hat sie an sich genommen, trotz meines Protestes und wurde an den Lehrer Knies in Blansko geschenkt.*“ Neodbytný Wankel žádal Helferta o zákrok u c. k. okresního hejtmanství v Přerově a opět mu šlo o získání nálezů pro olomoucké muzeum: „*Ich bitte sehr bei der Bezirkshauptmannschaft zu Prerau darauf zu bestehen, daß alle Alterthümer, besonders die Kette sammt dem Gefäße, unverzüglich zurückgebe und dem Olmützer Museumverein übergeben werde, der vom Lande subventiert ist.*“[32]

Helfert vložil Wanklovu žádost do pomyslného úředního soukolí c. k. Centrální komise a obvyklým úředním postupem požádal o stanovisko Matthäuse Mucha. Jeho postoj ovšem odrážel konzistentní názor c. k. Centrální komise – došlo-li k nálezům na soukromém pozemku, právoplatný majitel byl nezpochybnitelný a mohl s artefakty nakládat dle libosti. Z úředního hlediska byl smysluplný pouze apel na dobrou vůli. Much konstatoval: „*Wenn der nicht genannte Lehrer, der dieselben an sich genommen, übrigens auch schon wieder weiter gegeben hat, hiezu die Zustimmung des Grundeigenthümers hatte, dann würde man zu einem ämtlichen Einschreiten gegen denselben nicht einrathen können; umso weniger könnten berechtigte Schritte gegen den zweiten Besitzern unternommen werden.*“ Jeho doporučení bylo obligátní: „*Am ehesten dürfte sich ein gütliches Einwirken bei dem lezteren empfehlen, wofür der Cons. des Bezirkes die zunächst berufene Persönlichkeit wäre, da jedoch dessen Protest erfolglos geblieben, so könnte nunmehr allerdings die kk. Bezirks-Hauptm. um ihre Vermittlung im angegebenen Sinne angegangen werden.*“[33]

Muchovo stanovisko bylo sděleno Wanklovi jako oficiální postoj c. k. Centrální komise. Připojen byl dovětek, který se týkal olomouckého muzea. Wankel se nepochybně domníval, že zmínka o subvencování olomouckého muzejního spolku ze zemských prostředků vylepší vyjednávací pozici, avšak ve výsledku ničemu nepomohla. Ve Vídni ji totiž pochopili jako pokus vydávat olomoucké muzeum za zemskou instituci, a tak pokládali za vhodné upozornit, že za zemské muzeum považují Františkovo muzeum v Brně.[34] Bylo to zdvořilé upozornění, že obdobné snahy jsou bezpředmětné.

Wanklův pokus přimět c. k. Centrální komisi k zásahu u němčických nálezů nebyl jediným námětem jeho dopisu. Wankel se totiž stručně zmiňoval také o nálezu depotu mincí při stavbě kanálu na vlakovém nádraží v Olomouci, který byl nyní uložen

na olomouckém c. k. okresním hejtmanství. Jeho informace byla vskutku jen zprostředkovaná: „*Was für Münzen dieß sind, weiß ich nicht, aber das Gefäß, in welchem sie lagen, hätte ebenfalls erhalten werden sollen.*“ Wankel oznamoval, že v Olomouci čekají na rozhodnutí c. k. Centrální komise. Numismatika ovšem nespadala do kompetence I. (prehistorické) sekce, a tak byl Wanklův podnět předán II. sekci. Wanklova účast v této kauze tím skončila.[35]

Jádro inkriminovaného dopisu se ovšem týkalo jiné záležitosti. Wankel se totiž dotazoval, zda by ve Vídni měli zájem o článek pro časopis vydávaný c. k. Centrální komisí, který by se týkal dvou významných nálezů – nedávného objevu tzv. nákolních staveb v Olomouci (srov. Wankel 1887) a halštatského depotu bronzových nádob z Nákla, zachráněného již v roce 1883 (tj. ještě před jmenováním Wankla korespondentem c. k. Centrální komise).[36] Ve Vídni Wanklovu nabídku přivítali s povděkem,[37] avšak záhy nastala změna. Na počátku roku 1888 prošel Wankel osobní krizí, spojenou s výraznou deziluzí z poměrů v moravské archeologii. Příčinou bylo konstituování Muzejního spolku v Brně, který považoval za pokus o rozštěpení národnostně české archeologie na Moravě. Pod dojmem událostí, které nedokázal zvrátit, psal v březnu 1888 do Vídně: „*Uiberhaupt geht es in unseren Musealangelegenheit schlecht u. ich habe alle Hoffnung aufgegeben, daß es mir zu gelungen sollte, hier für das Land u. Volk etwas zu thun* (…) *und ich habe auch entschloßen, alles aufzugeben und die wenigen Tage, welche ich nach zu leben habe, für mich zu benützen*“. Omlouval se proto, že přislíbený článek nedodá.[38] Avšak Wanklovy deprese netrvaly dlouho. Snad mu pomohl také dopis z Vídně;[39] na počátku dubna 1888 byl totiž článek hotov, třebaže s pozměněným obsahem oproti původnímu plánu (Wankel 1888).[40]

Poslední Wanklova kauza spojená s rokem 1888 byla poměrně delikátní. Šlo o nálezy objevené při rozšiřování železniční dráhy mezi Uherským Hradištěm a Starým Městem, tedy v regionu, který nespadal do Wanklova konzervátorského obvodu. V okolí Uherského Hradiště a Starého Města byl velmi aktivní místní učitel František Myklík, jeden ze spolupracovníků olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního. Ten si již na podzim 1887 všiml v zářezu železniční trati v poloze Špitálky na katastru Starého Města stop po prehistorickém nalezišti. Když se v létě 1888 blížil začátek stavebních prací, obrátil se na Moritze Trappa, od něhož očekával pomoc před bezohledným zničením lokality. Trapp se z titulu své konzervátorské funkce skutečně snažil podnítit c. k. Centrální komisi k zákroku a do Vídně s odkazem na informace získané od Myklíka sděloval: „*Hiebei würde ich die h. k. k. Central Com. ganz ergebenst bitten, durch ein Einschreiten bei der Bahndirection es zu ermöglichen, falls wirklich prähistorische Objecte gefunden würden, daß man mich hievon avisier und dieselben im Interesse der ferneren Erhaltung und des Studiums wegen dem Franzens Museum in Brünn widmen möchte. Sonst gehen solche Funde wieder in Privathände und sind für die Öffentlichkeit verschlossen.*“[41] Z Vídně se vzápětí obrátili na generální ředitelství c. k. Severní dráhy císaře Ferdinanda, jež žádali o součinnost a spolupráci s Trappem,[42] avšak bez výrazného úspěchu.

Myklík se ale snažil neponechat nic náhodě. Kromě Moritze Trappa se totiž již někdy na počátku srpna 1888 obrátil také na Jindřicha Wankla. Ten také nelenil a dvakrát se snažil přimět k zákroku c. k. okresní hejtmanství v Uherském Hradišti; mimo jiné navrhoval, aby byl učitel Myklík pověřen dohledem nad výkopy, ovšem úspěšný nebyl. Úředníci v Uherském Hradišti se totiž jeho podnětem odmítli zabývat a sdělili mu, že pro ně není partnerem k jakémukoliv jednání. Wankel psal proto v říjnu 1888 do Vídně c. k. Centrální komisi a líčil peripetie, které již kvůli kauze absolvoval.[43] Zde poté došlo opět k pokusu o úřední zásah, který tentokráte směřoval také na zemské i říšské orgány. Vedení c. k. Centrální komise ovšem zároveň dalo Wanklovi zřetelně na vědomí, že jeho zákroky za hranicemi vymezeného konzervátorského obvodu nejsou žádoucí.[44] Wanklovo angažmá v této kauze tím skončilo. Františkovo muzeum získalo nakonec do svých sbírek pouhé dva artefakty (Anonym 1889; Trapp 1889),[45] zato Myklíkovi se podařilo prokopat alespoň některé z narušených nálezových situací (Myklík 1890, 84–86, tab. I), třebaže to bylo spojeno se značnými obtížemi[46] (k celé kauze srov. Hlava 2017, 248–250).

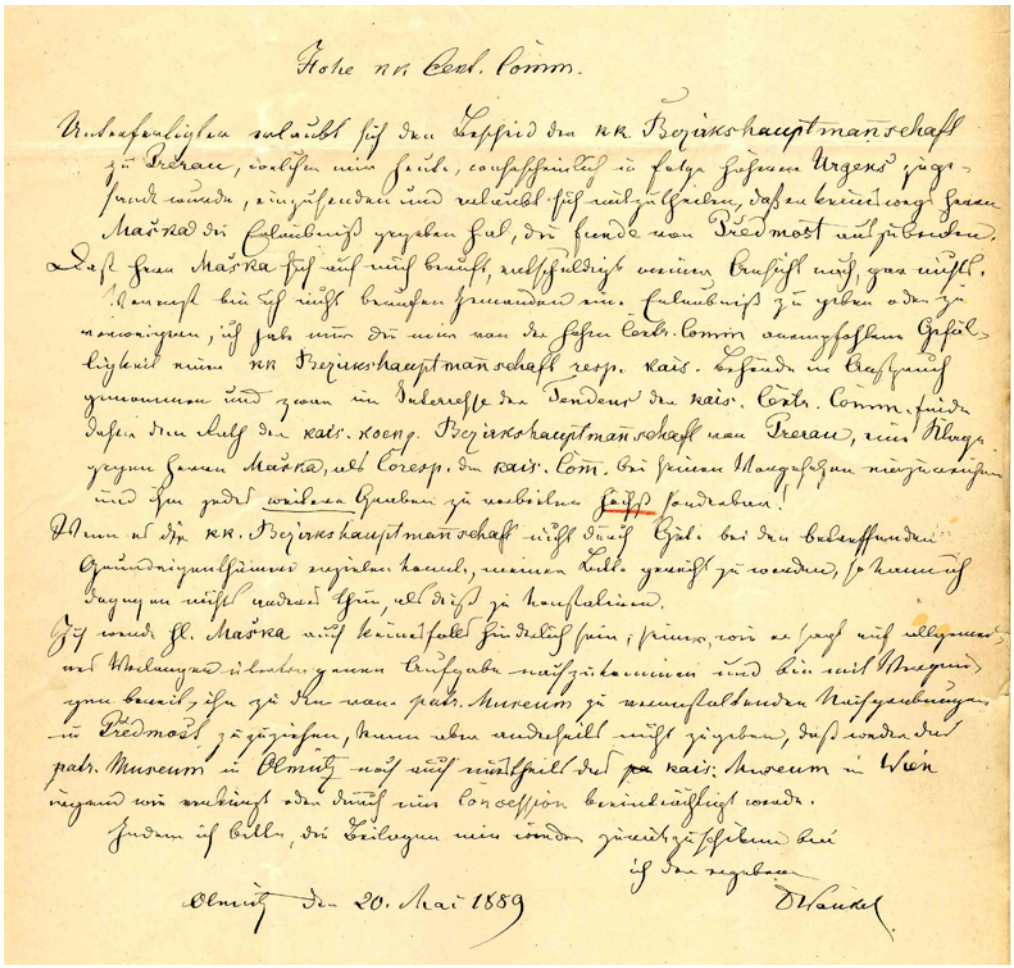
3.4 Rok 1889: Přerov II-Předmostí, Horní Dunajovice a mohyly na panství Kvasice

Předmostí u Přerova platilo od přelomu 70. a 80. let 19. století za exkluzivní paleolitické naleziště a jeho věhlas záhy přesáhl hranice Moravy. Z moravských prehistoriků zde kopal jako první Jindřich Wankel, ovšem po roce 1882 došlo ke sporům s Karlem Jaroslavem Maškou, který se pustil do samostatných akcí (srov. např. Svoboda 2006, 11). Neshody se tehdy podařilo překonat a Maška se v roce 1886 dokonce kolegiálně zúčastnil Wanklových výkopů (Anonym 1886, 97; Klíma 1990, 28–29). Smír netrval dlouho.

Na přelomu let 1888 a 1889 se Wankel obrátil soukromě na Matthäuse Mucha a vyzvídal, zda by bylo možné zasáhnout u majitele předmostecké cihelny Josefa Chromečka. Jeho plán byl prostý – chtěl s pomocí c. k. okresního hejtmanství v Přerově dosáhnout, aby tamější výzkumy byly povoleny výhradně jemu, resp. olomouckému muzejnímu spolku.[47] Svůj motiv sice neodhalil, avšak již záhy vyšlo najevo, že impulzem byl blížící se střet s Maškou, který zde po třech letech zamýšlel opět kopat. Šlo o delikátní záležitost – Much to velmi dobře věděl a po předchozích zkušenostech si to nepochybně uvědomoval také sám Wankel. Na majitele jakéhokoliv pozemku bylo možné pouze apelovat, úvahy o jakémkoliv úředním nařízení byly bezpředmětné.

Předmostecké naleziště však vzhledem ke svému mimořádnému významu představovalo specifický případ, přestože nejslavnější objev mělo teprve před sebou. Much přenesl Wanklův podnět na půdu c. k. Centrální komise a zde se rozhodli vyjít vstříc. Oproti předchozím případům se totiž obrátili na c. k. okresní hejtmanství v Přerově a žádali jej o podporu Wanklova záměru; Wankla o svém postupu vzápětí informovali.[48] Jenže v Přerově žádost z Vídně vzali pouze na vědomí. Wanklovi nepomohla ani přímá výzva přerovskému c. k. okresnímu hejtmanství v květnu 1889 (obr. 1). Jediným výsledkem jeho snahy byl bizarní protokol s vlastníky pozemků v Předmostí, Josefem Chromečkem a Josefem Dokoupilem, který poté vznikl v Přerově. Jejich vyjádření Wankla nepotěšila, třebaže každý vlastník pozemků zvolil jinou taktiku. Chromeček vyhýbavě tvrdil: „*Naleziště moje jest již docela vyčerpané a na něm tedy nic více k nálezení, nemohu tedy ani Dr Wanklovi ani jinému přislíbiti, že jemu povolení ku vědeckému kutání dam.*“ Zato Dokoupil zcela bez obalu uváděl: „*Já se nemohu ve smyslu žádosti pana Dr Wankla zavázati a vyjadřuji se, že připustím k předhistorickému kutání na mně patřícím nalezišti předhistorických zbytku toho, který mně více podá, tj. mně naleziště slušně zaplatí.*“ Evidentně šlo především o peníze – kdo bude ochoten zaplatit více, ten bude kopat. C. k. okresní hejtmanství v Přerově k tomu dodávalo, že „*ungeachtet allen Zuredens, die im Protokolle benannten Grundbesitzer zu einer anderen Äußerung nicht zu bewegen waren.*“[49]

Maška, o něhož šlo Wanklovi především, byl zprvu ochoten k dohodě (Podborský, Kovárník 2012, 246 – dopis K. J. Mašky J. Palliardimu, 10. května 1889) Avšak podmínky, které mu Wankel předložil, byly nepřijatelné. Z Wanklovy strany padla slova o morálním vlastnictví naleziště („*die Předmoster Fundstelle ist*

Obr. 1. Jeden z Wanklových dopisů c. k. Centrální komisi týkající se sporů o paleolitické naleziště v Předmostí. Národní archiv, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 567/1889.

Fig. 1. *One of Wankel's letters to k. k. Central-Commission concerning the disputes over the Paleolithic site in Předmostí. National Archives, collection Central-Commission, box 79, file Předmostí u Přerova, document no. 567/1889.*

moralisches Eigenthum des Olmützer Museums"), neboť na něm kopal jako první. Požadoval proto po Maškovi, aby se zavázal, že veškeré nálezy z proponovaného výzkumu předá olomouckému muzeu. Maškovy výzkumy navíc měly probíhat pod dozorem osobností spojených s olomouckým muzejním spolkem, v jejichž výčtu nechyběl nejen František Přikryl, jeden z nejagilnějších a nejschopnějších spolupracovníků olomouckého muzejního spolku na poli prehistorie (Kolbinger 2019; Kolbinger, Schenk 2020), ale ani středoškolští profesoři z Přerova.[50] Na takové podmínky mohl Maška přistoupit jen stěží, ostatně podmínku o dozoru nad svými výkopy považoval za dehonestující. Stejně jako Wankel se proto obrátil na c. k. Centrální komisi.[51] Ve Vídni se snažili zachovat úřední neutralitu a nalézt všestranně přijatelné řešení. Spor měl ostatně dvě roviny – evidentně nešlo jen o výzkum, s nímž by se Wankel patrně smířil, ale také (a možná především) o uložení nálezů. Maška nakonec začal kopat bez úředního svolení (Podborský, Kovárník 2012, 247 – dopis K. J. Mašky J. Palliardimu, 21. července 1889). *De iure* ho nepotřeboval, neboť s vlastníky pozemků byl dohodnutý. Spor nakonec eskaloval v srpnu 1889 (Podborský, Kovárník 2012, 248 – dopis K. J. Mašky J. Palliardimu, 31. srpna 1889), avšak poté nastal pomyslný klid zbraní. Když před Velikonocemi 1890 Maška kopal v Předmostí znovu, na nalezišti pracovala také Vlasta Havelková, jedna z Wanklových dcer (Podborský, Kovárník 2012, 252 – dopis K. J. Mašky J. Palliardimu, 24. dubna 1890).

Jen souhrou okolností se Wankel ve stejné době připletl k obdobnému sporu, tentokráte ovšem nikoliv jako přímý aktér dění, ale přímluvce jedné ze stran. Šlo o výzkum pohřebiště z doby hradištní v Horních Dunajovicích, který chtěl provést Jaroslav Palliardi, úzce spolupracující s olomouckým muzejním spolkem. Palliardi uzavřel písemnou dohodu o výhradním právu na výzkum s vedením obce, jež byla majitelem pozemku. Avšak c. k. okresní hejtmanství ve Znojmě, na něž se poté obrátil, mu výzkum zakázalo, neboť „*prý tam ředitel zdejší hrnčířské školy kopati chce*". Palliardi se ale nevzdal. Byl rozhodnutý obrátit se nejen na c. k. Centrální komisi do Vídně, ale také na c. k. moravské místodržitelství do Brna, a proto 25. června 1889 žádal Wankla jako konzervátora c. k. Centrální komise o dobrozdání své odborné způsobilosti, které chtěl využít v plánované žádosti do Brna.[52] Wankel však nelenil, a aniž by jej o to Palliardi žádal, obrátil se z vlastní vůle na c. k. Centrální komisi s patřičnou přímluvou, třebaže Horní Dunajovice nespadaly do jeho konzervátorského obvodu.[53] Nebyl ostatně jediný, kdo ve Vídni za Palliardiho orodoval – obdobnou přímluvu totiž poslal také Maška[54] (viz též Podborský, Kovárník 2012, 246 – dopis K. J. Mašky J. Palliardimu).

Ve Vídni již ovšem byli o rodící se kauze informováni konzervátorem Adolfem Sterzem, do jehož obvodu Horní Dunajovice spadaly. Ten totiž 23. června 1889 poslal do Vídně obsáhlou zprávu o objevu pohřebiště, k němuž došlo při stavbě školní budovy. Také on zamýšlel provést výzkum, ovšem žádal na něj od c. k. Centrální komise finanční prostředky.[55] Palliardi svůj dopis do Vídně odeslal pouhý den po Sterzovi.[56] V c. k. Centrální komisi následovalo pečlivé vážení argumentů a hledání všestranně přijatelného řešení, obdobně jako v předmostecké kauze (srov. Podborský, Kovárník 2012, 247, 248 – dopisy K. J. Mašky J. Palliardimu, 21. července 1889 a 31. srpna 1889). Na jedné misce vah byla právně nezpochybnitelná písemná dohoda Palliardiho s vlastníkem pozemku, proti ní ovšem stála autorita konzervátora c. k. Centrální komise.[57] Apel na vzájemnou

dohodu byl nakonec oběma stranami sporu vyslyšen, třebaže c. k. Centrální komise dala v zásadě za pravdu Palliardimu (srov. Podborský, Kovárník 2012, 266 – dopis V. Houdka J. Palliardimu, 12. července 1889). Výzkum nakonec proběhl pod Palliardiho vedením (Palliardi 1890).

Wanklova přímluva ohledně výzkumu v Horních Dunajovicích nebyla jediným vstřícným krokem vůči Palliardimu. Wankel totiž zároveň s ní navrhl c. k. Centrální komisi, aby jmenovala dva nové korespondenty – Vítězslava Houdka (další osobnost z okruhu olomouckých muzejníků) a Jaroslava Palliardiho.[58] Matthäus Much, který Wanklův podnět dostal v c. k. Centrální komisi na stůl, ovšem zaujal negativní postoj, neboť „*sind die Genannten bisher zur CC. in keine Beziehungen getreten; da es jedoch Gepflogenheit der CC. ist, eine Ernennung in der Regel erst dann zu vollziehen, wenn seitens der Vorgeschlagenen ein Akt zur Beurtheilung vorliegt, so stellt der Gefertigte den Antrag auf den Vorschlag des Herrn D^or^ Wankel vorläufig nicht einzufügen, sondern abzuwarten, bis sich die Vorgeschlagenen selbst der CC. in entsprechender Weise bemerkbar machen*“.[59] Rozuzlení přišlo teprve za několik měsíců (srov. Podborský, Kovárník 2012, 248 – dopis K. J. Mašky J. Palliardimu, 31. srpna 1889). V plenární schůzi c. k. Centrální komise dne 8. listopadu 1889 byl totiž Houdek přes Muchovo původně negativní stanovisko zvolen korespondentem, zatímco Palliardi přišel zkrátka; spory kolem výzkumu v Horních Dunajovicích v tom sehrály podstatnou roli.[60] Korespondentem se stal teprve na přelomu let 1892 a 1893, a to z popudu Klimenta Čermáka.[61]

Zatímco spory kolem paleolitického naleziště v Předmostí u Přerova i přímluva za Palliardiho byly vneseny do agendy c. k. Centrální komise z Wanklova podnětu, do další kauzy roku 1889 byl Wankel vtažen tak trochu proti své vůli. Měl ji na svědomí Hermann Struschka, profesor na německém státním gymnáziu v Kroměříži a okresní školní inspektor, zároveň ovšem také příležitostný prehistorik a od roku 1884 člen olomouckého muzejního spolku (Anonym 1884c, 180; Fišer 1979, 7–8; Kolbinger 2012, 140–141; 2016, 104–106). Dne 12. března 1889 se obrátil na vídeňské ústředí c. k. Centrální komise a sděloval, že se svolením Leopoldiny hraběnky Thun-Hohensteinové, majitelky panství Kvasice, se pustil do výkopů mohyl v okolí Nové Dědiny. Chtěl navázat na výzkumy mohyl v tamější oblasti („*zur Herrschaft Kwassitz gehörigen, hinter Neudorf gelegenen Reviere*“), jež provedli v předchozích letech olomoučtí muzejníci v čele s Jindřichem Wanklem (srov. Anonym 1884b, 133; 1884c, 176; Havelka 1884a; Wankel 1888, 243–244; 1890, 229–230; Přikryl 1890, 14–21, obr. na str. 14, 18, tab. I–IV). Struschka se ovšem zmiňoval pouze o jejich výzkumech z roku 1884 a tvrdil, že Wankel je tehdy ukončil z prozaických důvodů: „*Da aber nur unbedeutende Eisenbeigaben gefunden wurden, stellte derselbe die weiteren Grabungen ein und reservierte sich nur die Erschließung des größten Leichenhügels.*“ Skutečnost ale byla odlišná – Wankel totiž kvůli svému odjezdu na antropologicko-archeologický kongres do ruské Oděsy na konci srpna 1884 pověřil provedením dalších výzkumů Františka Přikryla (Anonym 1884c, 176), který v nich pokračoval také v následujících letech. Šlo o mohylníky z doby hradištní a tomu odpovídal charakter získaných nálezů.

Není jasné, zda Struschka kopal v několika polohách, či pouze poblíž Vrbky v trati, která v dobové literatuře kolovala pod názvem Tabarky[62] (ke starším výkopům v této poloze viz Anonym 1884c, 176; Wankel 1888, 244; 1890, 229–230; Přikryl 1890, 18–21, obr. na str. 18, tab. II:5, IV; k lokalizaci Struschkova výzkumu jedné mohyly do této polohy viz Wankel 1890, 230 – „*Eines dieser Hügelgräber der Tabarky ist vom Schulinspector Herrn Struška aus Kremsier geöffnet worden*“; viz též Struschka 1889 – „*Eröffnung mehrerer Grabhügel in dem bei Neudorf nächst Kremsier gelegenen Revier der Herrschaft Kwasitz*“). V dopise do Vídně popisoval, že v jím otevřených mohylách byly nalezeny kostry v natažené poloze na zádech a se železnými artefakty [„*Skelette in der Rückenlage meistens mit einem Eisenaxt en miniature, (…) hie und da ein Sporn aus Eisen*“], obdobně jako při výzkumech olomouckých muzejníků. Jedna z mohyl se ovšem z tohoto rámce výrazně vymykala. Struschka těsně pod jejím povrchem narazil na dětskou kostru [„*das Skelet eines (weiblichen?) Kindes, das ungefähr 10 Jahre alt sein mochte*“]. V okolí krku se vyskytly drobné stříbrné ozdoby kuželovitého tvaru, z nichž se ovšem dochoval jen jediný exemplář; Struschka ho daroval do zámecké sbírky majitelky panství (srov. Wankel 1890, 230). Část zachované lebky si ale odnesl domů, a teprve zde při jejím čištění nalezl stříbrnou záušnici. To ovšem nebylo vše. Struschka totiž ve výzkumu mohyly pokračoval („*Da das Kinderskelet viel zu hoch lag und der Hügel für ein solches Skelet viel zu bedeutend war, wurde die Grabung fortgesetzt*“) a záhy narazil na druhou kostru, u jejíž levé strany ležel železný nůž. Mnohem zajímavější však byla sama kostra. Na levém nadloktí Struschka identifikoval zhojenou zlomeninu a na lebce zhojenou trepanaci, která však podle jeho názoru vznikla „*als Folge einer bedeutenden wenn auch nicht tödlichen Hiebwunde*“.

Wankel o Struschkových výkopech věděl, Struschka ostatně sděloval, že olomoucký konzervátor se zajímal právě o inkriminovanou lebku („*Das letzt erwähnte Object wurde vom Herrn Dr. Wankel vor kurzem reclamiert.*“), zjevně ve snaze získat ji pro tamější muzeum. To však Struschka odmítl a v dopise do Vídně poodhaloval svůj motiv: „*Da ich aber bei aller Hochachtung vor dem ausgedehnten Wissen des genannten Herrn in die Objektivität seiner Forschungen (bei dem erkannten slawischen Tendenz) kein Vertrauen setze, so erlaube ich mir hiemit, die beiliegenden Fundstücke einer hochlöblichen k. k. Centralcommission selbst ergebenst zu unterbreiten und falls dieselben als brauchbar erfunden werden sollten, den Sammlungen dieses hochachtbaren Institutes bereitwilligst abzutreten.*“ K dopisu přiložil nejen trepanovanou lebku, ale také stříbrnou záušnici a železnou sekeru.[63] Sám Struschka měl ostatně s interpretačním slavjanofilstvím olomouckých muzejníků vlastní zkušenost. Když v roce 1884 vyšel v ročence německého státního gymnázia v Kroměříži jeho obsáhlý článek o nálezech na Kroměřížsku (Struschka 1884), Jan Havelka vzápětí ve spolkovém muzejním časopise podotýkal: „*Celkem spisovatel jeví se býti pilným pozorovatelem a sběratelem; ale dílku jeho lze by bylo činiti výtku nejednu. Tak projevuje na str. 9. domnění, že umělé pravěké předměty z kamene a kosti robené nepatří k památkám slovanským, což naprosto je chybno. Vůbec třeba míti na zřeteli, že předslovanských památek na Moravě jest velice po skrovnu a že každý pravěký nález u nás učiněný a priori především ke slovanské dávnověkosti máme táhnouti, když z nezvratných důvodů není nám jinak činiti.*“ (Havelka 1884b).

Wanklův pohled na *spor o lebku* byl poněkud odlišný, jakkoliv jeho verze událostí se v jádru shodovala se Struschkovým tvrzením. Struschka prý totiž před ním prohlásil, že lebku (neboť o tu šlo Wanklovi především) zašle přímo Alexandru Helfertovi, prezidentovi c. k. Centrální komise. Ve snaze získat ji pro olomoucké muzeum psal proto Wankel 3. března 1889 c. k. okresnímu hejtmanství v Kroměříži a žádal ho o zákrok proti Struschkovi. Odtud se obrátili přímo na ředitelství místního gymnázia, v němž Struschka působil. Ředitel gymnázia poté 11. března 1889 sděloval přímo Wanklovi, že Struschka lebku zašle do Vídně nikoliv Helfertovi, ale přímo c. k. Centrální komisi.[64] A Wankel, jenž si všiml rozporu mezi původním Struschkovým záměrem a sdělením z Kroměříže, se zanedlouho dotazoval Helferta: „*Hat den Schädel der Herr Insp. Struschka aus Kremsier, statt an euch, wie mir versprechen wurde, an das Cent. Comm. gesendet wurde, wie die dortige Schuldirektion mir mittheilt, oder ist es abermals eine Lüge?*“ A dodával: „*Dr. Much kennt die ganze Affaire genau.*“[65]

Ve Vídni však nálezy nabídnuté Struschkou nepřijali. C. k. Centrální komise totiž svojí vlastní sbírkou nedisponovala. V obdobných případech bylo pravidlem vrácení artefaktů jejich majiteli, nebo předání některému z vídeňských muzeí. Matthäus Much v tomto případě interně podotýkal: „*Was die der kk. CC. eingesendeten und vom Einsender für die Sammlungen derselben zur Verfügung gestellten Funde betrifft, so geht aus dem Berichte hervor, daß auf dieselbem auch H. Cons. D^or^ Wankel für das von ihm geleitete Museum in Olmütz Anspruch erhabt, daß aber auch die Herrschaft Kwassitz einen Vorbehalt den auf ihrem Gebiete erzielten Funde gemacht zu haben scheint, es erübriget daher kaum etwas anderes, als dem H. Berichterstatter, dem für seinen Bericht der Dank auszusprechen wäre, auf dem letzteren Umstand aufmerksam zu machen und dieselbem aufzufordern, die Fundstücke der genannten Herrschaft zuzusenden, allfalls mit der Bitte, dieselben einem öffentlichen Museum zu widmen.*“[66] Nálezy byly proto vráceny Struschkovi se zdvořilým vysvětlením, zároveň byl o tomto postupu informován Wankel.[67] Jenže k dohodě o předání nálezů do olomouckého muzea nakonec nedošlo (srov. Wankel 1890, 230 – „*der Schädel ist verschollen*“). Jediným hmatatelným výsledkem Struschkových výkopů bylo nakonec zveřejnění výrazně transformovaného, ovšem faktograficky přesného obsahu jeho zprávy, které se omezilo na pozitivistickou věcnost bez osobních invektiv (Struschka 1889).

3.5 Rok 1890: *Archäologische Wanderungen in der Umgebung von Olmüz*

Wanklův hektický rok 1889 ve službách c. k. Centrální komise byl vystřídán poklidnými měsíci roku 1890. Patrně někdy na počátku roku 1890[68] vznikl poměrně obsáhlý rukopis, který shrnoval výzkumy provedené v okolí Olomouce. Svým způsobem šlo zároveň o bilanci Wanklovy konzervátorské činnosti, neboť v roce 1890 mu končilo pětileté funkční období. Vídeňské ústředí c. k. Centrální komise však bylo s jeho působením spokojeno, a tak měl před sebou dalších pět let.

Wanklův text byl koncipován netradičně, jako výprava po regionu s návštěvou jednotlivých lokalit. Odpovídal tomu ostatně také název – *Archäologische Wanderungen in der Umgebung von Olmüz* (Wankel 1890). Wankel neopomenul žádné z nalezišť, s nimiž přišel v uplynulých letech do kontaktu jako kustod olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního (a konzervátor c. k. Centrální komise), a využil také terénní akce Františka Přikryla, patrně nejvytrvalejšího a nejpodnikavějšího spolupracovníka olomouckého muzea. Došlo samozřejmě rovněž na depot bronzových nádob z Nákla, na nějž se nedostalo před dvěma lety. Text byl doprovázen početnými ilustracemi. Byl to poslední Wanklův text, který vyšel v *Mittheilungen* c. k. Centrální komise.

3.6 Rok 1891: Mohelnice a Mankovice

Při pohledu nazpět je zřejmé, že rok 1890 představoval ve Wanklově konzervátorské činnosti pro c. k. Centrální komisi jistý předěl. Důvodem bylo nepochybně zhoršující se zdraví a také věk – Wankel se totiž v roce 1891 dožil sedmdesáti let. Zatímco ještě v roce 1889 aktivně působil v terénu, od roku 1891 již do výzkumných prací přímo nezasahoval a přenechával je jiným. Dvě kauzy z tohoto roku, jichž byl účasten, o tom vypovídají poměrně přesvědčivě – v Mohelnici ani v Mankovicích se totiž Wankel do terénu nevydal; ostatně v druhém případě jej k tomu c. k. Centrální komise ani nevyzvala, neboť zde jejím jménem (a z jejího pověření) zasáhl Maška.

Události kolem (údajných) nálezů v (okolí) cukrovaru v Mohelnici odstartovalo upozornění Karla Jaroslava Mašky vídeňskému ústředí c. k. Centrální komise na konci března 1891. Maška sděloval, že nedávno při cestě do Mohelnice zhlédl „*das dasselbst vorkommende Urnengräberfeld sowie auch die in neuester Zeit gemachten Funde von Thongefäßen und Bronzegegenständen* (*Nadeln, Spiralringe*), *welche sich im Besitze des Grundeigenthümers, Stärkefabrikanten Pohl, befinden.*“ Pocházely prý jednak ze dvora cukrovaru, jednak z prostoru naproti továrně. Maška dodával: „*Eine weitere systematische Erforschung der Begräbnis- und Wohnstätte wäre sehr erwünscht.*“[69] Z Vídně zanedlouho Wankla žádali o bližší informace a názor na případný výzkum, aniž by ovšem prozradili informátora.[70]

V zastoupení svého otce se dne 26. dubna 1891 do Mohelnice vypravila Magdalena Wanklová, jmenovaná v roce 1890 korespondentkou c. k. Centrální komise,[71] a to v doprovodu Mořice Hrubana, tehdejšího jednatele olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního. Zprávy o nedávných nálezech se sice ukázaly jako nesprávné („*Nach der Aussage des Zuckerfabrikanten Herr Pohl wurde derzeit nicht nachgegraben und auch nichts gefunden*“), avšak majitel cukrovaru Pohl upozornil, že před lety se zde podařilo zachytit při stavbě tovární budovy „*viele Urnen und prachtvolle Bronzegegenstände*“; na místo se tehdy dostavil Moritz Trapp, v té době adjunkt kustoda brněnského Františkova muzea Albína Heinricha, který provedl menší výzkum a nálezy odvezl do Brna (Trapp 1861a; 1861b).[72] Další výkopy zde uskutečnil Eduard von Sacken v dubnu 1862 (Sacken 1863, 20), ale i později, patrně v roce 1887 (Měchurová 1992, 13). Wanklova dcera dodávala: „*Herr Pohl besitzt aus den letzten Nachgrabungen nur zwei Urnen, die er zum Andenken zu behalten wünscht. Die Urnen sind sehr reich und schön ornamentiert und gehören dem Lausitzer Typus an. Nach den Funde zu urtheilen sind es Urnenfriedhöfe* (*Brandgräber, Familiengräber*), *nicht weit voneinander entfernt, wie sie hier so häufig vorkommen.*“ To ovšem nebylo vše. Továrník Pohl se totiž zřejmě sám příležitostně pouštěl do výkopů a o své poznatky se nyní hodlal podělit: „*Auf der anderen Seite des Urnenfeldes kam Herr Pohl beim Graben auf Pfahlbauten, die sich längs des Flußbettes erstrecken.*“ Prý tehdy bylo nalezeno větší množství zuhelnatělých dřevěných kůlů a jeden keramický džbán, který získalo do svých sbírek Městské historické muzeum v Olomouci. Ani to ale nebyla poslední informace: „*Im naheliegenden Dorfe Schweine besitzt Herr Pohl Graphit-Bergwerke, wo man prähistorische Schmelztiegelreste vorfand, welche als Beweis dienen können, daß dieser Graphitbau in prähistorische Zeiten zurückreicht und wahrscheinlich der ganzen Gegend, nahmentlich der Besitzer großen Töpferei zur Ausbeute diente.*“[73]

Třebaže nešlo o objevy z poslední doby, ve Vídni vzbudily pozornost především informace o kůlových stavbách a grafitových ložiscích u Svinova. Matthäus Much poté interně poznamenával, aby Wankel „*insbesondere die Pfahlbaureste und die Graphitgruben im Auge zu behalten und, sobald sich eine passende Gelegenheit ergibt, einer eingehenden Untersuchung zu unterziehen*“. To bylo ostatně se slovy díků sděleno do Olomouce,[74] avšak u toho také zůstalo. Vyústění bylo nakonec jediné – podstatná část zprávy z pera Magdaleny Wanklové, jež byla zaslána do Vídně, vyšla zanedlouho v upravené podobě tiskem v časopise c. k. Centrální komise (Wanklová 1891).

Byly-li údajné nové nálezy v Mohelnici pouhou chimérou, objev v Mankovicích byl naprosto reálný. Když se v roce 1890 začala stavět železniční dráha mezi Odrami a Suchdolem nad Odrou, c. k. Centrální komise po zkušenostech z předchozích let upozorňovala v červnu téhož roku ředitelství tehdejší c. k. Severní dráhy císaře Ferdinanda na případné nálezy a zároveň navrhovala, aby Karel Jaroslav Maška jako její zástupce prováděl příležitostný dozor; Maška, který stále učil na reálce v Novém Jičíně, byl ostatně od roku 1883 korespondentem c. k. Centrální komise. Ředitelství železnice součinnost ochotně přislíbilo.[75]

Snaha c. k. Centrální komise o osvětu a zajištění spolupráce nakonec nepřišla zcela vniveč, ovšem především díky Maškovi. V červenci 1891 se na c. k. Centrální komisi obrátil Wankel a sděloval, že při stavbě byl nalezen depot bronzových předmětů (k depotu z Mankovic souhrnně Salaš 2005, 354–356, tab. 196–198, 199:A). Maška, jemuž se po značných peripetiích podařilo depot získat, jej chtěl věnovat olomouckému Vlasteneckému spolku muzejnímu a Wankel zjišťoval, zda proti tomu nebude mít c. k. Centrální komise žádné námitky. Ke svému dotazu přikládal Maškův dopis s informacemi o nálezu.[76] Ve Vídni proti tomuto postupu žádné námitky neměli.[77]

Maška zanedlouho psal c. k. Centrální komisi sám – posílal nejen podrobnou zprávu o nálezu, ale také celý depot a podotýkal, že kratší zprávu již zaslal Wanklovi do časopisu vydávaného olomouckým muzeem. Navrhoval, aby k článku do vídeňských *Mittheilungen* byly zhotoveny kresby několika artefaktů, a žádal, aby komise poděkovala Stefanu Weigelovi z četnické stanice v Suchdole nad Odrou, který se výrazně zasloužil o uchování nálezu. Zmiňoval se také o proplacení nákladů – celkem šlo o 4 zlaté 20 krejcarů, z nichž 2 zlaté 40 krejcarů měly připadnout Weigelovi, zbytek (1 zlatý 80 krejcarů) tvořily Maškovy výdaje. Maška bez obalu kritizoval přístup ředitelství železniční společnosti: „*Ich kann nicht umhin hervorzuheben, dass die Organe der k. k. priv. Kaiser Ferdinands Nordbahn sich anlässlich dieses Fundes vollständig passiv verhielten.*“ To samozřejmě hrálo roli v rozhodnutí darovat celý depot olomouckému muzeu, třebaže konečný verdikt příslušel v tomto případě c. k. Centrální komisi. Z právního hlediska totiž nálezy vykoupila, tj. byla jejich vlastníkem: „*Die Fundobjecte lege ich sämmtliche bei und überlasse es der hohen k. k. C. C., nach ihrem Gutdunken hierüber zu verfügen. Ich erlaube mir aber den Antrag zu stellen, dass die Mankendorfer Fundgegenstände in erster Linie dem Olmützer Museum einverleibt werden mögen und bringe dadurch gleichzeitig den Wunsch des früheren rechtmäßigen Besitzers der Fundgegenstände, Herrn Gendarmerie-Wachtmeisters Stefan Weigel in Zauchtel, zum Ausdrucke, es mögen diese Gegenstände in Mähren verbleiben. Sollte diesen Vorschlag aus irgend einem Grunde nicht ausführbar sein, dann käme nur das Franzensmuseum in Brünn in Betracht.*“[78]

Klíčové slovo nakonec připadlo Matthäusi Muchovi, který s uložením depotu v olomouckém muzeu souhlasil.[79] Dne 9. října 1891 Maška obdržel z Vídně celý depot nazpět, den poté jej zasílal s průvodním dopisem z Nového Jičína do Olomouce (srov. Anonym 1891) a dodával: „*Mit H. Houdek sprach ich schon in Wien, dass ich einen Bericht für den Časopis ausarbeiten werde, wobei die Clichés von der C. C. verwendet werden konnten. Mein Bericht in den Mitth. d. C. C. wird 5 Illustrationen enthalten. Aus diesem Grunde wird es nothwendig sein, den Mankendorfer Fund erst in der letzten diesjährigen Nummer des Časopis zu publicieren.*“[80] Zpráva o mankovickém depotu vyšla ještě v roce 1891 ve vídeňských *Mittheilungen* (Maška 1891), v olomouckém časopise se nakonec objevila teprve v následujícím roce (Maška 1892).

3.7 Rok 1892: Rouské

Poslední případ, do něhož byl Wankel zatažen, se odehrál v roce 1892, opět za asistence jeho dcery Magdaleny, a souvisel s výzkumem mohyly v lese Lišky u Horních Těšic na Přerovsku (lokalita leží ve skutečnosti na katastru obce Rouské; Kolbinger, Schenk 2020, 113, obr. 14). Hybatelem událostí byl tentokráte Moritz Trapp. Toho však na tuto kauzu upozornilo zemské četnické velitelství v Brně, které obdrželo úřední zprávu od četnické stanice v Kelči. Dne 28. září 1892 kopal na nalezišti František Přikryl a nalezl tam nádoby kultury zvoncovitých pohárů (k výzkumu blíže Přikryl 1895, 73–74, obr. na str. 74 vpravo; srov. Kolbinger, Schenk 2020, 113, obr. 14, 15 vpravo). Celá záležitost by snad prošla bez valného Trappova zájmu, ostatně lokalita neležela v jeho konzervátorském obvodu. Jenže úředník z Kelče označil Přikryla titulem „*Assistent des k. k. Landes-Conservators*“ a na Trappa to zapůsobilo jako červený hadr na býka. Proto se vzápětí obrátil na vídeňské ústředí c. k. Centrální komise, aniž by ovšem celou záležitost jakkoliv komentoval. Z jeho pohledu přiložený opis obou dopisů zřejmě vypovídal sám o sobě.[81]

Ve Vídni však Trappův záměr nepochopili. Domnívali se totiž, že jde jen o běžnou zprávu o nálezech. Matthäus Much, jenž se k poskytnutým materiálům interně vyjádřil, nevěnoval Přikrylovu neobvyklému titulu žádnou pozornost. Naopak kritizoval Trappa za nečinnost a nedostatečné informace o lokalitě i nálezech. V tomto směru bylo totiž vše, co Trapp poslal do Vídně, vskutku velmi chudé. Much byl proto značně příkrý: „*Die CC. kann sich doch nicht um jeden einzelnen, vielleicht recht unbedeutenden Fund selbst bekümmern; dazu sind ja in erster Linie ihre Organe berufen.*“[82] Poté byl Trappův dopis projednán v zasedání I. (prehistorické) sekce 21. října 1892. Také zde zůstal Trappův záměr neodhalen, avšak Přikrylův nezvyklý titul vzbudil zájem. A tak se c. k. Centrální komise Trappa dotazovala: „*1) Gehört der Fundort in Ihrem Cons. Bezirk? u. 2) Wie soll die Bemerkung der Gendarmerie: ‚H. Cooperator P. Franz Přikryl aus Soběchleb, Assistent des k. k. Landes-Conservators‘ gedeutet werden?*“[83]

Trapp nyní na obě otázky obsáhle odpovídal. Vysvětloval, že „*das hiesige k. k. 4. Landes-Gendarmerie-Commando mir alle, seitens der ihm von den in Mähren stationirten Posten-Commanden zukommenden ämtlichen Meldungen über prähistorische, archäologische und Münz-funde, per videat zur Wissenschaft bringet, daher ich auch von jenen Funden unterrichtet bin, die nicht in meinem mir zugewiesenen Conservator-Bezirk gehören.*“ Z jeho pohledu byla ale mnohem podstatnější odpověď na druhou otázku. Zemský konzervátor ani asistent zemského konzervátora, jak byl nazván Přikryl v dopise z Kelče, totiž nebyli nikdy jmenováni a používání takových titulů Trapp považoval za nepřijatelné. Žádal, aby prostřednictvím c. k. moravského místodržitelství a c. k. četnického zemského velitelství byly informovány všechna c. k. okresní hejtmanství a c. k. četnické stanice na Moravě, že „*es keine Conservator-Assistenten giebt und keine Conservatoren-Stellvertreter.*“[84]

Dne 18. listopadu 1892 se c. k. Centrální komise obrátila přímo na Wankla a žádala ho nejen o bližší informace k terénní akci, ale také o vysvětlení údajného Přikrylova asistentského titulu. Bylo charakteristické, že se odvolala nikoliv na Trappovu zprávu, ale na informaci c. k. četnické stanice v Kelči.[85] Wankel vše objasnil v dopise, který za něj napsala jeho dcera Magdalena. Tvrdil, že Přikrylova asistentská funkce souvisí s jeho činností pro olomoucké muzeum – Wankel prostřednictvím své dcery sděloval, že Přikryl je asistentem muzejního kustoda a s tímto pověřením kopal v Horních Těšicích.[86] Realita byla zřejmě odlišná, avšak ve Vídni se s tímto vysvětlením spokojili. Matthäus Much totiž interně konstatoval: „*Da durch die vorliegende Mittheilung der Fall genügend aufgeklärt ist, das Auftreten eines ‚Assistenten des k. k. Landes-Conservators‘ nur als ein zufälliges Zusammentreffen sich ergiebt, so stellt Ref. den Antrag, von dem Vorschlage des Cons. Trapp, durch die Statthalterei verlautbaren zu lassen, daß es keine Assistenten der Conservatoren gebe, abzutreten.*“[87] V tentýž den byla celá záležitost projednána na zasedání I. (prehistorické) sekce a poté byla uložena *ad acta*.

3.8 Léta 1893–1894: rezignace a diskuse o nástupnictví

Od sklonku 80. let 19. století Wankla omezoval (nejen) v jeho konzervátorské činnosti špatný zdravotní stav, který jej nakonec přinutil k rezignaci. C. k. Centrální komisi ji oznámil v říjnu 1893 a zároveň navrhl jako svého nástupce Josefa Vyvlečku, jednatele olomouckého muzejního spolku a svého

blízkého přítele.[88] O Wanklově rezignaci v listopadu 1893 debatovala plenární schůze c. k. Centrální komise, v prosinci 1893 poté ještě samostatně I. (prehistorická) sekce. Dne 28. prosince 1893 z Vídně Wanklovi sdělovali, že uvažují o rozdělení jeho dosud jednotného konzervátorského obvodu na dvě části. První obvod měl zahrnovat území politických okresů Litovel, Moravská Třebová, Olomouc, Prostějov, Šternberk, Šumperk, Zábřeh a k tomu ještě území města Olomouce. Druhý obvod měly tvořit politické okresy Holešov, Hranice na Moravě, Místek, Nový Jičín, Přerov a Valašské Meziříčí. Zatímco pro první obvod předběžně počítali s Vyvlečkou, jehož doporučoval Wankel, u druhého obvodu c. k. Centrální komise sdělovala, že „*beabsichtigt sie jedoch k. k. Statthalterei zu ersuchen, eine hiezu geeignete, wo möglich im Bezirke domicilierende Persönlichkeit namhaft zu machen*." Žádali proto Wankla o návrh.[89]

Wankel reagoval na začátku ledna 1894 a poněkud zamíchal kartami. Na rozdíl od c. k. Centrální komise navrhl přenechat Vyvlečkovi východní část svého konzervátorského obvodu, naopak pro jeho západní část (včetně bezprostředního okolí Olomouce) doporučil jako nejvhodnějšího kandidáta Karla Jaroslava Mašku, tehdy již ovšem žijícího v Telči; pokud by nebyl přijatelný, navrhoval místo něj Jana Smyčku z Litovle a jako třetí v pořadí připadal v úvahu ředitel Skála z Prostějova.[90] Wanklův výběr dvou hlavních kandidátů – Josefa Vyvlečky a Karla Jaroslava Mašky – podpořil Matthäus Much, v jehož interních úvahách se Jan Smyčka ani ředitel Skála vůbec neobjevili.[91] Následovala žádost c. k. moravskému místodržitelství o vyjádření k předloženému návrhu. Ten v podstatě kopíroval řešení nastíněné Wanklem, ovšem bez Smyčky a Skály. Maška byl navržen pro západní část Wanklova konzervátorského obvodu, Vyvlečkovi měla připadnout jeho východní část.[92]

V Brně se výzvy z Vídně chopili se vší zodpovědností. Odpověděli teprve v dubnu 1894, a to velmi obsáhle. Informace, které o obou kandidátech shromáždili, byly vskutku detailní, ovšem nezůstalo pouze u Mašky a Vyvlečky. Kromě nich se totiž v návrhu c. k. moravského místodržitelství objevil František Přikryl, prolustrovaný neméně důkladně. Čtyři další osobnosti byly zmíněny spíše jen mimoděk – Alois Czerny z Moravské Třebové, Alois Gamroth z Nového Jičína, Vilém Jičínský z Moravské Ostravy a Štěpán Chytil z Loštic.[93]

Ve Vídni padlo definitivní rozhodnutí na počátku května 1894. K žádnému zvratu již nedošlo – západní část Wanklova konzervátorského obvodu byla přisouzena Maškovi, Vyvlečkovi byla přidělena východní část.[94] Zbývalo zařídit poslední dva kroky. C. k. ministerstvo kultu a vyučování 16. července 1894 předložený návrh schválilo.[95] Oficiální jmenování provedlo c. k. moravské místodržitelství – Josef Vyvlečka i Karel Jaroslav Maška byli pověřeni konzervátorskými funkcemi na pět let.[96]

Ocenění se dočkal také František Přikryl. Dne 18. května 1894 schválilo plenární zasedání c. k. Centrální komise jeho jmenování korespondentem.[97]

4. Závěr

Wanklovo působení ve službách vídeňské c. k. Centrální komise trvalo zhruba deset let a takřka symbolicky se krylo s obdobím, kdy se aktivně podílel na činnosti olomouckého muzejního spolku, který věnoval od počátku značnou pozornost nejen ochraně památek, ale také patřičné osvětě. Na počátku nestála Wanklova iniciativa a skrovné aktivity v roli korespondenta od přelomu let 1883 a 1884 tomu odpovídaly, neboť se omezily na zprávy o aktivitách nově konstituovaného Muzejního spolku olomuckého. Přesto se v roce 1885 dočkal v hierarchii c. k. Centrální komise významného povýšení, neboť byl jmenován konzervátorem I. (prehistorické) sekce, jedním ze tří na Moravě. Jeho konzervátorským obvodem se stala střední a severní Morava; toto území se z podstatné části krylo s oblastí, v níž aktivně působil olomoucký muzejní spolek. Jakkoliv Wanklova spolupráce s c. k. Centrální komisí v následujících letech nebyla příliš intenzivní a rozsáhlá, rozhodně ji v kontextu jeho tehdejších archeologických aktivit nelze považovat za bezvýznamnou. Vrcholu dosáhla v letech 1888–1889; na poklesu počtu kauz, v nichž v následujících letech Wankel figuroval, se citelně podepsalo jeho zhoršující se zdraví.

Jednotlivé kauzy, které lze dokumentovat archivními prameny, přesvědčivě ukazují, že Wankel se velmi často snažil využít svého postavení konzervátora c. k. Centrální komise ve prospěch olomouckého muzea, v němž byl kustodem. Opakovaně se pokoušel přimět c. k. Centrální komisi k úředním zákrokům v případech, kdy se mu nepodařilo získat pro muzejní sbírku nálezy, o nichž se dozvěděl (např. Nemilany 1886, Čelechovice na Hané 1887, Němčice nad Hanou 1887/1888). Neváhal ovšem využít ji také v případech, kdy chtěl získat monopol na výzkumy pro olomoucký muzejní spolek (Předmostí 1889). Byl ale rovněž ochoten přimluvit se za spřátelené kolegy – Jaroslava Palliardiho a Vítězslava Houdka, které v roce 1892 navrhl za korespondenty. A nebyl mu lhostejný ani osud jeho konzervátorského obvodu po rezignaci v roce 1893, kde mu však v prvé řadě opět záleželo na uchování rozhodující role olomouckého muzejního spolku a muzea, které tento spolek spravoval. Právě v tomto kontextu dostává smysl zdánlivě nelogická rošáda s přidělením dvou konzervátorských obvodů – za Wanklovým návrhem přidělit Maškovi západní část svého původního obvodu (včetně bezprostředního okolí Olomouce) lze totiž tušit snahu dostat jeho konzervátorskou činnost v terénu pod dohled olomouckého muzea a zároveň v osobě Josefa Vyvlečky zachovat hranici území, z něhož muzeum získávalo nálezy pro svoji sbírku, co nejdále na východ. Faktická nefunkčnost Maškova konzervátorství v okolí Olomouce se ostatně kvůli jeho bydlišti v Telči během následujících let ukázala poměrně jasně.

Představené kauzy, jejichž byl Wankel aktérem, velmi přesvědčivě ukazují, jak složitá byla pozice konzervátorů i c. k. Centrální komise v případech, kdy došlo k narušení jakéhokoliv naleziště. Možnosti účinného úředního zásahu totiž byly velmi omezené. Právo majitele pozemku nakládat s ním dle svého uvážení bylo nezpochybnitelné a totéž platilo také o nálezech. Jakkoliv c. k. Centrální komise i sám Wankel se v některých případech snažili důmyslně manévrovat, velmi dobře věděli, že úřední zákroky nemají šanci na úspěch a jsou v podstatě bezzubé, resp. kontraproduktivní. Při pohledu nazpět ostatně zaujme obzvláště neochota okresních hejtmanství aktivně spolupracovat ve prospěch ochrany památek, která se neustále opakovala – c. k. okresní hejtmanství v Uherském Hradišti v roce 1888 dokonce odmítlo s Wanklem jakoukoliv kooperaci. Některé z dokumentovaných případů také názorně ukazují, jak složité bylo získat nálezy pro muzejní sbírku – opět záleželo výhradně na rozhodnutí majitele pozemku, na němž došlo k objevu. V podstatě zbývalo pouze apelovat na dobrou vůli a argumentovat obecným zájmem, zachováním památek na předky budoucím generacím ve veřejně přístupné instituci.

V obecnějším kontextu je ovšem zároveň velmi pozoruhodné, jaké autoritě se c. k. Centrální komise těšila mezi moravskými prehistoriky. Přesvědčivě o tom vypovídá fakt, že ji považovali za potenciálního arbitra svých sporů a usilovali o její podporu. Ve sporech o výzkumy v Předmostí i Horních Dunajovicích v roce 1889 se z vlastní vůle obraceli do Vídně, třebaže verdikt c. k. Centrální komise byl právně nezávazný. Ochota respektovat její rozhodnutí měla ale své limity, a pokud kdokoliv nebyl s výsledkem spokojen, mohl jej ignorovat. Tím si však

zavíral do budoucna cestu ke spolupráci. Dochované interní záznamy k jednotlivým konfliktním situacím ostatně přesvědčivě prokazují, že v c. k. Centrální komisi byl každý argument pečlivě zvažován ve snaze zachovat objektivitu a konzistentnost rozhodování. Národnost ani pozice v hierarchii instituce nehrály roli, jak ukazuje spor o výzkum v Horních Dunajovicích mezi Jaroslavem Palliardim a Adolfem Sterzem, konzervátorem c. k. Centrální komise. Směrodatná byla fakta, a ve Vídni se přiklonili na Palliardiho stranu, třebaže ten stál v té době zcela mimo institucionální strukturu.

Za zmínku také stojí vztah mezi Jindřichem Wanklem a Moritzem Trappem, dvěma ze tří moravských konzervátorů c. k. Centrální komise od roku 1885, ale také dvěma nejvýznamnějšími a nejpovolanějšími moravskými prehistoriky 70. a 80. let 19. století. Z některých kauz, jež byly představeny, totiž vyplývá, že se sice snažili respektovat přidělené konzervátorské obvody, avšak neváhali informovat vídeňské ústředí c. k. Centrální komise rovněž o případech za vymezenými hranicemi. Tři dokumentované kauzy – v Olomouci (1885), Uherském Hradišti (1888) a Rouském (1892) – ukazují, že šlo vždy o reakci na vnější podnět. Ve dvou případech (Olomouc 1885, Uherské Hradiště 1888) však podle mého soudu nebyla cílem dehonestace kolegy, ale především snaha upozornit vídeňské ústředí c. k. Centrální komise na nálezy. A jádro kauzy kolem výzkumu Františka Přikryla v Rouském (1892) spočívalo v pochybném (a úředně neexistujícím) titulu *asistenta c. k. zemského konzervátora*, který mu (omylem?) přisoudili Trappovi informátoři z řad četnického sboru.

Právě ve srovnání s Moritzem Trappem, jakkoliv pouze povrchním a předběžném vzhledem k absenci jakékoliv badatelské pozornosti věnované tomuto významnému moravskému prehistorikovi a dlouholetému správci sbírek Františkova muzea, jsou vcelku zřejmé limity Wanklova působení ve službách c. k. Centrální komise. Síť Trappových úředních kontaktů, díky níž se dozvídal o nálezech, byla vzhledem k jeho oficiálnímu úřednímu postavení v respektovaném (*de facto* a také v obecném povědomí zemském) muzeu výrazně propracovanější. V souvislosti s kauzou kolem Přikrylova výzkumu v Rouském v roce 1892 ostatně uvedl, že je o nových nálezech informován prostřednictvím c. k. zemského četnického velitelství v Brně a jemu podřízených služeben. Wankel byl odkázán v podstatě především sám na sebe a okruh spolupracovníků olomouckého muzejního spolku. Nechyběly ani případy, kdy se vídeňské ústředí c. k. Centrální komise dozvědělo o nálezech v jeho konzervátorském obvodu z jiného pramene, a poté žádalo Wankla o vysvětlení. Nutno konstatovat, že c. k. Centrální komise zachovávala v takových případech diskrétnost a jména informátorů z okruhu svých spolupracovníků nesdělovala. A porovnáme-li alespoň zběžně množství kauz, do nichž Wankel a Trapp zasáhli, ve Wanklově případě jejich počet nedosáhl patnácti, zatímco stopu po Trappovi lze dokumentovat v desítkách případů, jakkoliv je třeba mít na paměti, že pocházejí z delšího časového úseku – velmi podrobně o nich vypovídají úřední spisy dochované ve stejném archivním fondu, z něhož čerpala tato studie o Wanklově působení ve službách c. k. Centrální komise.

Spojení Jindřicha Wankla s c. k. Centrální komisí představuje zajisté jen nepatrnou část jeho aktivit v moravské prehistorii. S pomocí představených kauz lze ovšem velmi spolehlivě identifikovat charakteristické způsoby jednání, které Wankel ve své funkci používal, a také limity možností úředních zákroků nejen z jeho strany, ale také ze strany vídeňského ústředí c. k. Centrální komise. Dodejme, že idea sítě regionálních spolupracovníků ústřední památkové instituce v prehistorii přetrvala až do roku 1918, což nepřímo vypovídá o její životaschopnosti. Pokus o navázání na ni v poměrech nového státu po rozpadu Rakousko-Uherska skončil v podstatě neúspěchem (Hlava 2021, 502–504, 512, obr. 1–3, tab. 1). Idea byla resuscitována teprve v roce 1935, kdy byli pro jednotlivé regiony Moravy (a celého Československa) ustaveni jednatelé Státního archeologického ústavu, elitní československé badatelské organizace zrozené v letech 1919–1920. Inspiraci někdejší vídeňskou c. k. Centrální komisí přesvědčivě dokládají archivní prameny (Hlava 2020, 16–24, tab. 1–3).

Poděkování

Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_014).

Poznámky

1 V tomto případě šlo ovšem původně o dopis, zaslaný 30. dubna 1870 do Vídně Edmundu Reitlingerovi a přečtený z jeho iniciativy v plenární schůzi (tj. nikoliv v prehistorické sekci!) tamější Antropologické společnosti 24. května 1870. V spolkovém časopise byl otištěn z Reitlingerova popudu. Viz dopis E. Reitlingera J. Wanklovi, 11. srpna 1870; Historický archiv Vlastivědného muzea v Olomouci (HA VMO), fond Jindřich Wankel, karton 1, inventární číslo (inv. č.) 116/2.

2 Jméno i organizační struktura instituce doznaly od jejího vzniku až do roku 1918 několika proměn. V době, kdy s ní spolupracoval Jindřich Wankel, používala uvedený název. V dalším textu je ze stylistických důvodů použit výhradně zkrácený název c. k. Centrální komise. K její historii z pohledu archeologie (ovšem primárně ve vztahu k Čechám) srov. např. Sklenář 2011, 19–30.

3 Spolek byl založen v roce 1883 jako *Muzejní spolek olomucký*. Již od podzimu 1884 ovšem probíhala diskuse o změně názvu, který by lépe vyjadřoval nadregionální ambice tvůrců spolku. Interně zazněly rozmanité návrhy (*Muzejní spolek v Olomouci*, *Společnost národního musea v Olomouci*, *Muzejní spolek moravský se sídlem v Olomouci*), spolková mimořádná valná hromada nakonec 13. prosince 1885 schválila nový název *Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci*. Viz Zápisy o schůzích a valných hromadách (23. 9. 1883 – 2. 7. 1894); HA VMO, fond Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci, kniha 22, strana (str.) 16, 18, 37. Viz též Anonym 1885c, 191.

4 Upozorněme, že Wanklovo křestní jméno (včetně odkazů v závěrečném soupisu literatury) je použito striktně v jeho české verzi (Jindřich), neboť on sám se považoval za národnostně českého vlastence (jakkoliv se spisovnou češtinou zápasil do konce svého života). Tomu odpovídá také způsob skloňování jeho příjmení. Dodejme, že pravopis citovaných dobových textů (především interpunkce) byl upraven jen v nezbytných případech.

5 Funde im Königshügel bei Ustin, Bezirkshauptmannschaft Olmütz (zpráva M. Trappa z 12. listopadu 1879); Národní archiv (NA), fond Památkový úřad Vídeň, karton 98, složka Ústín, spis číslo jednací (čj.) 408/1879 (podtrženo v originále).

6 Dopis A. Prokopa c. k. Centrální komisi, 30. října 1883; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka A. Prokop, spis čj. 843/1883 (se zkomoleným Wanklovým příjmením v originále).

7 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 14. prosince 1883; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka A. Prokop, spis čj. 843/1883.

8 Koncept dopisu c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství, 14. prosince 1883; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka A. Prokop, spis čj. 843/1883.

9 Dopis A. Prokopa c. k. Centrální komisi, 7. září 1883; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka A. Prokop,

spis čj. 628/1883 (dopis je dochován jen zčásti, pasáž o Maškovi je ale kompletní).

10 Koncepty dopisů c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství v Brně a K. J. Maškovi, 5. října 1883; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka K. J. Maška, spis čj. 662/1883. Jmenování konzervátorem bylo v tomto případě zdůvodněno nepatrně odlišně – „*in Würdigung ihrer erfolgreichen Forschungen über die älteren Denkmale Mährens*".

11 O Müllerově jmenování korespondentem rozhodla c. k. Centrální komise v červenci 1883. Viz koncepty dopisů c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství a W. Müllerovi, 22. července 1883; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka G. Meretta, spis čj. 504/1883.

12 Tellerfunde auf dem Staatsbahnhofe in Olmütz (zpráva W. Müllera z 12. září 1883); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 626/1883.

13 Originál Müllerovy zprávy není dochován, do Vídně byla zaslána prostřednictvím Augusta Prokopa v říjnu 1883 – viz NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 696/1883. Před jejím otištěním si ovšem z Vídně vyžádali zaslání nálezů k ověření jejich datace – viz tamtéž, spis čj. 889/1883.

14 Dopis c. k. ministerstva kultu a vyučování c. k. Centrální komisi, 10. ledna 1892; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka W. Müller, spis čj. 78/1892.

15 Název časopisu prošel obdobnou proměnou jako název spolku. První dva ročníky (1883–1884, 1885) vycházel jako *Časopis Muzejního spolku olomuckého*, od třetího ročníku (1886) byl transformován v *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*.

16 Wanklův dopis Alexandru Helfertovi není dochován, jeho datování a obsah vyplývají ze záznamu na spisu i z textu odpovědi – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu + koncept dopisu A. Helferta J. Wanklovi, 27. února 1884; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 182/1884 (originál dopisu je uložen v HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 56a).

17 Originál Wanklovy zprávy není dochován, interní záznam na příslušném spisu je ale dostatečně výmluvný („*Correspondent Dr. Wankel übersendet den Geschäfts-Bericht des Museums-Vereines in Olmütz für das Vereinsjahr 1883/4.*"; šlo tudíž o jednatelskou zprávu přednesenou na první valné hromadě spolku 30. listopadu 1884) – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 16/1885. K archeologickým aktivitám olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního v prvním roce jeho činnosti viz podrobněji, ovšem z hlediska výčtu lokalit totožně Anonym 1884a, 85 (Senička, Předmostí u Přerova); 1884b, 133 (Černotín, Cholina, Náklo, Šelešovice, Jarohněvice); 1884c, 176 (Jarohněvice, Vrbka).

18 Jakkoliv dochovaná Wanklova korespondence představuje jen torzo, stojí rozhodně za pozornost, že obsahuje více než čtyřicet Muchových dopisů z let 1871–1890. V obecném kontextu je nesporně zajímavé, že vřelým kolegiálním stykům nebránily naprosto odlišné politické názory – německého nacionalistu antisemitského ražení (srov. Urban 2002, 15–19; Luckscheiter 2012) a slovanského vlastence spojoval zájem o stejný obor. Much v jednom z dopisů ostatně uváděl: „*Aber die Verschiedenheit unserer wissenschaftlichen Meinungen und unseres nationalen Gefühles beirrt nicht unsere gegenseitige Wertschätzung und unsere freundliche Zuneigung und ich bitte Dich, deren festzuhalten, auch wenn es einen anderen Anschein haben sollte.*" – viz dopis M. Mucha J. Wanklovi, 9. dubna 1890; HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 94.

19 Interní záznamy; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka M. Trapp, spis čj. 518/1885.

20 Koncept dopisu c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství, 16. července 1885; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka M. Trapp, spis čj. 518/1885.

21 Dopis c. k. moravského místodržitelství c. k. Centrální komisi z 20. července 1885 není dochován, jeho obsah ovšem shrnuje interní záznam na příslušném spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 592/1885.

22 Koncept dopisu c. k. Centrální komise c. k. ministerstvu kultu a vyučování, 31. července 1885; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 592/1885 (se zkomoleným Wanklovým příjmením: „*Heinrich Wanckel*").

23 Dopis M. Trappa c. k. Centrální komisi, 17. prosince 1885; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 987/1885 (s výstřižkem z novin *Brünner Zeitung* s inkriminovanými články – Anonym 1885a; 1885b).

24 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 22. ledna 1886; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 987/1885.

25 Originál Wanklovy zprávy z 26. ledna 1886 není dochován, z poznámky na spisu („*Der Gefertigte beantragt die Aufname des Berichtes des H. Cons. Wankel in die Mitteilungen der kk. CC. soweit derselbe mit Blaustift eingeklammert ist, sowie den Ausdruck des Dankes für die Einsendung desselben.*") a z konceptu dopisu Wanklovi („*Ein Auszug desselben wird in den M. erscheinen.*") je ovšem zřejmé, že její část byla publikována. Viz interní záznam (M. Much, 11. března 1886) + koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 18. března 1886; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 115/1886.

26 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, 24. července 1886; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 51, složka Nemilany, spis čj. 726/1886.

27 Interní záznam + koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 31. července 1886; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 51, složka Nemilany, spis čj. 726/1886.

28 Helfertovu návštěvu v Olomouci v září 1887 dokládá jeho datovaný podpis v návštěvní knize tamějšího spolkového muzea – viz návštěvní kniha z let 1884–1889; HA VMO, fond Vlastenecký spolek muzejní v Olomouci, kniha 9, str. 33.

29 Koncepty dopisů c. k. Centrální komise okresnímu hejtmanovi v Prostějově a J. Wanklovi, 7. listopadu 1887; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 107, složka Želechovice, spis čj. 981/1887 (se záměnou Čelechovic na Hané za Želechovice v originále; viz Hlava 2019, 22 – pozn. 26).

30 Dopis I. Brandeho c. k. okresnímu hejtmanství v Prostějově, 17. listopadu 1887; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 1069/1887.

31 Dopis c. k. okresního hejtmanství v Prostějově c. k. Centrální komisi, 29. listopadu 1887; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 1069/1887 (s datem nedochovaného dopisu c. k. okresního hejtmanství v Prostějově správě cukrovaru v Čelechovicích na Hané).

32 Originál Wanklova dopisu Alexandru Helfertovi není dochován, část jeho obsahu je ovšem citována v interním záznamu na příslušném spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 47/1888 (s uvozující poznámkou „*Auszug aus einem undatierten Privatschreiben des Conservators Dr. Wankel an S^e^ Excellenz den Herrn Präsidenten der CC.*").

33 Interní záznam (M. Much, 19. ledna 1888); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 47/1888.

34 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 25. ledna 1888; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 47/1888.
35 Originál Wanklova dopisu Alexandru Helfertovi není dochován, část jeho obsahu je ovšem citována v interním záznamu na příslušném spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 48/1888 (s uvozující poznámkou „*Auszug aus einem undatierten Privatschreiben des Conservators Dr. Wankel an S^e^ Excellenz den Herrn Präsidenten der CC.*“).
36 Originál Wanklova dopisu Alexandru Helfertovi není dochován, část jeho obsahu je ovšem citována v interním záznamu na příslušném spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 48/1888 (s uvozující poznámkou „*Auszug aus einem undatierten Privatschreiben des Conservators Dr. Wankel an S^e^ Excellenz den Herrn Präsidenten der CC.*“).
37 Interní záznam (M. Much, 19. ledna 1888) + koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 25. ledna 1888; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 47/1888.
38 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, 11. března 1888; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 299/1888.
39 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 10. dubna 1888; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 299/1888.
40 Originál Wanklova rukopisu není dochován, do Vídně byl doručen 4. dubna 1888 – viz NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 55, složka Olomouc, spis čj. 393/1888.
41 Originál Trappova dopisu c. k. Centrální komisi z 18. července 1888 není dochován, část jeho obsahu je ovšem citována v interním záznamu na příslušném spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 97, složka Uherské Hradiště, spis čj. 754/1888.
42 Koncept dopisu c. k. Centrální komise generálnímu ředitelství c. k. Severní dráhy císaře Ferdinanda, 1. srpna 1888; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 97, složka Uherské Hradiště, spis čj. 754/1888.
43 Dopisy J. Wankla c. k. Centrální komisi, 19. října 1888 a 25. října 1888; NA, Památkový úřad Vídeň, karton 97, složka Uherské Hradiště, spisy čj. 1056/1888 (19. října 1888) a 1084/1888 (25. října 1888).
44 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 22. listopadu 1888; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 97, složka Uherské Hradiště, spis čj. 1084/1888.
45 Dopis M. Trappa c. k. Centrální komisi, 24. ledna 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 97, složka Uherské Hradiště, spis čj. 106/1889 (s poznámkou M. Mucha: „*Viel Bären um Nichts.*“).
46 Dopis F. Myklíka J. Wanklovi, nedatováno/odesláno 20. srpna 1888; HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 97.
47 Originál Wanklova dopisu Matthäusi Muchovi není dochován, jeho obsah ovšem shrnuje interní záznam na příslušném spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 4/1889.
48 Koncepty dopisů c. k. Centrální komise c. k. okresnímu hejtmanství v Přerově a J. Wanklovi, 7. ledna 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 4/1889.
49 Dopis c. k. okresního hejtmanství v Přerově J. Wanklovi, 23. května 1889 (s přiloženým protokolem o výslechu J. Chromečky a J. Dokoupila z 21. května 1889); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
50 Dopis J. Wankla K. J. Maškovi, nedatováno – opis; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
51 Originál Maškova dopisu c. k. Centrální komisi z 20. června 1889 není dochován, jeho obsah ovšem vyplývá z interních záznamů na spisu – viz nedatovaný záznam o doručeném dopisu + interní záznam (M. Much, 1. července 1889); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 682/1889.
52 Dopis J. Palliardiho J. Wanklovi, 25. června 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
53 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, 26. června 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
54 Dopis K. J. Mašky c. k. Centrální komisi, 27. června 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 19, složka Horní Dunajovice, spis čj. 735/1889.
55 Dopis A. Sterze c. k. Centrální komisi, 23. června 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 19, složka Horní Dunajovice, spis čj. 719/1889.
56 Dopis J. Palliardiho c. k. Centrální komisi, 24. června 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 19, složka Horní Dunajovice, spis čj. 727/1889.
57 Interní záznam (M. Much, 30. června 1889); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 19, složka Horní Dunajovice, spis čj. 727/1889.
58 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, 26. června 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
59 Interní záznam (M. Much, 30. června 1889); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
60 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 11. listopadu 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 79, složka Předmostí u Přerova, spis čj. 731/1889.
61 Dopis K. Čermáka c. k. Centrální komisi, 1. prosince 1892 + interní záznam (M. Much, 9. prosince 1892) + koncepty dopisů c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství a J. Palliardimu, 31. ledna 1893; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Palliardi, spis čj. 1592/1892.
62 Naleziště leží ve skutečnosti na katastru obce Nová Dědina v trati Doubí (Kolbinger 2019, 166–168).
63 Dopis H. Struschky c. k. Centrální komisi, 12. března 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 52, složka Nová Dědina, spis čj. 262/1889.
64 Dopis ředitelství c. k. německého státního gymnázia v Kroměříži J. Wanklovi, 11. března 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 52, složka Nová Dědina, spis čj. 262/1889.
65 Dopis J. Wankla A. Helfertovi, nedatováno (mezi 11. březnem a 18./19. dubnem 1889); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 52, složka Nová Dědina, spis čj. 262/1889.
66 Interní záznam (M. Much, 10. dubna 1889); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 52, složka Nová Dědina, spis čj. 262/1889.
67 Koncepty dopisů c. k. Centrální komise H. Struschkovi a J. Wanklovi, 18. dubna 1889; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 52, složka Nová Dědina, spis čj. 262/1889.

68 Dopis M. Mucha J. Wanklovi, 9. dubna 1890; HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 94.
69 Dopis K. J. Mašky c. k. Centrální komisi, 31. března 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 50, složka Moravský Krumlov, spis čj. 330/1891.
70 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 14. dubna 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 50, složka Moravský Krumlov, spis čj. 330/1891.
71 Koncepty dopisů c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství a M. Wanklové, 27. prosince 1890; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 1343/1890 (plénum c. k. Centrální komise rozhodlo o této poctě 21. listopadu 1890).
72 Šlo o výkopy v červenci 1861 při zakládání vápnice škrobárny (Anonym 1861; Sacken 1863, 20–22, Fig. 10).
73 Dopis M. Wanklové c. k. Centrální komisi, 3. května 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 50, složka Mohelnice, spis čj. 509/1891.
74 Interní záznam (M. Much, 22. května 1891) + koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 25. května 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 50, složka Mohelnice, spis čj. 509/1891.
75 Dopis c. k. ministerstva obchodu c. k. Centrální komisi, 24. července 1890; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 89, složka Suchdol nad Odrou, spis čj. 929/1890 (s odkazem na nedochovaný dopis c. k. Centrální komise c. k. ministerstvu obchodu z 12. června 1890).
76 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, 19. července 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 89, složka Suchdol nad Odrou, spis čj. 862/1891 (nedochovaný Maškův dopis Wanklovi, který tvořil přílohu dopisu, byl Wanklovi vrácen).
77 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 24. července 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 89, složka Suchdol nad Odrou, spis čj. 862/1891.
78 Dopis K. J. Mašky c. k. Centrální komisi, 30. července 1891; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 47, složka Mankovice, spis čj. 927/1891 (přiložený rukopis Maškovy zprávy o depotu není dochován).
79 Interní záznam (M. Much, 15. září 1891); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 47, složka Mankovice, spis čj. 927/1891.
80 Dopis K. J. Mašky J. Wanklovi, 10. října 1891; HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 90g.
81 Dopis M. Trappa c. k. Centrální komisi, 2. října 1892 (s přiloženým opisem dopisů c. k. četnické stanice v Kelči c. k. zemskému četnickému velitelství v Brně z 29. září 1892 a c. k. zemského četnického velitelství v Brně M. Trappovi z 1. října 1892); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1291/1892.
82 Interní záznam (M. Much, 18. října 1892); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1291/1892.
83 Koncept dopisu c. k. Centrální komise M. Trappovi, 26. října 1892; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1291/1892.
84 Dopis M. Trappa c. k. Centrální komisi, 27. října 1892; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1428/1892.
85 Dopis c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 18. listopadu 1892; HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 28a (koncept dopisu viz NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1428/1892).
86 Dopis M. Wanklové c. k. Centrální komisi, 25. listopadu 1892; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1586/1892.
87 Interní záznam (M. Much, 9. prosince 1892); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 20, složka Horní Těšice, spis čj. 1586/1892.
88 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, říjen 1893; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Vyvlečka, spis čj. 1425/1893.
89 Koncept dopisu c. k. Centrální komise J. Wanklovi, 28. prosince 1893; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Vyvlečka, spis čj. 1425/1893. Originál dopisu viz HA VMO, fond Jindřich Wankel, karton 1, inv. č. 28b.
90 Dopis J. Wankla c. k. Centrální komisi, 6. ledna 1894; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 30/1894.
91 Interní záznam (M. Much, 17. ledna 1894); NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 30/1894.
92 Koncept dopisu c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství, 24. ledna 1894; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 30/1894.
93 Dopis c. k. moravského místodržitelství c. k. Centrální komisi, 13. dubna 1894; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 581/1894.
94 Interní záznamy; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka J. Wankel, spis čj. 581/1894.
95 Koncept dopisu c. k. Centrální komise c. k. ministerstvu kultu a vyučování, 9. května 1894 + dopis c. k. ministerstva kultu a vyučování c. k. Centrální komisi, 16. července 1894; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka K. J. Maška, spis čj. 1179/1894.
96 Viz koncept dopisu c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství, 6. srpna 1894; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka K. J. Maška, spis čj. 1179/1894.
97 Interní záznam + koncepty dopisů c. k. Centrální komise c. k. moravskému místodržitelství a F. Přikrylovi, 29. května 1894; NA, fond Památkový úřad Vídeň, karton 115, složka F. Přikryl, spis čj. 785/1894.

Literatura:

Absolonová, V., Bednářová, V. 1970a: *Jindřich Wankel v dopisech*. Vlastivědná knižnice časopisu Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí, svazek 34. Adamov: Historicko-vlastivědný kroužek závodního klubu ROH Adamovských strojíren n.p.

Absolonová, V., Bednářová, V. 1970b: Blanenská léta Med. Dr. Jindřicha Wankla (Kritický pohled do života a práce). *Vlastivědný věstník moravský* XXII(1), 182–210.

Anonym 1861: [Bez názvu]. *Lumír* XI, 789–790.

Anonym 1870–1871: Zweites Mitgliederverzeichnis der anthropologischen Gesellschaft in Wien. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* I, 78.

Anonym 1876: Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Tätigkeit in den Jahren 1874 und 1875. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge II, I–XX.

Anonym 1883: Bericht der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale über ihre Thätigkeit im Jahre 1882. *Mittheilungen der k. k. Central--Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge IX, I–XXII.

Anonym 1884a: Kronika olom. spolku muzejního. *Časopis Muzejního spolku olomuckého* I, 84–88.

Anonym 1884b: Kronika olom. spolku muzejního. *Časopis Muzejního spolku olomuckého* I, 132–136.

Anonym 1884c: Kronika olom. spolku muzejního. *Časopis Muzejního spolku olomuckého* I, 175–180.

Anonym 1885a: Prähistorische Funde in Olmütz. *Brünner Zeitung* 1885 (285, sobota 12. prosince 1885), 4.

Anonym 1885b: Heidnische Begräbnißstätte. *Brünner Zeitung* 1885 (285, sobota 12. prosince 1885), 4.

Anonym 1885c: Kronika olom. spolku muzejního. *Časopis Muzejního spolku olomuckého* II, 191–196.

Anonym 1886: Kronika vlasten. spolku muzej. v Olomouci. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* III, 97–104.

Anonym 1889: Notizen. 49. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale,* Neue Folge XV, 60.

Anonym 1891: Sbírky vlasten. muzejn. spolku. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* VIII, 171–172.

Dohnal, V. 2011: Olomoucké nálezy bronzových mís. *Přehled výzkumů* 52(2), 75–85.

Fišer, Z. 1979: Dějiny archeologických výzkumů na Kroměřížsku. In: Z. Fišer (red.): *Studie Muzea Kroměřížska '79*. Kroměříž: Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, 2–21.

Grolich, V. (red.) 1971: *Jindřich Wankel, otec moravské archeologie.* Sborník prací Okresního vlastivědného musea v Blansku. Blansko: Okresní vlastivědné museum v Blansku.

Havelka, J. 1884a: Pravěké mohyly na Kroměřížsku. *Časopis Muzejního spolku olomuckého* I, 126–127.

Havelka, J. 1884b: Literatura týkající se naší vlasti. O některých nálezích pravěkých, ježto učiněny byly v Kroměříži a okolí. Od H. Struschky. (Über einige zumeist praehistorische bei und in Kremsier gemachten Funde. Von H. Struschka, k. k. Bez. Schulinspektor und Gymnasiallehrer. Kremsier, 1884). *Časopis Muzejního spolku olomuckého* I, 130.

Hlava, M. 2014: Laténské pohřebiště v Čelechovicích na Hané (okr. Prostějov). In: J. Čižmářová, N. Venclová, G. Březinová (eds.): *Moravské křižovatky. Střední Podunají mezi pravěkem a historií*. Brno: Moravské zemské muzeum, 527–561.

Hlava, M. 2015: Laténský depot z Ptení (okr. Olomouc): nová fakta. *Památky archeologické* CVI, 247–290.

Hlava, M. 2017: K laténským bronzovým vodicím kroužkům jha z Uherského Hradiště ze sbírky Emanuela Štěpána Bergera. *Pravěk*, Nová řada 25, 229–261.

Hlava, M. 2019: *Zlatý věk uničovské archeologie. Mizzi Manethová a muzeum v Uničově.* Archaeologica Olomucensia, Tomus IV. Olomouc: Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci.

Hlava, M. 2020: Jednatelé a dopisovatelé Státního archeologického ústavu. Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu. *Archeologie ve středních Čechách* 24(1), 15–31.

Hlava, M. 2021: Počátky. Kapitola z dějin Státního archeologického ústavu. *Archeologie ve středních Čechách* 25(2), 499–518.

Kanitz, F. 1872: Das Museum der Anthropologischen Gesellschaft. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* II, 102–104.

Kanitz, F. 1874: Das Museum der anthropologischen Gesellschaft. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* IV, 116–117.

Klíma, B. 1990: *Lovci mamutů z Předmostí.* Památníky naší minulosti, svazek 14. Praha: Academia.

Klvaňa, J. 1883–1884: Moravské museum v Olomúci. *Vesmír. Obrázkový časopis pro šíření věd přírodních* XIII(10), 119.

Kolbinger, D. 2012: Doplňky k historii neprofesionální archeologie (po roce 1945) na východní Moravě. *Archeologie Moravy a Slezska* XII, 129–144.

Kolbinger, D. 2016: Doplňky k historii archeologického bádání na východní Moravě III. *Archeologie Moravy a Slezska* XVI, 74–138.

Kolbinger, D. 2019: Z historie archeologického bádání na východní Moravě VI. *Archeologie Moravy a Slezska* XIX, 131–196.

Kolbinger, D., Schenk, Z. 2020: Doplňky k historii archeologického bádání na východní Moravě VII. *Archeologie Moravy a Slezska* XX, 100–161.

Luckscheiter, F. O. 2012: *Matthäus Much, „Schliemann Niederösterreichs" und deutschnationaler Antisemit. Die politische und weltanschauliche Färbung seiner wissenschaftlichen Arbeit im Spiegelbild seiner Zeit.* Rkp. magisterské diplomové práce. Universität Wien. Fakultät für Sozialwissenschaften. Institut für Kultur- und Sozialanthropologie. Uloženo: Universitätsbibliothek Wien.

Maška, K. J. 1891: Bronzefund bei Mankendorf. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XVII, 218–220.

Maška, K. J. 1892: Nález bronzů u Mankovic ve Slezsku. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* IX, 117–122.

Měchurová, Z. 1992: *Archeologické nálezy z Moravy ve sbírkách prehistorického oddělení Přírodovědeckého muzea ve Vídni.* Zprávy České archeologické společnosti při ČSAV, Supplément 13. Praha: Česká archeologická společnost při ČSAV.

Much, M. 1874: Ueber die Resultate der Welt-Ausstellung in Wien in urgeschichtlicher Beziehung. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* IV, 1–30.

Müller, W. 1883: Notizen. 127 (Tellerfunde auf dem Staats-Bahnhofe in Olmüz). *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge IX, CLIV.

Müller, W. 1884: Notizen. 44. *Mittheilungen der k. k. Central--Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge X, XCVI–XCVII.

Myklík, F. 1890: Z čeho můžeme souditi, že stojíme na půdě starého Velehradu? *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* VII, 26–31, 81–87.

Oliva, M. 2020: 150 let od objevu paleolitu na Moravě – Wankelův článek o pařížské výstavě a počátek vykopávek v Býčí skále. *Acta Musei Moraviae*, *Scientiae sociales* CV(1), 143–153.

Palliardi, J. 1890: Slovanské pohřebiště kosterné v Horních Dunajovicích u Znojma. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* VII, 69–77.

Podborský, V., Kovárník, J. 2012: *Jaroslav Palliardi (20. 2. 1861 – 12. 3. 1922). Pokrokový kulturní činitel jihozápadní Moravy a věhlasný archeolog evropského jména (Studie k dějinám archeologie).* Postavy moravské archeologie, nová řada, svazek 3. Brno: Masarykova univerzita.

Prokop, A. 1883: Aus Olmüz. *Mittheilungen der k. k. Central--Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge IX, CV–CIX.

Přikryl, F. 1890: Praehistorické nálezy u Kroměříže a Kvasic (Od roku 1884–1888). *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* VII, 14–21.

Přikryl, F. 1895: Ze Soběchleb. (Pravěké nálezy na Záhoří, učiněné r. 1891–1894.). *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* XII, 72–74.

Sacken, E. von 1863: Archäologische Funde in Österreich im Jahre 1862. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale* VIII, 16–23.

Salaš, M. 2005: *Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku. I. Text. II. Tabulky.* Brno: Moravské zemské muzeum.

Sklenář, K. 1979: *Objevitelé zlatého věku*. Praha: Mladá fronta.

Sklenář, K. 2011: Vývoj péče o archeologické památky v českých zemích do roku 1989. *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie* 65(1–2, 3–4), 1–63, 65–106.

Struschka, H. 1884: Über einige (zumeist) praehistorische bei und in Kremsier gemachte Funde. In: *Programm des k. k. deutschen Staats-Gymnasiums in Kremsier, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1883/84.* Kremsier: Selbstverlag des k. k. deutschen Staats-Gymnasiums, 3–30.

Struschka, H. 1889: Notizen. 85. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XV, 125.

Svoboda, J. A. 2006: *Předmostí*. Archeologické památky střední Moravy, svazek 11. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.

Trapp, M. 1861a: Das Urnengräber bei Müglitz. *Brünner Zeitung* 1861 (178, úterý 6. srpna 1861), 1439–1440.

Trapp, M. 1861b: Das Urnengräber bei Müglitz. *Brünner Zeitung* 1861 (179, středa 7. srpna 1861), 1445–1447.

Trapp, M. 1889: Ueber verschiedene, im Jahre 1888 in Mähren gemachte vorgeschichtliche Funde. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* XIX, [30]–[31].

Urban, O. H. 2002: „... und der deutschnationale Antisemit Dr. Matthäus Much" – der Nestor der Urgeschichte Österreichs? *Archaeologia Austriaca* 86, 7–43.

Wankel, J. 1870–1871a: Der Menschenknochenfund in der Býčískálahöhle. *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* I, 101–105.

Wankel, J. 1870–1871b: Prähistorische Alterthümer in den mährischen Höhlen. *Mittheilungen der anthropologischen Gesellschaft in Wien* I, 266–281, 309–314, 329–343.

Wankel, J. 1872: Kleinere Mittheilungen. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* II, 207–210, 307–312.

Wankel, J. 1873a: Eine Opferstätte bei Raigern in Mähren. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* III, 75–94.

Wankel, J. 1873b: Kleinere Mittheilungen. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* III, 106–107.

Wankel, J. 1885a: Královský kopec u Těšetic. *Časopis Muzejního spolku olomuckého* II, 93–94.

Wankel, J. 1885b: Notizen. 43. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XI, XXXIX–XL.

Wankel, J. 1886: Notizen. 36. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XII, LXXXV–LXXXVI.

Wankel, J. 1887: Kolové stavby v Olomouci. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* IV, 68–81.

Wankel, J. 1888: Das Museum in Olmüz. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XIV, 243–246.

Wankel, J. 1890: Archäologische Wanderungen in der Umgebung von Olmüz. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XVI, 225–231.

Wanklová, M. 1891: Notizen. 98. *Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, Neue Folge XVII, 122–123.

Weismann, J. 1878: Mitglieder-Verzeichniss der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte nach dem Stand Ende 1877. *Correspondenz-Blatt der deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte* 1878, 30–50.

Woldřich, J. N. 1873: Bericht über die Durchführung der „urgeschichtlichen Ausstellung" der anthropologischen Gesellschaft in Wien. *Mittheilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* III, 245–247.

Summary

Jindřich Wankel undoubtedly ranks among the most important figures of Moravian archaeology in the second half of the 19th century. His collaboration with the k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale has to date received little attention compared to his numerous other activities. Established in 1850–1853 in the Empire's Capital, the Commission was the central institution of heritage care.

Wankel was active in the service of the Viennese k. k. Central-Commission for almost ten years. His involvement was not based on his own decision as is reflected by his restricted activities in the role of correspondent in late 1883 and early 1884. Despite this, he significantly rose through the Commission's ranks in 1885 when he was promoted to the conservator of its first (prehistoric) section, becoming only one of three people to hold this rank in the whole of Moravia. Although in the following years, Wankel's collaboration with the k. k. Central-Commission was not exceedingly intensive, it was surely more than just a side-note to his archaeological activities of the period.

The individual cases documented by the archival sources convincingly demonstrate that Wankel often tried to take advantage of his position to favour the Olomouc museum where he was the curator. He repeatedly tried to convince the Commission to officially intervene in cases where he failed to obtain finds that he became aware of. He also did not hesitate to go to the Commission when he wanted to obtain a monopoly to conduct excavations. Similarly, he willingly put in a word for his friends and colleagues – Jaroslav Palliardi and Vítězslav Houdek – whom he recommended as the Commission's correspondents in 1892. Even after his resignation in 1893, he continued to show concern about the future destiny of his former conservator district, again trying to maintain the decisive role of the Olomouc Museum Association and the Museum it ran.

The administrative procedures are also worthy of attention. The individual cases in which Wankel was involved clearly show the precarious position of the conservators and the k. k. Central-Commission as a whole whenever an archaeological site was damaged. The landowners had an undeniable right to deal with their property as they liked; the same applied to the finds. No matter how hard the k. k. Central-Commission and Wankel himself tried to act in some cases, they knew very well that any attempt to officially intervene was deemed to fail. Some of the documented cases clearly show how difficult it was to obtain finds for the Museum collection.

In more general terms, a point of interest is that the Moravian archaeologists considered the k. k. Central-Commission as a kind of arbiter for their disputes, even though the Commission had no actual jurisdiction. Therefore, the willingness to accept its decisions was not absolute: anyone not happy with them could simply ignore them although by doing so they disqualified themselves from further collaboration. The Commission clearly gained some informal authority. The preserved insider documentation convincingly shows that where there was a difference of opinion, each argument was carefully judged in order to keep the Commission's decision impartial and consistent.

English translation by Jan Kysela

Kontakt

Miloš Hlava
Filozofická fakulta, Katedra historie – Sekce archeologie
Univerzita Palackého v Olomouci
Křížkovského 10
CZ-771 80 Olomouc
mihlava@seznam.cz

Přehled výzkumů na Moravě a ve Slezsku 2020

Overview of excavations in Moravia and Silesia 2020

Středověk a novověk
Middle Ages and Modern Times

Adamov (okr. Blansko)

Ul. Hradní č. p. 3; intravilán, parc. č. st. 10.

Novověk. Městský dům. Náhodný zásah/nález. Průzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3025919N, 16.6495356E

V letních měsících roku 2020 byla odstraněna stavba č. p. 3 na ulici Hradní v Adamově. Na stavební aktivitu upozornil pracovníky Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., historik J. Štětina z Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště v Kroměříži, který také provedl základní dokumentaci odkrytých situací, zejména reliktů zdí a dvou do skály vytesaných sklepních prostor. Při následné prohlídce místa bylo zjištěno, že v inkriminovaném prostoru již nebyly žádné archeologické uloženiny, které by měly stratigrafický vztah ke kamenným konstrukcím. Vzhledem k povaze torzálních zdí lze předpokládat, že se jednalo o terasní či opěrnou úpravu pro bývalou obytnou historickou část Adamova ve vztahu k lichtenštejnské železářské huti (Janově huti), která zde existovala snad již v 17.–18. století, a zaručeně v roce 1851 (Kreps 1976, 50, obr. XL: 18; XLV: 24).

Zbylé kamenné konstrukce naznačují, že zde mohly původně stát v uliční frontě jedna nebo dvě budovy se základy založenými v obdélném zářezu vytesaném v granodioritové skále. Vzhledem k pokročilosti neohlášené stavby nebylo již možné provést plošný záchranný archeologický výzkum.

Literatura

Kreps, M. 1976: *Dějiny adamovských železáren a strojíren do roku 1905.* Brno: Blok.

Summary

A fragmentary terrace or the retaining walls of former historical buildings, possibly including ironworks that existed there as early as the 17th–18th centuries (Kreps 1976, 50, Fig. XL: 18; XLV: 24), were documented during the demolition of building No. 3 in Hradní Street in Adamov (Blansko District) that took place in the summer of 2020.

Petr Kos

Babice nad Svitavou (okr. Brno-venkov)

„Vaječník"; zřícenina Hrádek u Babic, parc. č. 987/2.

Středověk. Hrad. Průzkum detektorem kovu. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3035317N, 16.6972017E

Během povrchové prospekce, jejímž účelem měla být původně pouze rekognoskace torzálního maltového zdiva (Kos 2019; Štětina 2019) zaniklého hrádku nad žlíbkem Vaječníkem v údolí Křtinského potoka, byl letmým revizním průzkumem detektorem kovů získán drobný soubor metalických předmětů. Šlo o menší zlomek masivního železného třmene (snad typ E nebo I, 12.–14. století; srov. Nowakowska-Cwetsch 1980, 73, 75, rys. 3: 6; 3: 10), fragment železného odlomeného trnu/hrotu čtverhranné profilace a dva páry bronzových a železných kroužků menších shodných průměrů. Doposud se jedná o první publikované kovové nálezy zřejmé středověké povahy z této drobné fortifikované polohy, zběžně datované do období vrcholného středověku (Doležel 1996; Oliva a kol. 2015, 32). Získané nálezy pochází z hrany posledního nepříliš výrazného plochého skalnatého zadního dílu hradu, který má při svém vnějším severozápadním obvodu málo zřetelný náznak prstencového příkopového hrazení o max. délce cca 15–20 m a šíři 1,5–2 m. Tento nejspíše stavebně-obranný prvek nebyl dosud v odborné literatuře zmíněn; není však vyloučeno, že jde čistě jen o základový žlab palisády, či započatý výkop budoucího zděného základu nedokončené obvodové hradby. Absence militarií vylučuje souvislost s bojovou činností za 2. světové války. Právě odtud je z minulosti zmiňován J. Doležalem nález ojedinělého zlomku středověké keramické nádoby, který se nepodařilo dosud doplnit o další (srov. Doležel 1996; Štětina 2019). Pod hrádkem, na hranici katastrů Babic nad Svitavou a Habrůvky, byly v údolí Křtinského potoka lokalizovány další neznámé objekty raně novověké vápenice (Kos 2019). Celkem tu již byly rozpoznány čtyři pozůstatky jámových pyrotechnologických zařízení s výrobními odvaly obsahujícími zlomky nedopalu vápna, popelovitého prachu a mazanice. Je pravděpodobné, že nejvýchodnější relikt větší jednokanálové pece (u můstku přes Křtinský potok pod jeskyní Kostelík) je druhotně vsazen do rozměrné terénní prohlubně přibližně obdélného tvaru o stranách cca 10 × 7 m. Nevylučuje se, že jde o pozůstatek nedokončené rozměrné vícekanálové středověké vápenické pece. Nově zjištěné indicie tak spíše podporují dataci nedokončené fortifikované hradní stavby do období vrcholného středověku (13.–14. století) a nevykazují žádný prokazatelný vztah k domnělé „uměle" vystavěné romantizující zřícenině vranovsko-křtinského lichtenštejnského voluptuáru z 18.–19. století (srov. Golec 2014, 244, 250; Oliva et al. 2015).

Literatura

Doležel, J. 1996: Vrcholně středověká fortifikace nad údolím Křtinského potoka, k. ú. Babice nad Svitavou (okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 1992, 76–77, tab. 25–26.

Golec, M. 2014: Vranovsko-křtinský lichtensteinský areál. *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* XCIX(2), 235–250.

Kos, P. 2019: Nové vápenické a cihlářské areály v Moravském krasu a jeho okolí. *Archeologia technica* 30, 20–38.

Nowakowska-Cwetsch, D. 1980: Strzemiona z terenu Polski (do XIV wieku): próba typologii. *Świantowit* XXXVI, 65–81.

Oliva, M., Golec, M., Kratochvíl, R., Kostrhun, P. 2015: *Jeskyně Býčí skála ve svých dějích a pradějích*. Brno: Moravské zemské muzeum Brno.

Štětina, J. 2019: Středověká fortifikace na Klepačově (okr. Blansko). In: M. Dejmal, L. Jan, R. Procházka (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkovi k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci*. Brno: NLN, 190–202.

Summary

A detector survey of a defunct small castle above Vaječník in the Křtinský Stream valley, Babice nad Svitavou cadastral area (Brno-Country District) yielded an assemblage of metal objects that corroborate the medieval dating of the castle (Kos 2019; Štětina 2019).

Petr Kos

Bílá Lhota (k. ú. Červená Lhota u Řimic, okr. Olomouc)

Před domy č. p. 8, 9, parc. č. 11/1.

Vrcholný středověk, novověk. Místo sběru, vesnice/městečko. Povrchový sběr. Průzkum. Uložení nálezu: Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Lokalizace: WGS-84 – 49.715855N, 16.969454E

Na jaře roku 2019 nasbíral autor příspěvku kolekci středověké a raně novověké keramiky před domy č. p. 8 a 9 v Červené Lhotě. Nálezy se podařilo vyzvednout z povrchu zasypaného výkopu, který probíhal rovnoběžně s oběma domy. S ohledem na neexistenci bližších nálezových okolností je vypovídací hodnota shromážděného souboru výrazně snížena. Přitom jde v podstatě o první archeologické nálezy z intravilánu obce (srov. Musil 1979, 68–70; 1983, 186–188). Červená Lhota (*Czerwena Lhota*) se v písemných pramenech objevuje roku 1407 (Pinkava 1903, 165–166; Spáčil a kol. 1985, 57), kdy je v pramenech uveden Vítek ze Lhoty vlastnící zdejší dvůr (např. Plaček 2001, 175).

Nalezenou kolekci tvoří celkem 25 zlomků keramiky a fragment komorového kachle. Do vrcholného středověku lze zařadit celkem čtyři kusy keramiky. Všechny jsou charakteristické pro průběh 14.–15. století. Mezi nimi se vyjímá část okraje mísy s červenou malbou (obr. 1: 8) a zlomek výdutě z loštického hrnce. Zbylé fragmenty náleží do průběhu 16.–18./19. století. Zastoupeny jsou nožky z pánví, pásková ucha džbánů či hrnců a okraje hrnců, popřípadě hrnků (obr. 1: 3–6, 10–12). Většina materiálu je režná, jen v několika případech evidujeme vnitřní hnědou nebo zelenou glazuru (obr. 1: 3–5). Výzdoba se omezila na červenou malbu na vnější straně nádoby (obr. 1: 1, 2), vývalkovitou šroubovici a plastickou lištu zdobenou pomocí rádélka (obr. 1: 4). Poslední nález reprezentuje zlomek režného komorového kachle opatřený okrajovou lištou v podobě hranolu s výžlabkem (obr. 1: 9), který nejspíše náleží do 1. poloviny 16. století.

Literatura

Pinkava, V. 1903: *Litovelský okres*. Brno: Musejní spolek.

Musil, J. V. 1979: Tvrz v Červené Lhotě u Litovle, okres Olomouc. *Vlastivědný věstník moravský* XXXI(1), 68–70.

Musil, J. V. 1983: Kachel z Červené Lhoty u Litovle (okres Olomouc). *Vlastivědný věstník moravský* XXXV(2), 186–188.

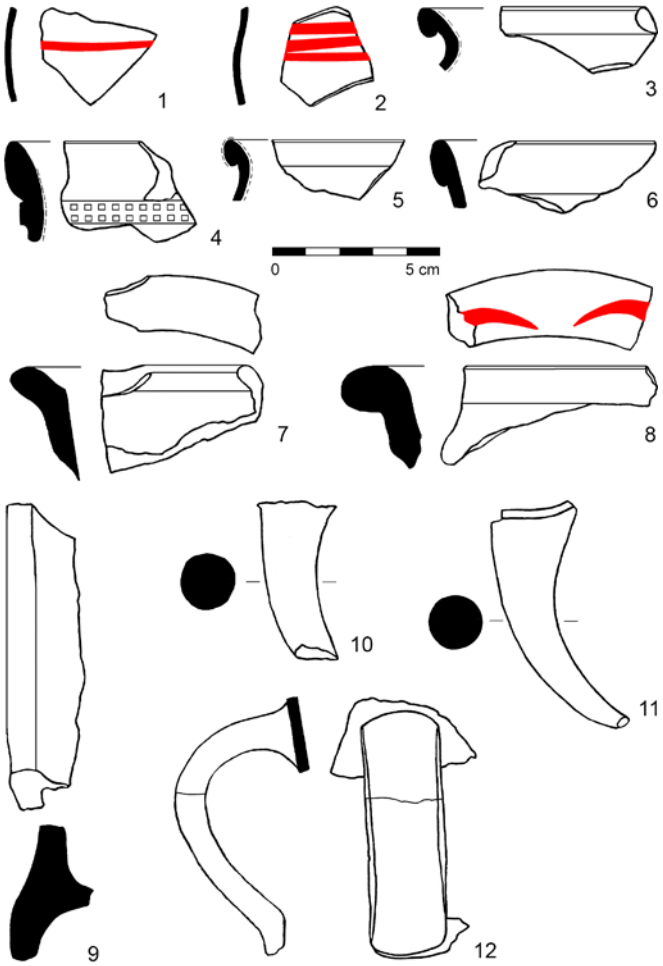
Plaček, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha: Libri.

Spáčil, V. a kol. 1985: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc: Městský NV.

Summary

A 14th–18th/19th century pottery assemblage and a chamber tile fragment from the first half of the 16th century (Fig. 1) were found on the surface of a filled trench in front of house No. 8 and 9 in the cadastral area of Červená Lhota u Řimic (Olomouc District).

Lukáš Hlubek

Obr. 1. Červená Lhota u Řimic. Výběr nálezů. Kresba L. Hlubek.
Fig. 1. *Červená Lhota u Řimic. Selection of finds. Drawing by L. Hlubek.*

Bílovice nad Svitavou (okr. Brno-venkov)

„U Jezírka“, parc. č. 1182/2.

Novověk – industriální období. Vesnice/městečko. Náhodný zásah/nález. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2698336N, 16.6292244E

Během výstavby nástupních stanovišť autobusové zastávky Lesní školka Jezírko (k. ú. Bílovice nad Svitavou) v roce 2020 byly po východní straně silnice zachyceny v šachtě inženýrských sítí pozůstatky suterénních částí bývalé panské lichtenštejnské myslivny vystavěné roku 1791 a zbořené roku 2004 (Haša 2007; Nejezchleb 2012). Z výzkumu pochází dokumentační materiály evidující značky pálených formátových cihel („BH“) a tesané kamenické články zhotovené z opuky, které dokazují, že zmíněná stavba byla od základu přestavěna během 2. poloviny 19. století z cihel, jež produkovala cihelna na Dolním Cejlu, pracující v Brně v rozmezí roku 1860 a závěru 80. let 19. století (Holub, Anton 2020, 209).

Literatura

Haša, R. 2007: *Historie vysoké školy zemědělské v Brně a „Masarykova lesa“*. Brno: Mendelova zemědělská a lesnická univerzita.

Holub, P., Anton, A. 2020: *99 brněnských cihelen: Historický vývoj stavebních materiálů z pálené hlíny a jejich výroby na území města Brna*. Brno: VUT v Brně, Fakulta stavební.

Nejezchleb, B. 2012: *Bílovice nad Svitavou: kapitoly z historie obce*. Brno: Didot.

Summary

During the construction of the Lesní školka Jezírko bus stop platform (Bílovice nad Svitavou cadastral area, Brno-Country District) in 2020, remnants of a former Liechtenstein manorial gamekeeper's lodge built in 1791 and demolished in 2004 (Haša 2007; Nejezchleb 2012) were found along the east side of the road. The structure was completely rebuilt during the second half of the 19th century from bricks produced by a brickyard in Dolní Cejl, Brno (Holub, Anton 2020, 209).

Petr Kos, Dana Vitulová

Bílovice-Lutotín (k. ú. Bílovice, okr. Prostějov)

Intravilán obce, parc. č. 260/1, 261.

Vrcholný středověk, novověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum a galerie v Prostějově, p. o., inv. č. 310.856–310.910.

Lokalizace: S-JTSK – -563242.13, -1129102.28

Od měsíce března do měsíce srpna 2020 byl průběžně prováděn archeologický dohled při pokládce zemních kabelů distribuční sítě nízkého napětí v Bílovicích. Zachycené archeologické objekty a archeologické situace, stejně tak jejich výzkum a dokumentace, byly ovlivněny charakterem vlastní stavby spočívající v hloubení úzkých rýh dosahujících hloubky cca 110 cm. V blízkosti kaple sv. Floriána, tedy nedaleko tzv. „Bílovického žudru“, venkovské usedlosti z 2. poloviny 18. století, rýha proťala planýrky/smetiště náležející do 17. století. Život středověké vesnice dokumentuje kulturní vrstva s keramikou rámcově z konce 12. a 1. poloviny 13. století u domu č. p. 5 a sídlištní jáma s keramikou ze 14. století u domu č. p. 41. Výše přiblížená archeologická zjištění výrazně přispěla do již tak barvité mozaiky pravěkého a raně historického osídlení obce (přehledně Šmíd 2003).

Literatura

Šmíd, M. 2003: Pravěké a raně historické osídlení katastru obce Bílovice-Lutotín. *Střední Morava* 17, 45–70.

Summary

A watching brief during the laying of ground cables for a low-voltage distribution network was conducted in Bílovice-Lutotín (Prostějov District) from March to August 2020. The excavated trenches disturbed refuse layers from the 12th/13th and 17th centuries and a 14th century pit.

Pavel Fojtík, Miroslav Šmíd

Bítov (okr. Znojmo)

Č. p. 1, st. parc. č. 1; 44/1; 47.

Mladohradištní období (RS4), vrcholný středověk, novověk. Hrad. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9447497N, 15.6990431E

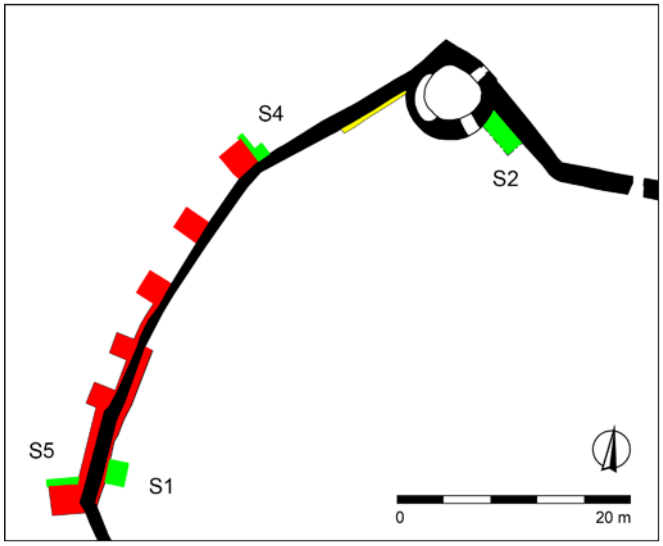
Na podzim roku 2020 prováděla Archaia Brno z. ú. subdodavatelsky pro Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Brně zjišťovací archeologickou sondáž na státním hradě Bítov (Dejmal, Přibylová 2020). Celkem bylo realizováno pět sond (obr. 2). Nejvýchodněji ležela sonda S3, konkrétně na jižním mostě přes šíjový příkop. Sondy S1 a S2 byly umístěny již v rámci opevněné plochy, a to v severozápadní části, na opyši celé ostrožny. Sondy S4 a S5 se pak nacházely vně hradbami opevněného areálu při vnější patě výše vzpomínaného prostoru.

Sonda S3, na mostě při dnešním vstupu do hradu, odhalila v poměrně malé hloubce dobře dochovanou kamennou dlažbu. Ta patrně, až na recentní porušení, pokrývá větší část mostu a nachází se již v hloubce od 0,1 až 0,2 m.

V sondě 1 byla ověřena situace u zazděné brány, přičemž se ukázalo, že zde došlo ke značnému nárůstu terénu. Z vnější strany pak byla brána zkoumána v rámci sondy S5 (obr. 3). Brána měla jednoduchou kulisovitou podobu, přičemž byla doplněna o obdélnou vpadlinu, která ji orámovala na obou stranách. I přes svou jednoduchost měla brána složitější vývoj. Na vnitřní straně byla hradba v mladší fázi zpevněna přiloženou plentou, brána ale zůstala funkční. Úroveň povrchu terénu v době existence brány je oproti dnešnímu o 3 m níže. Podařilo se zde zachytit i pochozí horizont k bráně zpevněný maltou. Nejasná je datace brány. Její vznik patrně souvisí se stavbou obvodové hradby, která byla dříve kladena do 14. až 15. století. Situace zjištěná v sondě S2 sice neumožňuje jednoznačně určit časové zařazení výstavby brány, dokážeme však datovat alespoň zazdění hradby. Patrně se tak stalo již v 15. či nejpozději 16. století. Problém datace navážek při bráně souvisí s faktem, že obsahují převážně jen druhotně přemístěné starší nálezy. Ale i tak snad můžeme počítat se zánikem funkce brány někdy v 15. či 16. století. Poté se terén na vnitřní straně brány periodicky zvyšoval, a to až na dnešní úroveň, přičemž poslední vrstva představuje tzv. zahradní horizont. Přestože byla sonda S1 kopána až do hloubky 3 m od dnešního povrchu, musíme předpokládat, že pod dosaženou úrovní se nachází minimálně další 2 m antropogenních uloženin.

Situaci z vnější strany brány ověřovala sonda S5. Výškové poměry jsou zde oproti vnitřnímu líci brány značně odlišné. Spodní část samotné brány se dnes nachází ve výšce 3 m nad terénem. Jak vypadal vstup do brány z vnější strany, není zcela zřejmé. Buď se zde nacházelo schodiště, nebo nějaká forma plošiny. Ta asi nevedla přímo kolmo na bránu, ale stáčela se severním směrem, a za nástupní prostor k bráně musíme považovat malou plošinu na styku příkopu a valu. Druhou možností je, že terén před bránou byl po ztrátě její funkce nějak zásadně upraven. Pata hradby byla opatřena plentou, přičemž v sondě S5 se podařilo zachytit i její předzáklad. Plenta s předzákladem vznikla současně s šestým opěrákem a celý líc byl následně doplněn omítkou z roztírané malty. Obě konstrukce jsou již založeny do skalního podloží a mocnost historického terénu při patě hradby dosahovala v sondě S5 0,5 m.

Sonda S4 se nacházela při styku hradby a prvního opěráku. Antropogenní činností ovlivněné souvrství zde dosahovalo mocnosti 0,6 m, přičemž níže se nacházelo již navětralé skalní podloží. Podle schématického řezu je jasné, že rozdíl v mocnosti historických terénů na vnitřní straně brány proti situaci v sondě S4

Obr. 2. Bítov, hrad. Severozápaní část ohrazeného areálu s vyznačením sond. Plocha sond zeleně. Archaia Brno z. ú.

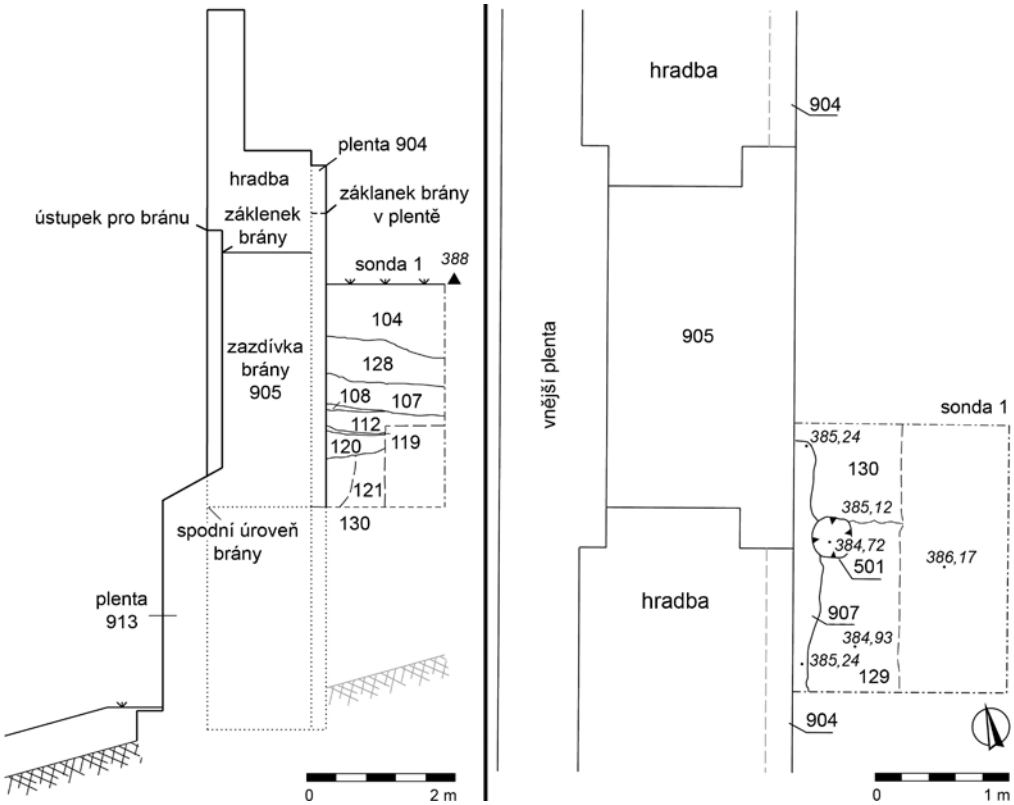
Fig. 2. *Bítov, castle. Northwest part of the enclosed complex with the test pits marked. The area of the test pits is marked in green. Archaia Brno z. ú.*

se pohybuje okolo 5 m. Sonda přinesla hlavně informace o samotné hradbě a opěráku. Ukázalo se, že celý úsek hradby mezi opěrákem a věží je přeplentován, přičemž při výstavbě plenty byl vybudován opěrák. Celá oprava byla následně sjednocena omítkou z roztírané malty. Časově se patrně jednalo o stejnou akci, při které byla zazděna brána, vystavěna plenta a opěrák v sondě S5. Snad se tak mohlo stát již v 15. století.

Velice důležitá byla zjištění v sondě S2 u paty dolní břitové věže a na jihovýchodě navazující hradby na severozápadním předhradí (obr. 4). V této sondě byl zachycen opět zahradní horizont z 19. století. Dále kamenný kanálek odvodňující jezírko ležící ve středu příhrádku. Ze starších situací je důležitý vztah věže a hradby, které jsou nejspíše provázány. U hradby samotné byla zjištěna i stavební úroveň a základový vkop, které nejspíše souvisí s její výstavbou. I když byl rozsah sondy nevelký, zdá se, že ke stavbě této části hradby a věže mohlo dojít poměrně brzy, již někdy na přelomu 12. a 13. století. Tuto hypotézu, která zásadně mění pohled na vývoj této části hradu Bítova, by bylo dobré v budoucnu ještě dále ověřit. Ač terénní situace výše uvedené datování naznačuje, existuje totiž i možnost, že nálezy získané z jednotlivých vrstev jsou v druhotné poloze a samotné opevnění bylo vystavěno později. Naopak pro časnou dataci mluví první výsledky dendrochronologického výzkumu konstrukčních prvků dolní břitové věže, který bude pokračovat v následujícím roce.

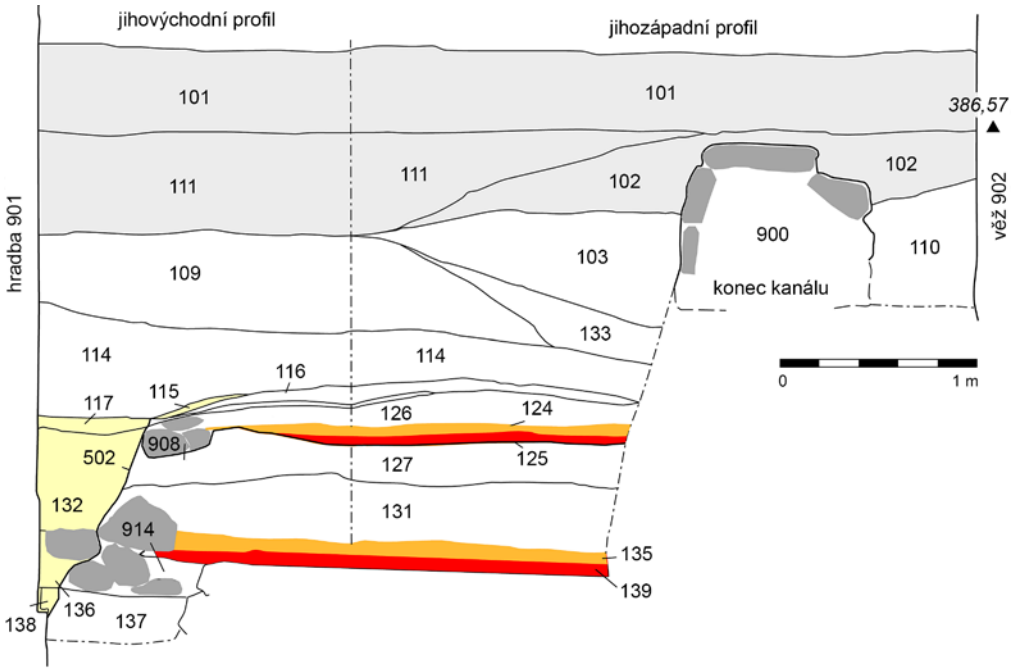
Za starší situace, předcházející stavbě věže, pak v sondě S2 můžeme považovat nález dvou pecí. Obě pyrotechnologická zařízení lze patrně interpretovat jako potravinářské pece. Pece se sice nacházejí na stejném místě, nefungovaly však současně. Mladší pec s.s.j. 2 je možno na základě nálezů datovat do 2. poloviny 12. až 1. poloviny 13. století. Starší pec s.s.j. 1 pak do 12. století. Pece byly patrně z požárního, provozního, či komunikačního důvodu umístěny v okrajové části tehdejšího sídla. Přitom není vyloučeno, že respektovaly nějaké starší hrazení areálu, protože obvodová hradba je narušuje. Podoba pecí odpovídá tehdy používaným zařízením, i když z období přelomu 12. a 13. století převažují spíše zahloubené útvary. Ovšem vzhledem k podobě podloží na Bítově se zdá logické, že by pece byly postaveny jako nadzemní, na úrovni terénu. Ani v hloubce 3 m nebylo v sondě S2 dosaženo geologického podloží a musíme předpokládat, že historické terény se mohou v těchto místech nacházet ještě nejméně o 2 m níže.

Plošně nevelký sondážní archeologický výzkum naznačil poměrně převratnou možnost datování dolní břitové věže a celého severozápadního příhrádku již do přelomu 12. a 13. století, což by značně měnilo pohled na podobu hradu Bítova v nejstarších obdobích jeho existence. Vzhledem k nevelkému rozsahu výzkumu by bylo dobré výsledky zjišťovací sondáže ještě ověřit, případně korigovat.

Obr. 3. Bítov, hrad. Sonda S1. Vlevo řez hradbou v místě sond S1 a S5 doplněný o severozápadní profil S1. Vpravo půdorysná skica brány s půdorysem sondy S1. Archaia Brno z. ú.

Fig. 3. *Bítov, castle. S1 test pit. Left: section through the wall in the area of test pits S1 and S5 together with the northwest profile of S1 test pit. Right: ground plan sketch of the gate with the ground plan of test pit S1. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 4. Bítov, hrad. Sonda S2. Dokumentované řezy sondy. Šedě vyznačen tzv. zahradní horizont. Žlutě pak výplň základového vkopu a navazující stavební úroveň. Červeně primární dna zachycených pecí. Oranžově reparace den. Archaia Brno z. ú.

Fig. 4. *Bítov, castle. S2 test pit. Documented sections of the test pit. The so-called garden horizon is marked in grey with the foundation fill and the subsequent construction level in yellow. The primary bottoms of the depicted ovens are marked in red with the bottom repairs in orange. Archaia Brno z. ú.*

Literatura

Dejmal, M., Přibylová, M. 2020: *A067/2020 Bítov – sondy.* Rkp. nálezové zprávy. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

A test pit survey took place at Bítov Castle (Bítov cadastral area, Znojmo District) in 2020. The key discoveries include new knowledge concerning the design of the gate in the northwest of the complex. Based on stratigraphic relations, it cannot be ruled out that the northwest bergfried with edge shaped front and the adjacent wall might date back to the 12th or 13th century although this needs to be verified by further research.

Miroslav Dejmal, Petr Holub, Michala Přibylová

Blansko (okr. Blansko)

Ul. Zámek č. p. 2, 3, parc. č. 31/1.

Novověk 2, industriální období 1. Nález v druhotné poloze. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Blanenska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3634117N, 16.6460186E; 49.3633714N, 16.6459503E; 49.3632850N, 16.6458119E

V září roku 2020 probíhalo v rámci rekonstrukce budovy předzámčí (č. p. Zámek 2/2) v Blansku hloubení výkopu pro zavedení optického kabelu. Výkop začínal u severozápadního nároží Zámek 1 a pokračoval kolem budov Zámkek 2 a 3 přes nádvoří dnešní budovy ZUŠ a končil za silnicí na parkovišti na ulici Seifertova. Všechny tyto budovy byly součástí bývalého hospodářského areálu zámku v Blansku. Vrstvy obsahující archeologické nálezy byly zjištěny pouze v krátkém úseku před budovou Zámek 2 (parc. č. st. 35/4). Z vykopané zeminy byly získány osteologické a keramické nálezy předběžně datované do 18.–19. století. Nálezy však ležely v sekundární poloze, byly promíchány s recentním stavebním odpadem vzniklým pravděpodobně při různých stavebních úpravách zámku nebo při zavádění inženýrských sítí. Jelikož nebyly v hloubce 60 cm zjištěny žádné neporušené kontexty, nebylo přistoupeno k dokumentaci profilu. Vznik a původní účel budovy Zámek 2 je dodnes nejasný. Její počátek můžeme datovat do průběhu 18. století, neboť na Nicolaiově plánku zámeckého areálu z počátku 18. století ještě patrná není, zatímco na pozdějším z roku 1809 se již, oproti dnešní podobě, přimyká k jihozápadnímu rohu bývalé přední partie zámku odstraněné na počátku 19. století. Někdy v této době dochází také ke změně půdorysu budovy Zámek 2 z původního ve tvaru písmene „L“ na dnešní, což dokládá plánek z roku 1826 (Sadílek 2007).

Poněkud netradiční uměleckohistorický nález byl učiněn ve výkopu před nízkou budovou Zámek 3 (parc. č. st. 35/1). Ve vykopané zemině obsahující jinak recentní odpad byly zjištěny četné fragmenty sádrových soch. Trasa výkopu proťala v hloubce 60–70 cm jejich skrumáž, která zabíhala ještě hlouběji do severního profilu. Celkem z ní bylo vyzvednuto přes 600 zlomků. Zahrnovaly ulámané hlavy, končetiny, podstavce s nápisy českých panovníků, torza těl v historických oděvech a mnoho amorfních kusů. Kromě názvů panovníků byla na několika podstavcích zjištěna i signatura samotného autora, kterou rozluštil historik M. Koudelka. Byl jím českoněmecký sochař Josef Max (1804–1855). Díky tomu bylo následně zjištěno, že některé fragmenty pochází z kolekce soch 12 českých panovníků (kněžna Libuše, Přemysl Oráč, svatý Václav, Břetislav I., Vratislav II., Vladislav I., Přemysl Otakar II., Václav III., Karel IV., Jiří Poděbradský, Ferdinand I., Rudolf II.), vytvořených J. Maxem v letech 1842–1843 v komorním formátu 52–54 cm pro zamýšlený český Slavín. Soubor byl komerčně velmi úspěšný a dodnes existuje v několika replikách na zámcích Hrádek u Nechanic, Bechyně, Kačina, Klenová nebo v Národním muzeu v Praze (Hnojil 2008; 2016, 121). Podle nápisu na podstavcích nebo dle dochovaných hlav či oděvu byly prozatím identifikovány fragmenty soch Libuše, Břetislava I., Vladislava I., Václava III., Jiřího z Poděbrad a Rudolfa II (obr. 5). Kdo, kdy a za jakým účelem přivezl kolekci soch do Blanska, zůstává otázkou. Chtěli jimi Salmové vyzdobit interiéry svých pokojů, vyrábět podle nich litinové sochy nebo si je s sebou z Prahy přivezl vlastenecky založený Jindřich Wankel? Stejně tak nevíme, proč byly sochy posléze záměrně rozbity a zakopány pod zem před budovou Zámek 3. Kromě panovníků byly zjištěny ještě fragmenty dalších sádrových soch (Goethe, satyr aj.), u nichž však autorství Josefa Maxe prozatím nelze potvrdit.

Obr. 5. Blansko, Zámek 3. Fragmenty sádrových soch Josefa Maxe nalezené před budovou Zámek 3. Foto M. Mazík.

Fig. 5. *Blansko, Zámek 3. Fragmets of gypsum statues by Josef Max found in front of the Zámek 3 building. Photo by M. Mazík.*

Literatura

Hnojil, A. 2008: *Josef Max*. Praha: Eminent.

Hnojil, A. 2016: *Josef Max a české sochařství 2. třetiny 19. století*. Rkp. bakalářské práce. Karlova univerzita. Katolická a teologická fakulta. Ústav dějin křesťanského umění. Uloženo: Ústřední knihovna Katolické a teologické fakulty Karlovy univerzity. Dostupné také z: https://dspace.cuni.cz/handle/20.500.11956/81517.

Sadílek, J. 2007: *Blansko zámek*. Rkp. stavebně historického průzkumu. Uloženo: Archiv Muzea Blanenska.

Summary

Pottery finds from the 18th century were discovered during excavation work for an optical cable in front of the Zámek 2 building in Blansko (Blansko District). A large cluster of fragments of gypsum statues by Czech-German sculptor Josef Max from 1842–1843 (Fig. 5) was found in front of the Zámek 3 building.

Marek Novák, Milan Koudelka

Blučina (okr. Brno-venkov)

„Pastviska“.

Raný středověk. Neurčený areál. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0576706N, 16.6655497E

V průběhu výzkumu na polykulturní lokalitě v trati „Pastviska“ (bližší údaje viz oddíl Doba bronzová) byl zachycen také jeden zahloubený objekt datovaný rámcově do raného středověku. Ojedinělé střepy z tohoto období se nacházely rovněž v kulturní vrstvě.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A feature generally dated to the Early Middle Ages was detected during a survey at a polycultural site (see the Bronze Age section) in “Pastviska” field in Blučina (Brno-Country District).

Ivan Čižmář

Bořitov (okr. Blansko)

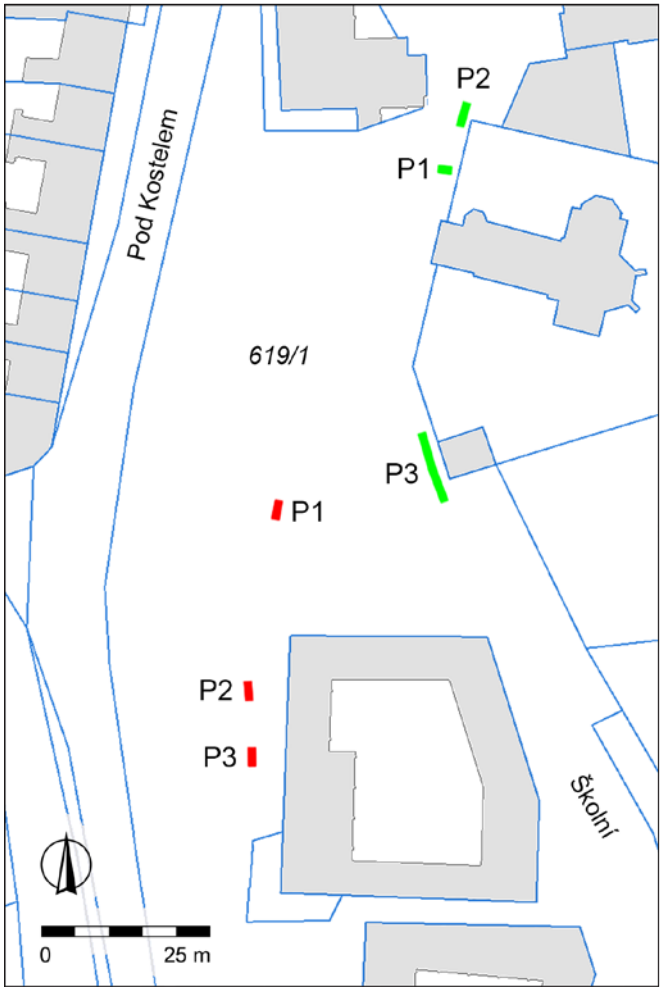
Ul. Nepomucká, Školní; „Farský kopec“, parc. č. 619/1.

Mladohradištní období (RS4), vrcholný středověk, novověk. Sídliště, pohřebiště/hřbitov, příkopové ohrazení. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Blanenska, p. o., inv. č. S 9853–10069, S 10178–10212.

Lokalizace 1: S-JTSK – -1135444.00 -596633.59; -1135446.10 -596633.97; -1135462.24 -596637.79; -1135485.31 -596637.64
Lokalizace 2: S-JTSK – -1135383.86 -596605.31; -1135386.69 -596606.10; -1135443.34 -596608.70; -1135433.90 -596611.76

Zpráva se týká dvou stavebních akcí (obr. 6).

Na základě upozornění A. Štrofa byl ve dnech 10.–14. 2. 2020 v samotném závěru podchycen výkop pro zemní kabelové vedení vysokého a nízkého napětí v trati „Farský kopec“ v Bořitově (akce: Bořitov – TS Zlámanina, lokalizace 1). Lokalita se nachází na levobřežní terase Lysického potoka a je v literatuře známá díky objevu mladohradištního pohřebiště severně pod hřbitovem kolem kostela sv. Jiří (v literatuře je trať pohřebiště vedena pod názvem „U Plhoňů“ nebo „Skupcův statek“; Knies 1892, 12; Straňáková 2009, 28). Trasa výkopu procházela ještě přes známé lokality Bořitov „Školka“ s doloženými pravěkými (Ondráček 1974) a raně středověkými objekty (Procházka, Štrof 1983, 50–52) a Bořitov „Záhumenky“ s povrchovými nálezy z 13. století (Procházka, Štrof 1983, 53; Straňáková 2009, 29). Jelikož však akce nebyla řádně ohlášena, byly podchyceny pouze tři otevřené výkopy, přičemž pouze ve dvou byly zjištěny pozitivní situace. Menší výkop 1 o rozměrech 2 × 2 m lokalizovaný v SZ rohu parkovací plochy před budovou Orlovny č. p. 1 a větší výkop 2 o rozměrech 23 × 0,6 m nacházející se mezi sloupy elektrického napětí na západním okraji „Farského kopce“ za budovou Orlovny. V obou výkopech téměř v celé délce byla v hloubce 60–120 cm zjištěna tmavě hnědá až černá kulturní vrstva obsahující kromě osteologického materiálu i početné keramické nálezy z rozmezí 12. až 1. poloviny 14. století. Na kulturní vrstvu plynule navazovala tmavě hnědá vrstva o síle 60 cm obsahující ojediněle keramiku a nálezy od 16. století (obr. 7: 5) po současnost. Ve 20. úseku výkopu 2 leželo vedle sebe v hloubce 80–90 cm pět pískovcových kvadratických kamenů o síle 10–12 cm vytvářejících řadu o délce 90 cm. Některé kameny spočívaly přímo na větších střepech grafitových zásobnic. Na kamenech (kulmská droba a pískovec) a kolem

Obr. 6. Bořitov, „Farský kopec". Plán dokumentovaných sond a profilů. Červeně výzkum v trase kabelového vedení, zeleně ve výkopech pro plynovod.

Fig. 6. *Bořitov, "Farský kopec". Plan of documented test pits and profiles. The excavation along the route of the cables is marked in red with the excavation of the gas pipeline trenches in green.*

nich ležela zhruba 20 cm silná a 1,9 m dlouhá oranžovohnědá vrstva s mazanicí a občasnými uhlíky. Mohlo se snad jednat o nějaké jednoduché pyrotechnologické zařízení. Keramický materiál z kulturní vrstvy vykazoval stejné prvky jako nálezy z objektů 3 a 4 objevené v sousední trati „Školka" (Procházka, Štrof 1983, 50–52; Straňáková 2009, obr. 9: 20–37). Převažovaly pozdně hradištní hrncovité nádoby s ven vykloněnými římsovitými okraji zdobenými z vnější strany vlnicemi či rádélkovou výzdobou (obr. 7: 1–3, 6, 7, 19, 26). Stejné motivy se objevily i na výdutích nádob (obr. 7: 8, 23, 27–29). Ojediněle byl identifikován mladší typ vně seříznutého a podžlabeného okraje objevujícího se od 13. století (obr. 7: 24, 25). Méně frekventované byly okraje (obr. 7: 14, 16, 20) a výdutě hrnců (obr. 7: 34–36) z mladohradištního období. Kromě hrnců byly hojně doloženy i kyjovité okraje a silnostěnné výdutě pozdně hradištních zásobnic (obr. 7: 4, 9–13, 17, 18). Keramické těsto je ve velké míře prosyceno grafitem, což je pro tuto přechodnou oblast mezi severomoravským a jihomoravským okruhem charakteristický jev vrcholící na přelomu 12. a 13. století a ve 13. století (Procházka 1984, 430, 439). Jen ojediněle se objevila tenkostěnná vrcholně středověká keramika s příměsí slídy. Záchranný výzkum na „Farském kopci" tak přinesl další doklady o využívání návrší na přelomu raného a vrcholného středověku.

Druhá akce se týkala rekonstrukce plynovodu ve vozovce ulic Nepomucká, Školní, Polní, Loužky, Pod Chocholí a Krajní (lokalizace 2). Přitom byly v březnu 2020 zjištěny na třech místech narušené archeologické situace. Všechna tři místa se nacházela na parcele č. 619/1 v trati zvané „Farský kopec", která je již v odborné literatuře dobře známá a popsaná (Knies 1892; Procházka, Štrof 1983). Ve výkopu procházejícím podél západního průčelí kostela sv. Jiří byly zjištěny převážně vrstvy obsahující druhotně přemístěné kosterní pozůstatky z blízkého hřbitova promíchané s materiálem z novodobých stavebních úprav. K roku 1868 je zmiňována například přestavba přední hřbitovní zdi (Knies 1902, 56).

Kostrové hroby v superpozici byly zachyceny v 60 cm širokém výkopu těsně pod schodištěm ke kostelu na severní straně kopce v hloubce 60–70 cm. Antropologické určení provedené J. Kalou bude součástí nálezové zprávy. Nejprve byly identifikovány do podloží zahloubené zásypy čtyř hrobů (H800–803), přičemž neúplné kostry v hrobech 800 (pravděpodobně dospělá žena v kategorii Adultus I) a 801 (nekompletní lebka a část postkraniální části skeletu dospělého muže) ležely v anatomické poloze na zádech s hlavou k západu, zatímco hroby 802 a 803 byly již dříve narušené a zpřeházené. V případě hrobu 802 ležely dislokované části několika jedinců v různých hloubkách a při jejich vyzvedávání byla ve východním profilu zjištěna ještě dětská čelist. Antropologická analýza prokázala přítomnost kostí mladšího a staršího dítěte a staršího dospělého muže. Z hrobu 803 zůstala pouze fragmentarizovaná dětská lebka. Pod hrobem 802 se nacházela v anatomické poloze část robustnější mužské kostry (hrob 804) a pod hrobem 800 spodní končetiny dospělého muže (hrob 805), jehož výška byla dle stehenní kosti odhadnuta na 174,5 cm. Kostry v hrobech 804 a 805 ležely v anatomické poloze se stejnou orientací jako hroby 800 a 801. V hrobech nebyly zjištěny žádné milodary, tudíž jejich časové zařazení je nejisté. Kousek od nich, zhruba 10 m blíže ke stavení č. p. 2 (bývalý statek rolníka C. Plhoně), odkryl v roce 1888 J. Knies známé mladohradištní hroby se stříbrnými záušnicemi (Knies 1892), nově objevené hroby však budou náležet spíše vrcholnému až pozdnímu středověku či novověku.

Nejzajímavější situaci poskytl výkop vedoucí kolem jihozápadního průčelí budovy mârnice stojící na hřbitově. V jeho západním profilu byl zhruba v 10 m úseku zdokumentován téměř 7 m dlouhý objekt (500), připomínající svým zvrstvením příkop orientovaný SSZ–JJZ, a na něj navazující menší zahloubený objekt 501 (obr. 8). Obě jámy byly v horních vrstvách narušeny novodobými stavebními úpravami, které mohou souviset s výše zmiňovanou přestavbou hřbitovní zdi v roce 1868. V objektu 500 byla zjištěna menší kolekce vrcholně středověké keramiky, kterou lze datovat do pozdního 14. a 1. poloviny 15. století (za určení děkuji R. Procházkovi; obr. 9). Opevnění náspem tradované mezi místními lidmi v jižní části „Farského kopečku", zmiňuje J. Knies (1892, 11), není tudíž vyloučeno, že v období přelomu raného a vrcholného středověku byl areál kolem kostela nebo kolem fary ohrazen příkopem, který mohla protínat přístupová úvozová cesta vedoucí dnešní ulicí Školní.

Literatura

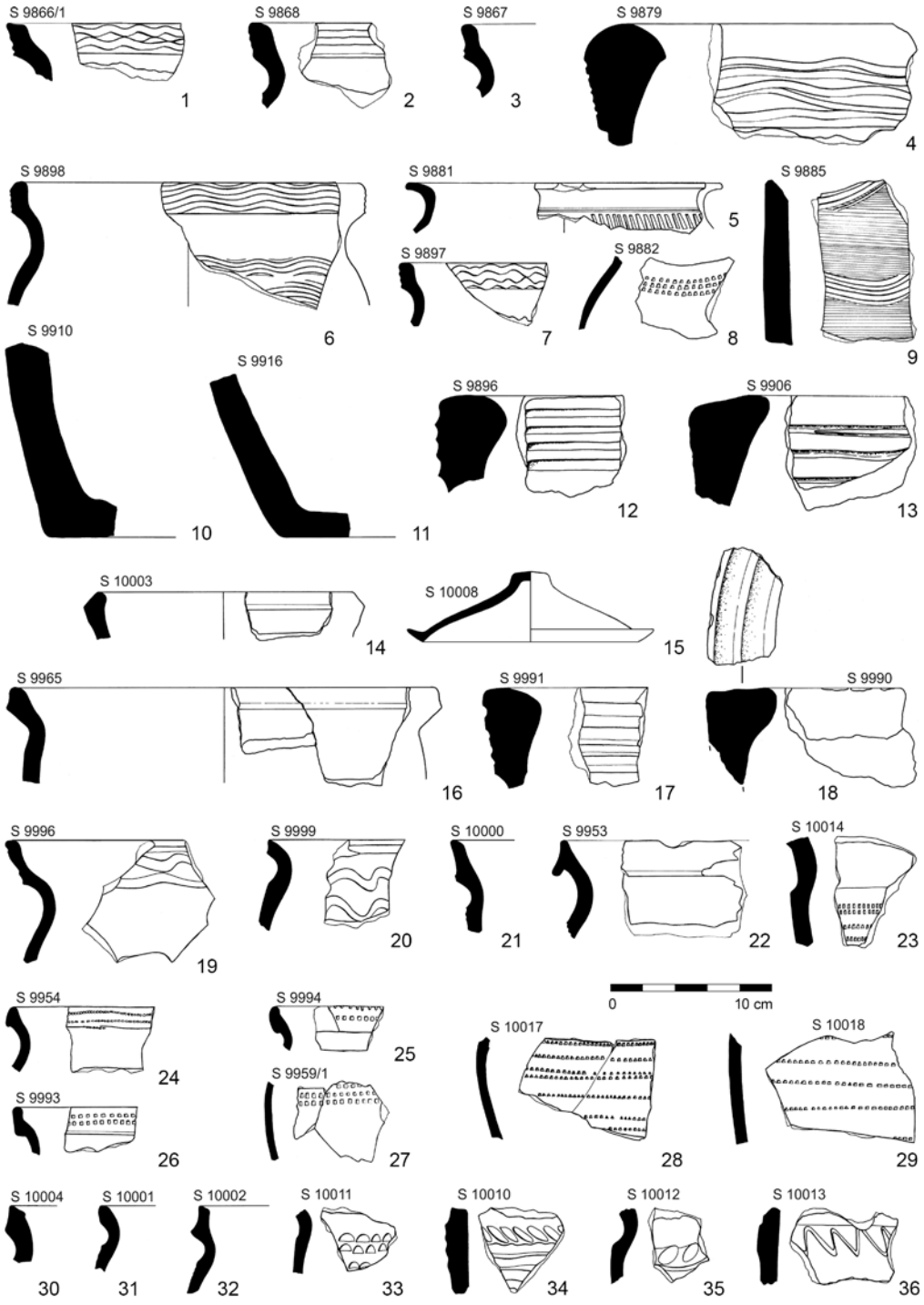
Knies, J. 1892: Předhistorické nálezy bořitovské. *Časopis Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* IX, 8–16, 50–53, 96–97.

Knies, J. 1902: *Vlastivěda moravská. Blanský okres.* Brno: Musejní spolek.

Ondráček, J. 1974: Zachraňovací výzkum v Bořitově. *Přehled výzkumů* 1973, 118.

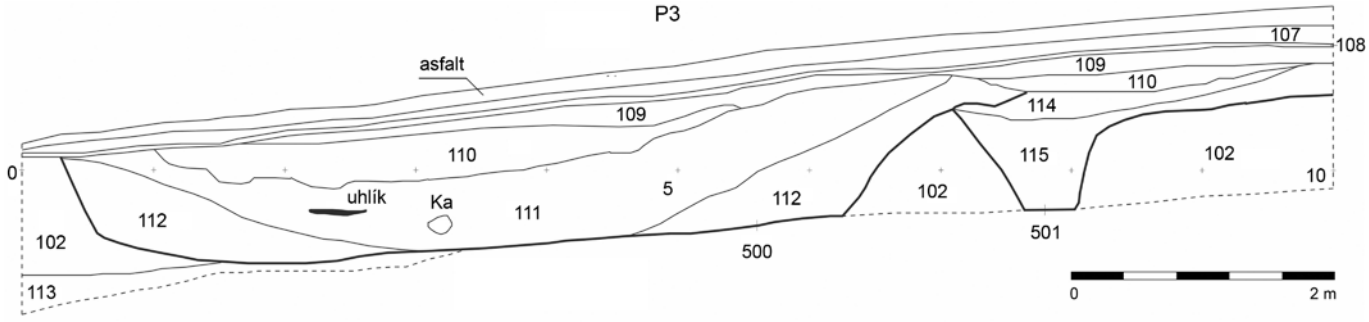
Procházka, R. 1984: Pozdně hradištní keramika v některých moravských regionech. *Archeologické rozhledy* XXXVI(4), 430–442.

Procházka, R., Štrof, A. 1983: Příspěvek k osídlení Bořitova a Černé Hory na Blanensku. *Vlastivědný věstník moravský* XXXV(1), 46–58.

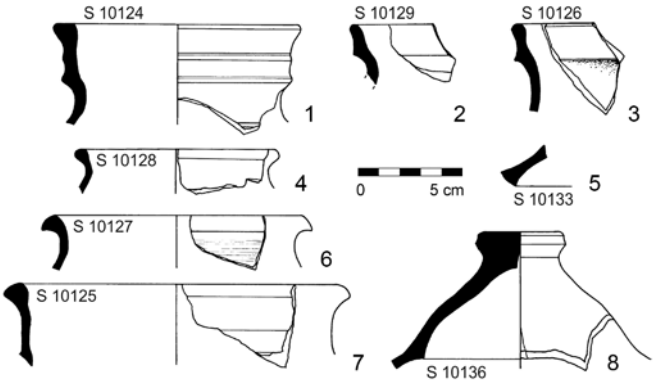
Obr. 7. Bořitov, „Farský kopec". Nálezy z výkopu pro kabelové vedení. 1–4 – výkop 1, K104–105, hl. 100–120 cm; 5 – výkop 2, K102, hl. 55 cm; 6–13 – výkop 2, K104, hl. 75–100 cm; 14–36 – výkop 2, sběr z výkopků. Kresba M. Sklenovská, M. Novák.

Fig. 7. *Bořitov, "Farský kopec". 1–4 – Test pit 1, K104–105, depth 100–120 cm; 5 – test pit 2, K102, depth 55 cm; 6–13 – test pit 2, K104, depth 75–100 cm; 14–36 – test pit 2, surface collection. Drawing by M. Sklenovská, M. Novák.*

Obr. 8. Bořitov, „Farský kopec". Výkop podél márnice na hřbitově, objekty 500 a 501, JZ profil P3. Kresba M. Novák.

Fig. 8. *Bořitov, "Farský kopec". Excavation alongside the morgue in the cemetery, features No. 500 and 501, SW section P3. Drawing by M. Novák.*

Obr. 9. Bořitov, „Farský kopec". Vrcholně středověká keramika z příkopovitého objektu 500. Kresba M. Novák.

Fig. 9. *Bořitov, "Farský kopec". High medieval pottery from ditch No. 500. Drawing by M. Novák.*

Straňáková, D. 2009: *Mladohradištní sídliště v Bořitově v kontextu raně středověkého osídlení Boskovické brázdy.* Rkp. bakalářské diplomové práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie. Uloženo: Ústřední knihovna Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/grx4i/.

Summary

During an excavation for laying cables, a cultural layer with numerous osteological and ceramic finds dated from the late 12th to the early 14th centuries (Fig. 6) was found on the western edge of a hillock called "Farský kopec" in the cadastral area of Bořitov (Blansko District).

Inhumation graves in superposition, probably from the medieval or modern age, were discovered during the reconstruction of a gas pipeline on the northern edge of "Farský kopec" in Bořitov (Blansko District). A ditch-like feature with pottery from the late 14th and the first half of the 15th centuries was identified under the southwest front of the present-day morgue building (Fig. 7).

Marek Novák, Jiří Kala

.....

Boskovice (okr. Blansko)

Ul. Sušilova, parc. č. 112/1, 1228/6, 1228/7, 1231/2, 1232/3, 1242/2.

Novověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: S-JTSK – -590745.29, -1129028.56; -590737.44, -1129010.03; -590668.46, -1129041.02; -590639.97, -1129006.07

Ve druhé polovině roku 2020 uskutečnili pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., záchranný archeologický výzkum na výše uvedených pozemcích východně historického jádra města v souvislosti s výstavbou nového teplovodního potrubí (viz oddíl Doba železná). Několik zahloubených objektů porušených liniovým výkopem bylo možné na základě získaného materiálu datovat do novověku. Pravděpodobně mají spojitost s původním hospodářským dvorem či zbořenou domovní zástavbou, jejíž destrukce byly sledovány po obou stranách dotčeného úseku ulice Sušilova.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A rescue excavation in Sušilova Street in Boskovice (Blansko District) revealed several features disturbed by a line trench dated to the Modern Period and probably linked to the original farmyard or the demolished houses.

Michal Přichystal

.....

Branišovice (okr. Brno-venkov)

Intravilán obce, parc. č. 108.

Novověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9635394N, 16.4312775E

Archeologický výzkum probíhal na parcele č. 108, kde stávala usedlost, nyní srovnaná se zemí. Při výkopech pro základové pasy byly dokumentovány četné zahloubené objekty související jak se základy nedávno zbouraného domu, tak i s jeho dřívějšími fázemi datovanými dle předběžného určení rámcově do novověku. Zachycen byl také klenutý sklep vyhloubený do spraše a dalších několik jam souvisejících s hospodářským zázemím stavení.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Remnants of Modern Period houses were documented during a rescue excavation in plot No. 108 in the Branišovice cadastral area (Brno-Country District).

Ivan Čižmář

.....

Branišovice (okr. Brno-venkov)

Jihozápadní část obce.

Novověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9606178N, 16.4264789E

V průběhu záchranného archeologického výzkumu prováděného při rekonstrukci vodovodu na mírném návrší v jihozápadní části obce byly výkopem porušeny také četné objekty a další situace související s novověkým osídlením obce. Situace běžné pro zázemí hospodářských stavení byly dokumentovány v prostoru dnešních ulic, a ukazují tak na původní odlišnou strukturu zástavby obce.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Modern Period contexts documenting a different structure of the earlier built-up area were documented during a water pipeline reconstruction in the southwest of Branišovice (Brno-Country District).

Ivan Čižmář

Brno (k. ú. Bosonohy, okr. Brno-město)

Bosonožské náměstí, parc. č. 3550/1.

Vrcholný středověk – novověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1773075N, 16.5277681E; 49.1753789N, 16.5305469E

Rekonstrukce kanalizační a vodovodní sítě, která v loňském roce započala v Bosonohách, proběhla i v prostoru Bosonožského náměstí, tedy v intravilánu historického jádra obce. Zde se v rámci záchranného výzkumu, který mj. odkryl také osídlení lengyelské kultury (viz oddíl Neolit), podařilo zachytit vrcholně středověké a novověké zahloubené objekty a zděné sklepy. Vzhledem k charakteru a hloubce výkopů pro kanalizaci je nebylo většinou možné sledovat v celém rozsahu. Jednalo se převážně o velké objekty o délce tři až čtyři metry, dno bylo dosaženo jen u jednoho mělkého výkopu o hloubce cca 40 cm. V jeho výplni se nalezla keramika z 2. poloviny 13. až 14. století. Ve třech případech šlo o objekty se svislými stěnami a heterogenním zásypem, ze kterého byly vyzvednuty zlomky novověké keramiky. Jednou byla zaznamenána snad horní část propadlého lochu, nad kterým bylo potrhané sprašové podloží, vyplněné vrstvami tmavé hlíny. Ze zásypu lochu byla získána keramika datovaná do 2. poloviny 13. až 14. století. Poslední objekt byl dokumentován spolu s jedním ze sklepů. Při ústí ulice Přímé do Bosonožského náměstí výkop narušil cihelnou klenbu sklepní prostory, jejíž podlahy nebylo dosaženo (obr. 10). Vchod do sklepa byl z jihozápadní stěny, v protější stěně byly dva oblouky – jeden z cihel, druhý z kamene, které překlenovaly vstup do malého výklenku podkopaného do sprašového podloží. Tento výklenek mohl snad představovat původní loch. Datační materiál se odtud nepodařilo získat. Poslední sklep byl v době dokumentace stále dochován, nacházel se před restaurací u Čoupků. Jednalo se o cihelný sklep z 19. století sloužící v minulosti jako ledárna. V prostoru samotného Bosonožského náměstí bylo na některých místech možno dokumentovat vrstvy představující novověké komunikační úrovně.

Literatura

Neuvedeno.

Obr. 10. Brno-Bosonohy. Relikty zděného sklepa (901) a vykopaná dutina (503). Foto J. Zubalík.

Fig. 10. *Brno-Bosonohy. Remnants of a masonry cellar (901) and an excavated cavity (503). Photo by J. Zubalík.*

Summary

Medieval pits and Modern Period cellars were detected during a rescue excavation carried out in Bosonožské Square in the Brno (Bosonohy cadastral area, Brno-City District) in 2020 (Fig. 10).

Jiří Zubalík

Brno (k. ú. Černá Pole, okr. Brno-město)

Ul. Lužánecká, parc. č. 3717, 3832, 3867.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2050019N, 16.6132717E; 49.2046867N, 16.6103425E; 49.2041608N, 16.6065767E

V letech 2019 až 2020 se v prostoru Lužánecké ulice uskutečnily dva záchranné archeologické výzkumy vyvolané stavbami „Brno, Lužánecká – rekonstrukce kanalizace a vodovodu“ (akce č. A66/2019) a „Brno, Lužánecká – rekonstrukce plynovodu“ (akce č. A078/2019). Oba zajistila společnost Archaia Brno z. ú.

Výzkumy potvrdily, že v prostoru, kterým prochází Lužánecká ulice, existují ve skladbě podloží dvě odlišné sekvence. V západním úseku je geologické podloží tvořeno souvrstvím terciérního jílu (téglu), sprašové návěje a svrchní holocénní ornice. Mezi jílem a spraší byla registrována vrstva písku a štěrku, která patrně představuje fluviální sediment. Na půdním horizontu byla místy přítomna šedá vrstva. Její přesný původ a stáří by musela ověřit řádně vedená exkavace. Může jít o zahradní horizont, popřípadě navážku. Následovaly podkladové vrstvy a úprava povrchu komunikace. Nebyl zaregistrován žádný objekt, který by bylo možné datovat do období pravěku či středověku.

Ve východním úseku ulice se pod stávajícím povrchem komunikace a jeho podkladovými vrstvami nachází navážkové souvrství dosedající na náplavové sedimenty. Navážky lze spojit s vysušením Hutterova rybníka v roce 1782 a následnou úpravou terénu. Náplavové sedimenty byly zřejmě výsledkem akumulační činnosti Ponávky, popřípadě náležely k sedimentačním uloženinám jmenovaného rybníka, který byl založen v období středověku.

Hranice mezi popsanými sekvencemi podloží (a tedy i břeh rybníka) nebyla dokumentována. Nacházela se v úseku kanalizace, který byl již před příchodem archeologa zasypán. Lze ji však umístit do prostoru křižovatky s třídou Kpt. Jaroše.

Severozápadní koncová partie výkopu vodovodu směřující do Lužánek odhalila zdiva staveb, které zde stávaly v minulosti a jsou zachyceny plány z 19. a 20. století (Zůbek 2020a, b).

Literatura

Zůbek, A. 2020a: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě Brno, Lužánecká – rekonstrukce kanalizace a vodovodu*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A66/2019. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Zůbek, A. 2020b: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě Brno, Lužánecká – rekonstrukce plynovodu*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A78/2019. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

Two excavations due to the construction of underground utilities were conducted in the area of Lužánecká Street in Brno (Černá Pole cadastral area, Brno-City District). Backfill strata

connected with the drying out of Hutter Pond in 1782 is situated in the east part under the present-day road surface. They are adjacent to alluvial sediments of the Ponávka Stream and the pond, which was of a medieval origin.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Černovice, okr. Brno-město)

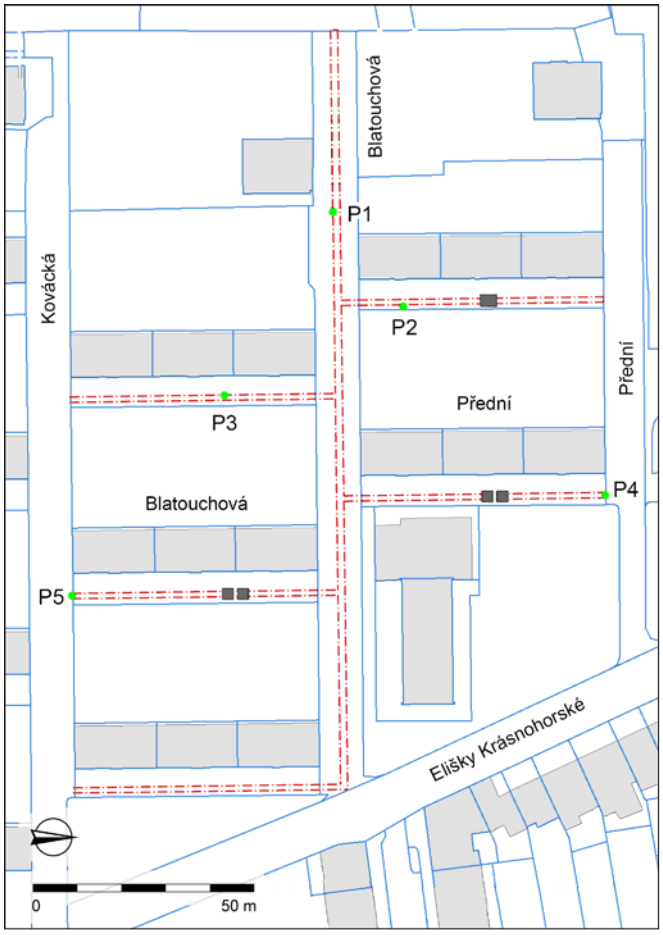
Ul. Blatouchová, ul. Přední, ul. Spojka, parc. č. 481, 495, 500, 508, 513, 518, 523.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.186401935, 16.630349048; 49.185152639, 16.630625809; 49.184850974, 16.632997652; 49.186613242, 16.631617731

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Brno, Blatouchová, Spojka – rekonstrukce kanalizace a vodovodu“ (obr. 11). Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A4/2020), terénní část výzkumu se uskutečnila od února do srpna 2020.

Dokumentovaná partie podloží v oblasti Blatouchové ulice byla tvořena fluviálními sedimenty jemnozrnného složení (plastické hlíny, písčité hlíny, hlinité písky) s převahou šedé barvy.

Obr. 11. Brno, ulice Blatouchová. Rekonstruovaná trasa kanalizace vyznačena červenými liniemi, zelenými kroužky vyznačena poloha dokumentovaných profilů, šedými čtverečky zaregistrované jámy na hašení vápna. Archaia Brno z. ú.

Fig. 11. *Brno, Blatouchová Street. A reconstructed sewerage route is marked with red lines, the position of the documented profiles with green circles and the lime slaking pits with grey squares. Archaia Brno z. ú.*

V hlubších výkopech na ulici Spojka bylo dosaženo hrubozrnných usazenin (štěrků a písků). K uložení části jemnozrnných sedimentů docházelo až v historické době. Do jisté míry to prokazoval nález velmi malého keramického zlomku, který bylo možné s jistými výhradami datovat do období novověku.

Území bylo zřejmě součástí záplavové zóny řeky Svitavy, a proto nenabízelo atraktivní podmínky k osídlení. Vyřešení negativního vlivu povodní přinesla až regulace říčního koryta, ke které bylo přikročeno ve 40. letech 19. století (k povodním a regulacím viz Brázdil et al. 2010). Žádné pravěké ani historické situace nebyly zaznamenány. I v historickém období byla oblast využívána především zemědělsky.

Přímo na náplavové sedimenty dosedalo souvrství novodobých navážek a konstrukčních vrstev komunikací. Tvořilo svrchní část terénu, v průměru do hloubky 0,60–1,20 m. Jeho vznik lze spojit s výstavbou sídliště v polovině 20. století. S ní zřejmě souvisí také výskyt jam na hašení vápna. Zaregistrováno bylo pět objektů, které jsou potvrzením stavařské praxe a postupů užívaných v poválečném období (Zůbek 2020).

Literatura

Brázdil, R., Valášek, H., Soukalová, E. et al. 2010: *Povodně v Brně. Historie povodní, jejich příčiny a dopady.* Brno: Archiv města Brna.

Zůbek, A. 2020: *Brno - Blatouchová, Spojka - rekonstrukce kanalizace a vodovodu.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A4/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in Blatouchová, Přední and Spojka Streets in Černovice cadastral area (Brno-City District; Fig. 11) documented the composition of the subsoil, modern backfills and road layers connected with the construction of the housing estate in the middle of the 20th century. No prehistoric or historical contexts were detected; the area had been primarily used for farming in the past.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Dvorska, okr. Brno-město)

Ul. Zapletalova, parc. č. 237, 480.

Středohradištní období (RS3), vrcholný středověk. Sídliště.
Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu:
Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1428919N, 16.7045633E; 49.1406531N, 16.7007975E

Od dubna 2020 probíhala v městské čtvrti Brno-Dvorska rozsáhlá rekonstrukce kanalizační a vodovodní sítě, během které byly kromě dokladů neolitického osídlení (viz oddíl Neolit) zaznamenány také raně a vrcholně středověké aktivity. Ve stěně výkopu u rybníka na ulici Zapletalova byl dokumentován jeden objekt nepravidelného tvaru, ze kterého byla získána keramika datovaná do středohradištního období. Poblíž byl zjištěn druhý podobný objekt, z něhož se nálezy získat nepodařilo. Ve středu Dvorsek, v křižovatce ulic Zapletalova a Vlčkova, byly rozpoznány tři menší objekty (ve dvou případech snad kůlové jámy), které měly podobný charakter výplně. V jednom z těchto objektů byla vyzvednuta keramika datovatelná do 2. poloviny 13. až 14. století.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A rescue excavation took place in Zapletalova Street in the cadastral area of Dvorska (Brno-City District) in 2020, detecting part of the occupation from the Middle Hillfort Period and from the second half of the 13th to the 14th century.

Jiří Zubalík

Brno (k. ú. Chrlice, okr. Brno-město)

Chrlice; „Horní louky“, parc. č. 2556, 2557.

Mladohradištní období (RS4). Sídliště. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-8 – 49.136083771, 16.648618374

Liniový výkop z intravilánu Brna-Chrlic do čisticí stanice Modřice procházel především fluviálními sedimenty a z podstatné části byl nedostupný kvůli vysoké hladině spodní vody. V jediném místě, u fotbalového hřiště u Chrlic, byly ovšem na vystupující sprašové návěji zkoumány dva sídlištní objekty dosud neznámé lokality mladohradištního stáří.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Two Late Hillfort Period features were detected in a line construction in “Horní louky” field in Brno-Chrlice (Brno-City District).

David Parma

Brno (k. ú. Jundrov, okr. Brno-město)

Holedná, parc. č. 2493/1.

Vrcholný středověk. Neurčený areál. Náhodný zásah/nález. Průzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.208944444N, 16.538027778E

V květnu roku 2020 náhodně nalezl D. Bláha v lesním terénu asi 480 m jižně od vrcholu Holedná (391,1 m n. m.) železnou ostruhu (obr. 12). Místo nálezu je situováno v nadmořské výšce okolo 354 m, v horní partii úžlabiny, která člení prudký východní svah spadající k pravému břehu Svratky. Jedná se o kompletní ostruhu s prohnutými rameny, která spolu svírají lomený oblouk, přičemž na spojnici je tělo ostruhy vytaženo do krátké hrotité manžety. Závěr ramen tvoří ploténky asymetricky posunuté směrem dolů se dvěma vertikálně nad sebou umístěnými očky, v nichž se zachovaly zbytky železných nákončí upínacích řemínků. Ze spojnice ramen vybíhá krátký, mírně dolů směřující krček, v jehož koncovém rozštěpení je uchyceno šesticípé ozubené kolečko. Popsaná ostruha představuje poměrně běžný středověký typ, který kolem přelomu 12. a 13. století začal vytlačovat starší typy ostruh s trnovými bodci. Od poloviny 13. století začínají ostruhy s kolečkem dominovat a zhruba od konce 13. až do poloviny 14. století se lze s nimi setkat na území takřka celé Evropy. Varianty s manžetou na spojnici ramen jsou pak považovány za poněkud mladší, a lze je datovat do průběhu 13. až 14. století s možným přesahem do prvních desetiletí století následujícího (např. Vích, Žákovský 2012, 108–109; 2016, 316).

Literatura

Vích, D., Žákovský, P. 2012: Soubor kovových předmětů z dosud neznámé lokality na Litomyšlsku. *Archeologické rozhledy* LXIV(1), 89–128.

Vích, D., Žákovský, P. 2016: Vojenské vybavení bojové družiny před husitskou revolucí. Soubor militarií z hradu Orlík u Brandýsa nad Orlicí ve východních Čechách. *Památky archeologické* CVII, 279–351.

Summary

In May 2020, D. Bláha accidentally discovered a complete iron spur with a rowel (Fig. 12) about 480 m south of Holedná Hill, Brno-Jundrov cadastral area (Brno-City District). The spur can be generally dated to the 13th or 14th century.

Michal Přichystal, Daniel Bláha

Obr. 12. Brno, Holedná. Železná ostruha. Foto M. Přichystal.
Fig. 12. *Brno, Holedná. Iron spur. Photo by M. Přichystal.*

Brno (k. ú. Komárov, okr. Brno-město)

Ul. Dornych č. p. 47.

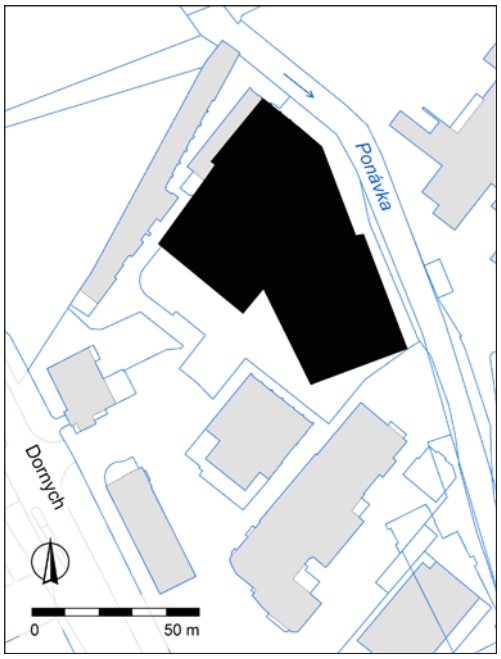
Industriální období 1. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1856153N, 16.6225231E

V jarních měsících roku 2020 proběhl záchranný archeologický výzkum v Brně na ulici Dornych č. p. 47 (obr. 13; Zbranek 2021), v prostoru bývalé chemické továrny Hochstetter a Schickardt (bývalé škrobárny). Jedná se o první chemickou továrnu v České republice, která byla prozkoumána v plném rozsahu. Továrnu založil v roce 1843 K. Ch. Hochstetter, a to za přispění význačného podnikatele K. Offermanna. V roce 1845 se zakladatel spojil s G. Schickardtem. Továrna vyráběla zpočátku hlavně barviva pro textilní průmysl (např. ferrokyanid draselný zpracováním krve z městských jatek, kyselinu kyanovodíkovou apod.). Následně došlo k rozšíření továrny i výroby a za první republiky patřil škrobárenský provoz k nejmodernějším v zemi. Na konci 2. světové války byla nejstarší část továrny prakticky zničena a budovy strženy a nahrazeny (Smutný 2012, 165–166). Při realizaci developerského projektu byly záchranným archeologickým výzkumem odkryty dochované části nejstarší tovární budovy a dvůr.

Výzkum byl realizován v několika etapách, přičemž se podařilo odkrýt relikty různých budov, případně jejich zázemí (obr. 14). Šlo například o prostory zobrazené na stavebním plánu z roku 1945 jako prostory pro výrobu sirníku sodného (1), budovu pro generátor a sklad plynu (2), tovární komíny (3), zázemí

pro pec na tavení vodního skla (4), mlýn na borax (5), výrobnu boraxu (6), stolařskou dílnu a skladištní budovy (7). V rámci výzkumu byly odkryty i patrně nejstarší části továrny, jako bylo zázemí pro parní stroj (8) a kanálky pro boilery s topeništěm (9). Zachycen byl rovněž patrně plynojem z nejstaršího období továrny (10). Dokumentováno bylo také původní dláždění dvora severně od továrny, pod kterým se nacházely vyrovnávky k regulovanému břehu náhonu, a také výdřeva a zpevňování břehu náhonu pomocí dřevěných stojek a prken předcházející výstavbě továrny.

Obr. 13. Brno, ulice Dornych. Přehled plochy záchranného archeologického výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 13. *Brno, Dornych Street. Overview of the rescue excavation area. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 14. Brno, ulice Dornych. Fotoplán výzkumu s vyznačenými provozy chemické továrny Hochstetter a Schickardt. Archaia Brno z. ú.

Fig. 14. *Brno, Dornych Street. Photographic plan with the workshop floors of the Hochstetter and Schickardt chemical factory marked. Archaia Brno z. ú.*

Literatura

Smutný, B. 2012: *Brněnští podnikatelé a jejich podniky 1764–1948.* Brno: Archiv města Brna.

Zbranek, H. 2021: *A02/2020 Brno, Dornych 47- Domeq II-III.* Rkp. terénní dokumentace. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An area excavation in Dornych Street, No. 47 (Fig. 13), Komárov cadastral area (Brno-City District) took place in the spring of 2020 in the area of the historical Hochstetter and Schickardt chemical factory founded in 1843. Numerous factory buildings (Fig. 14), which produced dyes and chemical compounds for the textile industry, were completely uncovered within the framework of the rescue excavation.

Hynek Zbranek

Brno (k. ú. Královo Pole, okr. Brno-město)

Mojmírovo náměstí, parc. č. 1019/1.

Novověk. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

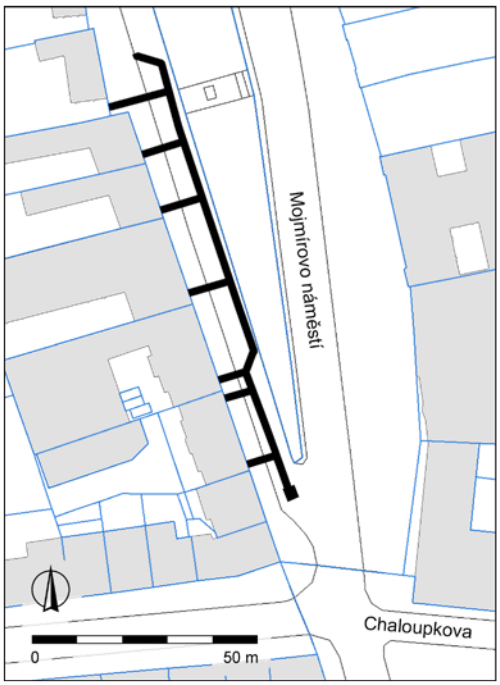
Lokalizace: WGS-84 – 49.2249197N, 16.5965614E; 49.2239386N, 16.5972319E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Brno, Mojmírovo náměstí – rekonstrukce kanalizace“ (obr. 15). Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A62/2020), terénní část výzkumu se uskutečnila ve dnech 20. 10. až 16. 11. 2020. Zemní práce stavby se dotkly jihozápadní partie náměstí.

Dnešní Mojmírovo náměstí představovalo vřetenovitou náves vesnice zvané Královo Pole. Původní osada byla vysazena zřejmě ve 40. letech 13. století králem Václavem I. ve spolupráci s brněnskými měšťany.

Archeologický výzkum ověřil podmínky skladby terénu v dotčeném prostoru. Svrchní část původního podloží – minimálně půdní horizont (ornice) – byla odstraněna již v minulosti. V jižním a severním segmentu výkopu dosedaly přímo na povrch sprašového podloží konstrukční vrstvy komunikace. Ve střední partii bylo na povrchu podloží zaregistrováno souvrství, jehož jednotlivé komponenty je možné označit za navážkové vrstvy. Minimálně spodní partie souvrství však může být považována také za výplň rozsáhlého výkopu, snad hliníku, popřípadě zářezu v mírném svahu vytvořeného terénní úpravou. Není zcela vyloučena ani varianta existence více výkopů.

Důvod absence svrchní části podloží neznáme. Snad je důsledkem těžby hlíny nebo výsledkem úpravy terénního reliéfu. Není vyloučen ani souběh obou faktorů. Další neznámou je doba, ve které se tato aktivita uskutečnila. Povrchové situace z období pravěku či středověku nebyly zaregistrovány, lze se domnívat, že pokud se zde utvořily, byly rovněž odstraněny. Navážkové souvrství poskytlo nepočetný keramický materiál z období novověku. Stratigraficky starší byla jáma neznámé funkce, z níž se ovšem nepodařilo získat datační materiál. Lze připomenout skutečnost, že absence svrchní části podloží byla zaznamenána také při výzkumu na vedlejším pozemku domu č. 16 (č. p. 2997,

Obr. 15. Brno, Mojmírovo náměstí. Černě vyznačeny sledované výkopy. Archaia Brno z. ú.

Fig. 15. *Brno, Mojmírovo Square. Monitored trenches are marked in black. Archaia Brno z. ú.*

parc. č. 1096/2). Účel nebyl zcela objasněn, interpretace se však přiklonila k hypotéze, že odstranění souviselo s úpravami terénu při nové výstavbě v 1. polovině 19. století (Polánka et al. 2006).

Kromě popsaného souvrství byly dokumentovány čtyři zahloubené objekty. Pouze jeden z nich je možné jednoznačněji interpretovat. Velice pravděpodobně šlo o sklípek ražený do podloží. Z jeho výplně (či zásypu jeho destrukce) byl odebrán novověký keramický materiál. Od stávající linie zástavby byl již poměrně vzdálen (9 m), mohl být součástí struktury charakteru lochů nebo bychom museli uvažovat o poněkud jiném schématu zastavění prostoru, než jak ho známe z plánů z 18. a 19. století. Při dodržení kontinuity dispozice zástavby a veřejného prostranství se nabízí také varianta, že v prostoru návsi se vyskytovala nějaká stavba nebo „špalíček" domů podobný tomu, jaký byl v mladším období vystavěn v severní části náměstí (Zůbek 2020).

Literatura

Polánka, P., Sedláčková, L., Zůbek, A. 2006: *Brno – Královo Pole. Mojmírovo náměstí 15a stavba budovy Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. Masaryka*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX201602582. [cit. 2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-200702103.

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno, Mojmírovo náměstí – rekonstrukce kanalizace"*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A62/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in Mojmírovo Square in Brno – Královo Pole cadastral area (Brno-City District) has proved that the upper part of the original subsoil was already removed in the past. A formation of apparently modern backfills and four features from the Middle Ages and the Modern Period were documented (Fig. 15).

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Líšeň, okr. Brno-město)

Ul. Houbařská, parc. č. 5134.

Středohradištní období (RS3). Železářský areál, sídliště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2128717N, 16.6946014E

Během října a listopadu proběhl v Brně-Líšni záchranný archeologický výzkum v souvislosti s výstavbou rodinných domů na ulici Houbařská. O nálezu lebky zubra a osídlení z doby bronzové a laténské jsme již informovali v předchozím čísle časopisu (viz oddíly Paleolit, Doba Bronzová, Doba železná), nyní bude věnována pozornost slovanskému osídlení, které bylo prozatím zjištěno v jihozápadní části plochy staveniště, při ulici Střelniční. K tomuto osídlení je možno přiřadit čtyři zahloubené objekty. Třikrát byly dokumentovány kruhové zásobní jámy o průměru cca 1 m a hloubce mezi 0,8 až 1,4 m od úrovně skrývky, v jedné z jam byl kamenný závaL. Bezesporu nejzajímavějším objektem je

Obr. 16. Brno-Líšeň, ulice Houbařská. Výrobní objekt se dvěma pecemi. Foto J. Zubalík.

Fig. 16. *Brno-Líšeň, Houbařská Street. Production feature with two furnaces. Photo by J. Zubalík.*

zahloubená jáma nepravidelného půdorysu, která byla porušena recentním výkopem pro vodovod (obr. 16). Rozměry objektu činí 4,3 × min. 2 m, zahloubený je 50 cm do země od povrchu podloží. Na podlaze objektu se nacházely dvě pece oválného tvaru o rozměrech cca 60 × 40 cm (obr. 17). Jedna z delších stěn byla tvořena plochým kamenem, dno pecí bylo mísovité. U obou pecí se nacházela předpecní jáma o hloubce cca 40 cm. Ze zásypu tohoto objektu se podařilo vyzvednout větší množství železné strusky, dle které lze předpokládat, že objekt sloužil jako železářská huť. Ve všech objektech byla keramika datovaná do středohradištního období. V nálezovém souboru je i železný předmět, který před konzervací připomíná zlomek sekery-bradatice.

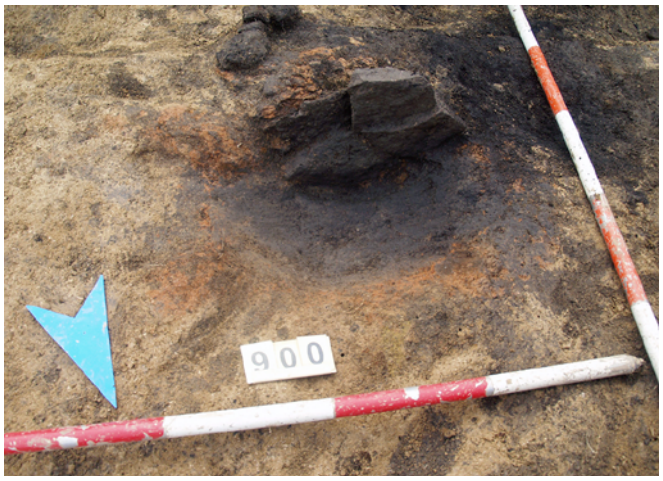
Literatura

AMČR: Záznam M-202001997 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A rescue excavation took place in the autumn of 2020 in the Brno-Líšeň cadastral area (Brno-City District) in connection with the construction of family houses in Houbařská Street. A settlement and an iron production complex (Fig. 16, 17) from the Middle Hillfort Period were documented.

Jiří Zubalík

Obr. 17. Brno-Líšeň, ulice Houbařská. Jedna z hutnických pecí. Foto J. Zubalík.

Fig. 17. *Brno-Líšeň, Houbařská Street. One of the metallurgical furnaces. Photo by J. Zubalík.*

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Ul. Brandlova, Moravské náměstí, Žerotínovo náměstí, parc. č. 783/1, 797, 800, 802.

Středověk, novověk. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1988578N, 16.6060431E; 49.1983589N, 16.6055339E; 49.1984511N, 16.6049381E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Brno, Brandlova, Žerotínovo náměstí I, Moravské náměstí I – rekonstrukce kanalizace a vodovodu“ (obr. 18). Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A53/2020), terénní část výzkumu se uskutečnila ve dnech 3. 9. až 27. 10. 2020.

Území, na kterém se realizovaly stavební práce, se nachází v nedalekém sousedství historického jádra města a od počátků Brna ve 13. století bylo zapojeno do okolní sídelní struktury. Tvořila ji předměstí, jež spadala pod jurisdikci města a vůči městu byla zpoplatněna daněmi, a několik dalších osad a sídel, které měly rozličný status.

Předmětný archeologický výzkum se prostřednictvím získaných informací podílí na rekonstrukci historicko-topografického vývoje daného území. Pro historické období výzkum ověřil skutečnosti známé z výpovědi archivních pramenů. Zřejmě se dotknul východního okraje středověké předměstské osady zvané Hartlůvka. Získané poznatky mohou sloužit jako indicie k vyslovení hypotézy o existenci areálu spojeného se stavebními řemesly v prostoru kolem dnešní Brandlovy ulice v období raného novověku. Dokumentovány byly jámy sloužící zřejmě jako hliníky a pravděpodobně pec na pálení vápna.

Všechny situace zanikají v důsledku výstavby bastionového opevnění ve 2. polovině 17. až 1. polovině 18. století. Dokumentovány byly navážky zemních těles vnějšího bastionového pásma, zachyceny byly relikty vyzdění záporové stěny glacis a kontreskarpy příkopu. Po definitivním zrušení fortifikace byl prostor ve 2. polovině 19. století vyčleněn pro novou zástavbu. Výzkum potvrdil její vybavení kanalizací sestávající z cihelných štol a také dal částečně nahlédnout do postupů tehdejší stavařské praxe, při níž bylo zřejmě obvyklým jevem hloubení jam na hašení vápna v těsné blízkosti budovaných staveb (Zůbek 2020).

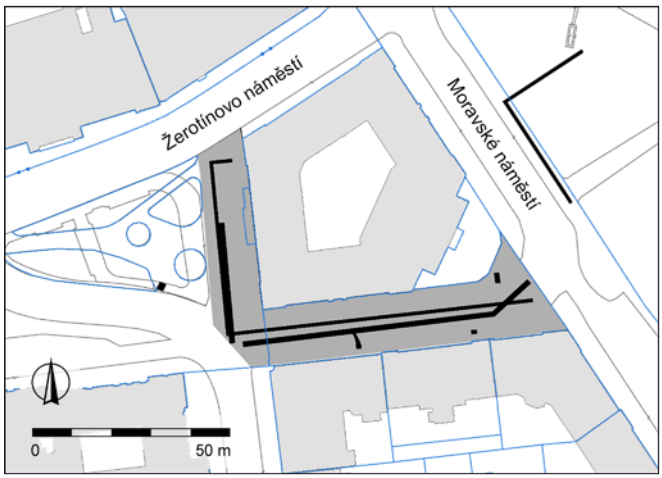
Literatura

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě Brno, Brandlova, Žerotínovo náměstí I, Moravské náměstí I – rekonstrukce kanalizace a vodovodu.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202100067. [cit. 2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202100067.

Summary

An excavation in Brandlova Street, Žerotínovo Square and Moravské Square in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 18) touched the east edge of a medieval suburban settlement called Hartlůvka. Backfills of soil bodies of the outer bastion range were documented, along with brickwork remnants of the braced wall of the glacis and the counterscarp of a moat from the second half of the 17th or the first half of the 18th century. All earlier structures ceased to exist at that time.

Antonín Zůbek

Obr. 18. Brno, ulice Brandlova, Žerotínovo náměstí, Moravské náměstí. Šedě vyznačena plocha staveniště, černě sledované výkopy. Archaia Brno z. ú.

Fig. 18. *Brno, Brandlova Street, Žerotínovo Square, Moravské Square. The construction site is marked in grey with the examined trenches in black. Archaia Brno z. ú.*

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Ul. Česká, parc. č. 575/1.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

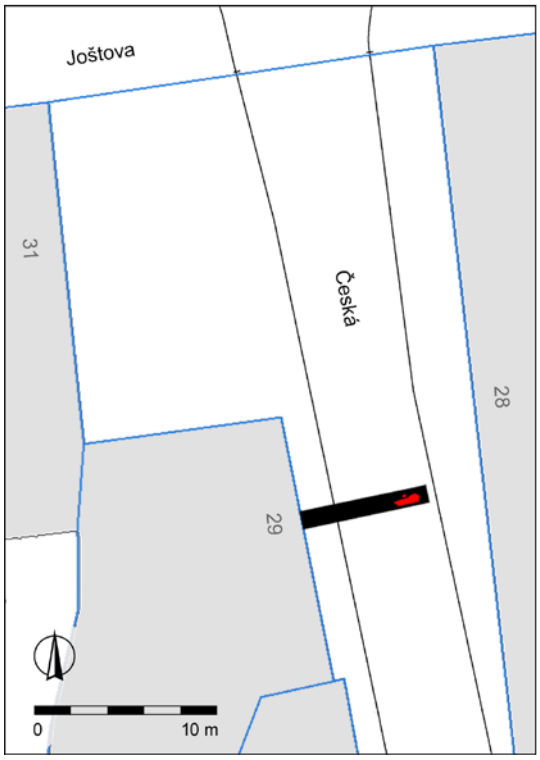
Lokalizace: WGS-84 – 49.1968297N, 16.6056272E; 49.1972189N, 16.6054394E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti s rekonstrukcí plynovodu na ulici Česká v úseku mezi ulicemi Joštovou a Solniční. Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A23/2020). Terénní část výzkumu se uskutečnila v dubnu 2020.

Stavba se realizovala v prostoru někdejšího městského příkopu a barbakánu Veselé brány. Výkopy potřebné k rekonstrukci plynovodu byly vedeny v původních liniích, často nepřesáhly zásyp někdejších výkopů, většinou narazily na novodobé situace. Pouze ve výkopu, který byl veden napříč ulicí od domu č. 29, se naskytla příležitost dokumentovat starší archeologické situace. Představovaly je dvě konstrukce zděné z cihel (obr. 19). V hloubce 0,75 m (220,85 m n. m.) se nacházelo dláždění nebo část jeho konstrukční vrstvy, které bylo sestaveno z naplocho kladených cihel. Tvořilo povrch mostu, který překlenoval příkop barbakánu. Ten byl vybudován v období pozdního středověku. Zděný most může být mladší záležitostí. Samotné dláždění nelze přesněji datovat, snad by mohlo být stejného stáří nebo mladší. Pod ním byl dokumentován segment zdiva valené klenby či klenebního pasu. Pokud souviselo s mostem, podílelo by se na konstrukci ve vyšší úrovni. Snad by mohlo jít spíše o kanalizační štolu z 19. století (Zůbek 2021).

Literatura

Zůbek, A. 2021: *Brno, Česká – rekonstrukce plynovodu*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A23/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Obr. 19. Brno, ulice Česká. Poloha výkopu s historickými zděnými konstrukcemi. Archaia Brno z. ú.

Fig. 19. *Brno, Česká Street. Position of a trench with historical masonry structures. Archaia Brno z. ú.*

Summary

An excavation in Česká Street in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 19) documented a brick pavement of the surface of a bridge built in the Late Middle Ages across the moat in front of Veselá Gate. The pavement itself cannot be dated more precisely.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Ul. Česká č. p. 31, ul. Joštova č. p. 7, parc. č. 575, 576, 776.

Středověk, novověk. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace – WGS-84: 49.1972486N, 16.6050506E

Archeologický výzkum byl vyvolán prováděnou rekonstrukcí domu Česká 31 / Joštova 7 (obr. 20). Jeho realizaci zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A37/2020). Terénní část výzkumu se uskutečnila v období od 7. 7. do 31. 8. 2020.

Dům Česká 31 / Joštova 7 stojí na pozemku, který nebyl zahrnut do vnitřního středověkého Brna, nacházel se v těsné blízkosti městského opevnění. Ve středověku bylo území v předpolí fortifikačního pásma osídleno. Od 13. století se kolem města začal utvářet v podstatě souvislý prstenec předměstí, která spadala pod pravomoc městské jurisdikce. Předměstské osídlení se dělilo ve 14. století podobně jako vnitřní město do čtyř čtvrtí, prostor v severním sousedství byl součástí čtvrté (*Quartum quartale extra civitatem*). Protože se nacházelo nedaleko od Veselé brány, říkalo se zdejšímu osídlení také Před branou Veselou (*Ante portam Letorum*). Čtvrtá předměstská čtvrť byla v závěru třicetileté války zničena a nebyla již obnovena. V podstatě celý její prostor zabralo nově vystavěné bastionové opevnění města.

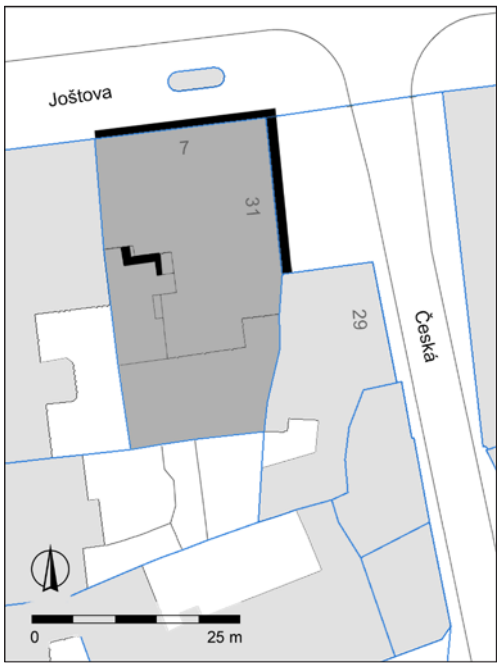
Výzkum přinesl důležité informace o charakteru a stavu zachování archeologického terénu v předmětném prostoru a získané poznatky se podílejí na vytvoření rekonstrukce historicko-topografického vývoje tohoto území. Terén se během středověku a raného novověku navýšil minimálně o 2 metry. Dokumentovaná situace potvrdila komunikační význam místa, které se nacházelo v bezprostřední blízkosti příkopu městského opevnění a přístupové cesty k Veselé bráně. Komunikační zatížení prostoru prokazuje opakované sanování povrchu terénu vrstvičkami jednoduchého dláždění.

Na přítomnost nezděných staveb poukazují planýrky hliněné složky (mazanice) jejich konstrukcí, které nezanikly požárem. Jeden sled uloženin může být identifikován jako vypálená podlaha stavby překrytá požárovou destrukcí. Tyto situace lze přisoudit středověké zástavbě čtvrté předměstské čtvrti. Spojovat s ní je možné také přítomné zahloubené objekty. V jednom případě by mohlo jít o suterén stavby, ve druhém o destrukci lochu či sklípku raženého do podloží.

Úkolem budoucích výzkumů bude zjistit účel rozsáhlého výkopu, který byl dokumentován již při archeologických výzkumech v roce 2010. Zajímavá je především hypotetická varianta, podle které bychom ho mohli dát do souvislosti se zemními pracemi během posilování opevnění města v době třicetileté války (Zůbek 2020).

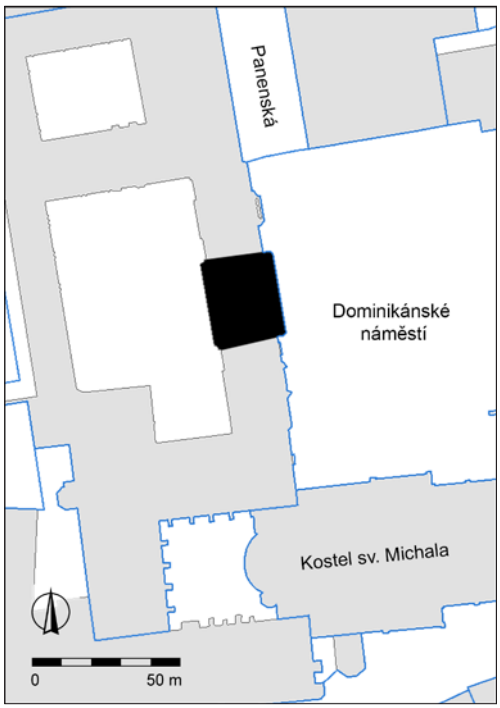
Literatura

Zůbek, A. 2020: *„Brno, Česká 31/ Joštova 7“ rekonstrukce*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A37/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Obr. 20. Brno, ulice Česká 31 / Joštova 7. Šedě vyznačen rekonstruovaný dům, černě sledované výkopy. Archaia Brno z. ú.

Fig. 20. *Brno, 31 Česká / 7 Joštova Streets. The reconstructed house is marked in grey with the examined trenches in black. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 21. Brno, Dominikánské náměstí 1. Černě vyznačen sledovaný prostor. Archaia Brno z. ú.

Fig. 21*. Brno, 1 Dominikánské Square 1. The examined area is marked in black. Archaia Brno z. ú.*

Summary

An excavation connected with the reconstruction of the house at 31 Česká / 7 Joštova Streets in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 20) confirmed the original communications function of the area situated in the immediate vicinity of a municipal fortification moat and the access road to Veselá Gate. The terrain surface was repeatedly redeveloped by thin layers of simple pavement. Several documented layers and features can be attributed to the medieval development of the suburban neighbourhood.

Antonín Zůbek

Literatura

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Stavební úpravy a restaurátorské obnovy Síně rady na Nové radnici v Brně“.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A79/2019. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in connection with the restoration renovation of the Council Chamber in the New City Hall in Brno, Dominikánské Square (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 21) detected only the upper part of the layer underlying the floor, which had the character of construction rubble. It yielded a diverse assemblage of finds consisting of pottery vessel fragments, stove tiles, construction ceramics, iron objects, animal bones and fragments of various printed materials.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Dominikánské náměstí č. p. 1, parc. č. 503.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1939919N, 16.6060697E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Stavební úpravy a restaurátorské obnovy Síně rady na Nové radnici v Brně“ (obr. 21). Podnětem byla výzva dozorujících orgánů památkové péče na zajištění archeologického sledování snižovaného podsypu stávající podlahy, která byla rovněž předmětem rekonstrukčních prací. Provedení výzkumu zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A79/2019), terénní část výzkumu se uskutečnila od srpna 2019 do března 2020.

Záchranný archeologický výzkum potvrdil, že výkopové práce zasáhly pouze svrchní část zásypové vrstvy. Měla charakter stavební suti, jejíž dominantní složku tvořila bílo šedá maltovina. Výzkum se soustředil především na zajištění přítomného archeologického mobiliáře. Získán byl poměrně rozmanitý soubor sestávající ze zlomků keramických nádob, kamnových kachlů, stavební keramiky, železných předmětů, zvířecích kostí a fragmentů rozličných tiskovin (Zůbek 2020).

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

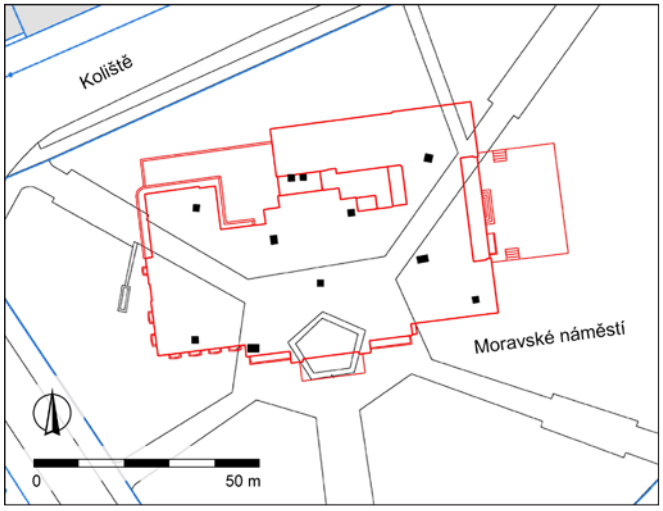
Moravské náměstí, parc. č. 802.

Novověk – industriální období. Město. Skupina/síť sond.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1992608N, 16.6065983E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Brno, historické jádro – průzkum Moravské náměstí, blok 70b – Německý dům“. Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A63/2020), terénní část výzkumu se uskutečnila ve dnech 9. 10. 2020 – 12. 1. 2021.

Plocha, na níž stával Německý dům, se nachází v nedalekém sousedství historického jádra města. Od počátků Brna ve 13. století byla zapojena do okolní sídelní struktury. Tvořila ji předměstí,

Obr. 22. Brno, Moravské náměstí. Umístění průzkumných šachet; červeně vyznačen někdejší půdorys Německého domu. Archaia Brno z. ú.

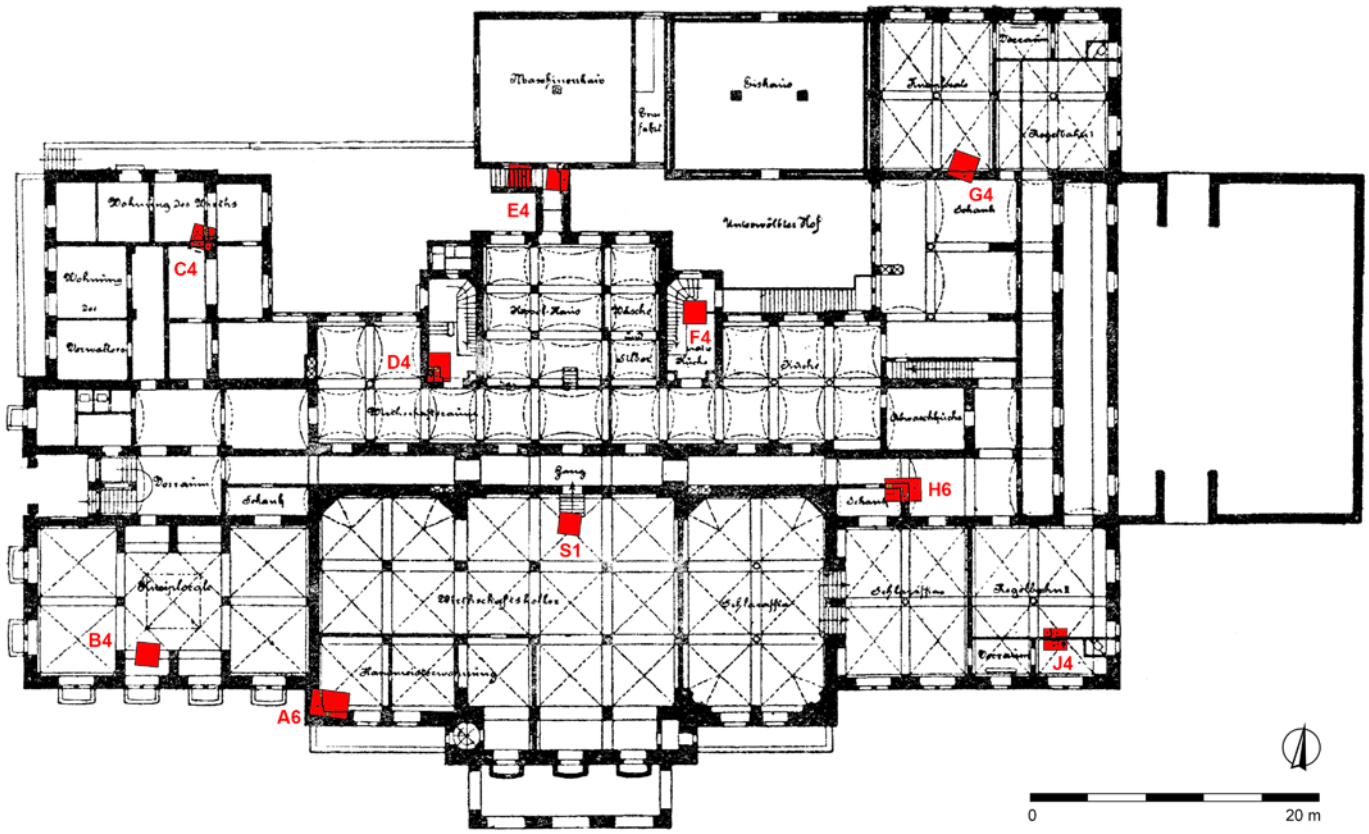
Fig. 22. *Brno, Moravské Square. The location of the survey shafts; the former layout of the German House is marked in red. Archaia Brno z. ú.*

jež spadala pod jurisdikci města a vůči městu byla zpoplatněna daněmi, a několik dalších osad a sídel, která měla rozličný status. S výstavbou bastionového opevnění města ve 2. polovině 17. a v 1. polovině 18. století se prostor stal součástí fortifikačního pásma.

Německý dům byl postaven v letech 1888–1891 a tvořil spolkové a kulturní středisko německých brněnských občanů. Dvoupatrová stavba byla odlehčena rozčleněním fasády do několika částí a uplatněním vysokých střech a štítů, které v některých partiích vybíhaly do drobných věžiček. Charakteristickým prvkem bylo cihlové neomítnuté zdivo s kamenným obložením ve stylu severoněmecké neogotiky. V závěru druhé světové války byla budova poškozena bombardováním a posléze jej v bojích o Brno v dubnu 1945 zachvátil požár. Následně byl Německý dům 19. srpna 1945 zbořen.

Vytyčeno bylo celkem 10 průzkumných šachet, všechny v rámci půdorysu Německého domu (obr. 22). Do původního terénu zasáhly jen ve zcela minimálním rozsahu. Potvrzena byla skutečnost, že povrch někdejšího podloží (ornice) se v těchto místech nachází v hloubce okolo 2 metrů. Na něm uložené souvrství lze datovat do novověku a zřejmě souvisí s výstavbou vnějšího pásu bastionového opevnění města, který byl budován v 1. polovině 18. století. Starší archeologické situace nebyly zachyceny. Jedinou výjimkou snad byly uloženiny v sondě C4, které zřejmě tvořily zásypy jámy zahloubené do podloží. Obsahovaly fragmenty novověkých keramických nádob.

Ověřen byl stav reliktů Německého domu. Potvrzena byla půdorysná dispozice známá z historických plánů (obr. 23). Interiéry někdejšího přízemí – suterénu – jsou vyplněny suťovým materiálem pocházejícím z demolice domu v roce 1945. Severovýchodní partie budovy byla podsklepena (obr. 24). Příslušné prostory jsou zasypány jen částečně. Zásyp je tvořen stavební sutí, která sem byla vhazována skrze několik otvorů proražených do kleneb. Jeho součástí jsou také movité nálezy, rovněž na podlahách nezasypaných prostor se nacházejí součásti původního mobiliáře. Po demolici Německého domu byl terén navýšen navážkami (Zůbek 2021).

Obr. 23. Brno, Moravské náměstí. Umístění průzkumných šachet (červeně) do plánu přízemí – suterénu – Německého domu (převzato z Trautenberger 1891, 25). Archaia Brno z. ú.

Fig. 23. *Brno, Moravské Square. The location of the survey shafts (red) in the plan of the ground floor – basement – of the German House (after Trautenberger 1891, 25). Archaia Brno z. ú.*

Obr. 24. Brno, Moravské náměstí. Ilustrační záběr zachovalých sklepních prostor Německého domu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 24. *Brno, Moravské Square. Illustration view of preserved cellar spaces in the German House. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Literatura

Trautenberger, G. 1891: *Festschrift zur Eröffnung des Deutschen Hauses in Brünn am 17., 18. und 19. Mai 1891.* Brünn: Deutches Haus.

Zůbek, A. 2021: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno, historické jádro – průzkum Moravské náměstí, blok 70b – Německý dům“.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202100068. [cit. 2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202100068.

Summary

An excavation in Moravské Square in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District) verified the condition of the remnants of the German House (*Deutsches Haus*) (Fig. 22), confirming the layout known from historical plans (Fig. 23). The interiors of the former ground floor, the present-day basement, are filled with construction rubble from the demolition of the house in 1945. The northeast part of the building contained cellars, which were only partially filled. The fill also includes portable finds; elements of the original house furniture can also be found on the floors of non-filled spaces.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Ul. Opletalova, parc. č. 584.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.

Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1972925N, 16.6045517E; 49.1965511N, 16.6047983E

V roce 2020 se na Opletalově ulici uskutečnily dva záchranné archeologické výzkumy vyvolané stavbami „Opletalova – rekonstrukce plynovodu“ (akce č. A73/2020) a „Rekonstrukce ulice Opletalova“ (akce č. A57/2020; obr. 25). Jejich provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú.

Prostor dnešní Opletalovy ulice se ve středověku nacházel v bezprostředním sousedství městského fortifikačního pásma. Území v jeho předpolí bylo osídleno, zdejší osídlení bylo součástí čtvrté předměstské čtvrti (*Quartum quartale extra civitatem*). Ta byla v závěru třicetileté války zničena, a nebyla již obnovena. V podstatě celý její prostor zabralo nově vystavěné bastionové opevnění města.

Archeologické výzkumy potvrdily, že svrchní partie archeologického souvrství je na Opletalově ulici tvořena navážkami souvisejícími s navršením tělesa I. bastionu ve 2. polovině 17. století. Velká část tohoto terénu byla odtěžena výkopy pro uložení inženýrských sítí a při sanaci pláně v rámci rekonstrukce povrchu ulice.

V jihozápadní partii ulice bylo odhaleno zdivo bastionového opevnění. Předmětné výzkumy ověřily a doplnily poznatky, které byly o jeho charakteru a průběhu v tomto prostoru získány předchozími archeologickými počiny. Šířka zdiva činí 2,40 m, jeho stabilita byla posílena pilíři umístěnými na vnitřní straně, které šířku zvětšovaly až na dvojnásobek. Konstrukce byla složena z kamenů a cihel pojených šedou maltou. Cihly se podílely dominantně především na utváření vnějšího líce (Zůbek 2020; 2021).

Literatura

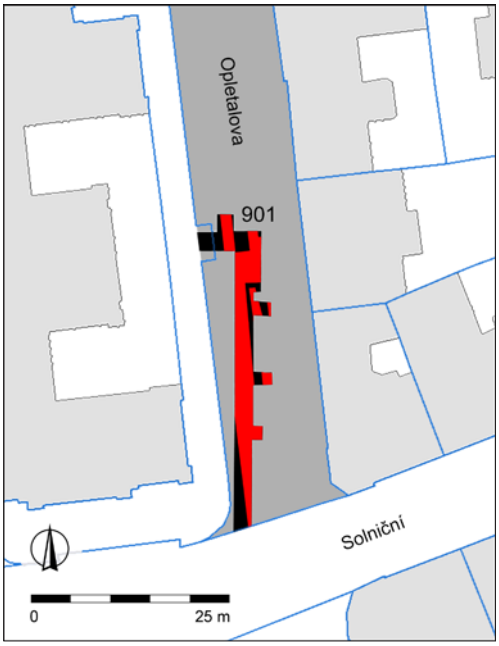
Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě„Rekonstrukce ulice Opletalova“.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A57/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Zůbek, A. 2021: *Brno, Opletalova – rekonstrukce plynovodu.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A73/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

Two rescue excavations conducted in the area of Opletalova Street in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 25) confirmed that the upper parts of the layer formation there is comprised of backfills related to the piling up of the body of Bastion I in the second half of the 17th century. Bastion fortification masonry was revealed in the southwestern section of the street.

Antonín Zůbek

Obr. 25. Brno, ulice Opletalova. Červeně vyznačena plocha staveniště, šedě historická zdiva (901 – novověké opevnění). Archaia Brno z. ú.

Fig. 25. *Brno, Opletalova Street. The construction site is marked in red with historical masonry in grey (901 – Modern Period fortification). Archaia Brno z. ú.*

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

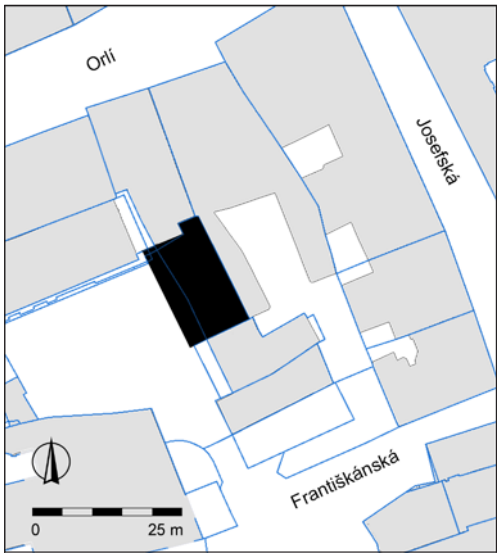
Ul. Orlí č. p. 14, parc. č. 211/2.

Vrcholný středověk – novověk. Město. Plošný odkryv.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: S-JTSK – -597947.1800, -1160995.1100; -597956.2408, 1161001.0790; -597947.9057, -1161017.3968; -597938.0200, -1161012.4500

V květnu roku 2020 byl v Brně na Orlí ulici zahájen záchranný archeologický výzkum dvorní části parcely domu č. p. 490 (Orlí 14, parc. č. 211/2; obr. 26). Exkavační práce probíhající v několika etapách po celý zbytek roku 2020 i na počátku roku 2021 odkryly velmi zajímavé archeologické situace mapující historii tohoto místa od konce 12. století (AMČR).

Na relativně malé ploše 17 × 10 m (obr. 27) se podařilo odkrýt několik povrchových staveb pocházejících ze 13. století, jejichž součástí byly hliněné podlahové úrovně, pozůstatky dřevěných stěn i otopná zařízení. V zadní (jižní) části parcely a při její východní straně se postupně podařilo odkrýt osm odpadních jímek, které byly užívány od 13. do 18. století. V závěru 13., popřípadě ve 14. století byla v jihozápadním rohu parcely vybudována pec na pálení vápna. Její přítomnost by mohla ukazovat na skutečnost, že v této době byl zkoumaný prostor součástí veřejného prostranství, jak ostatně naznačují rovněž výrazné komunikační štětové vrstvy a kamenné dlažby zachycené na téměř celé ploše výzkumu. Zjištěno bylo i torzo středověké cihlové pece prozatím blíže neurčené funkce. Povrchové archeologické situace pozdně středověkého a raně novověkého stáří byly zčásti odstraněny při výstavbě dvorního domovního traktu. V prostoru bývalého dvorku byly také zdokumentovány tři fáze novověkého kanalizačního systému. Výzkum je nyní ve fázi zpracování a bude o něm referováno později.

Obr. 26. Brno, ulice Orlí (A032/2020). Zaměření plochy výzkumu. Archaia Brno z. ú.
Fig. 26. *Brno, Orlí Street (A032/2020). Survey of the excavation area. Archaia Brno z. ú.*

Literatura

AMČR: Záznam M-201902067 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A rescue excavation in Orlí Street in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 26) documented archaeological contexts ranging from the late 12th to the 19th centuries. The excavated features included above-ground structures, cesspits, lime burning kilns, a brick oven and a drainage system (Fig. 27).

Lenka Sedláčková, Václav Kolařík

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Ul. Petrov č. p. 275/1, 274/2, parc. č. 313, 314, 316, 318.

Vrcholný středověk – novověk. Zahrada/sad. Plošný odkryv.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archaia Brno, z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1913853N, 16.6075075E; 49.1915739N, 16.6078936E; 49.1911531N, 16.6080842E; 49.1910953N, 16.6079367E

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán stavební akcí „Revitalizace a zpřístupnění zahrad NKP Petrov, Brno“. Terénní část výzkumu byla provedena v období říjen 2018 až září 2019.

Sledované území se nachází v jihozápadní části historického jádra města Brna, na severovýchodním svahu Petrského návrší. Jedná se o prostor sevřený ulicemi Petrská, Petrov, bývalou ulicí Pod Horou sv. Petra a Uličkou Václava Havla. Výzkum byl situován do prostoru ohrazených zahrad mezi domy Petrov 1 a 2

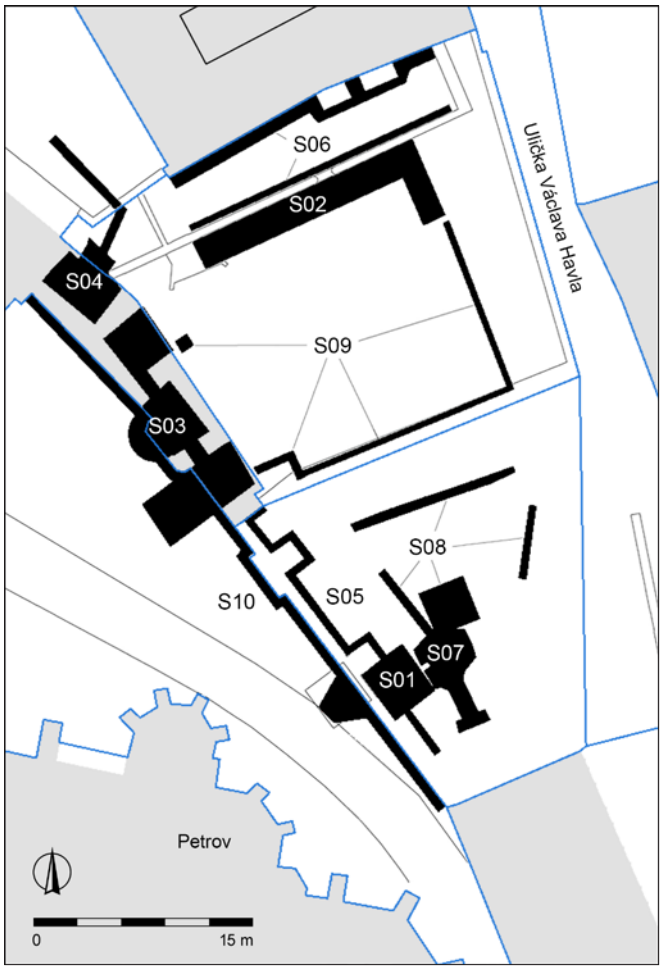

Obr. 27. Brno, ulice Orlí (A032/2020). Pracovní snímek – pohled na plochu výzkumu od jihu. Foto Archaia Brno z. ú.
Fig. 27. *Brno, Orlí Street (A032/2020). Work photograph – a view of the excavation area from the south. Photo by Archaia Brno z. ú.*

(č. p. 275 a 274, parc. č. 313 a 314) a při západním líci opěrné zdi na sever od katedrály sv. Petra a Pavla (parc. č. 316; obr. 28). Zmíněné zahrady vznikly na počátku 17. století a přiléhají k opěrné zdi Petrova. Dům Petrov 1 byl historickým sídlem děkanů brněnské Královské stoliční kapituly sv. Petra a Pavla a od roku 2006 slouží jako Diecézní muzeum s informačním centrem. Dům Petrov 2 byl jedním z kanovnických domů a později sloužil jako biskupská konsistoř.

Přestože záchranný archeologický výzkum nebyl, co se zemních prací týká, velkého rozsahu, společně s dokumentací situací při renovaci odkrytých nadzemních zděných konstrukcí přispěl k poznání dosud velmi málo prozkoumané části areálu Petrova.

Původní terén se v místech terasových zahrad nacházel podstatně hlouběji, než je tomu dnes, v případě terasy u domu Petrov 2 byl terén v průběhu pozdního středověku o cca 2,5 m níže než v současnosti. Samozřejmě vlivem sklonu terénu směrem od západu k východu se hloubka v závislosti na poloze v rámci parcely lišila. V případě zahrady u děkanství byla situace obdobná, původní středověký terén se v její východní části nacházel přibližně na úrovni povrchu Uličky Václava Havla a postupně stoupal směrem k jihozápadu, kde již pod patou opěrné zdi Petrova byly místy patrné výchozy skalního podloží. Jak ukázaly výsledky dokumentace některých sond, nacházely se v prostoru zahrad měšťanské domy, které nejpozději v době po zřízení zahrad zanikly, respektive musela být jejich podoba radikálně upravena. V případě domu dokumentovaného v rámci sondy S06 stojíme před zajímavým, a pro brněnské prostředí unikátním, dokladem postupného vývoje měšťanské zástavby od spalitelných k trvalým stavebním konstrukcím.

Obr. 28. Brno, ulice Petrov (A072/2018). Lokalizace zkoumaných sond. Archaia Brno z. ú.

Fig. 28. *Brno, Petrov Street (A072/2018). Localisation of the examined test pits. Archaia Brno z. ú.*

Nejpozději při raně gotické přestavbě a zvětšení kostela sv. Petra před polovinou 13. století muselo dojít k rozšíření stísněného temene petrského návrší. Na severovýchodní straně svahu, severně od kostela, byla nejspíše tehdy vystavěna opěrná zeď a dosypáním terénu za ní bylo dosaženo patřičného zvětšení staveniště a hřbitova. Dokumentované zbytky vrcholně středověkého zdiva u paty stávající opěrné zdi (S01) a jeho fragmenty zjištěné při dokumentaci sond S5 a S10 mohou představovat pozůstatky této starší opěrné zdi. Pravděpodobně někdy v průběhu 15. století byla v souvislosti s přestavbou kostela sv. Petra vystavěna, snad s částečným využitím konstrukcí předchůdce, dodnes dochovaná opěrná zeď s masivními opěráky. Ta umožnila srovnání terénu kolem kostela a rozšíření jeho staveniště a zároveň prostoru hřbitova. Snad až po dokončení přestavby kostela někdy v průběhu 1. poloviny 16. století byla na opěrnou zeď nadstavena cihlová ohradní zeď hřbitova s dekorativním cimbuřím. Při další, zřejmě barokní, úpravě a po navýšení terénu hřbitova bylo cimbuří zazděno a koruna zdi zvýšena.

Vlastní terén zahrad, jak ho známe dnes, vznikl pravděpodobně jednorázovou akcí někdy v období intervalu konce 16. až poloviny 17. století. Na místě původních středověkých městišť byly vystavěny terasní zdi podél dnešní Uličky Václava Havla a nasypán terén okrasných zahrad přibližně do dnešní úrovně za pomoci navážek suťového charakteru (S01, S02, S07–S09). V rámci sondy S03 se podařilo částečně dokumentovat i stavební vývoj zázemí raně novověké zahrady, jejíž součástí byla tradičně např. zde dokumentovaná grotta (umělá jeskyně) nebo hned v sousedství ve skále zasekaná poustevna (Kolařík 2020).

Literatura

Kolařík, V. 2020: *Brno, Petrov 1, 2 – „Revitalizace a zpřístupnění zahrad NKP Petrov, Brno“.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. 72/2018. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation of the area delimited by Petrská, Petrov and Ulička Václava Havla Streets took place within the framework of the revitalisation of the gardens at the Petrov national cultural monument in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 28). Some test pits documented original burgher houses and remnants of high medieval masonry near the foot of a preserved retaining wall of the complex around the Church of St Peter. The gardens probably came into existence sometime between the late 16th and the first half of the 17th century.

Václav Kolařík

Brno (k. ú. Město Brno, okr. Brno-město)

Žerotínovo náměstí, ul. Veveří, Moravské náměstí, parc. č. 280/1, 342, 783/1, 802.

Středověk, novověk. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1991661N, 16.6054475E; 49.1984861N, 16.6039778E; 49.1979464N, 16.6024436E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti s rekonstrukcí plynovodu na Žerotínově náměstí (obr. 29). Zajistila ho společnost Archaia Brno z. ú. ve spolupráci s Ústavem archeologické památkové péče Brno (akce č. A47/2020). Terénní část výzkumu se uskutečnila ve dnech 31. 7. až 17. 8. 2020.

Území, na kterém se realizovaly stavební práce, se nachází v nedalekém sousedství historického jádra města a od počátků Brna ve 13. století bylo zapojeno do okolní sídelní struktury. Tvořila ji předměstí, jež spadala pod jurisdikci města a vůči městu byla zpoplatněna daněmi, a několik dalších osad a sídel, která měla rozličný status.

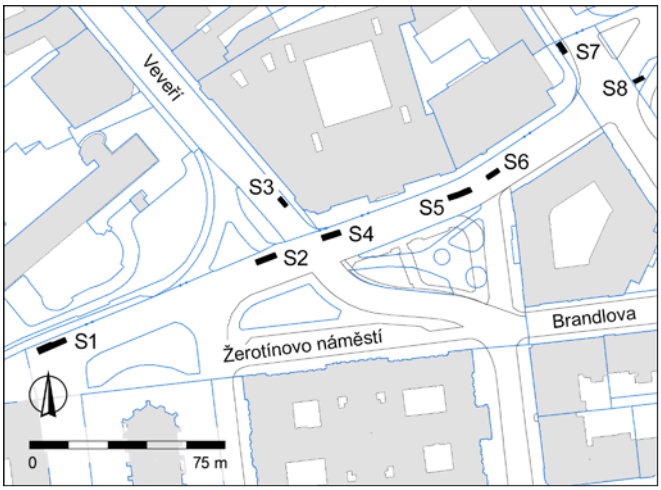
Geologického podloží se podařilo dosáhnout pouze ve výkopech ve východní části dotčeného prostoru. Představoval ho půdní horizont (ornice), který dosedal na sprašovou návěj. S obdobím středověku je možné spojit pouze několik uloženin. Výkopem byla narušena jáma, z níž byly zachyceny pouze horní hrana segmentu jižní stěny a svrchní části výplně. Velice pravděpodobná se zdá interpretační varianta, v níž můžeme výkop ztotožnit s korytem potoka, který podle archivních pramenů tekl z dnešní Údolní ulice po severním obvodu města (dnes severní hranice Žerotínova a Moravského náměstí) a z pravé strany ústil původně do Ponávky a později do Hutterova rybníka.

O potoku mnoho podrobností nevíme. Je možné vyslovit hypotézu, zda původně nesměřoval jeho tok jinudy, a teprve s výstavbou města byl přeložen na severní obvod. Předpokládalo by to výkop umělého koryta, snad mohly být využity také sníženiny či deprese terénu v původním georeliéfu předmětného území. Linie koryta je patrná na obrazech z poloviny 17. století, které zachycují obléhání Brna švédskými vojsky v roce 1645 (uloženy v Muzeu města Brna – inv. č. 2284 a 2285). Úsek podél severní hranice dnešního Žerotínova náměstí až k Hutterovu rybníku se zde jeví jako poměrně široké koryto bez přítomnosti vody. Je otázkou, zda jde o původní stav, nebo o úpravu švédského vojska, které ho využilo jako krycí zákop. Původní šířku do jisté míry potvrzuje vyobrazení mostů při dnešních ulicích Lidická a Veveří. Je také otázkou, zda obléhatelé svedli vodu potoka jinam, nebo jí neprotékalo tolik, aby k tomu byli nuceni. Případně mohlo být koryto suché a zaplavováno jen sezónně nebo v určitých periodách. Nevíme, zda a případně jaké úpravy koryta proběhly v souvislosti s výstavbou bastionového opevnění města započatou ve 2. polovině 17. století. Do blízkosti jeho linie dosahoval vnější okruh budovaný v 1. polovině 18. století. Zahloubené koryto včetně přemostění na několika místech existovalo ještě na počátku 19. století (viz plán z roku 1802 – uložen v Archivu města Brna – K12). Na indikačních skicách již není zakresleno.

Jmenované svrchní výplně zachyceného výkopu obsahovaly četné zlomky keramických nádob, které je možné datovat do 17. (zřejmě jeho 2. poloviny), případně 18. století. Snad lze přistoupit na hypotézu, že umístění uloženin odpovídá tomuto období a souvisí s regulací původního koryta během výstavby bastionového opevnění. Může však jít i o zásypy až z 19. století, kdy koryto definitivně zaniklo.

V západní části dotčeného prostoru se potvrdil již známý poznatek, že zde došlo v období středověku, a především novověku k výraznému navýšení terénu. Povrch geologického podloží se místy nachází až 5 metrů pod stávajícím povrchem. Aktuálně byla zachycena horní sekvence archeologického souvrství, která náleží období novověku.

Tvořil ji poměrně velký počet uloženin, které měly rozličné složení a parametry. Obecně je však lze všechny prohlásit za navážky. Upřesnění či změnu interpretace by mohla přinést pouze jejich plošně provedená exkavace. Ta by také umožnila přesnější datování jednotlivých vrstev a následné rozčlenění souvrství po jednotlivých historických obdobích. V utváření souvrství je však zřejmě nutné předpokládat několik základních fází spojených v tomto prostoru především s budováním bastionového opevnění města ve 2. polovině 17. století, jeho posilováním v 1. polovině 18. století a jeho demolicí a planýrováním v 19. století. Potvrzením postupného vývoje je přítomnost kamenného dláždění (Zůbek 2020).

Obr. 29. Brno, Žerotínovo náměstí. Vyznačení výkopů stavby – sondy S1 až S8. Archaia Brno z. ú.

Fig. 29. *Brno, Žerotínovo Square. Construction excavations are marked as test pits S1 to S8. Archaia Brno z. ú.*

Literatura

Zůbek, A. 2020: *Brno, Žerotínovo náměstí rekonstrukce plynovodu*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A47/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in Žerotínovo Square in Brno (Město Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 29) unearthed basic information about the composition of the historical terrain in the area. The most distinctive documented situation was a trench identifiable with the bed of a stream, which according to archival sources, ran from present-day Údolní Street and at first sight was a right-bank tributary of Ponávka Stream and later Hutter Pond.

Antonín Zůbek

.....

Brno (k. ú. Ponava, okr. Brno-město)

Ul. Botanická č. p. 70, parc. č. 254/2.

Novověk – industriální období. Areál nezemědělské výroby, areál těžby. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2111225N, 16.5986347E

Při výstavbě objektu tělocvičny u Sportovního gymnázia Ludvíka Daňka na brněnské Ponavě v září 2020 došlo při budování stavební jámy a základů k narušení původního cihlářského hliníku a následně i žárové vypalovací pece z období raného novověku. Zkoumaná plocha se nacházela v prostoru kdysi rozsáhlého zavezeného hliníku městské cihelny brněnského podnikatele s vlnou Rudigera Deyckse mezi objektem gymnázia a ulicí Ptašínského. Byl odkryt téměř celý půdorys šestikanálové pece o původních rozměrech cca 13 × 15 m v úrovni základů, kterým se vyhnulo rozebrání zdiv. Na základě původní stavební dokumentace bylo možné výstavbu pece spojit s rokem 1871 (Holub 2018, 37, obr. 28).

Literatura

Holub, P. 2018: Historická plánová dokumentace brněnských cihlářských pecí. *Archeologia technica* 29, 32–41.

Summary

A brickyard clay pit and a kiln were disturbed during the construction of a gymnasium near Ludvík Daněk Sports Secondary Grammar School in Botanická Street in Brno (Ponava cadastral area, Brno-City District) in September 2020. Almost the whole layout of the foundations of a six-channel kiln with the dimensions of c. 13 × 15 m was preserved. The installation was part of the R. Deyck brickyard established in 1871 (Holub 2018).

Petr Kos

Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město)

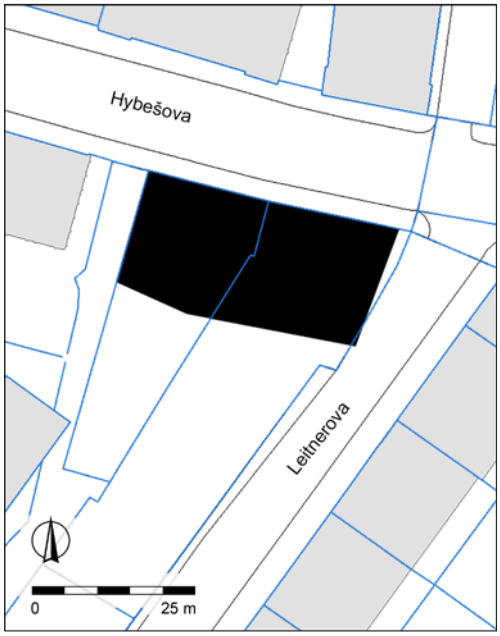
Ul. Hybešova č. p. 41, parc. č. 1558.

Novověk, industriální období. Předměstí. Plošný odkryv.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1891356N, 16.6020522E

Na jaře roku 2020 byl realizován menší záchranný archeologický výzkum v Brně na ulici Hybešova č. p. 41 (Sedláčková, Zbranek, 2020; obr. 30). Prostor je na historických mapách vyobrazován bez zástavby, jednalo se tedy patrně o zahrady. Vlastní ulice Hybešova je poprvé uváděna až roku 1782 jako Strassengasse. Situace se mění v letech 1845–1847, kdy na dnešním č. p. 43 nechal postavit palác podnikatel Karl von Skene. Vlastní prostor Hybešovy č. p. 41 je do roku 1855 vyobrazen s menší vodotečí, avšak na mladších mapách není vodoteč již vyobrazena.

Výzkum byl prováděn formou dohledu a po demolici domu byla sledována skrývka a odstraňování základů novorenesančního bytového domu č. p. 41 patrně z počátku 20. století (obr. 31). Na niveletě 199,50 m n. m. bylo zachyceno koryto vodoteče v délce nejméně 30 m a šířce až 2,2 m, které bylo zkoumáno metodou pásových sond. Materiál získaný z výplní koryta vodoteče je novověkého stáří (17.–19. století). Celá plocha výzkumu byla začištěna a zdokumentována (obr. 31). Bylo odkryto několik novověkých objektů, přičemž v jednom z nich se podařilo zachytit konstrukci pro svod vody do zjištěné vodoteče. Tvořilo ji dlabané dřevěné korýtko složené z několika kusů o celkové zachycené délce 3,7 m. Dendrochronologicky byla konstrukce datována po roce 1554, patrně se ale jednalo o druhotně využité prvky. Ze zásypu tohoto výkopu byl získán materiál náležející 17. století.

Obr. 30. Brno, ulice Hybešova. Přehled plochy záchranného archeologického výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 30. *Brno, Hybešova Street. Overview of the rescue excavation area. Archaia Brno z. ú.*

Při závěrečném bagrování na základovou spáru stavby bylo na profilu, pod výše popsaným korytem, dokumentováno další, starší koryto vodoteče o minimální šířce 7 m, které bylo vyplněno náplavovými hlínami. Z tohoto staršího koryta vodoteče se nepodařilo získat žádnou keramiku, lze ale předpokládat minimálně jeho vrcholně středověké stáří.

V rámci záchranného archeologického výzkumu se podařilo ověřit trasu menší vodoteče vyobrazené na mapových podkladech z let 1825 a 1855, patrně zasypané po polovině 19. století, kterou lze pravděpodobně spojit s tzv. Novosadským potokem. Pod touto vodotečí bylo zachyceno ještě starší koryto vodoteče. Zajímavostí byla i novověká konstrukce dřevěného korýtka (kanálku) svádějícího vodu od jihu do mladší vodoteče, která byla konstruovaná z druhotně využitých dřevěných prvků.

Literatura

Sedláčková, L., Zbranek, H. 2020: *A06/2020 Brno, Hybešova 41.* Rkp. terénní dokumentace. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Obr. 31. Brno, ulice Hybešova. Letecký pohled na plochu záchranného archeologického výzkumu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 31. *Brno, Hybešova Street. Aerial view of the rescue excavation area. Photo by Archaia Brno, z. ú.*

Summary

A rescue excavation was conducted in the area of 41 Hybešova Street in Brno (Brno-City District; Fig. 30, 31) in 2020. Besides the foundation masonry of a Renaissance Revival apartment house, a 17th–19th century watercourse bed was excavated, along with the lower-situated and somewhat wider earlier phase from the High Middle Ages.

Lenka Sedláčková, Hynek Zbranek

Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město)

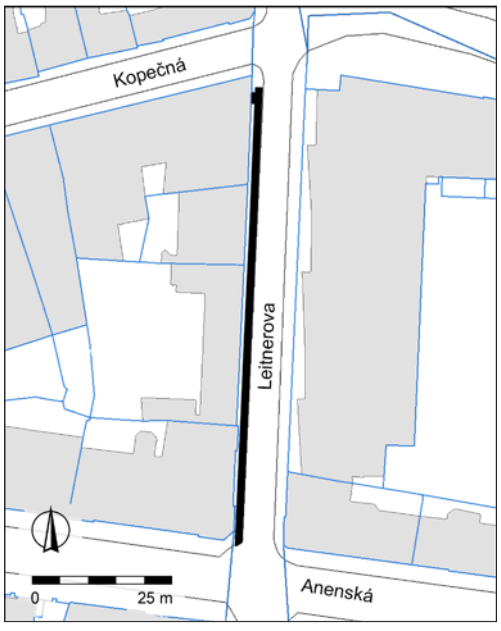
Ul. Leitnerova, parc. č. 1289.

Novověk. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1918622N, 16.6024622E; 49.1910842N, 16.6024783E

Archeologický výzkum byl vyvolán stavbou „Parovodní přípojka Kopečná 39“, realizovala ho společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A18/2020). Terénní část výzkumu proběhla v březnu 2020.

Výzkum získal základní informace o skladbě svrchní části terénu v severním úseku Leitnerovy ulice (obr. 32). Možnosti jejich přesného vyhodnocení vzhledem k charakteru výzkumu jsou však omezené. Lze vyslovit hypotézu, že v daném prostoru došlo k rozsáhlým terénním úpravám, jejichž výsledkem bylo souvrství navážek, zaznamenané po celé délce sledovaného výkopu. Je otázkou, zda navyšovaly terén, upravovaly sklon svahu, či zaplnily nějakou terénní nerovnost. Výrazná vrstva přemístěného geologického materiálu (téglu) svědčí o tom, že na jiných místech naopak docházelo ke snižování nivelety terénu, popřípadě k realizaci nějakého výkopu. Je možné, že hmota ostatních navážek má původ ve starších antropogenních uloženinách. To je třeba mít na zřeteli při hodnocení datačních možností získaného keramického materiálu. Zdá se však pravděpodobné, že úpravy jsou záležitostí novověku. Nabízí se především zlomové období pro historii zdejšího osídlení spojené se švédským obléháním Brna na konci třicetileté války a zánikem kostela Všech svatých na Provaznickém vršku. Bude však muset být testována také varianta, že terénní úpravy jsou mladší, např. až z přelomu 19. a 20. století, kdy dochází k zástavbě západní linie Leitnerovy (tehdy Školní) ulice. Jasnou odpověď by mělo přinést celkové vyhodnocení všech dosavadních archeologických výzkumů provedených v této oblasti a také očekávaných akcí v souvislosti s chystanou výstavbou na parcelách domů Kopečná 39 a Leitnerova 7 a 9 (Zůbek 2020).

Obr. 32. Brno, ulice Leitnerova. Vyznačení sledovaného výkopu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 32. *Brno, Leitnerova Street. Marking of the monitored trench. Archaia Brno z. ú.*

Literatura

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno – Parovodní přípojka Kopečná 39“. Brno – Leitnerova*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A18/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in Leitnerova Street in Brno (Staré Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 32) discovered that extensive earth moving in the area in the Modern Period resulted in a backfill stratigraphy. The question is whether it merely raised the terrain, adjusted the inclination of the slope or filled unevenness in the terrain.

Antonín Zůbek

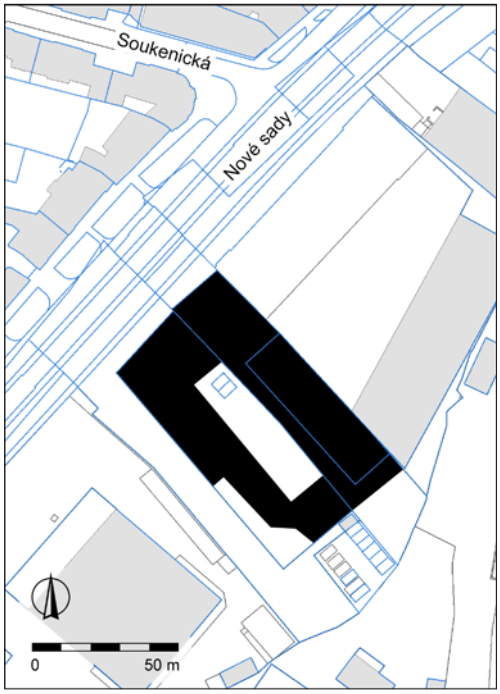
Brno (k. ú. Staré Brno, okr. Brno-město)

Ul. Nové Sady č. p. 27, 29, 31, parc. č. 1347, 1348, 1350.

Pozdní středověk, novověk. Sídliště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno, z. ú.

Lokalizace: S-JTSK – -598397, -1161607

Od jara do podzimu probíhaly na parcelách 1347, 1348 a 1350 dva investorsky na sobě nezávislé archeologické výzkumy (A008/2020 a A020/2020; obr. 33), které na sebe však těsně navazovaly, a bylo by tedy nadbytečné o nich v takto stručném přehledu referovat zvlášť. Oba jsou teprve v rané fázi zpracování a podrobnější výsledky zde budou publikovány v příštím čísle.

Obr. 33. Brno, ulice Nové Sady. Lokalizace výzkumů A008/2020 a A020/2020 v katastrální mapě. Archaia Brno z. ú.

Fig. 33. *Brno, Nové Sady Street. Localisation of the A008/2020 and A020/2020 excavation areas in the cadastral map. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 34. Brno, ulice Nové Sady. Ukázky jímek s výdřevou a jejich superpozice. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 34. *Brno, Nové Sady Street. Examples of cesspits with timbering and superposition. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 35. Brno, ulice Nové Sady. Nález kachle se lvem ze studny. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 35. *Brno, Nové Sady Street. Find of a tile with a lion from a well. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 36. Brno, ulice Nové Sady. Ukázka keramických dýmek získaných během výzkumů A008/2020 a A020/2020. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 36. *Brno, Nové Sady Street. Examples of ceramic smoking pipes collected during the A008/2020 and A020/2020 excavations. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Na polykulturní lokalitě bylo mimo jiné doloženo zázemí vsi Novosady z 15.–18. století reprezentované především mělkými jímkami čtvercového tvaru. Nacházely se v řadách podél parcelních hranic v četných superpozicích (obr. 34. Další výrazný relikt představují studny s rozmanitými výdřevami jak v podobě proutěných výpletů, tak roubených. Vlastní zástavba vsi v podstatě kopírovala linii dnešní ulice Nové Sady a je skryta pod vozovkou (AMČR). V souboru nálezů lze vyzdvihnout např. kachli se lvem (obr. 35) a také několik keramických dýmek (obr. 36).

Literatura

AMČR: Záznam M-201903450 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

AMČR: Záznam M-202100310 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

An excavation in Nové Sady Street in Brno (Staré Brno cadastral area, Brno-City District; Fig. 33) documented farming facilities of houses of the former Novosady village in the form of shallow cesspits and wells from the 15th–18th centuries (Fig. 34). Outstanding finds include, for instance, a tile with a lion and several ceramic smoking pipes (Fig. 35, 36).

Michala Přibylová

.....

Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město)

Ul. Grmelova, parc. č. 506/1–506/3.

Mladohradištní období (RS4), novověk. Sídliště. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: S-JTSK – S1: -599000.776, -1162202.052; -598983.960, -1162023.916; S2: -598988.754, -1162109.412; -598985.676, -1162106.035; S3: -598991.513, -1162201.942; -598983.050, -1162023.939

Záchranný archeologický výzkum (akce A024/2020) byl vyvolán stavbou „Brno, Grmelova – rekonstrukce kanalizace a vodovodu“ a probíhal v období od dubna do září 2020. Výkopy kanalizace a vodovodu, včetně jejich přípojek, zasáhly velkou část plochy ulice Grmelovy, lokálně i do ulic Sobotkovy a Vojtovy (obr. 37). Podařilo se získat cenné informace ke starším terénům v tomto prostoru, a to navzdory skutečnosti, že výzkum byl z velké části prováděn pouze formou dohledu a dokumentace obnažených stěn výkopů.

Geologické podloží je v prostoru zkoumané lokality tvořeno kvartérními sprašemi a sprašovými sedimenty, které jsou uloženy na reliktech štěrků a štěrkopísků řeky Svratky. Svrchní část sprašového podloží je ukončena oranžovým prachovým sedimentem, na který nasedá holocénní půda typu hnědozemě o maximální zachycené mocnosti 70 cm. Svrchní část tohoto půdního horizontu byla místy zkulturněna, snad již v období pravěku, především pak v mladší době hradištní (2. polovina 11.–12. století).

Kromě pravěkého období byla zkoumaná lokalita osídlena především v mladší době hradištní, kam můžeme s jistotou zařadit 9 výkopů. Většinou se jednalo o běžné sídlištní jámy blíže neurčené funkce, v jednom případě o jámu zásobní. Vzhledem k charakteru výzkumu se většinu archeologických situací nepodařilo přesněji časově zařadit (15 výkopů). Je však pravděpodobné, že také náleží nejvýrazněji zachycenému osídlení z mladší doby hradištní, některé snad i pravěku. Nová zjištění umožňují rozšířit dosud známou rozlohu areálu raně středověké brněnské aglomerace jižním směrem od předpokládaného centra mezi Mendlovým náměstím a ulicí Poříčí. Množství zjištěných reliktů zvláště v severní části ulice Grmelovy vylučuje jeho periferní charakter.

Zkoumané území bylo během 12. století opuštěno a později využíváno jako polnosti a zázemí redukovaného osídlení, které se na svrateckém pravobřeží koncentrovalo od 13. století pravděpodobně pouze kolem severní části dnešní ulice Vídeňská a západní části ulice Polní. Téměř v celém prostoru ulice Grmelova byla dobře pozorovatelná orniční vrstva, která se zde vytvořila pravděpodobně neustálým obděláváním půdy a dalšími biologickými procesy v období středověku, ale především raného novověku. Tato vrstva překrývala všechny pravěké i raně středověké výkopy. V severní části Grmelovy ulice v místech vyústění do ulice Vojtovy byly na půdním horizontu uloženy vrstvy navážkového charakteru, které by snad bylo možné spojit s rozplavováním sedimentů z nedaleké vodoteče probíhající přibližně v trase ulice Vojtovy. Mohly by vznikat v 19., případně na počátku 20. století (Sedláčková, Šimík 2020).

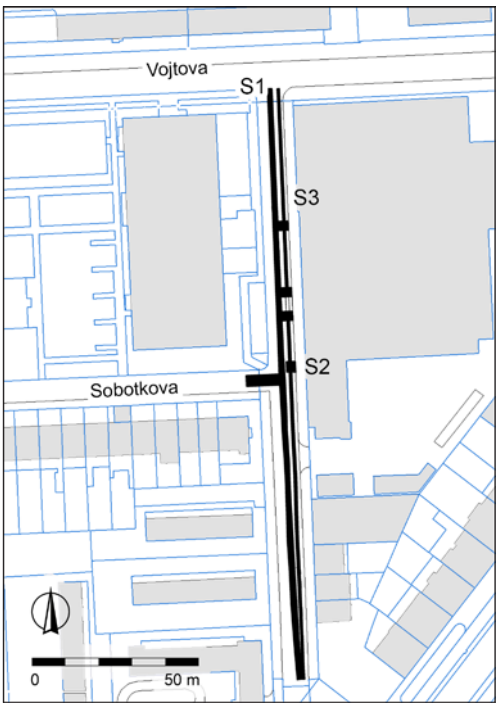
Literatura

Sedláčková, L., Šimík, J. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno, Grmelova – rekonstrukce kanalizace a vodovodu“.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A024/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation during the reconstruction of the sewerage and water system in the area of Grmelova Street in Brno (Štýřice cadastral area, Brno-City District; Fig. 37) detected Late Hillfort Period occupation (second half of the 11th and 12th centuries), which extends the area known to date of the early medieval Brno agglomeration south of the presumed centre of Mendlovo Square.

Lenka Sedláčková, Jakub Šimík

Obr. 37. Brno, ulice Grmelova (A024/2020). Zaměření sledovaných sond kanalizace a vodovodu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 37. *Brno, Grmelova Street (A024/2020). Survey of the monitored water and sewerage system test pits. Archaia Brno z. ú.*

Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město)

Ul. Vídeňská, ul. Vojtova, parc. č. 450/4.

Novověk – industriální období. Zničený prostor. Sonda. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1828381N, 16.5953644E

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán prováděním památkové obnovy sloupu Panny Marie v parčíku na nároží Vídeňské a Vojtovy ulice, jižně od domů č. p. 242 (obr. 38). Byl proveden 25. 2. 2020 a probíhal v předstihu před započetím stavebních prací. Z hlediska historického byl prostor od vrcholného středověku součástí historického katastru Starého Brna. Přímo v místech výzkumu stával nejpozději od konce 13. do 90. let 18. století kostel sv. Václava s hřbitovem. I po zboření kostela sv. Václava v roce 1795 pokračovala do roku 1883 hřbitovní funkce prostoru.

Součástí přesunu a obnovy barokního sloupu Panny Marie bylo hloubení výkopu pro jeho betonový základ. Dle ikonografických pramenů z 60. let minulého století jsme již před započetím výzkumu předpokládali výrazné recentní narušení prostoru bývalého kostela sv. Václava spojeného s výstavbou domů č. p. 242 a 514. I přes předpokládané recentní snížení terénu nebylo možné vyloučit částečné dochování archeologických situací, především pozůstatků hřbitova, základového zdiva kostela, případně starších, pravěkých a raně středověkých situací, které byly dokumentovány v nedávné minulosti v nejbližším okolí. Proto bylo v předem vytyčené poloze přikročeno k postupnému ručnímu snižování terénu od současného povrchu až po základovou spáru pomníku. Výkop pro základ byl čtvercového půdorysu o straně 2 m a dosáhl hloubky 1,1 m od současného povrchu (průměrná výška povrchu 211,70 m n. m.).

Výzkum zachytil v hloubce 0,5 až 0,6 m pod současným povrchem geologické podloží tvořené spraší (zachycená mocnost sprašové návěje přesahovala 0,6 m). Vzhledem k úplné absenci holocenního půdního typu, který zde musel na sprašové podloží nasedat, je zřejmé, že terén byl v minulosti výrazně snížen a znivelován (původní terén se musel svažovat k východu až severovýchodu od úpatí Červeného kopce do inundace Svratky). Vzhledem ke skutečnosti, že povrch sprašového podloží byl přibližně do hloubky 0,2 až 0,3 m značně tvrdý, není vyloučeno, že došlo i k jeho zhutnění. Nebyly zachyceny žádné do sprašového podloží zahloubené objekty, hrobové jámy ani případné základové zdivo. Na srovnané a snížené podloží nasedala přibližně 0,3 m mocná béžová vrstva, tvořená především přemístěným sprašovým podložím promíseným kameny (pískovec a slepenec Old Red), zlomky novověkých cihel, světlé šedobílé vápenné malty a vápna. Vrstva nahodile obsahovala i druhotně přemístěné lidské kosti, keramické zlomky z období raného středověku, středověku i novověku a také dva patinované silicitové úštěpy. Vrstva má charakter planýrky terénu a její vznik pravděpodobně souvisí až se snižováním terénu v 60. letech minulého století. V nadloží této vrstvy se pod travním drnem nacházela béžovošedá hlína, která rovněž obsahovala druhotně přemístěné lidské kosti, kameny, zlomky cihel, betonu i recentních keramických a skleněných fragmentů. Pravděpodobně se rovněž jednalo o planýrku z 60. let minulého století.

Záchranný archeologický výzkum potvrdil předpoklad, že prostor parčíku na nároží ulic Vojtovy a Vídeňské byl zásadně zničen po radikálním snížení terénu v 60. letech 20. století. Ve zkoumaných místech nebyly zachyceny žádné *in situ* dochované pozůstatky hrobů z bezmála 600 let fungujícího kostelního hřbitova. Pouze recentní planýrky v nadloží uměle sníženého terénu obsahovaly zlomky druhotně přemístěných lidských kostí, které jistě souvisí se zrušeným starobrněnským hřbitovem. S ohledem na absenci hrobových výkopů je pravděpodobné, že terén byl v místech výzkumu snížen minimálně o 2 metry. Několik raně a vrcholně středověkých nálezů v druhotných polohách naznačuje přítomnost osídlení prostoru v tomto období. Dva patinované silicitové úštěpy (nalezeny také v druhotné poloze) mohou ukazovat na přítomnost osídlení z období paleolitu, které bylo *in situ* doloženo na Vídeňské ulici cca 100 m severněji. Pozůstatky kostela sv. Václava se nepodařilo zachytit, i když sonda byla situována přibližně v místech předpokládaného průběhu zdiva jeho severní stěny. Je pravděpodobné, že zdivo kostela včetně základových partií bylo rovněž odstraněno v rámci snižování terénu v 60. letech 20. století. Snad pouze kameny obsažené v planýrkách mohou pocházet z destruovaných základových konstrukcí kostela. V prostoru parčíku lze do budoucna očekávat přítomnost výrazně zahloubených archeologických objektů a v případě kostela sv. Václava snad pozůstatky hlubších zděných hrobek nebo krypty (Kolařík 2020).

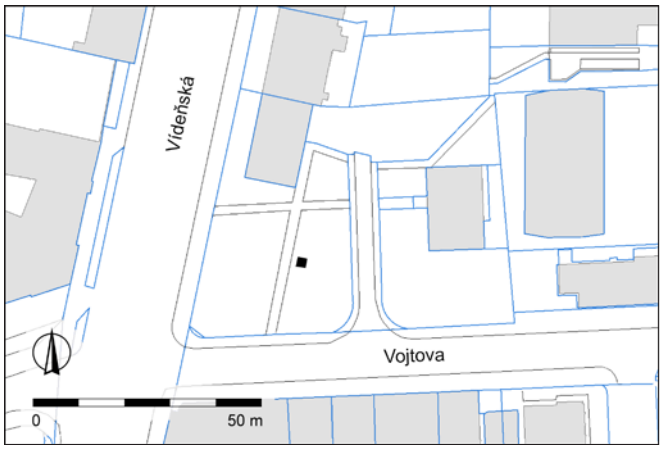
Literatura

Kolařík, V. 2020: *Brno, Štýřice, Vídeňská, Vojtova – památková obnova sloupu Panny Marie.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. 05/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

A rescue excavation caused by the renovation of a Virgin Mary column in the park on the corner of Vídeňská and Vojtova Streets in Brno (Štýřice cadastral area, Brno-City District; Fig. 38) confirmed the assumption of the total destruction of the original medieval church of St Wenceslas and its churchyard.

Václav Kolařík

Obr. 38. Brno, ulice Vídeňská, Vojtova (A005/2020). Lokalizace sondy. Archaia Brno z. ú.

Fig. 38. *Brno, Vídeňská, Vojtova Streets (A005/2020). Localisation of the test pit. Archaia Brno z. ú.*

Brno (k. ú. Štýřice, okr. Brno-město)

Ul. Vojtova, Grmelova, Havlenova, Sobotkova, parc. č. 507/1, 471/1, 467/17.

Mladohradištní období (RS4), novověk – industriální období. Sídliště, pohřebiště/hřbitov. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace akce z let 2017–2019: WGS-84 – 49.1826956N, 16.5964889E; 49.1820131N, 16.5966553E; 49.1822069N, 16.5986025E; 49.1828933N, 16.5984469E

Lokalizace akce z roku 2020: WGS-84 – 49.1831556N, 16.5988744E; 49.1830603N, 16.5988983E; 49.1830903N, 16.5991906E; 49.1831097N, 16.5991878E; 49.1830878N, 16.5989339E; 49.1831572N, 16.5988953E

Článek zahrnuje dvě akce na téže lokalitě, jichž se postupně týkají lokalizace uvedené výše.

V roce 2020 bylo ukončeno zpracování záchranného archeologického výzkumu realizovaného v letech 2017 až 2019 společností Archaia Brno z. ú. v souvislosti s výstavbou bytových domů na Vojtově ulici v Brně (akce A017/2017; Grünseisen et al. 2020).

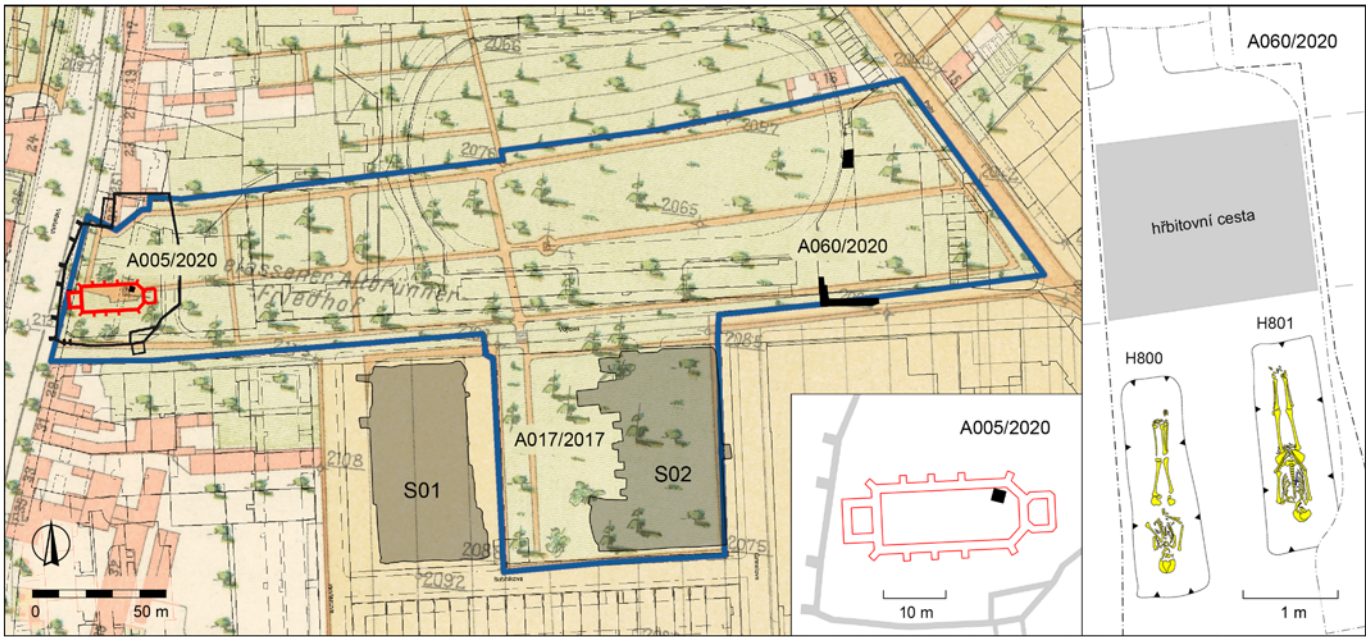
Sledovaný prostor vymezený ulicemi Vojtova, Havlenova, Sobotkova a Grmelova se nachází jižně od stadionu Moravské Slavie (obr. 39, 40). Celková plocha staveniště zaujímá plochu přibližně 11 250 m². Z hlediska historického byl prostor od vrcholného středověku součástí extravilánu katastru Starého Brna, resp. pozdější Vídeňky, a nacházely se zde polnosti. V severozápadním sousedství stával nejpozději od počátku 14. století do 90. let 18. století farní kostel sv. Václava se hřbitovem. Postupně se rozšiřující hřbitov zabral po roce 1866 i část zkoumané parcely. Zrušen byl v roce 1883, kdy došlo k založení dnešního Ústředního hřbitova. Území hřbitova zůstalo až do 20. let 20. století nezastavěno. Teprve na přelomu 20. a 30. let byly vyměřeny ulice Havlenova, Grmelova a Sobotkova a prostor mezi nimi byl využíván jako opravárenské zázemí autobusové vozovny Dopravního podniku města Brna, a.s.

Zkoumaný prostor je situován na pravém břehu řeky Svratky, na mírném svahu klesajícím severovýchodním směrem od úpatí Červeného kopce do inundace. Lokalita se nachází cca 207,2–209,7 m n. m. Kvartérní pokryv je tvořen akumulací eolických a koluviálních sedimentů (spraše a spraším podobné sedimenty s příměsí písků a valounů pocházejících ze spodnodevonských slepenců) uložených na středopleistocenní terase tvořené zahliněnými fluviálními štěrky a štěrkopísky, které se nacházejí 202–204 m n. m. Tento sled vrstev je ukončen oranžovým prachovým sedimentem C (slabě vyvinutá půda), na který dosedá holocenní půda typu černozemě (horizont A–B), jež ve zkoumaném prostoru dosahuje mocnosti 0,3 až 0,8 m.

Postup předstihového záchranného archeologického výzkumu mohl být koncipován na základě informací získaných zjišťovacím archeologickým výzkumem provedeným v roce 2014 (Kolařík 2014) a podrobnou historicko-archeologickou rešerší dotčeného prostoru. Na základě těchto informací bylo ještě před započetím záchranného archeologického výzkumu jisté, že v prostoru budoucí stavby se nacházejí pozitivní archeologické situace. Vedle novověkého hřbitova bylo nutné počítat s intenzivním osídlením z období pravěku až raného středověku, zcela vyloučit nebylo možné ani osídlení ze starší doby kamenné. V první fázi výzkumu (duben 2017 až leden 2018) byl archeologicky zkoumán prostor stavebních jam pro objekty bytových domů SO01 (plocha S1, západní, 2707 m²) a SO02 (plocha S2, východní, 3153 m²). Do září roku 2019 pak probíhal terénní archeologický dohled nad zemními pracemi souvisejícími s výstavbou bytových domů, v jehož rámci bylo provedeno několik menších plošných odkryvů.

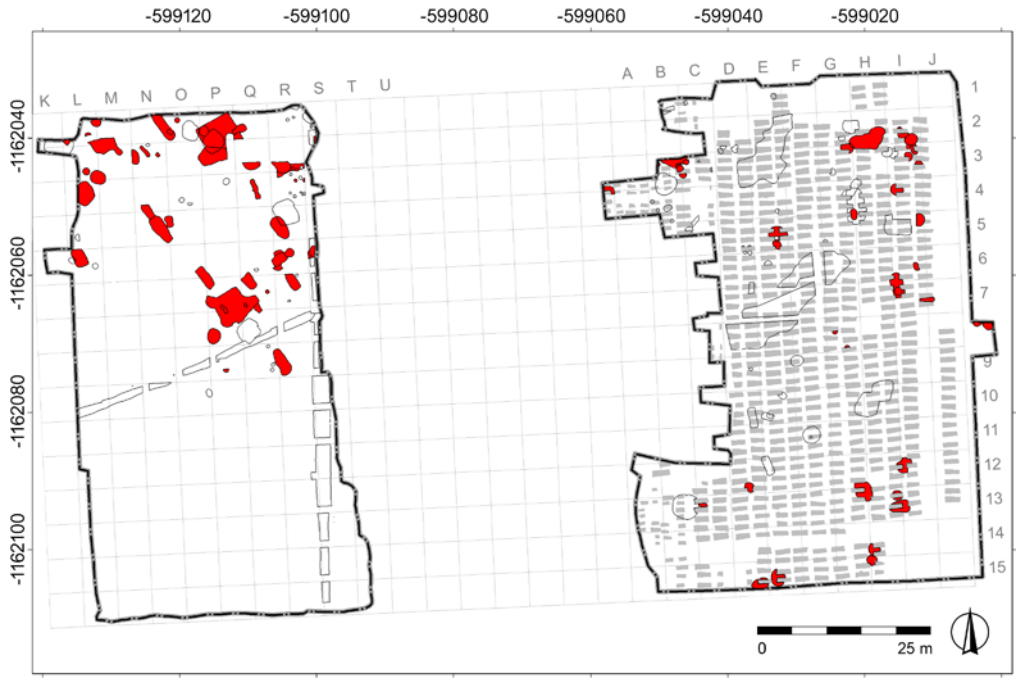
V průběhu výzkumu byla mimo jiné odkryta část sídliště z raného středověku, z mladší doby hradištní a část novověkého hřbitova z let 1866 až 1883.

Zachyceno bylo více jak 80 sídlištních objektů (asi 52 na ploše S1 a 32 na ploše S2; obr. 40), mezi kterými vynikají především 3 suterény dřevohliněných domů (obr. 41). Dále byla

Obr. 39. Brno, ulice Vojtova. Výzkumy z let 2017–2020 v prostoru starobrněnského hřbitova (vlevo sonda v prostoru zaniklého kostela sv. Václava, akce A005/2020; uprostřed plochy S1 a S2, akce A017/2017; vpravo akce A060/2020). Zaměřeno v současném katastrálním plánu, podložené historickým katastrálním plánem z roku 1906 (soukromá sbírka; sestavil J. Grünseisen). Archaia Brno z. ú.

Fig. 39. *Brno, Vojtova Street. Excavation areas from 2017–2020 in the Old Brno cemetery (on the left: trial trench in the former St Wenceslas Church, fieldwork event A005/2020; in the centre: areas S1 and S2, fieldwork event A017/2017; on the right: fieldwork event A060/2020). Surveyed in the present-day cadastral plan underlaid by a historical cadastral plan from 1906 (private collection; assembled by J. Grünseisen). Archaia Brno z. ú.*

Obr. 40. Brno, ulice Vojtova (A017/2017). Lokalizace zkoumaných objektů z raného středověku v plochách S1 a S2. V ploše S2 patrné rozmístění hrobů novověkého hřbitova. Archaia Brno z. ú.

Fig. 40. *Brno, Vojtova Street (A017/2017). Localisation of the examined early medieval features in areas S1 and S2. Graves from the Modern Period cemetery are visible in area S2. Archaia Brno z. ú.*

dokumentována minimálně dvě pyrotechnologická zařízení. Na přítomnost dalších, snad nadzemních, pecí mohou ukazovat některé výplně objektů. Některé jámy jistě původně plnily funkci zásobnic. U většiny objektů však jejich primární funkci určit nedokážeme. V obecném pohledu se jednalo o sídlištní jámy, které mohly být hloubeny např. za účelem získání hlíny pro stavbu nadzemních dřevohliněných konstrukcí staveb, jiné snad sloužily jako sklípky, sklady určitého druhu potravin. Následně byly tyto jámy většinou záměrně zasypány odpadem. Zvláště z výplní objektů na ploše S2 bylo vyzvednuto nemalé množství výrobního odpadu (nízké misky se skelnou polevou na vnitřním povrchu, skleněné kroužky, snad i defektní), který lze spojit s výrobou skleněného šperku. Předpokládáme, že tomuto účelu mohla sloužit i jedna z odkrytých pecí.

Na základě dosavadních znalostí o raně středověké přemyslovské aglomeraci, jejíž centrum je tradičně hledáno na svratecké levobřeží v okolí dnešního Mendlova náměstí, lze zachycené osídlení považovat za součást ekonomického zázemí brněnského hradu, které se rozkládalo na pravém břehu řeky Svratky. Toto jakési předhradí zahrnovalo sakrální areál s rotundou a hřbitovem v místech dnešních domů Vídeňská 16–22. V okolí pak byly archeologickými výzkumy doloženy rozličné výrobní a řemeslné aktivity a také několik fortifikačních prvků. Nynější výzkum však poprvé v prostoru raně středověké brněnské aglomerace doložil sídlištní objekty obytného charakteru, které společně s dalšími objekty naznačují jakési plánovité rozvržení sídliště. Za zmínku jistě stojí i nálezy několika jezdeckých ostruh, které snad mohou být dokladem přítomnosti elitní skupiny tehdejšího obyvatelstva. Na základě dosavadních archeologických nálezů lze také předpokládat, že zjištěné sídliště může být jihozápadním okrajem zmíněného nerezidenčního areálu, přičemž na základě ojedinělých nálezů lze uvažovat, že osídlení pokračovalo minimálně východním a snad částečně také jihovýchodním směrem od zkoumané plochy.

Nálezy hmotné kultury, zvláště keramika a případně železné předměty (např. ostruhy), zachycené osídlení datují do období 11. až 12. století. K přesnějšímu časovému zařazení přispívá rovněž 11 mincí. Větší část získaných exemplářů (8 ks) patří k moravským ražbám Konráda I. na Brněnsku (1061–1092). Dále byly po jednom exempláři získány ražby uherského krále Štěpána I.

Obr. 41. Brno, ulice Vojtova (A017/2017). Ortofoto jednoho z raně středověkých suterénů se vstupní šíjí a do podloží tesanou pecí. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 41. *Brno, Vojtova Street (A017/2017). Orthophotograph of one of the early medieval basements with the entrance neck and an oven hewn into the bedrock. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 42. Brno, ulice Vojtova (A017/2017). Celkový pohled na zkoumanou plochu hřbitova od západu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 42. *Brno, Vojtova Street (A017/2017). Overall view of the examined cemetery area from the west. Photo by Archaia Brno z. ú.*

(997–1038), Břetislava I. (1037–1055; ražba z let 1050–1055) a společná ražba Břetislava II. a Vratislava II. ražená po roce 1092. S ohledem na nejmladší minci můžeme zachycené osídlení datovat do období 2. poloviny 11. století až 1. poloviny 12. století, byť počátky osídlení již v 1. polovině 11. století nelze zcela vyloučit. Toto zjištění koresponduje se zjištěními archeologických výzkumů v blízkém okolí.

Kdy přesně osídlení zaniká, nevíme. Výsledky archeologického výzkumu však naznačují, že k tomu došlo někdy během 12. století. Na rozdíl od území v okolí severní části Vídeňské ulice a západní části ulice Polní, kde od 13. století pozorujeme sice redukované, ale archeologicky prokázané předměstské osídlení, nebyly předmětným výzkumem zjištěny žádné vrcholně středověké a raně novověké archeologické situace. Je pravděpodobné, že zkoumaný areál se stal okrajovou neosídlenou plochou využívanou jako zemědělské zázemí. Toto zjištění odpovídá i mladším mapovým podkladům, kde je námi zkoumaný prostor zakreslen jako polnosti, a osídlení se koncentruje pouze při ulici Vídeňská.

Teprve v roce 1866 byl do prostoru plánované výstavby bytových domů rozšířen starobrněnský hřbitov (obr. 42). Ten se primárně rozkládal kolem kostela sv. Václava, který byl nejpozději na počátku 14. století vystavěn v prostoru dnešního parčíku u křižovatky ulic Vídeňská a Vojtova. Zatímco za josefínských reforem byl kostel zrušen (1784) a následně zbořen (1794), hřbitov byl i nadále využíván. Z písemných pramenů víme, že v tuto dobu nesloužil jen obyvatelům Starého Brna, Bohunic a Starého Lískovce, ale od roku 1784 také nově zřízené nemocnici v místě zrušeného kláštera dominikánek U sv. Anny, kláštera alžbětinek a kláštera milosrdných bratří. Neustálý nedostatek místa byl příčinou jeho opakovaného rozšiřování.

Na základě mapových podkladů lze odhadnout, že v době své největší rozlohy se hřbitov rozkládal na ploše tří hektarů, v celém prostoru plochy S2. Plochu přidanou k jeho areálu roku 1866, která se nachází v prostoru stavby, lze odhadnout na cca 7 000 m^2, prozkoumáno bylo 3 153 m^2 (obr. 39).

Archeologickým výzkumem byl zachycen východní okraj hřbitova, západní okraj by se dle mapových podkladů měl nacházet v archeologicky nezkoumaném prostoru mezi plochou S1 a S2, přibližně ve vzdálenosti 80 m od východního okraje. Jednoznačně zachycen nebyl ani okraj jižní. Na základě informací z historických plánů ho lze předpokládat těsně za jižním profilem plochy S2, na němž byly sice ještě dokumentovány hrobové jámy, pravděpodobně se však jednalo o krajní řadu hrobů. Hřbitov s jistotou nepokračuje do prostoru ulice Sobotkovy.

Jeho plocha byla koncipována jako klasická řadová nekropole. Krátká doba užívání této rozšířené části (13–17 let) zabránila změnám v organizaci využívání prostoru. V terénu byly zachovány vzájemně se neporušující hrobové jámy uspořádané do pravidelných severojižně orientovaných řad. Mezi jednotlivými jámami byly pravidelné rozestupy (0,5–0,8 m). Přibližně stejná vzdálenost byla dodržována i mezi jednotlivými řadami hrobů; celkem jich bylo zachyceno 18. V každé řadě mohlo být až 53 hrobových jam. Hřbitov měl rovněž speciálně vyhrazené místo pro pohřbívání dětí.

Celkem bylo odkryto 611 hrobových jam s 1 243 pohřby. Pohřeb nebyl zachycen ve 14 hrobových jámách, přičemž pouze ve 4 případech bychom snad mohli uvažovat o záměrné exhumaci zemřelého.

Zemřelí byli standardně ukládání v dřevěné rakvi v natažené poloze na zádech s hlavou k západu, nejčastěji přibližně doprostřed hrobové jámy. Z celkového počtu 1 243 dokumentovaných pohřbů bylo jako pietně uložených předběžně vyhodnoceno 792 jedinců. U 92 pohřbů se nebylo možné vyjádřit k poloze těla pohřbených. Situace, kdy byl v hrobové jámě uložen pouze jeden pohřeb, byla zachycena v 219 případech. Běžnou praxí však bylo opakované užití hrobové jámy k uložení dalších zemřelých (obr. 43). Dva pohřbení jedinci v jedné jámě byli zachyceni v 206 případech, tři jedinci ve 111 případech. Čtyři zemřelí byli do jedné jámy uloženi v 41 případech, pět jedinců ve 13 případech, šest jedinců ve 4 případech, dvakrát bylo zjištěno sedm zemřelých v jedné jámě a jednou dokonce osm jedinců v jedné hrobové jámě. Rakev byla na základě přítomnosti dřev identifikována v 764 případech. Pouze v jednom případě byla zjištěna i rakev kovová. I přes absenci zbytků dřeva z rakví mohly být dřevěné pohřební schránky identifikovány na základě dalších indicií. Jednalo se především o přítomnost kovových součástí dřevěných rakví – hřebíků a plechových křížů. Rakve rovněž zanechávaly ve dnech hrobových jam otisky nožek zatlačených do podloží tíhou nasypané zeminy.

Nemalá část dokumentovaných pohřbů vykazovala nepietní uložení. Za nepietně pohřbené lze považovat jedince uložené v jiné poloze, než je standardní poloha na zádech s hlavou k západu. Jedná se tedy o jedince v poloze na břiše, na boku, stejně jako o jedince sice ležící na zádech, avšak např. s nestandardní polohou končetin („rozhozené" končetiny), nebo jedince uložené při krajích hrobové jámy. Za nestandardní lze pravděpodobně považovat také uložení zemřelého v poloze s hlavou k východu. Jedná se o nebožtíky, u kterých lze předpokládat ledabylé vhození, nebo vyklopení, zemřelého z pohřebních nosítek do hrobové jámy. Mnohdy je však těžké tyto jedince odlišit od pietně pohřbených, s jejichž těly mohlo být manipulováno při opětovném otevření hrobové jámy a snaze pohřbít dalšího zemřelého. Jako nepietní pohřeb bylo předběžně vyhodnoceno 359 pohřbů. V některých případech bylo takto „pohřbeno" i více jedinců najednou nebo v minimálním časovém odstupu.

Výzkumem byl získán rovněž nemalý soubor předmětů hrobové a pohřební výbavy. Nějaký druh pohřebního mobiliáře byl zjištěn u 539 jedinců (tj. asi u 43 % pohřbených). K záměrné výbavě zemřelých patřily nejčastěji předměty osobní zbožnosti (kříže a jejich součásti, náboženské medailony, růžence a modlitební šňůry, kancionál) a předměty osobního charakteru související s odíváním a módou (šperky, součásti oděvů). V ojedinělých případech byly nalezeny i předměty denní potřeby, které bychom snad mohli spojit s náboženskými představami. Patří sem především předměty jako nůžky nebo náprstky. Velmi zajímavým nálezem byla snímatelná zubní protéza horního patra.

Další předměty byly získány ze zásypů hrobových jam. První skupinou jsou předměty, které byly původně součástí pohřební výbavy zemřelých. Při opakovaném otevírání hrobových jam docházelo k narušování starších pohřbů a tyto předměty byly ze své původní polohy přemístěny. Ve většině případů však není možné určit, ke kterému pohřbu tyto nálezy patří. Druhou skupinou nálezů jsou předměty, které jsou časově shodné s existencí hřbitova, a do výplní hrobových jam se dostaly z povrchu při jejich zasypávání. K takovým předmětům můžeme přiřadit fragmenty květináčů, které snad byly původně součástí květinové výzdoby hrobů. Ve dvou případech byly ze zásypu hrobové jámy získány dýmky.

Zajímavým dokladem lékařského zájmu jsou stopy po patologicko-anatomické pitvě hlavy, která se projevuje snesením klenby lební sekčním řezem a která byla dokumentována u 269 jedinců.

Na starobrněnském hřbitově se přestalo pohřbívat v roce 1883, kdy byl nahrazen dnešním Ústředním hřbitovem. Archeologický výzkum doložil, že jeho část jižně dnešní Vojtovy ulice byla ještě před zrušením hřbitova zcela zaplněna. Přestože z archivních pramenů víme, že hrobová místa byla na hřbitově likvidována postupně ještě na počátku 20. století, v archeologicky zkoumaném prostoru nebyly exhumace zemřelých, až na zcela ojedinělé výjimky, doloženy. Zkoumaná plocha zůstala až do 30. let 20. století nevyužívána. Před 1. světovou válkou byla částečně narušena jen její severní část výstavbou komunikace v trase pozdější Vojtovy ulice. Od konce 30. let 20. století sloužil zkoumaný prostor jako zázemí autobusové vozovny Dopravního podniku. Četné recentní zásahy do archeologického terénu lze spojit právě s touto aktivitou.

Nouzový záchranný archeologický výzkum (akce A060/2020) byl vyvolán stavbou "Modernizace stávajících prostor haly SK TART Moravská Slavia Brno – přístavba a rekonstrukce" (Sedláčková 2021). Terénní výzkum související s přeložkou teplovodu proběhl ve dnech 29. 9. – 30. 9. 2020. Následovalo upozornění, že celá stavba se nachází v prostoru bývalého starobrněnského hřbitova a další zemní práce mohou tyto situace narušit. Vzhledem k plánovanému postupu při zakládání stavby však nebylo technicky možné provést záchranný archeologický výzkum tak, aby nedošlo ke zbytečnému narušení pietního místa hřbitova, ale také dalších archeologických terénů. Po jednání s příslušnými památkovými institucemi byl projekt založení stavby upraven tak, aby se minimalizovaly zásahy

Obr. 43. Brno, ulice Vojtova (A017/2017). Preparace jednoho z hromadných hrobů. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 43. *Brno, Vojtova Street (A017/2017). Excavation of one of the mass graves. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 44. Brno, ulice Vojtova (A060/2020). Pohled do výkopu na exkavaci hrobových jam. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 44. *Brno, Vojtova Street (A060/2020). View of the excavation of graves. Photo by Archaia Brno z. ú.*

do cenných archeologických terénů. Ve dnech 6. a 7. 1. 2021 byl proveden dohled nad bagrováním výkopu retenční nádrže v prostoru mezi stávající sportovní halou SK TART Moravská Slavia Brno na východě a stadionem AC Moravská Slavia Brno na západě. Vzhledem k možnosti opětovného narušení pietního místa hřbitova, ale zároveň z technických a bezpečnostních důvodů a nemožnosti provést záchranný archeologický výzkum, byl také v tomto případě projekt pozměněn.

Geologické podloží je v dotčeném prostoru tvořeno kvartérními sprašemi a sprašovými sedimenty, jejichž svrchní část je ukončena oranžovým prachovým sedimentem, na který nasedá holocénní půda typu hnědozemě o maximální dochované mocnosti 50 cm. Pravěké ani raně středověké osídlení, známé z nejbližšího okolí, zachyceno nebylo.

V 19. století byl do tohoto prostoru rozšířen starobrněnský hřbitov, s jehož existencí souvisí většina dokumentovaných aktivit – s.s.j. 001–005. Svazek s.j. 001 představuje dorovnávky terénu povrchu hřbitova, resp. úpravy hřbitovní cesty, která zde probíhala ve směru západ–východ. Jednalo se převážně o štěrkové až štěrkopísčité úpravy, lokálně proložené hlinitými vrstvami. Pohřební aktivity reprezentují s.s.j. 002–005. Jedná se o čtyři hrobové jámy zachycené jak jižně hřbitovní cesty s.s.j. 001 (s.s.j. 002 a 003), tak i severně od jejího průběhu (s.s.j. 004 a 005). Poslední dvě zmíněné nebyly blíže zkoumány, neboť jejich větší části se nacházely mimo dotčený prostor a nebyly již ohroženy stavebními pracemi (obr. 39, 44).

Všechny čtyři hrobové jámy měly obdélný půdorys a byly orientovány ve směru J–S. Délka hrobových jam s.s.j. 002 a 003 byla 2,2–2,3 m, šířka se pohybovala od 0,8 m do 0,6 m. Rekonstruovaná hloubka hrobových jam musela být minimálně 1,7 m. Exkavovány byly dva pohřby – s.j. 800 v hrobové jámě s.j. 500 (s.s.j. 001) a pohřeb s.j. 801 v hrobové jámě s.j. 501 (s.s.j. 003). Oba pohřby byly uloženy v dřevěných rakvích, v poloze na zádech, hlavou k jihu. U obou zemřelých byla zjištěna hrobová výbava (růženec, kovový kříž). Na základě mapových podkladů i starších archeologických zjištění můžeme říci, že hrobové jámy s.s.j. 002 a 003 pravděpodobně představují okrajovou, nejjižnější řadu hřbitova. Konstrukci ohrazení hřbitova se však zachytit nepodařilo.

Další aktivitu představuje s.s.j. 006, kterou by snad bylo možné spojit s drobnou vodotečí, resp. uměle vybudovanou odvodňovací rýhou, která dle mapových podkladů probíhala od západu přibližně v trase ulice Vojtovy. Tuto možnost naznačují zvláště její písčité výplně. Rozsah zjištěné situace však nedovoluje jednoznačnou interpretaci.

Zachycené situace spojitelné se starobrněnským hřbitovem jsou drobným, ale cenným střípkem k poznání jeho rozsahu i podoby. Zároveň je ale nutné poznamenat, že z etického hlediska by narušování pietního místa hřbitova nemělo být v dnešní době standardem při žádných výkopových aktivitách.

Literatura

Grünseisen, J., Kolařík, V., Sedláčková, L. 2020: *Brno, Bytové domy Vojtova*. Rkp. nálezové zprávy č. j. 17/2017. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Kolařík, V. 2014: *Brno-Štýřice, Vojtova. Zjišťovací archeologický výzkum*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX201602582. [cit. 2021-04-21]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-201602582.

Sedláčková, L. 2021: *Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu při stavbě "Brno, Vojtova – Modernizace stávajících prostor haly SK TART Moravská Slavia Brno – přístavba a rekonstrukce"*. Rkp. nálezové zprávy, č. akce A060/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

A rescue excavation conducted in 2017–2019 in connection with the construction of apartment houses in Vojtova Street in Brno (Štýřice cadastral area, Brno-City District) uncovered, among other things, part of an early medieval settlement from the Late Hillfort Period (Fig. 39–41) and the latest part of the Old Brno cemetery from 1866–1883 (Fig. 42, 43) with 1,243 burials.

In 2020, another rescue excavation, also in Vojtova Street, examined two more graves from the same part of the cemetery and uncovered a cemetery road leading in the east-west direction (Fig. 39, 44).

Jiří Grünseisen, Václav Kolařík, Lenka Sedláčková

.....

Brno (k. ú. Trnitá, okr. Brno-město)

Ul. Dornych, Plotní, Zvonařka, Úzká, Spěšná, Kovářská, Svatopetrská, parc. č. 1115/1, 1018/10, 1018/2–1018/4.

Novověk. Předměstí. Plošný odkryv. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1848931N, 16.6185372E

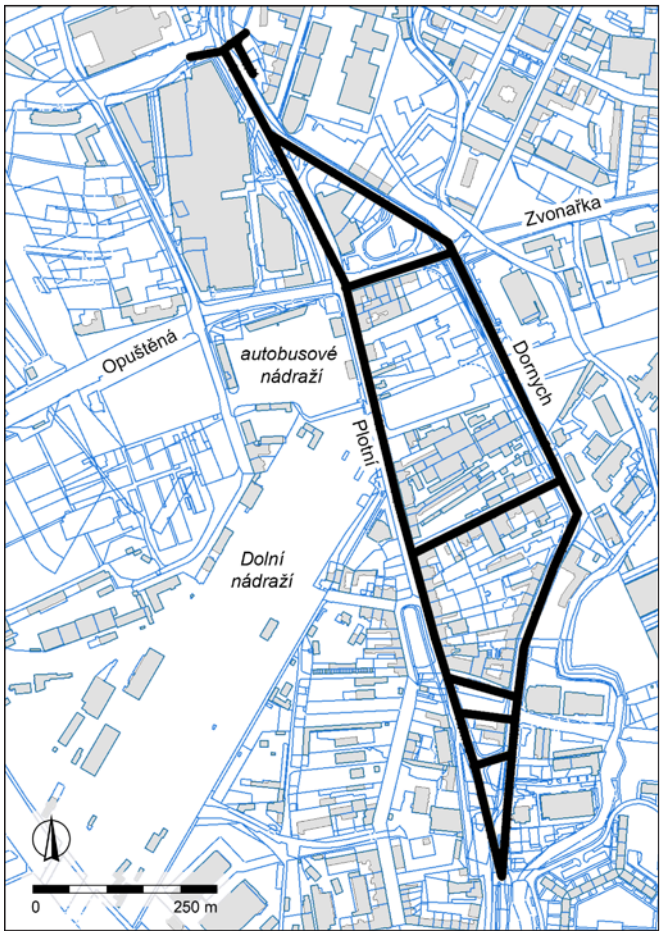
Záchranný archeologický výzkum v Brně na ulicích Plotní, Dornych, Zvonařka, Spěšná, Svatopetrská a Kovářská, vyvolaný úpravou ulic a nové tramvajové trati, pokračoval i v roce 2019 a 2020 (AMČR; obr. 45). Sledovány byly hlavně páteřní kanalizační trasy, trasy kabelovodů a plošné skrývky plání ulic.

V roce 2019 patřila mezi nejzajímavější situace na dvou místech zachycená trasa Svrateckého náhonu na křižovatce ulic Přízova a Dornych a na ulici Dornych při křižovatce s ulicí Úzká. Navázali jsme tedy i na výzkum Svrateckého náhonu v areálu bývalé Vlněny, kde byla jeho trasa exkavována v délce více než 100 m. Potvrdilo se, že i v těchto místech byl náhon vydřeven za pomocí svislých stojek a za nimi umístěnými fošnami a že měl několik fází výdřevy. Na parkovišti na parcele č. 1018/10 byly ve výkopech pro kabelovod, vedoucích od bývalého Svrateckého náhonu směrem na sever, zachyceny podlahy novověkých domů historické zástavby, včetně cihlového sklepa porušeného při stavbě. Podloží a starších vrcholně středověkých situací zde nebylo vůbec dosaženo. Na křižovatce ulic Dornych a Úzká, byla dokumentována základová zdiva postavená na dřevěných pilotech, která tvořila výztuž nejmladšího levého břehu Svrateckého náhonu (obdobně jako v areálu Vlněny), kterému se přezdívalo brněnské nebo malé Benátky. V jižní části parkoviště (parcela č. 1018/2–1018/4) byla na pravém břehu náhonu, za základovou zdí budovy, zachycena novověká cihelno-kamenná studna (obr. 46) a dále jižněji byl sledován poměrně mohutný odpadní horizont, patrně prostor mezi historickou cestou na ulici Dornych a trasou Svrateckého náhonu. Dále byly zachyceny mohutné náplavové vrstvy. Při skrývce pláně jižně od ulice Spěšná (budoucí pokračování ulice Kalová) byla zachycena a dokumentována základová zdiva domů, včetně jímek a parcelních zdí. V dalších výkopech stavby byla sledována přítomnost půdního horizontu a s pomocí geologů také trasa staršího koryta vodoteče (štěrkové terasy).

V roce 2020 byly při sledování skrývek plání na ulici Dornych a Plotní zachyceny a dokumentovány základy domů historické zástavby z 19. století, např. v severní části ulice Plotní, včetně sklepů, základů pro schodiště či jímek (obr. 47). V posledních výkopech páteřní kanalizace na ulici Plotní byl registrován půdní horizont a starší geologické situace (štěrkové terasy a trasa staršího koryta vodoteče). Na ulici Zvonařka byla pak

v trasách kanalizace zachycena historická zástavba z 19. století včetně například studny. V uvedeném roce byly také realizovány menší přípojky k jednotlivým domům a skrývky plání bez nálezů historické zástavby.

Výzkum bude, kvůli posunutí termínu dokončení stavby, pokračovat i v roce 2021 patrně již jen drobnějšími zemními pracemi.

Obr. 45. Brno, Trnitá. Rozsah záchranného archeologického výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 45. *Brno, Trnitá. Extent of the rescue excavation area. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 46. Brno, Trnitá. Studna zachycená u křižovatky ulic Dornych a Úzká. Vpravo od ní základová zeď a zásyp Svrateckého náhonu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 46. *Brno, Trnitá. A well detected near the intersection of Dornych and Úzká Streets. The foundation wall and the fill of the Svratka millrace are located on its right. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 47. Brno, Trnitá. Letecký snímek začištěné pláně na ulici Plotní (severní část) s historickou zástavbou. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 47. *Brno, Trnitá. Aerial photograph of the cleaned area in Plotní Street (north part) with historical buildings. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Literatura

AMČR: Záznam M-201800724 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A rescue excavation took place in 2019 and 2020 during the reconstruction of Dornych, Plotní, Zvonařka, Spěšná, Kovářská and Svatopetrská Streets in Brno (Trnitá cadastral area, Brno-City District; Fig. 45), which primarily detected the remnants of historical built-up areas, the Svratka millrace and the remnants of the surrounding settlement area (Fig. 46, 47).

Hynek Zbranek

.....

Brno (k. ú. Tuřany, okr. Brno-město)

„Nad Kaplí“, parc. č. 2269/1.

2. světová válka. Bojiště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum města Brna.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1594450N, 16.6939342E

V průběhu výstavby rozsáhlé haly se podařilo zachytit a definitivně prostorově fixovat místo dopadu letounu P-51B sestřeleného protivzdušnou obranou během náletu z 11. října 1944 (Koukola 2008). Byly vybrány všechny identifikovatelné zlomky převážně menších rozměrů, místo samotné se bude nacházet pod objízdnou komunikací na hraně haly B v areálu letiště a bude již pro další výzkum nedostupné.

Literatura

Koukola, I. (ed.) 2008: *Američtí hloubkoví stíhači nad Brnem (nález trosek P-51B Mustang u Brna-Slatiny)*. Brno: Tiskárna Brko.

Summary

The crash site of a WWII aircraft was located, and its fragments excavated during the construction of a hall in Brno-Tuřany (Brno-City District).

David Parma, Jiří Kala

Brno (k. ú. Veveří, okr. Brno-město)

Ul. Veveří, parc. č. 280/1.

Středověk, novověk. Město. Jiná evidence. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1998706N, 16.6017622E; 49.1985142N, 16.6039347E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Brno, Veveří – rekonstrukce kanalizace a vodovodu". Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A27/2020), terénní část výzkumu se uskutečnila ve dnech 4. – 20. 5. 2020. Zemní práce stavby byly spojeny především s rekonstrukcí vodovodu v úseku od Žerotínova náměstí po Slovákovu ulici.

Ulice Veveří je dnes součástí katastrálního celku Veveří, který vznikl až v rámci reformy z let 1966/1969. Reformou z let 1940/1942 byla zařazena do katastru Špilberk. Dříve existovalo na začátku dnešní ulice katastrální území Malá Nová Ulice. Rozvoj jeho osídlení započal na konci 17. století. Prostor převzal zřejmě roli osady Hartlůvka, která byla silně poničena za švédského obléhání Brna na konci třicetileté války a definitivně zanikla s výstavbou nového bastionového opevnění ve 2. polovině 17. století.

Úroveň geologického podloží se podařilo ověřit pouze v severní partii výkopu, kde byl na rozhraní domů č. 10 a 12 v hloubce 1,75 m (223,40 m n. m.) dokumentován povrch půdního horizontu (ornice). Realizovaný výkop jinak nepřesahoval úroveň historického souvrství, které na lokalitě vzniklo. Jeho charakter byl v průběhu celého výkopu víceméně obdobný. Nejvýraznější komponentou byla uloženina, která sestávala převážně z oblázků a valounů. Jasně rozeznatelná byla takřka v celé délce sledovaného výkopu vodovodu. Označit ji můžeme za jednoduché dláždění komunikace. Uloženiny pod ní měly charakter navážek či odpadních vrstev. Uloženiny mladší než dláždění lze považovat za navážky. Vznik nejstarších dokumentovaných vrstev je možné klást do 15. století. Dláždění vzniklo a plnilo funkci zřejmě v období 16.–17. století. Následné vrstvy lze přisoudit ještě novověku. Není však vyloučeno, že mohou pocházet i z pozdější éry. Jednoznačné potvrzení předložených závěrů, upřesnění datování a interpretace jednotlivých vrstev by bylo možné vystavit pouze po uskutečnění řádně vedené archeologické exkavace většího plošného rozsahu (Zůbek 2020).

Literatura

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno, Veveří – rekonstrukce kanalizace a vodovodu".* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A27/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in Veveří Street in Brno (Veveří cadastral area, Brno-City District) yielded basic information about the composition of historical terrain in the area. The most distinctive component was a deposit representing a simple road pavement, which probably originated and was used in the 16th–17th centuries.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Veveří, okr. Brno-město)

Ul. Veveří, Pekárenská, parc. č. 251/3.

Industriální období. Předměstí. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2022147N, 16.6006844E

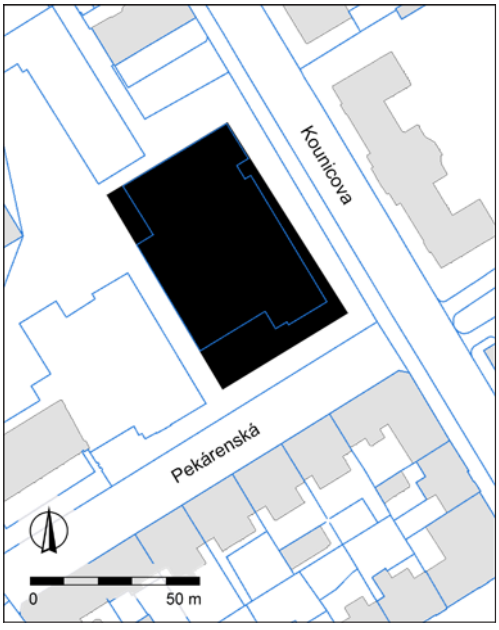
Záchranný archeologický výzkum proběhl v roce 2020 v jihovýchodním rohu prostoru bývalých c. k. vojenských pekáren postavených po polovině 19. století a zbořených v letech 2008 a 2018 (Šabatová 2018, 24–41). Jedná se o prostor mezi ulicemi Veveří, Pekárenská a Kounicova (Zbranek 2021; obr. 48). Historicky území náleželo do třetiny 13. století brněnské johanitské komendě a sousedilo zde s předměstskou zástavbou, kterou tvořila ves Hartlůvka, transformovaná pak v 2. polovině 17. století do předměstí kolem Malé Nové ulice (dnešní jižní část ulice Veveří). Toto předměstí patřilo v polovině 18. století Brnu a v jeho severní části, v místě kolem ulice Smetanova, se rozkládal městský hospodářský dvůr, kterému patřily přilehlé pozemky. Roku 1850 byl vydán Prozatímní řád pro královské město Brno a předměstské osady byly připojeny k Brnu. Na dosud prázdných pozemcích se pak začala rozvíjet zástavba budoucí ulice Veveří (Dřímal, Peša 1973, 258, 261; Kuča 2000, 448–450, 428–429, 584).

Výzkum formou dohledu zachytil nejmladší podzemní prvky v areálu (betonovou nádrž, základová zdiva apod.) odstraňované zemními pracemi. Celý prostor záchranného archeologického výzkumu byl sledován, ale bylo nutno konstatovat, že terén byl v minulosti odtěžen v celé mocnosti ornice a sprašové vrstvy a spraš byla využita patrně brněnskými cihelnami. V budoucnu bude výzkum v prostoru bývalých c. k. vojenských pekáren pokračovat a uvidíme, zda bude zachycena cihelna patrně vyobrazená na vedutě z obléhání Brna za třicetileté války.

Literatura

Dřímal, J., Peša, V. 1973: *Dějiny města Brna 2.* Brno: Blok.

Kuča, K. 2000: *Brno. Vývoj města, předměstí a připojených vesnic.* Praha, Brno: Baset.

Obr. 48. Brno, ulice Veveří. Přehled plochy záchranného archeologického výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 48. *Brno, Veveří Street. Overview of the rescue excavation area. Archaia Brno z. ú.*

Šabatová, L. 2018: C. k. vojenská pekárna v Brně na Veveří. *Brno v minulosti a dnes* 31, 24–41.

Zbranek, H. 2021: *A58/2020 Brno-Pekárenská*. Rkp. terénní dokumentace. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

The remnants of historical foundation masonry were excavated in Veveří Street in Brno (Veveří cadastral area, Brno-City District; Fig. 48). During soil removal, a buried soil horizon from the Eemian age was found. The research will continue in the future when we will also issue further information.

Hynek Zbranek

Brno (k. ú. Zábrdovice, okr. Brno-město)

Ul. Lazaretní, ul. Stará osada, parc. č. 1138/3, 5879/1, 5883/2, 8096, 8143/1.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2029569N, 16.6294506E; 49.2036228N, 16.6303625E; 49.2029219N, 16.6317572E; 49.2039103N, 16.6377333E; 49.2038822N, 16.6388383E; 49.2033144N, 16.6395786E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Rekonstrukce SCZT pára × HV – oblast ul. Lazaretní a Stará osada“. Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A21/2020), terénní část výzkumu se uskutečnila od března do září 2020 (obr. 49).

Rekonstruovaná trasa teplovodu proťala poměrně rozsáhlé území, vzdálenost hraničních bodů v západovýchodním směru činí 750 m. Dotčená oblast je dnes rozdělena do dvou katastrálních územních celků, Zábrdovic na západě a Židenic na východě.

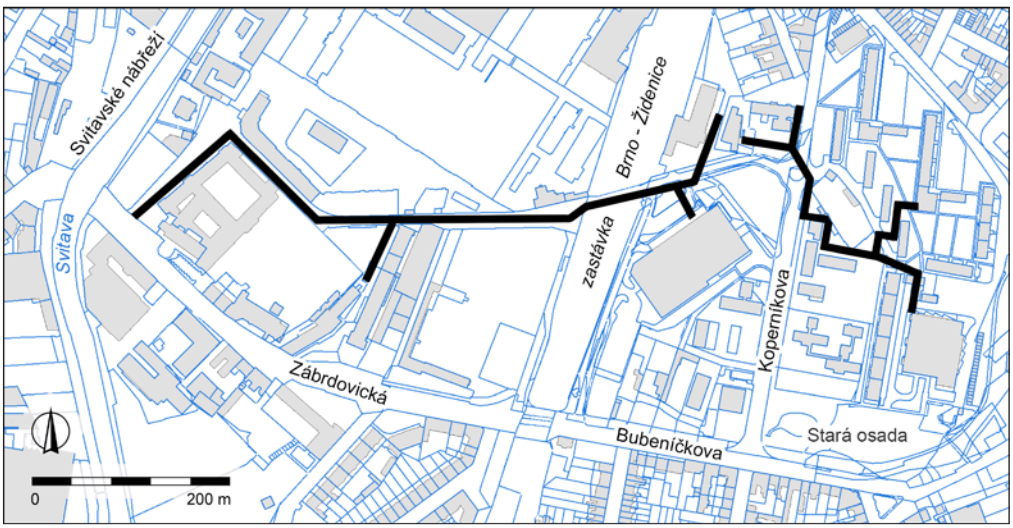
Geomorfologicky jde o rovinaté území na levém břehu řeky Svitavy, jejíž tok je dnes regulovaný. K úpravám koryta bylo pro opakující se hrozbu záplav přikročeno ve 40. letech 19. století a dokončeno bylo ve 20. letech 20. století. Původně zřejmě velká část dotčeného území náležela do inundační zóny řeky. Vodní režim zde navíc ovlivňoval tok mlýnského náhonu (tzv. Svitavská strouha), který se odpojoval od Svitavy, procházel po západní hranici starých Židenic a u jezu při dnešní Pastrnkově ulici opět ústil do řeky. Pravděpodobně využil vedlejší říční rameno, jeho koryto bylo zasypáno až ve 2. polovině 20. století.

Archeologické výzkumy se předmětné oblasti dotkly dosud pouze nepatrně. V historickém období dominovaly území dva výrazné celky, na západě zábrdovický klášter a na východě osada Židenice. Hranici mezi jejich pozemky tvořil popsaný mlýnský náhon. Klášter byl založen Lvem z Klobouk na počátku 13. století a náležel premonstrátům. Po zrušení císařem Josefem II. v roce 1784 byl přeměněn na vojenskou nemocnici. Existence Židenic je spolehlivě potvrzena archivními prameny k roku 1235.

Zemní práce na katastru Židenic, které zasáhly mimo původní výkop teplovodu nebo byly realizovány v nové linii, se takřka výhradně pohybovaly v terénu tvořeném novodobou navážkou nebo zásypem. Pouze v západní části ve výkopech při Lazaretní ulici, jižně od vlakového nádraží, při severovýchodním nároží budovy nákupního centra Kaufland byl místy zaznamenán náplavový sediment.

Ten tvořil podloží také v úseku teplovodu na katastru Zábrdovic (západně od železniční tratě). Uloženo na něm bylo souvrství novodobých navážek. V úseku podél západního průčelí vojenské nemocnice byla situace odlišná. V přibližně stejné výškové úrovni se nacházela uloženina, která měla zcela jiný charakter (především barva a přítomnost příměsí antropogenního původu). Pravděpodobně však jde také o fluviální sediment, ale zcela vyloučena není ani možnost interpretovat tuto uloženinu jako navážku. Nejspíše by se mohlo jednat o náplavový horizont uložený řekou na její břeh, a to v historickém (zřejmě novověkém) období. Následující navážky souvisejí se zvýšením terénu před západním průčelím kláštera, a to při jeho barokní úpravě nebo později.

Na Lazaretní ulici se v dílčích partiích výkopu, vedených mimo původní trasu teplovodu, podařilo zachytit relikty zděných konstrukcí tří historických staveb. Jejich charakter byl novověký. Zdiva dokumentovaná v zalomení ulice před vstupem do Zbrojovky náležela budově, jež byla součástí areálu, který tvořil bezprostřední hospodářské zázemí premonstrátského kláštera a následně vojenské nemocnice. Dále na východ v mírném ohybu ulice byly odhaleny konstrukce stavby, která stávala na náhonu, jenž vycházel v Židenicích ze Svitavské strouhy, směřoval ke klášteru a po takřka pravoúhlém zalomení tekl podél jeho východní hranice směrem k řece. Uvažovat je možné o druhu technické stavby, která ke svému provozu potřebovala vodní zdroj (obr. 50). Třetí stavba byla zaznamenána v partii ulice při Městských lázních. Zachycen byl jen segment poměrně mohutného základového zdiva. Nic bližšího se o ní nepodařilo zjistit. Lze ji ztotožnit s budovou patrnou na indikačních skicách z 19. století,

Obr. 49. Brno, ulice Lazaretní a Stará osada. Vyznačení sledovaných výkopů. Archaia Brno z. ú.

Fig. 49. *Brno, Lazaretní and Stará osada Streets. Marking of the monitored trenches. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 50. Brno, ulice Lazaretní a Stará osada. Relikty zděných konstrukcí historické stavby v mírném ohybu Lazaretní ulice v úseku mezi Vojenskou nemocnicí a Zbrojovkou. Pohled od jihozápadu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 50. *Brno, Lazaretní and Stará osada Streets. Remnants of the masonry structures of a historical building situated in a slight bend at Lazaretní Street in the area between the Military Hospital and Zbrojovka Brno (arms factory). View from the southwest. Photo by Archaia Brno z. ú.*

která stojí na severním (pravém) břehu náhonu v místě jeho mírného zalomení. Tuto variantu ovšem bude muset potvrdit případný další výzkum. Přesnou interpretaci všech dokumentovaných staveb by měla přinést rešerše archivních pramenů (Zůbek 2020).

Literatura

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Rekonstrukce SCZT pára × HV – oblast ul. Lazaretní a Stará osada“.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A21/2020. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

An excavation in Lazaretní and Stará osada Streets (Zábrdovice cadastral area, Brno-City District; Fig. 49) verified that the subsoil in the west part of the area is comprised of fluvial sediments. An apparent alluvial horizon deposited by the River Svitava in the Modern Period was documented in a trench alongside the west façade of the Military Hospital Brno. Remnants of three buildings that can be identified with buildings in 19th century plans were documented in Lazaretní Street (Fig. 50). Their precise interpretation will be provided by archival source research.

Antonín Zůbek

.....

Brno (k. ú. Zábrdovice, okr. Brno-město)

Ul. Pastrnkova, parc. č. 1190.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1983547N, 16.6299014E; 49.1994203N, 16.6301158E; 49.1998969N, 16.6315319E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Brno, Pastrnkova II – rekonstrukce kanalizace a vodovodu.“ Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A19/2020). Terénní část výzkumu se uskutečnila od března do listopadu 2020.

Ulice Pastrnkova byla vytyčena v roce 1930 a nesla původně název U stavu (německy Am Wehr / Beim Wehr), který odkazoval na její polohu při jezu na řece Svitavě. Převzala někdejší traťové označení pro území na levobřeží řeky v jihovýchodní části katastru Židenic při hranicích s katastrem Zábrdovic. Dnes předmětný prostor, včetně Pastrnkovy ulice, náleží pouze do katastru Zábrdovic. Území nebylo původně zastavěno, sloužilo k zemědělskému využití. Zástavba se zde začíná utvářet až na konci 19. století. Určujícím prvkem byla v tomto ohledu bezprostřední blízkost řeky, která způsobovala časté záplavy. K odstranění jejich pravidelné hrozby došlo až s regulací koryta Svitavy, ke které bylo přikročeno ve 40. letech 19. století (úsek od jezu směrem k jihu) a dokončeno bylo ve 20. letech 20. století (úsek severně od jezu). Vodní režim v daném prostoru ovlivňoval rovněž tok mlýnského náhonu (tzv. Svitavská strouha), který přitékal od Židenic a v těchto místech opět ústil do řeky. Jeho koryto bylo zasypáno až ve 2. polovině 20. století.

Podloží na lokalitě tvořily fluviální sedimenty. Výkopové práce se dotkly především jemnozrnných usazenin. Na ně dosedalo mohutné souvrství novodobých navážek. Na vybraném profilu, který byl dokumentován ve výkopu kanalizace před průčelím domu č. 21, dosahovala jeho mocnost 2,70 m. Na něm již spočívaly konstrukční vrstvy stávající komunikace. Navážkové souvrství lze spojit s regulací koryta řeky a s úpravou terénu pro chystanou zástavbu. Pravěké či historické objekty nebyly zaznamenány (Zůbek 2020).

Literatura

Zůbek, A. 2020: *Nálezová zpráva o provedení záchranného archeologického výzkumu při stavbě „Brno, Pastrnkova II – rekonstrukce kanalizace a vodovodu“.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202100090. [cit. 2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202100090.

Summary

An excavation in Pastrnkova Street in Brno (Zábrdovice cadastral area, Brno-City District) revealed subsoil comprised of fluvial sediments. The excavation works primarily concerned fine-grained sediments. Above these was a massive modern backfill stratigraphy that can be associated with the regulation of the riverbed and earth moving for planned buildings.

Antonín Zůbek

.....

Brno (k. ú. Zábrdovice, okr. Brno-město)

Ul. Příkop č. p. 11, parc. č. 490/1–490/3, 490/6, 495/1.

Novověk – industriální období. Město. Jiná evidence.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2006803N, 16.6149667E

Archeologický výzkum byl realizován v souvislosti se stavbou „Víceúčelová hala a zpevněné plochy ÚP Brno, k. ú. Zábrdovice, Příkop 11“ (obr. 51). Jeho provedení zajistila společnost Archaia Brno z. ú. (akce č. A77/2019), terénní část výzkumu se uskutečnila ve dnech 18. 11. 2019 – 17. 6. 2020.

Stavbou dotčený pozemek se původně nacházel na levém břehu říčky Ponávky. Teprve po jejím zatrubnění v 80. letech 19. století mohly vzniknout nové ulice Příkop a Ponávka. Ulice Příkop dostala název podle polohy v místech někdejšího příkopu

Obr. 51. Brno, ulice Příkop. Světle šedou barvou vyznačena plocha staveniště, střední šedou půdorys novostavby, tmavě šedou sledované výkopy. Archaia Brno z. ú.

Fig. 51. *Brno, Příkop Street. The area of the construction site is marked in light grey, the layout of the new building in medium grey, and the monitored trenches in dark grey. Archaia Brno z. ú.*

pod hrází Hutterova rybníka (zvaný též Panský nebo Městský), který byl vysušen v roce 1782. Hráz se táhla v linii dnešní ulice Milady Horákové od třídy Kpt. Jaroše ke křižovatce s Francouzskou ulicí. Přesnou dobu jeho vzniku neznáme, poprvé je doložen archivními prameny k roku 1466. Prostor nebyl zřejmě ve středověku osídlen. Nacházela se zde zahrada herburského, později jezuitského kláštera. Souvislejší zástavba předmětného prostoru se začíná rozvíjet až koncem 18. století. Tehdy zde vznikly nové sídelní jednotky, na západním břehu Ponávky čtvrť zvaná Na hrázi a Příkop (nebo Hráze a Příkop), na východním břehu předměstí Josefov.

Archeologický výzkum potvrdil skutečnost, že předmětný prostor byl v minulosti součástí inundačního pásma někdejší Ponávky. Ověřil také předpoklad, že území v blízkosti řečiště bylo zaplavováno, a nebylo tudíž vhodné k osídlení. K ukládání náplavových sedimentů zřejmě docházelo i během historického období. Podmínky daného prostoru však byly v tomto směru zřejmě do velké míry stabilizovány existencí Hutterova rybníka. Rekonstrukce postupu ukládání a přesnější časové rozčlenění náplavového souvrství by si vyžadovalo realizaci za tímto účelem speciálně vedeného výzkumu. Potvrdila se výpověď archivního plánového materiálu, podle kterého nebyl pozemek dlouho zastavěn. Zástavbu zachycují až plány z počátku 20. století. Nejstarší dům stojící při ulici ovšem nezasahoval do zkoumaného prostoru. Dokumentována byla zdiva menší budovy stojící ve vnitrobloku a zřejmě část ohradní zdi (AMČR).

Literatura

AMČR: Záznam M-201903088 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

An excavation in Příkop Street (Zábrdovice cadastral area, Brno-City District; Fig. 51) confirmed that in the past the area was part of the inundation zone of the former Ponávka Stream. Alluvial sediments were apparently also deposited during the historical period.

Antonín Zůbek

Brno (k. ú. Židenice, okr. Brno-město)

Ul. Táborská, Vančurova, parc. č. 5437, 5438/1, 5439/1, 5440–5442, 5443/1, 5444/1, 5444/3.

Novověk – industriální období. Vesnice/městečko. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1957703N, 16.6485050E

Od srpna do listopadu byl proveden záchranný archeologický výzkum v městské části Brno-Židenice při stavbě bytového komplexu na parcelách mezi ulicemi Táborská a Vančurova. Plocha staveniště se nacházela v historickém jádru někdejší samostatné vsi Juliánov založené v roce 1789. S ní lze spojit řadu novověkých nálezových situací. Celkově se jednalo o přibližně 60 zahloubených objektů a pozůstatky šesti zděných sklepů. Mezi zahloubenými objekty převládaly odpadní jámy a jímky kruhových, čtvercových i obdélných tvarů, ve dvou případech byly jímky obezděny cihlami. Zkoumáno bylo také šest vápenných jam převážně obdélného půdorysu a několik kůlových jam.

Pozoruhodným fenoménem je přítomnost pěti lochů. Nacházely se v severní části plochy při Vančurově ulici. Lze mezi nimi rozlišit tři typy. Nejjednodušší představovala prostá oválná jáma se svislými stěnami dosahující délky 2,6 m (podhloubená část byla dlouhá 1,2 m), do níž se vcházelo oválným vstupem po žebříku (obr. 52). Druhý typ byl zastoupený třikrát – jednalo se o loch, který měl schody vytesány do podloží (obr. 53). V jednom případě schody ústily do poměrně malé oválné prostory o rozměrech cca 1,8 × 1 m se svažujícím se stropem o výšce 50 až 70 cm. Druhý loch byl o něco větší – skladovací prostory přibližně oválného tvaru o délce cca 2,2 × 1,8 m; strop zjištěn nebyl. Třetí loch tohoto typu byl poněkud odlišný. První zjištěný schod ústil na podestu, ke které byl v pravém úhlu připojen malý skladovací prostor oválného tvaru 1,2 × 1 m se stropem ve výšce 90 cm. Poslední loch má dvě fáze – starší odpovídá předchozímu typu lochu se schody vyhloubenými do podloží. V mladší fázi, poté co byly tyto schody ošlapány, bylo vybudováno nové schodiště z nepálených cihel – kotovic (obr. 54). Jednotlivé stupně byly zpevněny dřevěnými prahy, které byly zapuštěny do kapes ve stěně lochu a zpevněny zlomky cihel v těchto kapsách. Samotný skladovací prostor měl přibližně obdélný tvar o rozměrech 2 × 1,2 m a se stropem ve výšce 1,7 m.

Obr. 52. Brno, Židenice. Nejjednodušší typ lochu. Foto J. Zubalík.

Fig. 52. *Brno, Židenice. The simplest type of larder. Photo by J. Zubalík.*

Obr. 53. Brno, Židenice. Loch se schody tesanými do podloží. Foto J. Zubalík.
Fig. 53. *Brno, Židenice. Larder with stairs built into the subsoil. Photo by J. Zubalík.*

Obr. 54. Brno, Židenice. Detail schodů z kotovic v konstrukčně nejsložitějším lochu. Foto J. Zubalík.
Fig. 54. *Brno, Židenice. Detail of adobe brick stairs in the most constructionally complex larder. Photo by J. Zubalík.*

Veškeré sklepy byly zděny z cihel a často byly omítnuty bílou vápennou omítkou. Jednalo se o různé typy od jednoduchých obdélných jednoprostorových sklepů po sklepy se dvěma či více místnostmi nebo se vstupní chodbou. Rozmístěny byly v zásadě rovnoměrně jak na parcelách otočených k Vančurově ulici, tak i na parcelách otočených k Táborské ulici. Relikty nadzemních staveb byly zničeny v průběhu demolice.

V nálezovém souboru dominuje kuchyňská keramika včetně džbánů, hrnců či trojnožek. Z lochů bylo vyzvednuto i železné zemědělské náčiní jako srp, nůž či motyčka. Datačně zjištěné situace spadají do 19. a počátku 20. století

Literatura

AMČR: Záznam M-202003344 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A rescue excavation carried out in the Brno-Židenice cadastral area (Brno-City District), in the historical core of the municipality of Juliánov, between Vančurova and Táborská Streets during the autumn of 2020 detected remnants of Modern Period buildings, especially cesspits and lime pits, cellars and larders (Fig. 52–54) dated from the late 18th through to the early 20th century.

Jiří Zubalík

Břeclav (okr. Břeclav)

Pohansko; zámeček Pohansko, parc. č. 3739/2.
Středohradištní období (RS3). Hradiště. Vertikální řez. Badatelský výzkum. Uložení nálezu: Vědecko-výzkumná základna Pohansko.

Lokalizace: WGS-84 – 48.7275603N, 16.8956994E

V květnu a červnu byl realizován řez R20 v místech předpokládané destrukce hradby velkomoravského hradiště Pohansko u Břeclavi. Na odkryté ploše 3 × 20 m, orientované ve směru SSV–JJZ, se podařilo zachytit a zdokumentovat pozůstatky hradby narušené rabováním kamene a stavbou zámečku Pohansko. Před výzkumem byla plocha opakovaně měřena GPR metodami a sondována vrty. Výzkum byl dokumentován pomocí digitálních přístrojů a metod. Každá dokumentační úroveň byla zpracovaná do podoby 3D modelu. Terminologie popisovaných konstrukčních prvků je stejná jako v analytickém zpracování řezů R01 až R19 (Dresler 2011).

Z týlní stěny hradby se dochovalo několik zuhelnatělých kusů, z nichž jeden byl odebrán pro dendrochronologickou analýzu, a sloupová jáma dvojice sloupů týlní stěny. Hranice byla viditelná i na profilu. Čelní kamenná zeď byla výrazně narušená rabováním kamene (obr. 55). Zachovala se do výšky 0,5 m nad základový rošt hradby. Šířka čelní zdi v místě výzkumu kolísala od 2 do 3 m. Rozdíl v šířce lze přičíst na vrub toho, že se nám podařilo zachytit opět rozhraní stavebních úseků. To se projevilo rozdílnou šířkou založení čelní zdi a odlišným materiálem násypu jádra hradby. Západním směrem byl násep jílovitý, východním písčitohlinitý s hrubým pískem. Násep jádra hradby byl zachován do výšky 1,4 m nad základový rošt. Zbytek byl odstraněn

Obr. 55. Břeclav, Pohansko. Zbytky čelní kamenné zdi. Foto Archiv Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno.
Fig. 55. *Břeclav, Pohansko. Remnants of the stone front wall. Photo by Archive of the Department of Archaeology and Museology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno.*

při úpravách spojených s výstavbou loveckého zámečku. V násypu jádra byly nalezeny ojediněle kousky keramiky a zvířecí kosti. Základový rošt hradby byl velice dobře zachován (obr. 56). Rošt, na kterém byla hradba založena, byl výrazně deformován váhou čelní kamenné zdi. Stejně i vrstva subfosilního horizontu pod hradbou. Rošt sestával ze zetlelých, zuhelnatělých dřev, hustě položených vedle sebe a probíhajících téměř celou šířkou hradby až do vzdálenosti 0,3 m od tylní dřevěné stěny. V prostoru pod čelní zdí byly pozůstatky více zetlelé a dochované jen jako tmavé pruhy, ojediněle se zbytky zuhelnatělých kusů. V místech předpokládaného líce čelní zdi jsme zachytili 0,15 m široký a 0,1 m hluboký žlábek, ve kterém byl zřejmě uložen trám, na němž potom ležely příčné trámy základového roštu. Zda se jedná o místo líce čelní zdi, můžeme pouze odhadovat. Terénní pozorování nicméně tuto hypotézu podporují, rabovací prostor zde končil, nacházely se zde poslední vodorovně ložené kameny.

Vnitřní destrukce hradby byla poničena pouze v horní partii planýrkou terénu z fáze výstavby loveckého zámečku. Zvrstvení vnitřní strany je obdobné tomu, jaké bylo pozorováno na dřívějších řezech. Pod destrukčním trojúhelníkem byla zachycena kulturní vrstva s nálezy. Stejně jako na jiných řezech nebyl zjištěn žádný viditelný povrchový objekt, který by přiléhal k hradbě. Prozkoumána byla pouze část zahloubeného objektu, který respektoval linii tylní stěny. Neobsahoval žádné nálezy a není vyloučeno, že se jedná o hrobovou jámu. Z celkové délky objektu bylo prozkoumáno pouze 0,2 m.

Vnější destrukce byla poznamenána vybíráním kamene a stavbou loveckého zámečku. Rabovací výkop obsahoval pouze malé a drobné kameny a výrazně vypálenou hmotu násypu jádra hradby. Předpokládáme, že se sem tento zásyp dostal z nejbližšího sousedství, protože ve zkoumané části zbytků hradby nebyly zachyceny stopy po tak silném požáru. Z destrukce čelní zdi se zachoval pouze malý zbytek v jihozápadním rohu řezu. Zásyp po těžbě i zbytek destrukce čelní zdi ležel na sytě černé hlinitopísčité vrstvě, která se postupně svažovala jižním směrem k dnešnímu jezírku, které ještě na počátku 19. století bylo ramenem Dyje. Před čelní zdí, pod výplní rabovacího zásahu, jsme prozkoumali kostrový hrob bez nálezů a kruhovou jámu neznámé funkce. Na vrcholu zásypu rabovacího prostoru ležela vrstva kamenů v hloubce 0,5 až 0,7 m (podle sklonu vrstvy). Jde s největší pravděpodobností o pozůstatek novověkých terénních úprav, možná i komunikace, protože překrývala sloupovou konstrukci pravoúhlého tvaru, jejíž sloupy byly utěsněny cihlami.

Obr. 56. Břeclav, Pohansko. Základový rošt hradby. Foto Archiv Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity Brno.

Fig. 56. *Břeclav, Pohansko. Foundation grid of the wall. Photo by Archive of the Department of Archaeology and Museology, Faculty of Arts, Masaryk University, Brno.*

Na povrchu kamenů byla nalezena glazovaná keramika, kovová lžíce a krejcar. Směrem k jezírku byl terén postupně vyrovnáván navážkami.

Celá zkoumaná plocha byla od současného povrchu do hloubky 0,15 až 0,25 m překryta souvislou hlinito-štěrkovou udusanou vrstvou, ze které jsme získali minci z roku 1941. Do této vrstvy byly zahloubeny i dvě přípojky elektrické energie pro zámeček.

Výzkumem se podařilo získat několik klíčových poznatků:

Hradba v těchto místech byla postavena v zásadě stejným způsobem jako v jiných zkoumaných úsecích, ale byla užší (pouze 6 m), a při stavbě čelní zdi byly použity masivní kameny.

Linie opevnění plynule navazuje na jižní úsek destrukce, který je stále velmi dobře viditelný v terénu. Rekonstrukce provedená na základě GPR průzkumu v roce 2009 a následně publikovaná je tudíž neplatná.

Stále není zcela jasné, kdy byla čelní zeď a její destrukce zničena rabováním. Nové výzkumy na zámku v Břeclavi nevylučují, že se tak mohlo stát již v 11. století.

Na počátek 19. století lze s jistotou datovat pouze částečnou likvidaci destrukce, a to na základě nálezů i archiválií.

Na základě sledování charakteru výplně rabovacího prostoru můžeme soudit, že se zkoumaná plocha nachází nedaleko brány, která směřovala na jižní předhradí.

Literatura

Dresler, P. 2011: *Opevnění Pohanska u Břeclavi.* Dissertationes Archaeologicae Brunenses/Pragensesque 11. Brno: Masarykova univerzita.

Summary

Section R20 was performed in May and June during the systematic research in the areas of the presumed destruction of the wall of the Great Moravian stronghold of Pohansko near Břeclav (Břeclav District). The remnants of the wall (Fig. 55, 56) disturbed by stone quarrying and the construction of the Pohansko château were detected and documented on a 3 × 20 m excavated area oriented in the NNE–SSW direction.

Petr Dresler

.....

Březina (k. ú. Březina u Křtin, okr. Brno-venkov)

„Vysoká“, „Pod Kapličkou“, parc. č. 511.

Vrcholný středověk. Areál těžby, areál nezemědělské výroby, komunikace. Skupina/síť sond. Badatelský výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2834103N, 16.7420308E

V měsíci říjnu 2020 byl na katastru obce Březina proveden na základě zájmu Obecního úřadu Březina, vyjádřeného i finanční dotací, archeologický zjišťovací výzkum objektu domnělé zaniklé středověké vápenické pece v lesní trati „Vysoká“, západně obce (poloha „Pod Kapličkou“). Plán objektu byl poprvé publikován autorem v letech 2017 a 2019 společně s několika dalšími objekty interpretovatelnými převážně jako vápenické pece a uhlířské milíře (Březina-Vysoká I: Kos 2017; 2019, 28–31, obr. 9: II).

Průzkum detektorem kovů přinesl kromě početných nálezů souvisejících s válečnými událostmi z roku 1945 (zlomky munice, nábojnice) také doklady lesních řemesel spojených se zpracováním dřeva (řetězy, lana, klíny, klínky a fragmenty břitů seker). Několik zlomků koňských podkov lze morfologicky spojit s obdobím 13. až 14. století (srov. Kuba 2016, 42, 75, obr. 19: 2,

tab. 4), další předměty, jako velká drátěná spona, část sekery a zlomky cihel naznačují využití prostoru také v raném novověku.

Archeologický výzkum odkryl pomocí tří sdružených sond asi ¼ celého půdorysu pece a asi ½ peciště obdélného tvaru s rekonstruovatelnými rozměry 3,2 × 2,5 × 7 m. Pec byla zatesaná do skalního vápencového podloží a opatřena zděnou kameno-hliněnou plentou, původně se čtveřicí topných kanálů profilu asi 80 × 90 cm. Nálezy keramiky datují využití objektu do dvojího období. Starší (polovina 13. až počátek 14. století) souvisí se zánikem provozu vlastní pece a mladší (18.–19. století) s druhotným využitím objektu k pálení dřevěného uhlí v milíři.

Březinská vápenice zajišťovala velkokapacitní výrobu páleného vápna v omezeném časovém rozpětí. Šlo o dobu, kdy v nedalekých Křtinách vznikal církevní areál na majetku kláštera zábrdovických premonstrátů (Foltýn a kol. 2005, 396–397; Šenkyřík 1992). Vztah obce Březiny či Proseče k původní funkci vápenice je nepravděpodobný, neboť obě vsi s hospodářskými dvory jsou patrně poněkud mladšího založení (srov. Verbík 1987, 23).

Vápenice v Březině byla schopna jednorázové produkce asi 56 m^3 kusového vápna z celkového množství vsázky 69–70 m^3 vápence, při současné produkci kolem 10 % nedopalu, který tvořil zčásti nestabilní kamenný příkrov svrchní vsázky. Konstrukce pece s několika reparačními prvky (zdící plomby a jílovitá úprava dna peciště) a technikou dobře zvládnutého výpalu naznačuje, že šlo o periodické zařízení schopné opakovaného výpalu.

Během evidence zaniklých komunikací a objektů v blízkosti pece byly mezi detektorovými nálezy zaznamenány předměty s možným vztahem k popisované vápence. Lze předpokládat komunikační síť, jejímž účelem byla obsluha areálů exploatace dřeva a vápence z poloh u kóty „Vysoká“ a lesa zvaného „Hora“. V úvahu je třeba vzít také nedalekou nedobudovanou pec obdobných rozměrů (Březina-Vysoká II). Nálezy umožňují korelaci tranzitních komunikací s lesními cestami, které zajišťují spojení s nedalekými Křtinami, Babicemi n. Svitavou, Ochozem a Březinou, případně s Bukovinkou.

Literatura

Foltýn, D. a kol. 2005: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri.

Kos, P. 2017: Březina (k. ú. Březina u Křtin, okr. Brno-venkov). *Přehled výzkumů* 58(2), 206.

Kos, P. 2019: Nové vápenické a cihlářské areály v Moravském krasu a jeho okolí. *Archeologia technica* 30, 20–38.

Kuba, A. 2016: *Podkovy z hradu Rokštejna. Morfologická analýza podkov 10.–15. století ve vztahu k druhu koně.* Rkp. bakalářské práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Ústav archeologie a muzeologie. Uloženo: Archiv závěrečných prací Masarykovy univerzity. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/cmfa0/.

Šenkyřík, M. 1992: *Historie chrámu Panny Marie ve Křtinách*. Blansko: Vlastním nákladem.

Verbík, A. 1987: Od prvních historických zpráv do Bílé hory. In: F. Čapka (ed.): *Křtiny a okolí. Historie a současnost*. Křtiny: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, Místní národní výbor ve Křtinách, 19–29.

Summary

An evaluation excavation of a presumed medieval limekiln was conducted in the Březina cadastral area (Brno-Country District), west of the municipality (“Pod Kapličkou” site, Kos 2019), in October 2020. Besides numerous finds related to the 1945 war events (fragments of ammunition, cartridges), a metal detector survey revealed other metal objects, including some probably from the High Middle Ages. An excavation yielded part of a kiln layout hewn into the limestone bedrock with a masonry stone-and-clay frontal wall, originally with four heating channels, and part of a rectangular chambre. Pottery finds date the original use of the installation to the 13th and early 14th centuries; secondarily, it was used for charcoal burning in the 18th and 19th centuries.

Petr Kos, Jiří Kala

Bučovice (okr. Vyškov)

„Hradisko“, parc. č. 1535/1, 1537/1, 1538, 1562, 1560, 1561, 1536.
Vrcholný středověk. Tvrz/hrádek. Skupina/síť sond.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Vyškovska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.153579212, 17.002127478

Stavební práce prováděné v souvislosti s obnovou Lesoparku Hradisko a Kalvárie v Bučovicích se zásadním způsobem dotkly i plochy, na níž stával původní bučovický hrádek (místo je dnes označováno jako Hradisko; Nekuda, Unger 1981, 84–86; Plaček 2001, 133–135). Zkoumaná plocha leží při severním okraji města, na prudkých, jižně exponovaných svazích. Nejbližším vodním zdrojem je Litava, protékající přibližně 300 m jižně od zkoumané plochy. Nadmořská výška Hradiska je 250 m. Jádro původního dřevohliněného hrádku bylo upravováno na konci 19. století, kdy zde bučovický Okrašlovací spolek spolu s tehdejšími majiteli, rodem Lichtenštejnů, vybudoval dřevěný vyhlídkový altán. Dřevořezbami bohatě zdobená stavba stávala při okraji původní hradní plošiny, která byla kvůli altánu a parkovým úpravám výškově vyrovnána tak, že z původní středověké stavby se do současnosti zachoval jen příkop a malá část valu. Současné úpravy se dotkly také jádra hrádku. Nově budovaný altán „Letec“ vznikl přibližně v místech původního altánu. V základových pasech jsme nalezli jednak pozůstatky dřevěné podzemní konstrukce lichtenštejnského altánu, ale i několik objektů, které původně patřily k hrádku. V profilu P1 byly nalezeny zbytky objektu 500, jehož účel není zcela jasný. S vysokou pravděpodobností se jednalo o zbytky dřevěné stavby zaniklé požárem. Objekt obsahoval mimo jiné výraznou požárovou vrstvu. V profilech P3 a P4 byly zbytky objektu 502, jehož účel také není jasný. Tento objekt nezanikl požárem. Kromě nalezených nemovitých objektů jsme získali velké množství keramických nálezů (zlomky keramiky, zlomky zásobní nádoby) ze 13. a 14. století. Kromě toho i velký soubor železných předmětů, které lze rovněž datovat do stejného období. Soubor obsahuje zlomky ostruh, přezky, nože a nožíky, stavební kování, hřebíky, hřeby, skoby apod. Dle současných i dřívějších zjištění hrádek postavený patrně ve 13. století zanikl během požáru někdy v průběhu 14. století.

Literatura

Nekuda, V., Unger, J. 1981: *Hrádky a tvrze na Moravě.* Brno: Blok.

Plaček, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí.* Praha: Libri.

Summary

An excavation was conducted in connection with the renovation of the Hradisko a Kalvárie forest park in Bučovice (Vyškov District) in the area of an original small medieval castle near the northern periphery of the town. The core of the castle was adapted in the late 19th century when an outlook gazebo was built there. Only the moat and a small part of the rampart have survived to this day from the original medieval structure. The

current renovation works also affected the core of the castle, where the remnants of the wooden underground structure of the gazebo were found along with several features originally belonging to the castle. The excavation yielded numerous fragments of 13th and 14th century pottery and an assemblage of iron objects. The castle was destroyed by fire in the 14th century.

Blanka Mikulková

Budeč (k. ú. Budeč u Žďáru nad Sázavou, okr. Žďár nad Sázavou)

„Prostřední les“, „Veselská“, parc. č. 486/1.

Středověk, novověk. Areál těžby. Plošný odkryv. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.5324350N, 15.9190486E; 49.5319058N, 15.9189225E

V dubnu 2019 byl proveden v rámci stavební akce silničního obchvatu obce Nové Veselí záchranný archeologický výzkum ukončený v listopadu 2020. Jedná se o liniovou stavbu, která vede jihovýchodně od zmiňované obce mimo stávající komunikace převážně v polních tratích využívaných pro zemědělské účely. Výjimku tvoří krátký úsek jihovýchodně od obce Budeč, kde stavba prošla poddolovaným územím v polní trati „Veselská“. K archeologicky nejzajímavějšímu úseku patří část poddolovaného území u Budče, kde byly obnaženy profily aplanovaných šachet i štol se zbytky původní výdřevy. Z historických pramenů je doložen největší rozsah těžby v 19. století, její počátek však sahá už do 14. století. Po odbagrování svrchních částí zde byla nalezena část výdřevy ze zasypané štoly vedené ve směru SV–JZ, která pravděpodobně ústila do větší dobývky. Po odtěžení neúnosných vrstev ve svrchní části plochy se objevily dvě zasypané šachtice se zbytky výdřevy. Ta byla spojená zajímavým způsobem za pomoci čepu a zádlabu. Bohužel odebrané vzorky dřev z konstrukčních prvků neumožnily dendrochronologické datování. Lokalita je pak zajímavá také z mineralogického hlediska výskytem železných rud. Nalezené zlomky keramiky se na lokalitu dostaly druhotně v průběhu zemědělských prací. Jde o tenkostěnnou keramiku tvrdě pálenou z období 17. až 20. století. Ojediněle se nalézá rovněž starší keramika z hrubšího keramického těsta s příměsí tuhy (období od 15. století).

Literatura

Neuvedeno.

Summary

An excavation resulting from the construction of the bypass of Nové Veselí revealed remnants of levelled shafts and adits with remnants of the original timbering fastened by pegs and mortices in the territory of Budeč (Žďár nad Sázavou District). Historical sources document the beginning of mining to the 14th century, which reached its peak in the 19th century. The 17th to 20th century pottery found at the site is of secondary origin.

Marek Krutiš

Bystřice nad Pernštejnem (okr. Žďár nad Sázavou)

„Spojence“, „Šibeniční hora“.

Novověk. Popraviště. Sonda. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Městské muzeum Bystřice nad Perštejnem.

Lokalizace: WGS-84 – 49.5193222N, 16.2704614E

Na přelomu jara a léta roku 2020 provedl Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i., na žádost Městského úřadu Bystřice nad Pernštejnem předstihový výzkum reliktů bývalého městského popraviště (šibenice) a jeho nejbližšího okolí. Výzkum byl vyvolán plánovanou úpravou okolí šibenice v souvislosti s budováním naučné stezky. Pozůstatky šibenice tvoří kamenné ohrazení, které se dochovalo do výšky 65 cm a je tvořeno lámaným kamenem místního původu položeným na maltu. Korunu zdiva tvoří betonová vrstva z roku 1988. Čtvercový až mírně lichoběžníkový půdorys o vnější délce stran 480, 440, 440, 430 cm a šířce stěny 90 cm vymezoval vnitřní prostor vyplněný převážně hlínou s množstvím kamenů stejného původu, ze kterého bylo vystavěno kamenné ohrazení šibenice. Dále se našly zlomky malty, knoflíkářský odpad, zlomky keramiky a skleněných nádob, kovové předměty (srp, nůž, hřebíky), mince (tři denáry Zikmunda III. Vasy z přelomu 16. a 17. století, korutanský fenik a bílý peníz Vladislava II. Jagellonského a Rudolfa II. ze 16. století) a součásti oděvu (zapínání ve formě háčku s očkem, knoflíky). Značnou část výplně vnitřního prostoru šibenice tvořily roztroušené lidské a zvířecí kosti. V anatomickém uspořádání bylo jen několik lidských skeletů a jejich částí (horní i dolní polovina trupu, jednotlivé končetiny). Výjimečný nález představuje neporušený hrob na dně šibenice, ve kterém byl v natažené poloze na zádech uložen chlapec ve věku mezi třinácti až čtrnácti roky (obr. 57). Ve středu dna šibenice se nacházel shluk kamenů, který vymezoval jámu pro dřevěný sloup, přičemž některé z kamenů tvořily utěsnění dna výplně původního kůlu. V okolí šibenice byla provedená sondáž s cílem prověření případného ohraničení celého areálu popraviště, avšak s negativním výsledkem.

Terénním výzkumem byly získány nové poznatky o výkonu hrdelního práva v Bystřici nad Pernštejnem, které mělo město od 15. do 18. století. Keramika získaná z jednotlivých vrstev je datovatelná od přelomu 15. a 16. století po recentní dobu. Mince dovolují zařadit těžiště nálezového souboru do 16. až 17. století.

Obr. 57. Bystřice nad Pernštejnem. Hrob nedospělého jedince (chlapec?) ve věku mezi 13 a 14 roky na dně šibenice. Foto R. Pěnička.

Fig. 57. *Bystřice nad Pernštejnem. The grave of juvenile individual (a boy?) aged between 13 and 14 years old at the bottom of the gallows. Photo by R. Pěnička.*

Na základě hodnocení skladby kamenů tvořících obvodové zdivo šibenice lze vymezit dvě zděné stavební fáze. Pozůstatkem nejstarší dřevěné šibenice je sloupová jáma utěsněná kameny. Nález lidské kosti mezi kameny, a také nález kostí uložených v jámě zasahující pod zdivo, dokládá výkon hrdelního práva v období před vybudováním kamenné i dřevěné šibenice, rámcově již v 15. století. Osteologický materiál je tvořen především rozptýlenými lidskými a zvířecími kostmi. Několik anatomických celků (částí skeletů) dokládá praktiky realizovaných poprav, kdy tělo oběšence viselo na šibenici až do samovolného rozpadu, a následně bylo v šibenici zahrabáno celé nebo jen jeho části (Pěnička 2020; 2021).

Literatura

Pěnička, R. 2020: *Bystřice nad Pernštejnem. Spojence/Šibeniční hora – šibenice.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. 1024/20. Uloženo: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Pěnička, R. 2021: Nové poznatky o šibenici v Bystřici nad Pernštejnem. *Anthropologia integra* 12(1), 21–29. Dostupné také z: https://journals.muni.cz/anthropologia_integra/article/view/14035.

Summary

In 2020, a rescue excavation of the remnants of the gallows, the internal area and the immediate vicinity took place in the Bystřice nad Pernštejnem cadastral area (Žďár nad Sázavou District), in "Spojence" field ("Šibeniční hora"), southeast of the built-up area. The archaeological material and osteological finds (Fig. 57) can generally be dated from the 15th to the 17th century.

Robin Pěnička, Jiří Kala, Josef Unger

.....

Čechtín (okr. Třebíč)

Kukla, parc. č. 97/1.

Novověk. Areál nezemědělské výroby, areál těžby. Povrchový nález. Průzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2906789N, 15.8188353E

Zhruba v půli cesty mezi Čechtínem a místní samotou Kuklou leží na levém břehu Leštinského potoka relikt jámové pece pravoúhlého tvaru o rozměrech cca 5 × 5 m, který v minulosti porušila lesní cesta. V odvalu komunikace leží kusy vypálené mazaniny, části kamenné konstrukce a nedopaly vápna v podobě místních krystalických vápenců, které byly těženy asi ve třech mělkých jámových lomech v pásu lesního svahu počínajícím nad pecí a pokračujícím směrem k usedlosti č. p. 8. Nepočetné zlomky pálených cihel nevylučují, že pec mohla mít i konstrukci kombinovanou z kamenů a cihel.

Nález může být předběžně spojen s výstavbou panského dvora a pivovaru na třebíčském panství rodu Waldsteinů (od r. 1556). Vzhledem k jedinému nejbližšímu zdroji karbonátových surovin k historické části obce nelze vyloučit ani výrobu stavebního vápna určeného pro výstavbu a údržbu původní zemanské tvrze vladyků z Čechtína, zmiňované v letech 1406 a 1418 (Šemík z Čechtína). Od 60. let 15. století měli ve vlastnictví tvrz Hrubšičtí z Čechtína a od 1. poloviny 16. století ji spravoval třebíčský velkostatek (Hosák, Zemek 1981, 80; Dvorský 2008, 214–217; Mezlíková 2014, 14).

Literatura

Dvorský, F. 2008: *Vlastivěda moravská. Třebíčský okres.* Brno: Musejní spolek.

Hosák, L., Zemek, M. 1981: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku* (I), *Jižní Morava*. Praha: Nakladatelství Svoboda.

Mezlíková, P. 2014: *Komunální heraldika měst a obcí okresu Třebíč od roku 2000 do 2005.* Rkp. bakalářské práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta. Uloženo: Ústav pomocných věd historických a archivnictví Masarykovy univerzity. Dostupné také z: https://is.muni.cz/th/nhebb/.

Summary

The remnant of a rectangular pit limekiln with the dimensions of c. 5 × 5 m disturbed by a forest road in the past was discovered on the left bank of Leštinský Stream in Čechtín cadastral area (Třebíč District). Crystalline limestone was quarried in three shallow pit quarries in a forest slope strip beginning above the kiln and continuing towards homestead No. 8. The find can be tentatively associated with the reconstruction of the local keep and, subsequently, the construction of a manorial brewery managed by the Třebíč manor farm estate from the first half of the 16th century (Hosák, Zemek 1981, 80; Dvorský 2008, 214–217; Mezlíková 2014, 14).

Petr Kos

.....

Čelechovice na Hané (okr. Prostějov)

Ul. Hliníky; „U Kostipalny", parc. č. 934.

Vrcholný středověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum a galerie v Prostějově, p. o., inv. č. 320.014–320.016.

Lokalizace: S-JTSK – -559377.76, -1128637.24

Dne 6. 10. 2020 proběhl drobný záchranný archeologický výzkum vyvolaný stavbou „Čelechovice n. H., úprava DS NN, Omelka (č. stavby 104005331)". Tato byla realizována v severní části obce v ulici Hliníky (v blízkosti tzv. „Kostipalny"; kde byla v minulosti zachycena sídlištní jáma únětické kultury starší doby bronzové, např. Gottwald 1924, 62). V blízkosti Domu pro seniory liniový výkop určený k pokládce zemních kabelů distribuční sítě nízkého napětí protnul ojedinělou jámu obsahující vedle kamenů a zvířecích kostí též zlomek keramické nádoby náležející rámcově do vrcholného středověku.

Literatura

Gottwald, A. 1924: *Pravěká sídliště a pohřebiště na Prostějovsku.* Prostějov: J. F. Buček.

Summary

On 6 October 2020, an excavation took place in the northern part of Čelechovice na Hané (Prostějov District), where a line trench dug for laying underground cables for the low-voltage distribution network intersected an isolated pit. This contained stones and animal bones as well as a fragment of a ceramic vessel, which can be generally dated to the High Middle Ages.

Pavel Fojtík

Dolní Věstonice (okr. Břeclav)

Ul. Na Návsi; kostel sv. Michala, parc. č. 1.

Vrcholný středověk, pozdní středověk, novověk. Kostel. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Regionální muzeum v Mikulově, p. o., př. č. 57/2020.

Lokalizace: S-JTSK – -599116, -1194980

V lednu a dále v červnu a červenci 2020 pokračoval záchranný výzkum, který probíhal v souvislosti s prováděním rekonstrukce podlah kostela sv. Michala (Trampota 2020). Lednový výzkum se zaměřil na barokní sakristii kostela, zatímco v červnu a červenci probíhaly práce v západní části gotické části kostela mimo věž.

V sakristii byla odhalena část zdi se zjevnými stopami po požáru. Uložena na severní straně zdi byla vyplněna četnými nálezy spálených lidských kostí, mohlo se tedy jednat o ossarium. Jižně od zdi byl zjištěn pohřeb člověka, který byl orientovaný podél zdi a byl druhotně narušený výkopem pro jiný hrob. Prostor sakristie byl zkoumán pouze v úrovni, které se týkaly stavební práce, větší část archeologických kontextů zůstala nedotčená.

V západní části gotické lodi kostela byly prozkoumány dva horizonty podlah z pálených čtvercových dlaždic a nejstarší podlaha z lité malty. Dále byl objeven základ bývalého točitého schodiště na kůr, kruhový cihlový sokl pro křtitelnici a zbytky či otisky dalších stavebních prvků.

Literatura

Trampota, F. 2020: Dolní Věstonice (okr. Břeclav). *Přehled výzkumů* 61(2), 149.

Summary

Part of a wall with traces of fire was discovered during an excavation in the sacristy of the church of St Michael in Dolní Věstonice (Břeclav District). Two tile floor layers and the earliest mortar floor were examined in the west of the nave, along with the foundation of a spiral staircase, the pedestal for a baptismal font and the imprints of other building elements.

Kristína Piačková, František Trampota

Doubravice nad Svitavou (okr. Blansko)

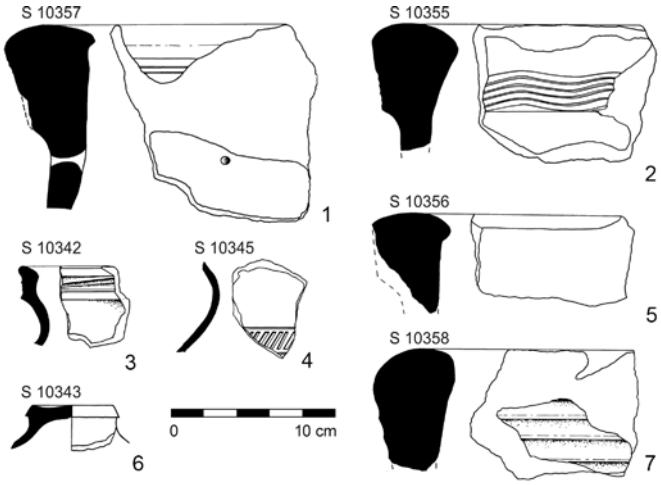
Náměstí Svobody č. p. 10, 11, 14, parc. č. 3500/1.

Mladohradištní období (RS4), vrcholný středověk, novověk. Sídliště. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Blanenska, p. o., inv. č. S 10329–10424.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4352714N, 16.6300353E; 49.4352597N, 16.6298717E

Při obnově kabelového vedení nízkého napětí v celé obci Doubravice nad Svitavou byla dne 5. 3. 2020 zjištěna kulturní vrstva s nálezy pozdně hradištní keramiky před domy č. p. 11 a 10 v jižní části náměstí Svobody. Černošedá vrstva o mocnosti cca 26 cm začínala v hloubce 36 cm pod úrovní travního drnu a byla sledovatelná po celé délce zhruba 30 m dlouhého výkopu. Nálezy pochází převážně z vykopané zeminy a lze mezi nimi identifikovat charakteristické tvary zásobnic s kyjovitým okrajem vně zdobeným vlnicemi či žlábky z keramického těsta silně promíseného grafitem. Přímo z profilu pocházelo jen několik drobných fragmentů grafitové keramiky. Kromě keramiky byly objeveny ještě dva amorfní kusy železné strusky. Na kulturní vrstvu nasedala 26 cm silná vrstva obsahující již ojedinělou novověkou keramiku. Nálezy pozdně hradištní keramiky (obr. 58) z prostoru náměstí Svobody potvrzují již dříve zjištěné soudobé osídlení v okolí kostela sv. Jana Křtitele (Štrof 1985, 94) a rozšiřují naši představu o rozsahu tehdejšího osídlení, které souviselo s postupující kolonizací Lysické sníženiny a přilehlého Posvitaví na přelomu 12. a 13. století (Procházka, Plaček 1985, 77).

Kromě pozdě hradištní keramiky byly získány ještě početné fragmenty glazované novověké keramiky z výkopu v jihovýchodním rohu náměstí Svobody před domem č. p. 14.

Obr. 58. Doubravice nad Svitavou, náměstí Svobody. Pozdně hradištní a novověká keramika z výkopu před domem č. p. 11. Kresba M. Novák.

Fig. 58. *Doubravice nad Svitavou, náměstí Svobody. Late Hillfort and Early Modern Period pottery from an excavation trench in front of house No. 11. Drawing by M. Novák.*

Literatura

Procházka, R., Plaček, M. 1985: Hrad Doubravice nad Svitavou a jeho feudální državy. *Regionální sborník okresu Blansko* ´85, 75–78.

Štrof, A. 1985: Übersicht neuer Lokalitäten und Funde in der Boskovicer Furche (Bez. Blansko). *Přehled výzkumů* 1983, 91–98.

Summary

A cultural layer with Late Hillfort pottery finds (Fig. 58) was excavated on 5 March 2020 during the renovation of low-voltage cables in Doubravice nad Svitavou (Blansko District) in front of houses No. 11 and 10 in the south of Svobody Square.

Marek Novák

Doupě (okr. Jihlava)

Hrad Roštejn; parc. č. 1.

Vrcholný středověk – novověk. Hrad. Skupina/síť sond. Průzkum. Uložení nálezu: Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o., př. č. JiA 40/2017.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2519644N, 15.4261217E

V rámci realizace projektu s názvem „Hrad Roštejn – zpřístupnění nových expozic“ byl v letech 2017–2020 v návaznosti na stavebně historický průzkum (Pešta 2016) prováděn i archeologický výzkum objektu (obr. 59). Počátky výstavby hradu neznáme, první zmínka o jeho existenci pochází z roku 1353 (ZDB II, 63), kdy je jmenován roštejnský purkrabí Martin

Obr. 59. Hrad Roštejn. Pohled z věže. Foto D. Zimola.
Fig. 59. *Roštejn Castle. View from the tower. Photo by D. Zimola.*

z Mutic nebo z Mutišova. Předpokládá se, že původní název hradu – Rosenstein je odvozen z erbovního znamení Vítkovců, tedy pětilisté zlaté růže v modrém poli. Znamenalo by to tedy založení hradu až po získání telčského panství pány z Hradce ve 30. letech 14. století, čemuž archeologické prameny neodporují. V novověkých písemných pramenech je hrad zmiňován pod názvy Khyrn–Rosstein, Kirnrosstein, Kinrotstein – smělý, odvážný nebo také pevný Růžový kámen (Vaníčková, Jaroš 2006, 2).

Obr. 60. Hrad Roštejn. Severozápadní nároží fortifikace s věží a kaplí sv. Eustacha. Foto D. Zimola.
Fig. 60. *Roštejn Castle. Northwest corner of the fortification with the tower and the chapel of St Eustace. Photo by D. Zimola.*

Obr. 61. Hrad Roštejn. Severovýchodní část nádvoří. Foto D. Zimola.
Fig. 61. *Roštejn Castle. Northeast part of the court. Photo by D. Zimola.*

Hrad byl postupně budován na skalnatém podloží, které na severní a východní straně hradního půdorysu vystupuje nad terén tak, že vytváří dobrý základ pro fortifikaci. Podloží zde tvoří výhradně drobnozrnná dvojslídnatá žula centrálního moldanubického plutonu, na níž se postupně vytvářely okrové lesní půdy, převážně oligotrofní hnědozemě a podzoly (Demek, Mackovčin a kol. 2006, 256). Objekt byl opravován za Jindřicha III. z Hradce v 70. letech 15. století a podle archeologické situace dokumentované v severozápadním nároží středověké fortifikace ještě v 15. století vyhořel. V 16. století byl přestavěn na lovecký zámek s renesanční svatyní zasvěcenou sv. Eustachovi – patronu myslivosti a lovectví (Rozinková, Zimola 2018, nestr.). Během novověku byla kolem zámku zřízena obora s jeleny a další vysokou zvěří, která funguje dodnes.

V průběhu rekonstrukce současného bytu kastelána v severní části hradu byla odkryta původní kamenná hradba o mocnosti 2,3 m, na jejíž koruně je postaven tzv. malý ochoz spojující věž se severozápadním nárožím fortifikace. Vnitřní část severozápadního nároží je vyplněna kaplí sv. Eustacha, jejíž severní a západní stěny tvoří někdejší hradební zdi. Po dostavbě kaple byly do severní hradby k oknům proraženy tři světlíky se segmentovými záklenky. Jejich zazdívky jsou dodnes patrné na vnějším líci zdi. Hradba byla dokončena nejpozději během 15. století, počátek její výstavby však lze předpokládat ve 2. polovině 14. století. Z obou stran lícovaná zeď byla postavena z místních hornin, tedy převážně ze žulových kamenů spojovaných kvalitní vápennou maltou. Pod stávající podlahou kaple sv. Eustacha se nachází základová část nárožní věže (obr. 60), která byla přinejmenším ve spodní části kamenná, na koruně hradby pak pravděpodobně dřevěná. V destrukčních vrstvách vyplňujících vnitřní prostor věže bylo nalezeno velké množství spáleného dřeva, mazanice a spečené omítky nebo malty, které svědčí o masivním žáru, jenž severozápadní část fortifikace s věží přinejmenším značně poškodil. Stratigraficky nejstarší vrstva obsahovala nálezy zařaditelné do období 1. poloviny 15. století. Jedná se o fragmenty keramických nádob, kostěnou hrací kostku, bronzovou opaskovou přezku, keramický hrací žeton a železná stavební kování,

z nichž jsou nejvíce zastoupeny hřeby. Z nálezové situace jednoznačně nevyplývá, zda věž zanikla již během přestaveb v 15. století, nebo až v souvislosti se stavbou kaple sv. Eustacha ve 2. polovině 16. století.

V místech předpokládaného nejstaršího osídlení v severovýchodní části nádvoří byly položeny tři sondy. V sondě č. I před černou kuchyní bylo dokumentováno středověké souvrství s nálezy zlomků keramiky datovatelných do 14.–15. století. Sondy č. II a III se nacházely v severovýchodní části nádvoří v místech někdejší skalky za vstupní branou do hradu (obr. 61). Zde zkoumaná souvrství obsahovala zlomky kuchyňské a stolní keramiky s příměsí grafitu v keramické hmotě a se značkami na dnech. Z výzdoby převažují ryté vlnice kombinované s horizontálními liniemi. Tento druh keramiky se na Vysočině vyskytuje ve 13. století v městském prostředí, na venkově předpokládáme jeho užívání i později během 14. století. Další výraznou skupinu artefaktů nalezených v sondách č. II a III představují militaria. Jednalo se především o hroty střel do kuší s kruhovou tulejí (celkem 25 ks) a střel s trnem do šípů (celkem 28 ks), dále potom o fragmenty železných nožů a stavebních kování, z velké části hřebů s křídlovitou hlavicí. Nálezy kůlových jamek vyhloubených do žulového podloží (obr. 62) a vrstvy mazanice dovolují vyslovit předpoklad, že se v severovýchodní části hradního nádvoří nacházela stavba dřevohliněné konstrukce, jež byla ve 14. století součástí souboru nejstarších stavebních objektů na Roštejně (AMČR).

Literatura

AMČR: Záznam M-202100415 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Demek, J., Mackovčin, P. a kol. 2006: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny.* Brno: Agentura ochrany přírody a krajiny ČR.

Pešta, J. 2016: *Hrad Roštejn. Stavebně historický průzkum.* Rožmitál pod Třemšínem.

Plaček, M. 1992: Hrady v povodí Jihlavy a Rokytné. *Archaeologia historica* 17, 145–158.

Plaček, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí.* Praha: Libri.

Rozinková, K., Zimola, D. 2018: *Kaple sv. Eustacha.* Jihlava: Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o., Hrad Roštejn.

Vaníčková, Z., Jaroš, Z. 2006: *Z historie hradu Roštejna.* Interní tisk. Uloženo: Muzeum Vysočiny Jihlava.

Obr. 62. Hrad Roštejn. Kůlové jámy vytesané do skalního podloží. Foto D. Zimola.
Fig. 62. *Roštejn Castle. Postholes hewn into the bedrock. Photo by D. Zimola.*

Summary

An excavation of Roštejn Castle (Doupě cadastral area, Jihlava District; Fig. 59) was conducted in 2017–2020, following a historical building survey, during the implementation of the project, "Roštejn Castle – Opening of New Exhibitions". It uncovered the original stone wall with a thickness of 2.3 m. The so-called small *chemin de ronde* (wall-walk) connecting the tower with the northwest corner of the fortification was built on its crown. The foundation masonry of the corner tower was detected under the present-day floor of the chapel of St Eustace (Fig. 60). The destruction layers in the tower fill bore traces of fire. Postholes and fired daub layers enable the presumption that a wood-and-earth structure, part of the complex of the oldest building structures at Roštejn (Fig. 61, 62), stood in the northeast corner of the castle court in the 14th century.

David Zimola

Drásov (okr. Brno-venkov)

Jihozápadně od Drásovské studánky, parc. č. 2628/1, 2630, 2631/1.

Raný středověk, novověk. Sídliště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: S-JTSK – -606272.58, -1143614.41; -606277.13, -1143631.96; -606199.39, -1143609.02; -606197.03, -1143617.72

Ve druhé polovině roku 2020 uskutečnili pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., záchranný archeologický výzkum na pozemcích parc. č. 2628/1, 2630 a 2631/1 v souvislosti s opravou trubního přivaděče Vírského oblastního vodovodu (viz oddíl Doba železná). Na základě získaného materiálu je možné jednu zásobní jámu datovat pravděpodobně do raného středověku. Jiná zásobní jáma pak obsahovala zlomky novověkých keramických nádob.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A rescue excavation conducted in Drásov (Brno-Country District) in the second half of 2020 revealed several storage pits. Based on the gathered material, one storage pit can probably be dated to the Early Middle Ages. Another storage pit contained fragments of Modern Period ceramic vessels.

Michal Přichystal

Drnholec (okr. Břeclav)

„Malé hajdy", parc. č. 8230.

Pozdní středověk. Vesnice/městečko. Povrchový sběr. Průzkum.
Uložení nálezu: Regionální muzeum v Mikulově, p. o., př. č. 28/2020.

Lokalizace: S-JTSK – -610797, -1194177

V březnu 2020 provedli pracovníci Regionálního muzea v Mikulově, p. o., povrchovou prospekci v polní trati „Malé hajdy" s cílem lokalizovat pozdně středověké nálezy, které jsou již od konce 80. let uloženy v muzeu (inv. č. A/M 1033). Dosud uváděná lokalizace (Jelínková et al. 2002, 429) spíše odpovídá lengyelskému

sídlišti, které bylo identifikováno pod stejným traťovým názvem (Peška 1993).

Během povrchového sběru byly nalezeny početné keramické fragmenty z pozdního středověku na poli podél pravého břehu Akátového potoka a paralelní polní cesty jihovýchodně od opuštěné hájenky do vzdálenosti přibližně 300 metrů. Je možné, že se jedná o zaniklou středověkou vesnici Vrbice nebo Vrbany.

Literatura

Jelínková, D., Kavánová, B., Unger, J. 2002: Soupis středověkých nalezišť. In: S. Stuchlík (ed.): *Oblast vodního díla Nové Mlýny od pravěku do středověku*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 20. Brno: Archeologický ústav AV ČR Brno, 419–443.

Peška, J. 1993: Siedlung des Volkes der Kultur mit Mährischer bemalter Keramik in Drnholec (Bez. Břeclav). *Přehled výzkumů* 1989, 25.

Summary

Fragments of late medieval pottery were discovered during a surface survey in Drnholec (Břeclav District); their localisation might correspond to the deserted medieval villages of Vrbice or Vrbany.

Kristína Piačková, František Trampota

.....

Držovice (k. ú. Držovice na Moravě, okr. Prostějov)

„Za Humny" (bývalá cihelna), parc. č. 216/1.

Středohradištní období (RS3). Pohřebiště/hřbitov. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum a galerie v Prostějově, p. o., inv. č. 310.691–310.716.

Lokalizace: S-JTSK – -556382.98, -1131743.83

Ve dnech 25. 2. – 26. 3. 2020 proběhl záchranný archeologický výzkum vyvolaný rozšířením těžebního pole ve východní části areálu bývalé cihelny, dnes recyklačního závodu firmy Očenášek. Jedná se o prostor jedné z nejstarších, v odborném tisku registrovaných, archeologických lokalit v geografickém regionu Prostějovska – první zpráva o existenci slovanského pohřebiště byla publikována F. Faktorem (1896). Pohnuté osudy prvních zde objevovaných kostrových hrobů barvitě líčí I. L. Červinka (1900, 81) slovy: „Z jara 1899 otevřeny byly v nejzápadnější dosud řadě 4 hroby, všem byly už odebrány nohy až za kolena, a když jsem do cihelny došel, měli dělníci na vyčnívajících hnátech zavěšené kabáty a klobouky". Řádově cca stovka hrobů porůznu otevřená v letech 1896–1939 poukazuje na dlouhodobě užívanou raně středověkou vesnickou nekropoli s počátkem pohřbívání patrně již v 8. století a přes období velkomoravské snad kontinuálně zde setrvávající až do mladší doby hradištní; dle nálezů mincí bezpečně do průběhu 11. století. Vedle spíše epizodní záchranné akce několika dalších rozrušených hrobů, realizované v roce 1964 I. Peškařem (1965), připomeňme též náhodný objev bojovnického hrobu jezdce – lukostřelce pohřbeného spolu se svým koněm, učiněný zde v roce 2014 (Fojtík 2015).

Obr. 63. Držovice. Raně středověký kostrový hrob s pohřbem koně. Foto P. Fojtík.

Fig. 63. *Držovice. An early medieval inhumation grave with a horse burial. Photo by P. Fojtík.*

Na aktuálně skryté ploše byly zjištěny jen velmi těžko rozlišitelné zásypy 6 hrobů. Hrob č. 1 obsahoval *in situ* pouze distální část dolních končetin dospělého jedince, při jehož patních kostech byly nalezeny drobné železné přezky s obdélnými destičkami osazenými bronzovými nýtky, zbylá část skeletu byla jen velmi torzovitě rozmetána v zásypu hluboké hrobové jámy, která poskytla i drobný fragment kostěného hřebene. V hrobě č. 2 byl pietně uložen kůň, jehož všechny čtyři končetiny nesly stopy nepochybně záměrných tříštivých zlomenin (obr. 63). Skelet dospělého jedince pochovaného v hrobě č. 3 naznačuje pravděpodobné uložení či spíše jen vhození částí nebožtíka do jámy v poloze na břiše, nebo odráží devastující sekundární manipulaci, kdy došlo k otočení celé horní poloviny těla. Velmi zajímavou terénní situaci poskytl hrob č. 4. V ústí rozměrné hrobové jámy byla nalezena keramická nádoba dokládající složitější pohřební obřady v podobě smuteční tryzny. Nad jejím dnem byly patrné obrysy rakve obsahující dva následné pohřby. Kosterní pozůstatky původně pohřbeného muže vybaveného železným nožem, kamenným brouskem, železnou ocílkou (nesoucí v korozivní vrstvě zřetelné zbytky textilie) a souborem kamenných nástrojů pravěkého stáří, druhotně používaných jako křesací kameny, byly po částečném zetlení přemístěny k jednomu z konců rakve, a došlo k uložení dospělé ženy, opatřené dvěma drobnými bronzovými náušnicemi, patrně i spolu s menší keramickou nádobkou zdobenou příznačným středohradištním dekorem (obr. 64). Hrob č. 5 skrýval skelet dospělého jedince vybaveného na „cestu do záhrobí" pazourkovým úštěpem, a především větším železným nožem s dochovanými zbytky dřevěné rukojeti. V hrobové jámě č. 6 byly nalezeny pouze torzovité a zcela zpřeházené zbytky kostry malého dítěte, snad novorozence nebo kojence.

Výše přiblížené hroby významným způsobem dokreslují početný soubor starších nálezů, které však postrádají dnes již samozřejmou pečlivou terénní dokumentaci, ale i původní nálezové soubory (souhrnně Fojtík, Šmíd 2008, 19, 51–54, 79–80, 103–104, tab. 1: 1–2, 37–41, 59: 1–10; 73: 1). Situace zachycená v hrobě č. 4 je pak nezvyklou ukázkou nakládání s těly zemřelých u Slovanů velkomoravského období. Velmi cenný je i pohřeb koně v hrobě č. 2.

Literatura

Červinka, I. L. 1902: *Morava za pravěku*. Vlastivěda moravská, Země a Lid 1, 2. Brno: Muzejní spolek v Brně.

Faktor, F. 1896: Staroslovanské pohřebiště u Držovic. *Časopis Vlasteneckého spolku musejního v Olomouci* XIII, 166.

Fojtík, P. 2015: Držovice na Moravě (okr. Prostějov). Hliník bývalé cihelny, parc. č. 216/1. *Přehled výzkumů* 56(2), 258–259.

Fojtík, P., Šmíd, M. 2008: *Slovanské hroby a pohřebiště na Prostějovsku*. Pravěk, Supplementum 18. Brno: Ústav archeologické památkové péče.

Peškař, I. 1965: *Kostrové hroby – slovanská kultura*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX196500956. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i.

Obr. 64. Držovice. Středohradištní kostrový hrob se dvěma následnými pohřby. Foto P. Fojtík.

Fig. 64. *Držovice. A Middle-Hillfort inhumation grave with two successive burials. Photo by P. Fojtík.*

Summary

A rescue excavation was conducted in a former brickyard complex in Držovice (Prostějov District) on 25 February – 26 March 2020. The only detected features were difficult to distinguish backfills of six early medieval graves, one of which (No. 2) contained a horse (Fig. 63). Grave No. 4 contained non-contemporary burials of a man and a woman with representative finds from the Middle Hillfort Period (Fig. 64).

Pavel Fojtík

Dub nad Moravou (okr. Olomouc)

Bolelouc; „Pastviska“, parc. č. 578.

Raný středověk. Pohřebiště/hřbitov. Náhodný zásah/nález. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archeologické centrum Olomouc.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4933422N, 17.2728058E

V průběhu měsíce října 2020 byl Archeologickému centru Olomouc oznámen Policií ČR nález kosterních pozůstatků. Ty byly zjištěny během rekonstrukčních prací v interiéru rodinného domu v Bolelouci (parcela č. 578). Jednalo se o lidské kosterní pozůstatky uložené v sekundární poloze. Byl stanoven minimální počet jedinců, a to pět. Nález má zřejmě souvislost s výzkumy prováděnými na sousedních parcelách v letech 1907 a 1932, kdy bylo dokumentováno 15 kostrových pohřbů uložených v hrobových jamách (Živný 2005). U jedné z kostr bylo nalezeno pět esovitých záušnic. Lokalita se nachází na umělé terase ve svahu obráceném k východu v nadmořské výšce 215 m.

Literatura

AMČR: Záznam M-202005002 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Živný, M. 2005: *Pohřební ritus na Moravě v 11.–15. století ve středoevropském kontextu*. Rkp. disertační práce. Masarykova univerzita. Přírodovědecká fakulta. Ústav antropologie. Uloženo: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity.

Summary

A rescue excavation was carried out in the cadastral area of Dub nad Moravou (Olomouc District) in October 2020. Human bone remains were detected during a building reconstruction. The bone remains, which represent a secondary context, were dated to the Early Middle Ages.

Lukáš Šín

Habrovany (okr. Vyškov)

Zámecký park; parc. č. st. 22.

Novověk 1. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: bez nálezů.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2300997N, 16.8773094E

V měsíci březnu až dubnu 2019 provedlo Muzeum Vyškovska, p. o., záchranný archeologický výzkum při realizaci přístavby k oranžerii v zámeckém parku v Habrovanech. Zkoumaná plocha se nachází na mírném svahu v intravilánu obce, na severním břehu místního rybníka, v nadmořské výšce 306–308 m.

Oranžerie byla vybudována na počátku 19. století. Vlevo od ní stávala menší stavba obdélníkového půdorysu (teplý skleník?) a za ním dům zahradníka. Později byly postaveny kůlny a sklady, které uzavíraly čtvercovou dispozici dvorku. Ve 40. letech 19. století byla přistavěna boční křídla oranžerie. K dokončení stavby došlo kolem roku 1842. Skleníkový přístavek, který stával u levého křídla oranžerie, byl zbořen v roce 1931 (Pe.zeman 2021).

V průběhu výzkumu bylo odkryto třináct reliktů starších staveb. V severním profilu skryté plochy se nacházely pozůstatky cihelné zdi, která byla z větší části odtěžena. Ostatní zjištěné stavební prvky byly zachyceny pod její úrovní. Západní okraj odtěžené plochy lemovalo kamenné zdivo, které odpovídalo trase nového základového pasu přístavby, stejně jako další dvě torza ze smíšeného zdiva, která lokalitou probíhala rovnoběžně s prvním, zhruba uprostřed zastavěné plochy. Kolmo na ně (od SV k JZ) se pak přes celou šířku stavby táhl relikt ze smíšeného zdiva, jasně zřetelný nejen ve výkopech základových pasů, ale i na povrchu skryté plochy. Zbylá torza zdiva byla zahloubena jen mělce a nedosahovala hloubky dna budovaných základových pasů.

Zjištěné zdivo souvisí s prvotní zástavbou z 19. století. Je pozůstatkem původní čtvercové dispozice oranžerie a dalších staveb ve dvoře areálu.

Literatura

Pe.zeman 2021: Oranžerie Habrovany [online]. In: *Prazdne domy, z. s.* 2017. aktualizováno 25. dubna 2021. [cit. 2021-10-07]. Dostupné z: https://prazdnedomy.cz/domy/objekty/detail/1126-oranzerie-habrovany.

Summary

A rescue excavation was conducted in the Habrovany (Vyškov District) palace garden in March and April 2019 during the construction of an orangery annexe. The excavation revealed thirteen remnants of earlier buildings from the 19th century.

Klára Rybářová

Habrůvka (okr. Blansko)

Jeskyně Kostelík; údolí Křtinského potoka, parc. č. 433/7.

Středověk. Areál nezemědělské výroby. Povrchový nález. Průzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3050514N, 16.6954503E

Koncem roku 2020 byla provedena revizní prospekce vápenického areálu v údolí Křtinského potoka pod jeskyní Kostelík, z něhož byla doposud publikovaná jen jedna novověká pec (Kos 2019). Rekognoskaci vyvolal zjišťovací výzkum vrcholně středověké vápenické pece u Březiny v lese „Vysoká“, jehož výsledky dovolují uvažovat o vztahu zjištěného výrobního zařízení k některým stávajícím i zaniklým stavbám v jeho okolí (kostely: Křtiny, Bukovinka, Babice nad Svitavou, Ochoz a Hrádek u Babic). Celkem byla v tomto okrsku zaznamenána čtyři nová pyrotechnologická zařízení podobné zemní konstrukce s výrobními a stavebními odvaly při svých obvodech. Nejzajímavější je velký pravoúhlý objekt zadlabaný do svahu pravého břehu potoka, porušený jednou z větších vápenických jednokanálových pecí. Jeho pozice hned u mostku přes Křtinský potok u turistické lesní cesty vedoucí z údolí k jeskyni Kostelík může poukazovat na staveniště, kterým mohl být pro tuto pec hrad neznámého jména v poloze Hrádek u Babic nad žlíbkem Vaječník (k. ú. Babice nad Svitavou). Morfologie terénu mezi objektem a asi 9 metrů vzdáleným mostem nevylučuje, že se ve stejných místech občas propadají do podzemí vody Jedovnického potoka. V místech krasového ponoru nastal podle všeho pokus o zbudování peciště vícekanálové vápenické pece o horních rozměrech cca 7 × 9 m a spodních cca 3 × 7 m. Pokud měla pec plentu s kanály a zahloubené předpecí, byla tato příslušenství evidentně odplavena potokem nebo zcela zaplněna zeminou při budování mostu. Charakteristický výrobní odval byl zjištěn pouze při jihozápadní straně objektu, kde jeho část nejspíše leží pod podobnou deponií mladší parazitující pece. Na opačné straně nebyl odval lokalizován vůbec, což značí, že vypalovací šachta mohla být původně ve své delší ose kratší (cca 6–7 m) a souviset s pecí, která již byla někdy v provozu. Vápenické pece podobných rozměrů korespondují v Moravském krasu s objekty vrcholného středověku, které již byly podrobeny archeologickému odkryvu (např. Kanice – U Hradu, Březina-Vysoká: Merta 1977; Kos 2019).

Literatura

Kos, P. 2019: Nové vápenické a cihlářské areály v Moravském krasu a jeho okolí. *Archeologia technica* 30, 20–38.

Merta, J. 1977: Středověké vápenické pece při Obřanském hradě. *Archaeologia historica* 2, 239–246.

Summary

A revision survey of a lime burning complex situated in the Křtinský Stream valley under Kostelík Cave (Habrůvky cadastral area, Blansko District) was conducted in late 2020. Altogether, four new pyrotechnological installations with production and construction dump piles within their areas were detected. Limekilns of similar sizes resemble high medieval limekilns in the Moravian Karst.

Petr Kos

Habrůvka (okr. Blansko)

„Košův žleb“, parc. č. 491.

Novověk. Lom, areál nezemědělské výroby. Povrchový nález. Průzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3268072N, 16.7002750E; 49.3268911N, 16.7037939E

I. V rámci areálu, do něhož patří i vápenicko-štěrkařský okrsek „U Šajby“ (k. ú. Olomučany), je možné vymezit další dva vápenické okrsky v nedalekém „Košově žlebu“, jímž protéká Josefovský potok. Upozornil na ně již dříve J. Merta a uvedl jako zdroj vápna pro nedaleké obce v raném novověku (Merta 1984). Větší západní okrsek zaujímá pravobřežní terasu žlebu, která vznikla částečně odběrem zvětralého vápence z přilehlého svahu, kde vznikl následně větší zářez se šikmou stěnou vysokou místy 12–15 m. Na jižní hraně terasy jsou seřazeny pozůstatky zahloubených objektů s výrobními a stavebními odvaly, které jsou vesměs relikty jednokanálových pecí na vápno. Celkem sedm z nich vykazuje výrobní odpad spojený s pálením vápna, další čtyři mohou být označeny za pozůstatky hliníků, provizorních obydlí nebo důlního díla z prospekce rud. Také zde je doložena produkce štěrku, který byl použit na zpevnění cesty, vedoucí ke křižovatce lesních cest pod tratí „Suchá louka“ na k. ú. Olomučany.

II. Druhý okrsek je situován v „Košově žlebu“ poněkud východněji na stejné pravobřežní terase. Jedná se o menší areál, čemuž odpovídají i menší jámové lomy a povrchové dobývky vápenců, k nimž příslušely dvě jednokanálové pece s výrobními odvaly plnými vápenného mouru. Dvě „pece“ výrobní odpad neobsahovaly, J. Merta (1984) však popisuje, že jedna z nich byla již dříve pečlivě odkryta neznámým badatelem.

Literatura

Merta, J. 1984: Vápenické pece v Košově žlebu. *Zkoumání výrobních objektů a technologií archeologickými metodami* 3, 99–101.

Summary

Based on a survey and surface finds, two lime burning areas with kilns that produced lime for nearby villages in the Early Modern Period can be delimited in the Olomučany cadastral area (Blansko District).

Petr Kos

Habrůvka (okr. Blansko)

„Na Okluku“; přírodní rezervace U Výpustku, parc. č. 433/10.

Středověk. Areál nezemědělské výroby. Povrchový nález. Průzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2931517N, 16.7230200E

V měsíci prosinci byl autorem rekognoskován terén v přírodní rezervaci U Výpustku v lesní trati „Na Okluku“. Zhruba ve středu rezervace, poblíž objektů jeskyně Výpustek, byl zachycen na pravém břehu Křtinského potoka dosud neznámý vápenický areál, tvořený menšími plamennými pecemi, jemuž dominuje objekt mohutné vícekanálové pece o rozměrech peciště cca 4,5 × 11,5 m s podobně rozměrným předpecím otevřeným ke korytu asi 15 m vzdáleného potoka. Celkové rozměry kanálové pece i s odvaly pak činí zhruba 14 × 19 m při hloubce 1–1,2 m a výšce plenty kolem 0,7 m. V severním předpolí pece jsou náznaky mělké těžby hlín a exploatace škrapového vápence

z exponovaného údolního svahu. Tato pec, aniž by byla blíže zkoumána, může být označena jednoznačně za středověkou vápenickou, vybavenou minimálně šesti tahovými kanály v plentě. V okolí bylo zaznamenáno dalších šest menších jednokanálových pecí, nejspíše raně novověkých, z nichž dvě využily paraziticky východního a západního obvodu středověké vápenky. Mikrosondáží se podařilo zjistit, že středověká pec byla později využita k milířování dřevěného uhlí.

Objekt je analogický k prozkoumaným šestikanálovým pecím, které byly archeologicky odkryty v areálu lomu Mokrá (obec Mokrá-Horákov, okr. Brno-venkov) a ve Vyškově v ulici Nádražní (okr. Vyškov) u bývalého biskupského hradu (Kos, Válek 2016; Kos 2019a). Nejbližší další zařízení podobného (pětikanálového) subtypu bylo s větší pravděpodobností lokalizováno na k. ú. Olomučany (okr. Blansko) v trati „Vypálená“, kde je zvažována hypotetická produkce vápna pro výstavbu Nového hradu a hradu Olomučany zvaného také Čertův hrádek (srov. Kos 2019b). Zmíněná pěti a šestikanálová zařízení byla na základě dosavadních archeologických výzkumů datována do poslední třetiny 13. až počátku 14. století; jsou tedy vrcholně středověká a byla budovaná pro stavby vyššího feudálního nebo církevního významu (Kos 2015).

Vápenický areál Habrůvka – „Na Okluku“, je již druhým, který vykazuje vztah k vápenické subprovincii Křtinsko, do níž se řadí především vápenice Březina – Vysoká I, zkoumaná pracovníky Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., ve stejném roce. Kapacitně největší pec z polohy „Na Okluku“ proto v současnosti významně oživuje místopisnou tradici o existenci mýtického sdruženého kláštera řeholníků a řeholnic zábrdovických premonstrátů, který měl být vystavěn podle neověřitelných zpráv ze 17. století v blízkých Křtinách rodem z Klobouk v 1. třetině 13. století (Foltýn a kol. 2005, 396–397). Zdá se však, že činnost zmíněné šestikanálové pece datováním do poslední třetiny 13. století přesahuje tento chronologický rámec, podobně jako pece v Mokré u Brna a ve Vyškově. Mohla být tedy zdrojem stavebního vápna spíše pro větší, tzv. „německý“, kostel zmiňovaný historicky ve Křtinách roku 1299 (Kos 2015; 2019a; Charouz 2012; 2016). Vzhledem k intenzitě využití místa, kde probíhala ve vrcholném středověku masovější těžba dřeva, vápence, plaveného štěrku a písku, je poněkud zarážející absence jakýchkoliv sídlištních aktivit, které bychom v této době očekávali v souvislosti s existencí vchodových partií bájné jeskyně Výpustek, navštěvované lidmi prokazatelně ještě v neolitu a pozdní době bronzové a halštatské (Podborský 1970, 11, 42, obr. 13: 1; Musil 2010).

Literatura

Foltýn, D. a kol. 2005: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů.* Praha: Libri.

Charouz, J. Z. 2012: Křtinská záhada – klášter premonstrátek. In: V. Mílek (ed.): *Osm století – Sborník příspěvků prezetovaných na konferenci k výročí 800 let založení klášterů v Zábrdovicích a Nové Říši 23. září 2010 v premonstrátském klášteře v Nové Říši.* Nová Říše: Kanonie premonstrátů v Nové Říši, 11–20.

Charouz, J. Z. 2016: Křtinská záhada – klášter premonstrátek. *Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd* 30(2), 198–202.

Kos, P. 2015: Výzkum vrcholně středověkých vápenických pecí v jižní části Moravského krasu se zřetelem na oblast u Mokré. *Archeologia technica* 26, 27–68.

Kos, P. 2019a: Hradní vápenice ve Vyškově. In: M. Dejmal, L. Jan, R. Procházka (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkovi k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci,* Brno: NLN, 330–341.

Kos, P. 2019b: Nové vápenické a cihlářské areály v Moravském krasu a jeho okolí. *Archeologia technica* 30, 20–38.

Kos, P., Válek, J. 2016: Experimentální výpal vápna v šestikanálové vápenné peci z období vrcholného středověku v Mokré. *Archeologia technica* 27, 22–39.

Musil, R. 2010: *Výpustek: Bájná jeskyně u Křtin (Její 400letá historie a význam).* Acta speleologica 1/2010. Průhonice: Správa jeskyní ČR.

Podborský, V. 1970: Jihomoravská halštatská sídliště – I. *Sborník prací Filosofické fakulty brněnské university* E 15, 7–102.

Summary

The archaeological terrain in the nature reserve U Výpustku in “Na Okluku” forest field (Habrůvky cadastral area, Blansko District) was recognised in December 2020. A previously unknown lime burning complex comprised of small Modern Period kilns and a massive medieval multi-channel kiln was detected. The medieval kiln was later used for producing charcoal.

Petr Kos

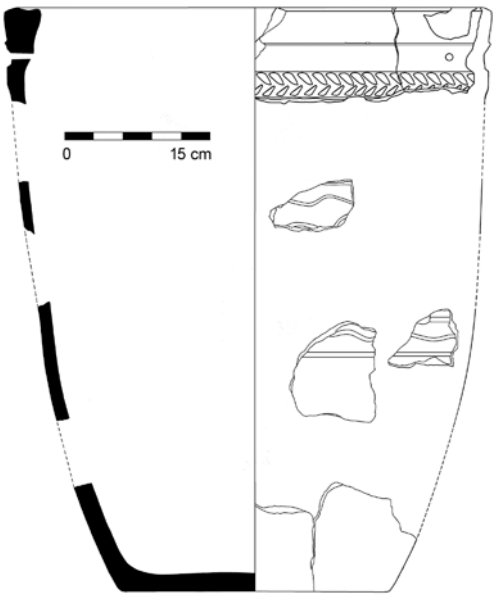
Hlubočky (okr. Olomouc)

Rozhraní intavilánu a extravilánu, parc. č. 2726/1.

Mladohradištní období (RS4). Místo sběru. Povrchový sběr. Průzkum. Uložení nálezu: Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Lokalizace: WGS-84 – 49.6282100N, 17.4096600E

Dne 11. dubna 2020 oznámila paní L. Hrabská Vlastivědnému muzeu v Olomouci, že její otec našel během hledání kamenů na skalku fragmenty keramiky z velké nádoby. K nálezu došlo pod pařezem na severním svahu kopce, na němž je dnes umístěn Ski areál Hlubočky. Z přiložených fotografií bylo zřejmé, že jde o několik desítek zlomků pocházejících z raně středověké zásobnice. Při ohledání místa nálezu dne 14. dubna 2020 se podařilo získat několik dalších střepů, ale pod pařezem nebyla zjištěna žádná struktura nebo kulturní vrstva, kterou bychom mohli s nalezenou keramikou spojovat. Jako pravděpodobnější se jevila

Obr. 65. Hlubočky. Raně středověká zásobnice. Kresba L. Hlubek.
Fig. 65. *Hlubočky. Early medieval storage vessel. Drawing by L. Hlubek.*

varianta, že jednotlivé zlomky se sesunuly vlivem eroze z vyšších poloh svahu. Provedený průzkum pomocí detektoru kovů v okolí místa nálezu měl negativní výsledek.

Celkem máme k dispozici 51 fragmentů keramiky, z nichž některé je možné slepit k sobě, zejména v místech dna a okraje zásobnice. Je tedy pravděpodobné, že původně šlo o jednu celou nádobu se značným podílem tuhy v keramickém těstě. Povrch kryje engoba béžové až hnědé barvy. Okraj lze charakterizovat jako vodorovně seříznutý a zesílený. Hrdlo je vytvořeno prožlabením a pod ním se nachází plastická lišta s pásem asymetrických vstřícných vrypů. V hrdle nádoby registrujeme jeden reparační otvor o průměru 8 mm. Tělo nádoby zdobí kombinace širokých žlábků a vlnovek (obr. 65). Podle typologie V. Goše a J. Karla (1979, 166–168) ji můžeme přiřadit k typu II. B, který se vyskytuje zejména v průběhu 12. století.

Objevená raně středověká zásobnice indikuje možné sídelní aktivity na svazích Nízkého Jeseníku v průběhu 12. století. Jde o další doklad využívání kopcovitého terénu na Olomoucku v průběhu raného středověku (k tomu Hlubek 2019, 14–15). Zároveň popsaný nález může naznačovat dřívější založení vsi Hlubočky, která se v písemných pramenech objevuje až roku 1364 jako *parua Hluboky* (Glonek, Papajík 2006, 8, 12).

Literatura

Glonek, J., Papajík, D. 2006: *Dějiny obce Hlubočky.* Hlubočky: Obec Hlubočky.

Goš, V., Karel, J. 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy. *Archeologické rozhledy* XXXI(2), 163–175.

Hlubek, L. 2019: Vývoj raně středověkého osídlení na Šternbersku. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci* 318, 5–23.

Summary

An accidental find of fragments of a large early medieval graphite storage vessel (Fig. 65) was made in Hlubočky cadastral area (Olomouc District) on 11 April 2020.

Lukáš Hlubek

.....

Holešov (okr. Kroměříž)

Náměstí Sv. Anny, parc. č. 45/3, 45/6.

Vrcholný středověk – novověk. Město. Vertikální řez.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Kroměřížska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3335258N, 17.5796536E

V rámci revitalizace náměstí Sv. Anny a objektu masných krámů v Holešově probíhal v souběhu se zemními pracemi také archeologický výzkum. V první etapě rekonstrukce bylo v liniových výkopech zachyceno ve východní části náměstí několik konstrukčních prvků (zdí/základů), vypovídajících o rozmanitém a členitém vývoji tohoto prostoru v průběhu středověku a novověku (Štětina 2018). V průběhu druhé etapy výzkumu byly podstatně doplněny poměrně kusé informace získané při realizaci liniových staveb v etapě první. V rámci provedených zemních prací byl dokumentován zejména rozměrný výkop pro technologickou šachtu, který zasáhl vnější severní obvod objektu masných krámů a protínal vrcholně barokní obvodovou zeď. Její průběh byl dokumentován i při dalších pracích souvisejících s rozvodem technologií v celkové délce cca 12 m a z jejího průběhu dále za objekt masných krámů je zřejmé, že současný stav poznání tohoto objektu není konečný, jelikož k němu přináleželo ještě prostranství vymezené od západu barokní zdí s branou a od severu konstrukcí vrcholně barokní zdi, které pokračovalo patrně až k sousednímu objektu na náměatí Sv. Anny. Otázka zabudování náhonu (vizualizovaného v rámci rekonstrukce prostřednictvím odlišné dlažby) do výše zmíněného zadního traktu zůstává nevyřešena – v tomto prostoru se nepodařilo žádné konstrukce zachytit, jelikož prováděné práce nedosáhly potřebné hloubky. Mimo tuto konstrukci, která je na spáru přisazena k původní barokní zdi a částečně ještě dochována v nadzemní části, byly dokumentovány další konstrukční prvky, související s pestrým vývojem v tomto prostoru. Šlo například o relikt původního dláždění z poloviny 20. století nebo blíže nedatovaná základová zdiva na severním profilu výkopu technologické šachty, které by mohly být spojovány se situací předbarokních domů, zaniklých za třicetileté války, případně s podružnou či hospodářskou zástavbou v jejich zadních traktech. Zjištěny byly také zahloubené objekty, z kterých lze poměrně jasně interpretovat stavební (vápennou) jámu, dislokovanou uvnitř objektu masných krámů. Ta pravděpodobně souvisí s jejich přestavbou z původní dřevěné do kamenné podoby. O jisté organizaci tohoto prostoru již v předbarokním období by mohl svědčit lineární objekt, který poskytl vrcholně středověkou keramiku a probíhal pod konstrukcí vrcholně barokní zdi po jižní hranici dnešní parcely č. 45/6. Signifikantní jsou také výrazné požárové vrstvy zjištěné na severním profilu technologické šachty a nasedající na původní půdní typ ovlivněný antropogenní činností. S těmi souvisí pravděpodobně i báze dalšího objektu, která by mohla představovat doklad existence dřevěné či dřevohlinité zástavby v tomto prostoru. Další provedené práce při rekonstrukci povrchů náměstí žádné jiné relevantní informace nepřinesly, zasáhly totiž pouze do vrstev planýrek a navážek, které mají v tomto prostoru mocnost v průměru okolo jednoho metru.

Literatura

Štětina, J. 2018: Vývoj města a jeho architektonických památek. In: Z. Fišer a kol.: *Holešov. Město ve spirálách času.* Brno: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, 257–330.

Summary

Remnants of various building structures were detected during the reconstruction of St Anna Square in Holešov (Kroměříž District), documenting rich high medieval and modern development in this area. Most archaeological contexts were only documented in vertical sections.

Miroslav Popelka, Jan Štětina

.....

Holubice (okr. Vyškov)

„U Cihelen“, parc. č. 2096, 1459/4–1459/9, 2086, 2087, 2088/1, 2088/2, 2089/1, 2089/2, 2090, 2091, 2092/1, 2092/2.

Mladohradištní období (RS4). Sídliště. Plošný odkryv.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Vyškovska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.175103313N, 16.821806492E

Zkoumaná plocha se nachází v jižní části intravilánu Holubic na jižně exponovaném svahu. Severně od zkoumané plochy prochází železniční trať, východně od staveniště vede mezinárodní silnice I/50 (Čižmář et al. 1981). V průběhu záchranného archeologického výzkumu na stavbě rodinných domů bylo odkryto celkem 44 archeologických objektů. Z tohoto počtu bylo 23 kostrových hrobů a 21 sídlištních objektů. Dva hroby nejsou zcela přesně datovatelné.

Nejmladší horizont osídlení představují tři objekty z mladší doby hradištní. Výkop 530 byla obytná chata – polozemnice, z níž jsme prozkoumali pouze část (zabíhala mimo plochu stavby). V rohu pravděpodobně čtvercového půdorysu byla typická kamenná pícka. Z nadzemní kůlové konstrukce jsme nalezli jednu kůlovou jamku uvnitř chaty. Objekt 528 představuje typickou zásobní jámu – sklípek na ukládání potravin. Poslední je sídlištní objekt 506, který by snad mohl být také pozůstatkem polozemnice (Geisler 1986).

Literatura

Čižmář, M., Geislerová, K., Rakovský, I. 1981: Rettungsgrabungen auf der Autobahnstrasse Brno – Holubice im Jahre 1979 (okr. Brno–venkov und Vyškov). *Přehled výzkumů* 1979, 68–70, obr. 29–31, tab. 11–12.

Geisler, M. 1986: Holubice. Pohřebiště z mladohradištního období. *Fontes Archaeologiae Moravicae* XX. Brno: Archeologický ústav ČSAV.

Summary

A rescue excavation during the construction of a family house in Holubice (Vyškov District) revealed 44 features (23 inhumation graves and 19 features) from the Late Hillfort Period. Two features remained without closer dating.

Blanka Mikulková

.....

Hostěnice (okr. Brno-venkov)

„Pacholčí“, parc. č. 274/1.

Vrcholný středověk – novověk, novověk – industriální období. Lom, pole, areál nezemědělské výroby. Průzkum detektorem kovu. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2345472N, 16.7731894E; 49.2377694N, 16.7608942E

Roku 2020 proběhla další etapa předstihového záchranného výzkumu a průzkumu v dobývacím prostoru lomu Mokrá (k. ú. Hostěnice, Mokrá u Brna, okr. Brno-venkov). V této etapě se práce zaměřily na doplnění poznatků v severovýchodní části ložiska, které je součástí katastru obce Hostěnice. Jednalo se o lesní tratě „Nad Kopečkem“ a „Pacholčí“, které člení dva žlíbky (Nad Propastí a Šedý žlábek) na tři samostatné části. Postupně, směrem od východu k západu, byly registrovány nové objekty spojené s dobývkami hornin (břidlice, vápence) a zpracováním vápence na štěrk a pálené vápno. Současně s tímto počinem byla prováděna evidence zaniklé plužiny, která souvisela se středověkou vsí Hostěnice. Detektorové metalické nálezy potvrdily, že plužina Hostěnic (bývalé Hostěničky: srov. Plaček, Procházka 1993) lze datovat již do vrcholného středověku. Potvrzují to hlavně nálezy charakteristických podkov s typizovanými ozuby. V rámci systému záhonových pásů, sahajících až k dolní bázi Hostěnického údolí, byl identifikován další velký vápenický objekt, který by mohl být interpretován jako pozůstatek vícekanálové pece (VO 76) využité několika mladšími vápennými pecemi, zapuštěnými do jejího obvodu. „Středověká“ vápenice byla snad úmyslně zapuštěna do neaktivního povodňového ponoru Hostěnického potoka (ponor III; Himmel 1998) zvaného místopisně „Smetištní závrt“, který byl v minulosti prodloužen speleology pracujícími při Ochozské jeskyni bez archeologického dohledu. Zdá se, že objekt domnělé „středověké“ pece koreluje se systémem zaniklé plužiny a melioračním kanálem, který vede při rozhraní Hostěnického údolí a Mokrského lesa. Kanál byl využíván příležitostně až do novověku a odváděl povodňové vody do jícnů více ponorů rozmístěných při jihozápadním úpatí Hostěnického údolí (např. ponor IV: Burkhardtův). Ve východním dílu trati „Pacholčí“ („Nad Kopečkem“) byl zaznamenán exploatačně-výrobní areál s lomem na břidlici, vybavený skladem písku a vápennou jámou, z něhož pochází zlomky cihel s kolky brněnských cihelen z 2. poloviny 19. století (Holub, Anton 2020).

Literatura

Himmel, J. 1998: K poznání jižní odtokové větve vod Hostěnického potoka od ponorů. *Speleofórum* XVII, 6–9.

Holub, P., Anton, O. 2020: *99 brněnských cihelen: Historický vývoj stavebních materiálů z pálené hlíny a jejich výroby na území města Brna*. Brno: Nakladatelství VUTIUM.

Plaček, M., Procházka, R. 1993: Hrad Vildenberk – zrod a zánik jednoho dominia. *Castellologica bohemica* 3, 201–210.

Summary

Another stage of a rescue excavation in the active area of Mokrá Quarry (Hostěnice cadastral area, Mokrá u Brna, Brno-Country District) took place in 2020. New features associated with the extraction of slate and lime and with the processing of lime into gravel and burnt lime were documented, including the remnant of a multi-channel kiln. The defunct medieval field system of Hostěnice was also documented. Detector finds confirmed its dating to the High Middle Ages.

Petr Kos

.....

Hustopeče (okr. Břeclav)

„Svobodná pole“.

Novověk 2, vrcholný středověk – novověk. Nespecifikované technologické zařízení, izolovaný pohřeb. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9073189N, 16.7422300E; 48.9080042N, 16.7450417E; 48.9092261N, 16.7464775E; 48.9106511N, 16.7471944E

Prostor výzkumu se nachází cca 3,5 km jižně od města Hustopeče v trati „Svobodná pole“. Lokalita je situována na pravobřežní svah nad potokem říčky Štinkovka. Velice mírný svah stoupá západním, a především severním směrem až ke „Křížovému vrchu“ nad městem. Vlastní skrývka se nacházela v nadmořské výšce okolo 170 m. Podloží je zde tvořeno nezpevněnými kvartérními sedimenty (písek, místy štěrk), směrem k říčce tvoří geologické podloží nivní jílovitý sediment.

Výzkum byl vyvolán přeložkou železnice mezi Šakvicemi a městem Hustopeče, která v délce 570 m a šířce 20 m narušila původní terén (oranou plochu). Probíhal v listopadu 2019, kdy byly dokumentovány profily vodovodní šachty, a následně v březnu a dubnu 2020 při skrývce nadloží. Podařilo se identifikovat 135 objektů velmi nerovnoměrně rozprostřených po ploše skrývky.

Nejstarší struktury lze zařadit do období přelomu eneolitu a doby bronzové a následně do období únětické kultury. Byly zachyceny kontexty jak sídlištní, tak i funerální (viz oddíl Doba bronzová).

Východní část skrývané plochy byla vzhledem k lokálnímu reliéfu mírně specifická (obr. 66). V minulosti se zde nacházela široká, ale nevýrazná, erozní rýha, do níž se uložilo množství sedimentu. Mocnost ornice zde dosahovala až jednoho metru.

Obr. 66. Hustopeče. Východní část zkoumané lokality, snímek z kvadrokoptéry, pohled od východu. Foto R. Bíško.

Fig. 66. *Hustopeče. Aerial photo of the eastern part of the site, view from the east. Photo by R. Bíško.*

V průběhu raného novověku bylo toto místo využíváno ke zpracování zvířecích kostí. Už v průběhu skrývky se v nadloží nacházelo velké množství kostí tura domácího, koně, případně prasete. Kosti byly rozmístěny rovnoměrně v celém prostoru deprese, což napovídalo jejímu využití jako mrchoviště. Následně, asi v hloubce 80 cm pod povrchem, se podařilo identifikovat desítku zásobních a silážních jam. Inventář z výplně byl velice chudý, kromě kostí a drobných fragmentů mazanice obsahoval několik zlomků glazované keramiky, které umožnily rámcové datování. Tyto objekty byly buď současné, nebo mladší než vrstva s kostmi. Situace v tomto prostoru se jeví dosti nejasně. Je možné, že se jedná o pozůstatek rasovny, případně koželužny. Pro potvrzení hypotézy bude ovšem nutná studie archivních pramenů.

Při okraji terénní deprese/rýhy byla také lokalizována kostra ženy v nerituální poloze (H811; obr. 67). Pohřeb se nacházel v mělké jámě prakticky na úrovni geologického podloží. Kromě několika železných ozdůbek měla u sebe také drobný „pouťový“ prstýnek. Takový inventář odpovídá období 19. století, pravděpodobně před spuštěním provozu na trati v roce 1896. Nálezová situace celkově napovídá nešťastné události – vraždě.

Obr. 67. Hustopeče. Hrob H811. Foto R. Bíško.

Fig. 67. *Hustopeče. Grave H 811. Photo by R. Bíško.*

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Part of a knackery/tannery from the end of the High Middle Ages or the beginning of the Modern Period (Fig. 66) was uncovered during a rescue excavation in the Hustopeče cadastral area (Břeclav District). An isolated 19th-century burial (Fig. 67) was located on the edge of the research area.

Richard Bíško, Jiří Kala

.....

Ivančice (k. ú. Budkovice, okr. Brno-venkov)

Intravilán.

Vrcholný středověk – novověk. Vesnice/městečko. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Moravské zemské muzeum.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0725847N, 16.3480306E

Záchranný archeologický výzkum byl vyvolán stavebním záměrem firmy Itself s. r. o. s účelem zavedení kabeláže pro optické sítě. Liniové výkopy byly vedeny v centrální a severovýchodní části intravilánu obce. V rámci výkopů byly v blízkosti návsi zachyceny sídlištní jámy z doby halštatské (viz oddíl Doba železná), které byly narušeny pozdějším osídlením obce z období vrcholného středověku, o čemž svědčí nálezy fragmentů keramiky. Ve výkopech v centrální části intravilánu byla místy patrná kulturní vrstva, která rovněž obsahovala fragmenty keramických nádob z uvedeného období (Čerňavová 2020).

Literatura

Čerňavová, K. 2020: *Optická přístupová síť Budkovice (Ivančice, okr. Brno-venkov)*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. 40/2019. Uloženo: archiv Moravského zemského muzea.

Summary

A rescue excavation in Budkovice cadastral area (Brno-Country District) yielded evidence of high medieval occupation that disturbed an earlier occupation from the Hallstatt period.

Alžběta Čerevková, Katarína Čerňavová

Jedovnice (okr. Blansko)

Údolí Rakovce, zaniklá středověká ves Bystřec, parc. č. 2681/20, 2679/1, 2676/5, 2676/4.

Středověk. Milířiště, vesnice/městečko. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3219522N, 16.8026978E; 49.3227039N, 16.8010214E; 49.3232669N, 16.8008389E; 49.3233472N, 16.7992458E

V měsících říjen až listopad 2020 proběhl v rámci výstavby vodovodu „Pitná voda Jedovnicko" záchranný výzkum v západní části areálu zaniklé středověké vsi Bystřec (Belcredi 2006). Rýhy vedené kolem potoka Rakovce od hydrovrtů na východním okraji vsi směrem k Jedovnicím nezachytily v nivě potoka na jeho pravém ani levém břehu žádnou archeologickou situaci. Jednalo se současně o trvale zaplavovanou oblast z inundačního pásma jižních svahů senetářovského polesí. Až v místech mostku přes potok pod tratí „Číhadla" byly na levém břehu potoka zachyceny tři situace tvořené pravděpodobně milířištěm, fragmentem odvodňovacího kanálu a kameno-mazanicovou substrukcí výše položené, již dříve prozkoumané, zaniklé usedlosti U XVI. Další situace přinesly nálezy substrukce kamenného zdiva zaniklé usedlosti a menších objektů (odpadní jámy a sloupové stavby) z levobřežní louky pod Lipovým kopcem. První situace lze lokalizovat do jižního sousedství již dříve prozkoumané usedlosti U V, kam měl pokračovat kamenem zaklenutý odtokový kanál. Zde byl zachycen kamenný val, který pokračoval až ke břehu potoka, fragment odtokového kanálu a následně i celý půdorys dosud nezkoumané rozměrné zemnice. Na úplném západním okraji louky byl zaznamenán relikt kamenné substrukce s několika zahloubenými objekty zaplněnými požárovými vrstvami, včetně fragmentu dalšího odtokového žlabu směřujícího k nedalekému potoku.

Ze zkoumaných objektů pochází zlomky keramiky, keramický přeslen, nůž, zlomek pražského groše, bronzová prolamovaná přezka, drobný olověný přeslen a část tordovaného „vřetene" zhotoveného z barevného kovu. Keramika a mince datují objekty převážně do 14. století, některé okrajové zlomky lze ale spojit již s 13. stoletím.

Trasa stavby odkryla ve svém průběhu situace vážící se k pokračování usedlostí U III, U V a U XVI směrem k potoku Rakovci, ale i nové doklady rozsahu zaniklé středověké vsi v nejzápadnější části směrem k další zaniklé vsi Budkovany u Jedovnic (Černý 1992, 38, obr. 20).

Literatura

Belcredi, L. 2006: *Bystřec. O založení, životě a zániku středověké vsi*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost.

Černý, E. 1992: *Výsledky výzkumu zaniklých středověkých osad a jejich plužin*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost.

Summary

A rescue excavation in the west of the complex of the deserted medieval village of Bystřec (Jedovnice cadastral area, Blansko District; Belcredi 2006) took place in October and November 2020. Three contexts consisting of a charcoal kiln, a fragment of a drainage channel and a stone-and-daub substruction of the U XVI farmstead were detected on the left bank of the stream. A stone wall in the direction of the stream bank, a fragment of a drainage ditch and a pithouse layout were detected near the U V farmstead. A remnant of a stone substruction with several features filled with fire layers including a fragment of another draining gutter was recorded on the west edge of the meadow. Based on the finds, most features can be dated to the 13th–14th century.

Petr Kos, Jiří Kala

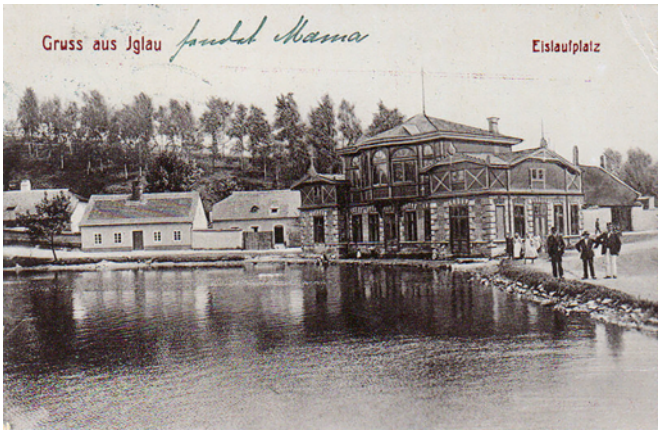
Jihlava (okr. Jihlava)

Ul. U Rybníčků, parc. č. 1372/1.

Industriální období 1. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3922861N, 15.5976636E

Při stavbě cyklostezky G02 u dopravního hřiště byla odkryta část základů bruslařského pavilonu postaveného podle plánu z roku 1890 pro bruslařský spolek. Jihovýchodně od historického centra města u soutoku Koželužského potoka s řekou Jihlávkou na místě dnešního dopravního hřiště býval Koňský rybník, vyobrazený již na plánu města z roku 1647. Pavilon byl situován na jeho jižním břehu v prostoru dnešního parkoviště. Na plánu se jedná o celohrázděnou stavbu na podezdívce. Na dobových fotografiích a pohlednicích má dům zděné přízemí a první patro hrázděné (Okáč 2019; obr. 68). Stavba zahrnovala kromě vlastního kluziště dámskou a pánskou šatnu, pokladnu, bufet, sociální zařízení, sál, kuchyň a další místnosti. V patře nad sálem byla galerie s prostorem pro orchestr. V období první republiky pavilon pomalu chátral a do roku 1928 byl demolován. V polovině 20. století zaniká i rybník a je postupně zavážen. Byl odkryt jižní roh zděných základů (obr. 69). Podle plánu se jedná o část s dámskou šatnou a toaletami a pravděpodobně částí kuchyně. V prostoru toalet byly situovány dvě jímky zděné z cihel. Patrně byl zachycen negativ dřevěné podlahy šatny (AMČR).

Obr. 68. Jihlava. Bruslařský pavilón na dobové fotografii. Převzato Okáč 2019.
Fig. 68. *Jihlava. Period photograph of the skating pavilion. After Okáč 2019.*

Literatura

AMČR: Záznam M-201901884 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Okáč, J. 2019: *Jihlava na historických pohlednicích*. Jihlava: Okáč Jaroslav.

Obr. 69. Jihlava. Pohled jižním směrem na zvýrazněné základové zdivo pavilónu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 69. *Jihlava. View towards the south of the highlighted foundation masonry of the pavilion. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Summary

Foundation walls of a skating pavilion built according to a plan from 1890 (Fig. 68, 69) were found during a cycle path construction near a traffic playground in Jihlava (Jihlava District).

Šimon Kochan

Jívová (okr. Olomouc)

Tepenec, parc. č. 2201/13.

Vrcholný středověk. Hrad. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archeologické centrum Olomouc.

Lokalizace: WGS-84 – 49.7045350N, 17.3633436E; 49.7043347N, 17.3631867E; 49.7038103N, 17.3635847E; 49.7039094N, 17.3638956E

V měsících červenci až září roku 2020 proběhla VIII. etapa záchranného archeologického výzkumu na lokalitě Jívová – Tepenec, která byla vyvolána další fází rozšíření dobývacího prostoru Bělkovického kamenolomu. Výzkum plošně i metodicky navázal na předchozí etapy z let 1997–1999 a 2007–2008, 2012, 2017 (Vránová, Vrána 2016; Vránová 2008; 2009; 2014; 2018). Nadmořská výška lokality se pohybuje v rozmezí 480–495 m.

Během výzkumu v roce 2020 byla zkoumaná plocha o velikosti 25 × 75 m nacházející se v prostoru předhradí středověkého hradu a hradiska z pozdní doby bronzové rozdělena na čtvercovou síť o velikosti 5 × 5 m. Východní okraj výzkumu představovala hranice současného dobývacího prostoru lomu Bělkovice. Průzkum ztěžovala bujná vegetace náletových dřevin a jejich hustý kořenový systém. Malá část plochy byla také rozježděna těžkou technikou až na podloží.

Celkem bylo zcela či částečně prozkoumáno 16 čtverců s kulturními vrstvami, relikty dvou středověkých kamenných zdí, 13 zahloubených archeologických objektů a proveden řez pravěkým valem a řez polovinou středověkého domu se zahloubeným suterénem a k němu přiléhající destrukcí nadzemní konstrukce, tvořenou zčásti velkými lomovými kameny, na nichž byly v několika případech zaznamenány zbytky malty. Polovina této stavby (objekt 205) byla prozkoumána již v roce 2017.

Další relikt zahloubeného suterénu středověké budovy představuje zkoumaný objekt 219, jehož dno bylo vysekáno do rostlé skály. Kromě množství keramiky byla v jeho zásypu nalezena i velká kovová rolnička. Ze středověkých nálezů stojí za zmínku také malá část destičkové zbroje a kamenný projektil do praku.

Literatura

Vránová, V. 2008: Jívová – Tepenec (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 49, 308, 405.

Vránová, V. 2009: Jívová – Tepenec (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 50, 287, 393.

Vránová, V. 2014: Jívová – Tepenec (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 54(1), 180; 54(2), 200–201.

Vránová, V. 2018: Jívová – Tepenec (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 59(1), 166–167; 59(2), 247–248.

Vránová, V., Vrána, J. 2016: *Tepenec. Karlův hrad – mizející památka.* Archeologické památky střední Moravy 21. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.

Summary

A rescue excavation in the area of a Late Bronze Age hillfort and the outer bailey of medieval Tepenec Castle (Jívová cadastral area, Olomouc District) conducted in 2020 examined 16 trenches, detecting cultural layers, remnants of medieval stone walls, 12 pits and postholes and the basement of a building. A section was made through a prehistoric rampart and half a medieval house with a sunken basement. Of the medieval finds, a small part of lamellar armour, a large metal jingle bell and a stone sling projectile are worthy of note.

Vendula Vránová

Kelč (k. ú. Kelč-Nové Město, okr. Vsetín)

Kelč č. p. 242, parc. č. 115/1, 26/1, 26/2, 2058, 440, 24, 2148.

Středověk, novověk. Město, příkopové ohrazení. Skupina/síť sond. Průzkum. Uložení nálezu: Muzeum regionu Valašsko, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.479029N, 17.816330E

Předstihový výzkum (21. 9. – 5. 10. 2020) proběhl na žádost investora, který má v plánu na předmětné ploše stavět prodejnu potravin. V předpokládané poloze skladiště byly vyhloubeny dvě sondy. Sonda č. 1 byla položena v maximální blízkosti kostela sv. Kateřiny a sonda č. 2 přibližně ve dvou třetinách budoucí zástavby, kde se vzhledem k výraznému poklesu terénu daly předpokládat podzemní terénní změny.

Obě sondy nabídly podobnou situaci – po odstranění recentních vrstev, které vznikly jako finální úprava terénu pro aktuální zástavbu v závěru 19. až 1. polovině 20. století, bylo doloženo silné souvrství raně novověkých až novověkých vrstev, přičemž bylo dobře viditelné, že zejména spodní vrstvy tvořily vyrovnávku výrazné prolákliny. Jednotlivé vrstvy obsahovaly početný keramický materiál, který je možné datovat od poloviny 16. až do průběhu 18. století. Poměrně časté byly i kosti a zuby hospodářských zvířat. Pod tímto celkem se nacházelo obdobné souvrství, oddělené jenom nevýraznou světlešedou vrstvou, které neobsahovalo prakticky žádné nálezy. Spodní souvrství tvořilo výplň výrazné prolákliny a obsahovalo jak velké množství organického materiálu (kosti a zuby zvířat, dřevěné kůly, desky, neopracované větvě, proutí, listí), tak redukčně vypalované keramiky. Další nálezy reprezentuje drobný slitek ušlechtilého kovu, pravděpodobně stříbra, uherský denár Matyáše Korvína z roku 1461 a část přešívaného koženého opasku. Níže byla jenom světle šedá vrstva s minimem nálezů, pod kterou bylo sterilní podloží (obr. 70). Výjimku tvoří nález v sondě 2A, který nabízí možnost, že zde byla do podloží vyhloubena hruškovitá zásobnicová jáma. Objekt byl vzhledem k dlouhodobě špatnému počasí začištěn pouze do úrovně hrdla, odkud byl vyzvednut amorfní silicitový fragment a keramický střep z hrubé matérie.

Obr. 70. Kelč-Nové Město. Dno středověkého příkopu a jednotlivé vrstvy, sonda č. 1. Foto S. Španihel.

Fig. 70. *Kelč-Nové Město. The bottom of a medieval moat and excavated contexts, pit No. 1. Photo by S. Španihel.*

Odhalenou situaci je možné identifikovat jako městský obranný příkop s blíže neurčenou dřevěnou konstrukcí, přičemž jeho vznik datujeme pravděpodobně do závěru 14. století. Předpokládáme tak na základě podobnosti obou proláklin a jejich obsahu, i když obě sondy dělí cca 24 metrů. Dále tuto tezi podporuje celkové směrování příkopu a jeho umístnění ve vztahu k jádru města Kelč. Z písemných zmínek je nutné uvést listinu olomouckého biskupa Mikuláše z Riesenburku, který uděluje v roce 1389 Kelči a několika dalším biskupským městům právo odúmrtě, pokud si vybudují opevnění. Další zmínky o opevnění však doloženy nejsou (Janiš, Kohoutek 2002, 182). Zásobnicovou jámu je teoreticky možné spojit se středověkou destrukcí pravěkého osídlení lokality.

Výzkum bude pokračovat před započetím vlastní stavby prodejny, pravděpodobně v roce 2021 až 2022.

Literatura

Janiš, D., Kohoutek, J. 2002: Hrady a jejich úloha ve struktuře osídlení horního Pobečví. *Archaeologia historica* 27, 179–195.

Summary

A remains of a defensive moat with wooden structural elements (Fig. 70) was found during a rescue excavation in the historical centre of Kelč (Kelč-Nové Město cadastral area, Vsetín District). Based on artefacts (reduction ceramics, coins, part of a leather belt) and written sources (a deed by Mikuláš of Riesenburk), its origin is dated to the late 14th century. The excavation will continue in 2021–2022.

Samuel Španihel

Klobouky u Brna (okr. Břeclav)

Ul. Zámecká č. p. 1, parc. č. 1.

Novověk. Zámek. Plošný odkryv. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9963622N, 16.8584061E

V roce 2018 provedla Archaia Brno z. ú. drobný záchranný archeologický výzkum v Kloboukách u Brna. Výzkum byl vyvolán rekonstrukcí budovy muzea č. p. 169. Budova náleží do areálu místního zámku, respektive jeho hospodářské části. Původně se patrně jednalo o stáje. Samotný zámek vzniká někdy v první polovině 18. století, snad na místě staršího zámku z roku 1589 (Samek, 1999, 142).

Sledován byl podélný výkop pro odvlhčení podél severní, části východní a části západní zdi, výkop pro odvlhčení v interiéru ve velkém sále, který se nacházel podél jihozápadního rohu místnosti, a snižování podlahy v severní místnosti, kde došlo k odstranění východní části podlahy a zpřístupnění sklepa pod západní části severní místnosti. Veškeré výkopy v exteriéru byly z hlediska nálezů negativní, ovšem geologického podloží v nich nebylo dosaženo (Dejmal 2020).

V rámci interiéru byl sledován výkop v jihozápadním rohu velké místnosti, kde bylo budováno odvlhčení. Zde byl na povrchu po rozebrání podlahy a pod její podsýpkou zachycen půdní typ. Ten by indikoval nezničenou úroveň terénu pod místností. Nicméně během výzkumu se ukázalo, že tato vrstva půdy, která dosahovala mocnosti přibližně 20 cm, sem byla druhotně přemístěna. Snad se tak mohlo stát s výstavbou budovy a snad byl takto vyrovnáván původní klesající terén. Pod touto uloženinou byly totiž zachyceny další vrstvy novověkých navážek a suti. Z těchto sutí pochází i ojedinělý nález zlomku jednoduchého renesančního komorového kachle. Starších situací nebylo pro mělkost výkopu dosaženo.

V severní místnosti byla odstraněna podlaha z její východní poloviny, což vedlo ke zpřístupnění sklepa pod západní částí. Samotný nevelký sklep byl původně přístupný od severu vně budovy, vstupní šíjí. Ta částečně vystupovala z obrysu budovy. Na vstupní šíji navazovala malá chodbička orientovaná východ–západ, která ústila do samotného sklepa. Ten byl odvětráván okénkem v západní zdi. Celé sklepení je cihlové, novověkého stáří.

Krom výkopů byly navíc zběžně zdokumentovány také zdi interiéru budovy zbavené omítek. Při této dokumentaci nebyly rozeznány žádné starší konstrukce, které by bylo možné spojit s nějakou starší budovou v těchto místech.

Literatura

Dejmal, M. 2020: *A106/2019 Klobouky u Brna – Muzeum.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A0106/2019. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Samek, B. 1999: *Umělecké památky Moravy a Slezska J/N.* Praha: Academia.

Summary

A minor excavation took place in Klobouky u Brna (Břeclav District) in museum building No. 169 in 2018. No new archaeological contexts were found apart from the find of a Renaissance tile in a secondary position and a Modern Period cellar in the north of the building.

Miroslav Dejmal

Kralice na Hané (okr. Prostějov)

Průmyslová zóna města Prostějova – Kralický háj, parc. č. 350/93, 350/95, 350/123.

Středověk, novověk. Vesnice/městečko, rybník. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum a galerie v Prostějově, p. o., inv. č. 310.559–310.690 a 320.017–320.153.

Lokalizace: S-JTSK – -555586.83, -1134779.87; -555699.96, -1134821.28

Ve dnech 15. 4. – 15. 5. 2020 a 21. 8. – 10. 12. 2020 proběhly záchranné archeologické výzkumy v areálu společnosti Žaluzie NEVA v průmyslové zóně města Prostějova. Rozsah a metoda odkryvu byly limitovány blízkostí říčního toku Valové, který výrazně ovlivnil půdní poměry v místě stavby. Položené sondy doložily svažitost podloží a splachové vrstvy dosahující místy mocnosti až 85 cm, které obsahovaly archeologický materiál z období kultury s lineární keramikou kultury s moravskou malovanou keramikou, platěnické kultury (viz oddíly Neolit, Doba bronzová, Doba železná, Doba římská a doba stěhování národů), středověku i novověku.

Při prvním výzkumu souvisejícím s výstavbou školicího centra (Fojtík 2020) bylo položeno pět sond. Kromě splachových vrstev se podařilo zachytit sídlištní jámu obsahující keramiku ze závěru 13. až 1. poloviny 14. století.

V rámci druhého výzkumu souvisejícího s přístavbou v areálu firmy byla skrývkou zasažena plocha tvořená „ostrůvkem" nedotčeného terénu souvisle obklopeného archeologicky prozkoumaným územím, což doložilo i zachycení konstrukčních vrstev okolních staveb, které místo vymezují ve směru od severu, jihu a východu. Na části plochy nebylo dosaženo podloží a archeologický výzkum zde byl realizován především formou detektorové prospekce a sondáže. V blízkosti objektu lakovny se podařilo rozpoznat skupinu sloupových jam datovaných keramikou do období vrcholného středověku.

Zjištěné středověké situace jsou dalším dokladem dnes již zaniklé vsi Rakousky (k problematice Fojtík 2015), jež v těchto místech setrvala až do počátku 16. století, kdy byla nahrazena rybníky patrnými ještě na vojenském mapování z 2. poloviny 18. století.

Literatura

Fojtík, P. 2015: Keramický cášský roh ze zaniklé středověké vsi na k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, střední Morava. *Archeologické rozhledy* LXVII(2), 287–298.

Fojtík, P. 2020: *NZ Kralice na Hané, „Kralický háj" 2020, „novostavba školicího centra Žaluzie NEVA, s.r.o., k. ú. Kralice na Hané, okr. Prostějov, č. akce 423/20.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. 464/20. Uloženo: archiv Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Summary

Two rescue excavations took place in the premises of the Žaluzie NEVA company in the industrial zone in Kralice na Hané cadastral area (Prostějov District) in 2020. More evidence of the existence of the deserted medieval settlement of Rakousky and traces of Modern Period water management activities were detected in the area affected by the construction.

Pavel Fojtík

Kroměříž (okr. Kroměříž)

Ul. Vejvanovského č. p. 374/2, parc. č. 3287/7.

Novověk – industriální období. Město. Sonda. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: bez nálezů.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2996056N, 17.3974056E

Při rekonstrukci vodovodní sítě na ulicích Blahoslavova a Vejvanovského na severovýchodním okraji centra města Kroměříže byla zjištěna pouze jedna archeologická situace, kterou je možné ztotožnit s původní městskou kanalizační sítí z 18./19. století. Dne 5. 5. 2020 se před objektem č. p. 374/2 (Lékárna U Zlatého Hada – ul. Vejvanovského) narazilo na revizní šachtu původní klenuté cihlové kanalizace, která byla dochována v délce několika desítek metrů od křižovatky s ul. Komenského dále směrem k řece Moravě. Zajímavým zjištěním, vážícím se k dataci této původní kanalizační sítě, je absence dobových přípojek z domů na ul. Vejvanovského – původní kanalizační systém je tedy bezesporu starší než stávající zástavba. Starý městský systém stok byl v Kroměříži porušen stavební aktivitou již mnohokrát – naposledy při rekonstrukci ul. Vodní, se kterou stoka na ul. Vejvanovského přímo souvisí a je jejím pokračování a vývodem do řeky Moravy.

Literatura

Popelka, M. 2020: *Kroměříž 2020. Ul. Blahoslavova, Ul. Vejvanovského. Oprava vodovodu*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202000244. [cit. 2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202000244.

Summary

Part of a historical sewage system preserved in a length of several tens of metres leading from the centre towards its inlet into the River Morava was uncovered during a water pipeline reconstruction in Vejvanovského Street in Kroměříž (Kroměříž District).

Miroslav Popelka

Kroměříž (okr. Kroměříž)

Ul. Velehradská, Havlíčkova, parc. č. 3388/1.

Novověk. Předměstí. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: po zpracování Muzeum Kroměřížska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2955133N, 17.3884281E

Příprava výstavby nového parkovacího domu v nároží ulic Velehradská a Havlíčkova doložila historický vývoj tohoto prostoru v období novověku. Zachyceny byly konstrukční prvky související s původní zástavbou (hospodářské budovy) a jejím zázemím na předměstí Kroměříže. Z prozkoumaných archeologických objektů lze jmenovat pouze dvě sanační jámy pro uhynulý dobytek (včetně kompletních skeletů v jejich výplních; obr. 71), jednu kvadratickou jímku, jednu jímku kruhovou a jednu studnu. Všechny jmenované situace souvisí s vývojem dotčených parcel v pokročilém novověku (18./19. století). Část plochy byla významně poznamenána činností v tomto prostoru ve 20. století (sklady pohonných hmot pro blízká kasárna).

Literatura

Neuvedeno.

Obr. 71. Kroměříž, ulice Velehradská, Havlíčkova. Pohled na zvířecí skelet v objektu K500. Foto M. Popelka.

Fig. 71. *Kroměříž, Velehradská and Havlíčkova Streets. View of an animal skeleton in feature K500. Photo by M. Popelka.*

Summary

A rescue excavation in the area of a future multistorey car park in Kroměříž (Kroměříž District) detected evidence of previous Modern Period development – remediation pits for dead cattle (Fig. 71), two cesspits, a well and remnants of the foundation masonry of farm buildings that had stood there until they were demolished in the second half of the 20th century.

Miroslav Popelka, Adam Fojtík

.....

Lelekovice (okr. Brno-venkov)

Ul. Poňava, parc. č. 376.

Vrcholný středověk – novověk. Vesnice/městečko. Sonda. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2913872N, 16.5793931E

V létě 2020 proběhl rychlý záchranný archeologický výzkum v obci Lelekovice, v poloze jihozápadně pod lelekovickým hradem. Konkrétně se jednalo o developerský projekt na parcele

Obr. 72. Lelekovice. Přehled plochy záchranného archeologického výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 72. *Lelekovice. Overview of the rescue excavation area. Archaia Brno z. ú.*

č. 376/1–376/8 (obr. 72). Nejstarší písemná zmínka o obci je z roku 1288 na darovací listině Hartmana z Holštejna. Hrad v Lelekovicích je zmiňován až roku 1358, zaniká po dobytí roku 1401. Na místě předhradí pak vzniká další šlechtické sídlo patrně rodiny Dupníků z Nitkovic (prostor dnešní nové části hřbitova).

Vlastní výzkum byl realizován formou dohledu, protože jsme byli přivoláni k již vykopaným základovým pasům. Byla odkryta základová zdiva domů viditelných na císařském otisku stabilního katastru z roku 1826, a také mladší zdiva, ve kterých byly druhotně využity starší kamenické články. Na dně základových pasů byly zachyceny hrany liniového objektu (vodoteč/příkop?) vedoucí severojižním směrem o šířce 3,4 m a zachycené délce cca 20 m. Keramický materiál ze zásypu liniového výkopu byl novověký. Bohužel celá situace byla zachycena pouze ve výkopech pro základové pasy a nacházela se až pod základovou spárou stavby (obr. 73).

Obr. 73. Lelekovice. Letecký snímek s pohledem na plochu výzkumu a hradu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 73. *Lelekovice. Aerial photograph with a view of the excavation area and the castle. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Záchranný archeologický výzkum zdokumentoval novověká základová zdiva starší zástavby a na bázi výkopů pro základy byl zachycen patrně příkop či vodoteč. Na historických mapách však vodoteč v těchto místech vyobrazena není. V budoucnosti by měl být prostor pod lelekovickým hradem sledován pro definitivní ověření, zda se opravdu jedná o hradní příkop.

Literatura

Zbranek, H. 2021: *A41/2020 Lelekovice*. Rkp. terénní dokumentace. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

A minor rescue excavation took place in Lelekovice (Brno-Country District) in the area southwest below Lelekovice Castle (Fig. 72, 73) in 2020. Besides the Modern Period foundation walls of houses, a wide line feature at least 20 m long and 3.4 m wide was documented, which apparently was an earlier watercourse or castle moat.

Hynek Zbranek

.....

Litovel (okr. Olomouc)

Olomoucké Předměstí; Ul. Palackého, parc. č. 1574/1, 1570/1, 1570/3.

Středověk, novověk. Sídliště, město. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Olomouci, inv. č. 13/19-100/1 – 13/19-140/17.

Lokalizace: WGS-84 – 49.6982903N, 17.0747322E

Obr. 74. Litovel, ulice Palackého. Lokalizace sond. J. Grégr.

Fig. 74. *Litovel, Palackého Street. Loocalisation of the test pits. J. Grégr.*

V měsíci červenci roku 2019 byla sledována rekonstrukce plynovodu na Palackého ulici. Ta se nalézá jihozápadně od historického městského jádra, avšak v jeho těsné blízkosti na Olomouckém Předměstí.

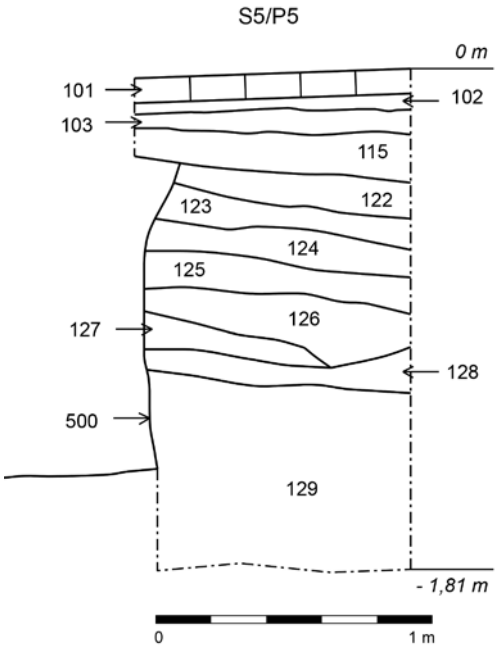
Ačkoliv hlavní linie výkopů (šířka maximálně 1 m, hloubka 1,30–1,35 m) probíhala převážně v původní trase plynovodu na parcele č. 1570/3, většina archeologických situací byla zjištěna v jednotlivých přípojkách na parcele č. 1570/1 (sondy S1/19, S3/19, S4/19 a S5/19). Zde byly hloubeny šachtovité výkopy (obr. 74) a nové potrubí bylo pod vozovkou protlačováno pomocí mechanizace. Hloubka těchto šachtic kolísala od 1,35 m do 1,60 m pod stávajícím povrchem, pouze v sondě S5/19 dosáhla 1,80 m. Ani zde však nebylo dosaženo intaktního geologického podloží a všechny dokumentované profily sond byly porušeny inženýrskými sítěmi, zejména rozsáhlým výkopem pro vodovod (k 500). Nicméně právě jihozápadní profil P5 v sondě S5/19 byl svým charakterem nejnázornější a přinesl nejvíce poznatků (obr. 75).

Prvou uloženinou obsahující nálezy datovatelné do raného novověku byla střední šedá písčitá jílovitá hlína (k 122) obsahující mírně malé až střední oblázky a nahodilé drobky uhlíků a vápna. Raně novověká byla i vrstva k 123, střední až tmavý šedý písčitý jíl s četnými drobky až velkými fragmenty (kovářských?) strusek, s mírným až četným obsahem drobků až malých fragmentů uhlíků tvořících i větší kumulaci a s velmi nahodilým obsahem drobků až malých fragmentů mazanic. Obdobného stáří byla i jílovitá, snad izolační, vrstva k 124, z níž pochází větší fragment hnědě glazovaného talíře/mísy (inv. č. 13/19-124/4; obr. 76: 5). Uloženina k 125 obsahovala keramické zlomky datovatelné do přelomu 15. až 16. století, nahodile malé až velké fragmenty (kovářských?) strusek, a sestávala ze středně až tmavě šedého písčitého jílu. Nahodile byly fragmenty strusek zjištěny i ve vrstvě k 126, světlém hnědošedém písčitém jílu, z níž pochází i režný okraj hrncovité nádoby (inv. č. 13/19-126/1; obr. 76: 6) náležející do počátku 16. století. Rámcově do 15. století je datovatelná uloženina k 127, světlý šedohnědý písčitý jíl s až 25 % drobků a malých fragmentů vápenné malty a nahodilými drobky vápna. Do stejného období náleží i jílovitá vrstva k 128 světlých až středních hnědých odstínů, z níž pocházejí okraje hrncovitých nádob, a to jak neglazovaných (inv. č. 13/19-128/1-2; obr. 76: 7), tak i vnitřně glazovaných (inv. č. 13/19-128/4; obr. 76: 8). Okraj (inv. č. 13/19-128/3; obr. 76: 9) je datovatelný do závěru 14. století, neboť se jedná o světlou béžovou tzv. „krupičkovou" keramiku, typickou pro olomoucký keramický okruh. Poslední uloženina k 129, datovatelná do průběhu 15. století, byla poměrně dosti mohutná, kompaktní a tvořil ji převážně světlý šedý až hnědošedý mírně písčitý jíl s velmi nahodilým výskytem drobků uhlíků. Byla zaznamenána ve všech zkoumaných sondách, a nelze proto vyloučit, že se i zde jedná o povodňové jíly zjištěné v obdobných situacích více než 300 m jihovýchodně, rovněž na Palackého ulici již roku 2012 (Faltýnek 2013, 214–215). Zde však měly světlehnědou barvu.

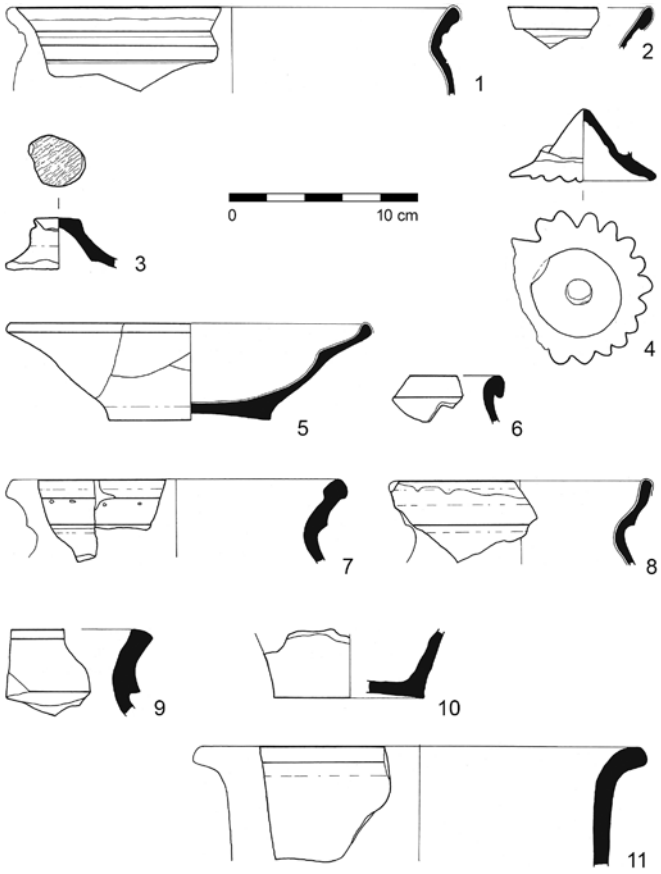
Pozoruhodné nálezy pocházejí rovněž z místa bodu A na ulici Čihadlo, kde ze sběru z výkopu byly získány raně novověké keramické zlomky (inv. č. 13/19-100/1–2, 13/19-100/3 a 13/19-100/4; obr. 76: 1–3) a fragment skleněné číše s lalokovitou patkou (inv. č. 19/19-100/5; obr. 76: 4). Z profilu P4 v sondě S4/19 pochází dno a výduť režné nádoby (inv. č. 13/19-119/1; obr. 76: 10) a okraj hluboké mísy (inv. č. 13/19-120/1; obr. 76: 11), obojí rámcově datovatelné do 16. století.

K zajímavému zjištění došlo v sondě S6/19. Sice zde nebyl získán žádný datovatelný keramický materiál, zato v mikrosondě vyhloubené v západním rohu šachtice až na úroveň cca 1,75 m pod stávajícím povrchem byla v uloženině k 137, mající obdobný charakter jako uloženina k 129 v sondě S5/19, zjištěna souvislá vrstvička proutí a jeden kůláč (průměr cca 5 cm), snad pozůstatek haťování.

Tento příspěvek je věnován památce předčasně zesnulé paní Renaty Churavé (1970–2021).

Obr. 75. Litovel, ulice Palackého. Profil P5. K. Faltýnek, R. Churavá, J. Grégr.
Fig. 75. *Litovel, Palackého Street. Profile P5. K. Faltýnek, R. Churavá, J. Grégr.*

Obr. 76. Litovel, ulice Palackého. Výběr materiálu z výzkumu. Kresba R. Churavá.
Fig. 76. *Litovel, Palackého Street. Selection of finds from the excavation. Drawing by R. Churavá.*

Literatura

Faltýnek, K. 2013: Litovel (okr. Olomouc. *Přehled výzkumů* 54(2), 214–215.

Summary

Layers datable to the High Middle Ages and the Early Modern Period (Fig. 74–76) were detected during a rescue excavation in Palackého Street in Litovel (Olomouc District).

Karel Faltýnek, † Renata Churavá, Pavel Kašpar, Tomáš Zlámal

Lysice (okr. Blansko)

„Záloží", parc. č. 6794.

Středověk. Nález v druhotné poloze. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: S-JTSK – -599110.23, -1132120.73; -599093.30, -1132124.96

V únoru roku 2020 uskutečnili pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., záchranný archeologický výzkum na pozemku parcely č. 6794 v severozápadní části polní tratě „Záloží" v souvislosti s výstavbou kanalizačního přivaděče a přípojky vodovodu k nové čistírně odpadních vod (viz oddíl Eneolit). Výkopy porušily až 0,4 m mocnou vrstvu tmavě hnědé jílovité hlíny s nepočetnými movitými archeologickými nálezy, z nichž část lze datovat do mladší doby hradištní, respektive rámcově do raného až vrcholného středověku. S největší pravděpodobností se jedná o nálezy v druhotné poloze, přemístěné působením eroze a gravitace z výše položené lokality (srov. Štrof 2008, 38–39).

Literatura

Štrof, A. 2008: Pravěké osídlení Lysicka. In: F. Zřídkaveselý a kol.: *Lysice 1308–2008*. Lysice: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, městys Lysice, 11–42.

Summary

A rescue excavation took place in Lysice (Blansko District) in February 2020. Excavations disturbed a layer with sparse finds dated to the Early to High Middle Ages, most probably in secondary positions.

Michal Přichystal

Malešovice (okr. Brno-venkov)

Severně od obce.

Raný středověk. Sídliště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0258542N, 16.4973686E

Při záchranném výzkumu severně od Malešovic (bližší informace viz oddíl Doba bronzová) bylo prozkoumáno také osm objektů datovaných do raného středověku, resp. střední doby hradištní.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Several features dated to the Middle Hillfort Period were examined during a rescue excavation in Malešovice cadastral area (Brno-Country District).

Ivan Čižmář

Malhostovice (okr. Brno-venkov)

Kostel sv. Vavřince, parc. č. 33/2.

Novověk. Pohřebiště/hřbitov. Sonda. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: S-JTSK – -604106.68, -1144580.80

V červenci roku 2020 uskutečnili pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., záchranný archeologický výzkum na pozemku parcely č. 33/2 v souvislosti s výstavbou nového kabelového vedení nízkého napětí ke kostelu sv. Vavřince. Ve startovací jámě pro protlak při severozápadním rohu kostela byla částečně odkryta jáma zcela zaplněná lidskými kostmi, která představuje běžnou nejjednodušší formu pietního ukládání ostatků z narušených hrobů původního hřbitova. Jáma byla zapuštěna do kulturní vrstvy, z níž se podařilo kromě jednotlivých lidských kostí získat i železný hřeb a zlomek keramické nádoby zařaditelný rámcově do novověku. Sama pak byla porušena základovou rýhou pro zeď neznámého stáří a účelu. Absence chronologicky citlivých nálezů ve výplni jámy znemožňuje přesnější datování, zcela jistě však musí pocházet z doby před rokem 1832, kdy došlo k přeložení hřbitova za vesnici (Doležel 2001; Horák 2001).

Literatura

Doležel, J. 2001: Vsi v úrodné kotlině. Osídlení Malhostovicka a Nuzířovska ve středověku (700–1526). In: P. Grünwald, V. Podborský (eds.): *Malhostovice-Nuzířov. Od nejdávnější minulosti po současnost*. Tišnov: J&J Morava, 43–76.

Horák, J. 2001: V rámci říše Habsburků. In: P. Grünwald, V. Podborský (eds.): *Malhostovice-Nuzířov. Od nejdávnější minulosti po současnost*. Tišnov: J&J Morava, 77–113.

Summary

During a rescue excavation in front of the church of St Lawrence in Malhostovice (Brno-Country District) in July 2020, a pit filled with human bones was partially uncovered near the northwest corner of the church. This was a common form of reverent deposition of human remains from disturbed graves in the original churchyard. The pit is from before 1832 when the cemetery was relocated outside the village.

Michal Přichystal

Modřice (okr. Brno-venkov)

Ul. Havlíčkova, parc. č. 136/1.

Vrcholný středověk – novověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1268878N, 16.6140064E

V průběhu léta proběhl záchranný archeologický výzkum vyvolaný stavbou rodinného domu na ulici Havlíčkova v historickém jádru Modřic. V průběhu stavby došlo k vyhloubení malého sklepního prostoru a základových pasů. Bylo dokumentováno souvrství o mocnosti až 80 cm a několik zahloubených objektů, stejně jako relikty zděného sklepa. Mezi vrstvami bylo možno identifikovat mj. podlahové a pochozí úrovně, štěty a propálené vrstvy/destrukce. Dále byly zaznamenány kůlové jámy, zásypy sklepů a zbytek jednoho lochu. Nejstarší nálezy pocházejí z 2. poloviny 13. století, v nálezovém souboru je zastoupena také novověká keramika.

Literatura

AMČR: Záznam M-202001712 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A rescue excavation carried out in Havlíčkova Street in Modřice cadastral area (Brno-Country District) in 2020 detected remnants of medieval and Modern Period occupation.

Jiři Zubalík

Mohelnice (k. ú. Řepová, okr. Šumperk)

Západní svah mezi vrchem Kamenná a Řepovským potokem, parc. č. 480, 736/1.

Pozdní středověk. Důl. Geochemický průzkum. Badatelský výzkum.
Uložení nálezu: Muzeum Mohelnice, inv. č. A92827–A92854.

Lokalizace: WGS-84 – 49.8007778N, 16.8678611E

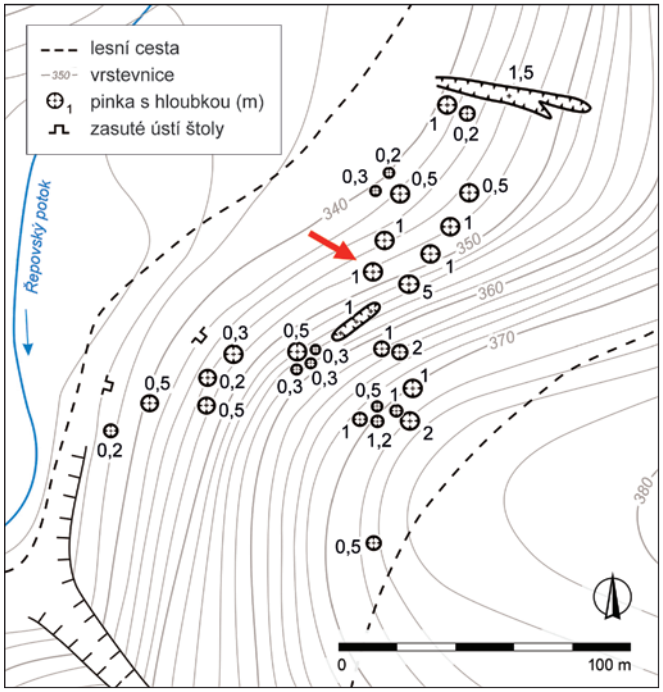
Na rozhraní katastrů Řepová a Křemačov (cca 0,5 km jižně od Řepové na Mohelnicku), v lesním svahu západního sklonu, mezi vrchem Kamenná (394 m n. m.) a Řepovským potokem se nachází areál s pozůstatky hornické činnosti. Ve strmém svahu na ploše cca 100 × 150 m se zachovalo asi 30 většinou kruhových pinek (patrně zasutých průzkumných šachtic). Dva hlavní pinkové tahy i celé pinkové pole jsou orientovány ve směru SV–JZ, tedy souhlasně se směry zdejších žil. V historických pramenech existuje k dolování v okolí Řepové několik zpráv z průběhu 16. a 17. století v urbáři mírovského panství. Hovoří se o dolech na stříbronosný galenit, hledání zlata a stříbra na biskupských statcích a nalezení nadějné rudy (rozbor viz Dolníček et al. 2019, 110–111).

Geolog M. Nepejchal ve spolupráci s V. Flášarem provedli v září roku 2017 odběr mineralogických vzorků ze suti jedné zasypané průzkumné šachtice. Z vrchní části profilu, povrchové vrstvy lesní hrabanky a podpovrchové humózní zeminy získali soubor zlomků keramiky (na čtyři desítky kusů), zvířecích kostí (tři kusy) a železné hornické kladívko s plochými čely (perlík). Další železné artefakty archeologické povahy (tři hornická kladívka, přezka, fragment podkovy, klín, hřeby a další) pochází z detektorového průzkumu okolí této šachtice. Zmapovali rovněž veškeré terénní relikty na této montánní lokalitě (Dolníček et al. 2019; obr. 77).

Získaný keramický soubor sestává ze 42 kusů, některé jsou slepeny z více fragmentů. Dle V. Goše se v souboru vyskytuje jak hrnčina vyrobená z běžného materiálu, typická pro průběh 15. století (několik režných okrajů hrncovitých a mísovitých nádob, včetně jednoho fragmentu s vnitřní glazurou hnědé barvy), tak i střepy nádob s typickým strupatým povrchem s puchýřky – tzv. loštická keramika. Jedná se o tři okraje z loštických pohárů (typ I) a okraje s okružím z hrncovitých tvarů. Železné artefakty jsou chronologicky méně citlivé (zatím nebyly konzervovány). Archeologický materiál získaný při geologickém průzkumu jedné z průzkumných šachtic posouvá hornické dění na lokalitě o jedno století dále do minulosti oproti písemným zprávám.

Literatura

Dolníček, Z., Nepejchal, M., Ulmanová, J. 2019: Řepová u Mohelnice – mineralogicky nejpestřejší žilný rudní výskyt v moravskoslezském kulmu. *Bull Mineral Petrolog* 27(1), 109–135. Dostupné také z: http://www.bullmineral.cz/paper/download/201/fulltext.

Obr. 77. Mohelnice, Řepová. Šipka označuje šachtici, ze které pochází archeologické nálezy. M. Nepejchal.

Fig. 77. *Mohelnice, Řepová. The arrow marks the shaft from which the archaeological finds were gathered. M. Nepejchal.*

Summary

A complex with remnants of mining activity (Fig. 77) is situated on the boundary of Řepová and Křemačov cadastral areas (Šumperk District), between Kamenná Hill and the Řepovský Stream. In September 2017, the geologist M. Nepejchal took mineralogical samples from the rubble of a filled prospect shaft, having gathered artefacts of an archaeological character (pottery fragments, animal bones and an iron sledgehammer) datable to the 15th century. A detector survey of the surrounding area yielded more iron artefacts.

Jakub Halama

Moravské Knínice (okr. Brno-venkov)

„U Tří Rumunů“, parc. č. 826/1.

Středověk. Neurčený areál. Náhodný zásah/nález. Průzkum. Uložení nálezu: Soukromá sbírka.

Lokalizace: WGS-84 – 49.28025N, 16.505972222E

V dubnu roku 2020 náhodně nalezl A. Romanovský v lesním terénu asi 150 metrů severovýchodně od vrcholu „U Tří Rumunů“ (404,7 m n. m.) železný hrot kopí (obr. 78). Místo nálezu je situováno v nadmořské výšce okolo 388 m, v horní partii severovýchodního svahu, který klesá k levému břehu Kuřimky. Jedná se o kompletní železný hrot kopí o celkové délce 306 mm. Dlouhá listovitá čepel s maximální šířkou ve spodní části je zakončena lehce zkoseným hrotem. Střed čepele je zpevněn podélným žebrem, které přechází v dlouhou, mírně se rozšiřující tulej kruhového průřezu. Formálně odpovídá kopím typu IIIb podle A. Ruttkaye (1976, 300–301, Abb. 36), jejichž bližší časové zařazení je však obtížné, neboť se jedná o tvar, jenž se udržuje od doby železné až do konce středověku. Předmět by mohl souviset s lokalitou v trati „Poloudělí“, vzdálenou

Obr. 78. Moravské Knínice. Železné kopí. Foto M. Přichystal.

Fig. 78. *Moravské Knínice. Iron spear. Photo by M. Přichystal.*

zhruba 400 m na severovýchod, v jejímž rámci měly být staršími povrchovými sběry získány zlomky keramických nádob ze 14. a 15. století, výjimečně i jednotlivé starší středověké střepy (Belcredi 1989, 191).

Literatura

Belcredi, L. 1989: Období středověku. In: L. Belcredi a kol.: *Archeologické lokality a nálezy okresu Brno-venkov.* Brno: Okresní muzeum Brno-venkov, 183–196.

Ruttkay, A. 1976: Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). *Slovenská archeológia* XXIV(2), 245–395.

Summary

In April 2020, A. Romanovský accidentally found an iron spearhead (Fig. 78) in a forest about 150 m northeast of “U Tří Rumunů” Hill (Moravské Knínice cadastral area, Brno-Country District). Formally, it corresponds to type IIIb spears (Ruttkay 1976, Abb. 36, 300–301), whose shape persisted from the Iron Age to the end of the Middle Ages. The object might be associated with a nearby medieval site in “Poloudělí” field.

Michal Přichystal, Adam Romanovský

Náklo (k. ú. Mezice, okr. Olomouc)

Náklo-Mezice; „U Rybníka“, „Prostřední traty“, parc. č. 89/11.

Mladohradištní období (RS4), novověk. Sídliště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archeologické centrum Olomouc.

Lokalizace: WGS-84 – 49.6695389N, 17.1220183E; 49.6689642N, 17.1238250E; 49.6681339N, 17.1233428E; 49.6687531N, 17.1215589E

V březnu až červnu 2020 pokračoval záchranný výzkum Archeologického centra Olomouc při rozšiřování nákelské štěrkovny, navazující na plochu prozkoumanou v roce 2019 (Vránová 2020, 178). Nadmořská výška v místě pozitivních nálezů se pohybovala od 225 do 226 m. Výzkumu předcházela plošná skrývka (cca 1,5 ha), která odkryla kulturní vrstvu s pozůstatky lidských aktivit na ploše 0,55 ha. Během skrývky se uskutečnil i detektorový průzkum, díky němuž se podařilo získat kolekci kovových artefaktů datovaných do období kultury lužických popelnicových polí (viz oddíl Doba bronzová), středověku a novověku.

Časně středověká keramika byla zachycena na více místech kulturní vrstvy a v jednom sídlištním objektu. Jižní a východní část lokality protínaly mělké, do novověku datované příkopy – pozůstatky odvodňovacích struh a meliorace.

Literatura

Vránová, V. 2020: Náklo (k. ú. Mezice, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 61(1), 178.

Summary

A rescue excavation during the extension of a gravel pit in the Náklo-Mezice site (Mezice cadastral area, Olomouc District) continued in March and June 2020. A cultural layer with 195 features containing medieval pottery was examined. The south and east of the site were intersected by Modern Period drainage channels and land amelioration elements.

Marek Kalábek, Vít Hadrava

Němčice nad Hanou (okr. Prostějov)

Ul. Šafaříkova; „Hák“, parc. č. 5212.

Středohradištní období (RS3). Sídliště. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum a galerie v Prostějově, p. o., inv. č. 229.697–229.699.

Lokalizace: S-JTSK – -553574.43, -1149389.51

Ve dnech 30. 4. – 5. 5. 2020 probíhal archeologický dohled související s úpravou distribuční sítě vysokého napětí v Němčicích nad Hanou, okr. Prostějov (Němčice n. H., TS Šafaříkova – č. stavby 1040004625). Liniový výkop určený pro pokládku kabelů protnul při jižním konci ulice Šafaříkova, v nejsevernějším cípu polní trati „Hák“ (parc. č. 5212) nevýraznou kulturní vrstvu obsahující keramiku pokročilé střední doby hradištní. Ta dokládá dosud neregistrované raně středověké osídlení v této části němčického katastru a přináší cenný poznatek doplňující archeologickou topografii již tak nebývale bohatého pravěkého a raně historického osídlení mikroregionu Němčicka (viz Fojtík, Veselá 2013).

Literatura

Fojtík, P., Veselá, B. 2013: Pravěké a raně historické osídlení katastru města Němčice nad Hanou (okr. Prostějov). *Střední Morava* 35, 63–88.

Summary

A watching brief took place in Němčice nad Hanou (Prostějov District) on 30 April – 5 May 2020. A line trench near the south end of Šafaříkova Street intersected a non-distinctive cultural layer containing Middle Hillfort Period pottery.

Pavel Fojtík

Němčičky (k. ú. Němčičky nad Jevišovkou, okr. Znojmo)

Intravilán; parc. č. 1352.

Mladohradištní období (RS4). Sídliště. Sonda. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Jihomoravské muzeum ve Znojmě, p. o., inv. č. A31653/1–41.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9417194N, 16.0886917E; 48.9415778N, 16.0884889E

V souvislosti s terénními úpravami kolem rodinného domu na parcele č. 1352 proběhl v květnu 2020 menší archeologický výzkum. Cílem výzkumu bylo zdokumentovat dva rozrušené sídlištní objekty, z nichž byl získán keramický materiál z mladší doby hradištní. Jeden z objektů byl identifikován s největší pravděpodobností jako potravinářská pec (obr. 79).

Zjištěná situace navazuje na výzkum Jihomoravského muzea ve Znojmě, p. o., z prosince roku 2000 (Berkovec 2001). Ten na

Obr. 79. Němčičky. Profil pece. Foto archiv Jihomoravského muzea ve Znojmě.

Fig. 79. *Němčičky. Oven profile. Photo Archives of the South Moravian Museum in Znojmo.*

skryté ploše zachytil dna nejméně pěti objektů (pravděpodobně odpadních jímek) se zlomky keramiky dokládající dlouhodobé osídlení polohy, jehož počátek je možné zařadit taktéž do 11. století. Kontinuální osídlení je pak doloženo až do poloviny 16. století. Existence sídlištních objektů a pece svědčí o podstatně dřívějším příchodu osadníků, než uvádějí písemné prameny, zmiňující ves k roku 1353 (např. Peřinka 1904, 391).

Literatura

Berkovec, T. 2001: *Němčičky nad Jevišovkou* (*Znojmo*). Rkp. Nálezové zprávy MTX200100843 [cit. 2021-11-05]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-200100843.

Peřinka, F. A. 1904: *Vlastivěda moravská. Znojemský okres.* Brno: Musejní spolek.

Summary

A rescue excavation in the built-up area of Němčičky (Znojmo District) documented a pit and a food production oven (Fig. 79) from the Late Hillfort Period. The finds follow the results of a survey conducted in 2000.

Alena Nejedlá

Olbramovice (k. ú. Olbramovice u Moravského Krumlova, okr. Znojmo)

„Leskoun“, parc. č. 2046/22.

Novověk – industriální období. Pastvina. Průzkum detektorem kovu. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0093700N, 16.3640817E

Prospekce a drobná sondáž v plochách určených k odtěžení na severovýchodním svahu kopce „Leskoun“, již mimo opevněnou plochu pravěkého hradiště, přinesla pouze artefakty novověkého a recentního stáří.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A prospection and trial trenching on the northeast slope of Leskoun (Olbramovice u Moravského Krumlova cadastral area, Znojmo District) yielded an artefact from the Modern Period age.

David Parma

Olomouc (k. ú. Nemilany, okr. Olomouc)

Olomouc-Nemilany; Ul. Kožušanská č. p. 71/6, parc. č. 170.

Vrcholný středověk. Vesnice/městečko. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archeologické centrum Olomouc.

Lokalizace: WGS-84 – 49.5565742N, 17.2471650E; 49.5564617N, 17.2466917E; 49.5563747N, 17.2467528E; 49.5564761N, 17.2472481E

V září 2020 uskutečnili pracovníci Archeologického centra Olomouc záchranný výzkum v intravilánu městské části Olomouc-Nemilany na ulici Kožušanská. Na ploše odtěženého dvora statku o velikosti 40 × 10 m bylo prozkoumáno 20 sídlištních objektů datovaných do kultury lineární keramiky (viz oddíl Neolit), lengyelské kultury (viz oddíl Eneolit), kultury lidu popelnicových polí (viz oddíl Doba bronzová), středověku a novověku. Lokalita se nachází na první pravobřežní terase řeky Moravy v nadmořské výšce 212–214 m.

Na západní straně skryté plochy se koncentrovaly nálezy středověkého stáří (13.–14. století). Kromě pozůstatků dvou vakovitých zásobnic byla z části prozkoumána i vstupní šíje sklípku – lochu (obj. 338). Objekt sklípku měl nepravidelný oválný půdorys (3,5 × 1,5 × 2,3 m), orientován byl severojižním směrem a jeho vstupní šíje se zatesanými stupni schodiště byla zahloubena směrem k severu. Kromě zlomků keramiky se ze zásypu objektů podařilo získat železné obruče potrubí a zlomek prejzu.

Literatura

Kalábek, M. 2006: Olomouc (k. ú. Nemilany, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 47, 263.

Kalábek, M. 2011: Olomouc (k. ú. Nemilany, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 52(1), 179.

Summary

A rescue excavation was carried out in 71/6 Kožušanská Street, Olomouc-Nemilany (Olomouc District) in 2020. Two storage pits and a cellar (larder) were examined at the excavated court area.

Marek Kalábek

Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc)

Fotbalový stadion, parc. č. 967/43.

Mladohradištní období (RS4). Místo sběru. Povrchový nález. Průzkum. Uložení nálezu: Vlastivědné muzeum v Olomouci.

Lokalizace: WGS-84 – 49.604507, 17.230323

Pan J. Zmrzlík daroval Vlastivědnému muzeu v Olomouci větší fragment nádoby (obr. 80), který nalezl zhruba před 15 lety v areálu řepčínského fotbalového stadionu. Jde o část výdutě hrncovité nádoby zdobené neuměle provedenou vícenásobnou vlnicí a vodorovnými rýhami. Na povrchu evidujeme stopy po obtáčení nádoby. Keramické těsto obsahuje značnou příměs tuhy. Barva na vnější straně je šedohnědá a zevnitř černá. Zejména na základě výskytu grafitu v keramické hmotě lze popisovaný zlomek klást do širšího časového intervalu od 10. do 1. poloviny 11. století (k tomu Balcárková 2013, 787–788).

Z katastru Olomouce-Řepčína registrujeme několik dalších raně středověkých lokalit. První indikuje hrnec ze Zengrovy ulice, který V. Dohnal spojoval s možným hrobovým celkem (Dohnal 1991, 224, tab. V: 9). Druhou lokalitu se podařilo objevit během stavby rychlostní komunikace R 35, kde pracovníci Archeologického centra Olomouc prozkoumali část raně středověkého sídliště datovaného do 8. století (Pomykalová 2014) a také 28 kostrových hrobů z 9.–10. století (Kalábek 2006, 264). Další raně středověké sídliště bylo zachyceno během terénní prospekce M. Kalábka v trati „Dolní nivy“ (nepublikovaný materiál uložen ve Vlastivědném muzeu v Olomouci). Prezentovaný zlomek keramiky z prostoru fotbalového stadionu může naznačovat dosud neznámé osídlení v katastru Olomouce-Řepčína, který je poprvé uveden v soupisu statků olomoucké kapituly z roku 1141 (Spáčil a kol. 1985, 193).

Literatura

Balcárková, A. 2013: Povelkomoravská a mladohradištní keramika datovaná mincemi z Kostic – Zadního hrúdu. *Archeologické rozhledy* LXV(4), 786–824.

Dohnal, V. 1991: Slovanská pohřebiště na Olomoucku. *Časopis Slezského muzea, série B* 40(3), 220–246.

Kalábek, M. 2006: Olomouc (k. ú. Řepčín, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 47, 263–264.

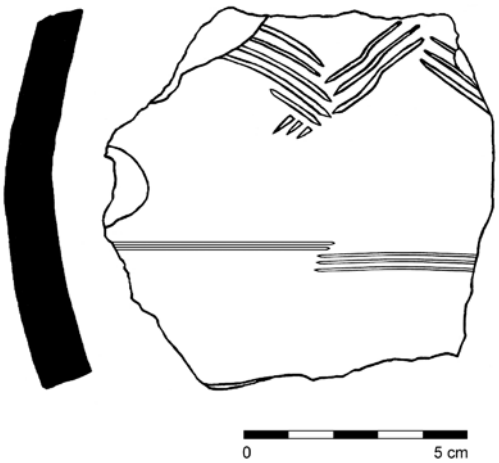
Pomykalová, K. 2014: Raně středověké sídliště na lokalitě Olomouc-Řepčín „Horní Nivy“. In: M. Bém, J. Peška (eds.): *Ročenka 2013*. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace, 216–233.

Spáčil, V. a kol. 1985: *Pečeti a znaky měst, městeček a obcí olomouckého okresu*. Olomouc: Městský NV.

Summary

J. Zmrzlík donated a fragment (Fig. 80) of an early medieval pot made from a substance with an admixture of graphite from the Řepčín cadastral area (Olomouc District) to the Regional Museum in Olomouc.

Lukáš Hlubek

Obr. 80. Olomouc, Řepčín. Zlomek keramiky. Kresba L. Hlubek.
Fig. 80. *Olomouc, Řepčín. Pottery fragment. Drawing by L. Hlubek.*

Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc)

Olomouc-Slavonín; „Zahrady“, parc. č. 533/210–533/217.

Mladohradištní období (RS4), novověk. Sídliště. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archeologické centrum Olomouc.

Lokalizace: WGS-84 – 49.5746575N, 17.2382147E; 49.5745908N, 17.2385889E; 49.5732106N, 17.2379881E; 49.5733161N, 17.2376225E

V červnu až září 2020 provedli pracovníci Archeologického centra Olomouc několik drobných záchranných výzkumů pod budoucími rodinnými domy na lokalitě „Zahrady“ v intravilánu městské části Olomouc-Slavonín. Navázali zde na předchozí výzkumy z let 2004–2019 (Kalábek 2019, 197; Hadrava 2020, 161). Lokalita leží na mírném svahu první pravobřežní terasy řeky Moravy obráceném k východu v nadmořské výšce 214–215 m. Na ploše 0,43 ha bylo prozkoumáno 31 sídlištních objektů datovaných do eneolitu (jordanovská kultura), období lužických popelnicových polí (viz oddíly Neolit, Doba bronzová, Doba železná), časného středověku a novověku. Objeven byl i jeden kostrový hrob z časného středověku (?) a novověká cesta.

Na lokalitě byl zachycen jeden sídlištní objekt (obj. 399) oválného půdorysu s keramikou datovanou rámcově do 10. století. Ze zásypu pochází rovněž pozůstatek pražnice. Přibližně 10 metrů východně od této jámy byl zachycen kostrový pohřeb dospělého jedince na zádech s orientací Z–V, bez milodarů. Severní nároží parcely č. 533/217 proťala novověká cesta v délce cca 11 m a šířce 2 m s nálezy porcelánu. Ze skrývek parcely č. 533/214 pochází také drobná měděná mince s provrtem původně z Osmanské říše (18./19.století).

Literatura

Hadrava, V. 2020: Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 61(1), 161.

Kalábek, M. 2019: Olomouc (k. ú. Slavonín, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 60(1), 196–197.

Summary

An excavation conducted during the construction of a family house in Olomouc-Slavonín (Olomouc District) in 2020 revealed 31 features (one dated to the Late Hillfort Period) and apparently one inhumation grave with no finds. Plot 533/217 was intersected by a Modern Period road. The removal of the overburden yielded a small copper coin with a drilled hole from the Ottoman Empire (18th/19th century).

Marek Kalábek

Olomučany (okr. Blansko)

Intravilán, parc. č. 1254/1.

Novověk – industriální období. Vesnice/městečko, sklárna. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3311603N, 16.6709736E

V roce 2020 proběhla přístavba k restauraci U Červené růže v Olomučanech č. p. 346. V rýhách pro základové pasy novostavby, v místech dosavadního parkoviště, byly zachyceny základy a sklepní prostory zaniklých staveb zbořených přibližně v letech 1984–1985 (ústní sdělení a historická fotografie pracovníka Národního památkového ústavu – Uzemní odborné pracoviště Kroměříž J. Štětiny z Olomučan). Podle historických záznamů (mapa stabilního katastru) by mělo jít o základy jednoho z domů (nejspíše č. p. 19) stojícího v části obce, kam je lokalizovaná původní historická lichtensteinská olomučanská sklárna ze 17.–18. století (č. p. 20, 22 a 24: Štěpán 2009, 148). Kromě běžných stavebních a odpadních navážek se v areálu stavby nepodařilo lokalizovat žádné situace poukazující na práci sklářské hutě.

Literatura

Štěpán, V. 2009: Dějiny sklárny v Olomučanech na Blanensku. *Vlastivědný věstník moravský* LXI(2), 146–169.

Summary

The foundations and cellar areas of buildings demolished in 1984–1985 were detected during the construction of an annexe to a restaurant in the built-up area of Olomučany (Blansko District) in 2020. According to historical records, it is assumed to be one of the houses standing in the area of the original Liechtenstein glassworks from the 17th to the 18th century (Štěpán 2009, 148). Besides ordinary construction and refuse backfill, no contexts referring to the glasswork operation were found.

Petr Kos

Olomučany (okr. Blansko)

„Polomsko“, „Pokojná“, „Zlámaniny“, parc. č. 1253, 1258, 1259.

Vrcholný středověk – novověk. Milířiště, důl, vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3449306N, 16.6864192E; 49.3438400N, 16.6865694E; 49.3394642N, 16.6887475E; 49.3378144N, 16.6920519E; 49.3371083N, 16.7035264E; 49.3364381N, 16.7107200E

V roce 2020 byl zahájen víceletý projekt „Pitná voda Jedovnicko“. Jde o výstavbu vodovodu, která započala na sídlišti Písečná v Blansku a bude končit u vodního zdroje v Rakoveckém údolí jihovýchodně městysu Jedovnice (okr. Blansko). Rýha roku 2020 překonala Arnoštovo údolí s říčkou Punkvou a prošla do čtvrti Klepačov žlíbkem, nad nímž byly nedávno objeveny pozůstatky zaniklého středověkého hrádku (Štětina 2019). Důležitým nálezem byly pozůstatky usedlostí zaniklé středověké vesnice Polom v trati „Polomsko“ na lesní cestě Klepačovská. Zde byly zachyceny relikty shořelého stavení, terénní úpravy, pozůstatky dvorků, pece a základy sloupových a kamenných staveb z rozmezí 13.–15. století. Současně nastal pokus o orientační zaměření souvisejících zaniklých plužin a pozůstatků dolování železných rud.

Pozůstatků dolování se trasa vodovodu dotkla bezprostředně až v trati „Pokojná“ na trase cesty Křivá borovice. Zde byl dohled doplněn prospekcí detektorem kovů, která předcházela hloubení rýhy v zalesněném terénu. Nálezy koňských podkov dokládají využívání lesní cesty a plužin ve středověku (vrcholný až pozdní středověk), zatímco zbytky šachet a jejich obvaly (pinky) naznačují až novověké stáří. U křižovatky lesních cest (bod záchrany BK 025) byla lokalizována historická hranice lichtenšteinského panství. V dalším úseku směřovala rýha vodovodu kolem propasti V Pokojné k obci Rudice, na jejímž katastru probíhala historická těžba železných rud hrabaty ze Salmu. Cesta z kóty „Pokojná“ byla vysypána tmavým „kulmovým“ kamenem, zatímco cesta směřující k propasti vápencem.

Na trase budovaného vodovodu byla současně lokalizována také milířiště, z nichž dvě byla protnuta vodovodní rýhou na k. ú. Olomučany a Rudice v trati „Zlámaniny“.

Literatura

Štětina, J. 2019: Středověká fortifikace na Klepačově (okr. Blansko). In: M. Dejmal, L. Jan, R. Procházka (eds.): *Na hradech a tvrzích. Miroslavu Plačkovi k 75. narozeninám jeho přátelé a žáci.* Brno: NLN, 190–202.

Summary

Remnants of farmsteads in the deserted medieval village of Polom were found in 2020 during water pipeline construction in "Polomsko" field on a forest road Klepačovské (Olomučany cadastral area, Blansko District). The detected features included remnants of a burnt house, terrain adaptations, remnants of courtyards, an oven and the foundations of posts and stone structures from the 13th to the 15th centuries. A related defunct field system, remnants of iron ore mining and charcoal kilns were tentatively surveyed.

Petr Kos

Olomučany (okr. Blansko)

„U Šajby", parc. č. 1289.

Novověk. Lom, areál nezemědělské výroby. Povrchový nález. Průzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3287603N, 16.6952492E

Během budování vodovodu „Pitná voda Jedovnicko" byl lokalizován v lesní trati „U Šajby" menší vápenický okrsek, situovaný ve žlíbcích u pravostranného přítoku Josefovského potoka. Jeho součástí jsou dva jámové lomy a dvě jednokanálové vápenné pece zadlabané do břehu žlíbků vzniklých působením eroze v hlinitých sedimentech rudických vrstev. Třetí objekt v blízkosti mělké těžební jámy na vápenec neobsahoval výrobní odval spojený s výpalem vápna. Hlavní periodickou výrobu vápna mohla vykonávat rozměrná jámová pec s pecištěm o průměru cca 3–4 m umístěná k okraji většího lomu. Okrskem prochází cesta znatelně zpevněná vápenným kamenem, který mohl být připravován štěrkaři ve zdejších lomech.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A smaller lime burning district was localised in "U Šajby" forest field (Olomučany cadastral area, Blansko District), including two pit quarries and three single-channel lime kilns dug into the bank of a tributary of the Josefovský Stream.

Petr Kos

Olomučany (okr. Blansko)

„Zlámaniny", parc. č. 1283.

Středověk. Milířiště. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3371442N, 16.7033011E

Během budování vodovodu „Pitná voda Jedovnicko" prošla výkopová rýha v lesní trati „Zlámaniny" mezi obcemi Olomučany a Rudice plošinou zaniklého milířiště. Dokumentovaný profil doložil opakované výpaly milíře o průměru větším jak 10 m. Vzhledem k rozměrům a poloze nelze vyloučit, že šlo o výpal dřevěného uhlí pro adamovské železářské hutě knížat z Lichtenštejna.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A vertical section through the plateau of a defunct kiln that probably produced charcoal for the Liechtenstein ironworks in Adamov was documented in "Zlámaniny" forest field (Olomučany cadastral area, Blansko District).

Petr Kos

Osová Bítýška (okr. Žďár nad Sázavou)

„Duforty", parc. č. 4070–4074.

Vrcholný středověk. Pastvina, pole. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Vysočiny Jihlava, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3194400N, 16.1835875E

Při stavbě obchvatu Osové Bítýšky byla v údolí 1,3 km jihovýchodně od obce nalezena koncentrace kamenných zdí (obr. 81–83). Nasucho kladené základy o šířce 40–60 cm byly založeny do mělkých výkopů ve splachových uloženinách. Při délce několik desítek metrů se nacházely v pravidelných rozestupech vedle sebe, případně z nich pod ostrým úhlem vybíhaly další větve. Nad hranicí nivy se zídky patrně vlivem dlouhodobé orby či eroze terénu postupně vytrácely. Dle rozestupů a orientace zdí by se mohlo jednat o ohraničení plužin. Na základě neobvyklého sledu a ostrého úhlu vedlejších větví je třeba připustit i možnost, že se jedná o zdivo pasteveckých ohrad. Situace zatím nelze přesně datovat, nicméně při začišťování byly získány keramické zlomky z období 13.–14. století.

Literatura

Těsnohlídek, J. 2018: *I/37 Osová Bítýška obchvat DSP, VD-ZDS/AD zjišťovací archeologický výzkum a predikce areálů v trase plánované stavby.* Rkp. nálezové zprávy, č. akce A049/2018. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Obr. 81. Osová Bítýška, „Duforty". Detail napojení základů zdí. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 81. *Osová Bítýška, "Duforty". Detail of the connection of the wall foundations. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 82. Osová Bítýška, „Duforty“. Letecký snímek odkrytých základů zdí. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 82. *Osová Bítýška, “Duforty”. Aerial photograph of uncovered wall foundations. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Obr. 83. Osová Bítýška, „Duforty“. Základy zdi 0902 trojúhelníkového půdorysu. Foto Archaia Brno z. ú.

Fig. 83. *Osová Bítýška, “Duforty”. Foundations of the 0902 wall with a triangular layout. Photo by Archaia Brno z. ú.*

Summary

A stone wall concentration (Fig. 81–83), tentatively interpreted as field system boundaries or the foundations of pastoral enclosures was detected southwest of Osová Bítýška (Žďár nad Sázavou District) during the construction of a bypass.

Jakub Těsnohlídek

Podhradní Lhota (okr. Kroměříž)

Nový Šaumburk, parc. č. 310/1.

Pozdní středověk, novověk. Hrad. Stavebně-historický průzkum. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Obec Podhradní Lhota.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4166956N, 17.7983333E

Zřícenina hradu Nový Šaumburk, nazývaného též Zubříč, se nachází cca 0,5 km jihovýchodně od centra obce Podhradní Lhota. Lokalita je situována na levobřeží říčky Juhyně. Areál hradu je kulturní památkou zapsanou v Ústředním seznamu kulturních památek pod číslem 38370/7-6096. Hrad je situován na vrcholu skalnatého hřebínku chráněného, kromě jižní strany, strmými a dlouhými svahy. Na jihu je pak plochým sedlem spojen s úbočím podstatně vyššího kopce, na jehož temeni je situována zřícenina staršího hradu Šaumburka (Janiš et al. 2018, 197–203, 260–269).

Nadzemní pozůstatky zděné architektury jsou na Novém Šaumburku zachovány pouze v hradním jádru, zaujímajícím nejvyšší část areálu (obr. 84). Jedná se o zříceniny hlavní a parkánové hradby a část nádvorního průčelí obytné budovy. Podstatná část pozůstatků architektury hradu byla obnažena výkopy v 1. polovině 20. století a bez potřebné konzervace postupně zanikala. To je i případ úseku zdiva hlavní hradby v severozápadní části jádra, který v průběhu posledních desetiletí ve své nadzemní části téměř zmizel.

V roce 2020 došlo ve spolupráci s Národním památkovým ústavem (NPÚ) v Kroměříži, Obcí Podhradní Lhota a nově založeným Spolkem hradu Nový Šaumburk k odborné dokumentaci a konzervaci této ohrožené části hradu. Původní zdivo bylo zakonzervováno a překryto ochrannou vrstvou řemeslně kvalitně

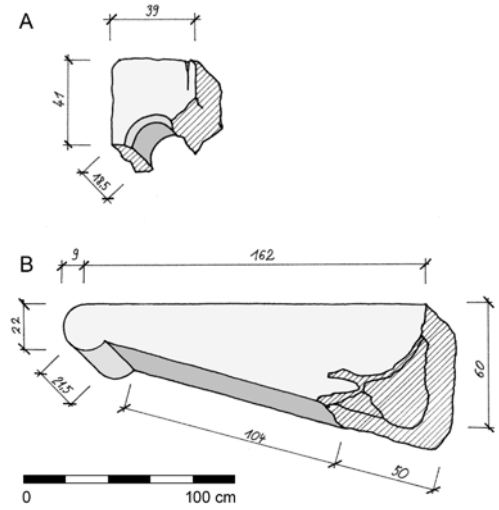
Obr. 84. Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. Pohled od jihu na vnitřní líc hlavní hradby – stav před konzervací. Foto R. Vrla.

Fig. 84. *Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. View from the south of the inner face of the main wall – before the conservation. Photo by R. Vrla.*

Obr. 85. Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. Pohled od jihu na vnitřní líc hlavní hradby – stav po provedení konzervace. Foto R. Vrla.

Fig. 85. *Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. View from the south of the inner face of the main wall – after the conservation. Photo by R. Vrla.*

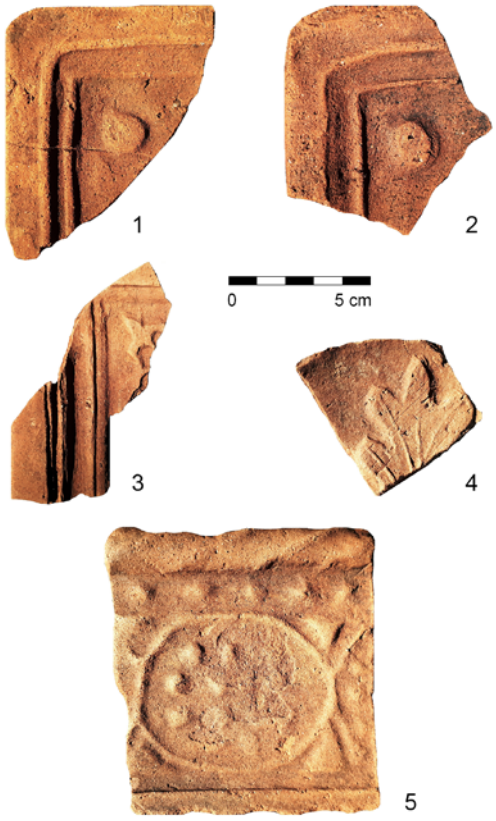
Obr. 86. Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. Terénní zaměření architektonických detailů, nalezených na hradě v roce 2020. Kresba R. Vrla.

Fig. 86. *Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. Field survey of architectural details found in the castle in 2020. Drawing by R. Vrla.*

provedeného zdiva nového (obr. 85). Na tyto práce by měly v budoucnu navázat další kroky zaměřené na konzervaci zdiv obnažených historickými výkopy. Stavební práce lze z hlediska státní památkové péče považovat za velmi kvalitní (Vrla 2015). V rámci prací byla nalezena dvojice pozoruhodných kamenických detailů náležejících k původní architektonické výbavě hradu. Prvním z nich je zlomek obruby snad kruhového, či půlkruhem završeného otvoru (obr. 86: A), druhým pak téměř kompletně dochovaná schodnice vřetenového schodiště (obr. 86: B). Dokumentace nálezů a odkrytých partií zdiva hradu vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ Nemovité památky v ČR, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

V rámci akce byl pracovníky Muzea Komenského v Přerově, p. o., zajištěn záchranný archeologický výzkum formou dohledu při postupném snižování svrchních vrstev, které prováděli členové Spolku hradu Nový Šaumburk. Během výzkumu byl získán soubor zlomků pozdně středověké a raně novověké kuchyňské a stolní keramiky. Z úrovně svrchních destrukčních planýrek pochází rovněž kolekce zlomků kamnářské keramiky, která dokládá aktivity v hradním jádru ještě v období raného novověku (2. polovina 16. století). V několika případech jde o torza komorových kachlů původně čtvercového formátu s miskovitým zahloubením čelní vyhřívací stěny, s centrálním rostlinným dekorem a rozvilinami v rozích. Jedním torzem je zastoupen římsový kachel s vegetabilním motivem umístěným pod provazcem (obr. 87). Během výzkumu byla provedena preventivní prospekce za pomoci detektoru kovů, díky níž byl zachráněn soubor kovových artefaktů. Nejpočetnější skupinu tvoří stavební kování. Do kategorie militarií náleží osm artefaktů. Střelné zbraně zastupuje soubor sedmi železných hrotů šípů rombického průřezu, z nichž šest je opatřeno kónickou tulejí, jeden pak trnem. Palné zbraně reprezentuje torzo roztržené původně oktogonální hlavně, nalezené T. Třetinou na severozápadním svahu hradního jádra (obr. 88: 1). Rozměry zlomku hlavně jsou 41 × 31 mm. Hmotnost činí 90 g. Povrch artefaktu zhotoveného z bronzu je nerovnoměrně pokryt světle zelenou oxidační patinou. Artefakt lze rámcově datovat do průběhu 15. století.

Za pozoruhodný lze označit solitérní numizmatický nález při severovýchodním okraji hradního jádra objevený E. Vilimcem. Nalezenou mincí je dobové falzum denáru vrchního komorského hraběte v Sedmihradsku Mikuláše Redwitze, raženého patrně v letech 1430–1434. Mince o průměru 12 mm a hmotnosti 0,239 g má po obvodu měděného střížku zřetelné trhliny. Na líci je dochovaný špatně čitelný reliéf s částí postavy, která drží v pravé ruce palcát, v levé kříž či zemské jablko. Na rubu mince se nachází rovnoramenný kříž umístěný ve štítě (obr. 88: 2). S nálezy Redwitzových denárů se můžeme setkat na Slovensku, odkud pochází také jejich výjimečný hromadný nález ze Šurian – Kostolného Seku (Švec 2014, 73–74; Kujovský, Hunka 1990, 159–209). Na území České republiky představuje exemplář z hradu Nový Šaumburk zcela vzácný případ. K nejmladším nálezům vyzvednutým z úrovně svrchních vrstev patří grešle Josefa II. z roku 1782 ražená ve vídeňské mincovně, která dokládá novověké aktivity na lokalitě po zániku hradu.

Obr. 87. Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. Zlomky kamnových kachlů nalezených během výzkumu. Foto Z. Schenk.

Fig. 87. *Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. Stove tile fragments discovered during the archaeological investigation. Photo by Z. Schenk.*

Obr. 88. Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. 1 – Torzo hlavně hákovnice; 2 – denár Mikuláše Redwitze. Foto T. Třetina, Z. Schenk.

Fig. 88. *Podhradní Lhota, Nový Šaumburk. 1 – Barrel fragment; 2 – denarius of Nicolaus von Redwitz. Photo by T. Třetina, Z. Schenk.*

Literatura

Janiš, D., Vrla, R., Štětina, J., Langová, J., Holík, J., Vácha, Z., Schenk, Z. 2018: *Hrady Zlínského kraje*. Lukov: Spolek přátel hradu Lukova.

Kujovský, R., Hunka, J. 1990: Hromadný nález mincí z 15. storočia zo Šurian. *Slovenská numizmatika* XI, 159–209.

Švec, A. 2014: Nález drobných mincí z obdobia vlády Žigmunda Luxemburského z Hlohovca. *Denarius. Numizmatický časopis*, 72–76.

Vrla, R. 2015: Památková péče o torzální architekturu ve Zlínském kraji. *Archaeologia historica* 40, 57–75.

Summary

A project focusing on the documentation and conservation of a section of the main wall masonry (Fig. 84, 85) in the northwest part of the core of the ruin of Nový Šaumburk Castle (Podhradní Lhota cadastral area, Kroměříž District) took place in 2020. An excavation yielded an assemblage of fragments of late medieval and early modern pottery, stove tiles, architectural details and metal artefacts (Fig. 86–88). The war gear category is represented by iron arrowheads and a fragment of a bronze arquebus barrel (Fig. 88).

Zdeněk Schenk, Radim Vrla, Tomáš Třetina, Erik Vilimec

Podolí (k. ú. Podolí u Brna, okr. Brno-venkov)

„Stará hora“, parc. č. 1239/178.

Středověk. Neurčený areál. Průzkum detektorem kovu. Průzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2012000N, 16.7288000E

Počátkem léta předala pracovníkům Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., M. Májková z Horákova masivní olověný kulovitý korál s hustě přesekávaným obvodem získaný pomocí detektoru z polohy „Stará hora“, která leží v severní části intravilánu obce Podolí. Nález je analogický exempláři z nedaleké výšinné polohy „Dlouhé Kopaniny“ v Mokré u Brna (k. ú. Mokrá-Horákov, okr. Brno-venkov). Blízkost historické lesní cesty Podolské s křížovým kamenem (smírčím křížem) u rozcestí v trati „U Studánky“ poukazuje na možný vztah k úsekové komunikaci mezi obcemi Horákov a Podolí v období středověku (srov. Čalkovský 2007, 167). Podobné olověné artefakty lze z východních Čech datován bezpečně již do 11. století. V souvislosti s nálezy „kupeckých“ závaží a mincí jsou předběžně spojovány s tranzitním obchodem (Bláha et al. 2013).

Nález z Podolí u Brna patří mezi preciznější výrobky a mohl by souviset až s mladším časovým zařazením. Ze zahraničních prací je známo, že podobné artefakty, označované často také jako „přesleny“, lze datovat šířeji do mezidobí vrcholného středověku až raného novověku (Egan 2010; Webley 2017).

Literatura

Bláha, R., Hejhal, P., Skala, J. 2013: Raně středověké olověné artefakty z katastru Roudnice (okr. Hradec Králové). In: P. Boroń (red.): *Argenti fossores et alii. Znaczenie gospodarcze wschodnich części Górnego Śląska i zachodnich krańców Małopolski w późnej fazie wczesnego średniowiecza (X–XII wiek)*. Wrocław: Chronicon, 289–305.

Čalkovský, J. 2007: *Podolí u Brna 1237–2007. Vybrané kapitoly z historie obce.* Podolí u Brna: OÚ Podolí u Brna.

Egan, G. 2010: *The Medieval Household, Daily Living c. 1150–1450. Medieval Finds from Excavations in London 6*. Rochester: Boydell Press.

Webley, R. 2017: Spindle Whorls. In: *Portable Antiquities Scheme* [online]. © MMIII–MMXXI [cit. 2021-09-02]. Dostupné z: https://finds.org.uk/counties/findsrecordingguides/spindle-whorls.

Summary

Early in the summer, M. Májková from Horákov handed over a detector find, to the staff at Institute for Archaeological Heritage Brno, of a massive lead spherical bead with a densely cut circumference from “Stará hora” field situated in the north of the built-up area of Podolí (Brno-Country District). Such lead artefacts can be dated as early as the 11th century; the Podolí find is a more precise product and its dating might be later.

Martina Májková, Petr Kos

Pohořelice (k. ú. Pohořelice nad Jihlavou, okr. Brno-venkov)

Ul. Brněnská, parc. č. 996/3.

Vrcholný středověk. Neurčený areál. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9828072N, 16.5255103E

Archeologický výzkum probíhal při stavbě nového parkoviště u místní polikliniky na ulici Brněnská. Místo se nachází v blízkosti regulovaného břehu řeky Jihlavy, většina zemních

prací tak probíhala v recentních navážkách. Starší nálezy byly získány při stavbě retenční nádrže, která dosahovala hloubky až 3 m. V rámci výzkumu byl zdokumentován celkový profil, z jehož spodních vrstev byly získány střepy středověké keramiky, které je možné datovat do 14.–15. století. Zjištěná situace souvisí s již dříve učiněnými nálezy středověkých nádob při stavbě polikliniky. Místo nálezu se nachází v severozápadní části středověkého městečka, sled vrstev může znamenat dorovnání terénu související s tehdejší částečnou regulací koryta řeky Jihlavy. S ohledem na poblíž stojící most, resp. historicky probíhající komunikaci směrem na Brno, je možné i zde předpokládat existenci mostu ve středověkém období. Vrstvy tak mohou souviset rovněž s úpravou terénu pro jeho stavbu (Geisler 1997, 156–157).

Literatura

Geisler, M. 1997: Archeologické lokality na katastru města Pohořelice. *Jižní Morava* 33, sv. 36, 149–158.

Summary

A formation with lower layers containing 14th to 15th century pottery was documented during a rescue excavation in Brněnská Street (Pohořelice cadastral area, Brno-Country District).

Ivan Čižmář

.....

Pohořelice (k. ú. Pohořelice nad Jihlavou, okr. Brno-venkov)

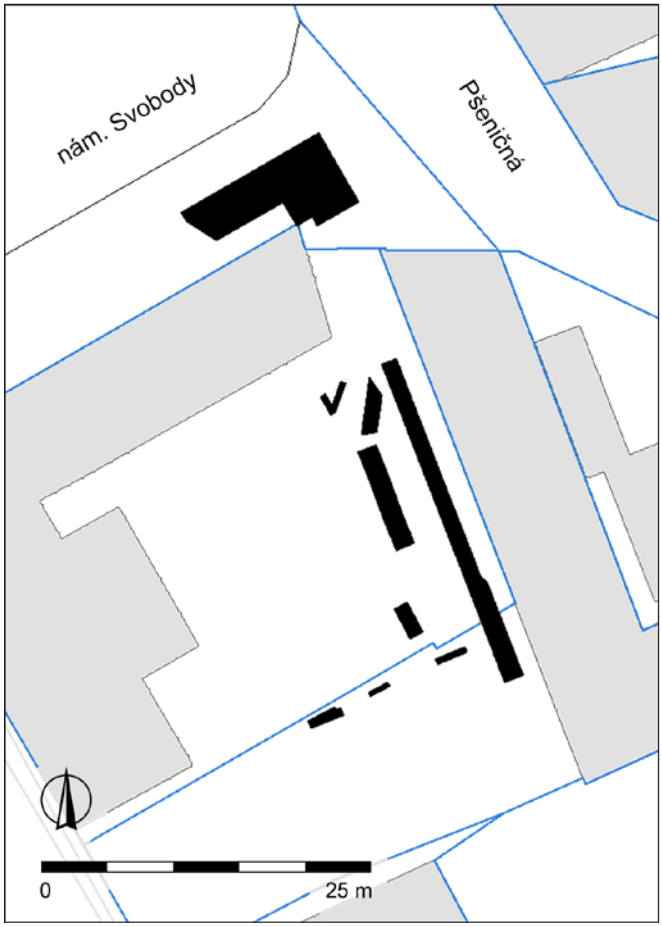
Náměstí Svobody č. p. 79, parc. č. 1919.

Vrcholný středověk, pozdní středověk, novověk. Vesnice/městečko. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 48.9812475N, 16.5250139E

Na místě nynějšího domu na náměstí Svobody č. p. 79 v Pohořelicích byl v letních měsících roku 2019 proveden záchranný archeologický výzkum (A41/2019; obr. 89) v místě bývalého hotelu Pfann. Výzkum byl vyvolán kompletní rekonstrukcí objektu a kanalizační sítě.

Městečko Pohořelice bylo patrně založeno brzy na počátku 13. století, hypoteticky se počítá k nejstarším městům na Moravě. Přispěla k tomu výhodná poloha u přechodu přes řeku Jihlavu, přes který vedly cesty z Brna na Mikulovsko, Znojemsko a dále do Rakous. Lokalita patřila ve svých počátcích markraběti Vladislavu Jindřichovi. Prvá zpráva o ní pochází totiž z roku 1222 (Borský 2018, 165–186). V místě bývalé hotelu Pfann stál kdysi dvůr zvaný „U Okrouhlého kamene“, o kterém je první zmínka z roku 1598, kdy ho od Voršily, vdovy po Osvaldu Steinerovi, koupil Kryštof Dyckart. Někdy na přelomu 16. a 17. století byl dvůr přestavěn. Následně se zde poměrně často střídali majitelé. Když je roku 1682 postoupen hraběnce Marii Anně z Valdštejna, je uváděn jako pustý. Po roce 1682 nechala nová majitelka dvůr barokně přestavět, ze dvou dřívějších stavení a zastavěním proluk mezi nimi vznikla dnešní mohutná úhlová patrová budova. Stabilní katastr z 20. let 19. století zachytil úhlový půdorys budovy, kdy ve dvoře, v koutě sevřeném křídly, stál drobný přístavek a na severovýchodní straně dvora se nacházely různé hospodářské budovy. V roce 1878 došlo k rozšíření budovy o obytnou přístavbu. Další přestavby následovaly po roce 1892 a výsledkem byla změna zájezdního hostince na „moderní“ hotel (Borský 2018, 424–426).

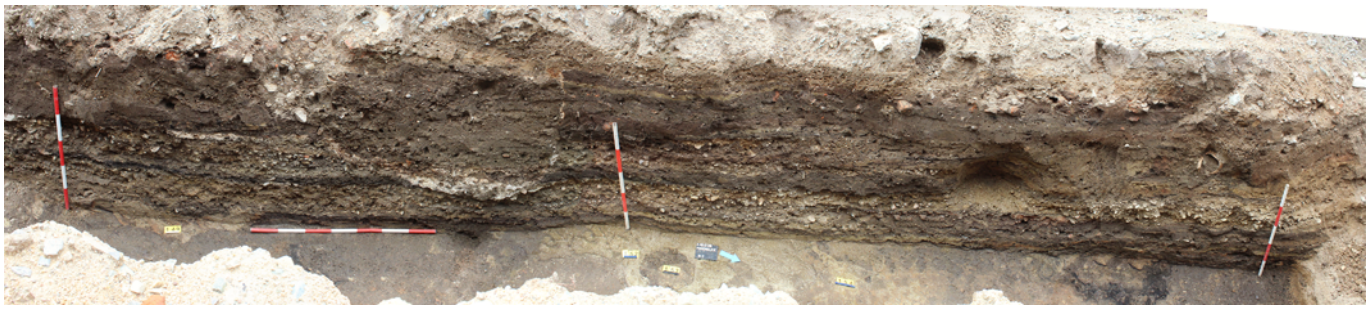
Obr. 89. Pohořelice. Přehled sond záchranného archeologického výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 89. *Pohořelice. Overview of the rescue excavation test pits. Archaia Brno z. ú.*

Na záchranný archeologický výzkum v prostoru dvora bývalého hotelu Pfann v Pohořelicích jsme byli přivolání až po vykopání části kanalizace, a i při dalších výkopech inženýrských sítí byly archeologické situace dokumentovány po provedení výkopu stavbou. Jedině v případě prostoru retenční nádrže, zhruba ve střední části dvora, a přípojky do hlavní trasy kanalizace jsme prováděli plošný záchranný archeologický výzkum.

Nejprve byly odkryty dvě cihelné jímky v západní části dvora a cihelná základová zdiva, minimálně jedno z nich odpovídá zdivu bývalé „kočárovny“. Dále byla zachycena novověká dlažba dvora a patrně stejně starý kamenný sklep s podlahou v jihovýchodním rohu dvora. Jejich vznik lze klást patrně na konec 19. století. Dlažba překrývala zahradní horizont a pod ním vrstva štětování dvora s několika vápennými jámami, které odpovídají přestavbám v 19. století. Mladší nález představovala velká vápenná jáma s krustou vápna na dně, kterou lze datovat do období barokní přestavby dvora a domu. Obklopovalo ji štětování dvora datované obecně do 17. století, pod ním ve středu dvora ležely další štětové vrstvy datované do přelomu vrcholného a pozdního středověku (obr. 90).

V prostoru retenční nádrže byl zachycen velký, minimálně 5 m dlouhý, zahloubený objekt, který pokračoval pod niveletu stavby. Odkryta byla jižní i severní hrana objektu, pravděpodobně jde o zahloubený sklep či suterén. Zánik objektu je datovaný po 2. polovině 15. století. V propojce mezi retenční nádrží a kanalizací byly zjištěny podlahy nadzemního domu (Dům 3) datované do 14. – 1. poloviny 15. století. Odpovídají tomu pak vrstvy štětování dvora datované na přelom 14. a 15. století, a snad i pec zachycená v exteriéru. Pod těmito štěty se v jižní

Obr. 90. Pohořelice. Profil R5 s dochovanou stratigrafií od vrcholného středověku do současnosti. Foto Archaia Brno z. ú.
Fig. 90. *Pohořelice. R5 profile with a preserved stratigraphy from the High Middle Ages to the present. Photo by Archaia Brno z. ú.*

části sondy nacházel zbytek podlahy (Dům 2) s kamennou podezdívkou a sloupovými jámami patrně ze 14. století.

V nejhlubším místě stavby, podél východní strany dvora, byly zachyceny podlahy nadzemního domu (Dům 1) a propálené vrstvy po požáru domu, včetně zbytků spálených dřev. Podlahy jsou datovány pouze obecně do 13.–14. století.

Celkově lze shrnout, že záchranným archeologickým výzkumem byly zachyceny tři nadzemní domy (stavby) vrcholně středověkého stáří. Všechny patrně zanikly požárem, jak dokládá propálení podlah a zbytky popela, uhlíků a ohořelého dřeva. Lze samozřejmě uvažovat o změnách dispozice na parcele či parcelách v důsledku destrukce domů požáry (Zbranek 2020).

Zajímavostí je potom nález zlomku keltského skleněného náramku (LT C–D) z vrstev vrcholně středověkých štětů.

Starší archeologické situace se nacházejí i pod úrovní záchranného výzkumu, výzkumem nebylo dosaženo geologického podloží. Závěrem je podstatné uvést, že v prostoru dvora bývalého hotelu Pfann v Pohořelicích byla dokumentována více než 1,6 m mohutná archeologická stratigrafie, která dokládá kontinuální vývoj prostoru minimálně od 13. století až do současnosti. Odpovídá to důležitosti sledovaného prostoru, který se nachází přímo v centru historických Pohořelic.

Literatura

Borský, P. a kol. 2018: *Město Pohořelice*. Pohořelice: město Pohořelice.

Zbranek, H. 2020: *A41/2019 Pohořelice, hotel Pfann*. Rkp. nálezové zprávy, č. j. MTX202100308. [cit. 2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy České republiky https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202100308.

Summary

A rescue excavation (Fig. 89) in 79 Svobody Square in Pohořelice (Brno-Country District) uncovered remnants of the facilities of the former Baroque hotel Pfann in trenches dug for the sewerage system and a retention basin. The reconstructions of this structure were documented, along with the construction works of the court. A court pavement and three horizons of High Middle Ages buildings were also detected (Fig. 90).

Michala Přibylová, Hynek Zbranek

Pozořice (okr. Brno-venkov)

Hrad Vildenberk, parc. č. 2032.

Středověk. Hrad. Průzkum detektorem kovu. Průzkum.
Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2243106N, 16.8122531E; 49.2245375N, 16.8109354E

I. Na Ústav archeologické památkové péče Brno., v. v. i., byly předány Š. Drápalem z Viničných Šumic detektorové nálezy získané z prostoru zříceniny hradu Vildenberk u Pozořic. Kolekce metalických artefaktů obsahovala železnou šipku s tulejí, dva dveřní zámky a fragment trnovitého držadla srpu s kovářskou značkou. Nálezy nelze přesněji lokalizovat než do areálu hradu vymezeného vnějším fortifikačním systémem; lze je tak bezpečně spojit s existencí hradu obývaného v průběhu 14. století.

II. Na jaře roku 2020 nalezla M. Májková z Horákova na západním úpatí hradu Vildenberk ozdobné plechové nákončí opasku. Nákončí ve tvaru stylizované lilie je analogické skupině předmětů, z nichž jeden uváděný z Velké Bystřice na Olomoucku (Hlubek 2019, 308, obr. 91: 4) je ve spojitosti s nálezem ze Zaječic na Chrudimsku možné datovat do 14. století. Širší problematikou těchto oděvních doplňků se blíže zabýval ve spojitosti s lucemburským obdobím J. Musil. V jeho seznamu je možné zmínit k pozořickému exempláři blízké analogie z lokalit Kausche a Černá u Bohdanče, tj. ze severního Německa a východních Čech, a také ze středověkých zaniklých Konůvek na k. ú. Heršpice, okr. Vyškov (Musil 2016, 8, obr. 4: 11, 15). Nález z východního Brněnska je tedy nejspíše dokladem nadregionálních tranzitních dálkových kontaktů mezi střední a severní Evropou. Výrobní zóna těchto specifických liliovitých nákončí je přitom předpokládána v prostoru mezi Norimberkem a Prahou (srov. Musil 2016, 8–9, s literaturou).

Literatura

Hlubek, L. 2019: Velká Bystřice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů* 60(2), 307–308.

Musil, J. 2016: Zajímavé středověké nákončí opasku ze Zaječic. *Chrudimské vlastivědné listy* 25(2), 6–9.

Summary

I. Š. Drápal handed over to Institute for Archaeological Heritage Brno detector finds from the 14th century (an iron arrow with a socket, two door locks and a fragment of a spinous sickle handle) from the area of the ruin of Vildenberk Castle near Pozořice (Brno-Country District).

II. In the spring of 2020, M. Májková of Horákov found a decorative sheet metal belt end, shaped like a stylised lily and datable to the 14th century, on the western slope of the castle hill.

Petr Kos, Martina Májková, Štěpán Drápal

Pozořice (okr. Brno-venkov)

„Za Oborou“, parc. č. 2032.

Vrcholný středověk – novověk. Neurčený areál. Průzkum detektorem kovu. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2232697N, 16.8057861E

Z výzkumu detektorem kovů v okolí hradu Vildenberku, na pravém břehu drobné vodoteče Rejkové severozápadně hradiska Rékoví (Prostřední kopec), pochází nález žlábkováním zdobené bronzové ploché přezky s rozeklaným železným jazýčkem. Vzhledově se může jednat o botní přezku z období renesance až baroka. Místo nálezu naznačuje souvislost s panstvím pozořických Lichtenštejnů.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A detector survey of the surroundings of Vildenberk Castle (Pozořice cadastral area, Brno-Country District) yielded the find of a flat bronze shoe buckle decorated by grooving with a forked iron latch from the Renaissance or Baroque period.

Petr Kos, Martina Májková

Přibice (okr. Brno-venkov)

„Mlynářovy“.

Novověk 1. Pohřebiště/hřbitov. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Masarykova univerzita – Přírodovědecká fakulta.

Lokalizace: nepublikováno z důvodu ochrany lokality

Ve dnech 10. 8. – 28. 8. 2020 proběhla třetí etapa záchranného výzkumu novokřtěnského pohřebiště situovaného jižně od intravilánu Přibic. Bylo sledováno pokračování pohřebiště severním směrem v návaznosti na výzkumy z let 2018 a 2019, kdy bylo odkryto 54 kostrových hrobů. Výzkum provedli pracovníci a studenti Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity.

V roce 2020 byla prozkoumána plocha o rozměrech 8,4 × 9,4 m, na které bylo dokumentováno 18 kostrových hrobů (H55 až H72) uspořádaných v řadě vedle sebe. Hroby s převážně JV–SZ orientací se respektovaly a ve většině případů se vzájemně neporušovaly. U pěti hrobů (H55 a H64 + H65; H59 a H62; H62 a H71; H67 a H72; H57 a H58) bylo zjištěno narušení mladším pohřbem. Tehdy byly starší kosterní pozůstatky opětovně pohřbeny do zásypu mladšího hrobu. Ve dvou případech (H57 a H58, H59 a H62) byl mladší pohřeb uložen do stejné hrobové jámy, resp. byla původní hrobová jáma rozšířená. V obdélníkové hrobové jámě bez výraznější konstrukce byl vždy pohřben jeden jedinec v natažené poloze na zádech s horními končetinami podél těla. Paže byly ohnuty v lokti a zkříženy nad hrudníkem a břichem. Dolní končetiny byly natažené a v oblasti kotníku překřížené. Poměrně chudý hrobový inventář tvoří bronzové špendlíky a zapínání (háček s očkem, tzv. „babka“). Ojedinělým nálezem byla část účesu (spletené vlasy ve formě jednoduchého copu), včetně bronzových spirál, které dokumentují užívání kovových předmětů při tvorbě účesu a lze je považovat za součást novokřtěnského ženského kroje.

Na základě hrobové výbavy a písemných pramenů lze tento funerální areál připsat přibické komunitě novokřtěnců, kteří jsou zde v dokumentech a písemných pramenech uvádění mezi léty 1565 až 1622. Jejich pohřební ritus charakterizuje chudý hrobový inventář tvořený převážně kovovými součástmi oděvu. K ojedinělým nálezům již z roku 2018 patří nález tří bronzových náprstků (ve dvou případech i se značkou výrobce) datovatelných do 16. století a ½ batzenu (dvoukrejcar) hrabství Solms-Lich z roku 1590.

Literatura

AMČR: Záznam M-202003289 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Pěnička, R. 2020: *Přibice. Mlynářovy - novokřtěnský hřbitov.* Rkp. nálezové zprávy, č. j. 1/20. Uloženo: Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity.

Summary

A rescue excavation of an Anabaptist cemetery from the second half of the 16th and the first half of the 17th century was carried out in 2020 in Přibice cadastral area (Brno-Country District), “Mlynářovy” field, south of the built-up area.

Robin Pěnička

Račice-Pístovice (k. ú. Račice, okr. Vyškov)

Zámek Račice, parc. č. St. 1.

Vrcholný středověk – novověk. Hrad, zámek. Sonda. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84: S1 – 49.2749883N, 16.8693228E; 49.2750042N, 16.8693083E; 49.2749944N, 16.8692864E; 49.2749792N, 16.8692992E; S2: 49.2749153N, 16.8692247E; 49.2749069N, 16.8692022E; 49.2749217N, 16.8691886E; 49.2749308N, 16.8692125E

V listopadu roku 2019 provedla Archaia Brno z. ú. předstihové sondy na jižní terase račického zámku, které předcházejí jeho rekonstrukci. Samotné sondáži předcházelo v roce 2018 geofyzikální měření pomocí georadaru (Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity) v prostoru bývalého sportovního hřiště před zámkem a na hlavním nádvoří zámku (Dejmal, Vágner 2020).

V rámci geofyzikální prospekce za pomoci metody pozemního georadaru se v areálu zámku v Račicích podařilo identifikovat velké množství lineárních a plošných anomálií, které jsou ale ve většině případů recentního stáří. V případě hlavního nádvoří zámku se jedná zejména o soustavu inženýrských a jiných sítí, které se táhnou všemi směry pod plochou zámeckého nádvoří. Ve střední a jihozápadní části se podařilo pravděpodobně zachytit skalní podloží, které vystupuje skoro až k povrchu. Odpovídalo by to rovněž situaci zjištěné při výzkumu v roce 2004 (Baarová 2004). V severovýchodní části nádvoří nebyla skála zachycena, což koresponduje se situací ve sklepích, kdy větrací okénko gotického sklepa, které tehdy ústilo na úroveň terénu, je dnes cca 1 m pod zemí. Můžeme tedy předpokládat, že v této části budou archeologické terény dochovány a budou jen částečně poškozeny sítěmi. Na ploše severně od zámku (prostor bývalého hřiště) byla zjištěna možná cesta, jejíž průběh byl zachycen ve směru východ–západ skrz zkoumanou plochu. Dále byla zachycena kruhová anomálie, snad pozůstatek původní studny či kašny (v rámci francouzské zahrady), která je vyobrazena na plánu z počátku 18. století. Stejně tak další anomálie objevené severněji mohou představovat základy budovy vyobrazené na témže plánu. Zda je tomu opravdu tak, může doložit pouze další archeologická sondáž.

Obr. 91. Zámek Račice. Vyznačení plochy geofyzikálního a sondážního výzkumu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 91. *Račice Castle. Area of the geophysical and test pit survey marked. Archaia Brno z. ú.*

Samotná archeologická sondáž na jihovýchodní terase před zámkem pak sestávala ze dvou kopaných sond v místech plánovaného bazénu. Sondy měly rozměr 2 × 2 m, přičemž východněji ležela sonda S1 (obr. 91).

Obě sondy doložily uloženiny vzniklé v souvislosti s budováním dnešní terasy v 19. století a s opravami zámku. Terasa musela vzniknout před rokem 1846, kdy je již vyobrazena. V sondě S2 se podařilo zachytit výkop pro opěrnou zeď terasy, který porušoval starší uloženiny. Terasa byla po svém zbudování opatřena v rámci parkových úprav novým zahradním horizontem.

V rámci sondy S2 se podařilo zachytit také starší terasu, která té z 19. století předcházela. Tato terasa byla dle vyobrazení z počátku 18. století tehdy osázena vinohradem.

Ještě níže v sondě S2 se nacházela stavební úroveň obsahující četné zlomky střešní krytiny – bobrovek. Tuto vrstvu můžeme archeologicky datovat na přelom 17. a 18. století. Snad ji můžeme spojit se stavbou nové střechy a krovu, ke které došlo na počátku 18. století, jak dokládají dendrochronologická data z krovu z let 1703–1708 (Kyncl 2018). Starší opravu zámku, snad ze 17. století, dokládá ještě nižší stavební úroveň v sondě S2.

Nejstarší aktivitu v obou sondách představuje vrstva promísené svahoviny, která naléhala přímo na navětralé podloží. Vrstva byla zachycena v obou sondách a obsahovala materiál datovatelný do 17. století. V sondě S1 byla ze stejné vrstvy vyzvednuta i menší kolekce pravěkých nálezů (viz oddíl Doba bronzová).

Literatura

Baarová, Z. 2004: *Račice 2004 – zámek.* Rkp. nálezové zprávy. Uloženo: Muzeum Vyškovska, p. o.

Dejmal, M., Vágner, M. 2020: *A048/2018 Račice zámek – sondy a geofyzika.* Rkp. Nálezové zprávy MTX202000215 [2021-10-07]. Uloženo: Archiv nálezových zpráv Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. Dostupné také z: Digitální archiv Archeologické mapy https://digiarchiv.aiscr.cz/id/M-TX-202000215.

Kyncl, T. 2018: *Výzkumná zpráva č. 035-18. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků krovů a stropů v Račicích.* Rkp. dendrochronologické zprávy. Uloženo: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště Brno.

Summary

In November 2019, Archaia Brno z. ú. carried out preventive trial trenching on the southern terrace of Račice Castle (Vyškov District; Fig. 91). The excavation was preceded in 2018 by a geophysical survey using ground penetrating radar that revealed remnants of a historical garden in front of the castle and the bedrock on the castle's main court. The test pits on the southern terrace showed two stages of construction work and evidence of reconstructions to the castle from the 16th and 17th centuries.

Miroslav Dejmal, Vágner Michal

.....

Rájec-Jestřebí (k. ú. Karolín, okr. Blansko)

„Pod Spálenou horou", parc. č. 213/60.

Novověk. Depot. Průzkum detektorem kovu. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Blanenska, p. o., inv. č. S 9798–9864.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4138742N, 16.6803883E

Dne 4. 1. 2020 nalezl J. Pernica v lese poblíž Karolína depot stříbrných mincí. Nález neprodleně ohlásil archeologovi, se kterým druhý den provedli dohledávku a dokumentaci nálezové situace. Mince byly kořeny stromů roztahané na ploše zhruba 2 × 1 m, přičemž nejhustší koncentrace (50 ks) byla na ploše 50 × 40 cm. Nejvíce jich leželo v povrchové vrstvě lesního humusu v hloubce 3–15 cm, jádro depotu spočívalo v podloží v hloubce 20–25 cm (4 ks).

Depot obsahoval celkem 67 celých i fragmentárních mincí z 16. století. V souboru převažovaly drobné stříbrné nominály. V nálezu byly zastoupeny především salcburské dvoufeniky (35 ks) a fenik (1), dále české ražby – bílé peníze (11 ks), dvoukrejcar (1 ks) a pražský groš (1 ks), dvoufenik (1 ks) a feniky (7 ks) rakouských zemí, polské půlgroše (2 ks), slezský půlgroš (1 ks), uherské denáry (6 ks) a pasovský dvoufenik (1 ks).

Literatura

Neuvedeno.

Summary

An accidental find of a hoard of 67 silver coins from the 16th century was made near Karolín in "Pod Spálenou horou" field (Blansko District) in 2020.

Marek Novák, Dagmar Grossmannová, Jiří Pernica

Rudice (k. ú. Rudice u Blanska, okr. Blansko)

„Zlámaniny“, parc. č. 1017/1.

Novověk. Milířiště. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3364417N, 16.7107897E

Během budování vodovodu „Pitná voda Jedovnicko“ prošla výkopová rýha v lesní trati „Zlámaniny“ mezi obcemi Olomučany a Rudice plošinou zaniklého milířiště. Více než 10 m široká plošina milíře obsahovala silnou vrstvu uhelného prachu s fragmenty větších dřevěných uhlíků. Díky pozici naleziště nelze vyloučit souvislost s železářskými hutěmi starohraběcího rodu Salmů.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A construction groove line in “Zlámaniny” forest field (Rudice cadastral area, Blansko District) intersected the area of a defunct charcoal kiln probably related to an ironworks of the Salm family.

Petr Kos

Senetářov (okr. Blansko)

„U Kříže“, parc. č. 1246.

Novověk 1. Depot. Průzkum detektorem kovu. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Blanenska, p. o., inv. č. S 10241–10313.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3667083N, 16.8013831E

Dne 6. 6. 2020 nalezl J. Průcha v lese nedaleko vrchu Kojálu depot 73 stříbrných mincí. Nález byl neprodleně ohlášen archeologovi. Kvůli nebezpečí zcizení však bylo dohodnuto, že nálezce mince vyzvedne a dokumentaci nálezové situace provede pak následně s archeologem. Soubor mincí byl kořeny stromů roztahán na větší ploše, díky čemuž ani nálezce depot hned neidentifikoval. Hlavní jádro depotu (cca 40 ks) leželo v hloubce 10–20 cm na ploše zhruba 1 × 1,15 m. Další ojedinělé mince byly roztroušeny kolem jádra v rozmezí 2,3–4,6 m. Soubor obsahoval v naprosté většině mince datovatelné do 1. poloviny 17. století, pouze dva kusy byly vyraženy již ve 2. polovině 16. století. Z nominálních hodnot je nejčastěji zastoupen třikrejcar Ferdinanda II.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

An accidental find of a hoard of 73 silver coins from the second half of the 16th century (2 coins) and the first half of the 17th century (71 coins) was made in “U Kříže” field (Senetářova cadastral area, Blansko District) in 2020.

Marek Novák, Jaroslav Průcha

Slavkov u Brna (okr. Vyškov)

Palackého náměstí č. p. 1, parc. č. 971.

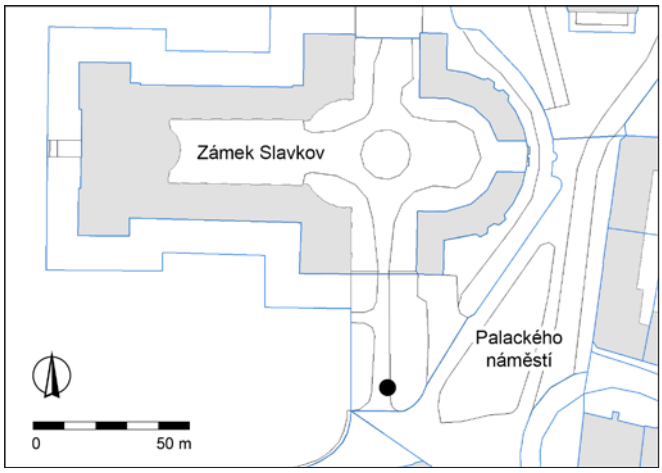
Novověk. Vesnice/městečko. Náhodný zásah/nález. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: neodebrány.

Lokalizace: S-JTSK – -579229,798; -1167343,511

Na konci června došlo k propadu dlážděné komunikace v místě jižní nájezdové rampy zámku ve Slavkově u Brna (obr. 92). Propad komunikace zapříčinil splach půdy do neznámých podzemních prostor pravděpodobně otvorem v cihelné konstrukci. Tato zděná konstrukce představuje zřejmě klenbu barokního sklepa, šachty, většího kanálu nebo chodby. Přesnější interpretaci ztížila nemožnost zajistit bezpečný přístup ke konstrukci.

Vyplavením zeminy prostřednictvím zmíněného otvoru vznikla kaverna o rozměrech přibližně 1,5 × 1,5 m. Dosažená hloubka propadu se pohybovala okolo 3 m od povrchu, ve skutečnosti však byla nejméně o metr větší, dna nebylo možné dosáhnout. Zásah narušil souvrství novověkého stáří a odkryl na východní straně zbytek novověké cihelné klenby. Na jižní straně byla kaverna vymezena kamennou zdí z lomového kamene s nepravidelným lícem, která patrně souvisí se starší městskou zástavbou. U všech zděných konstrukcí byla jako pojivo použita malta.

Prostor rampy byl podroben geofyzikální prospekci pomocí pozemního georadaru z důvodu odhalení dalších potencionálních dutin. Kaverna byla zasypána bez dalšího archeologického výzkumu.

Obr. 92. Slavkov u Brna, Palackého náměstí. Lokalizace propadu. Archaia Brno z. ú.

Fig. 92. *Slavkov u Brna, Palackého Square. Localisation of the cave-in. Archaia Brno z. ú.*

Literatura

AMČR: Záznam M-202004879 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A terrain cave-in in the south access ramp to Slavkov u Brna (Austerlitz) Castle (Vyškov District; Fig. 92) disturbed Modern Period archaeological layers and uncovered several masonry structures. A rescue excavation also included a geophysical survey.

Jakub Šimík

Slavkov u Brna (okr. Vyškov)

Palackého náměstí č. p. 14/16, parc. č. 971.

Vrcholný středověk – novověk. Zámek, město. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1545411N, 16.8749478E

V letech 2018 až 2020 probíhala v rámci areálu zámku Slavkov u Brna oprava tzv. valů. Tedy příkopu a konteskarpové zdi podél zámku z jižní, západní a severní strany. Samotný archeologický výzkum, který prováděla Archaia Brno z. ú. se skládal ze dvou částí (Dejmal 2021). V prvním případě se jednalo o standardní záchranný archeologický výzkum při zemních pracích doprovázejících úpravu dna příkopu a jedné místnosti v zámku. Druhou částí bylo provedení operativního stavebně historického průzkumu doprovázejícího opravu kontreskarpové zdi.

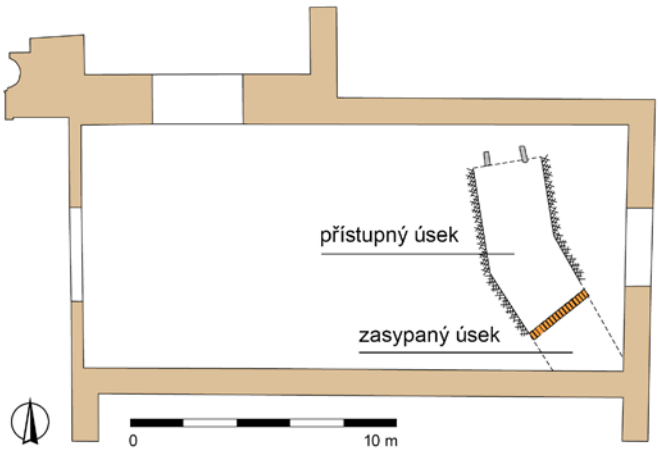
Při úpravách dna příkopu bylo učiněno několik archeologických nálezů, které souvisejí s vývojem zámeckého areálu. Hned v jižním průjezdu směřujícím k příkopu byl během výzkumu objeven suterénní prostor (obr. 93). Jeho odkrytá část měla délku přibližně 8,5 m, šířku 2,7 m a světlou výšku až 1,8 m, přičemž původní podlahy prostory nebylo dosaženo. Stavební vývoj tohoto objektu je složitější. Původně byl tvořen patrně minimálně dvěma částmi. Přístupná část přibližně severojižní orientace byla vystavěna ze smíšeného zdiva. Místnost snad původně pokračovala dále k severu, nicméně po vybudování průjezdu byla zkrácena a čelo bylo opatřeno patrně větracím otvorem, který tvořily dvě svisle usazené kamenné desky. Na jižní straně se prostor stáčel směrem k jihovýchodu, přičemž tato část byla již v celé výšce zasypána. V místě zlomu byla patrná změna klenby, která dále byla zcela cihlová. Datace objektu je vzhledem k absenci datovacího materiálu a stavebních detailů obtížná. Nicméně celá konstrukce musela pravděpodobně vzniknout před polovinou 18. století, kdy vznikl dnešní průjezd. Prostor snad představoval součást rozlehlejšího sklepení, které by nutně nemuselo přímo souviset se samotným zámkem, ale s městskou zástavbou stojící podél západní osy náměstí. Do zachované části suterénu byl během rekonstrukce zřízen vstup.

Další archeologické situace byly dokumentovány při úpravě dna příkopu. Ve střední části jeho jižního úseku byl zjištěn poměrně mělce zahloubený objekt, jehož většinovou výplň představovaly lidské kosterní pozůstatky v druhotné poloze. Objekt jistě souvisí s původním kostelem sv. Jakuba a Panny Marie. Ten beze zbytku zanikl v 18. století a je znám pouze ze starších vyobrazení. Kostel asi bezprostředně navazoval na budovu zámku a většina jeho plochy se nacházela v místech dnešního jižního zahradního parteru. Dle nálezové situace se zdá, že v prostoru příkopu byla celá stavba odstraněna, přičemž není vyloučeno, že zbytky kostela se dodnes nacházejí právě v jižním zahradním parteru. Samotný zkoumaný objekt pak souvisí s pohřbíváním při kostele, kdy patrně ostatky z druhotně narušených hrobů byly uloženy do kostní jámy (kostnice). Při budování (rozšiřování) příkopu došlo ke kompletnímu odstranění zdiva kostela a okolních hrobů. Samotná kostní jáma byla patrně hlubší, a tak se její relikt zachoval i pod niveletou nově budovaného příkopu.

V západním úseku příkopu byla zachycena historická cihelná kanalizace. Ta vede ze zámku původně v ose V–Z, posléze se lomí do směru S–J a vede středem příkopu. Kanalizace je z prostor zámku dodnes přístupná a částečně funkční. Na základě obhlídky víme, že vedla i dále mimo prostor příkopu jižním směrem kolmo na ulici Fügnerova. V severní části západního úseku příkopu se podařilo odhalit také neznámé cihelno-kamenné zdivo vedoucí v ose V–Z.

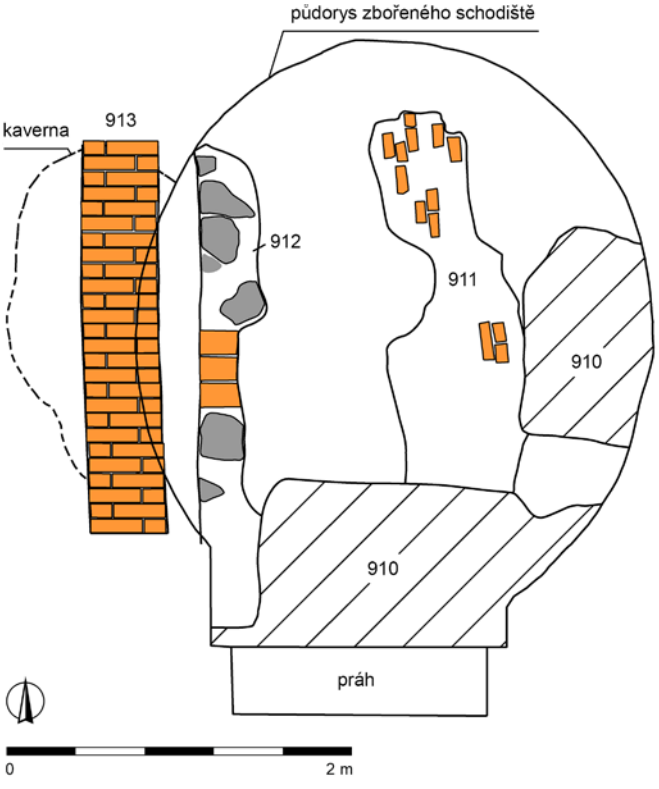
Ve střední části severního úseku příkopu bylo zachyceno starší kamenné zdivo orientované přibližně V–Z, které patrně souvisí s původní podobou příkopu a kontreskarpy před přestavbou v 1. polovině 18. století. V jihovýchodním rohu příkopu při budově zámku pak byla opět odhalena na několika místech historická cihelná kanalizace, včetně kamenné šachty.

Při dokumentaci opravy nebyly zachyceny žádné starší fáze kontreskarpové zdi ani jiné relikty; celá zeď i s příkopem vznikla v rámci velké přestavby v 1. polovině 18. století. Složitějším vývojem prošel pouze severní průjezd do příkopu, který byl několikrát upravován a svoji dnešní podobu získal až se stavebními úpravami v 19. století.

Obr. 93. Zámek Slavkov u Brna. Jižní průjezd do příkopu s vyznačením objevené suterénní prostory. Archaia Brno z. ú.

Fig. 93. *Slavkov u Brna Castle. South passage into the moat with the discovered basement areas marked. Archaia Brno z. ú.*

Obr. 94. Zámek Slavkov u Brna. Severní křídlo, místnost bývalého šnekového schodiště, situace po částečném odtěžení podlahy. Archaia Brno z. ú.

Fig. 94. *Slavkov u Brna Castle. North wing, former spiral staircase room after partial removal of the floor. Archaia Brno z. ú.*

Krom příkopu a průjezdů se výzkum dotknul rovněž jedné místnosti v interiéru zámku. Šlo o prostor původního šnekového schodiště ve střední části severního křídla zámku. Samotné schodiště se zřítilo již v minulosti a během stavby bylo nahrazeno výtahem. Výzkum v místnosti se omezil na odebrání zásypu podlahy a začištění odhalených historických konstrukcí.

Nejstarší zachycenou konstrukcí byla cihelno-kamenná zeď s.j. 912, vedoucí v ose S–J (obr. 94), která dělila starší půdorys zámku. Z východní strany na ni navazoval patrně suterénní prostor, který je dnes zasypán a původně byl zaklenut cihelnou klenbou s.j. 911. Ta je dochována jen v reliktu a je porušena. Ke zdi s.j. 912 přiléhala další suterénní prostora ze západní strany. Postrádala klenbu a dochované interiérové omítky na západním líci s.j. 912 dokládají, že měla jiné výškové členění než východní místnost. Západní místnost byla buď plochostropá, nebo se mohlo jednat o vstupní šíji či schodiště ústící na povrch. Byla také vyplněna sutí. Celá dispozice byla změněna při výstavbě schodiště s.j. 915 a 916. Nestabilní sutě na západní straně byly překlenuty vynášecím pasem s.j. 913. Jeho jižní pata založena na druhotně použitém kamenickém článku patrně renesančního stáří. Snad se jednalo o část římsy či o náběžník sloupu. Konstrukce s.j. 910 představovala maltovou podlahu nástupu na zřícené schodiště.

Literatura

Dejmal, M. 2021: *A039/2018 Slavkov u Brna – zámek – valy.* Rkp. nálezové zprávy. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

Numerous historical castle structures (Fig. 93, 94) were detected during an excavation at Slavkov (Austerlitz) Castle (Vyškov District). Skeletal remains from the former church of St James and the Virgin Mary were also detected.

Miroslav Dejmal

Slavkov u Brna (okr. Vyškov)

Ul. U Stadionu, parc. č. 984.

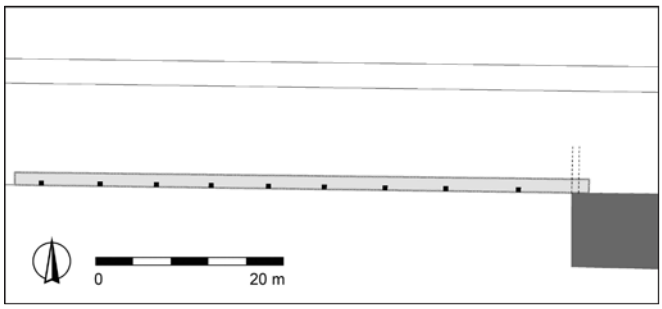
Novověk. Park. Plošný odkryv. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: dočasně Archaia Brno z. ú.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1556683N, 16.8723583E

V letech 2018 až 2020 prováděla Archaia Brno z. ú. drobný archeologický výzkum, který doprovázel opravu obvodové zdi zámeckého parku ve Slavkově u Brna. Slavkovský zámecký park vznikl ze starší renesanční zahrady někdy okolo roku 1700, přičemž byl ještě po celé 18. století upravován. Z tohoto období pochází i severní obvodová zeď parku, jejíž část byla pro havarijní stav opravována.

V rámci sledování hloubení výkopu podél severní strany zdi se podařilo zachytit tři základní situace (obr. 95). První situací je objev neznámé budovy či přístavku, z něhož se podařilo zachytit západní zeď, přičemž jižní stěna se zbytky poškozené omítky vymezovala severní obvod budovy, která je označována jako seník, či severní sklep. Nově zjištěná budova, či přístavek, je novověkého stáří a lze ji datovat až po vzniku objektu na jihu, případně se může jednat o její další trakt.

Další zkoumanou situaci představuje samotná ohradní zeď, která byla poměrně náročně založena a snad má i několik fází. Založení zdi ovlivnila skutečnost, že terén je na obou stranách v různých výškových úrovních – na severní straně je až o tři

Obr. 95. Slavkov u Brna, ulice U Stadionu. Půdorysný plán zachycující zkoumanou situaci. Šedou linkou je označena ohradní zeď. Dvojicí šedých čar je vyznačena trasa silnice vedoucí podél zdi na severní straně. Šedý polygon znázorňuje samotný výkop. Černé čtverce ukazují rozmístění opěráků zdi. Tmavě šedý obdélník na východě je budova označována jako seník, či severní sklep. Čárkovaně je naznačen možný průběh západní zdi objevené budovy, či přístavku. Archaia Brno z. ú.

Fig. 95. *Slavkov u Brna, U Stadionu Street. Layout plan showing the examined archaeological context. The enclosure wall is marked with a grey line. Double grey lines mark a road leading along the northern side of the wall. A grey polygon represents the trench. Black squares show the location of wall buttresses. A dark grey rectangle in the east is a building described as a hay barn or north cellar. The possible course of the west wall of the newly discovered building (or annexe) is marked with a dashed line. Archaia Brno z. ú.*

metry převýšen vůči jižní straně. Základ je po celé délce shodný. Konstrukce je převážně cihelná a jeho stavební prvky byly původně kladeny za bednění, které se nacházelo na severní straně. Navíc je vůči severu zkoseno. Na tuto část, která byla odkrytá přibližně ve výšce 1 m, přičemž základové spáry nebylo dosaženo, navazuje další podzemní úsek. Zdivo bylo patrně lito, a ne stavěno do výkopu. Ve svrchní úrovni základové konstrukce bylo mnohem více použito kamenů než v dolní části. V druhotných polohách se zde vyskytly četné kamenické články. Ty podle tvarosloví patrně můžeme spojit s renesanční a raně barokní fází zámku. Snad se jednalo o zmetky, či v době výstavby zdi již přebytečné kusy. Tlaku severního svahu na zeď stavitelé čelili sérií poměrně subtilních opěráků (0,5 × 0,5 m) přibližně v pětimetrových rozestupech.

Nejmladší nález představuje litinové potrubí severojižní orientace vedené průrazem v popsané zdi. Snad se původně jednalo o vodovod přivádějící vodu do parku.

Literatura

Dejmal, M. 2020: *A040/2018 Slavkov – zámek,* zeď. Rkp. nálezové zprávy. Uloženo: archiv Archaia Brno z. ú.

Summary

A minor excavation conducted due to the repair of the perimeter wall of the castle park in Slavkov u Brna (Vyškov District) was carried out in 2018–2020. This verified the rather complex structure of the castle park perimeter wall, within which Renaissance and Early Baroque stonemason elements were secondarily walled in. A remnant of an unknown building attached to it from the north was also detected (Fig. 95).

Miroslav Dejmal

Staré Město (k. ú. Staré Město u Uherského Hradiště, okr. Uherské Hradiště)

Ul. Jezuitská, ul. Dvorek; „Na Valách“, parc. č. 97/10.

Středohradištní období (RS3). Pohřebiště/hřbitov. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Moravské zemské muzeum – Centrum slovanské archeologie.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0780944N, 17.4441944E

V lednu roku 2020 provedli pracovníci Moravského zemského muzea (Centrum slovanské archeologie) a Slováckého muzea v Uherském Hradišti, p. o., na ploše významné archeologické lokality „Na Valách“ ve Starém Městě (obr. 96) záchranný archeologický výzkum, jenž byl vyvolán stavbou budovy Cyrilometodějského centra.

V místech budoucí stavby odkryvy odhalily sedm hrobů z období raného středověku, přičemž u nebožtíků byly nalezeny předměty z oblasti hmotné kultury odpovídající 2. polovině 9. století. Kromě běžných artefaktů, jako jsou například železné nože či kovové součásti kožených řemenů, byly objeveny především šperky velkomoravské provenience. Jednalo se zejména o různé hrozníčkovité a bubínkovité náušnice vyrobené z drahých kovů a gombíky.

Záchranný archeologický výzkum v jižní části středohradištního pohřebiště „Na Valách“ doplnil poznatky získané dlouhodobým výzkumem Moravského zemského muzea v Brně, kdy na územním rozhraní dvou výzkumných sezón z přelomu 40.–50. let 20. století (např. Galuška 1993; 2001; Galuška, Langr 2019; Galuška, Vaškových 2002; Hochmanová-Vávrová 1962; Hrubý 1955a; 1955b; 1965) byla v roce 2020 nalezena část lokality s neprobádaným prostorem.

Literatura

Galuška, L. 1993: Archäologische Untersuchungen in Staré Město bei Uh. Hradiště. In den Jahren 1990–1991 (Bez. Uherské Hradiště). *Přehledy výzkumů* 1991, 71–73, Taf. 13.

Galuška, L. 2001: Staroměstsko-uherskohradišťská aglomerace – vývoj osídlení a přírodní podmínky v 6.–10. století. In: L. Galuška, P. Kouřil, Z. Měřínský (eds.): *Velká Morava mezi východem a západem. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference Uherské Hradiště, Staré Město 28. 9. – 1. 10. 1999.* Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 17. Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno, 123–137.

Galuška, L., Langr, J. 2019: Staré Město. *Přehled výzkumů* 60(2), 300–301.

Galuška, L., Vaškových, M. 2002: *Památník Velké Moravy. Staré Město, Uherské Hradiště, Modrá, sv. Kliment u Osvětiman.* Uherské Hradiště: Slovácké muzeum.

Hochmanová-Vávrová, V. 1962: Velkomoravské pohřebiště ve Starém Městě „Na valách“. Výzkum v letech 1957–1959. *Časopis Moravského muzea, vědy společenské* 47, 201–270.

Hrubý, V. 1955a: *Staré Město. Velkomoravské pohřebiště „Na valách“.* Monumenta archaeologica III. Praha: ČSAV.

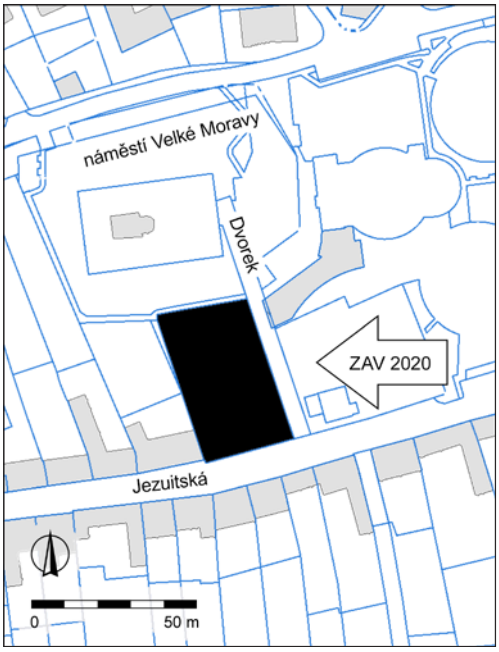
Hrubý, V. 1955b: Základy kostela na staroslovanském pohřebišti ve Starém městě „Na valách“. *Památky archeologické* XLVI, 265–305.

Hrubý, V. 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad.* Praha: Nakladatelství ČSAV.

Summary

A rescue excavation carried out in Staré Město “Na Valách” (Staré Město u Uherského Hradiště cadastral area, Uherské Hradiště District; Fig. 96) in 2020 revealed seven graves from the second half of the 9th century.

Luděk Galuška, Jakub Langr

Obr. 96. Staré Město u Uherského Hradiště. Lokalizace záchranného archeologického výzkumu. J. Langr.

Fig. 96. *Staré Město u Uherského Hradiště. Localisation of the rescue excavation. J. Langr.*

Stavenice (okr. Šumperk)

„U Josefa“, parc. č. 629/9; 629/10; 630/17.

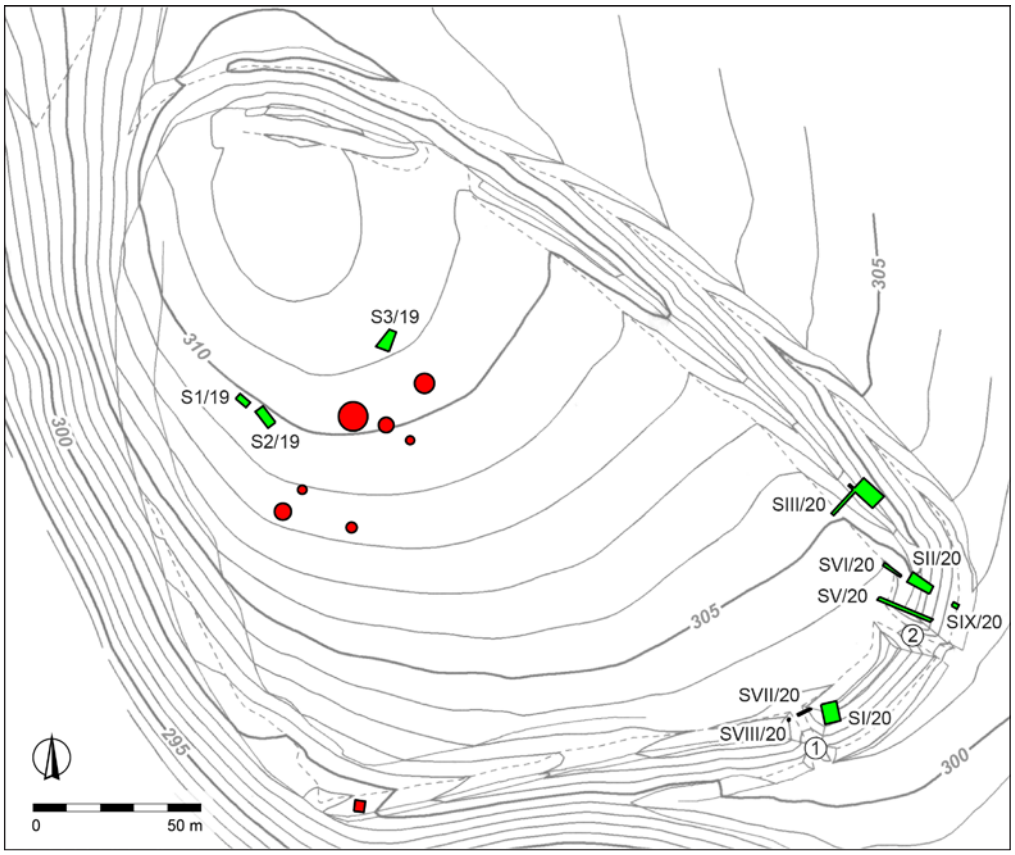
Středověk. Hradiště. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Olomouci.

Lokalizace: WGS-84 – 49.7576494N, 16.9797231E

Záchranný terénní výzkum v prostoru hradiště v trati „U Josefa“ na katastrálním území obce Stavenice, vyvolaný následky lokální vichřice, k níž došlo 21. srpna 2019, přinesl kromě nálezů z období kultury lužických popelnicových polí (viz oddíl Doba bronzová) i celou řadu nových poznatků o středověké fázi osídlení lokality.

Doklady raně středověkého osídlení ve formě několika fragmentů keramických nádob se podařilo zachytit již v zimě roku 2019 v první fázi výzkumu, která byla zaměřena na dokumentaci vývratů v severní části vnitřní plochy hradiště (obr. 97). V jednom ze tří zkoumaných vývratů došlo k nálezu dvou desítek střepů grafitové keramiky s okrově hnědým povrchem (engobou?) a jednoho keramického zlomku zdobeného hřebenovými vpichy (obr. 98: 1). Nalezené keramické zlomky se dají zařadit do 10. století. Přibližně jedna třetina získané keramiky náležela do statigraficky zachycené vrstvy mocné 10–30 cm, která se nalézala mezi lesní hrabankou a místním podložím tvořeným zvětralou skálou. Větší část keramického materiálu pak byla získána ze zeminy, která obalovala kořenový systém vyvráceného stromu. Ve všech třech sondách dokumentovaných v zimě roku 2019 se podloží vyskytovalo téměř vždy těsně pod lesní hrabankou. Tato situace může svědčit o silné erozi nadložních vrstev západním směrem k řece Moravě, nebo o krátkodobé úrovni osídlení, kdy se nevytvořila výraznější kulturní vrstva.

Hlavním cílem terénních prací během léta a podzimu roku 2020 byl sondážní výzkum opevnění hradiště v místech jeho

Obr. 97. Stavenice. Celkový plán lokality s dokumentovanými vývraty (červeně) a sondami z let 2019–2020 v místech vývratů (zeleně). 1 – Původní vstup do hradiště; 2 – novodobý průraz valu. J. Grégr.

Fig. 97. *Stavenice. Overall plan of the site with documented windthrows (red) and test pits from 2019–2020 in the areas of the windthrows (green). 1 – Original entrance to the stronghold; 2 – modern day breach in the rampart. J. Grégr.*

narušení vývraty stromů. Výzkum přinesl především důležité informace o stavební konstrukci fortifikace. Ve čtveřici sond (SI/20–SIII/20 a SV/20), umístěných v jihovýchodním úseku opevnění, byla prokázána přítomnost nasucho kladené čelní kamenné zdi, z níž se podařilo kromě jejich destrukcí zachytit i několik spodních řad nasucho kladených lomových kamenů. Pod destruovanou kamennou plentou se nacházela báze tělesa opevnění tvořená tenkou vrstvou jílovité hlíny nad podložím. Vnitřní konstrukce tělesa raně středověké hradby byla tvořena vodorovnou výztuží pomocí příčných dřevěných prvků v podobě roštu procházejícího nasypaným zemním tělesem (obr. 99). Samotné pozůstatky dřevěného roštu se ve dvou případech (SIII/20 a SVI/20) projevily otisky po dřevěných prvcích se zbytky dřev při bázi tělesa fortifikace. Ve vyšších úrovních zemního tělesa hradby se daly pozůstatky po dřevěných prvcích opevnění rozpoznat v podobě několika nad sebou ležících, barevně odlišitelných, horizontálních vrstviček s obsahem prachových zbytků dřevin vzniklých strávením dřev. Velice kvalitní doklady vnitřní dřevěné konstrukce tělesa hradby přinesly dvě sondy (SII/20 a SV/20) situované v blízkosti novodobého průrazu fortifikace v její jihovýchodní části (srov. Kouřil, Gryc 2014, 100–101). Přes jeden metr mocná požárová destrukce původního dřevohlíněného tělesa hradby obsahovala drobné fragmenty, ale i velké bloky přepálené hlíny s otisky dřevěných prvků vnitřní konstrukce (kulatiny, kůly, ploché štípy; obr. 100, 101). Ve spodních partiích na vnitřní straně fortifikace přímo navazujících na relikt dřevěného roštu byl nalezen fragment grafitové nádoby z 10. století.

Drobná sondáž navazující na začištěný vývrat v místě předpokládaného vstupu do hradiště (SVII/20 a SVIII/20) tuto domněnku potvrdila (Kouřil, Gryc 2014, 100). Čelní kamenná zeď tělesa hradby byla v místě vstupu do hradiště zesílena a zabíhala dovnitř, kde vyztužila oba boky brány po celé šířce a zřejmě i výšce opevnění.

Obr. 98. Stavenice. Keramické fragmenty nádob z 10. století. 1 – Zlomky keramických nádob z S3/19; 2 – část keramické nádoby z přístupové cesty. Foto T. Zlámal.

Fig. 98. *Stavenice. Pottery fragments from the 10th century. 1 – Pottery fragments from S3/19; 2 – part of a pottery vessel from the access road. Photo by T. Zlámal.*

Mikrosonda byla provedena také na dně příkopu nedaleko novodobého průrazu opevnění. Dno příkopu tvořilo hlinitojílovité podloží překryté silnou vrstvou fragmentů přepálené hlíny a kamenů, dokládající značnou erozi destruovaného tělesa fortifikace.

Překvapivým byl náhodný nález větší části keramické grafitové nádoby s plastickou lištou (obr. 98: 2) datovatelné zřejmě do 10. století. Nádoba byla nalezena po prudkých deštích v povrchové vrstvě na přístupové cestě ke kapli sv. Josefa. Objev vyvolal otázku případného osídlení prostoru jižního předpolí hradiště. Následný průzkum pedologickou tyčí však tuto možnost neprokázal.

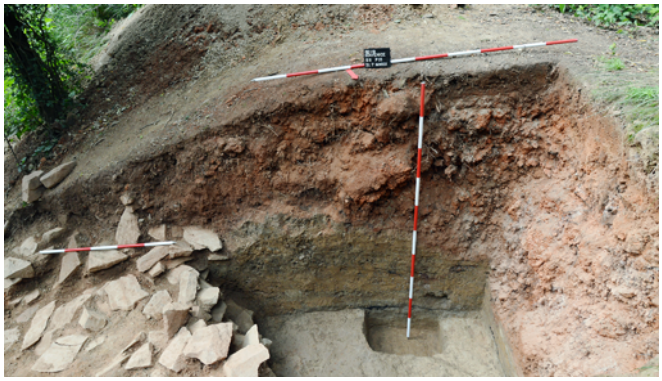
Mladší horizont středověkého osídlení dokládá pouze jediný keramický úlomek datovatelný do 13. století, který byl objeven v povrchové vrstvě po zániku opevnění nedaleko novodobého průrazu valu.

Detektorová prospekce provedená pracovníky olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu přinesla pouze moderní artefakty odpadního charakteru (např. pivní víčka) a nezískala hodnotnější kovové předměty než ty již publikované (např. Kouřil, Gryc 2014, 104; Halama 2020, 174–175).

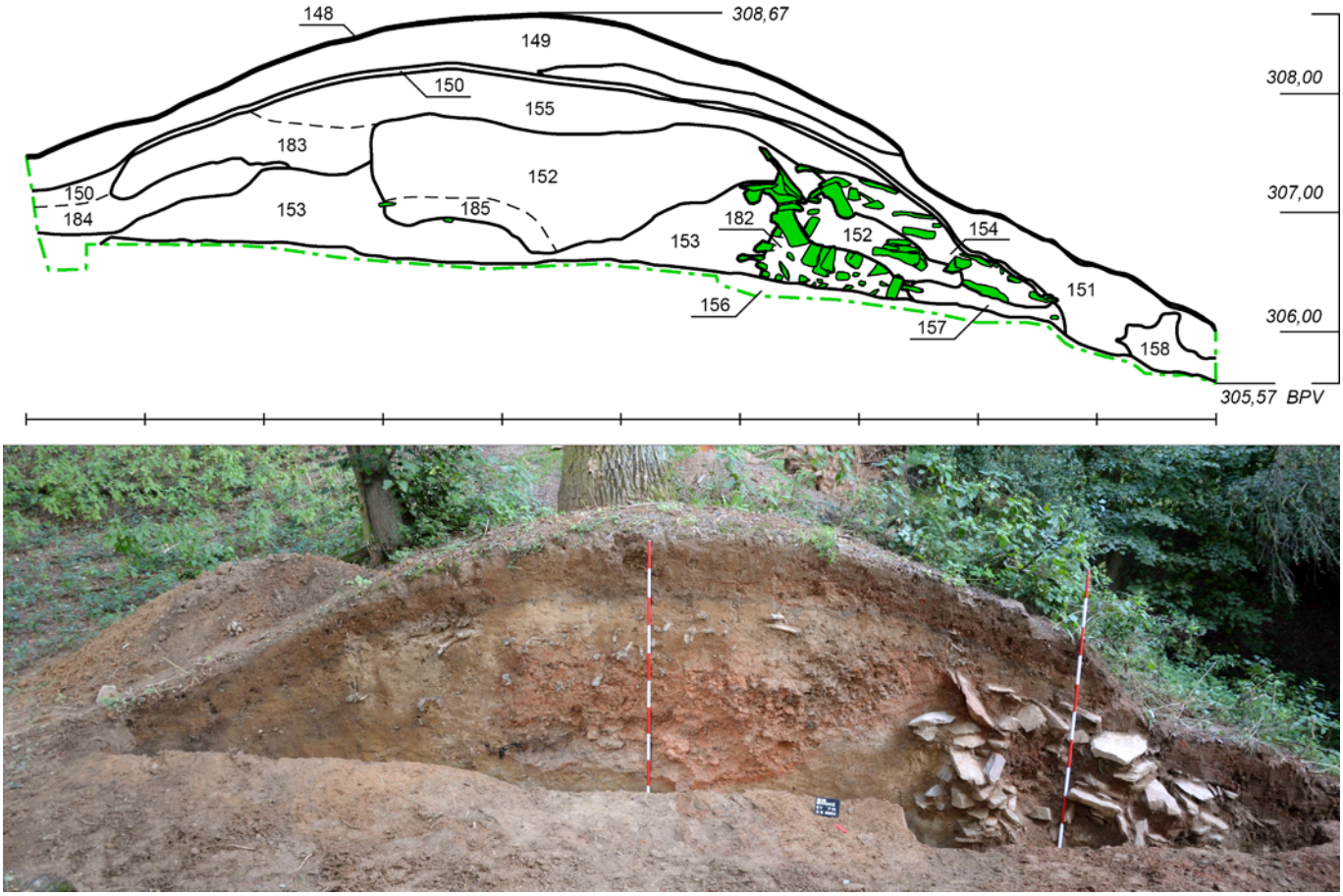
Obr. 99. Stavenice. Západní profil SIII/20. V popředí relikt kamenné plenty z nasucho kladených kamenů. Foto P. Kašpar.

Fig. 99. *Stavenice. SIII/20 west profile. A remnant of a frontal dry-stone wall in the forefront. Photo by P. Kašpar.*

Obr. 100. Stavenice. Západní profil SII/20 s viditelnou požárovou destrukcí. Vlevo patrné zbytky kamenné plenty. Foto P. Kašpar.

Fig. 100. *Stavenice. SII/20 west profile with visible fire destruction. Remnants of a stone front wall are visible on the left. Photo by P. Kašpar.*

Obr. 101. Stavenice. SV/20, východní profil P21. Zeleně znázorněná destrukce čelní kamenné zdi. J. Grégr, P. Kašpar.

Fig. 101. *Stavenice. SV/20, P21 east profile. The destruction of the frontal stone wall is marked in green. J. Grégr, P. Kašpar.*

Prakticky první větší realizovaný archeologický výzkum lokality potvrdil kromě dokladů neopevněného pravěkého sídliště kultury lužických popelnicových polí vznik a fungování hradiště v průběhu 10. století. Přinesl rovněž důležité poznatky k podobě jeho raně středověkého opevnění. Byly také prokázány sídlištní aktivity v blízkém okolí již zaniklého hradiště během 13. století (srov. Kouřil, Gryc 2014, 103–104).

Literatura

Kouřil, P., Gryc, J. 2014: Hradiska 10.–12. století na severní Moravě a v českém Slezsku. In: K. Chrzan, K. Czapla, S. Moździoch (red.): *Funkcje grodów w państwach wczesnośredniowiecznej Europy środkowej*. Materiały Zachodniopomorskie 11. Wrocław, Glogów: Muzeum Narodowe w Szczecinie, 99–171.

Halama, J. 2020: Stavenice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů* 61(2), 174–175.

Summary

An excavation of a stronghold in the Stavenice cadastral area (Šumperk District) carried out in the winter of 2019 and the summer and autumn of 2020 yielded new information about the 10th century occupation and fortification of the site and evidence of the occupation of its surroundings in the 13th century

Pavel Kašpar, Pavel Šlézar, Tomáš Zlámal

.....

Sudice (okr. Opava)

Ul. Stiborská; „Na Stiborské“, parc. č. 989.

Vrcholný středověk. Vesnice/městečko. Plošný odkryv. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Ostravě.

Lokalizace: WGS-84 – 50.0289583N, 18.0605336E

Na podzim 2020 byly na západním okraji obce Sudice v polní trati „Na Stiborské“ zkoumány zahloubené objekty s nálezy z doby římské (viz oddíl Doba římská a doba stěhování národů). Ze superpozice pravoúhlé jámy s propálenými stěnami a kruhové jámy zásobnicového tvaru byly vedle germánských antropogenních nálezů získány i fragmenty keramiky vrcholného středověku.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Besides Germanic pottery finds, a minor excavation on the western periphery of Sudice (Opava District) also yielded fragments of high medieval pottery from feature fills.

Tereza Tichá Krasnokutská

.....

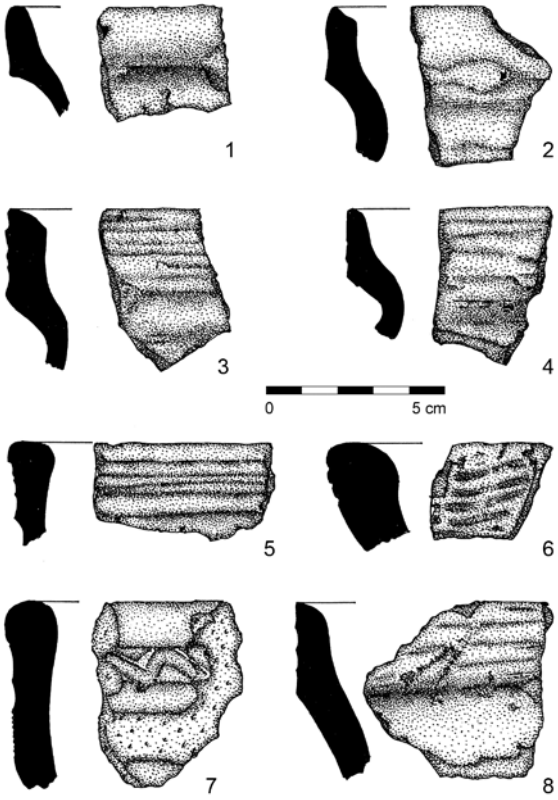
Sušice (k. ú. Sušice u Přerova, okr. Přerov)

„Komárovy“, parc. č. 1396/1, 1397/1, 1401/1, 1402/1, 1403/1, 1404/1, 1405/1, 1406/1.

Raný středověk. Sídliště. Povrchový sběr. Průzkum.
Uložení nálezu: Muzeum Komenského v Přerově, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4816717N, 17.5475817E

Během opakovaných povrchových sběrů realizovaných B. Gibalou ve spolupráci s archeology Muzea Komenského v Přerově, p. o., v letech 2017–2020 byl v prostoru archeologické lokality poblíž jihovýchodního okraje obce Sušice shromážděn soubor keramiky z pozdní doby hradištní (Schenk 2019, 30). Koncentrace nálezů byla zaznamenána na zaobleném temeni a jihozápadním svahu táhlého terénního hřbetu v poloze „Komárovy“, na parc. č. 1396/1, 1397/1, 1401/1, 1402/1, 1403/1, 1404/1, 1405/1, 1406/1. Nadmořská výška polohy se pohybuje mezi 260–276 m. Východním směrem od lokality v nedalekém remízu se nachází pramen bezejmenné vodotoče, kolem které se v minulosti koncentrovalo pravěké až raně středověké osídlení.

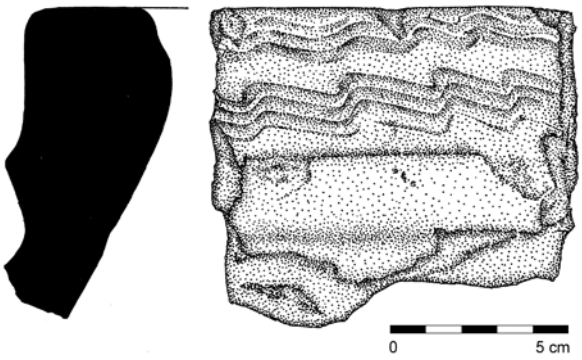

Obr. 102. Sušice, „Komárovy“. Výběr keramiky. Kresba M. Kovářová.
Fig. 102. *Sušice, “Komárovy”. Selection of pottery. Drawing by M. Kovářová.*

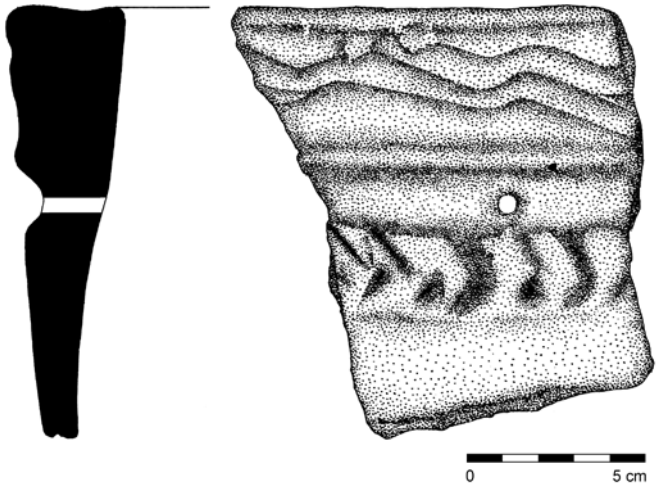
Nálezový soubor obsahuje zejména zlomky hrnců a silnostěnných zásobnic. Mezi okraji hrnců jsou zastoupeny zejména římsovité tvary, které jsou zdobeny horizontálními žlábky, v menší míře vlnicemi (obr. 102). Barva výpalu keramiky se pohybovala od tmavě šedé po světle šedohnědou. V keramické hmotě je nápadná příměs drceného grafitu (Schenk 2019, 30).

Zásobnice zastupuje torzo kyjovitě zesíleného okraje lichoběžníkovitého průřezu. Nad dovnitř prožlabeným hrdlem je zřetelná trojúhelníkovitá lišta. Okraj je zdoben dvěma pásy hřebenových vlnic (obr. 103). Dle základní typologie V. Goše a J. Karla určené pro oblast severní Moravy můžeme exemplář z trati „Komárovy“ zařadit k typu II, variantě B, s níž se můžeme setkat na sídlištích z 12. století (Goš, Karel 1979, 165–170). Tuto variantu je možné v rámci deskripčního systému keramiky z Brna najít mezi typy a variantami okrajů zásobnic skupiny 13 (Procházka, Peška 2007, 221, 254, obr. 17).

Soubor keramiky z polohy „Komárovy“ je možné rámcově datovat do 2. poloviny 12. – 1. poloviny 13. století a lze jej spojit s existencí zaniklé středověké vsi, která bývá na základě ústní lidové slovesnosti do tohoto prostoru tamějšími badateli umisťována (Matušík 2005, 15).

Obr. 103. Sušice, „Komárovy". Okraj zásobnice. Kresba M. Kovářová.
Fig. 103. *Sušice, "Komárovy". Storage vessel rim. Drawing by M. Kovářová.*

Obr. 104. Sušice, Kudlov. Okraj zásobnice. Kresba M. Kovářová.
Fig. 104. *Sušice, Kudlov. Storage vessel rim. Drawing by M. Kovářová.*

Daleko průkaznější doklady o případné zaniklé středověké vsi přinesly výsledky povrchových sběrů z let 2005–2006 v sousední trati „Dílce", odkud jsou uváděny nálezy keramiky z raného, vrcholného a pozdního středověku (Figeľ, Slováčková 2006, 280–281).

Literatura

Figeľ, D., Slováčková, M. 2006: Sušice (okr. Přerov). *Přehled výzkumů* 47, 280–281.

Matušík, B. 2005: *Archivy mluví. O historii obce Sušice u Přerova*. Sušice: Obec Sušice.

Goš, V., Karel, J. 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy. *Archeologické rozhledy* XXXI(2), 163–175.

Procházka, R., Peška, M. 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, 143–299.

Schenk, Z. 2019: Nejstarší osídlení katastru obce Sušice u Přerova ve světle archeologických pramenů. In: F. Janda, Z. Schenk, S. Šromota: *Sušice u Přerova. Kroniky vyprávějí*. Sušice: Obec Sušice, 4–32.

Summary

Repeated surface surveys carried out by B. Gibala near the south-east edge of Sušice (Sušice u Přerova cadastral area, Přerov District) yielded an assemblage of pottery from the second half of the 12th and the first half of the 13th century (Fig. 102, 103), which can be associated with the existence of a deserted medieval village.

Zdeněk Schenk, Bohumil Gibala

Sušice (k. ú. Sušice u Přerova, okr. Přerov)

Kudlov č. p. 76, parc. č. 1930/2.

Raný středověk. Sídliště. Povrchový sběr. Průzkum. Uložení nálezu: soukromá sbírka (Sušice u Přerova, Kudlov, Tomáš Šromota).

Lokalizace: nepublikováno z důvodu ochrany lokality

V roce 2020 byl archeologům Muzea Komenského v Přerově, p. o., předán k dokumentaci ojedinělý nález torza masivní zásobnice, který byl nalezen T. Šromotou v korytě potoka Libuška (parc. č. 1930/2) v úrovni domu č. p. 76 v osadě Kudlov. Osada se nachází na úpatí výběžků Maleníku, při okraji hlubokého potočního údolí, přibližně 1,2 km východně od středu obce Sušice. Nadmořská výška místa nálezu činí 236 m.

Ze zásobnice se dochoval kyjovitě zesílený okraj lichoběžníkovitého průřezu a část podhrdlí. Okraj je zdoben pásem širokých hřebenových vlnic. Na přechodu hrdla a plecí tvoří výzdobu pás vstřícných asymetrických vrypů (obr. 104). Na hrdle je patrný reparační otvor, který dokládá snahu o prodloužení funkční životnosti tohoto typu nádoby. Zásobnice byla vyrobena z keramického těsta s výraznější příměsí drceného grafitu. Dle základní typologie V. Goše a J. Karla určené pro oblast severní Moravy můžeme exemplář z Kudlova zařadit k variantě IIB (Goš, Karel 1979, 165–170). Tu je možné v rámci deskripčního systému keramiky z Brna najít mezi variantami okrajů zásobnic skupiny 13 (Procházka, Peška 2007, 221, 254, obr. 17).

Nález většího fragmentu zásobnice s kyjovitým okrajem lze spojit s prozatím blíže nespecifikovatelnými sídlištními aktivitami v pozdní době hradištní v místě dnešní osady Kudlov. Ojedinělý nález rozšiřuje počet dosud známých lokalit s materiálem z 12. století doložených na katastrálním území obce Sušice u Přerova (Měřínský 1975, 163–175; Schenk 2019, 28–29).

Literatura

Goš, V., Karel, J. 1979: Slovanské a středověké zásobnice severní Moravy. *Archeologické rozhledy* XXXI(2), 163–175.

Měřínský, Z. 1975: Nálezy raně středověké keramiky ze Sušic (okr. Přerov). *Vlastivědný věstník moravský* XXVII(3), 312–316.

Procházka, R., Peška, M. 2007: Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, 143–299.

Schenk, Z. 2019: Nejstarší osídlení katastru obce Sušice u Přerova ve světle archeologických pramenů. In: F. Janda, Z. Schenk, S. Šromota: *Sušice u Přerova. Kroniky vyprávějí*. Sušice: Obec Sušice, 4–32.

Summary

T. Šramota found a large fragment of a storage vessel with a club-shaped rim and a reparation aperture (Fig. 105) in the bed of Libuška Stream in the Kudlov hamlet. The find extends the list of known sites with 12th century material from Sušice u Přerova cadastral area (Přerov District).

Zdeněk Schenk, Tomáš Šramota

Sušice (k. ú. Sušice u Přerova, okr. Přerov)

„Za Školou“, parc. č. 69/3, 66/1.

Raný středověk. Sídliště. Povrchový sběr. Průzkum.
Uložení nálezu: Muzeum Komenského v Přerově, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4863417N, 17.5393533E

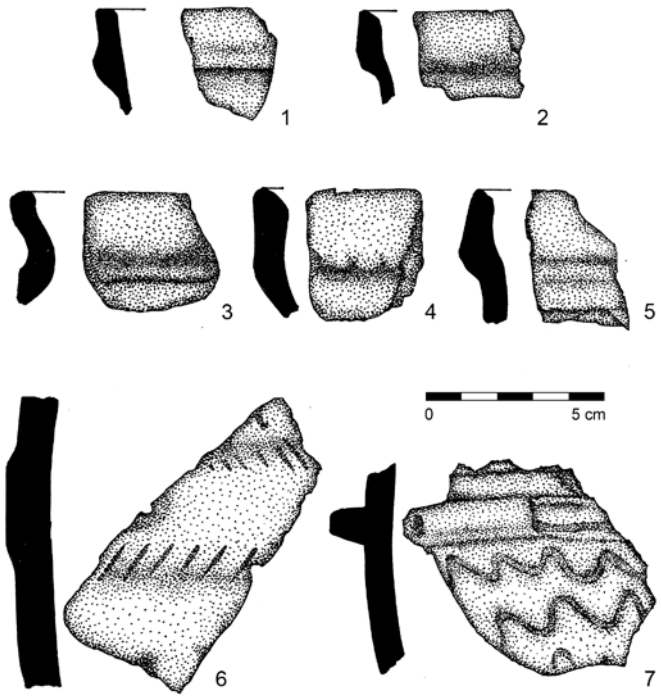
Během opakovaných povrchových sběrů realizovaných B. Gibalou ve spolupráci s archeology Muzea Komenského v Přerově v letech 2018–2020 poblíž severovýchodního okraje zástavby obce Sušice byl shromážděn soubor keramiky z pozdní doby hradištní. Lokalita se nachází východně od objektu sušické školy, na obdělávaných pozemcích, parc. č. 69/3 a 66/1. Jde o polohu na okraji staré říční tzv. Radslavické terasy, která výrazně převyšuje zarovnaný inundační terén řeky Bečvy. Nadmořská výška polohy je 230 m. Na severozápadním okraji lokality při úpatí staré říční terasy vyvěrá vydatný pramen vody v současnosti upravený na vodárnu (parc. č. st. 160).

Nálezový soubor obsahuje zejména zlomky hrnců a zásobnic. Mezi okraji hrnců jsou zastoupeny jak okraje vytažené s lištou, tak římsovité typy (obr. 105: 1–5). Ve výzdobě okrajů se objevují horizontální rýhy, jednoduchá vlnovka, méně zastoupené je radélko. Výdutě zásobnic jsou zdobeny kombinací ryté a plastické výzdoby. V jednom případě jde o torzo výdutě s širokou plochou plastickou lištou lemovanou na horním a spodním okraji šikmými vrypy (obr. 105: 6). Druhý fragment výduti je zdobený několika jednoduchými vlnicemi umístěnými pod užší a vyšší plastickou lištou (obr. 105: 7).

Barva výpalu keramiky se pohybuje od tmavě šedohnědé až po světle šedou. V keramické hmotě je u části střepů patrná příměs drceného grafitu.

Soubor keramiky lze spojit s osídlením z pozdní doby hradištní (2. poloviny 12. – 1. poloviny 13. století). Z lokality „Za Školou“ pochází rovněž kovové artefakty nalezené v rámci preventivní detektorové prospekce. Se středověkým osídlením souvisí dva olověné přesleny, z nichž první má tvar nízkého válečku o průměru 18 mm, výšce 12 mm a hmotnosti 17,93 g. Druhý má výrazně složitější osmiboký tvar, který se nápadně podobá mlýnskému kolu s lopatkami. Jeho průměr činí 25–26 mm, výška 10 mm a hmotnost 24,1 g.

Nově získaný soubor nálezů souvisí s doklady osídlení zachycenými v roce 1955 v trati zvané „Bahelka“, situované na výrazném výběžku Radslavické terasy severozápadně od Sušic, kde byly zjištěny dva zahloubené sídlištní objekty (zemnice) obsahující keramiku datovanou do závěru 12. století – 1. poloviny 13. století (Měřínský 1975, 312–316). Archeologicky doložené osídlení koresponduje s nejstarší písemnou zmínkou o vsi z roku 1160, v níž je zmíněno popluží v Sušicích (Matušík 2005, 21; Schenk 2019).

Obr. 105. Sušice, „Za Školou“. Výběr keramiky. Kresba M. Kovářová.
Fig. 105. *Sušice, “Za Školou”. Selection of pottery. Drawing by M. Kovářová.*

Literatura

Matušík, B. 2005: *Archivy mluví. O historii obce Sušice u Přerova*. Sušice: Obec Sušice.

Měřínský, Z. 1975: Nálezy raně středověké keramiky ze Sušic (okr. Přerov). *Vlastivědný věstník moravský* XXVII(3), 312–316.

Schenk, Z. 2019: Nejstarší osídlení katastru obce Sušice u Přerova ve světle archeologických pramenů. In: F. Janda, Z. Schenk, S. Šromota: *Sušice u Přerova. Kroniky vyprávějí*. Sušice: Obec Sušice, 4–32.

Summary

In 2018–2020, B. Gibala gathered a pottery assemblage from the Final Hillfort Period (Fig. 104) by surface surveys near the southeast edge of the built-up area of Sušice (Sušice u Přerova cadastral area, Přerov District). The finds are associated with evidence of occupation from the late 12th and the first half of the 13th century detected northwest of Sušice in 1955.

Zdeněk Schenk, Bohumil Gibala

Syrovice (okr. Brno-venkov)

„Pastvisko“, parc. č. 314/1.

Středověk, novověk. Vesnice/městečko. Plošný odkryv.
Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0773886N, 16.5491272E

V ploše rekonstruované komunikace cca 120 m jihozápadně od kostela sv. Augustina bylo přes značné porušení inženýrskými sítěmi zjištěno žlabové ohrazení stupňovitého profilu vymezující zřejmě původní středověkou parcelu zasahující do prostoru dnešní, již rozšířené, ulice. Mimo to byly zjištěny další objekty, jako je novověká vápenná jáma a otopné zařízení.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A trough enclosure probably delimiting a medieval plot intersecting the area of the present-day widened road was detected during a rescue excavation in Syrovice cadastral area (Brno-Country District).

Ivan Čižmář

Tišnov (okr. Brno-venkov)

Náměstí Míru, ul. Kostelní; Farská zahrada, parc. č. 2747, 2314, 188/1.

Vrcholný středověk, novověk. Vesnice/městečko. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: S-JTSK – -609632.01, -1142393.04; -609636.78, -1142265.13; -609728.30, -1142296.04

V červnu a červenci roku 2020 uskutečnili pracovníci Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., záchranný archeologický výzkum v historickém jádru města v souvislosti s výkopy sedmi sond pro inženýrskogeologický a hydrogeologický průzkum před plánovanou rekonstrukcí náměstí Míru. Předmětné sondy o rozměrech 2 × 1 m byly situovány v zatravněném prostoru na pozemku parc. č. 2747 (sonda 1 při západní straně objektu městského úřadu č. p. 111), v jihozápadní a severovýchodní části parkoviště na pozemku parc. č. 2321/3 (sondy 2 a 5 před domy č. p. 120 a 115), v ústí Kostelní ulice na pozemku parc. č. 2314 (sonda 3), ve východní a severovýchodní části zpevněné plochy na pozemku parc. č. 2318/1 (sondy 4 a 6 před domy č. p. 1704 a 346) a v parku Farská zahrada na pozemku parc. č. 188/1 (sonda 7). Porušení archeologických situací bylo zaznamenáno jen v sondách 1, 3, 4 a 7, v ostatních sondách byly zjištěny pouze recentní navážky a zásahy, a následně sterilní geologické podloží.

V sondě 1 byl pod recentními navážkami a novodobou planýrkou původně zde stojících budov částečně odkryt jeden zahloubený objekt, z jehož výplně se podařilo získat zlomky keramických nádob datovatelných do rozmezí 12. až 14. století. V sondě 3 se pod recentními vrstvami skrývaly dva různě staré odtokové kanálky z kamenů a cihel. Oba dodržovaly směr uliční osy (ZSZ–VJV), ale mladší byl zřejmě v důsledku postupného nárůstu terénu umístěný výše. Z jejich zásypu se nepodařilo vyzvednout žádný datovatelný materiál, takže je lze pouze odhadem zařadit do novověku. Podobný, asi opět novověký, odtokový kanálek z kamenů a cihel byl objeven také v sondě 4. Směřoval nejspíše od ústí ulice Bezručova šikmo napříč náměstím Míru (SV–JZ). V sondě 7 pak byly zachyceny kulturní vrstvy, které obsahovaly zlomky keramických nádob datovatelných do rozmezí 12. až 14. století a 17. až 18. století. Nejstarší vrstva s větším množstvím kamenů, především valounů, by mohla představovat pozůstatek zpevněné středověké komunikace.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A rescue excavation was conducted in Mír Square in Tišnov (Brno-Country District) in 2020. A feature containing fragments of 12th to 14th century pottery vessels was partially uncovered under the recent backfill and levelling in test pit 1. Three stone and brick drainage channels, most likely datable to the Modern Period, were detected in test pits 3 and 4. Cultural layers with fragments of pottery vessels from the 12th to the 14th and the 17th to the 18th centuries were detected in test pit 7. The earliest layer with a larger quantity of cobbles may represent the remnant of a reinforced medieval road. Only recent backfills and sterile geological bedrock were discovered in other test pits.

Michal Přichystal

Tištín (okr. Prostějov)

Budova školy, parc. č. st. 178.

Středověk, novověk. Jiná evidence. Průzkum. Uložení nálezu: Masarykova univerzita – Ústav antropologie, Přírodovědecká fakulta.

Lokalizace: S-JTSK – -556460.07, -1152727.45

Dne 31. 7. 2020 byla při stavebních pracích na střeše budovy školy v Tištíně (č. p. 21) objevena krabice obsahující neúplný skelet nedospělého jedince (dítěte ve věku cca 11–12 let). „Hrůzný" nález byl oznámen Policii ČR, která jej konzultovala s prostějovským pracovištěm Ústavu archeologické památkové péče Brno, v. v. i., a posléze i Ústavem antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Různé indicie (na kostech ulpívající hnědá jílovitá hlína nebo stopy po kořínčích rostlin) svědčí pro to, že se jedná o skelet člověka, který byl původně pohřbený v zemi, následně (po delším období úplného zetlení měkkých tkání a minerálních změnách kostní tkáně) byl ze země vyzvednut a bez mytí uložen do místa nálezu. Vzhledem k poloze školy v těsné blízkosti kostela sv. Petra a sv. Pavla se nám nabízí hypotetická souvislost těchto kosterních pozůstatků s původním středověkým hřbitovem, nebo dokonce již s pohřebištěm mladší doby hradištní, známém v prostoru tzv. Taufrovy zahrady (Fojtík 2008, 84–85 s literaturou).

Literatura

Fojtík, P. 2008: *Slovanské osídlení Prostějovska ve světle hrobů a pohřebišť.* Archeologické památky střední Moravy 16. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc.

Summary

A box containing an incomplete skeleton of a c. 11–12-year-old child was discovered during construction work on the school building in Tištín (Prostějov District) on 31 July 2020. The close proximity of the church of Saints Peter and Paul offers a hypothetical link between these secondarily deposited skeletal remains and an original medieval cemetery or even a Late Hillfort Period burial ground known in the area of the so-called Taufr Garden.

Pavel Fojtík, Miroslav Králík

Tvarožná (okr. Brno-venkov)

Intravilán, parc. č. 550/1.

Raný středověk, vrcholný středověk – novověk. Vesnice/městečko. Skupina/síť sond. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.1919075N, 16.7697144E

V souvislosti s výstavbou nového rodinného domu v severozápadním intravilánu obce Tvarožná u Brna (západně č. p. 3) byl proveden záchranný výzkum, který doložil pozůstatky osídlení ze střední doby hradištní, vrcholného a pozdního středověku a novověku.

Za pozůstatky nejstaršího osídlení lze označit zemnici s kamenným krbem a zásobní jámou ze střední doby hradištní. Následovala suterénní zástavba, loch, zbytky dřevěných konstrukcí a štěrkových úprav z období středověku až raného novověku (13.–16. století), které byly na parcele vystřídány stavbou domu s kamennými základy (19.–20. století). Za nejmladší aktivitu lze

označit depozitum plechovek a nábojnic německé provenience z období 2. světové války.

Vzhledem k historické lokalizaci zachycené středověké vsi na pravý břeh Tvaroženského potoka lze konstatovat, že se podařilo zachytit část původní zástavby středověké vsi Tvarožnice, která byla scelena s protilehlou Vážanicí během 15. století. Spojená ves dostala dnešní název Tvarožná (Skutil a kol. 1988).

Literatura

Skutil, J. a kol. 1988: *700 let Tvarožné u Brna*. Tvarožná: OÚ Tvarožná.

Summary

A rescue excavation carried out in connection with the construction of a family house in the northwest built-up area of Tvarožná (Brno-Country District) documented remnants of occupation from the Middle Hillfort Period, the High and Late Middle Ages and the Modern Period. Given the historical localisation, it can be stated that it detected part of the original built-up area of the medieval village of Tvarožnice, which was unified with the opposite village Vážanice during the 15th century (Skutil et al. 1988).

Petr Kos

Uherské Hradiště (okr. Uherské Hradiště)

Ul. Hradební, ul. Obchodní, ul. Politických vězňů; areál bývalé sodovkárny, parc. č. 327/1, 361/1.

Novověk. Město. Plošný odkryv. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0691633 N, 17.4636244 E

Od poloviny listopadu 2020 do poloviny ledna 2021prováděli pracovníci Slováckého muzea v Uherském Hradišti, p. o., v areálu bývalé sodovkárny v Uherském Hradišti záchranný archeologický výzkum, který vyvolala výstavba nové obchodní pasáže s podzemními garážemi (obr. 106). Zkoumaná plocha se nacházela v prostoru mezi ulicí Hradební na jihu, Palackého náměstím na západě a autobusovým nádražím na severu. Z topograficko-historického hlediska se jedná o prostor mezi středověkým a barokním bastionovým opevněním. Svým nebývale velkým rozsahem se řadí tento výzkum k jedněm z největších archeologických odkryvů ve městě.

Odkrýt se podařilo přes 270 archeologických objektů, které zde dokumentují vývoj lidských aktivit od pozdního středověku do počátku 19. století. Poté zde vzrostl terén navážkami až o dva a půl metru. Za jeden z nejvýznamnějších objevů lze považovat odkrytí několik desítek metrů dlouhého úseku zaniklého říčního koryta, které tvořilo přirozený vodní příkop a obkružovalo celé město. Vzhledem k rozsahu pak bylo zkoumáno pouze sondážně, odebrány byly také vzorky na mikromorfologické, paleobotanické a datační analýzy. Objevena však byla celá řada dalších objektů různých funkcí. Zmínit lze například jámy na hašení vápna, jímky a několik druhů pecí. Identifikovány byly také pozůstatky několika zděných konstrukcí, které měly převážně charakter smíšeného zdiva z kamenů a cihel pojeného jílem. V okolí zaniklého koryta se nacházelo rovněž větší množství kůlových a sloupových jam, které mohly souviset se zpevňováním břehů či lehčími můstky přes vodoteč.

Výzkumem v areálu bývalé sodovkárny bylo získáno několik tisíc archeologických nálezů, které ilustrují materiální měšťanskou kulturu v Uherském Hradišti od období renesance až do vrcholného baroka. Soubor čítá několik desítek beden fragmentů keramických nádob, ale také zlomků cihel, kachlů a zvířecích kostí. Mezi nálezy nechybí ani střepy skleněných nádob a pestré spektrum kovových artefaktů, jako jsou různé přezky, kování, špendlíky, hřeby, knoflíky, náprstky, ale i stříbrné a měděné mince. Získána byla rovněž početná kolekce keramických dýmek. Bohatý nálezový fond stejně jako zdokumentované situace skýtají do budoucna potenciál k modelovému komplexnímu zhodnocení charakteru lidských aktivit v prostoru mezi středověkou hradbou a novověkým bastionovým opevněním.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A rescue excavation (Fig. 106) was carried out in the premises of a former soft drinks company in Uherské Hradiště (Uherské Hradiště District) in 2020. From the topographical-historical perspective, the examined area was situated between a medieval and a Baroque bastion fortification. More than 270 archaeological

Obr. 106. Uherské Hradiště. Pohled na výzkum v areálu bývalé sodovkárny. Foto T. Chrástek.

Fig. 106. *Uherské Hradiště. View of the excavation in the former soft drinks company premises. Photo by T. Chrástek.*

features documenting the development of human activities from the Late Middle Ages to the early 19th century were uncovered. The tens of metres excavation of a section of a vanished riverbed can be considered one of the most important discoveries.

Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek

Úsov (k. ú. Úsov-město, okr. Šumperk)

„Na Dvorském", parc. č. 1271/6.

Vrcholný středověk. Vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Archeologické centrum Olomouc, př. č. 27/2020-102-1–7.

Lokalizace: WGS-84 – 49.8025822N, 17.0163453E

V září 2020 zachytili pracovníci Archeologického centra Olomouc ve výkopu pro pokládku elektrického kabelu ojedinělý objekt. Dle řezu se jedná o zásobnici, datovanou keramikou do 13. století.

Literatura

AMČR: Záznam M-202100299 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A 13th century storage pit was detected in a trench on the north periphery of Úsov (Šumperk District) in September 2020.

Marek Kalábek

Valašské Meziříčí (k. ú. Valašské Meziříčí-město, okr. Vsetín)

Ul. Komenského č. p. 183; zámek Žerotínů, parc. č. 150.

Novověk. Zámek/kaple. Sonda. Průzkum. Uložení nálezu: Muzeum regionu Valašsko, p. o.

Lokalizace: nepublikováno z důvodu ochrany lokality

V rámci příprav na sanaci vlhkosti zdiva kaple zámku Žerotínů byla položena průzkumná sonda u severozápadní zdi kaple. Po odstranění dlažby, která se ukázala jako druhotně položená, se pod vrstvou navážky objevila kolmo směřující kamenná zeď, která byla začleněna do dnešní zdi kaple. Z obou stran starší zdi byla položena valounová dlažba, odpovídající dláždění valašskomeziříčského náměstí. Pod dlažbou a jejím pískovým podkladem se nacházelo podloží, ale v jihozápadní části byly navíc odkryty náznaky negativních základů starší neznámé stavby. Nálezový soubor byl velmi nevýrazný, omezil se jenom na několik drobných keramických fragmentů a výše zmíněné zlomky dlaždic. Danou situaci je možné datovat nejdříve do 2. poloviny 17. století.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A Modern Period cobble pavement, a fragment of masonry and a negative of the foundations of an earlier structure were uncovered during an excavation in the chapel of Žerotín Palace in Valašské Meziříčí (Valašské Meziříčí-město cadastral area, Vsetín District).

Samuel Španihel

Valašské Meziříčí (k. ú. Valašské Meziříčí-město, okr. Vsetín)

Náměstí, parc. č. 111.

Novověk. Město. Sonda. Průzkum. Uložení nálezu: Muzeum regionu Valašsko, p. o.

Lokalizace: WGS-84: 49.471284N, 17.971945E

Ve dnech 8. 6. – 9. 6. 2020 proběhl na Náměstí ve Valašském Meziříčí předstihový výzkum, který měl odhalit archeologickou situaci v jeho horní nezastavěné části. Po odstranění vrstvy z 50. let byla pod nevýraznou pískovou vrstvou zachycena valounová dlažba, která pokrývala celou plochu sondy. Během jejího rozebírání bylo doloženo několik keramických fragmentů, které je možné datovat do 18. století. Pod dlažbou se nacházela tenká vrstva obsahující další keramické fragmenty, které spadají do druhé poloviny 16., respektive začátku 17. století. Níže následovalo podloží.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A rescue excavation in Náměstí Square in Valašské Meziříčí (Vsetín District) uncovered a Modern Period cobble pavement.

Samuel Španihel

Valašské Meziříčí (k. ú. Valašské Meziříčí-město, okr. Vsetín)

Náměstí č. p. 75, ul. Poláškova č. p. 32, parc. č. 110/1.

Novověk. Město. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum regionu Valašsko, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.4710000N, 17.9722303E; 49.4704500N, 17.9725494E

Během opravy kanalizace na Poláškově ulici ve Valašském Meziříčí byl před rohovým domem č. p. 75 odkryt kamenný renesanční sklep s valeně zaklenutým stropem. Strop byl částečně destruován a až po patky klenby byl zaplněn převážně recentním odpadem z 1. poloviny 20. století. Sklep patřil dnes již neexistujícímu domu s č. p. 76, jde o jeho jediný stavební pozůstatek.

Na stejné parcele, ale před domem č. p. 32, bylo zachyceno pozdně novověké zatrubnění drobné vodoteče, která původně tekla centrem města. Systém zatrubnění se skládal z dřevěných kůlů, které sloužily jako vyrovnávka terénu a samotného čtverhranného tunelu z kamenných desek.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A Renaissance cellar of a vanished house and later piping of a local small watercourse were uncovered during a sewerage repair in Poláškova Street in Valašské Meziříčí (Vsetín District).

Samuel Španihel

Vážany nad Litavou (okr. Vyškov)

Intravilán obce; areál bývalého zemědělského družstva, parc. č. 638/7.

Novověk. Pohřebiště/hřbitov. Sonda. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Muzeum Vyškovska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.126561912, 16.854115493

Zkoumaná plocha leží při jihozápadním okraji intravilánu obce, na severně exponovaném svahu, v nadmořské výšce 226 m. Nejbližším vodním zdrojem je Vážanský potok, protékající cca 400 m východně od plochy výzkumu.

Archeologický výzkum byl vyvolán oznámením Policie ČR o nálezu kosterních pozůstatků (konkrétně části lebky). Na místě jsme zjistili, že v areálu bývalého zemědělského družstva jsou prováděny výkopy pro pokládku vodovodu. Vodovodní rýha porušila dva kostrové hroby a v jejím profilu byla viditelná hrobová jáma. U hrobu H 800 prošla rýha horní polovinou skeletu, takže se z kosterních pozůstatků zachovala jen část těla od pánevních kostí k chodidlům a část lebky. Hrobová jáma byla zachycena na obou stranách výkopu, přičemž v místech lebky byl již jen malý zbytek této jámy. Dle antropologického posudku byl pohřbeným starší muž robustní postavy a výšky 157 cm. V hrobě nebyly žádné milodary. Z hrobu H 801 se zachovaly jen skromné zbytky hrobové jámy a lebky dítěte ve věku 3–5 let. Ani v tomto hrobě nebyly žádné milodary. Vzhledem k absenci nálezů není možné bližší datování. Dle stavu kosterních pozůstatků, jejich uložení a celkového charakteru nálezu se domníváme, že jde o část novověkého pohřebiště (17.–19. století?). V písemných pramenech však o tomto místě není žádná zmínka.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

An excavation was caused by the find of the skeletal remains from two disturbed graves in the premises of a former agricultural cooperative in Vážany nad Litavou (Vyškov District). The absence of accompanying finds indicates that it is probably part of a Modern Period cemetery.

Blanka Mikulková

Věžky (okr. Kroměříž)

„Za Hřbitovem“, „U Mlýna“, parc. č. 1484.

Středověk, novověk. Mlýn. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: po zpracování Muzeum Kroměřížska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2873100N, 17.2876800E

V souvislosti s napojením satelitu novostaveb na síť nízkého napětí v lokalitě Za Hřbitovem v k. ú. Věžky byl v liniovém výkopu (k výzkumu viz oddíl Neolit) zachycen původní mlýnský náhon, který dokládá existenci dnes už neexistujícího mlýna znázorněného na vojenském mapování z počátku 18. století. Z jeho výplně byl také vyzvednut mohutný dřevěný prvek opatřený čepy.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A raceway associated with the existence of a defunct mill depicted in military mapping from the early 18th century was documented in a line trench in Věžky cadastral area (Kroměříž District).

Miroslav Popelka, Adam Fojtík

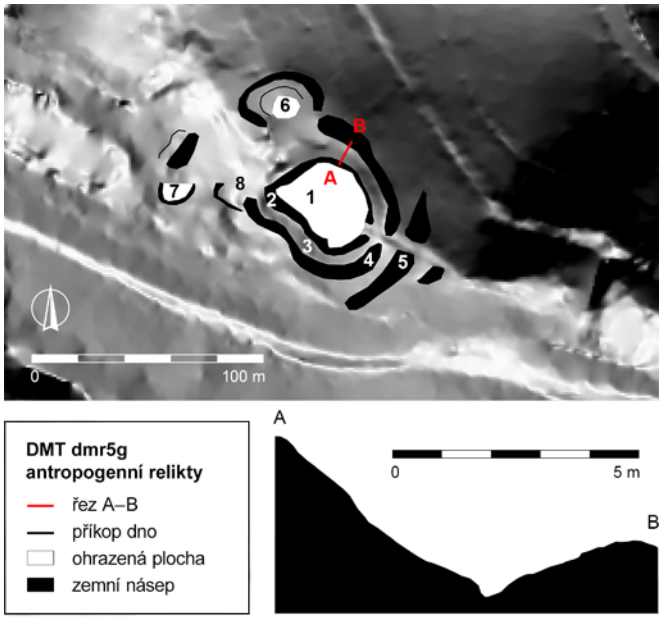
Vranov nad Dyjí (okr. Znojmo)

Ul. Zámecká, parc. č. 1181/29.

Pozdní středověk, novověk 1. Polní opevnění. Vizuální/geodetický průzkum. Průzkum. Uložení nálezu: Masarykovy univerzita – Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta.

Lokalizace: nepublikováno z důvodu ochrany lokality

Severozápadně od zámku Vranov nad Dyjí, za budovami stájí a kočárovny, je situován systém valů a plošin, které dohromady vytvářejí obléhací postavení k obléhaní hradu Vranova v pozdním středověku. Komplex obléhacího postavení je ve směru V–Z narušen subrecentní komunikací, zachycenou ze západního pohledu na grafickém listu, který ukazuje také pozdější parkové úpravy a tzv. dům filozofů. Centrální plošina (obr. 107: 1) obehnaná valem (obr. 107: 2) a příkopem (obr. 107: 3) má plochu 890 m^2 s rozměry přibližně 30 × 40 m. Převýšení koruny valu od dna příkopu je maximálně 3,2 m, největší šířka příkopu je 7,4 m (obr. 107: řez A–B). Centrální plošina je ještě pod valem chráněná nižším zemním náspem (obr. 107: 4). Na přivrácené straně k hradu je před toto opevnění předsazen zemní násep půlměsícovitého tvaru s rozšířenou korunou pro postavení obléhacích zbraní (obr. 107: 5). Ze severní strany přiléhá k vnějšímu valu kruhové opevnění s centrální plošinou, která je druhotně upravená a použitá pro stavbu tzv. domu filozofů (obr. 107: 6). Z jihozápadní strany přiléhá k baštovitému nároží opevněné centrální plošiny patrně mladší systém půlkruhových

Obr. 107. Vranov nad Dyjí. Obléhací postavení západně od zámku / středověkého hradu. J. Mazáčková.

Fig. 107. *Vranov nad Dyjí. Siege position west of the chateau / medieval castle. J. Mazáčková.*

zemních bašt. Západní bašta má dochovanou i centrální vkleslinu (obr. 107: 7), východní je porušená pozdějšími parkovými úpravami (obr. 107: 8). Existenci obléhacích postavení předpokládal již M. Plaček (2001). Analogická obléhací postavení jsou doložena také na hradech Zbořený Kostelec (Kypta et al. 2016) nebo Konopiště (Meduna 1994). Celkový charakter těchto zemních reliktů formálně připomíná jednotlivá obléhací postavení v lese Braitava jižně od Vranovského hradu, kde je charakteristickými relikty milířišť, v podobě ve svahu zařízlých kruhových plošin s průměrem 10–12 m, doložena také uhlířská činnost. Relikty jižně od hradu představují několikafázové využívání odlesněné i zalesněné krajiny v nejbližším zázemí hradu.

Literatura

Kypta, J., Laval, F., Marounek, J., Neustupný, Z. 2016: Terénní stopy trojího obležení hradu Zbořeného Kostelce (1449, 1450, 1467). *Průzkumy památek* 23(1), 103–124.

Meduna, P. 1994: Povrchový průzkum komplexu obléhacích prací u Konopiště z let 1467–1468. *Castellologica Bohemica* 4, 243–250.

Plaček, M. 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí.* Praha: Libri.

Summary

A surface survey of a late medieval or early modern siege position west of Vranov Castle (Vranov nad Dyjí cadastral area, Znojmo District; Fig. 107) took place in 2020–2021.

Jana Mazáčková, Tereza Polláková, Petr Žaža, Andrej Púčať

Vsetín (okr. Vsetín)

Horní město; Horní náměstí č. p. 2, parc. č. 8, 14786/1.

Novověk. Zámek. Povrchový sběr. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Muzeum regionu Valašsko, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.3402672N, 17.9996458E

V létě roku 2020 probíhaly sanační práce na ohradní zdi ve východní části zámeckého areálu. Po odstranění travnatého porostu se na několika místech podařilo odkrýt novověkou kulturní vrstvu. Vzhledem k charakteru stavebních prací nebyla tato vrstva exkavována. Proběhlo však vzorkování, které poskytlo poměrně velký keramický soubor raně novověké až novověké keramiky. Převažovaly zde zejména fragmenty stolní keramiky, jako jsou malované mísy a talíře, početně byla zastoupena i fajáns.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

A modern pottery assemblage was gathered during sanitation works on the enclosure wall of Vsetín Palace (Vsetín District).

Samuel Španihel

Zdounky (k. ú. Nětčice, okr. Kroměříž)

Nětčice; Ul. Ke Statku, parc. č. 427, 421, 517/1.

Kultura s keramikou pražského typu (RS 1), mladohradištní období (RS4), vrcholný středověk. Sídliště, vesnice/městečko. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: po zpracování Muzeum Kroměřížska, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 49.2484411N, 17.3153514E

Propojení kanalizačního systému místních částí Cvrčovice a Nětčice u Zdounek probíhá v režimu archeologických dohledů. V místní části Nětčice byly na východním okraji intravilánu registrovány archeologické situace související s časně slovanským sídlištěm (pražský typ – jedna zahloubená chata a opodál nalezený žernov). Ve směru od místního statku k návsi pak byly zjištěny a vzorkovány objekty datované předběžně k přelomu raného a vrcholného středověku (12./13. století), které nesporně souvisí se založením a konstituováním původní obce.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

Early medieval archaeological contexts (a settlement of the Prague type) were detected while laying sewerage piping on the southeast edge of the built-up area of Nětčice (Kroměříž District); features datable to the end of the Early and beginning of the High Middle Ages were detected in the direction of the village.

Miroslav Popelka

Znojmo (k. ú. Znojmo-město, okr. Znojmo)

Ul. Přemyslovců, parc. č. 155/1.

Mladohradištní období (RS4), vrcholný středověk – novověk.
Město, izolovaný pohřeb. Sonda. Záchranný výzkum.
Uložení nálezu: Jihomoravské muzeum ve Znojmě, p. o.

Lokalizace: WGS-84 – 48.8559642N, 16.0462011E

Na přelomu června a července roku 2020 proběhl drobný archeologický výzkum vyvolaný stavbou nádrže na jímání dešťové vody. Těsně pod povrchem vytyčeného prostoru se nacházela historická štětová dlažba, která nasedala na 60 cm mocné souvrství obsahující nálezy ze středověku a ve spodních partiích ze starší doby bronzové. Napříč zkoumanou plochou byl zaznamenán výkop se zbytky raně novověkého dřevěného vodovodu. V severozápadním rohu zkoumané plochy byl odhalen dětský kostrový hrob, z nějž byly kromě drobného skeletu vyzvednuty bronzové záušnice.

Literatura

AMČR: Záznam M-202002522 [cit. 2021-10-07]. Archeologická mapa České republiky.

Summary

A rescue excavation carried out in the historical centre of Znojmo (Znojmo District) in 2020 detected a medieval cultural layer, an early modern water pipeline and a Late Hillfort Period child burial.

David Humpola

Žatčany (okr. Brno-venkov)

Ul. V Koutě.

Středohradištní období (RS3), vrcholný středověk. Sídliště. Vertikální řez. Záchranný výzkum. Uložení nálezu: Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Lokalizace: WGS-84 – 49.0904772N, 16.7307450E

Během výstavby kanalizace v ulici V Koutě pokračovala dokumentace porušovaných objektů ze 13.–15. století. Novým zjištěním byla přítomnost objektu středohradištního stáří.

Literatura

Neuvedeno.

Summary

The documenting of disturbed features from the Middle Hillfort Period and the 13–15th centuries continued in the built-up area of Žatčany (Brno-Country District).

David Parma

Varia

Konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v letech 2019–2020

Po roční přestávce, způsobené nejistotou kolem epidemiologické situace, hostilo 8. září 2021 Muzeum města Brna na Špilberku další ročník konference informující o archeologických výzkumech v uplynulém roce, letos tedy pod názvem *Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v letech 2019–2020*. Loňská mezera byla prvním přerušením pětadvacetileté šňůry těchto setkání, která započala v roce 1994 z iniciativy Ústavu archeologické památkové péče v Brně (ÚAPP Brno) jako platforma pro výměnu informací o nových objevech v masivně se rozvíjející záchranné archeologii. Dlouhá tradice této konference si zaslouží alespoň krátké ohlédnutí za její historií. První ročník v roce 1994 navázal na setkání odborníků k dějinám města Brna z podzimu předchozího roku, kde proběhla prezentace nových poznatků o vývoji pravěkého a středověkého osídlení v oblasti brněnské kotliny. Dobrá zkušenost s organizací tohoto semináře i „hlad" po aktuálních informacích ze záchranné terénní činnosti vedly organizátory, tedy ÚAPP Brno, Moravskoslezský archeologický klub a Muzejní a vlastivědná společnost v Brně, k uspořádání konference specializované právě na záchranné výzkumy realizované v uplynulém roce. Akce byla od počátku koncipovaná jako dvoudenní a ryze regionální záběr rozšířila na celou Moravu a Slezsko. První ročníky hostila kapitulní síň augustiniánského kláštera na Mendlově náměstí, později se setkání přesunulo do Moravského zemského muzea na Zelném trhu, kde se konference, pod původním názvem Záchranné archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku, konala až do roku 2006. Od roku 2007 převzalo pořadatelství Muzeum města Brna s morální a finanční podporou společnosti Archaia Brno a přesunulo akci do svých prostor na hradě Špilberk. Původní formát, zaměřený výhradně na záchrannou archeologii, byl rozšířen i na další výzkumné aktivity. Od dalšího ročníku dostaly prostor vedle záchranných i systematické výzkumy a výzkumné projekty a konference se otevřela všem zájemcům o prezentaci výsledků své terénní činnosti. Zároveň se díky vstřícnosti Ústavu archeologie a muzeologie FF MU (ÚAM FF MU) podařilo tuto aktivitu zařadit do studijního programu jako samostatný předmět, čímž se výrazně zvedla návštěvnost ze strany studentů. Od roku 2015 se setkání přizpůsobilo zrychlující se době a z původních dvou dní se zkrátilo na jeden. Aktuální řazení příspěvků se nedrží ryze chronologické linky, jak tomu bývalo dříve, ale dopolední blok je většinou věnován souhrnným příspěvkům o činnosti jednotlivých institucí, odpoledne jsou pak zpravidla prezentovány konkrétní akce. I letošní ročník se přibližně držel tohoto konceptu, nabitý program obsahoval 20 příspěvků z různých koutů Moravy a Slezska s chronologickým rozsahem od paleolitu až po 20. století. Následně je uveden přehled referátů, které v letošním roce zazněly.

První velký blok příspěvků patřil pravidelným účastníkům konference a zároveň spolupořadatelům, společnosti Archaia. Marek Peška shrnul výsledky jejich výzkumné činnosti na území Brna se zaměřením na „neindustriální" archeologii (*Archeologické výzkumy v centru Brna a na jeho historických předměstích v letech 2019 a 2020*). Těžiště záchranné archeologické činnosti v Brně se v posledních letech přesunulo z užšího centra směrem na předměstí, čemuž odpovídal i výběr prezentovaných akcí. Kromě výzkumu měšťanských parcel na tzv. Římském náměstí a zbytků městského opevnění v prostoru ulic Solniční, Česká a Opletalova bylo referováno již jen o předměstských lokalitách (ul. Dornych a Trnitá, ul. Vídeňská a Nové sady na Starém Brně a pravěká lokalita na Cejlu). V dalším příspěvku navázal Hynek Zbranek shrnutím výzkumů industriálních objektů na brněnských předměstích, které zrealizovala Archaia a ÚAPP Brno (*Industriální archeologie v Brně v letech 2018–2020*). Informoval nejen o odkryvech v areálu bývalé Vlněny (relikty barvírny E. Schwarze a textilní továrny M. Redlicha), ale i o výzkumech barvíren při Křenové ulici a na Dornychu, chemické továrny Hochstetter a Schickart na Dornychu a cihlářské pece při ulici Ptašínského v Králově Poli. V příspěvku hojně využil historických údajů a plánů získaných pečlivou archivní rešerší. Mimobrněnské výzkumy dále představil Miroslav Dejmal (*Výzkumy na hradech a zámcích v letech 2019–2020 realizované společností Archaia Brno*), a to konkrétně akce na hradních a zámeckých objektech Bítov, Moravský Krumlov, Uherčice, Slavkov, Klobouky u Brna, Templštejn, Pernštejn a především podrobně informoval o unikátním výzkumu v areálu břeclavského zámku (*Výzkum břeclavského zámku*), jehož výsledky (objev hradby z počátku 12. století), samotné provedení výzkumu a jeho vyhodnocení vynesly společnosti Archaia cenu Patrimonium pro futuro 2020. Následně dostalo prostor archeologické pracoviště územního odborného pracoviště NPÚ v Ostravě, zastoupené Michalem Zezulou a Františkem Kolářem, kteří představili výzkumy v areálu kostela P. Marie ve Starém Městě, kláštera augustiniánů ve Fulneku, dvora v Holasovicích a akce v rámci projektu Plynovod Moravia (*Vybrané archeologické výzkumy NPÚ Ostrava v letech 2019–2020*). Dopolední blok uzavřel Miroslav Patrik z uskupení Děti země s tradičním přehledem pokut a trestů za ničení archeologických památek (*Stav ničení archeologických památek v letech 2019–2020 v ČR*).

Po obědové pauze následovala dvojice příspěvků věnovaná paleolitické lokalitě Mohelno – Plevovce, kde došlo k objevu další kamenné struktury (*J. Bartík a kol.: Výzkum nově objevené paleolitické struktury v Mohelně – Plevovcích; P. Škrdla a kol.: Mohelno – Plevovce, kamenná struktura D: archeologický výzkum na pomezí záchranného a systematického*). Zajímavou, nicméně rozsahově skromnou lokalitu vystřídaly informace o velkoplošných záchranných výzkumech polykulturních lokalit na střední Moravě, realizované Archeologickým centrem Olomouc. Jakub Vrána shrnul dosavadní průběh záchranného výzkumu před stavbou D1 v okolí Přerova (*První výsledky z výzkumných sezón 2020–2021 z lokality Sídelní areál A v k. ú. Přerov-Předmostí*)

Obr. 1. Konference Archeologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku se letos poprvé uskutečnila v nově zrekonstruovaných prostorách koníren v severním dvoře Špilberku. Pohled do pléna. Foto M. Strnad.

Fig. 1. *The Archaeological Excavations in Moravia and Silesia Conference was held for the first time in the newly reconstructed area of the former stables in the northern courtyard of Špilberk Castle. View of the audience. Photo by M. Strnad.*

a Marek Kalábek informoval o akci v prostoru štěrkovny v Nákle (*Archeologické výzkumy sídliště popelnicových polí v prostoru štěrkovny v Nákle*). Z obou lokalit s těžištěm osídlení v době bronzové čekají na vyhodnocení tisíce archeologických nálezů z několika stovek zahloubených objektů. Nálezy z doby bronzové zachytil i záchranný výzkum na hradisku ve Stavenicích v okrese Šumperk, o kterém referoval Pavel Kašpar z olomouckého územního pracoviště NPÚ (*Výzkum hradiska ve Stavenicích v letech 2019–2020*). Dosud známé raně středověké osídlení tak bylo doplněno o pravěký horizont z období kultury lužických popelnicových polí. Marek Novák (Muzeum Blansko, p. o.) informoval za autorský kolektiv o záchranném výzkumu při kostele v Bořitově, který přinesl doklady mladohradištního sídliště i pohřebiště (*Bořitov „Farský kopec", výsledky výzkumů v roce 2020*). Za ÚAPP Brno shrnul alespoň menší výzkumné akce David Parma (*Drobné záchranné akce a výsledky prospekcí na jižní Moravě*), konkrétně pozdně eneolitická pohřebiště ve Šlapanicích a v Jiříkovicích, sídliště z doby bronzové v Podolí, bronzové hradisko Olbramovice-Leskoun, středověká ves Žatčany aj. Blok věnovaný archeologické činnosti regionálních muzeí zahájil Jaroslav Bartík (*Archeologické výzkumy Slováckého muzea v Uherském Hradišti v letech 2019–2020*) a představil např. výzkum bohatého kostrového hrobu ze starší doby římské z Uherského Brodu s bronzovou toreutikou a šperky. Následoval Jaromír Šmerda z Masarykova muzea v Hodoníně, p. o. (*Záchranné archeologické výzkumy na Hodonínsku 2019–2020*) a František Trampota z Regionálního muzea v Mikulově (*Záchranné archeologické výzkumy Regionálního muzea v Mikulově v letech 2019–2020*). V závěru konference zazněly příspěvky věnované středověké či novověké archeologii. Městské prostředí reprezentoval krátký příspěvek Richarda Zatloukala z olomouckého územního pracoviště NPÚ (*Významnější záchranné výzkumy v Olomouci v letech 2019–2020*) týkající se především výzkumu na ulici 8. května v Olomouci. V dalších dvou referátech zazněly informace o výzkumech vybraných klášterních objektů, jak z Jihomoravského kraje (*M. Peška – P. Staněk: Archeologický výzkum v někdejším premonstrátském opatství v Louce u Znojma a drobné objevy v klášteře cisterciaček v Předklášteří u Tišnova* – Archaia), tak z moravské části Vysočiny (*D. Zimola: Archeologické výzkumy kláštera v Nové Říši v letech 2018–2021* – Muzeum Vysočiny Jihlava). Konferenci zakončila Jana Mazáčková (ÚAM FF MU) shrnutím výzkumných aktivit na hradě Rokštejn a v okolí (*Archeologické výzkumy VVS Panská Lhota. Systematický archeologický výzkum hradu Rokštejn. Archeologický výzkum narušené usedlosti na ZSV Bradlo, k. ú. Hosov*). Po zaznění posledního referátu následovalo večerní posezení doprovázené drobným pohoštěním.

Hojná účast, nabitý program i spokojenost účastníků z řad odborné veřejnosti i studentů byla i tentokrát důkazem potřebnosti těchto setkání, a to i v době snadné dostupnosti informací všeho druhu díky elektronickým a jiným informačním kanálům. Roční přerušení kvůli koronavirové pandemii nemělo na zájem o toto zasedání vliv, spíše naopak.

Summary

Archaeological excavations in Moravia and Silesia in 2019–2020 conference

After a one-year break, the Archaeological Excavations in Moravia and Silesia Conference was held on September 8, 2021, in the premises of the Brno City Museum at Špilberk Castle and included the years 2019 and 2020. Last year saw the first break in holding this event in 25 years. The conference was first organised in 1994 at the initiative of the Institute for Archaeological Heritage in Brno as a platform for the information exchange of new findings and discoveries in the vastly developing rescue archaeology. The original concept of this annual meeting was to focus solely on the rescue excavations carried out in Moravia and Silesia in the given year. Brno City Museum took over the conference organisation in 2007 and one year later expanded its scope to include systematic excavations and other research projects. Twenty contributions were presented this year.

Zuzana Holubová, Muzeum města Brna, p. o.

Mezinárodní konference Slované a jejich sousedé v prvním tisíciletí n. l. (Novi Sad, Srbsko, 4. až 7. října 2021)

Ve dnech 4. až 7. října 2021 se ve městě Novi Sad v Srbsku konala mezinárodní konference Sloveni i njihovi susedi u 1. milenijumu n. e. (Slavs and their neighbors in the 1st millenium AD). Konferenci uspořádalo a hostilo Muzeum Vojvodiny v Novém Sadu, a to ve spolupráci s dalšími šesti významnými evropskými archeologickými institucemi (za ČR byla členkou organizačního výboru N. Profantová z Archeologického ústavu AV ČR, Praha, v. v. i.). Organizátoři chtěli vědomě navázat na tradici velkých kongresů slovanské archeologie, z nichž poslední se konal před 25 lety ve Velikém Novgorodu.

V programu a knize abstraktů (Gavrituchin et al. 2021), které byly zveřejněny těsně před konferencí, figuruje 62 ohlášených příspěvků a 23 posterů. Přestože v důsledku komplikované epidemické situace zapříčiněné nemocí Covid-19 část účastníků na poslední chvíli odřekla, i tak nakonec přijelo 65 badatelů, kteří přednesli celkem 56 referátů; z přislíbených posterů dorazila přibližně polovina (za informaci děkuji S. Trifunovićovi a J. Schneeweißovi). Početně převažovali archeologové z Ruska a Srbska, z ostatních zastoupených zemí (Německo, Slovinsko, Česko, Polsko, Ukrajina, Bulharsko a Severní Makedonie) pocházelo vždy po 2–5 účastnících.

První den konference po slavnostním zahájení přednesli srbští archeologové sérii referátů o vývoji osídlení na území Srbska od protohistorického období do konce raného středověku. Následující dva dny již jednání probíhalo po jednotlivých sekcích, a to paralelně ve dvou sálech. Sekce byly definovány především geograficky, kdy větší počet referátů obsahovaly hlavně sekce „Východní Evropa a počátky Staré Rusi", „Severovýchod časně slovanského světa", „Časní Slované na východním a jižním Balkáně" a „Časní Slované mezi Dunajem a Jadranem" (termínem „časní Slované" je myšleno slovanské osídlení až do konce 1. tisíciletí n. l. a nikoliv jen nejstarší horizont slovanského osídlení, který reprezentuje kultura pražského typu apod.). Po každém příspěvku bylo možné položit doplňující dotazy, prostor pro obsáhlejší diskusi byl vyčleněn až po skončení uceleného bloku 4–6 referátů. Čtvrtý den dopoledne proběhla plenární diskuse o možnostech mezinárodní spolupráce a uspořádání následující konference slovanské archeologie. Poté bylo hlavní jednání konference ukončeno, pro zájemce byla následně k dispozici komentovaná prohlídka archeologické, historické a etnografické sbírky Muzea Vojvodiny.

Obr. 1 Skupinové foto účastníků konference (otištěno s laskavým svolením Muzea Vojvodiny).

Fig. 1. *Group photo of conference participants (published with the permission of the Museum of Vojvodina).*

Na samotnou konferenci navázala čtyřdenní exkurze (8. až 11. října 2021) po centrálním Srbsku, které se zúčastnila čtyřicítka badatelů. Navštívili jsme především památky z období vrcholného a pozdního středověku – pravoslavné kláštery Žiča, Studenica, Gradac, Ljubostinja a Manasja, pevnosti Smederevo a Stolac, prohlédli jsme si také archeologickou expozici Národního muzea v Kruševaci, Zaječaru a Bělehradu. Neméně zajímavá byla návštěva dvou významných lokalit z doby římské, Viminacium a Gamzigrad.

Konferenci lze jednoznačně označit za velmi vydařenou, účastníci vyslechli množství zajímavých příspěvků a následně se často rozproudila živá a neformální diskuse, která pokračovala i v kuloárech. Pro mě osobně bylo neocenitelné navázat kontakty a diskutovat s řadou badatelů, které jsem do té doby neznal vůbec nebo jen z odborné literatury. Také exkurze byla přes částečnou nepřízeň počasí velmi přínosná, účastníci si mohli prohlédnout mnoho unikátních staveb, archeologických nálezů atd. a načerpat nepřeberné množství informací o vývoji Srbska od antiky po novověk. Je mou milou povinností srdečně poděkovat všem organizátorům, především výkonnému sekretáři Stanku Trifunovićovi z Muzea Vojvodiny, za bezchybný průběh konference i exkurze a za vřelé přijetí, kterého se dostalo všem účastníkům.

Závěrem bych chtěl připojit několik poznámek, které jsou čistě subjektivní povahy, takže jiní účastníci konference by asi měli na danou věc odlišný názor. Rozhodně také nechci jakkoliv snižovat obrovské množství práce, které organizátoři při přípravě konference vykonali, ostatně mnohé z níže řečeného nemohli organizátoři vůbec ovlivnit. Např. vzhledem k absenci některých vědců bylo nutné program jednotlivých sekcí občas flexibilně upravit, takže se nedalo vždy spolehnout na to, že konkrétní referát zazní (pokud vůbec) v původně stanovenou dobu. Posluchač si tak musel v zásadě vybrat jednu ze dvou paralelně probíhajících sekcí, naopak přecházet mezi sekcemi ve snaze vyslechnout předem vytipované referáty bylo možné jen v omezené míře.

Konference tohoto typu musí mít nutně široký geografický, chronologický a tematický záběr, což je na jedné straně pozitivní, neboť účastník se dostane do kontaktu s badateli a informacemi, s nimiž by se na úzce zaměřené konferenci nesetkal. Na druhé straně může široký záběr působit poněkud roztříštěně, takže je na místě otázka, na základě jakých kritérií uspořádat referáty do sekcí. Jak jsem zmínil výše, v Novém Sadu byly sekce organizovány především geograficky. Osobně bych se příště přimlouval za uspořádání spíše tematické, neboť badatele zaměřeného např. na pohřební ritus zajímají prioritně pohřebiště – a to, v jakém regionu se nacházejí, má až druhotný význam, neboť mnohé věcné i metodické problémy jsou společné žárovým, resp. kostrovým pohřebištím na rozlehlém geografickém prostoru.

Přednesené referáty, které jsem měl možnost vyslechnout, se týkaly velkého množství témat. Byly mezi nimi souhrnější přehledy i referáty zaměřené velmi úzce, např. na jediný typ předmětu z jednoho regionu nebo dokonce na několik málo sídlištních objektů a jejich keramický inventář na jediné lokalitě. Především takto velmi úzce pojaté referáty by se podle mého názoru hodily více na regionální setkání archeologů. Na mezinárodní konferenci bych očekával hlavně souhrnněji zaměřené příspěvky, které poskytují např. přehled o vývoji osídlení většího regionu během několika staletí nebo analýzu jednoho jasně definovaného problému. Především takto pojaté příspěvky umožňují badatelům z ostatních zemí se rychle seznámit s aktuálním stavem bádání o daném tématu a s nejnovější literaturou.

Další poznámka směřuje k faktu, že jako jednací jazyky byly na konferenci přípustné všechny slovanské jazyky a angličtina, přitom angličtinu zvolila jen velmi malá část přednášejících. Používání všech slovanských jazyků má opět své výhody i nevýhody. Badatelům nevládnoucím dobrou ruštinou nebo angličtinou to umožňuje přesně vyjádřit své myšlenky, někteří však hovořili velmi rychle a neuvědomili si, že jejich jazyk perfektně ovládá jen menšina publika. Z mého pohledu by bylo vhodné příště usilovat o vyšší podíl angličtiny, jakkoliv by tento návrh zněl mnoha badatelům zvláště starší generace asi dost „hereticky“. Pokud archeologové zkoumající slovanské populace v raném středověku používají národní jazyk ve „svých“ časopisech a monografiích, je to v zásadě v pořádku. Pokud ale stejným jazykem přednesou referát na mezinárodní konferenci a hlavně jej následně otisknou v konferenčním sborníku, už to z mého pohledu postrádá smysl – pak se totiž těžko můžeme divit, že vědci zvláště v západní Evropě takto publikované výsledky vůbec neberou v úvahu (až na nepočetné výjimky), neboť zkrátka není v jejich silách číst texty v desítce slovanských jazyků.

Na konec ještě jeden obecnější postřeh. Mj. na základě návštěvy čtyř významných srbských muzeí lze konstatovat, že pozice výzkumu raného středověku v Srbsku je podstatně jiná než v ČR. Je to způsobeno odlišným historickým vývojem severního Balkánu a odlišnou povahou tamních archeologických pramenů. Území dnešního Srbska tvořilo dlouhá staletí součást Římské říše; z této doby se zde dochovalo množství lokalit, často velmi rozsáhlých, z nichž pocházejí početné soubory artefaktů. Proto prioritou srbské archeologie je jednoznačně antika, např. jen na výzkumu města Viminacium pracuje v současné době třicítka kvalifikovaných archeologů ze Srbské akademie věd. Naproti tomu ranému středověku je věnována jen omezená pozornost, což je způsobeno hlavně tím, že z období do 10. století včetně se zde dochoval jen malý počet kostrových pohřebišť a lokality srovnatelné s našimi velkomoravskými hradišti zde víceméně chybějí. Nebo – stejně jako v některých dalších balkánských zemích – raně středověké lokality byly prozkoumány, ale zůstávají často nezpracované a nepublikované. Podstatně větší pozornost věnují srbští historikové, kunsthistorikové a archeologové až období od 12. století dále, konkrétně hlavně pevnostem a klášterům spojeným s prvními srbskými panovníky a počátky středověkého srbského státu.

Literatura

Gavrituchin, I. O., Trifunović, S. Furasjev, A. G. Schneeweiß, J. (**eds.**) **2021:** *Sloveni i njihovi susedi u 1. milenijumu n. e. = Slavjane i ich sosedi v I tysjačeletii n. è. = Slavs and their neighbors in the 1st millenium AD. Knjiga rezimea = Tezisy dokladov = Abstracts*. Novi Sad:

Muzej Vojvodine. Dostupné také z: https://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2021/10/program-2021LowRes1.pdf. Program dostupný z: https://www.arup.cas.cz/wp-content/uploads/2021/10/PROGRAM-KONFERENCIJE.pdf.

Summary

"Slavs and their neighbours in the 1st millennium AD" international conference (Novi Sad, Serbia, 4th–7th October 2021)

The conference was organised by the Museum of Vojvodina in Novi Sad, headed by Executive Secretary S. Trifunović, in cooperation with six key European archaeological institutions. Although participation was negatively affected by the COVID-19 pandemic, 65 researchers from nine countries (Russia, Serbia, Slovenia, Bulgaria, Germany, Czechia, Poland, Ukraine and North Macedonia) attended the conference with a total of 56 presentations and dozens of posters. The concurrent sessions took place in two conference rooms. The sessions were mostly defined geographically, with the majority of the contributions grouped in the sessions "Eastern Europe and the beginnings of Old Russia", "Northeast of the early Slavic world" and "Early Slavs from the Danube to the Adriatic". Considerable attention was also focused on the Slavic ethnogenesis and archaeological cultures of the protohistoric period. Several very interesting presentations on various phenomena and issues of early medieval archaeology, often followed by a lively discussion, were featured at the conference. The four-day post-conference field trips (October 8th–11th, 2021) were organised around central Serbia.

Šimon Ungerman, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Archeologické léto 2021 – začínající tradice nebo „koronavirová" aktivita?

Archeologické ústavy AV ČR v Praze a v Brně se již podruhé rozhodly nabídnout veřejnosti letní program v podobě rozsáhlé série komentovaných prohlídek archeologických lokalit po celé České republice (Kosarová, Mařík 2020). Ačkoliv oproti roku 2020 byly podmínky pro cestování mnohem volnější, přetrvávající omezení přiměla stále ještě značnou část obyvatelstva strávit letní měsíce v Česku a hledat alternativní způsoby využití volných dnů. Motivací obou ústavů byla kromě chybějící interakce s veřejností (mnoho plánovaných akcí nemohlo kvůli epidemické situaci proběhnout ani v roce 2021) také snaha zvyšovat povědomí o významu archeologického dědictví v naší zemi, a tím inspirovat veřejnost k aktivní ochraně těchto mizejících památek. Naši pozornost a péči si totiž zasluhují nejenom v terénu dosud viditelné relikty, ale také volným okem nepatrné pozůstatky po aktivitách našich předků. Bezprostřední komunikace mezi archeology a širokou veřejností, navíc v neformálním prostředí autentických lokalit, se také ukázala být účinným prostředkem k boření mýtů, kterými je náš obor ke své vlastní škodě opředen.

Obr. 1. Sestup do jeskyně Koňská jáma v Moravském krasu. Foto J. Mařík.
Fig. 1. *Descent to the Koňská jáma cave in the Moravian Karst. Photo by J. Mařík.*

Od 30. června do 14. září 2021 jsme ve spolupráci s 53 dalšími oprávněnými organizacemi nabídli 96 lokalit, na nichž proběhlo celkem 284 komentovaných exkurzí. Pro srovnání, bylo to o 23 lokalit a 47 prohlídek více než v předchozím roce. Hlavními zdroji informací byly opět webové (ARÚP) a facebookové (FB ARÚB, FB ARÚP) stránky ústavů a rezervační systém, jehož prostřednictvím bylo nutné si účast předem zarezervovat. Na většině prohlídek byla kapacita omezena na 20–30 účastníků. Důvodem byla jednak přetrvávající vládní opatření, jednak i zkušenost z loňského roku, kdy se tento počet osvědčil jako nejvhodnější pro plynulý pohyb skupiny v krajině. Komentované prohlídky si rezervovalo 3 648 zájemců (v roce 2020 to bylo 3 686 rezervací), nicméně ve skutečnosti bylo účastníků více – na Moravě zejména v souvislosti s archeologickým geocachingem (viz níže). V průměru byla dle rezervačního systému kapacita prohlídek využita z 60 %. Zajímavým zjištěním je podíl opětovně přicházejících účastníků a nových zájemců – zatímco v loňském roce byl podíl vracejících se účastníků 38 %, v roce 2021 to již bylo 51,4 %, což může naznačovat rozšiřující se základnu „skalních" zájemců o archeologii.

Podpora médií byla v roce 2021 výrazně nižší než v roce 2020. V tištěných, vysílaných nebo online médiích bylo Archeologické léto zmíněno v 77 případech, nejvíce zpráv se objevilo 12. srpna 2021. Nižší zájem médií může být způsoben tím, že se již nejednalo o akci, která by nabídla veřejnosti „převratně" novou myšlenku, ale o opakovanou událost, která vytváří jakousi tradici ve stávajícím formátu. Pokračování této akce by mělo být doprovázeno intenzivnější spoluprací s médii a využíváním různých dalších reklamních možností. Klíčovým prvkem se jeví navázání spolupráce s Českou televizí nebo Českým rozhlasem jako mediálními partnery celé akce.

Vzhledem k přetrvávajícímu zájmu byla část lokalit ponechána i v nabídce druhého ročníku Archeologického léta (obr. 1), částečně pak byla nabídka rozšířena o nové známé i méně známé naleziště (na Moravě například církevní areál Uherské Hradiště-Sady, jeskyně Šipka a hradiště Kotouč u Štramberku, hradiště Landek, významná paleolitická lokalita Stránská skála, tzv. Švédské šance a eneolitický mohylník v Ludéřově, zaniklá středověká ves Mstěnice a další). Z nově zařazených moravských lokalit byl největší zájem o probíhající záchranný velkoplošný výzkum v Polešovicích (obr. 2), který navštívilo celkem 120 zájemců. Mezi desítku nejnavštěvovanějších míst se dostaly také další z nově nabízených lokalit, např. jeskyně Šipka, zaniklá středověká ves Pfaffenschlag a procházka údolím Vinořského potoka.

Obr. 2. Komentovaná prohlídka na záchranném archeologickém výzkumu v Polešovicích na záběru z dronu. Zájemce prováděl po lokalitě vedoucí výzkumu Marek Lečbych. Foto Ústav archeologické památkové péče Brno, v. v. i.

Fig. 2. *Guided tour of the rescue archaeological excavation in Polešovice; photo taken from a drone. The participants were led through the site by the head of excavation, Marek Lečbych. Photo by the Institute for Archaeological Heritage Brno.*

Obr. 3. Soubor sběratelských CWG k geocachingovým eventům Archeologického léta 2021. Každé „kolečko" neslo název lokality, rok konání akce a obrázek (převážně) pro lokalitu typického archeologického nálezu. Foto Z. Kosarová.

Fig. 3. *A set of collector's CWGs for the geocaching events of Archaeological summer 2021. The name of the site, the year of the event and a picture of a typical archaeological find from the site was engraved on each wooden "geocoin". Photo by Z. Kosarová.*

Výsledky prvního ročníku byly prezentovány také na výroční konferenci Evropské asociace archeologů v sekci dopadu epidemie Covidu 19 na archeologické turistické cíle (EAA 2021).

Archeologický geocaching

Geocaching (z angl. geography a cache – krabička nebo schránka) je celosvětově populární volnočasová aktivita probíhající částečně pod širým nebem a částečně v online prostoru. Princip geocachingu spočívá v hledání cache (počeštěno „kešky") v podobě ukryté schránky, ke které přivedou účastníka GPS souřadnice. Další variantou je účast na tzv. „eventu" (události) – tematickém setkání na dopředu daném místě, v předem daný čas. Existuje mnohem více typů keší se specifickými způsoby hledání – multi keše, mystery keše, webcam keše, letterbox hybrid, virtuální keše, lab keše atd. Pokud je schránka nalezena (nebo pokud se „kačer" dostaví na event), potvrdí svou přítomnost podpisem do tzv. logbooku (deníček, podpisová kniha). Na jiných typech keší lze svou přítomnost doložit i různými dalšími způsoby – přiloženou fotografií, zamáváním do webkamery apod. Až poté mohou účastníci keš „zalogovat" na své mapě na stránkách geocaching.com (Geocaching 2021),[1] kde jim takto postupně přibývají odlovené keše, a tedy i body. Zároveň se jedná i o soutěž, kdy se nově založenou keš snaží zdatný lovec získat jako první. Mimo samotné sbírání bodů za ulovené keše lze sbírat také tzv. CWG (czech wooden geocoins) – ty jsou typické právě pro eventy. Jedná se o drobná dřevěná kolečka s názvem události, případně datem a obrázkem (obr. 3). Mnozí „kačeři" si také nechávají vyrábět osobní CWG, která nechávají v keškách místo podpisu. CWG slouží obdobně jako třeba turistické známky, razítka apod., tedy jako vzpomínka na událost a také jako sběratelský předmět a objekt výměny. Obecně se u nás jedná o velmi populární volnočasovou aktivitu, dle údajů z roku 2020 je v ČR cca 70 tisíc aktivních keší a „lovu" se zde věnuje asi 40 tisíc lidí (Výborná, Hoblík 2018; Urbánek, Hruban 2020).

Na základě pozitivních hodnocení tří geocache s archeologickou tématikou v Brně (Archeo 01 – Brněnský šaman, Archeo 02 – Romani ante portas! a Archeo 03 – Vlněna), založených již dříve zaměstnanci ARÚB, jsme se rozhodli pokračovat v tomto formátu popularizace archeologie, která kombinuje hravou formu vzdělávání s outdoorovou aktivitou. Na rozdíl od tří již výše zmíněných tzv. mystery keší (ukrytá krabička, jejíž lokalizaci zájemce objeví vyluštěním souřadnic, které získá správnými odpověďmi na otázky obsaženými v doprovodném textu), jsme zvolili formát eventů, které byly propojeny s vybranými komentovanými prohlídkami Archeologického léta. Celkem proběhlo v průběhu léta 18 geocachingových eventů na moravských lokalitách Žuráň, Těšetice-Kyjovice, Nová Říše, Ludéřov, Olomouc-Neředín, Landek, Rokštejn, Mikulčice, Pohansko, Věteřov, Uherské Hradiště-Sady, Předmostí, Dolní Věstonice-Pavlov, Pasohlávky, Mušov, Kateřinská jeskyně, jeskyně Šipka a Býčí skála. Celkem navštívilo tyto události téměř 200 zájemců, z nichž se většina následně zúčastnila komentované prohlídky lokality. Jednalo se o pilotní projekt, a tedy dopředu nebylo zřejmé, jaký bude o tuto aktivitu zájem. Z narůstajícího počtu účastníků bylo ovšem patrné, že se celá série akcí dostává do povědomí této specifické cílové skupiny a podle mnoha reakcí bude nemalé množství zájemců plánovat účast i v příštím roce. Dle vyjádření účastníků je spojení geocachingu a archeologie vnímáno velmi pozitivně a zjevně se jedná o skupinu lidí, kteří aktivity archeologických ústavů dosud běžně nesledovali.

Závěr

Ačkoliv byla v roce 2021 výrazně navýšena nabídka archeologických lokalit i komentovaných prohlídek, místa na nich si rezervoval přibližně srovnatelný počet zájemců jako v předcházejícím roce. Zdá se tedy, že se jedná o skupinu, kterou jsme schopni oslovit v rámci ČR bez vynaložení vyšších nákladů na masivnější propagaci akce. Propojení Archeologického léta s dalšími aktivitami oslovujícími nové cílové skupiny se jeví jako dobrá cesta nejenom pro propagaci samotné aktivity, ale také archeologie obecně.

Velké poděkování patří zejména archeologům z oprávněných organizací, kteří se zhostili rolí průvodců a věnovali svůj čas i energii nadšeným návštěvníkům s mnohdy neutuchajícím proudem dotazů.[2]

Poznámky

1 Kompletní informace o této aktivitě v českém jazyce lze nalézt např. na Wikipedii (Geocaching CZ).

2 Organizace, které se v roce 2021 spolupodílely na přípravě Archeologického léta abecedně: Archeologický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích,

Archeopark pravěku Všestary, Archeo Pro, Archeoskanzen Březno u Loun, Dům přírody Českého ráje, Dům přírody Moravského krasu, Filozofická fakulta Západočeské univerzity v Plzni, Hornické muzeum Příbram, Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích, Katedra historie Univerzity Palackého v Olomouci, Masarykovo muzeum v Hodoníně, Moravské zemské muzeum, Muzeum a galerie Orlických hor v Rychnově nad Kněžnou, Muzeum a galerie severního Plzeňska v Mariánské Týnici, Muzeum Blanenska, Muzeum Brněnska, Muzeum Českého lesa v Tachově, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Muzeum Jindřichohradecka, Muzeum jižního Plzeňska v Blovicích, Muzeum Karlovy Vary, Muzeum Komenského v Přerově, Muzeum města Ústí nad Labem, Muzeum Novojičínska, Muzeum regionu Boskovicka, Muzeum T. G. M. Rakovník, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, Muzeum Vysočiny v Jihlavě, Muzeum zimních sportů, turistiky a řemesel v Deštném v Orlických horách, Národní památkový ústav, Oblastní muzeum Praha-východ, Oblastní muzeum v Litoměřicích, Oblastní muzeum v Lounech, Ostravské muzeum, Podřipské muzeum Roudnice nad Labem, Regionální muzeum a galerie v Jičíně, Regionální muzeum v Kolíně, Regionální muzeum ve Vysokém Mýtě, Regionální muzeum v Mikulově, Správa jeskyní České republiky, Středisko ekologické výchovy Libereckého kraje, Univerzita Hradec Králové, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústav archeologické památkové péče Brno, Ústav archeologické památkové péče severozápadních Čech, Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Ústav pro klasickou archeologii Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Villa nova Uhřínov, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, Vlastivědné muzeum v Dobrušce, Vojenské lesy a statky ČR, Západočeské muzeum v Plzni, ZO Býčí skála.

Článek vznikl v rámci grantového projektu Archeologický informační systém ČR. Infrastruktura AIS CR je zapsána do Cestovní mapy velkých výzkumných infrastruktur ČR a jako stejnojmenný projekt je podporována Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR (identifikační kód LM2018134).

Literatura

ARÚP: Archeologické léto. 2021 [online]. In: *Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://www.arup.cas.cz/archeologicke-leto/.

FB ARÚB: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. [online]. In: *Facebook* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://www.facebook.com/Archeologicky.ustav.Brno.

FB ARÚP: Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i. [online]. In: *Facebook* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://www.facebook.com/aru.avcr.praha.

EAA 2021: Covid 19: Assesing the impact and planning for a different future for Archaeological Heritage tourism [online]. In: *EAA 2021 Kiel, 8-11 Sept. Widening Horizons. Session: #495. Theme 3. The new normality of heritage managament and museums in post-Covid times.* [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://submissions.e-a-a.org/eaa2021/sessions/overview/preview.php?id=495.

Geocaching CZ: Geocaching [online]. In: *Wikipedie. Otevřená encyklopedie.* c2021. Datum poslední revize 11. 11. 2021 v 21:51. [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Geocaching.

Geocaching 2021: *Geocaching* [online]. Copyright © 2000–2021 Groundspeak. [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://www.geocaching.com/play.

Kosarová, Z., Mařík, J. 2020: Archeologické léto – série komentovaných prohlídek archeologických lokalit. *Přehled výzkumů* 61(2), 197–199. Dostupné také z: http://pv.arub.avcr.cz/61_2_07.pdf.

Urbánek, L., Hruban, M. 2020: Česká republika je velmocí geocachingu. Ulovte si taky kešku [rozhovor]. In: *Pardubice. rozhlas.cz* [online]. 3. 8. 2020 [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://pardubice.rozhlas.cz/ceska-republika-je-velmoci-geocachingu-ulovte-si-taky-kesku-8265534.

Výborná, L., Hoblík, S. 2018: Česko je geocachingová velmoc, říká muž, který už ulovil tisíce kešek [rozhovor]. In: *iRozhlas.cz. Host Lucie Výborné* [online]. Praha 21:41, 15. července 2018. [cit. 2021-11-15]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zivotni-styl/spolecnost/hledani-kesek-geocaching-priroda-turistika_1807152141_per.

Summary

Archaeological summer 2021 – the beginning of a new tradition or a "coronavirus" activity?

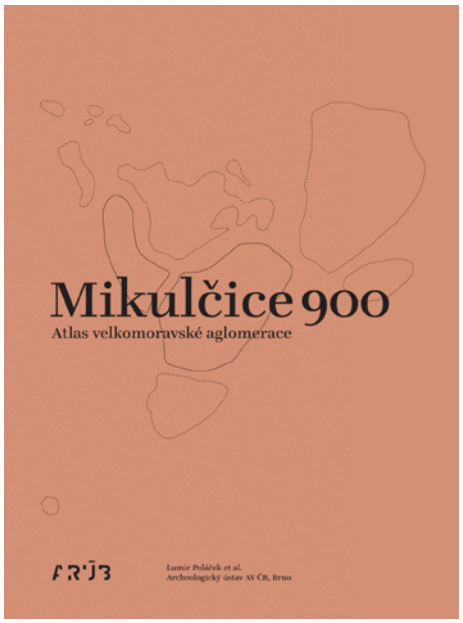
For the second time, the Institutes of Archaeology of the Czech Academy of Sciences in Prague and Brno, in cooperation with 53 organisations, offered the public a summer programme in the form of a series of guided tours of archaeological sites throughout the Czech Republic. In 2021, 3,648 visitors participated in a total of 284 field trips to 96 sites. Compared to the first year, the number of archaeological sites had not only grown but also partially changed, so that visitors could experience unfamiliar places with a fascinating history (Fig. 1, 2). The second year of the programme was boosted by the popular outdoor recreational activity of geocaching. Following selected guided tours in the programme, 18 geocaching events were also organised. A corresponding number of unique collector's CWGs (Czech wooden geocoin) featuring typical designs relevant to the particular site were also created (Fig. 3).

Zdenka Kosarová, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Kristina Jarošová, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Jan Mařík, Archeologický ústav AV ČR, Praha, v. v. i.
Lumír Poláček, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic

V M

Uvedený název, zkracovaný iniciálami VVMVM, je hlavním výstupem stejnojmenného projektu podpořeného v rámci Programu na podporu aplikovaného výzkumu a experimentálního vývoje národní a kulturní identity na léta 2016 až 2022 (NAKI II) Ministerstva kultury ČR, jehož příjemcem je Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. (dále ARÚB), a řešitelem Lumír Poláček. Cílem projektu bylo vytvoření virtuálního vědeckého modelu velkomoravských Mikulčic jako systému interaktivní dokumentace, prezentace a archivace dlouholetého systematického archeologického výzkumu v Mikulčicích. Tato interaktivní mapa byla zveřejněna v září 2021 a v rámci předkládaného příspěvku se ji pokusíme ve stručnosti představit. Jejím hlavním posláním je shromáždění prostorových poznatků o Mikulčicích coby klíčové lokalitě velkomoravského období v České republice, zkoumané

Obr. 1. Knižní publikace Mikulčice 900 byla vydána paralelně s virtuálním modelem.
Fig. 1. *The printed book Mikulčice 900 was published in parallel with the virtual model.*

více než 60 let. Z někdejších rozsáhlých velkoplošných výzkumů pochází řada exaktních prostorových dat o přírodních podmínkách a lidských sídelních aktivitách od pravěku po středověk. Známe podobu hradiště a řadu lokalit v jeho bezprostřední blízkosti i širším zázemí, máme k dispozici statisíce nálezů v podobě artefaktů i ekofaktů. Interaktivní mapa má tyto shromážděné poznatky prostorově vizualizovat a přehledně je dát k dispozici vědecké komunitě i zájemcům z řad široké veřejnosti.

Specializovanou mapu tvoří v první řadě sada vektorových, rastrových a tabulkových dat, jež byla za dobu trvání projektu kompletována a revidována. Data jsou zpřístupněna formou webové mapové aplikace na platformě systému ArcGIS. Jedná se o rozsáhlý geografický informační systém, který je zaměřený na práci s prostorovými daty. Umožňuje jejich sběr, analýzu, správu, a v neposlední řadě také jejich zpřístupnění formou mapových služeb zprostředkovaných Portálem for ArcGIS ve správě ARÚB.

Webová mapová aplikace *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic* je přístupná široké veřejnosti bez nutnosti přihlášení. K jejímu spuštění stačí vybavení běžného kancelářského počítače, který obsahuje jakýkoli z dostupných webových prohlížečů. Webovou mapu lze spustit také z mobilních zařízení systémů Android či iOS. Obsahově se interaktivní mapa skládá z podkladových map (služby ArcGIS Online), veřejně dostupných mapových služeb (portály veřejné zprávy Českého úřadu zeměměřického a katastrálního, České geologické služby, Národního portálu INSPIRE) a služeb serveru ARÚB. Vlastní data představuje celkem 19 mapových služeb, celkově o cca 95 vrstvách.

Mapové služby jsou rozděleny do čtyř bloků: blok *B1 Zázemí*, blok *B2 Hradiště* blok *B3 Objekty* a blok *B4 Artefakty*. Zatržením zvoleného bloku se otevře přístup k prostorovým údajům navázaným na tento blok a uživatel může dále volit, které z těchto údajů chce vizualizovat. Řada vrstev umožňuje zobrazení vyskakovacího okna s podrobnějšími údaji o prvcích, či s informačním textem. Vrstvy objektů a artefaktů poskytují po otevření samostatného okna přístup k textovému popisu, obrazové dokumentaci a 3D vizualizacím navázaným na daný objekt nebo artefakt. V mapě je tak možné v současné době dohledat informace k deseti mikulčickým kostelům a kapli sv. Margity na slovenské straně aglomerace, dále k palácové stavbě, jednomu (nejlépe zachovanému) mostu, bráně a k několika desítkám hrobů. Právě hroby tvoří typické objekty s navázanými obrazovými podklady k nalezeným artefaktům. Jedná se především o elitní šperk, oděvní součásti, případně militaria nebo keramiku. Vybrané předměty jsou k dispozici rovněž v 3D modelu s možností jejich detailní prohlídky.

Interaktivní mapa umožňuje vedle prostorové vizualizace a virtuální prohlídky hradiště navíc vyhledávání vybraných objektů a artefaktů. Plochy, výzkumné čtverce, objekty, či hroby lze vyhledávat podle názvu; jednotlivé artefakty se dají vyhledávat podle inventárních čísel nebo je možné hledat celé skupiny movitých nálezů podle jejich typologického zařazení. Polohově jsou tyto movité nálezy vázány na plochy, čtverce a hroby, a podle této lokalizace je možné určit jejich přibližný prostorový výskyt.

Další funkcionalitou je prolínání mapových vrstev. Jednotlivé vrstvy lze mnoha způsoby kombinovat, zprůhledňovat, vybrané mapové vrstvy lze „rolovat“ přes sebe a zjišťovat vzájemné rozdíly. Ve spodní části mapového okna je dostupná také tabulková podoba atributových údajů vybraných vrstev. Tabulková aplikace, tzv. widget, je provázaná s mapovým oknem – záznamy v ní obsažené lze tedy filtrovat prostorově buď pro celou mapu, nebo v návaznosti na zobrazená data v mapovém okně. Dále lze s pomocí tohoto nástroje data filtrovat na základě jedné i více vlastností a výsledek exportovat do formátu *.csv.

Vzhledem k tomu, že všechny prostorové údaje byly zpracovány s geodetickou přesností (dle norem a pravidel pro práci v katastru nemovitostí) a dokumentace objektů/předmětů probíhala fotogrammetricky s protokolárně doložitelnou přesností ve výpočetní fázi projektu, představuje předkládaná mapa vědecky přesný model hradiště. Z mapy je tak možné určovat polohu formou souřadnicové informace ve formátu WGS-84, odečítat metrické údaje, a tak zjišťovat velikost staveb, vzdálenosti mezi objekty, jejich orientaci vůči světovým stranám apod. Na základě detailní prohlídky předmětů lze vyčíst informace o způsobu jejich výroby, studovat jejich výzdobu a provedení jednotlivých komponent. Sledování prostorových vztahů a souvislostí ale nemusí být jen otázkou vědecké interpretace. Interaktivní mapa je totiž doplněna jednoduchými a čtivými texty a poutavou fotodokumentací, která má výpovědní hodnotu přínosnou rovněž pro laickou veřejnost.

Celá mapová aplikace je provázaná s paralelně vydávanou knižní publikací – atlasem *Mikulčice 900* (Poláček et al. 2021). Kniha je rovněž uspořádána do čtyř tematických bloků, obdobná jsou zobrazená prostorová data, jejich symbologie i doprovodné texty.

Interaktivní mapu chápeme jako živý nástroj, který hodláme dále rozvíjet v souladu s postupujícím výzkumem, a informace v ní aktualizovat a rozšiřovat. Navštívit ji můžete na webových stránkách projektu https://mikulcice-valy.cz (VVMVM).

Text vznikl v rámci propagace projektu Virtuální model velkomoravských Mikulčic jako systém interaktivní dokumentace, prezentace a archivace dlouholetého systematického archeologického výzkumu (č. DG18P02OVV029), s podporou v letech 2018–2022, příjemce Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. Text je upravenou verzí průvodní zprávy výstupu projektu Nmap (mapa se specializovaným obsahem).

Literatura

Poláček, L. et al. 2021: *Mikulčice 900. Atlas velkomoravské aglomerace.* Brno: Archeologický ústav AV ČR, Brno.

VVMVM: *Virtuální vědecký model velkomoravských Mikulčic* [online]. © 2018 Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i. [cit. 2021-12-03]. Dostupné z: https://mikulcice-valy.cz/.

Summary

The virtual scientific model of Great Moravian Mikulčice

The *Virtual Scientific Model of Great Moravian Mikulčice* is a newly published specialised map that gathers spatial information about Mikulčice – a key site for the study of Great Moravia in the Czech Republic with a history of more than 60 years of systematic archaeological research. The interactive map spatially visualises and provides access to information for the scientific community and the general public regarding the stronghold and its hinterland, artefacts and ecofacts, and the development of the site from prehistory to the Middle Ages. The data is published in a web map application on the ArcGIS platform, which is accessible to users (without needing to log in) at https://mikulcice-valy.cz (VVMVM). The map application is linked to a book published at the same time – Mikulčice 900 atlas (Poláček et al. 2021).

Both the map application and book are the outputs of the project *Virtual Scientific Model of Great Moravian Mikulčice: A System of Interactive Documentation, Presentation and Archiving of Long-Time Systematic Archaeological Excavations* within the funding programme of the Ministry of Culture of the Czech Republic for Support of Applied Research and Experimental Development of National and Cultural Identity from 2016 to 2022 (NAKI II). The Czech Academy of Sciences, Institute of Archaeology, Brno, is the grant recipient (principal investigator is Lumír Poláček).

Lumír Poláček, Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Studie, Articles

Michal Hlavica, Patrick Bárta
The evolution of early medieval Moravianaxe-shaped currency bars through the perspective of an archaeological experiment
Vývoj raně středověkých moravských sekerovitých platidel perspektivou archeologického experimentu

Jakub Benech
Včasnostredoveké sídlisko v Brne-Medlánkach
Early medieval settlement in Brno-Medlánky

Lukáš Hlubek
Výsledky záchranného archeologického výzkumuna předhradí hradu Tepence v letech 1971–1975
The results of the rescue excavation in the outer bailey of Tepenec Castle in 1971–1975

Aleš Hoch, Pavel Šlézar
Středověká kožedělná produkce z Litovle
Medieval leather production from Litovel

Lenka Lisá, Petr Holub, Marek Peška, Antonín Zůbek
Poznámky k problematice interiéru nezděných staveb středověkého Brna (konfrontace archeologických poznatků a mikromorfologické analýzy podlahových úrovní vybraných staveb)
Notes on the issues of the interior of non-masonry buildings in medieval Brno (confrontation of archaeological findings and a micromorphological study of floor levels of selected buildings)

Miloš Hlava
Jindřich Wankel a vídeňská c. k. Centrální komise pro výzkum a zachování uměleckých a historických památek
Jindřich Wankel and the Viennese k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale

